

Міністерство освіти і науки України
Ministry of Education, Science of Ukraine

Херсонський державний університет
Kherson State University

100 *Років*
ХЕРСОНЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ
УНІВЕРСИТЕТУ

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
PIVDENNIY ARKHIV

(Збірник наукових праць. Філологічні науки)
(Collected papers on Philology)

Випуск — **LXVII**
Issue

Херсон — 2017
Kherson

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія КВ № 7937, зареєстровано 29.09.2003.

Рекомендовано до друку вченою радою ХДУ (протокол № 12 від 24 квітня 2017 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ільїнська Н.І. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури та культури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Омельчук С.А. – доктор педагогічних наук, доцент, проректор із наукової роботи Херсонського державного університету.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Клімчук О.В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури та культури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Белехова Л.І. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету;

Бондарева О.С. – доктор філологічних наук, професор, директор Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка;

Демецька В.В. – доктор філологічних наук, професор, декан факультету перекладознавства Херсонського державного університету;

Заболотська О.О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету;

Кормілов С.І. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри історії новітньої літератури та сучасного літературного процесу Московського державного університету імені М.В. Ломоносова (Російська Федерація);

Корнієнко О.О. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської та зарубіжної літератури Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова;

Мацапура В.І. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри зарубіжної літератури Полтавського національного університету імені В.Г. Короленка;

Ройтер Т. – доктор філологічних наук, професор Інституту славістики Альпен-Адрія університету (Республіка Австрія);

Романова Н.В. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри німецької мови Херсонського державного університету;

Руденко Л.М. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янських мов та методик їх викладання Херсонського державного університету

Сакре Н. – кандидат філологічних наук, викладач університету Рене-2 (Французька Республіка);

Тропіна Н.П. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської мови та загального мовознавства Херсонського державного університету.

Офіційний сайт видання:
www.pa.stateuniversity.ks.ua

Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць. Випуск LXVII. – Херсон: ХДУ, 2017. – 222 с.
© ХДУ, 2017

Certificate on state registration of printed mass medium, series KV № 7937, registered on 29.09.2003.

Recommended for publication by the academic council of Kherson State University (protocol № 12, April, 2017)

EDITOR DIRECTOR:

Ilynska N.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of Department of World Literature and Culture named after Prof. O. Mishukov of the Kherson State University

DEPUTY CHIEF EDITOR:

Omelchuk S.A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Vice Rector of scientific work of the Kherson State University.

EXECUTIVE SECRETARY:

Klimchuk O.V. – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer at Department of World Literature and Culture named after Prof. O. Mishukov of the Kherson State University.

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Bieliekhova L.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at Department of English Language and Methods of Teaching of the Kherson State University;

Bondareva O.Y. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Director of the Institute of Human Sciences of the Borys Grinchenko Kyiv University;

Demetska V.V. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Dean of Faculty of Translation of the Kherson State University;

Zabolotska O.O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Department of English Language and Methods of Teaching of the Kherson State University;

Kormilov S.I. – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Professor at Department of History of Modern Literature and Contemporary Literary Process of the Lomonosov Moscow State University (Russian Federation);

Korniienko O.O. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of Department of Russian and Foreign Literature of the National Pedagogical Dragomanov University;

Matsapura V.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at Department of Foreign Literature of the Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University;

Reuther T. – Doctor of Philological Sciences, Professor of the Institute of Slavonic Studies of the Alpen-Adria-Universität Klagenfurt (Republic of Austria);

Romanova N.V. – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Professor at Department of German Language of the Kherson State University;

Rudenko L.M. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at Department of Slavic Languages and Methods of Teaching of the Kherson State University;

Sacre N. – Candidate of Philological Sciences, Lecturer at Rennes 2 University (Republic of France);

Tropina N.P. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of Department of Russian Language and General Linguistics of the Kherson State University.

Official website of edition:
www.pa.stateuniversity.ks.ua

Pivdenniy Arkhiv. Philology: Collected papers. Issue LXVII. – Kherson: Kherson State University, 2017. – 222 p.
© KSU, 2017

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Херсонський державний університет – провідний науково-освітній центр Півдня України, який у 2017 році святкує свій 100-літній ювілей. Це не просто значний відтинок часу, а ціла епоха для нашого університету. Це шлях наполегливої праці багатьох поколінь досвідчених, творчих, талановитих фахівців. Це шлях утвердження власних принципів, пошуків, звершень, зростання та примноження здобутків.

Херсонський державний університет відомий своїми науковими школами, які розвиваються та виховують молодих науковців. За керівництва відомих учених у нашому навчальному закладі підготовлено не одне покоління висококваліфікованих фахівців. Серед них – народні й заслужені вчителі, артисти, народні депутати України, олімпійські чемпіони, чемпіони Європи та світу, видатні вчені, письменники, журналісти, економісти, менеджери, юристи, державні й політичні діячі тощо.

Університет є засновником багатьох журналів, 12 з яких – фахові наукові видання України. Філософія збірника наукових праць «Південний архів. Серія: філологічні науки» полягає в науковому осмисленні актуальних проблем слов'янської та зарубіжної філології.

Упевнений, що високий професіоналізм та самовіддана праця вчених Херсонського державного університету сприятимуть подальшому розвитку і примноженню освітнього й наукового потенціалу нашої держави.

Щиросердно вітаю редакційний колектив, авторів і читачів «Південного архіву. Серія: філологічні науки» з ювілейною датою. Хвала і шана талановитим і невтомним творцям цього видання!

З повагою,

Ректор Херсонського державного університету
Василь СТРАТОНОВ

ЗМІСТ

1. УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

О. Акастьолова. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОТВОРІВ У РОМАНІ ЛЮКО ДАШВАР «НА ЗАПАХ М'ЯСА»	12
О. Бойчук. КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ПОКАЗНИК ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ РЕГІОНУ ТА ЙОГО КУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ (НА МАТЕРІАЛАХ ІЗ ТЕРЕНІВ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ).....	15
С. Булик-Верхола, Ю. Теглівець. АДАПТАЦІЯ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	19
А. Верлата. КОРЕЛЯТИВНА МОДЕЛЬ МОДЕРНІСТСЬКОЇ ІРОНІЇ В ПОЕТИЧНОМУ ТА ДРАМАТИЧНОМУ ДОРОБКУ ВАСИЛЯ ПАЧОВСЬКОГО	22
Л. Давидюк. СЮЖЕТНА СТРУКТУРА НАЙДАВНІШИХ ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ АПОКРИФІВ.....	26
О. Єрмолаєва, Р. Трифонов. СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СОМАТИЗМУ РУКИ В МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ	30
В. Заєць. ДЕРИВАЦІЙНА ПАРАДИГМА НЕОЛОГІЗМІВ ПРОЗИ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА	33
Н. Кочукова. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ НАЗВ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ У ПРОФЕСІЙНОМУ ТА НАУКОВОМУ МОВЛЕННІ.....	37
Є. Моштаг. МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ МАНДРИВНІЙ ПРОЗІ... 41	
О. Рибцева. ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ МОТИВУ ПОДОРОЖІ У ЧАСІ ТА ПРОСТОРИ У ТВОРЧОСТІ ВІКТОРА ПОЛОЖІЯ	45
Л. Топчій. ПРИЙОМИ ВИКОРИСТАННЯ РИТОРИЧНИХ ПИТАНЬ У МОНОЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ ДМИТРА ПАВЛИЧКА	48
Л. Умрихіна. ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА СПОНУКАЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ.....	52

2. РОСІЙСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

М. Єремина-Чащина. БЕСТИАРНИЙ КОД В ПРОЗЕ С.Д. КРЖИЖАНОВСЬКОГО	58
А. Івко. МОДЕЛІ ИСХОДНИХ КОНСТРУКЦІЙ ГЛАГОЛЬНИХ УНИВЕРБОВ: ПРИНЦИПИ КЛАССИФІКАЦІЇ.....	62

3. ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

А. Акімова. ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС КИТАЙСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ: СПІВВІДНОШЕННЯ НОВИХ ФОРМ ВЕРБАЛЬНОГО Й ВІЗУАЛЬНОГО В ДРАМІ ТЯНЬ ХАНЯ «ЖІНКА-ІНСПЕКТОР СЕ ЯОХУАНЬ» (1961 Р.)	66
О. Лілова. АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ В АНГЛІЙСЬКІЙ РАННЬОТЮДОРІВСЬКІЙ ДРАМІ ... 69	
М. Пшенична. НАРАТИВНА СТРУКТУРА РОМАНУ ДЖ.М. КУТЗЕС «ЕЛІЗАБЕТ КОСТЕЛЛО».....	74
М. Фока. КУЛЬТ ВІНА ТА ЙОГО ПІДТЕКСТОВІ СМИСЛИ В ПОЕЗІЇ ЛІ БО	79

4. РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА СХІДНІ МОВИ

А. Artsyshevska, N. Hrynya. WAYS OF USING FICTION IN TEACHING ESP.....	84
Н. Жигало. ПРЕФІКСАЛЬНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОЦІННОГО ЗНАЧЕННЯ СЛОВА (НА МАТЕРІАЛІ «СПОВІДЬ» АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА).....	88
Ю. Заблоцький. ЧАСТИНОМОВНИЙ АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРОМОВ КАНДИДАТІВ НА ПОСТ ПРЕЗИДЕНТА США 2012 РОКУ).....	92
І. Кірковська. ВЗАЄМОДІЯ СЕМАНТИКИ МОДАЛЬНОСТІ ТА ТЕМПОРАЛЬНОСТІ У ВИСЛОВЛЮВАННЯХ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ФУТУРАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ)	96

Ю. Ковбаско, С. Баб'як. СЕМАНТИЧНІ ФУНКЦІЇ ДЕСЕМАНТИЗОВАНОГО ІТ У СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРІОДІ	99
І. Козубська. СТИЛІСТИЧНЕ ЗАБАРВЛЕННЯ ІМЕННИКІВ В АНГЛІЙСЬКИХ МОНОГРАФІЯХ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	102
Н. Корнєва, О. Коваленко. ФУНКЦІОНУВАННЯ ОЦІННИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАУКОВИХ РЕЦЕНЗІЯХ	106
А. Курганська, Д. Чистяк. ХУДОЖНЯ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ АРХЕТИПУ ВОДИ У ЛІРИЦІ А. МОКЕЛЯ.....	110
А. Литвин. ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОЇ СПОРТИВНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК ЗАСІБ ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРЦЕПЦІЇ ЯВИЩ, ОЗНАК І ПРОЦЕСІВ У СФЕРІ СПОРТУ ТА ТУРИЗМУ НОСІЯМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	113
І. Матіяш-Гнедюк. АКТУАЛІЗАЦІЯ СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЙ ЛЕКСЕМИ LOVE У БРИТАНСЬКОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ БРИТАНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	118
О. Матвієнків. УЗУАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ	122
Р. Мельничук. ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОГО КОНСОНАНТИЗМУ	126
Т. Полякова, В. Самарина. ЕКСПРЕССИВНОСТЬ В ЖАНРЕ ТВИТТИНГ В АНГЛОЯЗЫЧНОЇ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИНТЕРНЕТ-КОММУНИКАЦИИ	130
А. Прокопченко. ЕМОТИВНЕ ЗАБАРВЛЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Д.Г. ЛОУРЕНСА «КОХАНЕЦЬ ЛЕДІ ЧАТТЕРЛЕЙ»)	134
В. Радкевич. ЗАПИТ І РОЗ'ЯСНЕННЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ ДИСКУРСИВНИХ АКТИВ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ)	137
М. Сальтевська. АНГЛОМОВНИЙ ГАЗЕТНИЙ ДИСКУРС ЯК КОНТЕКСТ ДОСЛІДЖЕННЯ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТІВ	142
Н. Середа. ПРОЯВ КАТЕГОРІЇ ЯКОСТІ В СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКАХ НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ	146
О. Тищенко. КОМПОЗИЦІЙНА СТРУКТУРА ГРЕЦЬКИХ ГАЗЕТНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ РЕЦЕНЗІЙ.....	149
О. Тінкован. КАТЕГОРІЯ КІЛЬКІСНОСТІ У СУЧАСНІЙ АНГЛІСТИЦІ З ПОЗИЦІЙ ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНОГО ПІДХОДУ	152
О. Фадєєва. ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІРОНІЇ	157

5. ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Ю. Бондарчук. ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРЕДУМОВИ СПРИЙМАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В АНГЛІЇ	162
А. Онопрієнко. ОБРАЗ ПАВУКА І ПАВУТИНИ В СТРУКТУРІ МОТИВУ «ENNUI DE VIVRE» У ПОЕЗІЇ ФРАНЦУЗЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ СИМВОЛІСТІВ	167
О. Смольницька. САКРАЛЬНІ СИМВОЛИ ТРОЯНДИ І ШИПШИНИ У ВИБРАНІЙ ТВОРЧОСТІ ВІРИ ВОВК: РОМАНО-ГЕРМАНСЬКИЙ КОНТЕКСТ	172

6. ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

А. Гідора-Шишковська. АБРЕВІАТУРА ТЕРМІНІВ В АКТАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	178
Т. Семикрас. КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ У ДОСЛІДЖЕННІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	182

7. ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Л. Рибачківська. ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ СПОСОБІВ ТВОРЕННЯ ВІДОНІМНИХ ПОХІДНИХ У СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗДАХ ІЗ ВЕРШИНАМИ-ОНИМАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ.....	186
---	-----

8. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

О. Волдинер, І. Чарікова. ФОНЕТИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ТА ЇЇ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ.....	192
---	-----

А. Давиденко. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ПРИСУДКА В МОВІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	196
О. Добринчук. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АВТОРСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Р. ХАГЕЛЬШТАНГЕ «ІГРАШКА БОГІВ»).....	199
Р. Дуров, Ю. Шепель. НАЦІОНАЛЬНА СВОЄРІДНІСТЬ АНГЛІЙСЬКИХ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОРІЧНИХ МОДЕЛЕЙ ІЗ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЮ КОНОТАЦІЄЮ ТА СПОСОБИ ЇХНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ	203
М. Кириллова, Е. Воробьева. ДЕТЕРМИНАНТЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ОРИГИНАЛЕ И ПЕРЕВОДЕ	207

9. МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

О. Кузик. ІНВЕКТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТРОПОНІМІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ АНГЛОМОВНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	212
--	-----

РЕЦЕНЗІЇ

Г. Загайська. РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Б.В. ЧЕРНЮХА «ЛАТИНСЬКЕ ДІЄСЛОВО: АСПЕКТ І АКЦІОНАЛЬНІСТЬ»	218
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

1. УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

Е. Акастёлова. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НОВООБРАЗОВАНИЙ В РОМАНЕ ЛЮКО ДАШВАР «НА ЗАПАХ МЯСА».....	12
Е. Бойчук. КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВЫЙ ФОЛЬКЛОР КАК ПОКАЗАТЕЛЬ СОХРАНЕНИЯ ИДЕНТИЧНОСТИ РЕГИОНА, ЕГО КУЛЬТУРНОЙ ТРАДИЦИИ (НА МАТЕРИАЛАХ С ТЕРРИТОРИИ ЗАПАДНОГО ПОЛЕСЬЯ).....	15
С. Булык-Верхола, Ю. Тегливец. АДАПТАЦИЯ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНЫХ ЗАИМСТВОВАНИЙ В УКРАИНСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ.....	19
А. Верлатая. КОРРЕЛЯТИВНАЯ МОДЕЛЬ МОДЕРНИСТСКОЙ ИРОНИИ В ПОЭТИЧЕСКОМ И ДРАМАТИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ ВАСИЛИЯ ПАЧОВСКОГО.....	22
Л. Давидюк. СЮЖЕТНАЯ СТРУКТУРА НЕКОТОРЫХ ЗАПАДНОПОЛЕССКИХ АПОКРИФОВ.....	26
А. Ермолаева, Р. Трифонов. СЕМАНТИКО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОМАТИЗМА РУКИ В ЯЗЫКЕ УКРАИНСКОЙ ПУБЛИЦИСТИКИ.....	30
В. Заец. ДЕРИВАЦИОННАЯ ПАРАДИГМА НЕОЛОГИЗМОВ ПРОЗЫ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА.....	33
Н. Кочукова. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАИМЕНОВАНИЙ ЛИЦ ЖЕНСКОГО ПОЛА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ И НАУЧНОЙ РЕЧИ.....	37
Е. Моштаг. ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ЭМОЦИЙ В УКРАИНСКОЙ ЖЕНСКОЙ ПРОЗЕ О ПУТЕШЕСТВИЯХ.....	41
О. Рыбцева. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ВОПЛОЩЕНИЕ МОТИВА ПУТЕШЕСТВИЯ ВО ВРЕМЕНИ И ПРОСТРАНСТВЕ В ТВОРЧЕСТВЕ ВИКТОРА ПОЛОЖИЯ.....	45
Л. Топчий. ПРИЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РИТОРИЧЕСКИХ ВОПРОСОВ В МОНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ ДМИТРИЯ ПАВЛЫЧКО.....	48
Л. Умрихина. ЭВОЛЮЦИЯ ВЗГЛЯДОВ НА ПОБУДИТЕЛЬНЫЕ КОНСТРУКЦИИ.....	52

2. РУССКИЙ ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

М. Еремина-Чашина. БЕСТИАРНЫЙ КОД В ПРОЗЕ С. Д. КРЖИЖАНОВСКОГО.....	58
А. Ивко. МОДЕЛИ ИСХОДНЫХ КОНСТРУКЦИЙ ГЛАГОЛЬНЫХ УНИВЕРБОВ: ПРИНЦИПЫ КЛАССИФИКАЦИИ.....	62

3. ЛИТЕРАТУРА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

А. Акимова. ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИЙ ДИСКУРС КИТАЙСКОЙ ДРАМАТУРГИИ: СООТНОШЕНИЕ НОВЫХ ФОРМ ВЕРБАЛЬНОГО И ВИЗУАЛЬНОГО В ДРАМЕ ТЯНЬ ХАНЯ «ЖЕНЩИНА-ИНСПЕКТОР СЕ ЯОХУАНЬ» (1961 г.).....	66
Е. Лилова. АКТУАЛИЗАЦИЯ ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО СОДЕРЖАНИЯ В АНГЛИЙСКОЙ РАННЕТЮДОРОВСКОЙ ДРАМЕ.....	69
М. Пшеничная. НАРРАТИВНАЯ СТРУКТУРА РОМАНА Дж.М. КУТЗЕЕ «ЭЛИЗАБЕТ КОСТЕЛЛО».....	74
М. Фока. КУЛЬТ ВИНА И ЕГО ПОДТЕКСТОВЫЕ СМЫСЛЫ В ПОЭЗИИ ЛИ БО.....	79

4. РОМАНСКИЕ, ГЕРМАНСКИЕ И ВОСТОЧНЫЕ ЯЗЫКИ

А. Арцишевская, Н. Грыня. СПОСОБЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ОБУЧЕНИИ ESP.....	84
Н. Жигало. ПРИСТАВОЧНЫЕ СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ ОЦЕНОЧНОГО ЗНАЧЕНИЯ СЛОВА (НА МАТЕРИАЛЕ «ИСПОВЕДИ» АВРЕЛИЯ АВГУСТИНА).....	88
Ю. Заблоцкий. АНАЛИЗ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В АМЕРИКАНСКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ НА ПРЕДМЕТ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ К ЧАСТЯМ РЕЧИ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРЕДВЫБОРНЫХ РЕЧЕЙ КАНДИДАТОВ НА ПОСТ ПРЕЗИДЕНТА США 2012 ГОДА).....	92
И. Кирковская. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СЕМАНТИКИ МОДАЛЬНОСТИ И ТЕМПОРАЛЬНОСТИ В ВЫСКАЗЫВАНИЯХ СО ЗНАЧЕНИЕМ ФУТУРАЛЬНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ ИСПАНСКОГО ЯЗЫКА).....	96
Ю. Ковбаско, С. Бабяк. СЕМАНТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ ДЕСЕМАНТИЗИРОВАННОГО IT В СРЕДНЕАНГЛИЙСКИЙ ПЕРИОД.....	99
И. Козубская. СТИЛИСТИЧЕСКАЯ ОКРАСКА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В АНГЛИЙСКИХ МОНОГРАФИЯХ ПО ИНФОРМАЦИОННЫМ ТЕХНОЛОГИЯМ.....	102
Н. Корнева, О. Коваленко. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ОЦЕНОЧНЫХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНЫХ НАУЧНЫХ РЕЦЕНЗИЯХ.....	106
Д. Чистяк, А. Курганская. ХУДОЖЕСТВЕННАЯ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ АРХЕТИПА ВОДЫ В ЛИРИКЕ А. МОКЕЛЯ.....	110
А. Литвин. ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НОВОЙ СПОРТИВНОЙ ЛЕКСИКИ КАК СРЕДСТВО ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПЕРЦЕПЦИЙ ЯВЛЕНИЙ, ПРИЗНАКОВ И ПРОЦЕССОВ В СФЕРЕ СПОРТА И ТУРИЗМА НОСИТЕЛЯМИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	113

И. Матияш-Гнедюк. АКТУАЛИЗАЦИЯ СЛОВАРНЫХ ДЕФИНИЦИЙ ЛЕКСЕМЫ <i>LOVE</i> В БРИТАНСКОМ МЕДИА-ДИСКУРСЕ В КОНТЕКСТЕ ЭВОЛЮЦИИ БРИТАНСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА	118
О. Матвиенкив. УЗУАЛЬНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ ЭПОХИ ПОСТМОДЕРНА	122
Р. Мельничук. ОСНОВНЫЕ ПАРАМЕТРЫ СОВРЕМЕННОГО НЕМЕЦКОГО КОНСОНАНТИЗМА	126
Т. Полякова, В. Самарина. ЭКСПРЕССИВНОСТЬ В ЖАНРЕ ТВИТТИНГ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИНТЕРНЕТ-КОММУНИКАЦИИ	130
А. Прокопченко. ЭМОТИВНАЯ ОКРАСКА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА Д.Г. ЛОУРЕНСА «ЛЮБОВНИК ЛЕДИ ЧАТТЕРЛЕЙ»).....	134
В. Радкевич. ЗАПРОС И РАЗЪЯСНЕНИЕ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРИИ ДИСКУРСИВНЫХ АКТОВ: ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОЙ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПРОЗЫ)	137
М. Сальтеевская. АНГЛОЯЗЫЧНЫЙ ГАЗЕТНЫЙ ДИСКУРС КАК КОНТЕКСТ ИССЛЕДОВАНИЯ ВОПЛОЩЕНИЯ КОНЦЕПТОВ	142
Н. Середа. ПРОЯВЛЕНИЕ КАТЕГОРИИ КАЧЕСТВА В СЛОЖНЫХ ИМЕНАХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ НА ПРИМЕРЕ СОВРЕМЕННОЙ НЕМЕЦКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ	146
Е. Тищенко. КОМПОЗИЦИОННАЯ СТРУКТУРА ГРЕЧЕСКИХ ГАЗЕТНЫХ ЛИТЕРАТУРНЫХ РЕЦЕНЗИЙ	149
Е. Тинкован. КАТЕГОРИЯ КОЛИЧЕСТВЕННОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ АНГЛИСТИКЕ С ПОЗИЦИЙ ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОДХОДА	152
О. Фадеева. ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ИРОНИИ	157

5. СРАВНИТЕЛЬНОЕ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

Ю. Бондарчук. ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И ПРЕДПОСЫЛКИ ВОСПРИЯТИЯ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В АНГЛИИ	162
А. Оноприенко. ОБРАЗ ПАУКА И ПАУТИНЫ В СТРУКТУРЕ МОТИВА “ENNUI DE VIVRE” В ПОЭЗИИ ФРАНЦУЗСКИХ И РУССКИХ СИМВОЛИСТОВ	167
О. Смольницкая. САКРАЛЬНЫЕ СИМВОЛЫ РОЗЫ И ШИПОВНИКА В ИЗБРАННОМ ТВОРЧЕСТВЕ ВЕРЫ ВОВК: РОМАНО-ГЕРМАНСКИЙ КОНТЕКСТ	172

6. ОБЩЕЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ

А. Гидора-Шишковская. АББРЕВИАТУРА ТЕРМИНОВ В АКТАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА	178
Т. Семикарас. КОГНИТИВНЫЙ АСПЕКТ В ИССЛЕДОВАНИИ СПЕЦИАЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ.....	182

7. СРАВНИТЕЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКОЕ, ТИПОЛОГИЧЕСКОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ

Л. Рыбачковская. СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СПОСОБОВ СОЗДАНИЯ ОНИМНЫХ ПРОИЗВОДЯЩИХ В СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ГНЕЗДАХ С ВЕРШИНАМИ-ОНИМАМИ В УКРАИНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ.....	186
--	-----

8. ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ

О. Волдинер, И. Чарикова. ЯВЛЕНИЕ ФОНЕТИЧЕСКОЙ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ С ПОЗИЦИЙ ПСИХОЛИНГВИСТИКИ.....	192
А. Давиденко. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОГО СКАЗУЕМОГО В РЕЧИ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.....	196
О. Добрынчук. ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА АВТОРСКИХ НЕОЛОГИЗМОВ (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА Р. ХАГЕЛЬШТАНГЕ «ИГРУШКА БОГОВ»).....	199
Р. Дуров, Ю. Шепель. НАЦИОНАЛЬНОЕ СВОЕОБРАЗИЕ АНГЛИЙСКИХ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ МЕТАФОРИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ С КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ КОННОТАЦИЕЙ И СПОСОБЫ ИХ ПЕРЕВОДА	203
М. Кириллова, Е. Воробьева. ДЕТЕРМИНАНТЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ОРИГИНАЛЕ И ПЕРЕВОДЕ	207

9. ЯЗЫК И СРЕДСТВА МАССОВОЙ КОММУНИКАЦИИ

О. Кузик. ИНВЕКТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ АНТРОПОНИМОВ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ	212
---	-----

РЕЦЕНЗИИ

Г. Загайская. РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ Б.В. ЧЕРНЮХ «ЛАТИНСКИЙ ГЛАГОЛ: АСПЕКТ И АКЦИОНАЛЬНОСТЬ».....	218
---	-----

CONTENTS

1. UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

O. Akastolova. STRUCTURAL-SEMATIC FEATURES OF NEOLOGISMS IN THE NOVEL «AS A SMELL OF MEAT» BY LUKO DASHVAR.....	12
O. Boichyk. CALENDAR-CEREMONIAL FOLKLORE AS INDICATOR OF PRESERVATION IDENTITY A REGION AND ITS CULTURAL TRADITIONS (ON MATERIAL FROM THE TERRITORIES OF WEST POLISSYA).....	15
S. Bulyk-Verkhola, Y. Tehlivets. GERMAN BORROWINGS IN THE UKRAINIAN MUSICAL TERMINOLOGY.....	19
A. Verlata. CORRELATIVE MODEL OF MODERNISTIC IRONY IN THE EARLY DRAMATIC AND POETIC WORKS BY VASYL PACHOVSKYL.....	22
L. Davydiuk. STORY SUBJECT OF THE OLDEST APOCRYPHA OF WESTERN POLISSYA.....	26
O. Yermolayeva, R. Tryfonov. SEMANTIC AND FUNCTIONAL FEATURES OF SOMATISM РУКІ (HANDS) IN THE LANGUAGE OF UKRAINIAN JOURNALISM.....	30
V. Zaiets. THE DERIVATIONAL PARADIGM OF NEOLOGISMS IN PROSE OF OLES HONCHAR.....	33
N. Kochukova. CURRENT TENDENCIES OF THE USING OF FEMALE NAMES IN PROFESSIONAL AND SCIENTIFIC SPEECH.....	37
I. Moshtagh. LANGUAGE MEANS OF EXPRESSING EMOTIONS IN UKRAINIAN WOMEN’S TRAVEL PROSE.....	41
O. Rytseva. ARTISTIC EMBODIMENT OF THE MOTIVE OF TRAVEL IN TIME AND SPACE IN THE WORK OF VICTOR POLOZHIYA.....	45
L. Topchiiy. METHODS OF USING RHETORICAL QUESTIONS IN MONOLOGUE SPEECH DMYTRO PAVLYCHKO.....	48
L. Umrykhina. EVOLUTION OF VIEWS ON THE IMPERATIVE CONSTRUCTIONS.....	52

2. RUSSIAN LANGUAGE AND LITERATURE

M. Yeromina-Chashchyna. BESTIARY CODE IN PROSE OF S. KRZHIZHANOVSKY.....	58
A. Ivko. PRINCIPLES OF CLASSIFICATION OF VERBAL UNIVERBALIZATION CONSTRUCTIONS’ MODELS.....	62

3. LITERARY PROCESS: THEORETICAL AND HISTORICAL ASPECTS

A. Akimova. LITERATURE DIAGNOSTIC DISCOURSE OF THE CHINESE DRAWNS: THE RELATION OF NEW FORMS OF VERBAL AND VISUAL IN THE DRAMA OF TIAN KHAN “WOMAN-INSPECTOR CE YAOHUAN” (1961)..	66
O. Lilova. IDEOLOGICAL CONTENTS ACTUALISATION IN ENGLISH EARLY TUDOR DRAMA.....	69
M. Pshenychna. NARRATIVE STRUCTURE OF THE NOVEL “ELIZABETH COSTELLO” BY J.M. COETZEE.....	74
M. Foka. THE WORSHIP OF WINE AND ITS SUBTEXT MEANINGS IN LI BAI’S POETRY.....	79

4. ROMANIC, GERMANIC AND ORIENTAL LANGUAGES

A. Artsyshevska, N. Hrynya. WAYS OF USING FICTION IN TEACHING ESP.....	84
N. Zhygalo. THE PREFIXES AS MEANS OF CREATING EVALUATIVE MEANING OF THE WORDS (BASED ON “THE CONFESSIONS” BY AURELIUS AUGUSTINUS).....	88
Yu. Zablotskyi. PART OF SPEECH ANALYSIS OF ECONOMIC TERMS IN AMERICAN POLITICAL DISCOURSE (ON MATERIAL OF ELECTION SPEECHES OF 2012 US PRESIDENTIAL CANDIDATES).....	92
I. Kirkovska. THE INTERACTION OF SEMANTICS OF MODALITY AND TEMPORALITY IN THE STATEMENTS WITH THE MEANING OF FUTURALITY AS EXEMPLIFIED (IN THE SPANISH LANGUAGE).....	96
Y. Kovbasko, S. Babiak. SEMANTIC FUNCTIONS OF THE DESEMANTICIZED <i>IT</i> IN THE MIDDLE ENGLISH PERIOD.....	99
I. Kozubska. STYLISTIC COLOURING OF NOUNS IN ENGLISH MONOGRAPHS ON INFORMATION TECHNOLOGIES.....	102
N. Korneva, O. Kovalenko. THE FUNCTIONING OF THE ESTIMATIVE LEXIS IN GERMAN ACADEMIC REVIEWS.....	106
D. Chistiak, A. Kurhanska. LITERARY CONCEPTUALIZATION OF THE ARCHETYPE OF WATER IN A. MOCKEL’S LYRICS.....	110
A. Lytvyn. LINGUOPRAGMATIC PARAMETERS OF NEW VOCABULARY IN THE SPHERE OF SPORT AND TOURISM AS A MEANS OF DETERMINING THE PERCEPTION OF ENGLISH NATIVE SPEAKERS’ PHENOMENA, IDEAS AND PROCESSES.....	113
I. Matiyash-Gnediyuk. ACTUALIZATION OF DICTIONARY DEFINITIONS OF THE LEXEME <i>LOVE</i> IN THE BRITISH MEDIA DISCOURSE IN THE CONNEXT OF EVOLUTION OF THE BRITISH LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD. .	118
O. Matvienkiv. GENERAL FEATURES OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE FICTIONAL WORK OF POSTMODERN ERA.....	122
R. Melnychuk. THE MAIN FEATURES OF CONSONANTS IN MODERN GERMAN.....	126

T. Poliakova, V. Samarina. EXPRESSIVENESS IN THE GENRES TWITTING IN THE ENGLISH-LANGUAGE POLITICAL INTERNET-COMMUNICATION.....	130
A. Prokoichenko. THE EMOTIVE COLORING OF LITERARY TEXT (BASED ON THE MATERIAL OF D.H. LAWRENCE’S NOVEL “LADY CHATTERLEY’S LOVER”).....	134
V. Radkevych. INQUIRY AND EXPLANATION IN TERMS OF THE THEORY OF DISCOURSE ACTS: GENDER ASPECT (ON THE MATERIAL OF MODERN ENGLISH PROSE).....	137
M. Saltevska. ENGLISH NEWSPAPER DISCOURSE AS A CONTEXT OF CONCEPT INSTANTIATING	142
N. Sereda. THE MANIFESTATION OF QUALITY CATEGORY IN COMPOUND ADJECTIVES ON THE EXAMPLE OF MODERN GERMAN FICTION.....	146
O. Tyschenko. COMPOSITE STRUCTURE OF THE GREEK NEWSPAPER LITERARY REVIEWS	149
O. Tinkovan. THE LINGUISTIC CATEGORY OF QUANTITIVENESS IN MODERN ANGLISTICS FROM THE POINTS OF FUNCTIONAL-SEMANTIC APPROACH.....	152
O. Fadeieva. PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF IRONY.....	157

5. COMPARATIVE LITERATURE

Ju. Bondarchuk. HISTORICAL PECULIARITIES AND BACKGROUND PERCEPTION OF UKRAINIAN LITERATURE IN ENGLAND.....	162
A. Onoprienko. THE IMAGE OF A SPIDER AND SPIDERWEB IN THE STRUCTURE OF THE MOTIF “ENNUI DE VIVRE” IN THE POETRY OF FRENCH AND RUSSIAN SYMBOLISTS.....	167
O. Smolnytska. SACRAL SYMBOLS OF ROSE AND SWEETBRIER IN THE SELECTED WORKS OF VIRA VOVK: ROMANIC-GERMANIC CONTEXT.....	172

6. GENERAL LINGUISTICS

A. Gidora-Shishkovska. ABBREVIATION OF TERMS IN EUROPEAN UNION ACTS.....	178
T. Semykras. THE COGNITIVE ASPECT IN A STUDY OF SPECIAL TERMINOLOGY.....	182

7. COMPARATIVE HISTORICAL, TYPOLOGICAL LINGUISTICS

L. Rybachkivska. THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE WAYS OF WORD FORMATION OF PROPER NAME DERIVATIVES IN WORD-FORMATION FAMILIES IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES.....	186
--	-----

8. THEORY OF TRANSLATION

O. Voldiner, I. Charikova. PHENOMENON OF PHONETIC INTERFERENCE FROM PSYCHOLINGUISTIC POINT OF VIEW.....	192
A. Davidenko. LEXICO-SEMANTIC PECULIARITIES OF PHRASEOLOGICAL PREDICATE IN THE SPEECH OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL LITERATURE.....	196
O. Dobrynychuk. PECULIARITIES OF TRANSLATION OF THE AUTHOR’S NEOLOGISMS (ON THE MATERIAL OF THE NOVEL BY R. HAGELSTANGE «TOY OF GODS»).....	199
R. Durov, Y. Shepel. NATIONAL PECULIARITIES OF THE ENGLISH CONCEPTUAL METAPHORICAL MODELS WITH CULTURAL CONNOTATION AND WAYS OF THEIR TRANSLATION.....	203
M. Kirillova, K. Vorobyeva. SENTENCE DETERMINANTS IN THE ORIGINAL AND TRANSLATION.....	207

9. LANGUAGE AND MASS MEDIA

O. Kuzyk. INVECTIVE POTENTIAL OF ANTHROPONYMS IN POLITICAL DISCOURSE OF ENGLISH LANGUAGE MEDIA TEXTS.....	212
--	-----

REVIEW

H. Zahaiska. REVIEW OF THE MONOGRAPH B.V. CZERNIUK „LATIN VERB: ASPECT AND PROMOTIONALITY”	218
---	-----

1. Українська мова та література

1. Украинский язык и литература

1. Ukrainian language and literature

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОТВОРІВ У РОМАНІ ЛЮКО ДАШВАР «НА ЗАПАХ М'ЯСА»

У сучасній філологічній науці значно посилюється інтерес до проблем художнього мовлення. Це пояснюється насамперед унеском кожного митця слова в літературну мову, для лексичного складу якої характерна динаміка. Із розширенням функціональних можливостей відбуваються позитивні процеси в системі сучасної української мови, зокрема, лексичний склад активно поповнюється okazionalizмами, що увиразнюють індивідуально-авторське мовлення, надаючи йому емоційної забарвленості, образності, вибухово-експресивної енергії.

Люко Дашвар – одна з найяскравіших письменниць початку ХХІ століття. Починаючи з часу публікації першого роману (2006 р.), її книги одна за одною стають бестселерами, а кожен новий роман здобуває перемогу на щорічному конкурсі «Коронація слова». Твори письменниці популярні серед масового читача, проте досі не були предметом цілісного наукового дослідження.

Тексти Люко Дашвар написані дохідливим стилем, який спрямований на широкий загал дорослої аудиторії. Художній стиль романів письменниці наближений до розмовного (велика кількість діалогів, обірваних речень, більшість речень прості, неповні, присутня загальноживана лексика, незначна кількість позамовних нелітературних слів тощо). Джерелом мови Люко Дашвар є ті словесні надбання, які український народ створив протягом багатовікового існування, але є в текстах і елементи власної мовотворчості.

Сьогодні українська жіноча проза стала об'єктом дослідження багатьох науковців: В. Агеевої, Є. Барана, О. Бойченка, І. Бондаря-Терещенка, Я. Голобородька, О. Гомілка, Г. Грабовича, Т. Гундорової, О. Ярового та ін. [1]. Сучасні дослідження мовних інновацій відзначаються багатством тематики, напрямів, методів аналізу, прийомів та шляхів досягнення мети. Активно розвиваються інноваційні дослідження словотвірної системи української мови в працях О. Стишова [5], А. Нелюби [3] та ін. Наявність таких досліджень засвідчує актуальність питання та неабиякі зрушення в лексико-словотвірній системі української мови. Багато лінгвістичних досліджень присвячено аналізу мови того чи іншого художнього тексту, але, на жаль, роман Люко Дашвар «На запах м'яса» залишається маловивченим.

Емоційний колорит мовосвіту авторки є особливо виразним завдяки широкому використанню okazionalizmів. Авторські новотвори – це специфічні лексичні утворення, що нерідко містять національно-культурний компонент мовної семантики, репрезентуючи не лише індивідуальне світосприйняття письменника, але й характерні ознаки національного менталітету [4, с. 54]. Авторські неологізми іноді є одним із основних засобів створення концепту художнього твору.

Метою нашої роботи є дослідження структури й семантики авторських новотворів у романі «На запах м'яса» як своєрідних маркерів ідіостилу письменниці.

Ознайомившись із творчістю Люко Дашвар, ми дійшли висновку, що авторка активно експериментує в царині індивідуально-авторської номінації. Нами було зафіксовано й проаналізовано 78 неологізмів. Авторські неологізми Люко Дашвар за лексико-граматичними ознаками можна поділити на чотири класи: іменники, прикметники, дієслова й прислівники.

Серед **іменників новотворів** (31 одиниця) кількісно переважають лексеми, утворені за моделлю «означуване-означення», у результаті чого з'являються несподівані номінації, якими нерідко насичується невеликий за обсягом контекст, посилюється його образність та емоційний вплив на читача: «Манькою-манюнькою, дитинкою, за якою ходи, бо знайде горе...» [2, с. 109]; «Море брудне, лиман пересохлий, бички ненависні, улітку ресторан-ярмо...» [2, с. 139] тощо.

Усі іменникові новотвори Люко Дашвар відзначаються семантичною різноплановістю та є естетично вартісними для ідіостилу автора одиницями. Найчисленнішими є такі лексико-семантичні групи іменникових номінацій:

– **предметів**: «Несла в руках гарячий горщик-сонце» [2, с. 59]; «...навіть на колодязі-журавлі зверху біла пімпочка...» [2, с. 58]; «Однією рукою кинула пакетики з перцем-кмином на прилавок» [2, с. 104].

– **характеристики людей за зовнішністю та поведінкою**: «Брешуть, – відказала Уляна-зима» [2, с. 109]; «Один у бороді – Саня-жид» [2, с. 23]; «І не озирнулася, дурепка» [2, с. 92]; «А он вонюча баба-волоцюжка пляшки під кущем збирає» [2, с. 181]; «А мені як не турок обдובаний, так швед-гомик...» [2, с. 149];

– **характеристики людей за станом у суспільстві**: «...підключення рухів «Антифа», анархістів-синдикалістів для організації спільних акцій» [2, с. 162]; «У тебе мама хворіє? – спитала якась із жалісливих дівчат-колежанок» [2, с. 160]; «...на роботу, керуєш автівкою, читав і читатимеш Троцького, Марксів-Маркесів...» [2, с. 169];

– **назви їжі**: «...колеги розбіглися по пиріжки-салатики...» [2, с. 177];

– **назви дії:** «...в'їдалися після сумнівів, пошуків-поневірянь, яскравих фарб...» [2, с. 150];

– **назви часу:** «Коли зимові присмерки з'їли день, не дали розгулятися вечору-сіроманцю» [2, с. 90].

Серед **дієслівних новотворів** (у романі знайдено 24 таких лексеми) переважають **номінації дії:** «Знадвору супляться-кличуть куці химери примарних цілей, та Майці байдуже» [2, с. 168]; «Холод ще не набрався сили, але й тепло вже не те – тануло-помирало без надій» [2, с. 167]; «...люди їдять-п'ють-усміхаються» [2, с. 172]; «...коли за Луциком приїхала автівка, і він подався щось там інспектувати-перевіряти» [2, с. 140]; «...мацала-тиснула живіт, аж скрутило від болю» [2, с. 180]; «Задерла голову в ясні небеса, спостерігала за чорними круками: кружляли-линули-ширяли у вишині, ганяли одне одного, співали-крукали...» [2, с. 115]; «Бо з ним болю не стало, ніби брав її і ворожив-зцілював» [2, с. 79]; «Шпатель вправ-дзенькнув» [2, с. 74]; **переміщення в просторі:** «Сунехитається, припадає на ліву ногу» [2, с. 68]; **емоційного стану:** «Майчине серце й досі б'ється-калатає [2, с. 78]; «А як мовчати-причайтися?» [2, с. 28]; «Майка прилипла до ящика, пальці тремтять-пульсують, не згинаються – хіба з ложки нагодують» [2, с. 70]; «...і тонуть-топитися в страхах» [2, с. 26].

Дієслова-новотвори в тексті мають форму теперішнього чи минулого часу: «Перед очі – вирок, зрада, мотузка хитається-манить, і так хочеться...» [2, с. 88]; «Ні... – шепоче-вибачається» [2, с. 159]; «Кімнатка дякувала, що їй спинку почухали, блиццала-посміхалася» [2, с. 88]; «Підійшов до віконця, зазирнув – свіча догорала-блимала, освітлювала прибрану кімнатку» [2, с. 91].

Серед проаналізованих новотворів налічується 14 **прикметників**. Люко Дашвар найчастіше використовує складні прикметники, утворені з основ двох простих ад'єктивів різної семантики, у яких поєднуються протилежні або близькі за змістом поняття, наприклад: «Тунель повсякденної метушині прозорим-скляним став: манить перспективами...» [2, с. 173]. За семантичною структурою в новотворах-прикметниках переважають **лексеми на позначення кольору або відтінку кольору:** «...зеленувато-жовтуватим еліксиром» [2, с. 82]; «Уляна простягнула Реп'яхові бузково-рожеву свічку, схожу на античну колону з різьбленням» [2, с. 84]; «...переступила поріг, насторожено зиркнула на сіро-коричневе плямисте «чудовисько» [2, с. 99]; «...з чорним мереживом і густо-сині з прозорими камінцями на дупі» [2, с. 100]; «...колись кавово-молочної двадцять першої «Волги» [2, с. 104]; «...світлі сірі очі-перлини, вії й брови чорні-вугільні» [2, с. 129]; «...дістала з рюкзака яскраво-руду фарбу для волосся й вирішила – погибель теж має бути красивою» [2, с. 141]; «...до дідька сильно хотілося встигнути перефарбувати русьві коси в щось екстремально-прекрасне» [2, с. 139]. Також авторка використовує прикметникові новотвори на позначення **емоцій, психічного стану людини або характеристики зовнішності:** «...хтось прискіпливий-горделивий усередині сниться: «Ганьба» [2, с. 102]; «Дурна-прибацана!» [2, с. 170]; «Та пізно ввечері, коли надзвичайно ласкава Тома гаряча-розчервоніла після ванни...» [2, с. 87]; «Варто було лише Ліді з Гостомеля вийти, палата заходилася співчутливо-агресивною балаканиною...» [2, с. 181]; «Лава твердонога, а стілець хлипкий» [2, с. 88]. Наявність значної кількості прикметників-новотворів свідчить про активні й плідні пошуки Люко Дашвар нових виражальних засобів на позначення ознак.

У мовотворчості Люко Дашвар є **новотвори-прислівники**, серед яких можна виділити **номінації на позначення поведінки** («Тільки після того поверталася в тепло, констатувала демонстративно-зухвало...» [2, с. 121]; «...дивився на дівчину здивовано-зухвало» [2, с. 166]) та **характеристики простору** («Порожньо-тихо, тільки автівок на узбіччях, як мух на гнилій рибі» [2, с. 167]).

Аналіз авторських лексичних новотворів свідчить про те, що найпродуктивнішим способом словотворення є словоскладання: «На сусідньому сидінні веселі баби горілкою гріються: певно, усі яйця-сир-сметану в Києві розпродали» [2, с. 9]; «...там колись дрова складали, граблі-лопати, гуси-кури метушилися...» [2, с. 12]; «...прямо підеш – попадеш у малу комору, завалену граблями-лопатами-кошиками-лемехами й навіть прядкою...» [2, с. 22]; «Нащо те все – глухий хутір, хата, ліси-луки-груші...» [2, с. 67]; «Довгий тиждень Манька горіла-танула» [2, с. 121]. Менша частина новотворів представлена основоскладанням: «Це теж із маніфесту екопоселенців?» [2, с. 99]; «Лава твердонога, а стілець хлипкий» [2, с. 88]. Лише декілька okazіоналізмів утворені суфіксальним способом: «...бо пішла, бідаха, до добриківського діда Тараса пенсію віддавати...» [2, с. 23]; «І не озирнулася, дуретка» [2, с. 92]; «...і нащо їй на те ганьбисько дивитися?» [2, с. 156]; «А передавалка не лусне? – гаркнула поштарка» [2, с. 71].

Отже, вдалі новотвори Люко Дашвар у романі «На запах м'яса» не тільки розкривають нові виразні можливості мови художнього тексту, конденсуючи структуру образу, але й по-новому передають найточніші нюанси авторського мислення, функціонально-експресивні відтінки, яких немає в загальнолітературній мові, і тим самим ці новотвори посилюють концептуальність авторського самовираження.

Література:

1. Агеева В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму : [монографія] / В. Агеева. – К. : Факт, 2003. – 302 с.
2. Люко Дашвар. На запах м'яса : [роман] / Люко Дашвар. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. – 368 с.
3. Нелюба А. Новітні тенденції у словотворі й модифікація норм мови / А. Нелюба // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – Вип. 13. – С. 291–296.
4. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови / О. Пономарів. – Київ : Либідь, 1993. – 248 с.
5. Стишов О. Українська лексика кінця ХХ століття / О. Стишов. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.

Анотація

**О. АКАСТЬОЛОВА. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОТВОРІВ
У РОМАНІ ЛЮКО ДАШВАР «НА ЗАПАХ М'ЯСА»**

Стаття присвячена дослідженню новотворів у романі Люко Дашвар «На запах м'яса». У роботі проаналізовано семантичні групи неологізмів, їх морфологічну приналежність, функції та частоту вживання.

Ключові слова: неологізм, семантичні групи, функції неологізмів.

Аннотация

**Е. АКАСТЁЛОВА. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НОВООБРАЗОВАНИЙ
В РОМАНЕ ЛЮКО ДАШВАР «НА ЗАПАХ МЯСА»**

Статья посвящена исследованию новообразований в романе Люко Дашвар «На запах мяса». В работе проанализированы семантические группы неологизмов, их морфологическая принадлежность, функции и частота использования.

Ключевые слова: неологизм, семантические группы, функции неологизмов.

Summary

**O. AKASTOLOVA. STRUCTURAL-SEMATIC FEATURES OF NEOLOGISMS
IN THE NOVEL «AS A SMELL OF MEAT» BY LUKO DASHVAR**

This article is dedicated to the research of neologisms in the novel “As a smell of meat” by Luko Dashvar. Semantic groups of neologisms, their morphological features as well as their functions and frequency of use are being analyzed.

Key words: neologism, semantic groups, usecases of neologisms.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри громадського
здоров'я та гуманітарних дисциплін
Ужгородського
національного університету

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ПОКАЗНИК ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ РЕГІОНУ ТА ЙОГО КУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ (НА МАТЕРІАЛАХ ІЗ ТЕРЕНІВ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ)

Збереження національної ідентичності в умовах сучасних глобалізаційних процесів – питання актуальне, складне та до певної міри заполітизоване. Тому ці аспекти постійно перебувають у полі зору діячів культури, науки, мистецтва, політики й інших сфер діяльності. І все ж ситуація залишається доволі складною, адже «глобальне все більше й більше превалює над суспільним і національним» [1, с. 3]. І це попри те, що в цивілізаційно-еволюційних процесах, які проходять сьогодні в Україні, очевидних перешкод для національної ідеї нібито не існує. Тобто формально всі (насамперед на державному рівні) «за» національне в будь-якому вигляді. Але насправді, як зауважують сучасні дослідники, національна ідентичність як цілісна й стабільна структура в Україні, на жаль, поки що не склалася [2, с. 14]. Тому ми можемо спостерігати цивілізаційний розлом, який автоматично перетворює Україну на країну з невизначеною, гібридною й фрагментарною ідентичністю, що фактично позбавляє нас можливості сформувати націю в класичному «націоналдержавному» розумінні [3, с. 14].

Загальновідомо, що формування, становлення нації відбувається під впливом багатьох чинників, серед яких є мовні, географічні, територіальні, історичні, суспільні, політичні, промислові й інші фактори, кожен з яких долучається до творення національної культури, визначає її прикметні або специфічні характеристики. З огляду на багатоаспектність репрезентації національної культури, її особливості можна вивчати та подавати в контексті різних поглядів, ракурсів – чи то історичних, чи то лінгвістичних, чи то етнічних, чи якихось ще. Проте максимально комплексний підхід до вирішення цього питання (з урахуванням більшості етновизначальних характеристик) можливий з огляду на системне вивчення матеріалів усної народної творчості.

Сьогодні фольклор, поза всяким сумнівом, є засобом пробудження етнічної пам'яті. Через фольклор передається та в його надрах зберігається спадкова інформація. Тому це найдієвіший спосіб ідентифікації, виокремлення, збереження «свого», «рідного», «крайового», «окремішнього», «особливого».

Сучасна дослідниця В. Телеуця, звертаючись до питання національної ідентичності та національної самоідентифікації на Півдні України, доходить висновку, що саме фольклор найшвидше робить із національного маргінала свідомого представника своєї традиції, а тому разом із мовою й історією в сучасних умовах фольклор являє собою підґрунтя для збереження етнокультури, національної свідомості народу (етносу) [4, с. 15]

Посилаючись на міркування про те, що фольклор є універсальним засобом вираження ментальності українців і важливим чинником формування національної самосвідомості [5, с. 8], у поданій статті спробуємо визначити окремі риси обрядової пісенності Західного Полісся, що вказують на ідентичність регіону, формують його культурну традицію. У цьому полягатиме завдання нашого дослідження.

Календарно-обрядовий фольклор Західного Полісся (головно в контексті вивчення регіону Полісся загалом) неодноразово поставав у центрі наукових зацікавлень учених, з-поміж яких М. Костомаров, М. Максимович, О. Потебня, О. Афанасьєв, П. Чубинський, М. Драгоманов, В. Гнатюк, М. Грушевський, Ф. Колесса, В. Соколова, С. Килимник, М. Грицай, О. Дей, Н. Шумада, С. Грица, Р. Кирчів, Г. Нудьга, І. Денисюк, Л. Дунаєвська, О. Курочкин, Л. Виноградова, В. Давидюк, О. Чебанюк, Т. Агапкіна, Г. Сокіл, Г. Василькевич, Т. Міндер, Н. Кравчук та ін. Маємо окреме дослідження з питань окреслення регіональної специфіки й особливостей побутування календарно-обрядової пісенності на теренах Західного Полісся [6]. Але дотепер окремо не ставилося завдання з'ясувати, співвіднести чи пов'язати регіональну специфіку з поняттям культурної ідентичності зазначеного регіону. Отже, тема дослідження є **актуальною** та важливою.

Беручи за **об'єкт** дослідження календарно-обрядовий фольклор, відштовхуємося від тих міркувань, що календарна обрядовість з огляду на особливості її побутування та регіональну типологію виникла ще до початку розселення індоєвропейців, але процес її формування продовжувався й у пізніші часи. Тому, як слушно зауважив проф. В. Давидюк, для етністичного дослідження це найпродуктивніша сфера [7, с. 35–36]. Отже, з'ясування національної чи культурної ідентичності на основі цього фольклорного пласту пісенності не становитиме великих труднощів, а висновки будуть максимально об'єктивними й заглибленими в історію нашого народу.

Західнополіський календарно-обрядовий фольклор складає потужний пласт пісенності, що дотепер зберігає у своєму змісті чимало архаїчних і локальних характеристик, які визначають його регіональну специфіку. З-поміж них – особливості локалізації, жанрового визначення, господарської атрибутивності, часу та манери виконання тих чи інших явищ, які сукупно формують підґрунтя для визначення культурної традиції як у межах окремого регіону, так і в загальнонаціональному масштабі.

Насамперед зазначимо, що фольклорні тексти, виходячи з календарних меж для їх виконання, на цих теренах не позбавлені архаїчної монолітної злитості, отже, можна говорити про явище жанрової та календарної контамінації. Тому календарно-обрядова пісенність Західного Полісся характеризується відсутністю чіткої диференціації між весняними (особливо пізніми) та літніми фольклорними текстами; простежується взаємодія весняного й зимового циклів. Ці тенденції можна унаочнити, характеризуючи таке вузьколокальне явище, як рогульки – особливий жанровий або видовий доміант західнополіської весняної пісенності. Заспівним серед рогульок є такий текст:

«– Ой молодая молодице, Рано-нирано, молодице!¹ / Чом ти не вийдеш на вулицю, / Чом не виведеш рогулицю? / – Ой як же мені виходити / Та й рогулейку виводити? / У мене свекор не таточко, / В мене свикруха ни матюнка. / Положать мене пунзі себе, / А збудять мене раній себе. / До чого будять – до кужелю. / Ой до кужелю білейкого, / А до дитятка малейкого. / Ой щоб той кужиль на вогні згорів, / Бодай те дитя хучій умирло, / Щоб воно мені спокій дало» [8].

Прикметно, що назва «рогулька» відома далеко не на всій території Західного Полісся. В активному побутуванні вона зафіксована в межиріччі Стоходу та Вижівки – у сучасних Камінь-Каширському й Ратнівському районах. На сусідніх теренах пісні-рогульки теж побутують, але такої номінації щодо них самі респонденти, як правило, не використовують. Зокрема, у Любешівському, Маневицькому та Старовижівському районах такі тексти виконують як купальські (і тоді виводять «купалицю»), або номінують їх як петрівчані. Щодо останньої жанрової атрибуції, то живається вона в західнополіському регіоні доволі рідко. Та й загалом, як засвідчують сучасні записи [9], традиція виконання петрівчаних пісень значно більш поширена в Центральному Поліссі (зокрема, в районі Погориння).

Рогульки на Західному Поліссі, окрім специфічних ознак, що стосуються локалізації й особливостей номінування, зберігають у своєму змісті інформацію щодо окреслення часового періоду для виконання цих пісень.

Нині рогульки – це ті весняні пісні, що звучать головню наприкінці весни або на початку літа. Саме такий час для їх виконання диктує образно-тематичне спрямування подібних пісенних текстів. Адже якраз у межовий весняно-літній період увиразнюються мотиви пошлюблення молоді, які на початку весни були б і нелогічними, і безпідставними.

Отже, з одного боку, до контамінації в часових вимірах призводить близька з літньою тема дошукування пари; з іншого боку, до наближення календарних періодів виконання може призводити спільна ритмомелодика. Адже значна кількість рогульок (як більшість купальських і низка петрівчаних пісень) має дев'ятискладову будову вірша, що схематично позначається як 5+4. Наприклад, «Стояли верби в конця греблі», «Ой ти, зайчику сивесейкій», «Ой ти, зозулько рябейкая» та ін.

У деяких випадках до жанрової, а отже, і календарної дифузії долучаються історичні фактори, що мали місце в культурі українського народу. Так, скажімо, на Західному Поліссі зафіксовано рогульку, яка й формально, і змістово близька до текстів колядної пісенності:

«Ой броду, броду, тихая вода, / Рано-нерано, тихая вода.² / Там походила дівка молода. / Там полодила, біль білила. / Біль білила, личейко мила. / Прийшов до єї татойко її: / Ходи, донейко, додомойку, / Прийшли до тебе добрії люди: / Однії люди бузацькіі, / Другії люди теклинськіі, / Третії люди видрицькіі. / Я на Бузаки одказала, / Я на Теклине хусточку дала, / А на Видричах сама молода, / Сама молода, як ягода. / А на Видричі сама піду, / Бо на Видричах хлопця я люблю» [10, с. 21–22].

Отже, відбувається зближення таких календарних циклів, як весняний і зимовий. Цьому сприяють характеристики, що стосуються форми вірша (спільна ритмобудова 5+5), а також схоже змістове наповнення. Як у поданій рогульці, так і в багатьох західнополіських колядках «батькова дочка» чеше косу або жне пшеницю в той час, коли до неї приїжджають «трое гостей». Утім, для колядок така ситуація є типовою, а в змісті рогульок це радше виняток, ніж правило. І все ж маємо пояснення такої виняткової амбівалентності. Знаходиться воно в історичній площині.

Унаслідок перенесення новолітування з весни на зиму (запровадження григоріанського календаря) окремі тексти (нині це явище поодинокі, а отже, архаїчне) залишилися на своєму звичному місці (як у випадку з рогулькою), а більшість (разом із Новим роком) мігрувала до зимового календарно-обрядового циклу.

На теренах України, зокрема й у Західному Поліссі, поширеним і добре відомим у різдвяно-новорічний період є посівальний обряд. Західнополіський календарно-обрядовий фольклор дає можливість помітити відголоски останнього й у контексті весняних пісень. Прикладом може слугувати такий текст веснянки із с. Поліського Старовижівського району:

«Ой ти, Весна красна, Що ж ти нам принесла? – Принесла літечко, Роди, Боже, житечко. / 2 р. Жето і пшанецю, Всякую й пшанецю. / 2 р. Дивоцьке насіння – Чорнушка, петрушка. / 2 р. Парубоцьке насіння – Жето і пшанеця. / 2 р. Засіяне поле вовсом і ячменем. / 2 р. Нехай льон родиться Й капуста голов'є Усім на здоров'є. / 2 р.» [11, с. 19].

Як бачимо, цей рідкісний та оригінальний варіант весняної пісні з огляду на використання типових словесних конструкцій достатньо прозоро співвідноситься із сучасним зимовим календарно-обрядовим фольклором, зокрема, виявляє схожість із посівальними віршами.

Отже, свого часу, коли новолітування припадало на весну, то подібні обходи дворів відбувалися й у цей календарний період. Отже, явище кореляції в межах весняного й зимового календарних циклів хоч і є явищем винятковим, але все ж систематичним, позаяк підтверджується на різних рівнях обрядових дійств і пісенності.

¹ Рефрен та другий піввірш повторюються після кожної строфи.

² Рефрен та другий піввірш повторюються після кожної строфи.

Ще одним важливим аспектом, що бере участь у формуванні культурної традиції регіону, визначає його специфіку, є господарська та географічна атрибутивність. Доцільність їх вивчення пояснюють такі чинники.

По-перше, це найдавніший пласт інформації, який, між іншим, є ще й найбільш стабільним. Загальновідомо, що життя первісної людини повністю залежало від природи. Отже, облаштуваючи свій побут, людина визначала особливості щодо господарських пріоритетів, які їй собі залежали від природного середовища, особливостей ландшафту. Фольклорні ж тексти відображали, віддзеркалювали те, що було важливим, нагальним, найбільш соковеним у певний час, певний період, у певних умовах. Сьогодні, опрацьовуючи фольклорні матеріали, ми маємо можливість співвіднести ці площини.

По-друге, вивчаючи явища матеріальної дійсності (зокрема специфіку господарювання), маємо можливість поглянути на фольклорні тексти в етноісторичній площині. У такий спосіб формується база для з'ясування як генези окремих фольклорних явищ, так і походження українського фольклору загалом.

По-третє, це найбільш комплексний підхід (з боку фольклористики) до вивчення культурної традиції регіону, адже враховуються як матеріальні, так і духовні цінності її носіїв.

Вдячним матеріалом для вивчення календарно-обрядового фольклору Західного Полісся в такому ключі є зимова вітально-величальна пісенність. З огляду на безперервну традицію її побутування принаймні з часів раннього заліза (від I тис. до н. е.) [12, с. 68], в її змісті збереглося чимало архаїчних елементів, які, окрім того, презентують і регіональний тип культури. Визначення її особливостей неможливе без урахування такого аспекту, як специфіка господарювання в регіоні. Цю інформацію найбільш повно до сьогодні зберігають у своєму змісті щедрівки. Помічено, що найчастіше в текстах останніх натрапляємо на факти, що співвідносяться з рільницькими системами господарювання (фіксують такі цінності, як жито, пшениця, кутя). Проте на відміну від сусідньої Волині, де більшою популярністю (що свідчить про автентичність) користуються тексти щедрівок із суто хліборобськими мотивами, Західне Полісся зберігає свою специфіку, адже це головню ареал із рільницько-тваринницькими традиціями з окремими вкрапленнями скотарського розуміння достатку (найбільшим мірилом достатку є «овечки, ягнята, баранчики») [13; 14]. Такі факти створюють базу для вивчення генези окремих фольклорних явищ (наприклад, походження щедрівок).

Отже, наразі можемо зробити принаймні такі **висновки**: календарно-обрядовий фольклор Західного Полісся є важливим чинником, що бере участь у формуванні регіонального типу культури з його особливостями, відмінностями, специфічними характеристиками. Увагу акцентовано на деяких із них: побутування на території регіону вузьколокальних явищ (прикладом яких стають слугувати тексти рогульок); особливості номінування та народної жанрової атрибуції, наслідком яких стають жанрова й календарна контамінації (зокрема, у межах ряду «веснянки – рогульки – купальські – петрівчані пісні», «рогульки – колядки», «веснянки – посівальні вірші»). З'ясовано причини такої взаємодії, з-поміж яких, по-перше, близькість, подібність тем і мотивів; по-друге, спільна будова вірша (5+4 – для весняних і літніх пісень, 5+5 – для весняно-зимових контамінацій); по-третє, вплив історичних факторів (перенесення Нового року з весни на зиму).

Важливою складовою частиною ідентичності регіону Західного Полісся стає врахування господарських пріоритетів, особливості яких найзагальнішим чином окреслена через характеристику новорічних вітальних пісень – щедрівок.

Звичайно, ми зосередили свою увагу лише на окремих факторах, які впливають на формування культурної традиції регіону, оскільки у статті не представлений увесь цикл календарно-обрядового фольклору. Поза всяким сумнівом, доповнять міркування та врівноважать висновки порівняльні міжрегіональні студії. Усе це бачиться в перспективі подальших досліджень.

Література:

1. Дмитренко М. Український фольклор і глобалізація: проблема збереження генетичного коду / М. Дмитренко // Фольклористичні зошити. – Вип. 10. – 2007. – С. 3–10.
2. Телеуця В. Національна ідентичність та національна самоідентифікація як підсвідомі складники традицій в умовах Півдня України / В. Телеуця // Фольклористичні зошити. – Вип. 12. – 2009. – С. 3–18.
3. Там само.
4. Там само.
5. Дмитренко М. Український фольклор і глобалізація: проблема збереження генетичного коду / М. Дмитренко // Фольклористичні зошити. – Вип. 10. – 2007. – С. 3–10.
6. Білик О. Календарно-обрядова пісенність Західного Полісся : [монографія] / О. Білик. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. – 334 с.
7. Давидюк В. Етногенетична складова фольклору, або чи можливий український метод у фольклористиці / В. Давидюк // Фольклористичні зошити. – Вип. 10. – 2007. – С. 11–36.
8. Архів Інституту культурної антропології. – Ф. 1-Й. – Од. зб. 16. – Арк. 3; зап. у с. Текліні Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. від Марії Царин 1937 р. н.
9. Співає «Веснянка» (календарно-обрядові та позакалендарні пісні з репертуару зразкового фольклорного гурту «Веснянка»). – Рівне : Б.в., 1995. – 96 с.
10. Калиновий квіт Полісся. Народні пісні, що побутують у Камінь-Каширському районі на Волині / [зібрала і впорядкувала О. Кондратович]. – Луцьк : Надстир'я, 1994. – 225 с.
11. Поліська дома. – Вип. II : Весна / [зібрав, упорядкував та прокоментував В. Давидюк, анотація І. Федун]. – Рівне : Волинські обереги, 2003. – 176 с.

12. Давидюк В. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі) / В. Давидюк. – Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 436 с.
13. Білик О. Щедрівки Західного Полісся: господарський аспект / О. Білик // Фольклористичні зошити. – Вип. 6. – 2003. – С. 55–69.
14. Бойчук О. Волинські щедрівки: до питання відображення господарської специфіки регіону / О. Бойчук // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: збірник наук. праць. – К. : Університет «Україна», 2014. – Вип. 29. – С. 201–208.

Анотація

**О. БОЙЧУК. КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВИЙ ФОЛЬКЛОР
ЯК ПОКАЗНИК ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ РЕГІОНУ ТА ЙОГО КУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ
(НА МАТЕРІАЛАХ ІЗ ТЕРЕНІВ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ)**

У центрі статті – календарно-обрядовий фольклор Західного Полісся, який у своєму змісті зберігає інформацію щодо культурної традиції регіону. Автор робить висновки на основі характеристики таких показників, як особливості локалізації, манери (складоритмічної будови) та часу виконання, історичної й господарської атрибутивності окремих явищ календарно-обрядового фольклору Західного Полісся.

Ключові слова: Західне Полісся, календарно-обрядовий фольклор, культурна традиція, ідентифікація, локалізація, рогульки, петрівки, щедрівки.

Аннотация

**Е. БОЙЧУК. КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВИЙ ФОЛЬКЛОР
КАК ПОКАЗАТЕЛЬ СОХРАНЕНИЯ ИДЕНТИЧНОСТИ РЕГИОНА, ЕГО КУЛЬТУРНОЙ ТРАДИЦИИ
(НА МАТЕРИАЛАХ С ТЕРРИТОРИИ ЗАПАДНОГО ПОЛЕСЬЯ)**

В центре статьи – календарно-обрядовый фольклор Западного Полесья, который сохраняет информацию о культурной традиции региона. Автор делает выводы на основе характеристики таких показателей, как особенности номинации, характера (ритмической структуры), времени выполнения, локализации, хозяйственной атрибутивности отдельных явлений календарно-обрядового фольклора Западного Полесья.

Ключевые слова: Западное Полесье, календарно-обрядовый фольклор, культурная традиция, идентификация, локализация, рогульки, петривки, щедривки.

Summary

**O. BOICHUK. CALENDAR-CEREMONIAL FOLKLORE
AS INDICATOR OF PRESERVATION IDENTITY A REGION AND ITS CULTURAL TRADITIONS
(ON MATERIAL FROM THE TERRITORIES OF WEST POLISSYA)**

In the center of the article – calendar-ceremonial folklore of the Western Polissya, which saves information about the cultural traditions of the region. The author draws conclusions based on characteristics such factors as localization features, mannerisms (form and structure of the verse) and run-time, historical conditioning and specific of menage some events calendar ritual folklore Western Polissya.

Key words: Western Polissya, calendar-ceremonial folklore, cultural tradition, identification, localization, Rohulky, Petrivky, Schedrivky.

УДК 811. 112. 2'78(083.7)

С. Булик-Верхола

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Національного університету
«Львівська політехніка»*

Ю. Теглівець

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Національного університету
«Львівська політехніка»*

АДАПТАЦІЯ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Процес удосконалення музичної термінології безпосередньо пов'язаний із розвитком музичної культури. Тому кількісні та якісні зміни в межах української музичної термінології є результатом взаємодії лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників і закономірностей. Основою сучасної української музичної термінології є власне українські номінації, проте значну її частину становлять терміни, запозичені з різних мов. Вони з'явилися внаслідок культурних відносин України з іншими державами.

Актуальність дослідження зумовлена потребою вивчення лексичних, граматичних і орфографічних особливостей засвоєння запозичених із німецької мови термінів в українській музичній термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Музична термінологія української мови була предметом наукового зацікавлення О. Горбача, З. Булика, М. Шекери, Н. Пишної; спостереження щодо музичної термінології наведені в колективній монографії Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк «Українське термінознавство»; комплексне синхронно-діахронне дослідження здійснила співавтор цієї статті, захистивши кандидатську дисертацію на тему «Формування й розвиток української музичної термінології». Проте німецькомовні запозичення в українській музичній термінології ще не досліджені.

Метою дослідження є тематичний аналіз німецькомовних запозичень, простеження способів їхньої адаптації до норм сучасної української мови.

Для досягнення мети використано такі **методи дослідження**: описовий і типологічний (для виявлення й систематизації німецькомовних запозичень), метод аналізу словникової дефініції (для з'ясування семантичної структури), прийом зіставлення (для виявлення специфіки аналізованих одиниць), метод кількісних підрахунків (для чисельної характеристики німецькомовних запозичень).

Джерельною базою дослідження слугувала лексикографічна праця Юрія Юцевича «Музика. Словник-довідник» [1], для порівняння використано також «Словник музичної термінології» (проект) [2], музичний словник Зиновія Лиська [3] та словник української мови в 11-ти томах [4].

Більшість запозичених музичних термінів [5, с. 252–254] входить у розряд інтернаціональних слів, вони засвоєні більшістю мов світу з мови народу, що створив або ввів у загальний ужиток позначені ними предмети [6, с. 96]. Тому терміни, які називають усі основні поняття музичної теорії й виконавства, є інтернаціональними. Вони становлять ядро музичної термінології кожної країни, де музика розвивається за європейським зразком. Під час запозичення інтернаціональних термінів їх значення не змінюється. Може відрізнятись лише транслітерація, фонетичний склад і граматичне оформлення згідно із законами мови, яка запозичує те чи інше слово.

В інтернаціональну музичну термінологію входять терміни, що походять із грецької, латинської, італійської, німецької, французької й англійської мов.

У музичній термінології української мови виявлено 65 термінів, запозичених із німецької мови. Вони представляють різні тематичні групи: назви музичних інструментів та їх деталей, найменування осіб, абстрактні номінації.

Найбільше німецькомовних запозичень є **назвами музичних інструментів**, зокрема **духових** (*альтгорн, бюгельгорн, аура, блокфлейта, валторна, гекельфон, горн, крумгорг, саксгорн, флюгельгорн, цинк*), **струнно-клавішних** (*кільфлюгель, клавір, панталеон, флігель*), **струнних** (*трумшайт*), **механічних** (*оркестріон*).

Значна кількість термінів, запозичених із німецької мови, позначає **деталі музичних інструментів і пристрої**: *блокфлейта, вальці, вентиля, гриф, дека, демпфер, камертон, клавіатура, клавір, клапан, крона, мундштук, панталеон, пульт, хольфльоте, цуг*.

Для **називання осіб за професією, спеціальністю, амплуа** в галузі музики теж використовують запозичення з німецької мови: *балетмейстер, вундеркінд, капельмейстер, концертмейстер, мейстерзингер, мінезингер, музикант, хормейстер, шпільман*.

Представлено також **назви музичних творів і жанрів** (*касація, концертштюк, лендлер, лід, тірольєн, туш, шлягер, штирієн*), **назви процесів, метроритмічних понять, властивостей звуків і музичних систем** (*ауфтакт, гастроль, генерал-бас, клавір, клавірусуґ, контрапункт, лейтмотив, люфтвауза, обертони, унтертони, штрих, шувверк*).

Із німецької мови запозичені також **назви мелодичних прикрас** (*форшлаг, шлейфер*), **назву напрямку** (*дойч-рок*), **назву колективу** (*трупа*).

Деякі із запозичених термінів є термінологізованими словами загальнолітературної мови. Проте в українську мову переходять лише значення термінів, тому мотивація, внутрішня форма цих слів губиться, і ми розгля-

даємо їх поза тими явищами, які лягли в основу появи значення терміна. У німецькій мові мотивація залишається (*аура* – «подих повітря, вітерець», *горн* – «ріг, ріжок», *гриф* – «ручка, держак», *дека* – «покришка», *цуг* – «поїзд, процесія» та ін.). Загальні значення цих слів залишилися поза межами української мови, а їх значення як термінів увійшли в українську музичну термінологію (*аура* – «щипковий язичковий інструмент, що складається з декількох варганів, закріплених на металевому диску» [1, с. 17], *горн* – духовий мідний мундштуковий музичний інструмент із натуральним строєм [1, с. 56], *гриф* – у струнних інструментів – спеціальна пластинка з дерева або пластмаси, над якою натягнуті струни; у баяна, гармоніки, акордеона – деталь корпусу, до якої прикріплена клавіатура для гри правою рукою; у мідних духових мундштукових інструментів – вузол вентиляного механізму; в електромузичних інструментів – контактна планка, на яку виконавець натискає пальцями і видобуває звуки різної висоти [1, с. 58], *дека* – частина корпусу струнних музичних інструментів, призначена для створення резонансу звучання натягнутих над нею струн [1, с. 62], *цуг* – висувне коліно духового музичного інструмента [1, с. 310]. Первісне значення цих слів можна встановити лише після етимологічного аналізу, а значення термінів, наявне в українській мові, не викликає асоціацій з їх первісними значеннями.

Інколи під час запозичення втрачається похідний характер основи, і термін в українській мові розглядається як такий, що має непохідну основу. Похідний характер основи таких термінів можна визначити лише після розгляду етимології слова, наприклад, *гастроль* (нім. Gast – гість і Rolle – роль), *валторна* (нім. Wald – ліс і Horn – ріг), *клавіатура* (нім. Klaviatur, від лат. clavis – ключ), *мундштук* (нім. Mund – рот, Stück – шматок).

Запозичений із німецької мови термін *саксгорн* має однією зі складових частин власну назву (нім. saxhorn, від horn – ріг), адже цей інструмент сконструював і запатентував бельгійський майстер Сакс у 1845 р.

Процес орфографічної адаптації німецькомовних запозичень гальмує недосконалість чинного правопису. «Невпорядкований понад 20 років правопис спричиняє приниження статусу основного націотвірного складника – мови, є руйнівним демотиватором виховання, освіти й науки, а розхитування мовних норм – це реальна загроза розчинення національної ідентичності» [7, с. 5].

Орфографічні проблеми зводяться до декількох основних моментів.

1. Передавання звука [g]. В «Українському правописі» 1993 р. відновлено літеру *г*, проте відсутність повного переліку слів, у яких відповідно до мови-оригіналу треба писати цю букву, є причиною різного написання слів. Наприклад, у «Словнику музичної термінології» (1930 р.), який укладено за правописом 1929 р., та в «Музичному словнику» Зиновія Лиська (1933 р.) науковці послідовно використовують літеру *г*, транслітеруючи німецьку *g* у таких словах: *бютельгорн* [2, с. 77], *генерал-бас* [3, с. 61], *майстерзінгер* [3, с. 88], *флюгельгорн* [2, с. 130], *форшлаг* [2, с. 131]. Натомість у словнику-довіднику Юрія Юцевича (2003 р.) деякі терміни написано з літерою *г* (*гекельфон* [1, с. 50], *гриф* [1, с. 58], *кільфлюгель* [1, с. 114], *клавірауцуг* [1, с. 116], *мінезінгер* [1, с. 158], *флюгель* [1, с. 290], *флюгельгорн* [1, с. 290]), а деякі – з *г* (*цуг* [1, с. 310], *форшлаг* [1, с. 294]).

2. Написання німецького дифтонга [ei]. Такі сполуки варто передавати найближче до звучання в мові-джерелі. Тому згідно з вимогами «Українського правопису» 1929 р. у «Словнику музичної термінології» (1930 р.) та в «Музичному словнику» Зиновія Лиська (1933 р.) послідовно використовується написання *ай*: *капельмайстер* [7, с. 94], *концертмайстер* [2, с. 96], *ляйтмотив* [2, с. 98], *майстерзінгер* [3, с. 88]. Порівняємо зі словом *майстер* (фахівець з якого-небудь ремесла; керівник окремої ділянки виробництва; той, хто досяг високої майстерності, досконалості у своїй роботі, творчості [4, IV, с. 599]) та похідними *майстерка*, *майстерний*, *майстерник*, *майстерність*, *майстерня*, *майстриня*, *майстрова*, *майстровий*, які давно побутують в українській мові. Отже, і музичні терміни варто було б записувати аналогічно. Проте сучасні словники не зберігають однакового графічного оформлення споріднених слів і фіксують суголосні з російськими варіантами терміни *балетмейстер*, *капельмейстер*, *концертмейстер*, *мейстерзінгер*, *хормейстер*.

3. Дотримання «правила дев'ятки» – написання *и* після *д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р*. Спостерігаємо тенденцію до дотримання цього правила в словнику Юрія Юцевича (*мейстерзінгер* [1, с. 150], *мінезінгер* [1, с. 158], *цинк* [1, с. 309]). Натомість Зиновій Лисько записує такі терміни зі збереженням німецької вимови (*майстерзінгер* [3, с. 88], *мінезінгер* [3, с. 90], *цинк* [3, с. 164]).

4. Написання разом або через дефіс. Спостерігаємо неузгодженість у записуванні німецьких термінів *Generalbass* – загальний бас та *Blockflöte* – флейта з блоком. У «Словнику музичної термінології» (1930 р.) *генералбас* [2, с. 82] написано разом, а в словнику-довіднику Юрія Юцевича (2003 р.) – через дефіс (*генерал-бас*) [1, с. 50]. Оскільки в мотиваційній базі міститься підірване словосполучення (загальний бас), цей термін варто писати разом. Термін *блокфлейта* пишуть переважно разом, адже частинка «блок» має значення «з блоком». А через дефіс пишуть частинку «блок», якщо вона означає «у вигляді блока» – *блок-схема*, *блок-апарат*, *блок-механізм*.

Грамаічне оформлення деяких термінів потребує уточнення. Зокрема, Юрій Юцевич фіксує лише *гастроль* [1, с. 50], хоча більш поширеним є термін *гастро́лі* – виступи, вистави приїжджого мистецького колективу або одного артиста [4, II, с. 40].

Терміни, запозичені з німецької мови, беруть участь в українському термінотворенні. Утворено значну кількість складених термінів (*мундштуковий музичний інструмент*, *гриф акордеона*, *клавіатура фортепіано*, *ляйтмотив п'єси*, *театральна трупа*, *короткий форшлаг* та ін.).

Актуальним є питання, чи всі іншомовні терміни є доречними й украї необхідними. Ще в середині XIX ст. із приводу співвідношення національних та іншомовних елементів у термінології точилися тривалі дискусії. Зокрема, М. Левченко, І. Верхратський та інші були прихильниками національної традиції, хоча у своїх термінологічних розвідках не могли повністю уникнути запозичень. Натомість В. Левицький та С. Рудницький широко використовували іншомовні терміни. Т. Секунда надавав перевагу власне українським термінам, хоча визнавав, що без запозичень також обійтися не можна. Учений розрізняв інтернаціональні та чужомовні терміни: «За інтернаціональні можна вважати ті терміни, що їх уживають із тим самим значенням у більшості європей-

ських мов, особливо «висококультурних», за чужомовні терміни в ширшому значенні можна вважати ті терміни, що їх увібрала в себе конкретна мова з якоїсь чужої, при цьому терміни поділяються на дві групи (слова засвоєні й чужі)» [8, с. 12].

Погоджуємось із думкою І. Кочан, що «наявність іншомовних термінів в українській мові не можна розцінювати як негативне явище, оскільки такі терміни, навпаки, полегшують міжнародні контакти на науковому, технічному рівнях» [9, с. 134]. Проте деякі запозичення в музичній термінології, на нашу думку, варто було б замінити українськими відповідниками (*ауфтакт* – *затакт* [1, с. 17; 3, с. 18; 2, с. 89], *демпфер* – *глушник* [4, с. 82; 1, с. 63], *мундштук* – *губник* [3, с. 94]).

Отже, українська музична термінологія засвоїла значну кількість німецькомовних термінів-інтернаціоналізмів. Вони називають важливі поняття музикознавства. Основними способами адаптації німецькомовних запозичень є лексичний переклад, граматичне пристосування, орфографічне та фонетичне оформлення цих лексем. Під час запозичення музичних термінів відбуваються такі зміни: виникає звуження семантики, адже запозичується лише значення терміна; змінюється структура терміна; запозичені терміни узгоджуються з фонетичними й орфографічними нормами української мови; змінюється їх граматичне оформлення; німецькомовні терміни беруть участь в українському термінотворенні.

Література:

1. Юцевич Ю. Музыка. Словник-довідник / Ю. Юцевич. – Тернопіль : Богдан, 2003. – 352 с.
2. Словник музичної термінології (проект). – Харків – Київ : Державне видавництво України, 1930. – 135 с.
3. Лисько З. Музичний словник / З. Лисько. – Стрий : Видавництво Музичного Товариства ім. М. Лисенка, філія в Стрию, 1933. – 165 с.
4. Словник української мови : В 11-ти томах. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. I–XI.
5. Булик-Верхола С. Запозичення в українській музичній термінології / С. Булик-Верхола // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : «Проблеми української термінології». – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2006. – № 559. – С. 252–254.
6. Ганич Д. Словник лінгвістичних термінів / Д. Ганич, І. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – С. 96.
7. Зубков М. До проблеми унормування запозичень / М. Зубков // Проблеми української термінології : міжнародна наукова конференція, 27–29 вересня 2012 р. : збірник наукових праць – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 3–5.
8. Секунда Т. Принципи складання української технічної термінології / Т. Секунда // Вісник Інституту української наукової мови. Вип. 2. – К., 1930. – С. 11–21.
9. Кочан І. Іншомовні слова в сучасній технічній термінології / І. Кочан // Український правопис і наукова термінологія: історія, концепції та реалії сьогодення: матеріали засідань Мовознавчої комісії та Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1994–1995 рр. – Л. : [б.в.], 1996. – С. 129–134.

Анотація

С. БУЛИК-ВЕРХОЛА, Ю. ТЕГЛИВЕЦЬ. АДАПТАЦІЯ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Статтю присвячено проблемі адаптації запозичень із німецької мови в українській музичній термінології. Виявлено тематичні групи, у яких наявні німецькомовні запозичення, описано зміни, які відбулися під час запозичення, охарактеризовано способи адаптації німецькомовних запозичень (лексичний переклад, граматичне пристосування, орфографічне оформлення лексем).

Ключові слова: запозичення з німецької мови, музичний термін, українська музична термінологія.

Анотация

С. БУЛЫК-ВЕРХОЛА, Ю. ТЕГЛИВЕЦ. АДАПТАЦИЯ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНЫХ ЗАИМСТВОВАНИЙ В УКРАИНСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Статья посвящена проблеме адаптации заимствований из немецкого языка в украинской музыкальной терминологии. Выделены тематические группы, в которых имеются немецкоязычные заимствования, описаны изменения, которые произошли во время заимствования, охарактеризованы способы адаптации немецкоязычных заимствований (лексический перевод, грамматическое приспособление, орфографическое оформление лексем).

Ключевые слова: заимствования из немецкого языка, музыкальный термин, украинская музыкальная терминология.

Summary

S. BULYK-VERKHOLA, Y. TEHLIVETS. GERMAN BORROWINGS IN THE UKRAINIAN MUSICAL TERMINOLOGY

The article is dedicated to the issue of the German language borrowings in the Ukrainian musical terminology. The research actuality is caused by the need of studying the peculiarities of lexical, grammatical and spelling adoption of the terms borrowed from the German language in the Ukrainian musical terminology.

Key words: borrowings from the German language, musical term, Ukrainian musical terminology.

*аспірант кафедри української літератури
факультету філології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

КОРЕЛЯТИВНА МОДЕЛЬ МОДЕРНІСТСЬКОЇ ІРОНІЇ В ПОЕТИЧНОМУ ТА ДРАМАТИЧНОМУ ДОРОБКУ ВАСИЛЯ ПАЧОВСЬКОГО

Українські літературознавці впродовж останніх десятиліть вели й ведуть дискусії про коректність застосування терміна «ранній модернізм» щодо творчості письменників «Молодої музи». Сучасні науковці дотримуються двох основних позицій щодо модерністської природи художніх творів «молодомузівців». Перша з них – це здебільшого позитивна оцінка цього доробку як помітного явища в контексті формування подальших етапів українського модернізму. Наголошуючи на певних особливостях того чи іншого твору, подібні думки висловлюють Т. Гундорова, М. Ільницький, А. Матусяк, Я. Поліщук, С. Хороб та інші. «Молодомузівський» дискурс багатий і різноманітний. Цьому сприяє незавершеність, відкритість становлення ранньомодерністського дискурсу, його коливання між «живими» й «символізованими» чуттями, між «реальними» й «стилізованими» формами творчості. Опановуючи можливість нового поетичного вислову, руйнуючи традиційну структуру вираження <...>, поети «Молодої музи» відкривали внутрішню форму буття модерністської образності» [1, с. 270].

Інша позиція – здебільшого негативне трактування «молодомузівських» творчих тенденцій, особливо в поезії. Дослідники стверджують, що твори поетів не мали особливої цінності як власне модерністські; вони не змогли сформуватися як вагоме явище на тлі європейського модернізму, а порівняно, скажімо, з французьким символізмом це взагалі незначний перехідний етап на зламі століть. У такому дусі формулюють свої думки Г. Грабович, В. Моренець, С. Павличко. Істина, як відомо, посередині.

Постановка наукової проблеми та її значення. Полярність у судженнях виявляється й під час намагання виокремити у творчості «молодомузівців» елементи іронічного дискурсу як виразної риси модернізму. Ця проблема обмежується розглядом здебільшого їхньої поетичної спадщини, натомість інші жанри не беруться до уваги. Актуальність нашого дослідження полягає у встановленні специфіки використання Василем Пачовським іронії в ранніх драматичних творах. Оскільки перші спроби автора в царині драматургії припадають на період існування «Молодої музи», то цілком доречно шукати першооснови формування іронічної парадигми в його поезіях. Тому метою розвідки є простеження трансформації іронічних елементів у драматичній творчості Пачовського, зокрема, при моделюванні персонажів. Метою логічно визначені такі завдання: установити зумовленість або відмінність іронічних тенденцій у поезії та ранній драматургії письменника, виокремити засоби творення власне модерністської іронії в п'єсах.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Насамперед, розгляньмо проблему полівалентності розуміння терміна «іронія», оскільки в різних контекстах це поняття має відмінні функціональні особливості. Найбільш усталено іронія сприймається як глузливо-критичний засіб комічного в літературі, спрямований на виявлення автором певних негативних рис у зображуваному предметі. «Іронія – це насмішка, замаскована зовнішньою благопристойною формою» [2, с. 313]. Історично в літературі сформувалися різні типи іронії: сократівська, романтична, драматична (за Р. Струцем) та інші. Проте загалом суть цих типологічних категорій зводиться до того, що іронічні засоби зображення дозволяють більш чи менш завуальовано ретранслювати реальний світ у художній формі, констатувати чи заперечувати дійсність або ж бунтувати проти неї. З цього випливає необов'язковість яскраво вираженого сміхового ефекту іронії в літературному творі: «Іронічне висловлювання може, але не мусить творити комічну ситуацію й викликати посмішку або регіт» [3, с. 12].

У чому ж особливість власне модерністської іронії? Ростислав Семків зазначає: «Іронія в модерністів у підсумку є «гіркою», вона замішується на шаленій тузі за оновленням і одночасній зневірі в можливостях нового ренесансу» [3, с. 16]. Можемо констатувати, що гірке усвідомлення й осмислення дійсності є особливістю драматичного різновиду іронії (драматичної за духом, внутрішнім змістом; проте, як побачимо далі, Василь Пачовський всеохопно втілює цю гірку іронію у своїх п'єсах, намагаючись створити драматичну формозмістову єдність). З іншого боку, В. Моренець стверджує, що функціональний аспект модерністської іронії полягає насамперед у художній саморефлексії: «Іронія стає модерністською власне через те, що спрямовується сама на себе в дзеркалах різних дискурсів...» [4, с. 72]. Так чи інакше, суть цього явища полягає в переході від прихованого глузування над чимось до осмислення парадоксів життя, неможливості погодитися з ними чи подолати їх.

Як уже зазначалося, іронічний дискурс у творчості «молодомузівців» – питання ще більш дискусійне, ніж їхня приналежність до раннього українського модернізму. Зокрема, В. Моренець, аналізуючи вірш В. Пачовського «Віє вітер на калину», указує на нездатність ліричного героя до саморефлексії, іронізування над старим багатим нареченим своєї коханої за допомогою міфологічно-фольклорного образу чортика, а отже, на примітивізм іронії в поезії. «Ця іронічність ще не вмє озиратися на саму себе, ще не має контексту, з якого вона могла б це зробити... Контекстом іронії раннього українського модернізму є фольклорний, народнопоетичний контекст, що його молодомузівська іронія не тільки не «зруйнувала», а собою примножила. Як уже зазначалося раніше, цей контекст є принципово безрефлексивним» [4, с. 69–70].

З іншого боку, при повторному прочитанні вірша виникає відчуття такого собі глузування від безсилля: герой не в змозі завадити розгортанню ситуації, тому іронія – його єдиний інструмент самовтішання. «З цієї точки зору іроніки – щасливі люди: коли в інших розвивається невроз на ґрунті осмислення принципової несумісності бажань і можливостей їхньої реалізації, іроніки мають шанси сховатися за «непевними» висловлюваннями, текстами, двозначними діями, розрядити напругу комізмом або бодай скепсисом» [3, с. 17–18]. З приводу використання таких іронічних засобів у поезії «молодомузівців» Т. Гундорова зазначає: «Гра, блазнювання зрештою змикаються з об'єктивізацією жестів туги, самоти» [1, с. 269]. Крім того, зауважмо, що вказаний вірш належить до першої збірки В. Пачовського «Розсипані перли» (1901 р.), яка хоча й презентувала силу ліричного таланту автора, проте, без сумніву, ще не була досконалою. Між тим поезії «молодомузівського» періоду (1906–1909 рр.) означають поступове формування іронічної парадигми образів, пов'язаних зі спектром патріотичних мотивів, що їх авторська ідейно-естетична свідомість усе частіше реалізує в драматичних творах.

«Сон української ночі» – це калейдоскоп візійно-символічних картин відновлення української державності в образі золотого вінця, усеохоплюючого символу в драматичних творах Пачовського. Перший погляд читача зупиняється на трьох студентах, формально – головних персонажах, на яких покладена відповідальна державотворча місія. Але, як ми вже зазначали в деяких дослідженнях, у ранніх драматичних творах Василя Пачовського завжди присутня якась двоїстість, різнополярність цілісного (що за суттю своєю вписується в загальну естетичну систему модернізму). Персонажем-двійником, своєрідною «надбудовою» відносно сукупного протагоніста твору стає Сміхунчик – красивий, проте дещо дивний хлопець, син України й Сонця. Драматург у примітках до твору визначає символічну природу цього персонажа так: «Сміхунчик – «узмісловлення українського гумору й гіркої сміху та лету буйної душі українського народу у сферу далеких горизонтів» [5, с. 291]. Уже внутрішня форма імені орієнтує читача на особливості його характеру: він грається зі словами, розмовляє плутано й незрозуміло, іронічними дотепами говорить про серйозні речі або ж відверто глузує з ворогів. Його репліки формують немовби прозору іронічну оболонку, крізь яку читач сприймає події твору. Але якісна особливість його іронії – сумне, гірке осмислення суспільно-національного становища українців. Герой в іронічній манері коментує події, проте водночас є їх співучасником, частиною загальної картини. Сміхунчик говорить про себе, що він – морська піна, яка завжди міниться, мерехкотить і сміється, але коли її вхопити руками, то лишиться крапля, гірка, як сльоза. Цю автохарактеристику можна сатиризувати як відповідну до зовнішності героя (у ремарці автор особливо детально змальовує на його обличчі ватрично-іронічну усмішку-маску), а також до його внутрішньої сутності, яка ховається за веселим виглядом.

Із вуст Сміхунчика лунають звинувачення на адресу дітей України, народу, який не розуміє закликів матері до боротьби, бо має сліпі очі. Натомість русалки не вловлюють суті його плутаної мови: «Що наплів той баламут?! / Крилами йде в кожний кут – / Зьвіздами стріляє в бруд!» [5, с. 10]. У цьому контексті варто згадати про одну особливість драматургії Василя Пачовського: у його творах присутня сильна авторська позиція щодо певних подій чи суспільно-політичних ідей. Свої переконання він висловлює вустами протагоністів або ж дотичних до них персонажів. «Митець, що практикує, – це спостерігач-експериментатор. Іронія дає йому можливість підніматися над будь-яким способом дослідження реальності, тобто фактично є універсальним засобом у боротьбі з догматизмом» [6, с. 44]. Тому в «Сні української ночі» чи не найбільшим адептом авторської позиції є саме Сміхунчик. «У ньому багато рис характеру самого автора. Він-бо писав під псевдонімом Сміхунчик» [7, с. 631]. Якщо взяти до уваги це твердження, то можемо з певністю говорити про нову якість іронії у творчості Пачовського – саморефлексія, недостатній рівень якої помічали дослідники в його поезіях. Адже автор вкладає свої думки в Сміхунчика, відчуває себе одним цілим зі своїм персонажем, а отже – зі своїм народом¹.

Попри зовнішній розвиток дії (кування студентами золотого вінця, введення в дію гетьманів, визначних діячів) саме цей персонаж у символічно-іронічному тоні озвучує ключові тези авторської державницької концепції: марно виголошувати заклики, бо народ – сліпе дитя – їх все рівно не зрозуміє. Мати-Україна повинна вмити дитині очі, щоб вона прозріла й підтримала активних діячів, які докладають зусиль до становлення незалежності того-таки народу. Бо інакше не буде користі ні від появи гетьманів, ні від страждань Матері, ні навіть від золотого вінця: «Дурно час собі псують – / Хотуть, аби хтіли сміти / Ті, що не посміють хтіти!» [5, с. 24]. Таким чином, крізь пафос ідейного насаження виразно пробивається іронічний дискурс Автора, особливо рельєфний у площині словесної гри [8, с. 29].

У фінальній п'ятій дії відбувається двобій Сміхунчика й Демона. Прикметно, що цей епізод не творить напруженої атмосфери, як повинен би, а супроводжується глузливими мовними варіаціями, вигуками й діями, блазнюванням. Отже, читач розуміє, що зло не обов'язково мусить бути подолане за допомогою сили, сміх та іронія тут відіграють роль значно сильнішої зброї. Цікавий авторський штрих – гра Сміхунчика масками: він знімає маску іронії й припиняє говорити загадками лише тоді, коли думає, що здолав Демона. Визволення Матері він повинен зустріти зі справжнім обличчям, адже зло вже не має сили. Але у фіналі Сміхунчик знову одягає іронічну маску, оскільки його надії розбиваються об підступність Демона й Цареслава, Україна знову поневолена, а Марко як душа натовпу не зміг побачити золотого вінця, бо так і не обмив очі від сліпоти.

¹ Пізніше авторське усвідомлення єднання зі своїм народом трансформується в почуття спільної з ним провини за бездержавність, утіленої в образі Марка Проклятого. В. Пачовський напише: «Я створив Марка Проклятого, бо я відчув його в собі!» [9, с. 151]. Хоча й у «Сні...» вже присутній Марко, проте персонаж цей істотно загінений образами Демона й Цареслава, він ще не сформований до кінця як основний винуватець бездержавності України. Та й сам драматург ще не допускає трагічного завершення подій, коли анархічна сутність Марка зводить нанівець усі національно-визвольні дії чи зусилля. Натомість «Сон української ночі» має відкритий фінал, драматург у найнапруженіший момент малює завершальну сцену ніби застиглою, а над персонажами сходить криваве сонце – символ імовірного трагічного завершення грандіозної державницької боротьби.

Отже, образ Сміхунчика в «Сні української ночі» складний і багатоплановий. Тому для глибокого прочитання всіх його філософсько-символічних модусів не можна сприймати персонажа надто однобоко, у душі тільки реалістичному або ж лише фантастичному. Сміхунчик – багато в чому національний характер з інколи надмірним самоспівчуттям, але й із чітко вираженою самоіронією.

Щоб перейти до аналізу іронічного контексту п'єси «Сонце Руїни», варто, на наш погляд, виокремити одну істотну деталь. У поезіях В. Пачовського «молодомузівського» періоду разом зі зміною тематики спостерігається трансформація іронічного тону в гостро-сатиричний і навіть інвективний. Збірка «На стоці гір» (1907 р.) містить вірш «До схід сонця», де зображено історичну трагедію загарбання України Москвою та Польщею. Автор звинувачує український народ у духовній сліпоті й глухоті, у небажанні розуміти те, що відбувається:

*«Хиба мені тільки сьміяти ся з болю
І глумом їх бити в притуплені уха,
Так що ж, чи кого я глузуючи вколю,
Чи гідний іронії люд, що є цвіллю
Руїни?» [10, с. 184].²*

Паралельно в драматургії автора можемо спостерігати подібну, так би мовити, обернену взаємозалежність ідейно-тематичних доміант та іронічного контексту: чим більше драматург розвиває основний конфлікт між розумом і чином в особах розумного керівника й Марка Проклятого, тим менше застосовує іронічні засоби у творенні персонажів чи хоча б окремих епізодів. Ця тенденція з'являється вже у «Сфінксі Європи» й набирає сили в п'єсах, створених після Першої світової війни, на початку українських національно-визвольних змагань. Очевидно, історичні події спонукали автора посилити основний патріотичний пафос власних драм, але водночас іронічний дискурс, який тільки-но почав формуватися, від цього серйозно постраждав. Звісно, за умови розвитку іронічного зрізу в образо- й сюжетотворенні п'єси автора могли б мати вищий художній рівень упровадження модерністських тенденцій у національну драму.

Основним персонажем «Сонця Руїни» у контексті актуалізації іронічного дискурсу є карлик Лучка, служник Брюховецького, якого гетьман Дорошенко видав юрбі на поталу. Ця постать значною мірою окарікатурена, зображена в гротескному душі, драматург показує Лучку як запопадливого й хвалькуватого служака. Подібно до Сміхунчика, ім'я персонажа наштовхує на рефлексію щодо його сутності та призначення в загальній подієвій канві п'єси. Лучка – це зменшено-пестлива форма чоловічого імені Лука. Гадаємо, автор цілеспрямовано використав цю форму як додатковий засіб шаржування образу. Складається враження, що Лучка присутній у всіх сценах, стежить за розвитком подій і нічого не випускає з поля зору. Він знає про зраду полковника Лизогуба, особисту трагедію Дорошенка – зраду Прісі й джури Семена. Щодо мовного оформлення реплік персонажа, то він так само, як і Сміхунчик, говорить плутано, використовує різні народні приказки (їх нагромадження інколи призводить до втрати розуміння суті сказаного). На військовій раді Лучка іронізує над зрадою Лизогуба і його запроданством московському цареві, відкрито натякаючи на це перед усіма:

*«Дорошенко: А сват мій чого так насутив брови?
Лизогуб (спускаючи очі в низ): Нічого, гетьмане!
Лучка: Сова не може дивити ся в сонце!
Лизогуб: Проч від мене, чорте!
Лучка: Чорт всьо знає, хорте!..» [11, с. 92].*

При цьому репутація слуги несповна розуму й блазня дозволяє Лучці відкрито говорити правду про всі події, але якраз через таке ставлення до нього ніхто не дослухається. Іронічний контекст витворений насамперед для реципієнта, для погляду на події з іншого боку й кращого їх розуміння (події та поведінку героїв у п'єсі часто важко збагнути через надмір реплік, приказок, прислів'їв і великий обсяг тексту). Варто зауважити, що іронічна площа дії була б яскравішою й більш помітною при частковому зменшенні простору, який займають надто обширні монологи чи діалоги (саме простору, бо іронія Лучки порівняно з рештою реплік видається дуже фрагментарною, губиться на тлі загального текстового полотна).

У своїй рецензії, надрукованій на сторінках «Літературно-наукового вісника», Остап Грицай стверджував: «У Лучці не трудно впізнати блазня короля Ліра...» [12, с. 359]. Однак не можемо безапеляційно із цим погодитися. Немає підстав, на нашу думку, говорити про пряме запозичення образу Лучки в Шекспіра. Персонаж-блазень характерний для багатьох літератур різних часів, а з приходом епохи модернізму та посиленням іронічних тенденцій у літературному образо- й сюжетотворенні блазнювання стає часто вживаним прийомом, який згодом набуває ще більшої актуальності в постмодерній літературі. Тому наведене твердження не зовсім об'єктивне. Інша річ, що рівень і спосіб іронізувань Лучки в «Сонці Руїни» якісно нижчий порівняно зі Сміхунчиком у «Сні української ночі». Якщо Сміхунчик був схильний до самоосмислення, позиціонував себе як співучасника дії й поділяв загальну відповідальність за долю Матері, то Лучка як герой п'єси сприймається відсторонено, є швидше коментатором перипетій, тому й іронізування його інколи схематичне. А якщо взяти до уваги фольклоризм його реплік, то деякі дослідники могли б назвати іронію Лучки примітивною й погодитися з критикою О. Грицай. Нам не дозволяє цього зробити ідейне насаження п'єси й те подієве тло, контекстом якого є іронія персонажа; вважаємо, що це крок назад порівняно з тим рівнем іронічного дискурсу, який був презентований у «Сні української ночі».

² Як бачимо, художнє мислення автора вже актуалізує образ Руїни в поезії, щоб згодом зробити його всеохопним тлом у наступному драматичному творі – «Сонці Руїни».

Резюмуючи, можемо зазначити, що образ Лучки хоч і є продовженням іронічного зрізу драматургії Василя Пачовського, проте репрезентує його якісно іншим способом, ніж Сміхунчик. Подальші драматичні поеми автора не мають розгорнутого іронічного дискурсу.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, зі зміною тематики у творах стає очевидною якісна еволюція іронії (при цьому зміна форми втілення авторського художнього мислення – поезія чи драма – не має великого значення, бо Пачовський навіть у драматичних творах залишається насамперед ліриком). Іронічні висловлювання персонажів у ранніх п'єсах покликані актуалізувати альтернативне сприйняття читачем перипетій у творах. Без сумніву, ця проблема потребує ширшого висвітлення в більш детальних наукових дослідженнях, оскільки застосування Василем Пачовським іронії до цього часу студіювалося лише на матеріалі його поетичного доробку. Сподіваємося, що наш розгляд і подальші дослідження ранньої драматургії Пачовського в смисловому полі цієї проблеми зможуть якщо не спростувати, то частково заперечити цю усталену в українському літературознавстві тезу.

Література:

1. Гундорова Т. ПроЯвлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму : [монографія] / Т. Гундорова. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Критика, 2009. – 448 с.
2. Іронія // Літературознавчий словник-довідник / Р. Гром'як, Ю. Ковалів, В. Теремко. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – С. 313.
3. Семків Р. Парадокси постмодерної іронії та стильова параноя сучасної української літератури / Р. Семків // Іронія: Збірник статей / Упоряд. О. Галета, Є. Гулевич, З. Рибчинська. – Львів : Літопис; Київ : Смолоскип, 2006. – С. 9–27.
4. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст. : Україна і Польща / В. Моренець. – К. : Основи, 2001–2002. – 327 с.
5. Пачовський В. Сон української ночі: трагедія / В. Пачовський. – Львів : Наклад М. Петрицького, 1903. – 289 с.
6. Гейко С. Іронія в трансформаціях модернізму та постмодернізму / С. Гейко // Художня культура. Актуальні проблеми : наук. вісн. Акад. мистецтв України, Ін-т пробл. сучас. мистецтва. – К. : ІПСМ АМУ, 2004. – Вип. 5. – 2008. – С. 42–53.
7. Лев В. «Сон української ночі», драма Василя Пачовського / В. Лев. – Мюнхен, 1983. – С. 609–633.
8. Малютіна Н. Польська та українська модерна драма: перехрестя традицій : [монографія] / Н. Малютіна. – Одеса : Одеський національний університет імені І. Мечникова, 2013. – 186 с.
9. Пачовський В. Хуртовина мого життя / В. Пачовський // Київ : журнал літератури й мистецтва. – 1952. – Р. 3. – Ч. 3. – С. 151–158.
10. Пачовський В. Зібрані твори : У 2 т. / В. Пачовський. – Філадельфія – Нью-Йорк – Торонто : Слово, 1984–1985. – Т. 1 : Поезії. – 1984. – С. 184.
11. Пачовський В. Сонце Руїни: трагедія козацької України в 5 діях, в 33 явах / В. Пачовський. – Жовква – К., 1911. – 213 с.
12. Грицай О. Із нашої драматичної літератури. «Сонце Руїни», трагедія В. Пачовського, з нагоди її вистави / О. Грицай // Літературно-науковий вісник. – Львів, 1912. – Т. 56; Т. 57. – Кн. 5. – С. 102–110; С. 348–363.

Анотація

А. ВЕРЛАТА. КОРЕЛЯТИВНА МОДЕЛЬ МОДЕРНІСТСЬКОЇ ІРОНІЇ В ПОЕТИЧНОМУ ТА ДРАМАТИЧНОМУ ДОРОБКУ ВАСИЛЯ ПАЧОВСЬКОГО

Стаття присвячена розгляду іронічних тенденцій у ранніх драматичних творах Василя Пачовського «Сон української ночі» та «Сонце Руїни». Виявлено специфіку елементів іронії в поетичних творах та їхню трансформацію в драмах автора. Розглянуто особливості іронічного моделювання персонажів у творах.

Ключові слова: дискурс, драматичний твір, ідея, іронія, модернізм, образ.

Анотация

А. ВЕРЛАТАЯ. КОРЕЛЯТИВНАЯ МОДЕЛЬ МОДЕРНИСТСКОЙ ИРОНИИ В ПОЭТИЧЕСКОМ И ДРАМАТИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ ВАСИЛИЯ ПАЧОВСКОГО

Статья посвящена рассмотрению иронических тенденций в ранних драматических произведениях Василия Пачовского «Сон украинской ночи» и «Солнце Руины». Исследована специфика элементов иронии в поэтических произведениях, а также их трансформация в драмах автора. Рассмотрены особенности иронического моделирования персонажей в произведениях.

Ключевые слова: дискурс, драматическое произведение, идея, ирония, модернизм, образ.

Summary

A. VERLATA. CORRELATIVE MODEL OF MODERNISTIC IRONY IN THE EARLY DRAMATIC AND POETIC WORKS BY VASYL PACHOVSKYI

The central issue explored in this article is the ironic tendencies in the dramatic poems “The Dream of Ukrainian Night” and “The Sun of the Ruin” and poetical works by Vasyl Pachovskyi. The specificity of irony in Vasyl Pachovskyi’s early poetic works and its further transformation in his dramas, as well as the peculiarities of the ironic modeling of his characters are investigated.

Key words: discourse, dramatic work, idea, irony, modernism, image.

*аспірант кафедри української
літератури факультету філології
та журналістики
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки*

СЮЖЕТНА СТРУКТУРА НАЙДАВНІШИХ ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ АПОКРИФІВ

Західне Полісся справедливо вважають краєм, що є одним із найбагатших із погляду збереженості й архаїчності традицій, фольклорно-епічний пласт яких дуже різноманітний та інформативний. Проте досі немає системних досліджень наратології цього етнокультурного регіону, а окремі тематичні групи прозової спадщини й зовсім залишилися поза увагою науковців. Так сталося й із західнополіською апокрифічною традицією.

У західнополіській наратології можна простежити розвиток народних вірувань, від первісних міфологічних до глибоко християнізованих. На певному етапі розвитку людського суспільства первісна система поглядів зіткнулася з кардинально новим баченням світу. Таким рубезем якісної трансформації цих уявлень було прийняття християнства, яке радикально позначилося на розумінні сутності вірувань і повір'їв [1, с. 7].

Дослідники стверджують, що нова релігія спричинила переворот у світогляді та побуті народу. Її утвердження відбувалося шляхом витіснення попередньо усталених переконань та оголошення їх неправильними. Проте народ не міг безапеляційно сприйняти «нові істини», тому адаптував їх до власних усталених поглядів, застосовував до актуальних питань.

Християнські елементи в народній творчості називають апокрифічними. У працях українських учених (Івана Франка, Михайла Грушевського, Івана Огієнка, Георгія Булашева, Сергія Єфремова, Ярослави Мельник, Олени Сирцової тощо) висвітлено передумови виникнення, джерела походження, шляхи поширення, спроби класифікації апокрифічних текстів. Однак головна увага дослідників приділена т. зв. літературним апокрифам – здебільшого національним варіантам запозичених неканонічних творів (переважно перекладних грецьких і візантійських через посередництво болгарських джерел) про життя та діяльність християнських святих. Проте власне фольклорні тексти з апокрифічними мотивами мають іншу специфіку на тематичному та формальному рівні.

Увагу до розмежування книжних апокрифів і апокрифічних сказань (народних оповідань) уперше проявив Георгій Булашев. Дослідник зауважує, що й у творчості народу християнські сюжети утворюють «великий цикл легенд, що обіймають змістом усі сторони нехитрого життя його, найнагальніші питання й розмаїті запити» [2, с. 59].

Твори із сюжетотворчими релігійними мотивами не становлять собою дуже помітного фольклорного явища західнополіського краю. А тому (поряд із іншими соціальними й ідейними міркуваннями) це стало причиною відсутності пошуково-дослідних робіт, присвячених цій темі. Деякі західнополіські народні апокрифи включені до праці російської дослідниці Ольги Белової «Народная Библия: восточнославянские этиологические легенды». Авторка мала на меті скласти індекси зафіксованих сюжетів з українського й білоруського Полісся, Поділля та різних регіонів Росії й опублікувати їх для майбутнього укладання цілісної «східнослов'янської фольклорної Біблії». Проте сама Белова зауважує, що зібраний матеріал ще дуже строкатий і різномірний [3, с. 12]. Отже, нині необхідно здійснити комплексний сюжетно-тематичний аналіз наявних нечисленних архівних і едиційних матеріалів, що й стає нашим завданням.

Власне апокрифічними фольклорними творами вважаємо ті, в яких діють біблійні особи в побутових ситуаціях або ж історіях, які перегукуються з християнськими подіями, хоч і розгортаються іноді в профанному часопросторі. На нашу думку, західнополіські апокрифічні тексти доцільно структурувати за персонажно-тематичним критерієм. Тому в наративах виокремлюємо старозавітну, новозавітну та побутово-релігійну групи мотивів. Перші дві класифікуємо за співвіднесенням фольклорних оповідань із текстами Святого Писання – Старого й Нового Заповітів відповідно. Тобто це народний виклад певних біблійних переказів. Щодо третьої групи наративів, то маємо на увазі сюжети, в яких походження певного явища вмотивоване дією вищих сил. У таких творах головним персонажем виступає Бог. Звичайно, цей поділ є умовним, і часто сюжети тематично контамінуються (можливі поєднання різночасових елементів, заміна імен та функцій персонажів тощо).

Найчисленнішою на Західному Поліссі є побутово-релігійна група оповідань. Вважаємо, що це не випадково. Авторитетні фольклористи часто зауважували, що народні апокрифічні твори стали «конче необхідним додатком до того, що не було доказане в біблійних книгах і що було, однак, сповнене величезного інтересу для віруючого, котрий природно прагнув ближче пізнати таємниці Божественного світоврядування» [2, с. 37]. Тобто в таких наративах з'ясовуються відповіді на актуальні питання та формується своєрідне «народно-релігійне бачення світу» [4, с. 212]. У них описане початкове впорядкування всього живого, пояснене походження тварин і птахів, умотивовано їхню поведінку, означено причини утворення природних об'єктів тощо. Більшість таких оповідань не пов'язані з конкретними біблійними чи забороненими текстами, але вони подають інформацію про події, які, за народним переконанням, безпосередньо позначені «священним» утручанням. Саме тому вважаємо ці твори найдавнішими в художньо-історичному аспекті серед апокрифів, адже в них найяскравіше представлений процес адаптації християнства в народній культурі.

Західнополіські апокрифічні наративи стають поясненням тих сакральних і недоступних для розуму моментів, які найбільше цікавили людину в часи запровадження християнства. Так, наприклад, одна з легенд розповідає про народження (заснування) світу [5, с. 123–124]. Згідно з нею Бог створив Землю, а засіяв на ній «житте» доручив пташці. Вона повинна загорнути маленьку зернину, з якої проросте все живе. «*Потому, – говорить Господь, – я людей сотворю, щоб у тім раю жили*». Тут зауважуємо істотні відмінності між цим сюжетом і біблійним переказом про створення світу – за християнською версією, Бог творив усе сам і в декілька етапів. Проте в народному варіанті таки збережено уявлення про початковий рай на землі та Бога як творця світу, а головне – людини [3, с. 216].

На Західному Поліссі популярні наративи про те, як Бог роздає роботу стихіям, наділяє людину та тварин віком, розподіляє землі між народами. У таких оповіданнях Господь, його діяльність і все оточення «максимально наближені до життєвого укладу звичайної людини» [6]; Бог виступає очільником усіх персоніфікованих природних явищ і видів [7, с. 114; 8, с. 11; 5, с. 129].

На моральній основі побудоване оповідання «Чого людина не знає свого віку» [8, с. 11]. Бог почув розмову, в якій чоловік пояснював, чому закладає плота недовговічною соломою: мовляв, «*до моєї смерті хватить*» [8, с. 11]. Аби позбавити людину раціонального егоїзму, Бог зробив так, «*що тепер людина не знає, коли має вмерти*» [8, с. 11].

Натомість із іншого наративу дізнаємося, що спочатку «*Бог наділив літами порівну. І людям, і звірам, і птахам дав прожити однаковий вік – тридцять років*» [8, с. 10]. Та коли чоловіку забракло відведеного часу, він по дорозі до Бога попросив частину віку в коня та собаки. Тому людина 30 років живе по-людськи, 20 – працює як кінь, а останні 20 – доживає віку, як собака. Так образно народ пояснює непростий життєвий шлях людини.

На всій території Західного Полісся, як і на більшості українських теренів, поширені розповіді про перетворення чоловіка на лелеку. Це один із небагатьох мандрівних сюжетів, які побутують у західнополіській традиції. В основі таких текстів – покарання Богом людини за її цікавість. Зібравши гаддя в мішок (переважно), Бог доручає чоловікові позбутися його, заборонивши заглядати всередину. Не змігши перебороти цікавість, чоловік усе ж заглянув туди, унаслідок чого вся нечисть розповзлася по світу. «*Повернувся до Бога, а Бог каже: «Будеш тепер не чоловік, а бусько, і будеш усіх комах збирати»* [3, с. 416]. Такою є загальна структура всіх тематично подібних сюжетів. У місцевих варіантах трапляються різні імена людини, вид тари, призначене місце знищення. Найчастіше того чоловіка звать Іваном, рідше – Василем, рідко – Степаном, Федором. У більшості випадків дія відбувається в давньому часі та без конкретної ідентифікації чоловіка. Проте в деяких сюжетах історія співвідноситься з початком світу [3, с. 414]. Подекуди чоловіка названо Адамом або й одним із зазначених імен у ролі першої людини. Зрідка в таких сюжетах поєднано мотиви вигнання Адама та Єви з раю й появи горлового яблука в чоловіків. Подеколи трапляється співвіднесення сюжету з новозавітними подіями: відбувалося це, «*як Христос ходив по світу*» [3, с. 414].

Усе гаддя Бог збирав зазвичай у мішок, інколи – у «*такую шкатулочку, ящичка, ну, такую якусь консервочку*» [9, с. 89]. До слова, Олександр Страхов вважає такі сюжети типологічно схожими з античними оповідями про скриню Пандори [10].

За сюжетом, мішок потрібно було втопити в морі, болоті або віднести в ліс. Можливо, тут збережено ще й міфологічне уявлення народу про воду та ліс як локус очищення. А може, таким чином у наративах уміщено згадки про Полісся як заболочену в давнину територію, яку свого часу навіть вважали морем.

Мотив перетворення присутній і в наративі про походження черепахи. Проте якщо в попередньо розглянутих легендах покарання на основі недотримання заборони – це звичний наслідок і для міфологічного типу світогляду, то в цьому апокрифічному сюжеті мораль саме релігійного характеру.

За народними переконаннями, «*чирипаха з курке, то та курка, накрита двома полумисками*» [11, с. 85]. Легенда розповідає, як жінка не схотіла поділитися з нужденним обідом, який заховала в печі. Тому звідти вилізла черепаха. «*Тоді вона догадалася, що то був за стариць. А то Бог був*» [11, с. 85].

У християнській традиції прийнято давати милостиню тим, хто цього потребує. Такий заповіт залишив Христос під час свого земного буття. Господь називає нужденних своїми меншими братами й обіцяє небесну винагороду за милосердя до них, бо ж говорить: «*Що тільки вчинили ви одному з найменших братів Моїх цих, – те Мені ви вчинили*» [12, с. 1124]. Таким чином, і в народній традиції ті, хто просять, ототожнювалися з Богом.

Моменти, пов'язані з подорожуючим, який просить милостиню, присутні також у наративі про утворення озера Плав. «*Зайшов дід до хати та й каже: «Дайте хліба». Йому у відповідь господар: «Нима хліба в печі»* [13, с. 9]. Через відмову там почало рости жито. Мандрівник попереджав, щоб хазяї не оберталися, якщо втікати-муть, злякавшись. Ті не послухали, «*оглянулися – і затопило*» [13, с. 9–10].

У розглянутій історії присутні різночасові апокрифічні мотиви, до того ж переплетені з міфологічними. Знищення села за провину асоціюється з біблійним переказом про Содом і Гоморру; відлуння дзвонів і сакралізація місця після затоплення – з міфологічним уявленням про утворення таким чином підземного світу; насамкінець вкраплени ще й есхатологічні мотиви.

Мотив утворення озера внаслідок непошани до святих знаходимо й у наративі про Святе озеро. Воно утворилося на місці села, де діти кидали «паліччям» у Божу Матір. Напередодні цієї події місцевому священику приснився сон, у якому «*хтось каже: «Утікай, бо згинеш»* [14, с. 40]. По дорозі батюшка згадав, що забув Євангеліє. Повернувшись, «*а на місці села – возеро, і плаває столік, а на ньому книжка, і забрали її. Столік зразу потонув. Од того і возеро Святе*» [14, с. 40]. Простежуємо, що в оповіданні присутній біблійний персонаж, а також певні релігійні уявлення: віщий сон і проявлення Божої сили через незатонуле Євангеліє.

Деякі етіологічні наративи безпосередньо пов'язані з новозавітними подіями. Проте функціонально вони спрямовані саме на пояснення походження певного явища, а євангельські історії в них використано тематичним контекстом, причому біблійна алюзія відсилає до певної пригоди, лише називаючи її, а сюжет розгортається за народним сценарієм.

Так, із подіями розп'яття Ісуса Христа пов'язані фольклорні оповідання про циган та етіологію хрону. Західні поліщуки вважають, що циганський родовід бере початок саме від голгофських подій. Нібито циган сховав одного з п'яти гвіздків, яким мали розпінати Ісуса. Тоді Бог сказав: «Раз ти так зробив, то ви будете легко жити. І ви робити не будете всю жизнь, тільки будете ходити по хатах просити» [3, с. 78]. Ольга Белова зауважує, що таке оповідання тематично схоже із поширеним у слов'янському фольклорі сюжетом. Проте цей регіональний варіант подає своєрідну додаткову інформацію про згаданого чоловіка як темношкірого прародителя: «Циган ецьо не було. <...> Як той чоловік був чорний, так і вони стали чорніє» [3, с. 78].

Поряд із тим побутує переконання, що «хрон вирос із гвоздя» [3, с. 211], котрого «циган (який їх напередодні зробив – Л. Д.) у землю втикнув», або ж «один вученик украв одного гвоздя і воткнув у землю» [3, с. 211]. Водночас пояснюють і смак кореня: «Як Ісус Христос воскрес, він казав, що хрін буде гіркий: «Як ми було на росп'яті» [3, с. 211].

Схожим чином у народній творчості втілені уявлення про страждання Христа. Згідно з фольклорними оповіданнями мучителі заганяли Ісусові під нігті дерев'яні голки. Подекуди вважають, що лише осика «полізла» у святе тіло, а деінде акацію називають деревом-зрадником. Водночас із цими подіями пов'язують і явище дрижання листя осики та низькорослість рокити: Матір Божа «закляла, щоб те, твої листя трепеталися от вітра і от сонця, щоб завжди. А от та рокіта була маленька – кустарник. І она сказала: «Шоб ти більше не зросла» [3, с. 364]. За іншою версією, «Ісус Христос ходив, і як його хтили теї зловити, то він вліз на осечину і так зробив, щоб шилітіла вона, щоб не почувли, шо він на осечини сидить» [3, с. 363].

Деякі теми західнополіських апокрифічних наративів набувають «соціального звучання». Часто у фольклорних оповіданнях об'єктивується «концепт гріха й чуда» [15], причому народна мораль почасти розширює та матеріалізує гріх, наприклад, як у сюжеті про зцілення німої жінки. Коли на криниці проявився образ (ікона), його забрали до церкви. Це була чудодійна річ, адже люди, які молилися перед нею, позбувалися своїх недуг. Так сталося й із німою, яка заговорила. Проте зцілення тривало недовго, бо жінка вважала, що отримала його за гроші: «Каже: «Якби не дав п'ять центових, то й не говорила б». І знову онімела» [14, с. 40]. А далі подане моралізаторське закінчення: «Бо похвалилась. А кажуть, що дари, тільки не хвалися» [14, с. 40]. Простежуємо контамінацію релігійних і народних уявлень; добро мусить бути щирим і таємним, водночас не варто сподіватися, що Богу милість можна купити.

Про людську гріховність і її спокуту розповідає легенда про розбійника Мойсея, «який усіх людей убивав» [14, с. 41]. Уже в самому початку можемо спостерігати символічне поєднання імені персонажа з його провинами. Адже саме старозавітному пророку Мойсею Бог дав перших десять заповідей, однією з яких була «Не вбий».

Схаменувшись, злочинець звертається до священика, «шоб той йому кару знайшов» [14, с. 41]. Він зачинив Мойсея в погребі, давши йому просфору й свічку. Коли через багато років його відкрили, «тримає половину проскури й півсвічки не згуріло. «Вставив на завтра на снідання» [14, с. 41]. Мотив довготривалої спокути, на нашу думку, можна співвіднести з настановами апостола Петра: «У Господа один день немов тисяча років, а тисяча років немов один день! Не бариться Господь із обітницею, як деякі вважають це барінням, але вам довго терпіть, бо не хоче, шоб хто загинув, але шоб усі навернулися до каяття» [12, с. 1493].

У творі присутній і символізм яблуні як гріховного дерева. Священик сказав Мойсею струсити яблуню, шоб перевірити, чи пробачив Бог йому гріхи. «Тільки двоє яблук всталося. <...> «Усі гріхи простив тобі Бог. Тіко за батька і матір не простив» [14, с. 41]. Народна мораль у ранг найтяжчих заносить Мойсеевий гріх убивства батьків, яким порушено одразу дві заповіді Божі – четверту («Шануй батька твого й матір твою») та п'яту («Не вбий»). Проте спокута ще можлива, адже у винуватця залишився час, символом якого в народному оповіданні виступають половинки просфори та свічки.

Фольклорний наратив про двох братів, яким Господь дав «по хресту, шоб понесли вони їх до призначеного місця» [16, с. 88], презентує народно-релігійне уявлення про людську долю. Тут продемонстроване християнське переконання про необхідне смирення в житті. Символічно в легенді саме хрест стає в скрутну хвилину для стриманої людини провідником у майбутнє, а для нетерплячої – у прірву.

Останні два сюжети, на нашу думку, могли поширитись у народній творчості через тексти церковних проповідей, адже в них простежуємо чітку моральну установку, високий рівень узагальнення (абстрагування) та складну поетику тексту (на основі символізму). Поряд із тим персонажами творів є прості люди, і такий прийом інколи використовують у повчаннях священики, оскільки установка на правдивість, поряд зі зверненням до біблійних мотивів і образів, допомагає вдало проілюструвати моральну настанову.

Отже, побутово-релігійна група західнополіських апокрифічних легенд досить різноманітна. Часто біблійні мотиви й персонажі фігурують в етіологічних сюжетах, рідше – у побутових ситуаціях. У таких етнографічно-регіональних наративах присутні моральні настанови, які ґрунтуються на новозавітних повчаннях або співвіднесені із загальним християнським кодексом, що органічно переплітається з народною фантазією. У сюжетах трапляються альянзи на біблійні події, проте вони досить фрагментарні й периферійні з огляду на функціональне навантаження.

Кожен наратив стосується реального життя й подається з побутовим окресленням, але в них завжди присутня надприродна сила християнського походження. Водночас можливі поєднання новорелігійних мотивів із міфологічними елементами.

Дослідники визнають апокрифічну легенду одним із найпродуктивніших фольклорних жанрів, у творах якого й досі відбувається своєрідна адаптація релігійних сюжетів відповідно до фольклорно-міфологічного світогляду. Проте сучасний польовий матеріал свідчить, що найактивніше тепер побутують народні переповідки Святого Писання й іншої релігійної літератури без особливої трансформації змісту, аналіз яких є пріоритетом для наших майбутніх досліджень.

Література:

1. Пономарьов А. Царина народної уяви та її класичні розробки / А. Пономарьов // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – 2-е вид. – К. : Либідь, 1991. – С. 5–24.
2. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях / Г. Булашев. – К. : «Довіра», 1992. – 415 с.
3. «Народная Библия»: восточнославянские этиологические легенды / Сост. и коммент. О. Беловой. – М. : «Индрик», 2004. – 576 с.
4. Давидюк В. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі) / В. Давидюк. – Луцьк : ПДВ «Твердиня», 2010. – 448 с.
5. Лис В. Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї / В. Лис. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 240 с.
6. Кметь І. Образ Божої Матері у фольклорі: українська апокрифічна традиція : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07 / І. Кметь; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2008.
7. Архів Інституту культурної антропології (далі – Архів ІКА). – ФОК. – Арк. 144 (с. Березичі, Любешівський р-н, Волинська обл.).
8. Золота скриня / Упор. В. Давидюк. – Луцьк : Вежа, 1995. – 105 с.
9. Архів ІКА. – ФОК. – Арк. 89 (с. Світязь, Шацький р-н, Волинська обл.).
10. Страхов А. Балтославянський міф о происхождении аиста и античные параллели / А. Страхов // *Balcano-Balto-Slavica*. Симпозиум по структуре текста. Предварительные материалы и тезисы. – М., 1979. – С. 106–108.
11. Давидюк В. Поліська дома. Фольклорно-лінгвістичний збірник / В. Давидюк, Г. Аркушин. – Луцьк, 1991. – Випуск 1. – 188 с.
12. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту : із мови давньоєврейської й грецької на українську наново перекладена / перекл. І. Огієнка. – Ювілейне видання з нагоди тисячоліття християнства в Україні, 988–1988. – 1531 с.
13. Архів ІКА. – Ф. І. – Од. зб. 23. – Арк. 9–10 (с. Велимче, Камінь-Каширський р-н, Волинська обл.).
14. Архів ІКА. – Ф. І. – Од. зб. 156. – Арк. 40–41 (с. Заприп'ять, Ратнівський р-н, Волинська обл.).
15. Павленко І. Біблійні мотиви й образи в народних легендах Південного Сходу України / І. Павленко // *Вісник Запорізького державного університету : Філологічні науки*. – № 3. – 2001.
16. Архів ІКА. – ФОК. – Арк. 88 (с. Оконськ, Маневичський р-н, Волинська обл.).

Анотація

Л. ДАВИДЮК. СЮЖЕТНА СТРУКТУРА НАЙДАВНІШИХ ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ АПОКРИФІВ

У статті розглянуто тематичний склад деяких народних апокрифічних нарративів із Західного Полісся. Фольклорні твори побутово-релігійного змісту презентують початковий процес адаптації нового християнського вчення в традиційній культурі. Установлено, що західнополіські апокрифи побудовано на загальнорелігійних моральних принципах, але зі своєрідними народними акцентами. У таких нарративах з'ясовуються відповіді на актуальні питання людини щодо божественного світоврядування, формується своєрідне народно-релігійне бачення світу.

Ключові слова: Західне Полісся, народні наративи, християнство, апокрифи, сюжет.

Анотация

Л. ДАВИДЮК. СЮЖЕТНАЯ СТРУКТУРА НЕКОТОРЫХ ЗАПАДНОПОЛЕССКИХ АПОКРИФОВ

В статье рассматривается тематический состав некоторых народных апокрифических нарративов из Западного Полесья. Фольклорные произведения религиозно-бытового содержания демонстрируют начальный процесс адаптации новых христианских учений в национальной культуре. В ходе исследования установлено, что западнополесские апокрифы построены на общерелигиозных моральных устоях, но со своеобразными народными акцентами. Такие нарративы дают ответы на актуальные вопросы человечества о божественном мироустроении, в них формируется своеобразное народно-религиозное видение мира.

Ключевые слова: Западное Полесье, народные нарративы, христианство, апокрифы, сюжет.

Summary

L. DAVYDIUK. STORY SUBJECT OF THE OLDEST APOCRYPHA OF WESTERN POLISSYA

In the article author explores the subject-themed composition of folk apocryphal narratives of Western Polissya. Examined folklore present the initial process of joining Christian ideas in traditional outlook. The article examines the topical composition of some folk apocryphal narratives of Western Polissya. Folklore of religious content present initial process of adaptation to the new Christian teaching in traditional culture. Found that apocrypha of Western Polissya based on general religious moral principles, but with a kind of folk accents. In these narratives are investigated the answers to the key questions about the human and the divine of world existence, is formed a kind of national-religious vision of the world.

Key words: Western Polissya, folk narratives, Christianity, apocrypha, story.

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СОМАТИЗМУ РУКИ В МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

Культура структурує та впорядковує дійсність різними способами, на семіотичному та лінгвістичному рівнях це відбувається, зокрема, через систему культурних і лінгвокультурних кодів. За В. Красних, виділяються шість базових кодів культури: 1) соматичний (тілесний); 2) просторовий; 3) часовий; 4) предметний; 5) біоморфний; 6) духовний [1, с. 298]. О. Снитко стверджує, що соматичний код культури є найдавнішим, він багато в чому зумовив просторовий код, просторовий і собі «наклався» на часовий (зумовивши його) тощо; загалом між різними кодами культури не існує жорстких меж, вони пронизують один одного [2, с. 118]. Особливістю власне тілесного коду можна назвати його універсальність через «єдність анатомії та фізіології всіх людських істот» [3, с. 79]. Звичайно, це не зумовлює апріорно однакового сприйняття таких культурних кодів у різних культурах, тому актуальними є дослідження семантики й функціонування соматизмів у різних мовних картинах світу, далеко не повністю описано соматичний код і на матеріалі української мови, зокрема у вимірі публіцистики.

Сучасні дослідження показують, що внаслідок зіставлення з частинами людського тіла отримали найменування предмети побуту, просторові та часові виміри, моральні характеристики й дії людини, її вольові зусилля, інтелектуальні можливості й емоційні процеси [4, с. 8]. Безпосередня близькість такої лексики до людини вказує на те, що ці слова належать до одного з найстаріших розрядів. Широкі зв'язки соматичної лексики пояснюються онтогенетичними функціями частин тіла людини. Особливістю соматизмів є їх використання в узуальних джерелах традиційної лінгвокультури. На основі цього можна говорити про наявність суттєвих підвалин для утворення оказіональних моделей уживання соматичної лексики.

З розвитком суспільства та змінами світосприйняття людини відбувається трансформація стандартних уживань соматизмів. Це здійснюється шляхом метафоризації та фразеологізації їх первісного значення [4, с. 8]. Варто зауважити, що на сучасному етапі розвитку мови активно функціонують як фразеологізми із соматичним компонентом, так і усталені метафори такого ж формату. І. Тараба визначає фразеологізми із соматичним компонентом як мовні комплекси із цілісно-понятійною й експресивно-образною структурою [5, с. 10]. Сама дефініція фразеологізму передбачає стабільність вислову, традиційність у сталості змісту та форми, але це не заважає розвиткові певних модифікаційних процесів у структурно-семантичному плані фразеологізмів. Двоїста природа фразеологізму з планом вираження та планом змісту зумовлює разом зі зміною зовнішніх, структурних компонентів і зміну внутрішніх, семантичних елементів. Тут вирішальну роль відіграє ідіостиль публіциста, оскільки вживання й трансформація фразеологізмів із соматичним компонентом реалізується через взаємодію авторського світобачення та лінгвокультурної національної традиції.

Дослідники відзначають також, що в лінгвокультурному аспекті назви різних частин тіла є неоднаково продуктивними, оскільки мовна картина світу репрезентує насамперед наївну анатомію [6, с. 440], тобто такі частини й органи тіла, знання про які не вимагають спеціальних навичок. Ми розуміємо соматизми як будь-які лексеми чи вирази, що позначають – але з додатковою конотацією – частини, органи або системи людського тіла. Соматизми насамперед цікавлять нас як одиниці, що містять певну інформацію про сприйняття світу та людину в ньому, а не як звичайні номінативи частин тіла чи органів людини. Саме тому вважаємо за доцільне зосередитися на семантиці соматизмів та їх функціях у тексті.

Вивченням соматизмів займалися С. Боголепова, О. Важеніна, Р. Керімов, А. Чудінов, І. Тараба, О. Государська, Х. Дацишин та інші, у цих працях здебільшого розглядаються фразеологізми із соматичним компонентом (О. Важеніна, І. Тараба) або тілесна метафора в комплексному дослідженні функціонування метафор (Р. Керімов, А. Чудінов, Х. Дацишин). Безпосередньо соматизмам присвячена вже цитована робота О. Государської [4], виконана із залученням лексикографічної джерельної бази, а не на матеріалі публіцистики. С. Боголепова розглядає семантичне поле соматизмів через психолінгвістичний аналіз [6]. Інтерес викликає робота Д. Гудкова та М. Ковшової [3], де автори розглядають тіло людини з погляду семіотики. Узагалі існує відносно невелика кількість праць загальнотеоретичного характеру, натомість маємо певний обсяг спеціальних досліджень соматичної фразеології на матеріалі порівняння окремих мов. На нашу думку, цікавим зіставним аспектом може стати й порівняння функціонування певних знакових соматизмів у різні періоди розвитку мови (зокрема, в публіцистиці) залежно від стилістики доби. Тож метою пропонованого дослідження є визначення базової лінгвокультурної семантики соматизму руки в мові української публіцистики на матеріалі як преси радянського періоду, так і сучасної інтернет-публіцистики.

Соматизм руки є часто вживаним у публіцистичних текстах. Спираючись на досліджуваний матеріал, можна виокремити кілька семантичних груп висловів різного ступеня фразеологічності, що будуються навколо цієї лексеми. Найчастіше (і це цілком виправдано) такі сполуки позначають діяльність людини: «Хто найбільше доклав рук до перевиховання так званих «трудних» дітей?» [Радянська жінка, 1970, № 3, с. 4]; «Але справжня біда, літературна пошесть підстерігає фольклорний жанр, коли до нього прикладають руки люди, зовсім далекі від змоги художньо висвітлити тему, зробити своє відкриття» [Прапор, 1970, № 2, с. 91]; «Виходить так, що коли державні структури беруться за представлення української культури «на міжнародному рівні» – обов'язково слід очікувати або скандалу з бюджетом, або конфузу з оформленням. А якщо українська культура на цьому самому міжнародному рівні «отримує схвальні відгуки» – можна не сумніватися, що це справа рук ентузіастів і волонтерів» [glavpoe.ua, 19.10.2015 р.]. Оскільки діяльність людини не лише описується, а й оцінюється у висловах, з наведених прикладів бачимо, що ця оцінка може мати різний вектор, соматизм не впливає на неї, а слугує образному, наочному репрезентуванню значення.

Трапляються контексти, в яких сполука із соматизмом доповнюється іншими однорідними лексемами: «До мурування того твердого гостинця багато докладено рук і умів. І життів» [Ранок, 1973, № 1, с. 6]. Тут важливе значення має розширення – якщо руки позначають фізичну працю, то наступні однорідні члени речення додають опис інших граней діяльності. Автор зіставляє фізичну й розумову працю, парцельована частина І життів виокремлюється, підноситься над іншими словами, а отже, логічно наголошена, семантично акцентована. Руки та уми, які автор ставить в один ряд, мають повні характеристики людську діяльність, охопити всі можливі аспекти. Зазвичай розширення розглядається як трансформація фразеологізму, але в цьому разі доцільніше говорити не про зміну сталої сполуки, а про логічне доповнення семантики виразу. Близькою є семантика соматизму і в іншому контексті, де він має вже не фразеологічно зв'язане, а вільне значення, однак уживається з подібною семантикою: «Наші батьки на заклик партії йшли туди, де їх руки й розум були найпотрібнішими» [Радянська жінка, 1971, № 4, с. 21]. Соматизм руки є метонімічною ознакою фізичної роботи. Людина тут перестає бути особистістю, а стає інструментом (керованим партією відповідно до ідеології доби) для виконання певної діяльності – фізичної чи розумової, про що свідчить розширення соматизму лексемою розум і використання складеного присудка – характеристики власне цього інструмента (були найпотрібнішими).

Сполуки із соматизмом руки можуть мати й додаткові семантичні відтінки, крім власне вказівки на діяльність. Наприклад, вислів бити по руках має значення «не давати щось робити»: «Провокаторів, які прагнуть розхитати ситуацію всередині країни, треба «бити по руках» [День, 28.02.2015 р.]. Сполука не покладаючи рук виконує роль інтенсифікатора для назви діяльності, наявної в контексті: «Чого тільки не винайшли роботязці науково-технічні генії сучасності! Зокрема, не покладаючи рук удосконалюють той самий телевизор» [День, 18.04.2003 р.]. Діяльність людини можлива за наявності не тільки її власного бажання, але й можливості, що виражають сполуки на зразок руки розв'язані: «Жоден каталонський національно-патріотичний уряд більше не матиме розв'язаних рук, що їх мав уряд Маса, аби робити що заманеться з бюджетом...» [zbruc.eu, 07.09.2015 р.]. У публіцистичних текстах соматизмом руки увиразнюються різні грані діяльності – від конкретно-виробничої (наприклад, прибирання снігу) до політичної, тож і ступінь метафоричності та фразеологічності засобу варіюється.

Семантика соматизму руки може містити в собі також семи володіння, покровительства: «У всьому світі опозиція конкурує з владою – аби самій взяти владні важелі. У цьому випадку опозиція конкурує з опозицією – за можливість отримати ресурси з рук влади» [tsn.ua, 11.11.2013 р.]. Негативне значення підсилюється лексемою ресурси, оскільки політична влада й фінансові ресурси отождонюються, сприймаються невіддільно одне від одного. Семантика контролю може акцентуватися займенником: «У Каталонії росіяни надзвичайно багато, в їхніх руках перебуває чимало нерухомості, включно з готелями й крамницями» [tsn.ua, 02.02.2016 р.]. Дієслова в сполуці з досліджуваним соматизмом можуть показувати й градацію рівня контролю, наприклад: «Русській мір» – це та соломинка, за яку російські імперіалісти спазматично вхопилися, бачачи, як вислизає з їхніх рук Україна» [tsn.ua, 28.08.2013 р.].

Вище було розглянуто випадки контролю суб'єкта над об'єктом, але досить уживаними є сполуки на позначення самоконтролю, тобто такі, що засвідчують перехід у сферу психології: «Попервах розгубилась, глянула вниз. Безмежно далеким здався аеродром. Спробувала взяти себе в руки: почала пригадувати, як треба діяти в таких випадках за інструкцією...» [Радянська жінка, 1974, № 8, с. 24]. Характерно, що цей вислів може додатково метафоризуватися шляхом перенесення дії з людини на організацію, тобто образ рухається від конкретного до абстрактного: «А реальне життя не таке чорно-біле. Зокрема, він не згадує деяких важливих позитивних новин: НАТО бере себе в руки. ЄС поклав край монополії Газпрому на енергетичному ринку» [tyzhden.ua, 09.11.2015 р.].

У радянському дискурсі опис рук – поширений спосіб актуалізувати вельми важливий для радянської картини світу концепт ПРАЦЯ. Цей образ став штампом, він був настільки поширений, що навіть викликав скептичне ставлення всередині самого дискурсу й актуалізував метамовну рефлексію: «Найбільше він жалкує за тим, що в молодості в нього були чорні мозолясті руки, а зараз м'які й білі (і доки ми будемо сентиментально милуватися мозолястими руками?). Не мозолі, а цінність зробленого визначає сенс праці» [Прапор, 1974, № 2, с. 105]. Вставлена конструкція є метатекстом, який спрямовано на відповідний фрагмент картини світу; цінність фізичної праці у свідомості радянського суспільства була вищою за розумову, з чим автор не погоджується. Метатекстуальне зауваження сентиментально милуватись імпліцитно відсилає до цілої низки текстів, у яких містилася позитивна оцінка, утілена через засіб, що мав подвійну природу – екстралінгвальну (когнітивний стереотип) і лінгвальну (мовний штамп).

У радянському дискурсі соматизм входив до складу й інших штампів і кліше: «Наші літературознавці й критики пильно стежать (і це робить їм честь) за мистецьким дослідженням індустріальної праці, за створенням характеру нинішнього робітника й інженера, одно слово, держать руку на пульсі доби» [Прапор, 1974, № 10, с. 96]; «Поряд із театром ще одне джерело живило відчуття сучасності в творчості Смолича. Це була журнальна, редакторська праця, яка, хоч-не-хоч, а призвичаює тримати руку на пульсі сучасності» [Прапор, 1973, № 1, с. 91]. Характерно, що в сучасній публіцистиці такий метафоричний зворот майже не використовується, оскільки має сильний радянський відтінок.

Спираючись на опрацьований матеріал, можна сказати, що найбільш поширеним є вживання зворотів із соматизмом руки на позначення фізичної (а метафорично – будь-якої) діяльності людини. У таких сполуках може міститися характеристика діяльності, вказівка на бажання / небажання чи можливість / неможливість виконувати дію. Окремим виявом діяльності є контроль. Вислови з такою семантикою охоплюють і сферу контролю над зовнішніми об'єктами, і самоконтроль. Загальна семантика соматизму руки в радянському й сучасному українському дискурсі публіцистики мало різниться, відмінності помітні передусім у частоті використання певних зворотів, що мали яскраво виражене стилістичне забарвлення як стандартні експресиви, тобто штампи. Перспективним напрямом дослідження є вивчення семантики інших соматизмів у публіцистиці різних періодів.

Література:

1. Красных В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
2. Снитко О. Коды культуры у мовній об'єктивації дійсності / О. Снитко // *Studia Linguistica*. – 2008. – Вип. 1 – С. 115–121.
3. Гудков Д. Телесный код русской культуры: материалы к словарю / Д. Гудков, М. Ковшова. – М. : Гнозис, 2007. – 288 с.
4. Государська О. Соматизми як засоби відображення наївної і наукової картин світу (на матеріалі мов романської і слов'янської груп) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 / О. Государська. – К., 2011. – 19 с.
5. Тараба І. Концептуалізація соматичного коду культури в німецьких фразеологізмах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / І. Тараба. – Львів, 2013. – 20 с.
6. Боголепова С. Психолінгвистический анализ тематического поля соматизмов : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.19 / С. Боголепова. – М., 2012. – 25 с.
7. Толстова О. Парадигматичні зв'язки соматичної лексики іспанської мови / О. Толстова. // *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. – 2013. – Вип. 23. – С. 437–443.

Анотація

О. ЄРМОЛАЄВА, Р. ТРИФОНОВ. СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СОМАТИЗМУ РУКИ В МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

Розглянуто вживання соматичної лексеми руки як стилістичного засобу в мові української преси радянських часів і сучасної інтернет-публіцистики. Виділено основні семантичні компоненти зазначеного соматизму, пов'язані з різними аспектами діяльності людини, володінням і контролем. Відзначено особливе акцентування компонентів значення цього соматизму в радянській пресі, що встановлюють зв'язок із концептом ПРАЦЯ, а також розглянуто спричинену цим метамовну рефлексію.

Ключові слова: соматизм, мова публіцистики, метафора, фразеологія.

Аннотация

А. ЕРМОЛАЕВА, Р. ТРИФОНОВ. СЕМАНТИКО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОМАТИЗМА РУКИ В ЯЗЫКЕ УКРАИНСКОЙ ПУБЛИЦИСТИКИ

Рассмотрено употребление соматической лексики руки как стилистического средства в языке украинской прессы советского периода и современной интернет-публицистики. Выделены основные семантические компоненты этого соматизма, связанные с разными аспектами деятельности человека, обладанием и контролем. Отмечено особое акцентирование компонентов значения указанного соматизма в советской прессе, устанавливающих связь с концептом ТРУД, а также рассмотрена вызванная этим метаязыковая рефлексия.

Ключевые слова: соматизм, язык публицистики, метафора, фразеология.

Summary

O. YERMOLAYEVA, R. TRYFONOV. SEMANTIC AND FUNCTIONAL FEATURES OF SOMATISM PYKI (HANDS) IN THE LANGUAGE OF UKRAINIAN JOURNALISM

The somatic lexeme pyki (hands) is considered as a means of stylistics in the language of Ukrainian Soviet press and contemporary internet journalism. The main semantic components of this somatism, connected with various aspects of human activity, possession and control, are pointed out. A special stress on those components of the meaning of this somatism, which are connected with the concept WORK, is found in Soviet press, and thus the metalingual reflection caused by it is considered.

Key words: somatism, press language, metaphor, phraseology.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови
Київського університету
імені Бориса Грінченка

ДЕРИВАЦІЙНА ПАРАДИГМА НЕОЛОГІЗМІВ ПРОЗИ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

В останні десятиліття творчість О. Гончара була предметом низки лінгвістичних досліджень. У виконаних студіях експліцитно показано структурно-семантичні особливості та функціонально-стилістичні аспекти індивідуально-авторських номінацій з оцінно-якісною відмінною рисою персонажів, процесуальності, що є засобом впливу на читача, формування життєвих цінностей тощо [10; 8; 1; 7]. Дослідники обґрунтовують уживання малопродуктивних словотвірних моделей для реалізації ідейно-художнього задуму творів, що є «авторським осмисленням дійсності» [10, с. 77]. На думку Н. Сологуб, тенденція до експресивності в цьому разі порушує регулярність, кодифікованість моделі. Аналогія, таким чином, виступає інструментом оказіонального словотворення, способом реалізації експресивності [10, с. 82]. Новітні розвідки в основному експлікують експресивний мовний матеріал художньої прози письменника «із контекстом» [8, с. 152], ілюструють класифікацію авторських неологізмів-прислівників [7], структурно-семантичні особливості та стилістичні функції лексичних інновацій тощо [5].

Прикметно, що сучасна україністика поповнилася дослідженнями відомих мовознавців О. Стишова, В. Чабаненка, А. Нелюби, Ж. Колоїз та ін. Їхні розвідки охоплюють дериваційне поле оказіональних лексем, розглядається (насамперед у моделях слів-новотворів) здатність номінувати поняття, дії та явища із суб'єктно-оцінним значенням. Так, В. Чабаненко вважав неолексеми «продуктом індивідуальної мовотворчості, своєрідним авторським експромтом» [11, с. 13], що відрізняє їх від кодифікованих денотатів. Проте зауважимо, що художній твір насамперед сприяє соціалізації особистості, формує певні засади моралі, і це цілком обґрунтовує походження неологічних лексичних слів, які, на думку Ж. Колоїз, беруть участь у формуванні підтекстових естетичних смислів [6, с. 258]. В. Чабаненко виділяв чотири групи неолексем залежно від способу моделювання: за морфологічним і лексико-семантичним способами, а також міжслівного накладання та за комбінованим способом [11, с. 15]. На думку С. Жарко, стилістичні неологізми сприяють виокремленню мови художнього твору, зокрема, підтверджують ставлення автора до негативних проявів суспільства [5, с. 51–55.]

Показово, що О. Поповою розроблені теоретичні засади лінгвостилістичного трактування експресивних оказіоналізмів [8, с. 150–154]. Нам імпонують зауваги дослідниці про ступінь оказіональності, класифікацію значень оказіональних лексем, їх динаміку, що тісно пов'язана з порушенням нормативності словотворення [8, с. 152–153].

Проте невирішеними залишаються показники реалізації експресивності окремих слів, які тісно пов'язані з переміщенням окремих афіксів у межах граматичних структур лексичних одиниць, що досі не зафіксовані словотвірною системою української мови.

Дериваційна парадигма художньої прози О. Гончара продовжує викликати зацікавлення насамперед способами моделювання оказіоналізмів, що забезпечує виразливу спроможність передачі дії, стану, поведінки героїв.

Завдання розвідки – проаналізувати моделювання неолексем, виробити теоретичні засади формування дериваційної парадигми художньої прози О. Гончара.

Дериваційне поле оказіоналізмів-неологізмів письменника аналізуватимемо з огляду на рівні транспозиції афіксів з одного словотвірного типу морфологічного ряду до іншого, що забезпечує продукування неолексем із порушенням граматичних обмежень.

Перший рівень транспозиції посідають префікси; їх сполучуваність з основами певних морфологічних рядів усупереч нормам словотворення української мови продукує неолексеми, наприклад, *антибублик*, *антиніч*, *антикрутіїство*, *непризер*, *переїсторик* тощо. Відомо, що продуктивний в українській мові іншомовний префікс *анти-* вживається з основами іменників, прикметників і має значення «проти». Пор.: «<...> на всякого Бублика *антибублик* потрібен. На *крутіїство* – силу *антикрутіїства*» [2, с. 225]. Натомість префікс *не-* в українській мові відзначається малопродуктивністю в сполученні з іменниками, в основах іменників, прикметників указує на заперечення; обмеженістю відзначається у творенні іменників префікс *пере-*, оскільки він поширений здебільшого в основах дієслів і вказує на повторення дії. Приєднання дієслівного префікса *про-* з указівкою на дію «крізь щось» до основи узуальної лексеми *пити* та суфікса *-ак-* має своїм результатом продукування оказіоналізму на позначення осіб із негативною соціальною поведінкою (*пропьяка*). Префікс *без-* у новотворах із субстантивною основою вказує на відсутність чогось, номінує ознаки, виражені відносними прикметниками (*безетикетний*, *безмускульні*, *безпомилний*). «*Яцубі просто душа болить дивитись, яка його донька худа, дмухні – й полетить за вітром, плечі стирчать, руки тоненькі, безмускульні...*» [3, с. 135]. Префікс *з-* продуктивний в основах дієслів, тоді як сполучуваність з іменниковою основою продукує оказіоналізм *зіцітелька*. «*Оце наша зіцітелька, – сказала до Ягничка з усмішкою сестра, коли залишились доснідувати вдвох на веранді*» [4, с. 90].

Малопродуктивний в українській мові префікс *о-* вживається переважно в значенні «на викінчення чогось» у дериватах, похідних від різних основ (вербальних, ад'єктивних, субстантивних): *ожвавів*, *озлидніти*, *опоряджувальних*, *опоганили*, *осамотнілий*, *осквернена*, *ославу*, *ошелешений*; указує на обсяг, поширення, розростання,

розповсюдження чогось. «Я опоганена, мене опоганили, я не смію, не маю тут права стояти» [2, с. 38]; «Таку славу пустила на Єлку по селу, що інші жінки стали поглядати на неї з підозрою» [2, с. 41]; «Це приголомшило його, ошелешило, ранило в саме серце» [4, с. 47–48]; «<...>, бо хлопець звів тонкі брови звеселіло, ожсвавів, не приховуючи зацікавлення» [4, с. 133]. Прикметно, що неолексема **замир'я** також має експресивне забарвлення, спричинене заміною префікса **пере-** на **за-**: «Саме панувало тимчасове **замир'я**, племена не виявляли бойовничості, і Назон міг безтривожно заглиблювались у їхні степи» [4, с. 47–48].

Видається суперечливим твердження про утворення оказіоналізма **неремстиво** від основи дієслова **ремствувати** додаванням частки **не-** та суфікса **-иво-** [5, с. 217–221]. На наше глибоке переконання, мотивувальною основою денотата **неремстиво** виступає якісний прикметник **неремстивий**, позаяк прислівники способу дії здебільшого утворюються від основ якісних прикметників.

Наступний рівень транспозиції афіксів охоплює денотати з перенесеним суфіксом **-ець**, що вживається на позначення осіб за родом діяльності, фахом, до мотивованої основи відад'єктивних дериватів: відряджений – **відрядженець**, винуватий – **винуватець**, висунутий – **висуванець**, вродливий – **вродливець**, заблуканий – **зблуканець**, зачіплянський – **зачіплянець**, підтоптаний – **підтоптонець**, прибулий – **прибулець**, фальшивий – **фальшивець**. «А до Володьки вона з таким проханням: чи не міг би він, як свій-таки зачіплянець, зайти з нею до найстаршого тут начальства, щоб видали амністію козам: вони ж дітям металургів молоко дають!» [2, с. 57]; «Прибульці, сприйнявши спокійно цей жарт, присіли біля старого, загомоніли» [2, с. 52]; «Винуватець того, що скоїлось, поки що був залишений на волі» [4, с. 172]; «Дізнавшись, що відрядженець, можливо, вже зараз десь над Гімалаями летить, Лобода виказав радість» [2, с. 59]; «Бригадир реставраторів, цуплявий підтоптонець у береті, умовляв селищан підписати йому якогось акта, виправдальним тоном пояснював на майдані, чого роботи було тоді заморожено» [2, с. 99]; «<...> Баглайха все дивилась на нього: такий виріс красень, вродливець» [2, с. 223]; «<...> Інна запропонувала свою чистеньку, відведену їй матір'ю світличку, одначе прибулець відмовився рішуче» [4, с. 87]; «Є такий крутіло, фальшивець, словоблуд, зустрінеться десь тобі пика мерзенна, повзуча, що вік би її не бачив, не людина – гидота» [4, с. 92]. Приєднання суфікса **-ниці-** до основи акцентованого акузатива **гектар** утворює денотат **гектарниця** на позначення особи жіночої статі, яка обробляє гектари землі; до основи акцентованого локатива **утоплення** – **утопленняця**, рятування – **рятівниця**, поле – **полільниця**. «То кінським хвостом підніме, то розпустить, як утопленняця...» [3, с. 11]; «Танкіст, дівтора, зігнута полільниця на взгороді» [2, с. 45]. Уживання малопродуктивних суфіксів, зокрема, **-оват-** з основою номінатива іменника **сухар** утворює оказіональний характер якісного прикметника **сухарюватий**.

Окрему групу іменникових денотатів складають фемінітиви з експресивно-розмовним відтінком, наприклад: **баламутка**, **зоотехнічка**, **медичка-початківка**, **морехідка**, **ледарки**, **перучка**, **потоптанка**, **рекордистка**, **ялівками** тощо. «Наклеять, ще й підпишуть: туняядка, без певних занять»; «Що ви, ледарки, собі думаєте? Невже так і жити зібралися ялівками?» [4, с. 109]; «<...>, в матері мимовіль ворухнувся сумнів, чи не Варварині це штучки, може, навмисне викликають медичку-початківку, щоб перевірити, чи вміє вона хоч банки приліпити до пуття» [4, с. 109].

Уживання малопоширеного суфікса **-чук-** з іменниковою основою продукує денотат чоловічого роду з авторською характеристикою неповноліття персонажу або малоліття; недорослості – з афіксом **-ят-**, наприклад: **баглайчата**, **лелечат**, **чабанчуки**, **чабанята**, **кавунцята**. «На подвір'ї повно малечі, чабанчуків та чабанят безштанних, повно качат, курчат, кролят, чабанські собаки лацаться, всюди пір'я біліє, а над пір'ям, над курчатками-качатками, над відкритою літньою кухнею-кабичкою, що вся шкварчить і пашисть, – над усім цим ясніє добра, всеобіймаюча материнська посмішка» [3, с. 10]; «Жінки регочуть, регочуть і чабанята, і Тоня сміється, позираючи раз у раз на брата, як він на все це реагує» [3, с. 17]; «Ану, що це тут у пазусі за кавунцята!» [2, с. 32].

Накладання оцінно-негативних відтінків словотворчого суфікса **-ище-** й основи твірного дієслова підсилює експресивні конотації дериватів (**юрмище**, **багровище**, **грайвище**, **роботяга**, **багнище**, **гульбище**, **куширища**, **вогнище**, **стійбище**). «Чи, може, уві сні бачить місто своє без сажі, без хмаровища рудих заводських димів, що ними, певне, й сьогодні окутає Зачіплянку, бо «лисячі хвости» азотнотукового повернулися, розпушилися в цей бік» [2, с. 20].

Дериваційне поле авторських новотворів представлено денотатами з суфіксом **-ість**, що вказують на абстрактність понять, процесів. Оказіональність досягається поєднанням суфікса з твірними основами не лише іменників, а й прикметників і дієслів, що є послабленням норми, наприклад: **доконечність**, **невідчепність**, **незабутність**, **забортність**, **непривітність**, **химерність**, **ясність**. «У незабутність людина йде!» [4, с. 54]; «<...> й помітила, що її невідчепність була йому приємна, з'явилося у ньому щось схоже на певність у собі і, <...>, гордовито він ступав поруч з Інною під оцінливими поглядами бригади, наближаючись з нею до місця роботи» [4, с. 77–78].

Третій рівень транспозиції художня проза О. Гончара експлікує корпусом власне авторських юкстапозитів, компонентами яких є узуальні іменники з емоційно-оцінним значенням характеристизатора щодо основного узуального слова, наприклад: **людина-авоська**, **людина-кремінь**, **людина-кристал**, **людина-основа**, **людей-піджаків**, **брехуни-мисливці**, **друг-ідеаліст**, **горе-раціоналізатор**, **тигри-людоджери**, **чвара-п'янюга**, **грубіян-бруднолайко** тощо. «Яка душевна потреба спонукає їх, замість особи цілком реальної, законно списаної, народженої творити для себе ще якусь іншу людину, **людину-амулет**?»; «<...> навіщо потрібен ще вигаданий, нафантазований Ягнич, майстер нестаріючих сорока літ, **людина-легенда**?» [4, с. 125]; «До чого терпляча людина, цей Ягнич, – чувся розмірений голос лікаря, – вперше зустрічаю такого: **кремінь-людину**» [4, с. 41]; «<...>, і не ввело в оману Ві-

руньку перше враження: *постала перед нею людина справжня, людина-кристал*» [2, с. 147]; «*Кожен крок вона пам'ятає з тих його марширувань, кожен сумовитий усміх, що він їй майже непомітно посилав з-під вусів, проходячи повз неї в строю серед таких, як і сам, людей-піджаків*» [2, с. 152]; «*Дошкульно висміює жор-ре-раціоналізатора, що пропонує всі труби звести в одну і відводити той дим кудись*» [2, с. 221]; «*<...> всюди ввижаються мені переплетені зміїні клубки, і про тигрів-людоджерів, звичайно, задалось*» [2, с. 246]; «*<...> куди важливішим для нас був він сам у своїй простій і мудрій людській сутності: людина-основа, вузлов'яз життя*» [4, с. 206]. Як бачимо, в аналізованих юкстапозитах характеристикатор займає постпозицію відносно головного узусу, проте в поодиноких випадках – препозицію (*горе-раціоналізатор, креміль-людина*), що сприяє посиленню експресивності, вираженості в суб'єктно-оцінювальній функції. Крім того, в аналізованих текстах відстежуємо денотати-юкстапозити на позначення різних реалій життя, бачимо індивідуально-авторське значення, що його надає узус-характеризатор основному слову (*громам-блискавицям, істина-правда, жартами-перемовками, шепоти-благання, провалля-безодня, переливи-оксамити*). «*Люд загомонів схвалою, жартами-перемовками, залопотів оплесками, а хор під орудою завідувача Палацу культури зустрів цей вибір новою хвилиною співу*» [4, с. 213].

Четвертим рівнем транспозиції морфем є композитні утворення, моделювання яких здійснюється за допомогою двох узусів, причому новоутворений денотат набуває оказіональності завдяки негативному конотативному значенню одного з компонентів, що може знаходитися в препозиції до нормативної лексеми. На нашу думку, суперечливим є твердження про порушення норми системного словотворення, що викликане поєднанням з іменниковою основою (морда) дієслівної форми 3-ої особи однини (моче) [5, с. 51–55]. «*У неділю жодна п'яна компанія не мине криниці, щоб не повстромляти в неї свої п'яні пики... Буває, що пробують дістати той скарб, бо ніби ж звсіма близько бачить котрийсь мочеморда шаблю і держак інкрустований, але тільки сягне рукою у воду, як dna вже й нема ...*» [3, с. 182]. Вищеназвані денотати є результатом морфолого-синтаксичної деривації, одна з одиниць-лексем має експресивне забарвлення, що надає слову оказіональності. Серед оказіональних лексем є моделі, утворені поєднанням дієслівної й іменникової основ, що є синтаксичним словосполученням, наприклад: *батькопродавець, гонивітерка, грошолюб, грушотрус, зайдисвіта, книгогризи, мочеморда, оковамилювач, пустомолотство, рибохвати, юшкоїд, чарколюб*; а також на основі подібності, схожості (*песиголовець*). Авторські оказіоналізми-неологізми сприяють утвердженню життєвих позицій письменника, засудженню негативних проявів суспільства. «*Якби знали ті юшкоїди, що про них передумає Зачіплянка, доки вони потай працюють ложками, якби дочули, <...>, то, мабуть, і ложки їм у роті позастрявали б, кістками подавились би їдці*» [2, с. 64]; «*А як я до батькопродавця можу бути добрим?*» [2, с. 68]; «*І що мене не для пустомолотства в міськраду селищами послано*» [2, с. 97]; «*Самому ж братись за пляшку просто незручно, просто ще подумують, що чарколюб*» [2, с. 113]; «*Хуліган, зайдисвіт, а наша за ним, я ж бачу, мре...*» [4, с. 90]; «*Колючки на ні, як вухналі, рідко знайдеться який-небудь малий грушотрус, щоб зохотився між ті вухналі забратись*» [4, с. 113]; «*Вони тоді вам цілий день трудитимуться... Без зарплати. І без трудоднів. Не те що ми, грошолюб*» [3, с. 25]; «*Давши лад риби, настаням, підійшли до них рибалки, стали жартувати над Сухомлином, що добрі, мовляв, з оковамилювачів виходять юшковари*» [3, с. 273]; «*Уночі при місяці більше, ніж жуудень, вражає тебе оце розкішне зачіплянське бароко кетяжистих акацій та виноградного буйнолістя*» [2, с. 7]; «*В інших чвари бувають та бійки. По судах та комітетах бігають, а в них злагода, доброжиток, неохололе кохання*» [2, с. 10].

Відхиленням від словотвірної норми є продукування денотатів – прислівників способу дії, похідних від прикметників (*молочно, мускулясто* тощо). «*Білі яблука щік поблискують, і плечі біліють, купаючись у місячній молоці, і здається – пахне від неї молочно*» [2, с. 9]; «*А садки блищатимуть мускулясто гіллям, вітер ганятиме їх, і сонце неповним блиском, наче пригашене, блищатиме у вирвищі заюженого неба*» [2, с. 25].

Показовим є вживання відабредіатурних денотатів, утворених продуктивним способом, що графічно правильно передані автором, наприклад: *емтеєєвські* (похідний від МТС), *оонівські* (похідний від ООН), *ентеєр* (похідний від НТР). «*Комбайни різних марок – і давні, ще емтеєєвські ветерани, і сучасні хвалені комбайнерами «Колоси» та «Ниви» – вирухтувались перед токовищем у ряд, вже вільні від роботи, стоять, спочивають*» [4, с. 107]; «*Про справи оонівські йшлося*» [4, с. 134]; «*Тож будуймо системи, обводнюймо, зрошуймо – спасибі тобі, ентеєр!*» [4, с. 120].

Отже, корпус авторських неолексем О. Гончара експлікує денотати, утворені шляхом транспозиції афіксів до основ, семантика й граматичні властивості яких певною мірою не відповідають нормам системного словотворення. Продуктивністю відзначаються неолексеми-оказіоналізми, композити, юкстапозити для передачі суб'єктивно-оцінювального ставлення автора до зображуваного в тексті, для формування засобами слова моральних цінностей співіснування в суспільстві.

Література:

1. Богуцька Г. Авторські неологізми у творах Олесея Гончара / Г. Богуцька, Є. Регушевський, М. Разумейко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine51-6.pdf>.
2. Гончар О. Собор / О. Гончар. – К. : Вид-во «Дніпро» – 1989. – 270 с.
3. Гончар О. Твори в 5-ти томах. Т. V / О. Гончар – К. : Вид-во «Дніпро» – 1966. – 480 с.
4. Гончар О. Твори в 6-ти томах. Т. VI / О. Гончар. – К. : Вид-во «Дніпро» – 1988. – 703 с.
5. Жарко С. Словотвірні особливості індивідуально-авторських номінацій у творах О. Гончара / С. Жарко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Соціальні комунікації», 2013. Вип. 13. – С. 51–55.

6. Колоїз Ж. Індивідуально-авторські інновації як стилістичний засіб національної сміхової культури / Ж. Колоїз // Література. Фольклор. Проблеми поетики : Зб. наук. праць. – Вип. 18. – Ч. 2 : Питання менталітету в українській літературі. – К. : Акцент. – 2004. – С. 258.
7. Пашко Л. Суфіксальні авторські неологізми-прислівники, які співвідносяться з іменниками, у творах О. Гончара / Л. Пашко // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии : Научно-методический сборник. – Вип. IX. К 80-летию профессора О.Е. Ольшанского. Ч. 1 / Отв. ред. В. Глуценко. – Славянск : СГПИ, 2001. – 209 с.
8. Попова О. Експресивна своєрідність оказіоналізмів Олеса Гончара / О. Попова // Наукові записки – Вип. 81(3). Серія: Філологічні науки (Мовознавство): 34 ч. – Кіровоград : РВВКДПУ ім. В. Винниченка. – 2009. – 430 с.
9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2006. – 716 с.
10. Сологуб Н. Мовний світ Олеса Гончара / Н. Сологуб. – К. : Наук. думка. – 1991. – 140 с.
11. Чабаненко В. Норми словотворення і мовна експресія / В. Чабаненко // Мовознавство. 1980. – № 2. – С. 13–20.
12. Чабаненко В. Стилістика експресивних засобів української мови : [монографія] / В. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 351 с.

Анотація

В. ЗАЄЦЬ. ДЕРИВАЦІЙНА ПАРАДИГМА НЕОЛОГІЗМІВ ПРОЗИ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

У статті проаналізовано моделювання авторських лексем художньої прози О. Гончара. Розглянуто ступінь способів творення неологізмів. Визначено рівні транспозиції префіксів, суфіксів. Зазначено способи словотворення юкстапозитів, композитів.

Ключові слова: неологізм, денотат, трансформація, морфема, композит, юкстапозит.

Аннотация

В. ЗАЕЦ. ДЕРИВАЦИОННАЯ ПАРАДИГМА НЕОЛОГИЗМОВ ПРОЗЫ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

В статье проанализировано моделирование авторских лексем художественной прозы О. Гончара. Рассмотрена степень производных неологизмов. Определены уровни транспозиции префиксов, суффиксов. Указаны способы словообразования юкстапозитов, композитов.

Ключевые слова: неологизм, денотат, трансформация, морфема, композит, юкстапозит.

Summary

V. ZAIETS. THE DERIVATIONAL PARADIGM OF NEOLOGISMS IN PROSE OF OLES HONCHAR

The article analyzes the modeling author's lexemes in a fiction prose of O. Honchar. Considered the degree of creation of neologisms. The levels of transposition of prefixes, suffixes were determined. Listed ways of word formation, yukstapozyt, composites.

Key words: neologisms, denotation, transformation, morpheme, composite, yukstapozyt.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
та літератури
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ НАЗВ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ У ПРОФЕСІЙНОМУ ТА НАУКОВОМУ МОВЛЕННІ

У системі іменників найактивніше поповнюється лексико-семантична група на позначення осіб. Її новотвори є переконливим свідченням тісної взаємодії насамперед екстралінгвальних чинників із власне мовними. Позамовні чинники сприяють динамічному продукуванню лексем цієї групи, що зумовлено постійною потребою номінації нових осіб, зокрема за видом діяльності, за посадою, професією тощо. Як зауважує О. Земська, «герой сучасного словотвору – людина. Значну частину новотворів становлять назви осіб» [1, с. 103].

У сфері семантико-граматичного функціонування категорія роду спрямована на вирізнення передусім грамем чоловічого і жіночого роду та їхнього підгрунтя – номінації статі [2, с. 88]. «Очевидно, на жодній словотворчій категорії, як на категорії роду, – зазначає А. Загнітко, – не позначилися такою мірою соціальні фактори, які зумовили не тільки необмежене розширення іменникових особових кореляцій, а й семантичні нашарування на певних родових формах» [3, с. 158].

Поширеним стало вживання нових назв осіб жіночої статі, що спричинене активною позицією жінок в українському суспільстві та проблемою гендерної рівності. Вони розширюють сферу своєї професійної діяльності, ведуть активне громадське життя, обіймають керівні посади, які раніше були пріоритетом для чоловіків, тощо. На думку Л. Кислюк, «активізація творення назв осіб жіночої статі в останні десятиліття показує зміну ролі та ваги жінки в суспільстві, у країні, прямо пов'язана з її рівнем освіти, участю в управлінській, професійній діяльності» [4, с. 114]. Помітною стає співвіднесеність назв осіб чоловічого й жіночого роду [2, с. 91]. Розширення таких кореляцій відображають іменники зі значенням жіночої статі на основі продуктивних словотвірних типів творення. Особливо широко функціонують співвідносні іменники на позначення осіб жіночої статі в розмовному та публіцистичному мовленні, зокрема інтернет-виданнях (*делегат – делегатка, депутат – депутатка, інвестор – інвесторка, кінознавець – кінознавчиня, педіатр – педіатриня*): «**Жінки-депутатки** Жіночої демократичної мережі будуть у своїх радах лобювати інтереси жінок і створення таких об'єднань» (nk-online.tv).

Мета статті – проаналізувати сучасні тенденції у функціонуванні іменників – назв осіб жіночої статі в науковому і професійному мовленні; визначити їхні найпродуктивніші словотворчі форманти; вказати на соціальні чинники, які сприяли активному продукуванню нових назв осіб жіночої статі за видом діяльності, посадою, професією.

Для позначення предмета дослідження використовують терміни питомого походження: категорія «жіночість», найменування жінок (О. Земська), «назви істот жіночого роду», «назви жіночого роду» (І. Ковалик), «назви осіб жіночої статі» (Л. Родніна), «назви осіб жіночої статі», «назви жінок» (А. Архангельська); терміни латинського походження: категорія “*nomina feminina*”, фемінатив, а також «фемінінний домінант», «фемінінний новотвір» (А. Архангельська), «моція» (Н. Клименко), «фемінітив» (М. Брус, С. Семенюк), «фемінатив» (М. Федурко) тощо [4, с. 114–115].

Іменники на позначення жіночої статі за видом діяльності, професією, посадами, суспільним статусом тощо привертали й привертують увагу українських науковців, зокрема Л. Кислюк [4], М. Навальної [5], А. Архангельської [6], І. Ковалика [7], О. Пономарева [8]. Зазначене питання знаходить висвітлення у статтях, монографіях, дисертаційних працях, лексикографічній практиці. Окрім спеціально створених словників, згадана лексика міститься й у сучасних лексикографічних працях, присвячених неолексемам [9; 10; 11; 12].

Загальновідомо, що в науковому стилі сучасної української літературної мови граматична категорія роду є найбільш граматикалізованою й унормованою, тому не уможливорює хитання в роді, варіантні форми та стилістичні відтінки. Це зумовлено призначенням цього стилю і становить одну з характерних його ознак [13, с. 54; 8, с. 145]. У наукових текстах в іменниках – назвах виду занять, діяльності, посад, наукових ступенів (*мовознавець, упорядник, фундатор, професор, завідувач, кандидат, доктор*) родові форми найчастіше диференціюють контекстуально. Показниками належності зазначених іменників до назв осіб жіночої статі можуть бути дієслівні форми минулого часу або ім'я та прізвище особи. Напр.: «**З ім'ям професора Катерини Городенської пов'язана передує розбудова теорії граматичної тріади – словотвору, морфології, синтаксису**» (Вихованець, Фурса, с. 11); «**Провідний український термінолог була членом кількох комісій, зокрема Української комісії з питань правничої термінології, Міжгалузевої лінгвістичної комісії та ін.**» (Городенська, с. 113); «**Експерт ембріонального розвитку, Енн МакЛарен з колегами вперше здійснила успішне екстракорпоральне запліднення миші в лабораторних умовах**» (magic.piktochart.com).

У сучасних українськомовних наукових текстах уживання співвідносних граматичних форм є обмеженим (*дослідник – дослідниця, автор – авторка, аспірант – аспірантка, колега – колежанка, завідувач – завідувачка, доповідач – доповідачка*): «**Дослідник підкреслював прогресивну спрямованість мовних змін, зауважуючи, що**

«розвивається і прогресує не сама по собі звукова і формальна будова мови, а суспільна мовна діяльність, що стає чіткішою і різноманітнішою» (Стишов, с. 9); «Дослідниця зазначає, що в мішаних говірках одномовного населення не відбувається докорінна перебудова системи...» (Мартинова, с. 27); «Спочатку автор описує попередні, ранні погляди, а потім показує, якої еволюції вони зазнали з бігом часу» (Селігей, с. 18); «А чого вартує розкішна мова Авторки – образна, дотепна, іронічна чи навіть патетична! Читаєш ніби художній твір» (З відгуку). Варто зауважити, що в тексті, де автора уявляють узагальнено, іменники дослідник, автор, здобувач ужито лише в чоловічому роді: «Якщо кому й бракує індивідуальності в науці, так це посередньому, пересічному дослідникові, який звик бродити второваними стежками» (Селігей, с. 20); «Тут і автор-початківець, і досвідчений автор знайдуть для себе багато такого, чого можна й треба повчитися» (Селігей, с. 20). Останнім часом дедалі частіше трапляються фемінітиви в науково-популярному мовленні, напр.: «*Стефані Кволек – винахідниця куленепробивного матеріалу – кевлару. Вона мріяла стати лікаркою*» (magic.piktochart.com); «*У 1944 Отто Ган отримав Нобелівську премію за відкриття розщеплення урану. Австралійка Ліза Майтнер, колежанка Гана, яка й запропонувала наукове пояснення результатів його експериментів, залишилась непоміченою як комітетом премії, так і своїм партнером*» (magic.piktochart.com).

Раніше в колі мовознавців панувала думка, що «форми з -ка слід уживати в художньому, публіцистичному і, безперечно, в розмовному мовленні» [8, с. 145]. Сьогодні вони зазначають, що «поширенішими і позбавленими емоційно-експресивних відтінків стають утворення з суфіксом -к-, що водночас указують на жіночу стать особи та її належність до відповідної професії» [2, с. 91]. За нашими спостереженнями, чітку диференціацію роду й активне вживання відповідників жіночого роду із суфіксом -к- можна спостерегти переважно в тих наукових текстах, де розглянуто творчість або наукову діяльність конкретної особи, із зазначенням її прізвища й імені в контексті. Наприклад: «*Ювілярка зробила вагомий внесок у розбудову теорії синтаксису*» (Вихованець, Фурса, с. 12); «*Незаперечні здобутки ювілярки і в галузі граматичної лексикографії*» (Вихованець, Фурса, с. 13); «*Бажання стати вчителькою і захоплення рідною піснею й словом привели здібну юнку 1966 року після закінчення середньої школи на філологічний факультет Кіровоградського державного педагогічного інституту ім. О.С. Пушкіна*» (Вихованець, Фурса, с. 10); «*Левову частку робочого часу завідувачки поглинають телефонні консультації, відповіді на листи-звернення*» (Городенська, с. 112). Хоча й трапляються фемінітиви в суто наукових текстах, зокрема мовознавчих: «*Сучасна мовна практика це підтверджує. З'являються жінки на високих державних посадах, яскраві лідерки в політичному житті країни та світу, популярні представниці шоу-бізнесу та мистецтва – народжуються і слова на їх позначення у ЗМІ та в художньому стилі*» (Кислюк, с. 18). І. Ковалик зауважував, що похідні утворення із суфіксом -к-(а), зокрема іменники – назви осіб жіночого роду, є певною своєрідністю українського словотвору, чого немає в деяких слов'янських мовах, наприклад російській. Суфікс -к-(а), за допомогою якого утворюються похідні назви жіночого роду від основ чоловічого роду, він називає «емоційним чи фемінізуючим» [7, с. 397]. О. Пономарів у своєму блозі пише про доцільність уживання жіночих відповідників назв професій: «Коли чоловічі посади чи професії опановують жінки, то утворюються й слова на позначення їх: директорка, завідувачка, лікарка, організаторка. Так само дизайнерка, лідерка, прем'єрка» (www.bbc.co.uk). У межах цього словотвірного типу активізувалось утворення назв осіб жіночої статі від тих професій, яких раніше або не було, або ж вони не були такими популярними та поширеними. Напр.: бізнесменка, реалізаторка, ревізорка, режисерка, інспекторка, фітодизайнерка та ін. Зазначені фемінітиви як відповідники до назв осіб чоловічого роду не зафіксовані в сучасних словниках, що свідчить про постійне поповнення лексики новими жіночими номінаціями, вживання яких із часом унормують фахівці: «... у суспільстві існує сформоване впродовж декількох десятиліть упередження щодо таких номінацій, яке можна пояснити відчуттям їхньої незвичності, оказіональності» [4, с. 116]. Проте й далі виникають назви осіб жіночого роду з варіантними словотворчими формантами: експерт – експертка – експертеса, поет – поетеса – поетка, редактор – редакторка – редактриса.

Традиції послідовного використання нових і вже відомих номінацій осіб на позначення жіночої статі із суфіксоїдами -лог-, -граф- тощо без жіночих відповідників простежуємо в сучасному науковому мовленні. Напр.: «*Еліс Гамільтон – патолог. Після отримання освіти в Університеті Мічигану в 1893 році почала досліджувати безпеку на виробництвах, що використовують свинець, ртуть та інші токсичні речовини*» (magic.piktochart.com); «*Герасименко Наталія Петрівна – український палеогеограф, доктор географічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка*» (www.wikipedia.org). У розмовному, публіцистичному та усному професійному мовленні часто трапляються випадки вживання жіночих відповідників, що є носіями стилістичної маркованості: філологиня, фотографиня, біологиня, філософиня. А. Нелюба зазначає, що з-поміж формантів жіночого словотвору високим рівнем продуктивності вирізняється -ин(я). Серед словотвірних фактів, що вказують на подальше зростання частотності форманта -ин(я), його здатність взаємодіяти із запозиченими основами [14, с. 50–51]. Зокрема, О. Пономарів у своєму блозі пише: «*Фотографиня* – незвично, але відповідає законам українського словотвору, і до цього слова можна звикнути» (www.bbc.co.uk). Мовознавці вважають активізацію творення назв осіб жіночої статі у сучасній українській мові виявом тенденції українізації або націоналізації лексики.

Отже, у сучасних українськомовних науково-популярних текстах, у матеріалах, які не потребують використання суворо регламентованих морфологічних форм, а також у професійному мовленні помітною є тенденція до збільшення кількості назв осіб жіночої статі, утворених від іменників – назв істот чоловічого роду. З-поміж фемінітивних словотворчих засобів формант -к(а) вирізняється найвищим рівнем продуктивності і за всіма ознаками зберігатиме такий у майбутньому (держслужбовка, міністерка, нардепка).

Література:

1. Земская Е.А. Активные процессы современного словопроизводства / Е.А. Земская // Русский язык конца XX столетия (1985–1995). – 2-е изд. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 90–141.
2. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови. Академічна граматики української мови / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська ; [за ред. І.Р. Вихованця]. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.
3. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія : [монографія] / А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – 437 с.
4. Кислюк Л. Жінка-космонавт чи космонавтка? (до проблеми норми творення назв осіб жіночої статі) / Лариса Кислюк // Культура слова. – 2013. – Вип. 78. – С. 114–118.
5. Навальна М.І. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст. : [монографія] / М.І. Навальна. – К. : Ін-т укр. мови ; ВД Дмитра Бурого, 2011. – 328 с.
6. Архангельська А.М. Фемінні інновації в новітньому українському назовництві / А.М. Архангельська // Мовознавство. – 2014. – № 3. – С. 34–50.
7. Ковалик І. Вчення про словотвір. Вибрані праці / Іван Ковалик [упор. та авт. передмови В. Грещук]. – Івано-Франківськ – Львів : Місто НВ, 2007. – 404 с.
8. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови : [підруч.] / О.Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1993. – 248 с.
9. Нові слова та значення : [словник] / Ін-т укр. мови НАН України ; [укл.: Л.В. Туровська, Л.М. Васильковська]. – К. : Довіра, 2008. – 271 с.
10. Нові й актуалізовані слова та значення: словникові матеріали (2000–2010) / кер. проекту і відп. ред. О.М. Тищенко, авт. колектив: В.О. Балог, Н.Є. Лозова, Л.О. Тимченко, О.М. Тищенко [Ін-т укр. мови НАН України]. – К. : ВД Дмитра Бурого, 2010. – 280 с.
11. Словотворчість незалежної України. 1991–2011 : [словник] / укладач А. Нелюба. – Х. : Харків. істор.-філол. тово, 2012. – 608 с.
12. Годована М.П. Словник-довідник назв осіб за видом діяльності / М.П. Годована ; за ред. Л.В. Туровської. – К. : Наук. думка, 2009. – 176 с.
13. Мацько Л.І. Стилїстика української мови : [підруч.] / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько ; [за ред. Л.І. Мацько]. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
14. Нелюба А.М. Інноваційні зрушення й тенденції в українському жіночому словотворі / А.М. Нелюба // Лінгвістика. – Луганськ : ЛНУ, 2011. – № 2 (23). – С. 49–59.
15. Вихованець І.Р. У гроні визначних українських мовознавців (до ювілею професора Катерини Городенської) / І.Р. Вихованець, В.М. Фурса ; [відп. ред. Г.І. Мартинова] // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. на пошану проф. Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя. – Черкаси, 2009. – Вип. 8. – С. 9–14.
16. Городенська К.Г. Берегиня української термінології (до 70-річчя провідного наукового співробітника Людмили Олександрівни Симоненко) / К.Г. Городенська // Українська мова. – 2006. – № 4. – С. 110–114.
17. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів мас. інформації) : [монографія] / О.А. Стишов. – 2-ге вид., переробл. – К., 2005. – 388 с.
18. Мартинова Г.І. Фонологічна система мішаної говірки / Г.І. Мартинова // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя. – Черкаси, 2009. – Вип. 8. – С. 27–37.
19. Селігей П.О. Юрій Шевельов – майстер наукового стилю / П.О. Селігей // Українська мова. – 2010. – С. 3–21.

Анотація

Н. КОЧУКОВА. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ НАЗВ ОСІБ ЖІНОЧОЇ СТАТІ У ПРОФЕСІЙНОМУ ТА НАУКОВОМУ МОВЛЕННІ

У статті проаналізовано нові тенденції у функціонуванні іменників – назв осіб жіночої статі в науковому і професійному мовленні. Визначено їхні найпродуктивніші словотворчі форманти. Наголошено на соціальних чинниках, які сприяли активному продукуванню нових назв осіб жіночої статі за видом діяльності, посадою, професією.

Ключові слова: наукове мовлення, професійне мовлення, назви осіб жіночої статі, словотворчий засіб.

Аннотация

Н. КОЧУКОВА. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАИМЕНОВАНИЙ ЛИЦ ЖЕНСКОГО ПОЛА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ И НАУЧНОЙ РЕЧИ

В статье проанализированы современные тенденции в использовании имен существительных – наименований лиц женского пола в профессиональной и научной речи. Определены их наиболее продуктивные форманты. Обращено внимание на социальные факторы, которые способствовали активному образованию наименований лиц женского пола по роду деятельности, должности, профессии.

Ключевые слова: научная речь, профессиональная речь, наименования лиц женского пола, словообразовательный формант.

Summary

**N. KOCHUKOVA. CURRENT TENDENCIES OF THE USING OF FEMALE NAMES
IN PROFESSIONAL AND SCIENTIFIC SPEECH**

The article deals with new tendencies in the functioning of nouns – female names in scientific and professional speech. It was determined their most productive derivational formants. The author emphasizes social factors contributing to the production of new female names according to the activity, position, profession.

Key words: scientific speech, professional speech, female names, word-building mean.

старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету
міського господарства
імені О.М. Бекетова

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ МАНДРІВНІЙ ПРОЗІ

Проблема мовного вираження емоцій розробляється у лінгвістиці давно і на різноманітному матеріалі. Останнім часом тенденцією у таких дослідженнях є те, що окремі емоції, наприклад радість, страх або здивування, описуються як концепти у термінах когнітивної лінгвістики. Найбільш ґрунтовною у цьому напрямі є монографія М. Красавського, у якій автор обґрунтував лінгвокультурологічний підхід до вивчення того, як формуються і функціонують концептосфери емоцій [1]. Окремі емоції та їх репрезентації, лексичні поля і їх перетини досліджуються на матеріалі української, російської, англійської, французької та інших мов [2, 3, 4]: автори встановлюють межі семантичного простору концептів, визначають основні емотивні смисли, що їх утворюють, та компоненти, які зумовлюють диференціацію смислів у межах єдиного простору [3, с. 160]. Водночас, на нашу думку, не втрачає актуальності аналіз вербальних засобів, що передають емоції, у рамках стилістичної характеристики конкретних текстів і дискурсів. Саме те, яким чином у певних текстах реалізується емоційна складова, часто стає їхньою важливою мовною ознакою.

Емотивність мовлення природна для мандрівної прози – текстів, які передають досвід подорожей, світопізнання, а також самопізнання авторів через знайомство з новими місцями світу. Цілком зрозуміло, що ситуації набуття нового досвіду, контакту культур і людей є емоціогенними. Крім того, сама подорож у сучасному сприйнятті та культурі часто замислюється і сприймається як мандрівка заради нових емоцій. Сліди цих емоцій лишаються у подорожніх текстах у формі мовних знаків, зворотів, конструкцій – тих засобів, які обирає людина для оповіді про свої подорожі. Це своєрідне явище станом на сьогодні не досить досліджене в лінгвостилістичному аспекті, і наша робота має на меті розкрити певні аспекти функціонування емоційних засобів в українській мандрівній прозі, а саме жіночій – творах Лесі Ворониної, Ірен Роздобудько, Ірени Карпи, Анни Яременко. Всі опрацьовані книжки з'явилися друком у проміжку між 2010 і 2016 роками, вони репрезентують погляд на світ сучасної людини, жінки, яка веде активну діяльність, спрямовану на розширення своєї когнітивної та культурної бази, і готова активно ділитися новим досвідом із широким колом читачів.

Підхід до мовних засобів вираження емоцій із лінгвістичного погляду може бути різним. Як зазначає В. Шинкарук, «мовець може вибрати будь-який спосіб вираження емотивності: номінацію (назва почуття), дескрипцію (опис внутрішнього стану), експресію (вираження почуття за допомогою одиниць усіх рівнів мови)» [5, с. 32]. Ми будемо розглядати емоції за базовими рівнями вираження, розрізняючи два з них: лексичний і синтаксичний. У класичній праці Є. Галкіної-Федорук серед емоційної лексики виокремлені такі групи: 1) слова, які прямо називають почуття; 2) слова, що кваліфікують (описують, подають) предмет з емоційного погляду [6, с. 105–106]. Ми враховуємо такий поділ, аналізуючи емоційну лексику на матеріалі творів зазначених авторів.

Прямі називання емоцій є найпростішим засобом фіксації відчуттів і переживань: «Усе, про що я завжди хочу нагадати собі та іншим, – це час. Яка він розкіш сам по собі, і що то ми самі щосекунди обираємо, куди його витратити: на насолоду чи страждання. Бо ні насолода, ні страждання не потребують особливих причин для їх виникнення. Можна насолоджуватися тим, як вода огортає твої пальці, коли занурюєшся в озеро, чи страждати від того, що на березі озера тебе не чекає «мазераті» – а когось же десь чекає» [7, с. 6]; «Прикиньте собі перспективу проживання з новонародженим немовлям у готелі, де немає ні власної кухні, ні толком де розвернутися, то стане сумно і страшно» [7, с. 20]. Іменники *насолода* і *страждання*, дієслова *насолоджуватися* і *страждати*, слова категорії стану *сумно* і *страшно* – це прямі вербалізатори емоцій, у них емоційний зміст належить до основного, денотативного компонента лексичного значення. Такі емоції супроводжують людину в подорожі весь час, навіть виявляються ще до її початку: «Є і те, чого боюся, вирушаючи в подорож. Це досить дивний страх: боюся не набратися потрібних і загальноприйнятих вражень. Боюся, що мозок відмовиться сприймати інформацію» [8, с. 6–7]. Ключові для вербалізації емоції слова *страх* і *боюся* є семантичними центрами вислову. А слово *враження* з означеннями *потрібні* і *загальноприйняті* передає необхідний елемент когнітивного образу подорожі. Воно часто вживається в емоційних контекстах, здебільшого з різними підсилювачами: «Нові холодильники, пральні машини, автомобілі, меблі і тому подібне – ніщо порівняно з новими враженнями» [8, с. 4]. Тут експресивний займенник *ніщо* посилює емоційну складову й у слові *враження*. Аналогічну функцію виконує прикметник у найвищому ступені порівняння: «Найбільше враження викликало щось зовсім непоказне... Ключі, що стирчать ззовні майже всіх дверей на Мальті» [8, с. 6]. Емоційна природа у слові *враження*, безперечно, присутня, хоча вона чітко не окреслена. Воно є дуже загальним вербалізатором емоцій різної природи. Аналогічною є ситуація із дієсловом *вразити* і похідними від нього дієприкметниками: «Уперше побачивши колбів Мемнона, була вражена видовищем... звалища банок з-під «пепсі» докола їхніх ніг» [8, с. 6]. Вектор оцінки слова *вражена* прояснюється тільки в контексті: тут вона є негативною, оскільки змінюється сам об'єкт, на який спрямовано емоції.

Інколи й саме по собі слово *емоції* вербалізує відповідну ситуацію: «Єдине, що відчувалося, – як стомлене тіло розпирало емоції. Хотілося відкинутися на сидіння й просто дякувати Богові за це одну сторінку нашої африканської пригоди» [9, с. 33]. Зміст емоцій, їхній знак читач повинен домислити сам за мінімальним контекстом. Не менш промовистою є відсутність емоцій у ситуаціях, де когнітивний, пізнавальний контекст їх вимагає, тобто в суб'єкта виникають відповідні очікування: «Славнозвісний Сфінкс, перед яким чесно збиралася заплакати сльозами захвату, не викликав жодних емоцій, адже доводилося щохвилино відбиватись від жвавих торговців-бедуїнів» [8, с. 6]. Найбільш емоційний засіб заплакати сльозами захвату віднесено до минулого часу та описано як ірреальний, а в реальності емоції відсутні, що виражено заперечним реченням із лексикою у прямому значенні.

Дуже поширеними є слова, у яких емоційний зміст належить не до денотативного, а до конотативного значеннєвого компонента: «Наближаючись до Таллінна, я із заздрістю дивилася на чисті-чисті узбіччя доріг, мурашники обабіч шосейних трас, чудовий ліс, що підходить впритул до моря, й ошатні вілли, оточені ідеально підстриженими газонами» [10, с. 45]. Слово *заздрість* є прямим вербалізатором однієї з людських емоцій, але в уривку також містяться прикметники та прислівник, низка яких дає позитивну оцінку максимального ступеня: *чисті-чисті, чудовий, ошатні, ідеально*. У значеннях усіх цих лексичних одиниць емоційний зміст присутній як додатковий компонент значення, конотація.

Важливою є роль стилістичних засобів увиразнення, коли емоційність поєднується з експресивністю: «Згадка про те, що вранці пив каву на балконі свого міста, стає химерною. Хоча минуло лише кілька годин! А враження таке, що між кавою на балконі і прямуюванням до берегів Швеції пролягає щось подібне до вічності. Часове провалля. До нього важко звикнути. Саме це приваблює в мандрах: перестрибувати часову прірву» [8, с. 5]. Поряд із тим, що позитивні емоції вербалізовані словом *приваблює*, більш важливу роль у творенні загального емоційного контексту відіграють лексичні одиниці *вічність, провалля, прірва*: перша з них гіперболічна, а друга і третя мають метафоричний характер. У них міститься важко вловлювана, але відчутна емоційність – вона також є їхньою конотацією, передає хвилювання людини перед великими відстанями і піднесений стан, який породжує долання їх.

Протилежними і стилістично, й емоційно є слова зі знижено-грубим забарвленням. Вони також зустрічаються у сучасній українській жіночій прозі: «Звісно ж, при кожному готелі є бодай якийсь та басейн, але я себе у випадку наявності моря відчуваю повним ідіотом, купаючись у хлорці» [7, с. 83]. Тут емоційна лексема *ідіот* співвідносить уявлення про правильний відпочинок із тими, які авторку не влаштовують, тому слово має яскраво виражений оцінний характер. Емоція й оцінка опосередковані вказівкою на себе, але в інших випадках авторка прямо адресує негативну емоційно-оцінну лексику людям, думці яких не довіряє: «Путівники для параноїків радять білому туристові їсти лише у тих ресторанах, де овочі і фрукти миють у воді з пляшок, де лід роблять теж зі стерильної води і де продукти не вилазять з холодильника (ага, так ти це, дебіл, і перевіри!» [7, с. 46]. Емоційний зміст невдоволення, недовіри й роздратування концентрується у лексемі *дебіл*, також емоції виражені синтаксично: емоційне ставлення авторки доповідомленого укладачами путівників має форму вставного речення, міститься в дужках. Найбільш характерною згрубіло-лайлива лексика є для ідіолекту Ірени Карпи [7], але в досліджених текстах вона зустрічається не тільки в неї. Порівняймо в Ірен Роздобудько: «...впевнитись, що «світ малий», що він може вміститися в долоні, і ... які ми кретини, що, попри це, зменшуємо його з кожним роком штучно створеними катаклізмами» [8, с. 4]. Саме сильні емоції, причиною яких є екологічна ситуація на планеті, змушують Ірен Роздобудько вдатися до такого засобу. Його гострота є мовним відповідником гостроти екологічних проблем.

На синтаксичному рівні найбільш типовими втіленнями емоцій є окличні речення: «Якщо стаєш спиною до Храму і дивишся на сад трішки справа, то помічаєш один дивний стовбур – звивини його старезної кори нагадують схилене донизу жіноче лице, обернуте у профіль. Побачивши це, я ледь не зарепетувала на весь голос – ось яке відкриття зробила!» [8, с. 153]. У цьому вислові окличне речення містить емоційно-експресивне дієслово *зарепетувала*, що підкреслює ступінь і силу емоції. Інший фрагмент: «На зміну глиняним кубикам, солом'яним стріхам і напіврозваленим цегляним спорудам ніби із землі повиростали лікарні, двоповерхові будинки і (не повірите!) навіть торговий центр!» [9, с. 67]. У процитованому уривку привертає увагу те, що він є нібито простим описом, але в кінці містить знак оклику, що вказує на незвичність картини для мандрівниць. Вставна конструкція у дужках теж маркована як оклична. Отже, за допомогою додаткових засобів в окличних реченнях регулюється ступінь вияву емоційного змісту.

Емоційний зміст мають також риторичні питання: «Є ще децо, від чого захоплює подих. Скажімо, увечері ти збираєш валізу і спиши у своєму ліжку. Так, як це було вчора, і позавчора, і місяць тому. А от сьогодні, засинаючи, думаєш: яким буде твоє завтрашнє помешкання? Тобто який дах буде над головою? Яке повітря довкола? Що побачиш з вікна? Цього не можна передбачити» [8, с. 5]. Емоційна ситуація «чекання несподіванки» втілена саме за допомогою питальних речень. Порівняймо також: «Сніданок на ворожій території! Під дулами автоматів! І косими поглядами мешканців у військових формах! А можливо, доведеться відстрілюватись і «втікати городами»!.. Що може бути кращим за таку пригоду?» [8, с. 157]. Тут вираженню емоцій слугує цілий комплекс саме синтаксичних засобів. Це окличні речення, питально-окличне, а також парцеляція: кожна обставина парцельована і від цього ще більш емоційна.

Хотілося б відзначити також, що синтаксична емоційність може виявлятися навіть не окремими реченням, а цілим текстом емоційного змісту, якщо цей текст є прецедентним. Так, у творі Лесі Ворониної особлива

роль відведена прецедентному тексту української народної пісні. Рядки з неї «Вдармо об землю лихом-журбою, / Хай стане всім веселіше» відіграють роль рефрену, тому що відтворюються п'ять разів у різних частинах книжки. Уривок виконує функцію створення емоційного тла, на якому починаються подорожі або відбуваються події, а також служить змістовій єдності тексту, зібраного з окремих оповідей про подорожі до різних країн. Використання інтертексту спостерігаємо вже в зачині оповідей – першому абзаці: «Пригадуєте геніальну пісню, яку всю можна розібрати на тости? Ось так. Тост перший: «Вдармо об землю лихом-журбою!». Тост другий: «Хай стане всім веселіше!». І так далі, за текстом видатного народного твору! І ми, зацьковані й заморожені, забембані буденщиною й роботою-роботою-роботою, раптом вдаряємо об землю лихом-журбою, плюємо на всі зобов'язання й плани і тікаємо, куди очі дивляться» [10, с. 5]. Авторка встановлює зв'язок між змістом тексту-джерела і ситуацією з життя на основі емоційного стану, який передає пісня. Потім описи цього емоційного стану в книжці повторюються: «І я, повіривши у народну мудрість, кинула звичну роботу, мільйон обов'язків і зробила лише один крок на узбіччя» [10, с. 11]; при цьому, щоб уникнути одноманітності тексту і зберегти єдність настрою, який у ньому описується, Леся Воронина трансформує інтертекстуальний вислів: «Коли ви схочете бодай на кілька днів потрапити до справжнього середньовічного міста і вдарити об землю лихом-журбою об старовинну бруківку чи не найкращої в Європі Ринкової площі – їдьте до Вроцлава...» [10, с. 14–15]; «Якщо посеред похмурої київської зими вам раптом заманеться вдарити об землю лихом-журбою, тікайте на південь» [10, с. 29]. Як бачимо, трансформації полягають, зокрема, у введених обставин місця і часу, які пов'язують прецедентний текст із конкретними місцями та ситуаціями і надають їм бажаного для авторки емоційного забарвлення. Наприкінці книжки слова пісні подаються вже в минулому часі: «Я пригадала, що коли кілька років тому несподівано розпочала свою «поетанну» навколосвітню мандрівку, то саме слова геніального народного твору спонукали мене до перших подорожей» [10, с. 162]. Цим досягається емоційна єдність тексту і відбувається його композиційне обрамлення.

Таким чином, і на лексичному, і на синтаксичному рівнях тексту мандрівної прози відбувається вираження емоцій, які породжуються мандрівками або з ними пов'язані. Тексти жіночої мандрівної прози є емоційними і можуть слугувати промовистим прикладом того, як емоції набувають мовних форм. Перспективним напрямом дослідження є порівняння емоційних засобів у різних ідіолектах, а також визначення специфіки втілення окремих емоцій.

Література:

1. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н.А. Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 495 с.
2. Борисов О.О. Мовна концептуалізація емоцій (на матеріалі сучасних англомовних лексикографічних джерел) / О.О. Борисов // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 110. – Т. 1. – С. 57–59.
3. Сарбаш О. Лексична репрезентація концепту ЗАДОВОЛЕННЯ в англійській, українській та новогрецькій мовах / О. Сарбаш // Лінгвістичні студії. – 2012. – Вип. 25. – С. 158–162.
4. Яскевіч Ю. В. Концепт «страх» в англійській, українській і французькій мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 / Ю.В. Яскевіч. – Донецьк, 2013. – 20 с.
5. Шинкарук В.Д. Особливості реченнєвих структур з емоційно-оцінними значеннями / В.Д. Шинкарук // Studia Linguistica. – 2011. – Вип. 5. – С. 29–37.
6. Галкина-Федорук Е.М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке / Е.М. Галкина-Федорук // Сборник статей по языкознанию: Профессору Моск. ун-та акад. В. В. Виноградову / [под общ. ред. проф. А.И. Ефимова]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1958. – С. 103–124.
7. Карпа І. Baby travel: Подорожі з дітьми, або Як не стати куркою / Ірена Карпа. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. – 208 с.
8. Роздобудько І. Мандрівки без сенсу і моралі / Ірен Роздобудько. – К. : Нора-друк, 2011. – 192 с.
9. Яременко А. Листи з екватора / Анна Яременко. – К. : Брайт Стар Паблішинг, 2016. – 120 с.
10. Воронина Л. У пошуках Оголого. Нотатки навколосвітньої мандрівниці / Леся Воронина. – К. : Нора-Друк, 2010. – 176 с.

Анотація

С. МОШТАГ. МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ МАНДРІВНІЙ ПРОЗІ

Розглянуто подорожню прозу сучасних українських авторок: І. Роздобудько, І. Карпи, А. Яременко, Л. Ворониної. На цьому матеріалі виокремлено засоби емоційності й проаналізовано їх на лексичному та синтаксичному рівнях. На лексичному рівні наявні прямі назви емоцій, а також слова, у яких емоційний зміст належить до конотативного компонента значення. На синтаксичному рівні найбільш поширеними репрезентантами емоцій є окличні речення та риторичні питання. Показано, що емоційність також може бути елементом організації цілого тексту, коли вона втілюється у повторюваному інтертекстуальному засобі.

Ключові слова: емоційна лексика, синтаксичні засоби вираження емоцій, мова мандрівної прози.

Аннотация

**Е. МОШТАГ. ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ЭМОЦИЙ
В УКРАИНСКОЙ ЖЕНСКОЙ ПРОЗЕ О ПУТЕШЕСТВИЯХ**

Рассматривается путевая проза современных украинских писательниц: И. Роздобудько, И. Карпы, А. Яременко, Л. Ворониной. На данном материале выделены средства эмоциональности, которые проанализированы на лексическом и синтаксическом уровнях. На лексическом уровне выступают прямые названия эмоций, а также слова, у которых эмоциональное содержание относится к коннотативному компоненту значения. На синтаксическом уровне наиболее распространенными репрезентантами эмоций являются восклицательные предложения и риторические вопросы. Показано, что эмоциональность также может быть элементом организации текста в целом, когда она реализуется в повторяющемся интертекстуальном средстве.

Ключевые слова: эмоциональная лексика, синтаксические средства выражения эмоций, язык путевой прозы.

Summary

**I. MOSHTAGH. LANGUAGE MEANS OF EXPRESSING EMOTIONS
IN UKRAINIAN WOMEN'S TRAVEL PROSE**

In the paper, travel prose by contemporary Ukrainian female writers I. Rozdobudko, I. Karpa, A. Yaremenko, and L. Voronyna is considered. The means of emotionalism have been singled out and analyzed at the lexical and syntactic levels. At the lexical level emotions are named explicitly. Also there are words whose emotional content refers to the connotative component of the meaning. At the syntactic level the most common representants of emotions are exclamation sentences and rhetorical questions. It is shown that emotionalism can also be part of organization of the whole text when it is embodied in a repeating intertextual means.

Key words: emotional vocabulary, syntactic means of expressing emotion, travel prose language.

*аспірант кафедри
української літератури
Луганського національного
університету імені Тараса Шевченка*

ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ МОТИВУ ПОДОРОЖІ У ЧАСІ ТА ПРОСТОРІ У ТВОРЧОСТІ ВІКТОРА ПОЛОЖІЯ

Творчість Віктора Положія хронологічно припадає на кінець ХХ століття. Перший прозовий твір письменника – повість «Жив-був Іван» вийшла у 1979 році, ставлення критиків до неї не було однозначним. За рік побачило світ оповідання «Щось негаразд...». Згодом молодий письменник опублікував роман «Попіл на рани» і книжку повістей «Маленькі подорожі». За першими книгами були наступні: «Господарі землі», «Човен у тумані», «Сонячний вітер». Творча спадщина цього автора невелика за обсягом, проте прикметна своїми художніми особливостями. Він писав глибоко, чесно й суворо. Але, на жаль, творчість талановитого письменника останні десятиліття майже забута і дотепер не була об'єктом дослідницьких студій.

Вагому частку доробку В. Положія становлять твори на фантастичну тематику: зустрічі з інопланетянами, польоти в інші галактики, існування паралельних світів, подорожі у часі.

У теорії літератури подорожі досліджували Ю. Барабаш, З. Бауман, Х. Борхес, Ю. Степанов, В. Будний та М. Ільницький, різноманітні аспекти мандрування розглядали Е. Блох, Л. Гумільов, Ю. Лотман, Б. Успенський.

Мета розвідки – дослідити художню реалізацію мотиву подорожі у часі та просторі у творчості Віктора Положія.

Подорож як мотив постає у багатьох фантастичних творах В. Положія. Досить часто письменник вплітає цей мотив у структуру своїх новел, оповідань, повістей, використовуючи його як композиційний елемент.

Подорож героя у просторі й часі відбувається одночасно з духовною мандрівкою. Ми можемо спостерігати за внутрішнім станом, переживаннями, духовним оновленням персонажів.

Так, у повісті «Пілот трансгалактичного» головний герой Горбач уже багато років є пілотом трансгалактичного корабля, має дружину та дітей. Він прямує до аеропорту нічним містом. Спостерігаючи за об'єктами інфраструктури Києва, що пропливають у вікні автомобіля, герой замислюється над обсягами інформації, якими володіє і може володіти людина, над цінністю часу і життя, сутністю буття: «Тоді прийшла думка, що ось так завжди їздитимуть автобуси, житимуть люди, літатимуть на інші планети, все буде, а тільки прийде час – і не буде його, він піде з цього світу, помре» [1, с. 50]. Повість має ще дві лінії розвитку подій – це подорож Горбача трансгалактичним кораблем і роки його юності. Але такі роздуми не полишають героя у жодній із них.

Подорожуючи між галактиками, Горбач міркує про простір і час, робить висновок, що людина – це гвинтик, частинка великої безкінечної системи: «Кожен із нас знає, що помре, але від цього не залишає своєї діяльності, бо людина не живе сама по собі, вона частина велетенської системи, і з її смертю система не припиняє свого існування, а от без діяльності кожного з нас, без нашої жертвовності ця система загинула б у зародку. Але тут має зникнути вся система. То чи криється тут, у «кінечності» її, безглуздість існування, а якщо не існування, то безглуздість прогресу, що підвів людину до розуміння буття, але нічим не може зарадити небуттю? Ледарям тільки дай поговорити про невиправданість жертв, трагедій на шляху поступу... Що ж, із погляду вічності ніщо не має смислу» [1, с. 58].

Герой у результаті своїх подорожей починає краще розуміти навколишній світ, робити акценти на важливих речах, які до цього не мали вагомого значення для нього, він еволюціонує у своїх думках. В останній сцені Паустовський, у якого молодий Горбач перебував кілька днів, зазначає: «Не думайте, що відповіли на всі питання. У ваші роки терзає одне: для чого живе людина. Нам конче хочеться знати відповідь, щоб вибрати правильний шлях. А виявляється, чим більше ми розкриваємо невідоме, тим більше постає питань. Візьміть за дороговказ довіру до прогресу. Немає нічого сталого, немає тієї межі, досягнувши якої скажеш: от тепер я щасливий! Терзання і дерзання – це і є життя. І щастя, і душевний спокій, мабуть, тільки в тому, щоб залишитись людиною. Ось такий зв'язок між одним і всіма» [1, с. 65]. Ситуація реальної подорожі є нараційним рушієм твору та відбувається разом із внутрішньою подорожжю героя, його духовним поступом.

В оповіданні «Щось негаразд» головний герой подорожує у часі. Адам Сезар, здійснивши космічний політ, потрапляє у часову яму і опиняється на своїй планеті. Але виявляється, що минуло 119 років із моменту початку польоту. Тут усе змінилось: кожен громадянин республіки має пластикову картку, на якій зазначено коефіцієнт інтелекту. Ця картка слугує і документом, який посвідчує особу, і грошима. Чим вищий коефіцієнт інтелекту, тим більше благ отримує людина: «... контроль по всій країні – одна система. І одного разу не зелене вічко загориться, а червоне, і вас випроводять з магазину чи ще звідки. Розраховано-бо, скільки приблизно на рік відпущено людини, приміром, із шифром «200». У тій електронній системі все записується чи запам'ятовується. Більше не дасть. А раз на рік картку міняють, аякже. Може, виріс коефіцієнт. А може, й знизився, щоб справедливо» [1, с. 203]. У творі письменник протиставляє психологію багатьох людей ХХ століття і світобачення людей майбутнього, які мислять іншими категоріями й керуються іншими цінностями. Суспільство майбутнього сформувалося під впливом науково-технічного прогресу і нових соціальних тенденцій, в його основі – ідея масового виробництва: з

конвеєра сходять навіть качки, а розвиток іде до того, що всі люди будуть відсортовані і підготовлені для того, щоб стати щасливими, корисними громадянами: «Оця біла горошина означає, що качка – штучна, людьми зроблена. В горошині штучний генетичний код. І ці качки живуть, як і дикі, навіть паруються з дикими. І потомство вже теж із такими горошинами... І я певен, що з'являться і штучні люди. Яких ви не відрізните від справжніх. Ні, це не роботи будуть. Це будуть просто інші люди. Інші озера й качки, риби й звірі. Інші люди в іншому світі. І коли хтось, як ви, заблукає в часі, він не відрізнити нічого від даного природою» [1, с. 213].

Герой-мандрівник розуміє, що задоволення і розваги доступні всім, але це бездушне, емоційно мертве суспільство, таке життя, цілком позбавлене сенсу, окрадене з усіх своїх вартостей – це життя скаліченої особистості в абсолютному комфорті і безпеці.

В оповіданні «Короборо» спостерігаємо за подорожжю чужою планетою Геннадія, який є пілотом міжгалактичного лайнера. Він робить вимушену посадку на недосліджену планету Короборо, що схожа на земну пустелю, ще й із міражами. Геннадій дивується, він наче і крокує рідними місцями, але щось його насторожує. Опинившись на своїй станції «Андалузія», спілкується із давніми знайомими Майкою і Гариком. Згодом виявляється, що й «Андалузія», і три роки життя на цій станції, і його знайомі – це галюцинація, перевірка мешканцями недослідженої планети – короборцями, які хотіли дізнатись, яку загрозу може чинити для них людина.

Оповідання Віктора Положія «Центр Всесвіту» – це філософська замальовка приреченого на загибель астронавта. Євген Іванович Гороза під час польоту на космічному кораблі знаходить собі розраду і заспокоєння у спогляданні зірок і туманностей. Він побачив зоряне скупчення у формі людини, що біжить, і зрозумів, що це теж живий організм, тільки дуже великий, у якому кожна зірка – це атом його тіла. Так і тіло космонавта комусь непомірно маленькому уявляється зоряним скупченням: «Наприклад: нічого подібного, планети й зорі не зливаються в один фон, різні туманності мають різну форму. Зараз я бачу туманність. У неї силует людини-гіганта. Ця людина складена з атомів-планет. Чому не рухається? Звідки знати, може, вона біжить стометрівку. За нашими поняттями. Якщо на мене подивиться хтось менший, аніж я, у стільки разів, у скільки я менший за оту людину-гіганта, – я йому видамся туманністю, а мої атоми будуть планетами, клітини – галактиками і чим завгодно». Євгену Івановичу тісно у цій сфері, зрештою він робить висновок, що все вічне, і за теорією імовірності через якийсь час він знову колись буде «Євгеном Івановичем Горозою, 1936 року народження. Хіба що іншої форми з точки зору мене теперішнього» [1, с. 6]. Йому стає легко, його душа отримує спокій.

Таким чином, в оповіданні «Центр Всесвіту» герой, подорожуючи просторами космосу, проходить і духовне очищення, здобуває душевний спокій.

Отже, у фантастичних творах Віктора Положія значне місце посідає аналіз загальнолюдських і моральних цінностей. Автор майстерно створює пригодницьку й водночас глибоко філософську прозу, своєрідне значення у якій мають мотиви подорожі у часі та просторі. Кожен його твір – це аналіз якоїсь часточки людської душі, якоїсь риси характеру або проблеми вибору. Характерними рисами творів малого епічного жанру В. Положія можна назвати психологізм, глибокий інтерес до героїв як до неповторних особистостей. Проаналізовані твори автора акцентують на проблемі морального вибору людини в різних життєвих ситуаціях, які проєктуються на майбутнє і пов'язані з темою подорожі в часі (оповідання «Щось негаразд»). У більшості творів про подорож ситуація реальної подорожі є нараційним рушієм твору та відбувається разом із внутрішньою подорожжю героя, його духовним поступом (повість «Пілот трансгалактичного», оповідання «Центр Всесвіту»). Предметом подальших наукових розвідок у цьому напрямі можуть стати інші твори українського фантаста кінця ХХ століття Віктора Положія.

Література:

1. Положія В.І. Сонячний вітер: фантаст. Оповідання та повісті / В.І. Положія. – К. : Молодь, 1986. – 160 с.

Анотація

О. РИБЦЕВА. ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ МОТИВУ

ПОДОРОЖІ У ЧАСІ ТА ПРОСТОРИ У ТВОРЧОСТІ ВІКТОРА ПОЛОЖІЯ

У статті досліджується художня реалізація мотиву подорожі у часі та просторі у творчості В. Положія, відзначається важлива роль подорожі у спадщині письменника. Подорож як мотив постає у багатьох фантастичних творах В. Положія. Досить часто письменник вплітає цей мотив у структуру своїх новел, оповідань, повістей, використовуючи його як композиційний елемент.

Подорож героя у просторі й часі відбувається одночасно з духовною мандрівкою. Ми можемо спостерігати за внутрішнім станом, переживаннями, духовним оновленням персонажів.

Ключові слова: фантастика, мотив, подорож, простір, час.

Аннотация

**О. РЫБЦЕВА. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ВОПЛОЩЕНИЕ МОТИВА
ПУТЕШЕСТВИЯ ВО ВРЕМЕНИ И ПРОСТРАНСТВЕ В ТВОРЧЕСТВЕ ВИКТОРА ПОЛОЖИЯ**

В работе исследуется художественная реализация мотива путешествия во времени и пространстве в творчестве В. Положия, отмечается немаловажная роль путешествия в наследии писателя. Путешествие как мотив выступает во многих фантастических произведениях В. Положия. Достаточно часто писатель вплетает этот мотив в структуру своих новелл, рассказов, повестей, используя его как композиционный элемент.

Путешествие героя в пространстве и времени происходит одновременно с духовным путешествием. Мы можем наблюдать за внутренним состоянием, переживаниями, духовным обновлением персонажей.

Ключевые слова: фантастика, мотив, путешествие, пространство, время.

Summary

**O. RYBTSEVA. ARTISTIC EMBODIMENT
OF THE MOTIVE OF TRAVEL IN TIME AND SPACE IN THE WORK OF VICTOR POLOZHIYA**

The article explores the artistic realization of the motif of travel in time and space in the work of V. Polozhiya is studied and the important role of travel in the writer's heritage is noted. Travel as a motive appears in many fantastic works of V. Polozhiya. Quite often the writer weaves this motif into the structure of his short stories, stories, novels using it as a compositional element. The hero's journey in space and time takes place simultaneously with a spiritual journey. We can observe the inner state, the experiences of the spiritual renewal of the characters.

Key words: fantasy, motive, travel, space, time.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
та літератури
Ізмаїльського державного
гуманітарного університету

ПРИЙОМИ ВИКОРИСТАННЯ РИТОРИЧНИХ ПИТАНЬ У МОНОЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

Розчленованість синтагматичного ланцюжку, послаблення синтаксичних зв'язків є структурною основою для розвитку експресивного синтаксису, система одиниць якого вирізняється доволі розлогим експресивно виражальним потенціалом. До арсеналу синтаксичних експресем належать риторичні питання – конструкції експресивного синтаксису з широким спектром виражальних можливостей. Це синтаксичне явище було предметом вивчення багатьох лінгвістичних студій. Фундаментальні дослідження особливостей названих одиниць з особливою семантико-синтаксичною структурою і комунікативними функціями здійснили І. Білодід, В. Ващенко, І. Кулик, А. Попов, І. Вихованець, Н. Гуйванюк, С. Шабат, А. Загнітко, І. Завальнюк, К. Шульжук, П. Дудик та ін. Специфіку галузевої належності риторичних питань як терміноодиниць досліджує О. Базан, їхні комунікативно-прагматичні властивості у віршованому мовленні обґрунтовує К. Юркова, особливості функціонування у контексті індивідуального стилю Лонга – І. Макар тощо. У зарубіжному науковому доробку ґрунтовний аналіз названих одиниць висвітлено у роботах І. Арнольд, Н. Арутюнової, А. Попова, І. Гальперіна, О. Сиротининої, М. Жинкіна, Ю. Скребнева та ін.

Риторичні питання функціонують у всіх виявах мовлення – усному, писемному, діалогічному, проте вичерпну характеристику вони знаходять у монологічному мовленні. Монолог як форма цілеспрямованого тривалого словесного акту характеризується більш розгорнутими і складнішими, ніж у діалозі, синтаксичними побудовами, загальною структурною цілісністю і композиційною завершеністю [1, с. 340]. Комунікативний процес у цьому мовленні як «наслідок односторонньої, індивідуальної творчості, свідомо розрахованої організації словесних рядів» [2, с. 504] має дещо інший характер: творець мовленнєвого акту відтворює своє індивідуально-авторське бачення світу, втілює власні інтенціональні задуми. Одним із синтаксичних засобів реалізації багатогранних авторських інтенцій у тексті, на нашу думку, є риторичні питання.

Аналітичний огляд наукового доробку з проблеми риторичних питань виявив, що природа досліджуваного явища неоднакова. Вони мають різні термінологічні найменування, а саме: «експресивно забарвлене заперечення» («Російська грамати́ка», 1980), «стверджувальне повідомлення», «стверджувальне спонукання», «приховане твердження» або «приховане заперечення» (М. Жинкін, О. Ахманова, Л. Бердник), «речення непрямої питальності» (П. Дудик). Нерідко ця фігура замінюється термінами «псевдопитальне речення» (П. Рестан), «помилкове питання» (І. Сюзюмова), «уявне питання» (М. Смирнова), «несправжні питання» (К. Долінін) тощо. Із позицій структурно-семантичного підходу особливості синтаксичної організації та семантики риторичних конструкцій вивчали І. Гальперін, В. Горелов, О. Калініна, Ю. Скребнев, С. Шабат та ін. Їх розуміють як особливий синтаксичний різновид, якому відповідає певний тип думки, що утворює мовну семантику речення. Із позицій комунікативно-прагматичного підходу це ефективна фігура діалогізації монологічного мовлення, що слугує для смислового й емоційного виокремлення його семантичних центрів, для формування емоційно-оцінного ставлення адресата до предмета мовлення, для інтенсифікації перлюкутивного ефекту [3, с. 104]. У світлі комунікативного підходу враховується їхня подвійна спрямованість – на реципієнта і безпосередньо на мовця [4, с. 164]. Із філософських позицій такі конструкції розуміються як різновид питання, у якому виокремлюються два плани: перший – це асерторичний аспект (те, що відомо), другий – проблематичний (те, що вимагає з'ясування) [5, с. 478]. Однак функціональний аналіз риторичних питань, зокрема прийомів їх використання у поезіях Дмитра Павличка, ще не належав до структури ґрунтовного дослідження вітчизняних мовознавців, що й зумовило актуальність статті.

Предметом дослідження є риторичні питання у поетичному мовленні Дмитра Павличка, поета з глибокою національною ментальністю, з незрадливою любов'ю до Вітчизни.

Синтаксичним конструкціям власне питальної модальності у мовознавстві присвячено багато праць, проте питання про функціонально-стилістичне використання та експресивні властивості питально-риторичних речень у поетичній мові українського поета не отримало вичерпного опису у лінгвістиці. Тому метою нашої розвідки є аналіз прийомів використання цих фігур у монологічних формах поезій Дмитра Павличка, зібраних у томі «Любов і ненависть», у який увійшли поезії з його ранніх збірок.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: виявлення типових конструкцій риторичних питань у поезіях автора, опис прийомів їх використання та аналіз експресивно-стилістичного потенціалу цих фігур у монологічних текстах поета.

У мовознавчій практиці існують різні підходи щодо типології риторичних питань. Аналізуючи їх у поезіях Дмитра Павличка, ми дотримуємося класифікації С. Дашкової, яка пропонує поділяти риторичні питання за семантичними і структурними ознаками на власне риторичні питальні речення і невласне риторичні питання. До першого типу належать структури, в яких за допомогою «зворотної констатації» висловлюється «судження – від-

повідь», позитивні конструкції містять імпліцитне заперечення, а негативні – ствердження. Другий тип, невласне риторичні питання, містить у собі такі питально-відповідні єдності, в яких мовець ставить запитання зовсім не для отримання відповіді: він або сам її дає, або відповідь припускається імпліцитна [6, с. 38].

У контексті нашого дослідження доведено, що у монологічних текстах Дмитра Павличка ці різновиди виявляють найрізноманітніші особливості до структурно-семантичної репрезентації, до прагматичного функціонування та експресивно-стилістичної конотації. Вони є регулярними стилістичними фігурами, які пов'язані з вираженням суб'єктивних оцінок, авторською модальністю, що пронизує увесь дискурс. Зауважимо, що оцінність у мовленні поета є невід'ємною складовою його світогляду, яка, поєднуючи стандарт і експресію, виконує інформаційну та прагматичну функції.

Для реалізації авторського задуму вживаються різні прийоми використання риторичних питань. Через комплекс оцінних значень поет не лише доносить до читача негативну характеристику явищам, подіям, ситуаціям, які описує, а й вкладає у них своє суб'єктивне ставлення, імпліцитно висловлює особисті враження. Так, ефективну здатність впливати на читача мають риторичні питальні конструкції із пейоративною оцінкою, які здебільшого виражають реакцію осуду, незадоволення, обурення щодо подій, учасників, осіб тощо. Пор.: *«Дядьку, листочку зелений, скажи мені, Що передати твоїм родичам? Чи те, що не маєш ти навіть імені, Чи те, що на гробі твоєму не родиться Ні овес, ні пшеничка, ні бараболя, Не росте ні ромен, ані барвінок? Чи те, що закутий залізними болями, Ти Канаді життя своє дав, як віно?»* («Канадські дороги», с. 426). Саме такою авторською оцінністю пояснюється домінування цих фігур у творчому доробку поета. У монологічному мовленні Дмитра Павличка власне риторичні питальні речення і невласне риторичні питання є регулярними. Так, перші виконують не лише власне питальну, а й експресивно-стилістичну функцію, створюють відповідну емоційну тональність, активізують мислення читача, викликають у нього спонукання до роздумів тощо. Пор.: *«І все змішалось – і щастя й лихо ... А може, лиха й не було?»* («Прийшла і стала серед кімнати», с. 142–143); *«Що єсть життя? Нить павутини Чи за свободу й правди бій?»* («Могила Райніса», с. 328).

Невласне риторичні питання, які вживаються у постпозиції до основної думки, також здатні відтворювати цілу гаму почуттів. Пор.: *«Карлики беззолосі, де ваша твар? Де ваші очі, настирливі гноми? Хто вам прізвища повідтинав? Хто вам голови повідрубав?»* («Анонімні листи», с. 387). Як бачимо, це зовсім не питання, а «непрямий експресивний засіб, який символізує більш чи менш визначену групу почуттів, користуючись задля цього виразністю голосу» [7, с. 38]. Вони вже «у собі містять самозрозумілу відповідь, переважно негативну, рідко позитивну, а часом неможливість ніякої відповіді» [8, с. 102–107].

Їхня специфіка – бути засобом відтворення певного діапазону авторських інтенцій, способом привернення та загострення уваги читача, оцінки ситуації, прихованого ствердження, адресованого особі, яка не вимагає відповіді. Такими виразними одиницями автор приваблює кожного до розумового і мовленнєво-творчого процесу, надаючи йому більш активної ролі у комунікації, сприяє кращому засвоєнню повідомлення [6, с. 38]. Пор.: *«Про що гарчать чужі бульдоги, Задержши морди догори? Вони порвать не мали змоги Твої державні прапори?»* («Пси», с. 164). Ілюстративний матеріал засвідчує, що у монологічному мовленні риторичні питання містять імпліцитну заперечну модальність, негативну оцінку того, що відбувається, протест проти побаченого, таким чином створюють різні суб'єктивні нашарування емоційно-експресивного характеру, виражають суб'єктивно-модальне ставлення автора до певних реалій, несуть особливу вагу у психологізації й актуалізації ідейно-семантичного аспекту висловлення. Такі «уявні питання» сприймаються як суспільно загострені домінанти цілеспрямованого впливу на читача, використання яких стає особливим експресивним прийомом увиразнення монологічного мовлення і прикметною ознакою поезії автора.

Оскільки розглянута риторична фігура є суттєвим елементом композиційної організації монологічного мовлення, то очевидним у поезіях Дмитра Павличка є поділ цих синтаксичних структур на моделі: запитання – самовідповідь і запитання, що стосуються читача. Перша бінарна модель «питання – самовідповідь» є виразником різних за комунікативно-інтонаційним спрямуванням авторських суджень: *«Чи ж серцем зрадженим людей зігрію? Чи в ньому щирі я знайду слова? Так, не згубив це я велику мрію, Від неї рана в серці зажила?»* («Земля покрита білою габою», с. 148). З-поміж цих конструкцій переважають ті, що мають питальні компоненти в різних відмінкових формах: *«Чи й нині маєш ти людей за псів?! Що нагадає вам Вітчизну рідну?»* («Моїм ровесникам у Канаді», с. 67–68). Проте конструкції типу *«Фашистські слуги й шпигуни, Вам наша воля очі коле?»* («Ту не дощами, а слізьми», с. 45); *«Невже це відрубати руки Мені наслідяться вони?!»* («Іван Загайчук», с. 210) не менш експресивні і спрямовані на дискусійність тексту.

Аналіз ілюстративного матеріалу доводить, що автор для комунікативно-інтенційного спрямування речення досить активно використовує різні прийоми використання питально-риторичних конструкцій. Так, доволі експресивним видається засіб зумисного нагромадження риторичних речень, що, на нашу думку, є способом актуалізації соціальної оцінки повідомлення, вираження гами емоцій, засобом привернення уваги читача. Пор.: *«Скільки так йшла – годину? Вік? Чи, може, мить єдину?»* («Балада про галичанку», с. 109); *«Невже ти хочеш одпокути На душу стомлену свою? Невже ти хочеш одягнути Моєї вірності шлею? Скрипучі хомути і ярма За ласку ночі й сором дня? Чом яблука не рвем задарма Із дерева життя й знання?»* («Моя греховниця», с. 406). Імпліцитність негативної оцінки описуваних подій у названих прикладах підкреслюють ще більшу гостроту проблеми, закликають до роздумів, нівелюють читацьку байдужість, чим і поглиблюють експресію викладу.

Значною мірою експресивності відзначаються об'єднання риторичних питань у формі анафоричного поворту, використання яких увиразнює суть проблеми. Такий прийом дає можливість фіксувати увагу читача, ство-

рює певний психологічний ефект, як-от: «Нащо від барди і довбні ти відірвав мене, тато? Нащо накинув на мене панську одежу картату? Нащо хилив мене змалку, ніби до сонця, до книжки? Нащо мене в адвокати вивів, а не в опришки?» («Марко Черемшина», с. 313). Така градаційна локалізація риторичних питань є виявом комунікативно-прагматичної настанови автора, яка уможлиблює емоційність висловлення, створює певний психологічний ефект, передає авторські оцінні судження окремих явищ. Саме нагромадження їх у такий спосіб, що порушує стилістичну нейтральність тексту, актуалізує авторську позицію, впливає на сприйняття думки й переконання читача, надає висловленню ефекту емоційної схвильованості. Наприклад: «Чи їх вразила куля ката, Що цілився в робітників? Чи душі, сплячі од віків, Збудив кривавий клич плаката? Чи, може, криком пролетар Прогнав спокійність їх задумну, Коли під Козакову трумну Упав на сірий тротуар? Хто знає це?» («Леви», с. 67). Така презентація ампліфікованих риторичних одиниць у мовотворчості Дмитра Павличка є типовим стилістичним прийомом, який спрямований на увиразнення інформації, посилення її впливу на думки читача.

Досить оригінальним прийомом у стилістично-художньому оформленні монологічного мовлення є прийом розчленування синтаксичних структур і «відповідної актуалізації відокремленого в такий спосіб компонента» [9, с. 41]. Пор.: «Де їх дитяче серце чисте? Де віра? Де любов? Де бог?» («Іван Загайчук», с. 208). Такі питально-риторичні умовні «парцеляти» однорідного ряду надають висловленню оцінної, експресивної та емоційної тональності, створюють додатковий план для роздумів читача, змушують його звернути увагу на розчленований текстовий уривок.

Виявом справжньої майстерності вважаємо прийом комбінування в одному мовному уривку тексту структур із питальною та окличною модальністю. Пор.: «Тільки свобода – твій чесний вирок. Тільки свобода – справедливість найвища! Невже ти помилуєш в ім'я мого миру Тих, хто копають їх гробовища?» («Голубиний трибунал», с. 233); «Може, тільки щасливий сон це? З димом горе його пішло!» («Прийшло життя», с. 51). Такий спосіб змістових єдностей створює цілу гаму різнорідних інтонованих фактів.

Дуже активні в монологічних текстах Дмитра Павличка риторичні питання, які виражають безпосередню емоційну реакцію мовця, графічне оформлення яких подвійне: знак «?» і знак «!». Пор.: «Хто б той сміх та зупинити зміг, сміх, що шкіру з бідака здирає?!» («Спогад про Хосе Марті», с. 337); «Де ж та Кенія, де Сомалі?! Де блакитні простори Аляски?!» («В домі Хемінгуея», с. 334).

Розглянуті моделі питально-риторичних речень, які дуже поширені в межах монологічного мовлення у поезіях Дмитра Павличка, є експресивно маркованими синтаксемами і становлять одну з характерних ознак індивідуального стилю автора. Вони виконують здебільшого конотативну функцію, слугують засобом привертання та загострення уваги читача, репрезентують авторську модальність, експресивізують мовлення. Такі властивості тексту, як образність, емотивність, естетичність зумовлюють специфіку функціонування питально-риторичних речень у поетичному дискурсі, використання яких є одним із способів вияву авторської інтенції.

Вивчення особливостей функціонально-стилістичного використання риторичних питань у творчому доробку Дмитра Павличка потребує уважного лінгвістичного осмислення та розширення напрямів подальшого дослідження мови поета у площині функціонально-експресивного поля.

Література:

1. Українська мова. Енциклопедія / редкол. В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
2. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / за заг. ред. І.К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – 588 с.
3. Палійчук А.Л. Наративний код інтимізації (на матеріалі англійського художнього дискурсу) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.Л. Палійчук. – Луцьк, 2011. – 253 с.
4. Лотман Ю.М. Внутрі мислящих миров / Ю.М. Лотман // Семиосфера. – СПб : Искусство, 2000. – С. 150–391.
5. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
6. Дашкова С.Ю. Риторический вопрос в структуре аргументативного высказывания / С.Ю. Дашкова // Вестник КемТУ. – 2013. – № 2 (54). – Т. 2. – С. 38.
7. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М., 1995. – 416 с.
8. Павлюк Л.С. Гротеск, «метафора низу», бурлескно-іронічні тональності сучасної преси: апологія стилю і аномалії стилю / Л.С. Павлюк // Українська журналістика: формування сучасного обличчя. – Львів, 1993. – С. 102–107.
9. Завальнюк І.Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагматичний аспекти : [монографія] / І.Я. Завальнюк. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 400 с.
10. Павличко Д.В. Вибрані твори : в 2-х т. Т. 1 / Д.В. Павличко. – К. : Дніпро, 1979. – 517 с.

Анотація

Л. ТОПЧІЙ. ПРИЙОМИ ВИКОРИСТАННЯ РИТОРИЧНИХ ПИТАНЬ У МОНОЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

У статті аналізуються функціонально-стилістичні властивості риторичних питань на матеріалі поезій Д. Павличка. Особливу увагу сконцентровано на прийомах використання цих фігур у монологічному мовленні поета. Визначається їхня специфіка у ракурсі мовного світобачення автора. Доводиться, що названі структури як синтаксичні експресиви є однією з характерних ознак індивідуального стилю мовлення Д. Павличка.

Ключові слова: питально-риторичні речення, монологічне мовлення, стилістичні прийоми використання, оцінність, експресивність.

Аннотация

**Л. ТОПЧИЙ. ПРИЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РИТОРИЧЕСКИХ ВОПРОСОВ
В МОНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ ДМИТРИЯ ПАВЛЫЧКО**

Статья посвящена анализу функционально-стилистических особенностей риторических вопросов на материале поэзий Д. Павлычко. Особенное внимание уделено приемам использования этих фигур в монологической речи поэта. Определяется их специфика в ракурсе языкового мировоззрения автора. Подтверждено, что риторические вопросы как синтаксические экспрессы представляют одну из характерных особенностей индивидуального стиля Д. Павлычко.

Ключевые слова: риторические вопросы, монологическая речь, стилистические приемы использования, оценочность, экспрессивность,

Summary

**L. TOPCHYI. METHODS OF USING RHETORICAL QUESTIONS
IN MONOLOGUE SPEECH DMYTRO PAVLYCHKO**

The article analyses functional and stylistic peculiarities of rhetorical questions, which are analyzed on the material of D. Pavlychko poetry. Special attention is given to using methods of given figures in monological poet's language. The article defines their specificity in perspective of linguistic worldview of the author. It is proved that this syntactic structure as syntactic expressems is one of the distinctive features of individual style D. Pavlychko language.

Key words: interrogative-rhetorical sentence, monologue speech, stylistic devices usage, expressiveness.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавства
і лінгводидактики
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди*

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА СПОНУКАЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ

Спонукальні конструкції залишаються недостатньо вивченими у сучасній науці, про що свідчить відсутність розв'язаних питань щодо встановлення меж та структури категорії спонукальності, суперечливість визначення центральних і периферійних засобів вираження семантики спонукування, неоднозначність термінологічного трактування конструкцій-репрезентантів спонукального значення. Проблема їх кваліфікації породжена багатоплановістю формування і вираження спонукальності як модального значення, здатністю реалізовуватись у багатofункційних виявах, відображаючи складний суб'єктивний світ мовної особистості. Вивчення різних поглядів на витлумачення спонукальних конструкцій, особливості їхньої функціональної та формальної сутності сприятиме подальшому розвитку синтаксичної теорії стосовно комплексного системного аналізу зазначеного мовного явища. Все це зумовлює актуальність обраної теми.

Метою статті є простеження генезису вивчення спонукальних конструкцій та актуалізація основних принципів їхнього тлумачення на сучасному етапі розвитку мовознавства.

Категорія спонукальності як лінгвістичне явище почала потрапляти до кола наукових зацікавлень ще наприкінці XIX – на початку XX ст. Спершу вивчення спонукальності відбувалось у межах формально-граматичної організації мови. Зміст подібних категорій розглядався на синтаксичному рівні, а способи вираження – на морфологічному. Завдяки дослідницькій роботі Ф.І. Буслаєва, О.О. Потебні, І.І. Срезневського, Д.Н. Овсяннико-Куликовського у граматиці утвердився погляд на необхідність виокремлення наказового способу, що слугує для відображення залежності дії (стану), позначеної дієсловом, від волі (бажання, наміру) особи мовця або діяча, виражає вимогу, наказ або прохання [15, с. 119]. Таким чином, у мовознавстві встановилось розуміння спонукальності як значення наказової форми дієслова.

Наказовий спосіб, визнаний граматичною категорією, яка виражає волю мовця, що спонукає іншу особу стати виконавцем будь-якої дії, став об'єктом подальших спеціальних досліджень. У монографії Л.В. Немешайлової звернено увагу на модальні й емоційні відтінки основного значення як результат зміщення значення числа та особи [14]. Аналізу значення і вживання форм морфологічного наказового способу присвячено роботи Н.С. Авілової, І.П. Мучника, В.М. Русанівського та ін.

У працях О.О. Шахматова, О.М. Пешковського була закладена ідея виокремлення спонукального речення як особливого типу синтаксичних конструкцій, структурну основу яких становить дієслово-присудок у формі наказового способу. Відповідно до формально-семантичного підходу актуалізовано взаємозумовленість ідентифікації спонукальних конструкцій із наявністю у них специфічних граматичних засобів вираження спонукальної семантики, передусім імператива (від лат. *imperativus* – наказовий). Упродовж тривалого часу синтаксичній думці було властиве ототожнення спонукальних конструкцій із наказовими як такими, що виражають волю мовця, спонукають співрозмовника стати виконавцем, суб'єктом будь-якої дії. О.М. Пешковський розглядає її як комунікативну категорію поряд із категоріями розповіді і питання. Однак він зазначає, що категорія наказу «найтіснішим чином пов'язана з категорією наказового способу дієслова» [16, с. 348].

Поступово, починаючи з другої половини XX ст., розгляд категорії спонукальності змінює емпіричну сферу, відбувається перехід методологічної основи досліджень із плану вираження (граматики) у план функціонування. Спонукальні конструкції стають об'єктом функціонально-семантичних досліджень, у центрі уваги яких – взаємозв'язок семантичних компонентів висловлення із параметрами комунікативної ситуації. Беручи за основу специфіку комунікативної ситуації (взаємин між учасниками спілкування, їхнього ставлення до дії), М.Ф. Косилова розрізняє окремі значення спонукування [12]. І.С. Андрєєва звертає увагу на особливості структурно-семантичної і комунікативно-функціональної взаємодійності, намагаючись систематизувати відтінки спонукального значення, вираженого імперативом [1].

Із новим напрямом мовознавчих пошуків пов'язані спроби ідентифікувати спонукальні речення на основі специфічних структурних ознак та протиставити їх розповідним і питальним реченням. Дослідження спонукальних речень здійснювались на базі вивчення різних форм присудка. Аналізу піддавались спонукальні речення із формами наказового способу, з дієсловом у формі інфінітива, з перформативними дієсловами, а також питальні спонукальні речення та бездієслівні речення.

Залежно від комунікативного завдання повідомлення Н.Ю. Шведова виокремлює питальні і непитальні речення, а останні, у свою чергу, диференціює на розповідні, бажальні і спонукальні. Спонукальні речення трактовано як такі, що виражають волевиявлення, вимогу, прохання і передбачають виконання, причому конкретний виконавець не є обов'язковим. Дослідниця звертає увагу на те, що класифікація не спирається на будь-які самостійні і цілісні комплекси граматичних ознак. Однією з основних форм вираження волевиявлення у синтаксичних конструкціях Н.Ю. Шведова (автор ідеї виокремлення синтаксичного способу як такого) вважає форми

синтаксичного спонукального способу (*Будь керівником! Керуй! Нехай він керує!*). Спеціалізованою синтаксичною структурою вираження спонукування названо інфінітивні речення (з обов'язковим сполученням із відповідною інтонацією (*Води! Мовчати!*)). Всі інші форми втілення спонукальності в реченні визнано неспеціалізованими (*До мене!; Усі нагору!; Швидше!; Увага!; Ти повинен підкоритися!; Поїдеш!; Поїхали!*). Конструкції із модальними словами на означення спонукальності вважаються розповідними реченнями (*Я вимагаю, наказую, наполягаю...*) [18, с. 88].

І.Р. Вихованець розрізняє серед комунікативних типів речення (поряд із розповідними і питальними) спонукальні як такі, що «виражають різновиди волевиявлення: наказ, вимогу, заклик, побажання, прохання, пораду тощо» [5, с. 146]. Спеціалізованою формою вираження спонукального значення учений вважає дієслівні форми наказового способу, зокрема аналітичні форми наказового способу із частками *хай* і *нехай*. Як засіб формального вираження спонукальних конструкцій мовознавець також розглядає неозначену форму дієслова, якою передається додатковий відтінок категоричності; неозначену форму дієслова із часткою *би* (*б*), яка надає спонукальному реченню відтінку прохання, поради; нейтралізовані форми умовного способу, які, перейшовши до засобів вираження спонукування, пом'якшують ступінь його вияву [5, с. 147]. Мовознавець указує на потенційну можливість віднесення до групи комунікативних типів речення ще й оптативних як модально орієнтованих конструкцій зі специфічним значенням, спираючись на результати поодиноких дослідницьких спроб їх виокремлення. Н.С. Валгіна зауважує про умовність віднесення речень зі спонукально-бажальним відтінком значення до спонукальних, пропонуючи розмежовувати спонукальні і бажальні конструкції на основі визначального критерію диференціації – наявності/відсутності звернення до другої особи з метою спонукування до дії [4, с. 70–71].

Розглядаючи спонукальні речення як один із модальних типів речення (поряд із розповідними, питальними, гіпотетичними, переповідними, окличними й реченнями бажальної та умовної модальності), О.Д. Пономарів пропонує узагальнену дефініцію цих синтаксичних конструкцій: «це такі речення, у яких висловлюється спонукування до дії, до співучасті або вони закликають до чогось. Присудок найчастіше виражається дієсловом наказового способу, інфінітивом чи дієсловом дійсного способу» [19, с. 42].

М.У. Каранська подає більш деталізований перелік основних засобів оформлення спонукальних конструкцій як типу простих речень за способом повідомлення думки (поряд із розповідними, питальними, бажальними), акцентуючи увагу на особливостях взаємозв'язку характеру волюнтаристичного семантичного компонента із формою його вираження. Спонукальні речення мовознавець кваліфікує як такі, що «відображають волюві стосунки мовця з виконавцем: перший спонукає щось робити або не робити, а другий має здійснювати визначене. Тому у цих реченнях цілком природним є присудок у формі наказового способу (друга особа)» [11, с. 24]. За спостереженнями дослідниці, найчастіше вживаються спонукальні речення прямого спонукування, які звернені до другої особи (осіб), що має виконувати сказане. Спонукування як заохочення до спільної дії з мовцем виражається присудками у формі дійсного способу разом із частками *давай(те)*, *нумо*. До спонукальних належать і речення із присудками від дієслів *просити*, *вимагати*, *наказувати* і подібних, які означають спонукування. Досить часто вживаними авторка вважає речення узагальненого спонукування (менш чи більш прямого) з головним предикативним членом у формі інфінітива. Їхній предикативний член у формі інфінітива не вказує безпосередньо ні на мовця, ані на виконавця спонукування, проте мовець розуміється як перша особа, а виконавець – загальний – сприймається за ситуацією відносин мовлення або прямо позначається додатком у давальному відмінку адресата. Авторка відзначає можливість подвійного тлумачення узагальнено-спонукальних речень зі словами *треба*, *потрібно*, *слід*, *час*, *необхідно*: залежно від обставин мовлення вони можуть сприйматись як спонукальні або як розповідні. Серед спонукальних речень дослідниця вирізняє питально-спонукальні, які мають складений дієслівний присудок в умовному способі або інфінітивний предикативний член. Таким чином, М.У. Каранська констатує факт розрізнення трьох різновидів спонукальних речень: прямого спонукування, загального спонукування та питально-спонукальні [11, с. 24–28].

А.П. Загнітко також звертає увагу на особливий вид спонукальних конструкцій – питально-спонукальні, які містять у собі спонукування до дії, виражене засобом питання [10, с. 21]. Про цей вид спонукальних конструкцій зазначає Н.М. Пипченко, розглядаючи їх у системі різновидів питальних речень, які визначає як окремий комунікативний тип речень поряд із розповідними, спонукальними та оптативними [17]. Названі конструкції не вважає суто спонукальними й А. П. Загнітко: інформацію про них знаходимо в описах питальних речень. Спонукальні речення, як і питальні, відповідно до концепції ученого, є окремими типами речень, диференційованими за власне модальністю, серед яких виокремлено також розповідні, бажальні, умовні, ймовірні, переповідні, стверджувальні, заперечні [10, с. 21–22]. Сутність модального значення, що править за основу виокремлення спонукальних речень, мовознавець пов'язує зі значенням вимоги: «Модальне значення спонукальності становить адресовану співрозмовникові чи групі співрозмовників вимогу такої дії чи поведінки, яка забезпечила б відповідність між основним змістом спонукального речення і дійсністю» [9, с. 111]. Основним синтаксичним засобом вираження спонукальності названо «форми наказового способу дієслова, які є синтаксичним центром самостійного простого, предикативної частини складнопідрядного чи складносурядного речення, а при значенні 3-ої особи – форма дійсного способу із спонукальною часткою (*хай*, *нехай*)» [9, с. 111].

Автори новітніх теоретичних розробок із синтаксису схиляються до того, що спонукальні речення є типом речень за метою висловлювання або комунікативним різновидом речень, що виражають різні види волевиявлення мовців і спрямовані на реалізацію певної дії (П.С. Дудик, Л.В. Прокопчук, К.Ф. Шульжук та ін.). Показово, що у переліку різновидів і виявів спонукування виокремлюють імператив, що ототожнюють із наказом, окрім спонукальних значень різної інтенсивності: прохання, заклику, побажання, блага, поради та ін. При цьому зазнача-

ють, що «власне спонукальність як почуттєвість найбільшої інтенсивності може виражатися тільки інфінітивом» [8, с. 78–79]. Поширеними спонукальними конструкціями названо також еліптичні конструкції і слова-речення [22, с. 64].

С.П. Бевзенко, Л.П. Литвин, Г.В. Семеренко використовують подвійну номінацію таких конструкцій – спонукальні (імперативні) речення, виокремлюючи їх на основі комунікативної спрямованості разом із розповідними та питальними (тоді як за модальністю розрізняють стверджувальні і заперечні). Функціональною ознакою цього типу речень вважають вираження «волі або намагання мовця спонукати співрозмовника до якоїсь дії» [2, с. 39]. Серед основних засобів оформлення названо дієслово у формі наказового способу як пріоритетний засіб, дієслово у формі дійсного або умовного способу у значенні наказового, інфінітив, дієслово у формі третьої особи теперішнього чи майбутнього часу зі спонукальними частками *хай, нехай, бодай*, різні дієслівні форми із різними частками, а також неповні, обірвані речення [2, с. 40].

На подвійну номінацію спонукальних конструкцій натрапляємо в енциклопедичному виданні «Українська мова», де імперативні речення ототожнено зі спонукальними як такими, що «виражають спонукання співрозмовника або читача до виконання/невиконання дії, позначеної дієсловом або іншим повнозначно-лексичним компонентом» [6, с. 587]. Автор енциклопедичної статті А.П. Грищенко звертає увагу на те, що спонукальним реченням «властива низка комунікативно-функційних ознак, в основі яких лежать різноплановий характер самої категорії спонукання і пов'язані з нею лексико-граматичні та інтонаційні засоби організації відповідних синтаксичних структур» [6, с. 587]. Відзначено, що в межах категорії спонукання як засобу реалізації волевиявлення об'єднуються такі її різновиди, як наказ, команда, розпорядження, вимога, заборона, погроза, застереження, попередження, заклик, звернення, дозвіл, згода, прохання, благання, пропозиція, рекомендація, порада тощо. Прямим засобом вираження комунікативного завдання у структурі спонукальних речень названо синтетичні й аналітичні форми наказового способу дієслова у поєднанні з відповідним інтонаційним оформленням.

Спонукальні конструкції у різних аспектах їх висвітлення стали предметом спеціальних досліджень, що сприяло подальшій розробці теорії спонукальних конструкцій. Першим подібним комплексним дослідженням була дисертація Л.В. Бережан «Категорія спонукальності в сучасній українській мові». Згідно з результатами дослідження спонукальна модальність як різновид синтаксичної модальності існує у двох основних виявах: 1) у формі прямоспонукальних конструкцій, які передбачають наявність мовця (адресанта спонукання) і співрозмовника (адресата спонукання, безпосереднього виконавця бажаної чи очікуваної з боку мовця дії); 2) у формі непрямоспонукальних конструкцій, які передбачають наявність мовця (адресанта спонукання), співрозмовника – інформатора повідомлення про предмет спонукання 3-й особі та потенційного виконавця спонукуваної дії. Поділ спонукальних конструкцій на прямо- і непрямоспонукальні дослідниця пов'язує із категорією спрямованості спонукальних зв'язків та з категорією адресатності. Спонукальні конструкції, за спостереженнями науковця, виражаються спеціалізованими та неспеціалізованими формами. Ядром вираження спеціалізованих форм прямого спонукання визнано дієслово у наказовому способі 1-ї та 2-ї особи однини чи множини або 1-ї особи множини. До спеціалізованих форм усного розмовного мовлення належить також еліптична реалізація конструкцій із наказовим способом. Спеціалізованою формою непрямого спонукання названо складнопідрядне речення нерозчленованої структури семантичного типу (з'ясувальне) зі сполучними засобами *щоб (щоби), аби, хай, нехай* (діалектне *най*). До неспеціалізованих форм віднесено інфінітивні спонукальні речення, нечленовані комунікати, а також окремі структури з дієсловами-предикатами у формі індикатива та кон'юнктива із загальною семантикою спонукальності [3, с. 3–4].

Автор дисертації «Імперативні речення у сучасній українській мові: семантика, засоби вираження спонукальності, функції» Н.В. Швидка стверджує про доцільність «трактувати весь клас конструкцій, які виконують єдину комунікативну функцію і передають одне і те ж спонукальне значення, імперативними реченнями», обґрунтовуючи це тим, що «у вираженні багатьох спонукальних інтенцій переважає вживання імператива. Через це прийнято вважати імператив ядром вираження поля спонукання» [21, с. 40]. У роботі запропоновано розрізняти такі структурні типи імперативних конструкцій: 1) імперативні речення з формою наказового способу; 2) імперативні речення сумісної дії; 3) імперативні речення з формами дійсного способу; 4) імперативні речення з формою умовного способу; 5) інфінітивні імперативні речення; 6) питально-спонукальні речення; 7) номінативні спонукальні речення; 8) перформативні імперативні речення; 9) вигуківі імперативні речення; 10) еліптичні імперативні речення [21, с. 125].

Семантико-синтаксичній і комунікативній структурі речень спонукальної модальності присвячене дисертаційне дослідження С.В. Харченко. Дослідниця витлумачує спонукальну модальність як таку, що відображає емоційно-вольові відносини між комунікантами, зумовлені особистісними, соціальними та ситуативними факторами. За спонукальними реченнями в роботі закріплено три основні функції: денотативно-спонукальна, фактично-спонукальна, регулятивно-спонукальна. Спонукальні конструкції у роботі розглядаються як синтаксичний засіб вираження спонукальної модальності. Спеціалізованими синтаксичними формами вираження спонукальної модальності названо односкладні речення [20, с. 64], а спеціалізованим морфологічним засобом – наказовий спосіб дієслова. До неспеціалізованих синтаксичних форм вираження спонукання віднесено речення спонукальної модальності з невербалізованим предикатом, вокативні речення, спонукальні квазі-речення, складні речення спонукальної модальності, а також неспонукальні конструкції із спонукальним значенням, що постали внаслідок транспозиції розповідних і питальних речень у спонукальні: розповідно-спонукальні та питально-спонукальні [20, с. 178–179].

Г.Г. Дрінко диференціює досліджувані спонукальні конструкції на монофункціональні і поліфункціональні. «Монофункціональні спонукальні конструкції, для яких функція спонукання є єдиною, формують речення з імперативними конструкціями та перформативними дієсловами. Для другої групи спонукання постає як вторинна функція. Ця група репрезентована конструкціями з дієсловами у формі дійсного та умовного способів, конструкціями з неособовими формами дієслова, а також бездієслівними спонукальними конструкціями, конструкціями з модальними дієсловами, питальними реченнями» [7, с. 154–155].

Непрямі спонукальні конструкції стали об'єктом дисертаційного дослідження С.В. Мясоедової. За тлумаченням дослідниці, непрямими спонукальними конструкціями є «ті, що виражають спонукання поза формами наказового способу дієслова» [13, с. 4] і становлять периферію функціонально-семантичного поля спонукальності. Спеціалізованими ж конструкціями, призначеними для вираження спонукання, названо «імперативні речення з формами наказового способу дієслова (у термінах функціонального синтаксису – категоріально імперативні висловлення)» [13, с. 34].

Отже, дослідження різних аспектів теорії спонукальних конструкцій сприяло усвідомленню того, що спонукальні речення будуються не тільки за допомогою форми наказового способу дієслова, що визнано спеціалізованою формою вираження спонукання, а можуть бути представлені конструкціями з дієслівними присудками у формі умовного способу, теперішнього та майбутнього часу, інфінітивними, неповними іменниковими та прислівниковими конструкціями тощо. Відповідно, виокремлюють так звані «неспеціалізовані»/«неспецифічні»/«непрямі» спонукальні конструкції, окрім власне спонукальних. Семантичний поділ спонукальних конструкцій на прямоспонукальні і непрямоспонукальні пов'язує із категорією адресатності. На основі функціонально-синтаксичного критерію спонукальні конструкції поділяють на монофункціональні і поліфункціональні. Як засвідчує огляд науково-теоретичної літератури з проблеми, досі немає одностайності як щодо витлумачення спонукальних конструкцій, так і щодо визначення обсягу засобів вираження спонукальності та встановлення критеріїв вирішення серед них спеціалізованих форм, до того ж досі немає чіткого розмежування спонукальних та імперативних конструкцій, що визначає потребу, а отже, і перспективу подальших досліджень.

Література:

1. Андреева И.С. Повелительное наклонение и контекст при выражении побуждения в современном русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / И.С. Андреева. – Л., 1971. – 24 с.
2. Бевзенко С.П. Сучасна українська мова. Синтаксис : [навч. посіб.] / С.П. Бевзенко, Л.П. Литвин, Г.В. Семеренко. – К. : Вища школа, 2005. – 270 с.
3. Бережан Л.В. Категорія спонукальності в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Л.В. Бережан. – Івано-Франківськ, 1997.
4. Валгина Н.С. Современный русский язык. Синтаксис : [учеб.] / Н.С. Валгина. – 4-е изд., испр. – М. : Высш. шк., 2003 – 416 с.
5. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис / І.Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
6. Грищенко А.П. Спонукальні речення / А.П. Грищенко // Українська мова : [енциклопедія] / А.П. Грищенко ; [ред. В.М. Русанівський, О.О. Тараненко]. – К. : Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. – С. 587–588.
7. Дрінко Г.Г. Спонукальні конструкції в англійській та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 / Г.Г. Дрінко. – Донецьк, 2005. – 182 с.
8. Дудик П.С. Синтаксис української мови : [підруч.] / П.С. Дудик, Л.В. Прокопчук. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 384 с.
9. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис. Морфологія / А.П. Загнітко. – Донецьк : Дон ДУ, 2001. – 662 с.
10. Загнітко А.П. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект / А.П. Загнітко. – Донецьк, 2009. – 137 с.
11. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови : [навч. посіб.] / М.У. Каранська. – К. : НМК ВО, 1992. – 400 с.
12. Косилова М.Ф. К вопросу о побудительных предложениях / М.Ф. Косилова // Вестник МГУ. Серия «Филология и журналистика». – М., 1962. – № 4. – С. 48–56.
13. Мясоедова С.В. Категорія спонукання і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / С.В. Мясоедова. – Харків, 2001. – 178 с.
14. Немешайлова А.В. Повелительное наклонение / А.В. Немешайлова. – Пенза, 1961. – 126 с.
15. Овсяннико-Куликовский Д.Н. Синтаксис русского языка / Д.Н. Овсяннико-Куликовский. – С.-Петербург, 1912. – 323 с.
16. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении / А.М. Пешковский. – М. : Учпедгиз, 1934. – 348 с.
17. Пипченко Н.М. Современный русский язык. Синтаксис словосочетания и простого предложения / Н.М. Пипченко. – Минск : БГУ, 2008. – 196 с.
18. Русская грамматика : в 2 т / [ред. Н.Ю. Шведова]. – М. : Наука, 1980. – Т. II. Синтаксис. – 709 с.
19. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [ред. О.Д. Пономарів]. – К. : Либідь, 1994. – 256 с.
20. Харченко С.В. Семантико-синтаксична та комунікативна структура речень спонукальної модальності : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / С.В. Харченко. – К., 2001. – 207 с.
21. Швидка Н.В. Імперативні речення в сучасній українській мові: семантика, засоби вираження спонукальності, функції : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Н.В. Швидка. – Слов'янськ, 1998. – 172 с.
22. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови / К.Ф. Шульжук. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 408 с.

Анотація

Л. УМРИХІНА. ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА СПОНУКАЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ

Статтю присвячено огляду лінгвістичних досліджень із питань дефініції спонукальних конструкцій, специфіки їх формування та вираження. Проаналізовано різні підходи і напрями щодо кваліфікації статусу цього мовного явища. Вивчення різних поглядів на витлумачення спонукальних конструкцій сприятиме подальшому розвитку синтаксичної теорії стосовно комплексного системного аналізу зазначеного мовного явища.

Ключові слова: спонукальні конструкції, спонукальні речення, спонукальне значення, модальне значення.

Аннотация

Л. УМРИХИНА. ЭВОЛЮЦИЯ ВЗГЛЯДОВ НА ПОБУДИТЕЛЬНЫЕ КОНСТРУКЦИИ

Статья посвящена обзору лингвистических исследований по вопросам дефиниции побудительных конструкций, специфики их формирования и выражения. Проанализированы различные подходы и направления относительно квалификации статуса этого языкового явления. Изучение различных взглядов на истолкование побудительных конструкций будет способствовать дальнейшему развитию синтаксической теории в плане комплексного системного анализа указанного языкового явления.

Ключевые слова: побудительные конструкции, побудительные предложения, побудительное значение, модальное значение.

Summary

L. UMRYKHINA. EVOLUTION OF VIEWS ON THE IMPERATIVE CONSTRUCTIONS

The article deals with problem of analysis of the scientific views at the status of the imperative constructions. The author notices and summarizes the most important to the problem of the imperative constructions in Ukrainian and foreign linguistics. The study of different approaches contributes to the development of the syntactic theory in terms of system analysis of the imperative constructions.

Key words: imperative constructions, imperative sentences, imperative meaning, modal meaning.

2. Російська мова та література

2. Русский язык и литература

2. Russian language and literature

соискатель кафедры русской
и зарубежной литературы
Института иностранной филологии
Национального педагогического
университета имени М.П. Драгоманова

БЕСТИАРНЫЙ КОД В ПРОЗЕ С.Д. КРЖИЖАНОВСКОГО

Сигизмунд Доминикович Кржижановский (1887–1950) является одним из представителей русской литературы первой половины XX века, однако творчество его при жизни практически не публиковалось. Именно поэтому С. Гедройц называет Кржижановского «заживо погребенным автором» [1], А. Синицкая – «мансардным гением» [2], а Г. Шенгели – «прозванным гением» [3]. Изучение работ писателя начинается лишь в конце XX века, вместе с изданием его произведений. На сегодняшний день наиболее известными являются работы М. Гаспарова [4], И. Делекторской [5], А. Манскова [6], В. Топорова [7] и др.

Современные исследователи обращают внимание на эсхатологичность мышления, философичность и интеллектуальность прозы, неоднозначность стилевой принадлежности автора, сложность жанровой природы, насыщенную интертекстуальность. Яркими чертами творчества становятся также фантазмагоричность, фантастичность (И. Делекторская, А. Кисляк, И. Лунина, Е. Моисеева, Л. Подина). При этом, как правило, у Кржижановского реальное и ирреальное, рациональное и иррациональное, живое и мертвое, «этот» и «тот» мир взаимодействуют друг с другом. Героями произведений писателя нередко становятся абстрактные понятия, умоглядные конструкции, ожившие метафоры, либо наоборот – обыкновенные материальные вещи, жизненные реалии повседневности (серый фетр в одноименной новелле (1927 г.), взбесившиеся брюки в новелле под таким же названием (1937 г.), одеяло в произведении «Соната “Death’s Door”» (1939 г.)). Автор использует приемы опредмечивания, материализации, буквализации, психологизации, наделяет вымышленных героев антропоморфными, а чаще – бестиарными чертами.

Однако нужно заметить, что несмотря на довольно широкий спектр работ, посвященных творчеству писателя, данный аспект не получил достаточного научного осмысления, хотя и рассматривался в работах С. Голубкова [8], А. Гребенщиковой [9], Н. Лейдермана [10]. Цель настоящей статьи – выявление бестиарного кода в произведениях Кржижановского. В качестве репрезентативного материала выступают циклы новелл «Сказки для вундеркиндов» (1918–1927 гг.), «Неукушенный локоть» (1927–1941 гг.) и «Мал мала меньше» (1937–1940 гг.).

Бестиарный код культуры, как известно, восходит еще к средневековому бестиарию (*bestiarium* (от лат. *bestiaries* – «звериный») – средневековые литературные произведения, содержащие описание зверей с аллегорическим их истолкованием [11, с. 87]). В ходе своего литературного развития он, тесно переплетаясь с кодом анималистическим, все же обрел ключевые отличительные черты; как указывает Н. Лихина, в анималистике фигурируют животные, реально существующие в природе, а в бестиарии – звери, в природе не существующие. При этом исследовательница утверждает, что по мере усложнения художественных форм и эстетики литературы совершается переход от анималистики к бестиарию [12].

В «Энциклопедии вымышленных существ» выделяются две основные категории зооморфных созданий – «обыкновенные животные, которых мифопоэтическая традиция наделяет чудесными свойствами (например, олень, конь или бык), и собственно сверхъестественные животные, птицы и рыбы» [13, с. 517], однако при этом указывается на невозможность проведения четкой границы между ними. В текстах Кржижановского встречаются обе категории; зооморфный (анималистический) и бестиарный (близкий к мифопоэтическому) коды тесно переплетаются и являются взаимодополняющими. Так, в цикле «Сказки для вундеркиндов» мы встречаем говорящего муравья («Путешествие тени» (1927 г.)), в цикле «Мал мала меньше» – говорящих птиц («Гусь» (1937 г.), «Доброе дерево» (1937 г.)), а в цикле «Неукушенный локоть» обнаруживаем тридцать путешествующих по всей земле сребреников предателя Иуды, со временем превратившихся в бумажные деньги с бумажными крыльями («Тридцать сребреников» (1927 г.)). Сребреники, воплощающие символ мирового зла в понимании писателя, получают орнитологические черты. В новелле «Старик и море» (1922 г.) того же цикла возникает образ червя, вынутого из сердца одинокого старика, продававшего вопросительные знаки. Червь, который каждый день подкармливался сердцем заботливого хозяина, вскоре умер, так как старик был занят изготовлением такого вопросительного знака, «чтобы и целому миру, если вдеть мир на знак, не разогнуть вопроса» [14, с. 201]. Решив испытать изготовленный знак на прочность, старик вддел хвост мертвого червя на выгиб знака и бросил приманку в море. Рыба утащила знак, но упрямый старик прыгнул вслед за знаком в волны. Заканчивается новелла тем, что пришедший заказчик не получает ответа на свой вопрос «Где старик?», ведь знаки сами умеют только спрашивать. Таким образом, червь получает яркие бестиарные черты – он становится спутником рыбака, позволяющего ему питаться собственным сердцем. Известно символическое значение червя – смерть и разложение, также его можно рассматривать как вариант змея, образ которого становится одним из наиболее частотных зооморфных элементов поэтики Кржижановского.

Бестиарий исследованных циклов новелл Кржижановского представлен такими фантастическими существами, как:

– *мухослон* (одноименная новелла (1920 г.)) – слон с душой мухи, созданный рукой творца: «Над мухой простерлась длань и прозвучало: «Да будет слон». Не успела секундная стрелка дернуться раз-другой по цифербла-

ту, как и... свершилось: мушиные пятючки уперлись в землю слоновыми ступнями, а завитый внутрь коротенький черный нитевидный хоботок раскрутился огромным серым хоботом. И все же в чуде этом была какая-то несделанность, дилетантизм, какое-то досадное «не то»: очки психолога, сунь он их под толстую кожу новослоненного существа, сразу бы заметили, что малая мушья душа никакого «да будет» не расслышала, что чудо, коснувшись кожи, до мушьеи души не дошло. В итоге: слон с душой мухи – Мухослон» [14, с. 218]. В данном случае буквализуется известная древнегреческая поговорка «из мухи делать слона». Неожиданное преобразование приводит к катастрофе: не осознающее масштабов своей метаморфозы несчастное существо, прильнув к возлюбленной, нечаянно губит ее;

– **злыдни** (новелла «Квадрат Пегаса» (1921 г.), повесть «Странствующее «Странно» (1924 г.)) – «в восточнославянской мифологии – злые духи, которые селились в доме за печкой и приносили хозяевам всяческие несчастья. Иногда злыдней представляли в образе маленьких оборванных старичков-нищих, но чаще считалось, что злыдни невидимы. По поверьям, злыдни обрекают дом на крайнюю бедность, считалось, что семья, в доме у которой завелись злыдни, никогда не встанет на ноги, погрязнув в беспросветной нищете. Избавиться от злыдней очень трудно, но если человек сумел это сделать, то он сразу же начинает богатеть» [13, с. 151].

Образ злыдней появляется в новелле «Квадрат Пегаса», а позднее – в повести «Странствующее «Странно». В новелле потусторонние существа изображаются как нежить, зашелестевшая человеку тихими эхами: помни про черный день. Эти злыдни своим шепотом и подтолкнули героя к решению приобрести участок: «И тотчас же на доске подоконника, взяв голову в круг, уселись маленькие серые злыдни. Пошентали» [14, с. 97]. В повести Кржижановский несколько переосмысливает миф и делает акцент не на бедности и несчастье семьи, в доме у которой завелись злыдни, а на изображении их общения между собой, а также на бедствиях, которым подвергается авторповествователь вследствие действия злыдней (так, например, именно один из них толкнул рассказчика в спиртовой термометр);

– **Пегас** (новелла «Грайи» (1921 г.)) – мифический белоснежный прекрасный крылатый конь, плод связи Горгоны Медузы с Посейдоном. Пегас появился из капель крови Медузы, когда ее убил Персей. После рождения Пегас вознесся на Олимп и доставлял там громы и молнии Зевсу. Также Пегаса называли «конем муз», так как однажды он ударом копыта выбил на Геликоне источник Гиппокрену («лошадиный источник»), вода которого дарует вдохновение поэтам. Пегаса подобно единорогу можно поймать только золотой уздечкой [15, с. 296].

В тексте новеллы образ Пегаса способствует яркому изображению автором катастрофы и пародии на современный мир, в котором люди погрязли в своей жадности и эгоизме. Человек, убивший Грай, стерегущих тропы Парнаса (согласно древнегреческим мифам Парнас – это гора в Фокиде, служащая местом обитания Аполлона и муз. У подножия Парнаса находился Кастальский ключ – источник поэтического вдохновения [15, с. 290-291]), добрался до парнасского луга, и люди тотчас же завладели этим источником вдохновения, создали организованную комиссию по благоустройству Парнаса, Коллегию Большого Пера и общество правильной пегасиной охоты. Автор описывает доходящую до абсурда алчность добравшихся до Парнаса людей: «Жадность овладела всеми. Строки и строфы рвали руками, стригли садовыми ножницами, косили косами» [14, с. 151];

– **Кербер, или Цербер** (новелла «Грайи» (1921 г.)) – в греческой мифологии пес, страж Аида, чудовище с тремя головами, туловищем, усеянным головами змей, и змеиным хвостом. Геракл связал и вывел Кербера из Аида, чуть не задушив его, но по приказу Эврисфея вновь водворил его на прежнее место (12-й подвиг Геракла). Орфей, пытаясь спасти Эвридику, зачаровывает Кербера своим искусством.

В основе сюжета новеллы «Орфей в аду» лежит миф об Орфее и Эвридике, однако первостепенное значение обретает образ пса: у врат царства смерти Орфей встречает трехголовый Цербер, все три головы которого оказываются музыкальными критиками. Спор между ними о тематическом плане пьесы Орфея в результате привел к тому, что три головы пса вонзились друг другу в глотки. Цербер умер. Воспользовавшись тем, что вход в ад остался без охраны, Орфей устремляется в Аид – навстречу милой Эвридике;

– **Серый вползень** (новелла «Серый фетр» (1927 г.)) – «предмысль» [16, с. 122], серое пятно, обладающее способностью превращаться в полноценную идею о бессмысленности жизни («Зачем жить?»), когда герои надевают серый фетр – шляпу, являющуюся пристанищем этого inferнального существа. **Зачемжить** – вопрос, в который способен перевоплощаться серый вползень, становится полноценным героем, получает имя и выступает сюжетобразующим элементом для всей новеллы; именно Зачемжить доводит персонажей до самоубийства;

– **Эльф** (новелла «Смерть эльфа» (1938 г.)) – сверхъестественное существо человекоподобного типа с некоторыми бестиарными чертами. Как указано в «Энциклопедии сверхъестественных существ» [13, с. 216] и «Мифах народов мира» [15, с. 661], эти создания известны как духи в мифологии и фольклоре германских народов, разделенные на светлых, веселых и озорных, и темных – суровых, злых и жестоких. Согласно некоторым источникам, когда-то эльфы были высокими и стройными, но затем стали уменьшаться в росте либо по причине некоей болезни, либо вследствие колдовства. Светлые эльфы часто изображаются как красивые маленькие человечки с золотистыми волосами и чудесными мелодичными голосами. Они зачастую играют на волшебных арфах, и эта музыка зачаровывает слушателей, причем музыкант не может прервать мелодию эльфов, пока ему не сломают скрипку.

В новелле Кржижановского описание эльфа максимально сжато и включает лишь три черты – миниатюрность, возможность летать («По ночам, когда музыкант спал, он, расправив свои прозрачные крылышки, вылетал сквозь эфовидную дверь инструмента и, опустившись на ушную раковину спящего, суфлировал ему сны» [16, с. 179]) и способность зачаровывать необыкновенно красивыми мелодиями. Он выступает волшебным помощником бедного непризнанного виолончелиста, игравшего в одном из солидных городских кафе; эльф платит за временное пристанище – музыкальный инструмент героя – мелодиями и сказочными снами. Мотив платы мистическим существом за кров в реальном, чело-

веческом мире неоднократно встречается в прозе Кржижановского – ср. мысль джина, поселившегося в ухе глухого звонаря, чей колокол был украден: « – Это я, джсин, живший под медной кровлей твоего колокола. Сейчас я, дух звонов, лишен своего обиталища и решил поселиться в твоём ухе. Тут тесно, но ведь ты не прогонишь меня, Джаа? Вместо платы за помещение я буду платить тебе полуслышанием, в правое твое ухо возвратятся звуки» [16, с. 200].

В новелле «Смерть эльфа» новое звучание инструмента неожиданно привлекает внимание даже самых невнимательных посетителей заведения и постепенно приводит музыканта к успеху. Но однажды на концерте виолончелист нечаянно убивает волшебного гостя, раздавив его деревянной сурдиной. При этом ни один слушатель не заметил ни изменений в звучании инструмента, ни смерти эльфа, а с ним – и музыки, кроме одного лишь старого критика, что-то угрюмо записывающего в свою записную книжку.

В прозе Кржижановского обнаруживается масса персонажей, обладающих широким спектром зооантропоморфных черт – слово Якобы, ставшее полноценным оппонентом философа Якоби в новелле «Якоби и «Якобы» (1918 г.); таинственный Некто из одноименной новеллы (1921 г.); «пятиножка» – сбежавшие пальцы знаменитого пианиста Генриха Дорна в новелле «Сбежавшие пальцы» (1922 г.); крохотные, благородные, размером с пылинку чело-векоподобные создания чуть-чуть, завоевавшие народ еле-елей («Чуть-чуть» (1922 г.)); странное безглазое говорящее существо с перепончатými лапками, все в бородавках и волосиках, по описанию напоминающее лягушку («Поэтому» (1922 г.)); итанесийцы – создания с одним настолько огромным ухом, что «из-за уха человека не увидеть» («Итанеси-эс» (1922 г.)) [14, с. 203]; сказочные ести и неты в новелле «Страна нетов» (1922 г.); деревянные мишени для практики стрельбы, идущие в бой со всем человечеством в новелле «Мишени наступают» (1927 г.); оживающие говорящие ботинки одноногих героев новеллы «Ганс и Фриц» (1938 г.); оживающие буквы и восставшая против человеческой лживости бумага («Бумага теряет терпение» (1939 г.)); целый ряд подобных персонажей может быть рассмотрен в качестве материала для отдельного исследования.

Кроме того, необходимо отметить, что характерным для Кржижановского является наличие зооморфных рядов в описании внешности людей. К примеру, в новелле «Мишени наступают» встречаем генерала «с длинными и тонкими, как крысиные хвосты, бровями» [16, с. 56], и далее: «– Вам что? – окрысился на него красноватые глазки председателя» [16, с. 57]. Символические функции мифологического образа крысы, как правило, содержат негативную семантику – символ зла и разрушения, дьявольской хитрости, прожорливости, коварности, что нашло отражение в дальнейшем развитии сюжета: штаб и магистрат города испугались наступающих оживших мишеней, как и войска, т. е. генерал с крысиным обликом бежал с остальными солдатами, как крыса с корабля.

Однако не только внешние, но и внутренние характеристики антропоморфных существ всячески уподобляются животным: «Лакей, вильнув черным хвостом фрака, исчез» [16, с. 63] («Мишени наступают» (1927 г.)); «<...> те же золотые пломбы, тот же лисий оскаль» [16, с. 119] («Дымчатый бокал» (1939 г.)); «Затем – вдруг – обе руки повисли в воздухе, ногти застыли, как роговые концы лап хищных птиц, превращенных в чучела и выставленных в зоомузее» [16, с. 168] (описание рук пианиста при помощи орнитологического кода в новелле «Немая клавиатура» (1939 г.)); «Плывущие над трамвайными рельсами ступеньки были забиты пассажирами <...> – казалось, будто стая слетевшихся стервятников вырывает друг у друга добычу» [16, с. 67] («Желтый уголь» (1939 г.)). И наоборот, зооморфные персонажи получают человеческие черты; примером может быть описание цыплят в новелле «Цыплята» (1937): «У него были круглые желтые эгоистические глаза»; «Они ходят, жеманно выставляя морщинистую пятку» и т. д. [16, с. 229].

Таким образом, в циклах новелл «Сказки для вундеркиндов», «Неукушенный локоть» и «Мал мала меньше» были рассмотрены различные варианты реализации бестиарного кода в прозе Кржижановского. Характерным для поэтики писателя является тесное переплетение и взаимодополнение анималистического и бестиарного кодов.

Отличительной чертой творчества автора становится создание амбивалентных героев, нередко inferнального характера, на пересечении зооморфного и антропоморфного начал. Как внешние, так и внутренние характеристики антропоморфных существ всячески уподобляются животным чертам, и наоборот, зооморфные персонажи воплощают черты человеческие.

Целый комплекс различных представителей бестиарного кода произведений Кржижановского репрезентирует обращение писателя как к античной традиции (мухослон как буквализация древнегреческой поговорки «из мухи делать слона»; Цербер; Пегас), так и к германо-скандинавскому (эльф) и восточнославянскому (злыдни) фольклору и мифологии. Кроме того, частый авторский прием для создания бестиарных существ – формирование индивидуально-авторских неологизмов (серый вползень, Зачемжить и т. д.), буквализация абстрактных понятий, чудесное оживление материальных предметов и реалий повседневной жизни.

Модификация традиционных образов волшебных животноподобных существ становится сюжетобразующей основой для создания индивидуально-авторского мифа и пародийного изображения действительности.

Литература:

1. Гедройц С. Юрий Буйда. Город Палачей. Сигизмунд Кржижановский. Собрание сочинений в 5 томах. Том третий / С. Гедройц // Звезда: литературно-художественный и общественно-политический независимый журнал. – СПб., 2003. – № 6 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/zvezda/2003/6/ged.html>.
2. Синицкая А. Пространственность и метафорический сюжет (на материале произведений С. Кржижановского и К. Вагинова) : дис. ... канд. филол. Наук : 10. 01. 08 / А. Синицкая. – Самара, 2004. – 202 с.
3. Ливская Е. Философско-эстетические искания в прозе С.Д. Кржижановского : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01 / Е. Ливская. – Калуга, 2009. – 22 с.

4. Гаспаров М. Мир Сигизмунда Кржижановского / М. Гаспаров // Октябрь: независимый литературно-худож. журнал. – М., 1990. – № 3. – С. 201–203.
5. Делекторская И. Эстетические воззрения Сигизмунда Кржижановского (от шекспироведения до философии искусства) : дис. ... канд. филол. наук : 10. 01. 01 / И. Делекторская. – М., 2000. – 159 с.
6. Мансков А. Интертекстуальность прозы С.Д. Кржижановского : [монография] / А. Мансков // Мин-во образования и науки РФ, Федеральное гос. бюджетное образовательное учреждение высш. проф. образования «Алтайская гос. пед. акад.». – Барнаул : Алтайская гос. пед. акад., 2013. – 225 с.
7. Топоров В. «Минус»-пространство Кржижановского / В. Топоров // Миф. Ритуал. Символ. Образ : Исследования в области мифопоэтического. – М., 1995. – С. 476–575.
8. Голубков С. Фантастические миры Сигизмунда Кржижановского / С. Голубков // Вторые Лемовские чтения : сборник материалов Всероссийской научной конференции с международным участием памяти Станислава Лема / отв. ред. А. Нестеров. – Самара : Издательство Самарского государственного аэрокосмического университета, 2014. – С. 17–23.
9. Гребенщикова А. «Оптические машины» Сигизмунда Кржижановского / А. Гребенщикова // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Сер. : Літературознавство. – 2012. – Вип. 2(2). – С. 15–23.
10. Лейдерман Н. Поэтика «мыслеобразов» (К характеристике стиля Сигизмунда Кржижановского) / Н. Лейдерман // Лицо и стиль: сборник научных статей, посвященный юбилею профессора В.В. Эйдиновой. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 2009. – С. 175–182.
11. Булыко А. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов / А. Булыко. – М. : «Мартин», 2006. – 704 с.
12. Лихина Н. Бестиарный мотив в русской литературе / Н. Лихина // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. – 2011. – № 8 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/bestiarnyy-motiv-v-russkoy-literature>.
13. Энциклопедия сверхъестественных существ. – М. : Эксмо; СПб.: Мидгард, 2005. – 720 с.
14. Кржижановский С. Чужая тема. Собрание сочинений. Т. 1 / С. Кржижановский // Сост., предисл. и комм. В. Перельмутера. – СПб.: «Симпозиум», 2001. – 687 с.
15. Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х т. / Гл. ред. С. Токарев. – М.: Сов. энциклопедия, 1992. –Т. 2. К – Я. – 719 с.
16. Кржижановский С. Неукушенный локоть. Собрание сочинений. Т. 3 / С. Кржижановский // Сост. и комм. В. Перельмутера. – СПб. : «Симпозиум», 2003. – 673 с.

Анотація

М. ЄРЬОМІНА-ЧАЩИНА. БЕСТІАРНИЙ КОД У ПРОЗІ С.Д. КРЖИЖАНІВСЬКОГО

У статті розглядається реалізація бестиарного коду в циклах новел «Сказки для вундеркиндів», «Неукушенный локоть» та «Мал мала меньше» С.Д. Кржижанівського. Аналізується взаємовідношення цього коду з анімалістичним. Демонструється пересічення зооморфного й антропоморфного начал в образній структурі творів. Репрезентується звернення письменника до античної традиції, германо-скандинавського та східнослов'янського фольклору й міфології.

Ключові слова: бестиарний код, зооморфний код, антропоморфний код, модифікація, індивідуально-авторський міф.

Аннотация

М. ЕРЕМИНА-ЧАЩИНА. БЕСТИАРНЫЙ КОД В ПРОЗЕ С.Д. КРЖИЖАНОВСКОГО

В статье рассматривается реализация бестиарного кода в циклах новелл «Сказки для вундеркиндов», «Неукушенный локоть» и «Мал мала меньше» С.Д. Кржижановского. Анализируется взаимоотношение этого кода с анималистическим. Демонстрируется пересечение зооморфного и антропоморфного начал в образной структуре произведений. Репрезентируется обращение писателя к античной традиции, германо-скандинавскому и восточнославянскому фольклору и мифологии.

Ключевые слова: бестиарный код, зооморфный код, антропоморфный код, модификация, индивидуально-авторский миф.

Summary

M. YEROMINA-CHASHCHYNA. BESTIARY CODE IN PROSE OF S. KRZHIZHANOVSKY

In the article the realization of bestiary code in the cycles of the short stories «Skazki dlya vunderkindov», «Neukushennyj lokot'» and «Mal mala men'she» of S. Krzhizhanovsky is considered. Relationship of the code with animalistic is analyzed. The intersection of zoomorphic and anthropomorphic beginnings in figurative structure of works is shown. The appeal of the writer to antique tradition, German-Scandinavian and East Slavic folklore and mythology is represented.

Key words: bestiary code, zoomorphic code, anthropomorphic code, modification, individually-author's myth.

преподаватель кафедры иностранных языков
и издательского дела
Кременчугского национального
университета имени Михаила Остроградского

МОДЕЛИ ИСХОДНЫХ КОНСТРУКЦИЙ ГЛАГОЛЬНЫХ УНИВЕРБОВ: ПРИНЦИПЫ КЛАССИФИКАЦИИ

Постановка проблемы. Ранее считалось, что универбы представлены именами существительными: *малолитражка* (*малолитражный автомобиль*), *кенгуренок* (*детеныш кенгуру*), *демисезон* (*демисезонное пальто*), *автомат* (*автоматическая коробка передач*), *анонимка* (*анонимное письмо*), *аноним* (*анонимное лицо*) и т. п.

Анализ последних исследований и публикаций. Процессом универбации, результатом которого являются глаголы, впервые заинтересовалась Н.В. Дьячок. Автор предложила в своем исследовании некоторые направления их анализа, определила альтернативные параметры анализа этих единиц.

Ученые либо относят универбы к компрессивному словообразованию (Е.А. Земская, Е.С. Кубрякова, В.В. Лопатин, Н.Я. Янко-Триницкая), либо считают их результатом вторичной номинации (А.А. Брагина), либо рассматривают их как проявление закона утраты формальной и семантической расчлененности наименования, либо называют суффиксальными универбами (Л.И. Осипова), либо определяют их как один из случаев лексической конденсации. И.Г. Милославский, например, видит в этой ситуации процесс синтеза словосочетания в производное слово: «В ряде случаев семантические структуры словообразовательного и синтаксического наименований при различии собственно языковых значений совпадают» [4, с. 53]. Кроме того, исследуемый феномен, результатом которого являются вышеуказанные образования, называют семантическим стяжением, семантической компрессией, свертыванием наименований.

Большинство лингвистов, когда-либо занимавшихся этой проблемой, согласны в том, что исследуемое явление имеет исключительно деривационный характер, хотя абсолютное совпадение семантики словосочетания и соответствующего ему слова дает нам право предположить, что отношения между словосочетанием и словом невозможно определить как словообразовательные, например: *зачетная книжка* – *зачетка*, *бытовое помещение* – *бытовка*, *место для ожидания* – *ожидалка*, *жилища*, *подселенная в одной квартире к кому-то, жившему здесь раньше* – *подселенка*, *детеныш кенгуру* – *кенгуренок*, *детеныш тюленя* – *тюлененок*, *делать массаж* – *массажировать*, *укладывать асфальт* – *асфальтировать* и т. п.

Вслед за Н.В. Дьячок мы определяем универб, в том числе глагольный, как семантически и грамматически тождественное определенному словосочетанию слово, отличающееся от этого самого (эквивалентного) словосочетания чертами разговорности, сленговости либо стилистически совпадающее с ним, являющееся наряду с ним дублетом одной номинатемы.

Единицы исследуемого типа являются вербальными реализациями номинатем, созданных по модели «словосочетание + эллиптический универб», входящих в разряд структурных разновидностей номинатемы с доминантой-словосочетанием, то есть являются единицами, семантически тождественными словосочетаниям.

Целью статьи является демонстрация параметров формальных моделей глагольной универбализации на материале поливербальных дублетов номинатем типа «словосочетание + эллиптический универб».

Изложение основного материала. Описание моделей образования универбов – это описание моделей формального преобразования словосочетания в слово, при этом семантика исходного словосочетания и семантика универба не являются изменяемой сущностью в процессе универбализации по причине их абсолютной идентичности.

В.И. Теркулов считает, что модель универбализации строится на базе определения взаимосвязи и взаимозависимости двух моделей: 1) модели исходного словосочетания; 2) модели структуры универба.

Модель исходного словосочетания (исходная конструкция) учитывает те параметры конкретной единицы, которые релеванты характеристикам универба, возникшего на её базе. В ней указывается на: 1) количество компонентов исходного словосочетания; 2) тип связи между ними и порядок их следования; 3) их грамматические характеристики [8, с. 297].

По количеству компонентов исходные конструкции подразделяются на:

двухкомпонентные, например: *заниматься агитацией* – *агитировать*, *ставить штамп* – *штамповать*;

трехкомпонентные (со служебными словами), например: *быть в агонии* – *агонизировать*, *стоять из-за штиля* – *штилевать*, *разливать по бутылкам* – *бутылировать*;

трехкомпонентные (из знаменательных слов), например: *давать неверную информацию* – *дезинформировать*, *защищать докторскую диссертацию* – *докториться*;

четырёхкомпонентные (из знаменательных слов), например: *вести партизанский образ жизни* – *партизанствовать*, *вести панский образ жизни* – *панствовать*;

четырёхкомпонентные (со служебными словами), например: *добавлять до нужного веса* – *довешивать*, *перевести в цифровой формат* – *оцифровать*.

Параметр «тип связи между компонентами исходного словосочетания» определяет, какую структуру с точки зрения синтаксических характеристик представляет словосочетание, подвергнувшееся универбализационному преобразованию в слово.

Среди рассмотренных нами универбов выделяются как единицы, возникшие на базе простых двухкомпонентных словосочетаний, так и единицы, возникшие на базе сложных словосочетаний. Все эквивалентные словосочетания реализуют подчинительную связь между компонентами.

Итак, в нашем случае все универбы созданы на базе чистых подчинительных конструкций. Отмечаются следующие типы связи компонентов в исходном словосочетании:

а) чистое управление, например: *делать дураком – одурачивать, укладывать асфальт – асфальтировать* и т. п.;

б) различного рода комбинации согласования и управления в сложных конструкциях, например: *перевести в цифровой формат – оцифровать* и т. п.

С позиции грамматических характеристик компонентов исходного словосочетания для процесса универбализации важны следующие параметры: 1) частеречная принадлежность компонента; 2) падежная форма (для изменяемых слов); 3) парадигматическая активность.

В рассмотренных исходных конструкциях нами отмечаются слова следующих частей речи:

а) существительные (символ **Сущ**), например, глосса *анализ* в конструкции *производить анализ (анализировать)*;

б) прилагательные, в том числе отглагольные (символ **Прил**), например, глосса *активным* в конструкции *быть активным (активничать)*;

в) глаголы (символ **Гл**, **Инф**), например, глосса *испытывать* в конструкции *испытывать ужас (ужасаться)*;

г) предлоги (символ **предл**), например, *в* в конструкции *взять в долг (долгонуть)*.

Рядом с частеречным символом для изменяемых имен в схеме конструкции указывается падежный номер глоссы (1 – именительный, 2 – родительный и т. д.). Например, формула **Сущ5** указывает на то, что в конструкции употреблено существительное в форме творительного падежа – *делать дураком (Сущ5)* (универб *одурачивать*).

В.И. Теркулов также отмечает, что «на парадигматическую активность указывает комбинация падежного номера и символа числа (**ед** – единственное, **мн** – множественное). Номер именительного падежа вместе с показателем числа отражает парадигматическую изменчивость слова в пределах исходной конструкции. При этом показатель единственного числа указывает на то, что структурно релевантной для универбализации является изменяемость слова по всем падежам единственного (и множественного, там, где это возможно) числа» [8, с. 303].

Номер косвенного падежа с показателем числа указывает на то, что для процесса универбализации релевантна только данная словоформа. Например, в словосочетании *вручать премию* («У меня сорвался концерт в Осло, где Горбачеву должны были вручать премию, а он не поехал». (Александр Розенбаум «Бультерьер» (1987–1998)); Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru) при образовании универба *премировать* («Как только цель была достигнута (собрано даже на два автомобиля больше), Виктор Васильевич всех от души поздравил и даже распорядился премировать»). (К. Зайковский «Верить хочу, что завод возродился» (2004) // «Уральский автомобиль» (Миасс), 17.01.2004 г.; Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru)) используется, например, глосса *премию (Сущ4ед)* номинатемы *вручать премию*.

Выводы. Итак, общая схема исходной конструкции включает описание релевантных для процесса универбализации признаков всех ее компонентов. Например, *производить анализ* (универб *анализировать*) реализует конструкцию **Инф + Сущ4ед**, характеризующуюся связью управления между главным словом и застывшим в форме винительного падежа единственного числа зависимым: «Процессор логических выводов должен **производить анализ геологической базы знаний на непротиворечивость**». (О геологической терминологии (2003) // «Геоинформатика», 19.03.2003 г.; Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru) – «Преимущество этого словаря в том, что он позволяет интерпретировать и критически **анализировать** в школе тот поток сообщений, который сегодня обрушивают на голову подрастающего поколения СМИ, Интернет, обыденная жизнь». (Михаил Арапов «Когда текст обретает смысл» // «Знание – сила», 2003 г.; Национальный корпус русского языка; www.ruscorpora.ru); и т. д.

Перспективы дальнейших исследований. Наша статья является теоретической базой для дальнейших работ в области моделирования универбализационных процессов. Предложенные параметры могут быть применены в исследованиях абсолютно всех активных процессов как русского, так и славянского словообразования.

Практическое применение результатов исследования может найти воплощение в совершенствовании вузовских курсов «Основы научных лингвистических исследований», «Современный русский язык. Морфемика и словообразование».

Литература:

1. Дьячок Н.В. Вопрос о семантических и формальных границах номинатем типа «словосочетание + универб» / Н.В. Дьячок // Вісник Дніпропетровського університету. Мовознавство. – Днепропетровск, 2007. – № 4/1. – С. 104–108.
2. Дьячок Н.В. К вопросу о родовой соотнесённости форм номинатем типа «словосочетание + универб» / Н.В. Дьячок // Лінгвістичні студії. Збірник наукових праць. Вип. 17. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – С. 159–163.

3. Кудрявцева Л.А. Моделирование динамики словарного состава языка / Л.А. Кудрявцева. – К. : ИПЦ «Киевский университет», 2004. – 208 с.
4. Милославский И.Г. Синтез словосочетания и производного слова / И.Г. Милославский // Вопросы языкознания. – 1977. – № 5. – С. 53–61.
5. Мокиенко В.М. Славянская фразеология : [учебн. пособие для студ. филол. факультетов] / В.М. Мокиенко. – М. : Высшая школа, 1989. – 287 с.
6. Сидоренко О.М. Про поняття універбізації в сучасному слов’янському мовознавстві / О.М. Сидоренко // Мовознавство. – 1992. – № 4. – С. 42–47.
7. Теркулов В.И. Еще раз об основной единице языка / В.И. Теркулов // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка : «Філологічні науки» : зб. наук. праць. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – № 11 (106). – С. 127–137.
8. Теркулов В.И. Композиты русского языка в ономаσιологическом аспекте : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.02 / В.И. Теркулов. – Горловка, 2008. – 404 с.
9. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка в 2 т. / А.Н. Тихонов. – М. : Русский язык, 1985. – 576 с.
10. Шведова Н.Ю. Грамматика современного русского литературного языка / Н.Ю. Шведова. – М. : Наука, 1970. – 768 с.

Аннотация

А. ІВКО. МОДЕЛІ ИСХОДНИХ КОНСТРУКЦІЙ ГЛАГОЛЬНИХ УНІВЕРБОВ: ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ

В статье представлены параметры формальных моделей глагольной универбализации на материале поливербальных дублетов номинатем типа «словосочетание + эллиптический универб». Особенности основной единицы языка – номинатемы – и ее реализаций дают основание для рассмотрения заявленной проблемы как минимум с двух точек зрения: словообразовательной и формообразующей. Глагольные универбы и соответствующие им глагольные словосочетания являются формами абстрактной лексической единицы, именуемой номинатемой. Модели исходных словосочетаний глагольных универбов имеют ряд особенностей.

Ключевые слова: деривация, формообразование, мотивация, номинатема, номинация, слово, словосочетание, глагольный универб, универбализация, модель универбализации.

Анотація

О. ІВКО. МОДЕЛІ ВИХІДНИХ КОНСТРУКЦІЙ ДІЄСЛІВНИХ УНІВЕРБІВ: ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ

У статті представлено параметри моделей дієслівної універбізації на матеріалі полівербальних дублетів номинатем типу «словосполучення + еліптичний універб». Особливості основної одиниці мови – номинатема – та її реалізацій дають підстави для розгляду пропонованої проблеми як мінімум із двох боків: слово- та формотвірного. Дієслівні універби й відповідні дієслівні словосполучення є формами абстрактної одиниці – номинатема. Моделі вихідних словосполучень дієслівних універбів мають низку особливостей.

Ключові слова: деривація, формотворення, мотивація, номинатема, номінація, слово, словосполучення, дієслівний універб, універбізація, модель універбізації.

Summary

A. IVKO. PRINCIPLES OF CLASSIFICATION OF VERBAL UNIVERBALIZATION CONSTRUCTIONS' MODELS

Objective of the paper is to demonstrate parameters of models of verbal univerbalization of dublets of nominatems of “word combination + elliptic univerb” type. Peculiarities of basic linguistic unit – nominatheme – and its manifestations give ground to consider the problem from the two viewpoints: from word-formative point of view and morphogenetic one. Verbal univerbs as well as their corresponding verbal word combinations are the forms of abstract lexical unit called nominatheme.

Key words: derivation, word formation, motivation, nominatheme, nomination, word, word combination, verbal univerb, univerbation, univerbation model.

3. Література зарубіжних країн

3. Литература зарубежных стран

**3. Literary process:
theoretical and historical aspects**

аспірант
Інституту філології
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС КИТАЙСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ: СПІВВІДНОШЕННЯ НОВИХ ФОРМ ВЕРБАЛЬНОГО Й ВІЗУАЛЬНОГО В ДРАМІ ТЯНЬ ХАНЯ «ЖІНКА-ІНСПЕКТОР СЕ ЯОХУАНЬ» (1961 Р.)

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема дослідження та вивчення новітньої китайської драматургії відзначається значним впливом соціальних і політичних важелів як на форму, так і на зміст п'єс. Ураховуючи закритість і заангажованість китайської драматургії та написання текстів виключно на китайську тематику, актуальними стають засоби візуального й вербального, що поглиблюють розуміння тексту, моделюють художню дійсність і перебіг життєвих колізій. Відсутність системного вивчення впливу зорового та слухового в китайській драматургії ХХ століття дає підстави для актуального й ґрунтовного розроблення теми громадянсько-обов'язку на прикладі п'єси відомого китайського митця Тянь Ханя «Жінка-інспектор Се Яохуань».

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження новітньої китайської драматургії представлені в працях В. Кіктенко, Г. Семенюк, Н. Ісаєва, О. Воробей, науковців і літераторів на території материкової України. У контексті літературного процесу в Китаї були видані праці Ван Говєя, Лі Сушена, Мен Яо, Чжоу І-бая, Чжуан І-фу, Хун Шена.

Новітня китайська драматургія стала об'єктом дослідження таких науковців: В. Аджимамудової, І. Гайди, Л. Меншикова, Л. Нікольської, А. Родіонова, В. Сорокіна, Я. Щербакіна, Є. Шалунової та інших.

Мета статті – поглибити знання про китайську драматургію, розкрити специфіку розуміння Тянь Ханем теми громадянського обов'язку, підкреслити способи авторського розкриття подачі історичного матеріалу та дослідити співвідношення нових форм вербального й візуального в драмі Тянь Ханя «Жінка-інспектор Се Яохуань» (谢瑶环) (1961 р.).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відмова нового покоління китайських митців торкатися тем історичного минулого дала змогу переосмислити та (наскільки це можливо) подати власне бачення нещодавніх політичних процесів, що сталися в країні впродовж другої половини ХХ століття. Припинення ідеологічного тиску й послаблення цензури, зміна партійного керівництва дозволили простежити життя покоління, якому довелося жити в ті роки.

Традиційна китайська драма (як літературне явище та сценічне мистецтво) сформувалася досить пізно, протягом ХІ – ХІІІ ст., крім того, довгий час вона залишалася відмежованою від усіляких зовнішніх (іноземних) впливів. Лише в ХХ ст. китайські критики й теоретики драми стали вивчати концепції західного театру й реформувати власний. Це легко пояснити історією розвитку китайської цивілізації в цілому, яка довгий час домінувала в далекосхідному регіоні як в економічному, так і в культурному плані [4, с. 59].

Зародження китайської драматургії відбувалося на межі фольклору та літератури. У середині І тисячоліття до н. е. ознаки китайської драми простежуються в драматичних ритуальних піснях [2]. Це дало розвиток жанру цаньцзюньсі (戲劇), що об'єднував комічні й імпровізовані сцени, які розігрувалися двома акторами. У Х – ХІІІ ст. увага драматургів зосереджується на елементах політичної сатири та подальших імпровізаціях, що стає поштовхом до появи жанру хуацзисі (流派).

Використання історичних сюжетів зумовило появу музично-поетичних творів великих форм: дацю (秋克), чжуаньта (胡安妮塔), цюйцю. У народі особливо популярними ставали жанри гуцзізі (滋滋胆量) та чжугундяо (玩), подальша еволюція яких і заклала підвалини не лише китайського театру, а й драми як літературного жанру [2]. Поступово драма збагачується образами-масками, переходом мелодій наньсі (南希) та юаньбень (袁鵬), діалогами й віршованими аріями. Подальше розростання міст і збільшення населення в юанську епоху позитивно вплинуло на еволюцію китайської драми. У той же час тиск китайської влади на тодішню інтелігенцію призводить до занепаду класичної поезії й ритмічної прози.

Слід зазначити, що європейських реалістичних рис китайська драма набуває в двадцятих роках минулого століття. Світ був охоплений революціями, що не оминули й Китай. Саме з того часу й розпочинається розвиток «розмовної» драми хуацзюй (黃菊). І хоча перші твори були лише переробками японських і європейських п'єс [2], після «Руку 4 травня» 1919 р. з'являються самобутні історичні твори Го Мо-жо, Тянь Ханя, Е Шен-тао, Хун Шеня, Ван Тун-чжао.

Саме Тянь Хань (田汉) був чудовим і поважним митцем, у доробку якого, окрім 80 драматичних творів, є рецензії, близько 900 поезій і художніх творів. Окрім того, Тянь Хань є автором тексту «Марш добровольців» (义勇军进行曲), що з 1949 р. став гімном, який і сьогодні виконується в КНР. Митець, повіривши в ідеали революції, присвятив себе художньому відтворенню тогочасних реалій. І лише п'єса «Жінка-інспектор Се Яохуань», що виходить друком 1961 р., обернеться трагедією не тільки для її персонажів, а й для самого автора. Проблематика п'єси, написаної в минулому столітті, питання служіння народові й державі й зараз не втрачають актуальності. На жаль, як тільки з'явився твір, Тянь Ханя було заарештовано й кинуте за ґрати, а потім ще й безпідставно зви-

нувачено в контрреволюційній діяльності. У в'язниці Тянь Хянь просидів до 1969 р. У той час, коли лунали слова написаного ним «Маршу», митець так і не міг збагнути, за що його було взято під варту.

Слід зазначити, що в п'єсі важливість моменту візуально передається Тянь Ханем через костюми дійових осіб, переодягання на початку драми жінок у чоловіче вбрання є гендерним підкресленням важливості доручення й цілковитої впевненості в правильному його виконанні. Під час зав'язки конфлікту автор акцентує увагу на тому, що Се Яохуань і Су Луаньсянь одягнені в чоловіче студентське вбрання. Під час суду інспектор (Се Чжунцзюй) одягнена в офіційний одяг імператорського службовця, але знову повертається до жіночого образу, коли йдеться про побачення. Слуховий супровід дії драми втілений лише в грі барабанів у суді й у співах, що завжди підкреслюють важливість тієї чи іншої дії. Коментарі до дій відсутні (як у Тянь Ханя, так і в самих виконавців).

Вербальні засоби в п'єсі передаються через мову, оптимальне й ефективне ситуативне володіння словом; головна інформація може подаватися на початку речення («Зрозумій! Бої та війська лише біди сіють» [3, с. 7]). Задля посилення ефекту впливу й наголошення провідної думки Тянь Хань вправно обігрує ситуацію: «Не поспішайте давати собі волю, задайте, що й діти князів, і прості люди в покаранні рівні» [3, с. 45].

Упродовж драми персонажі влучно використовують народні приказки, які підкреслюють важливість висловленої думки («собака схопив миш, кому діло до цього?» [3, с. 31]; «злі язика й метал плавлять» [3, с. 73]). Інколи влучні вислови вдало обігрують не лише глибину конфлікту, а й вказують на стан справ в імперії («Якщо його терміново не покарати, від нього незабаром стануть великі біди. Ваш племінник готовий виступити на чолі десятитисячного війська, дійти до Цзяннані й зробити для Імператора труд собаки чи коня» [3, с. 13]; «Ваш слуга не пожаліє сил для служіння Государеві, як собака й кінь для свого хазяїна» [3, с. 91]).

Слід зазначити, що в історії китайської літератури творчість Тянь Ханя (справжнє ім'я – Тянь Шоучан) окреслила нові можливості драматургії, в якій органічно поєднувалися й національна самобутність, і експерименти з формою та змістом. Діяльність митця ввібрала естетику як теоретичних поглядів на драму та її впливу на соціум, так і практичного їх утілення не лише як текстів, а й як сценічних творів. У різні роки доробок Тянь Ханя (45 творів, написаних до проголошення КНР) ставав об'єктом уваги науковців не лише в Китаї, а й за його межами. І якщо на батьківщині критики керувалися актуальними на той момент політичними вподобаннями, то погляди світових дослідників уможливили об'єктивний і менш заангажований аналіз творів.

Історична тематика п'єс Тянь Ханя окреслила широке коло проблем сучасного йому соціуму. На відміну від молодшого покоління творців новітньої драми, митець (наскільки це було можливо в китайській літературі, цілком залежній від політичного життя) послідовно працював над винайденням нових форм китайської драми, розширенням меж її зображально-виражальних засобів, образів, естетичного пізнання світу. Світоглядні концепції Тянь Ханя повністю спростовували поширену в Китаї 50-х років думку про те, що будь-хто може займатися літературною творчістю, виходячи з ідеологічно правильних міркувань. Автор розумів необхідність створення нового репертуару, який приверне світову увагу, у той час як експерименти наблизять цей репертуар до найкращих світових зразків. Навчання в Японії збагатило митця знаннями про історію Сходу, змусило по-новому поставитися до висвітлення знакових тем в історії Китаю. Відвідування токійського театру дало поштовх до знайомства з творами сучасних Тянь Ханю європейських драматургів, вплинуло на написання першої одноактної п'єси «Ніч у кав'ярні» (1920 р.), до якої вже потім митець повертався тричі впродовж сорока років [1, с. 38].

Подальше перебування в Токіо – за Л. Нікольською, авторкою першої ґрунтовної (місцями заполітизованої) монографії про Тянь Ханя – надалі віддзеркалилося в галереї нових сценічних образів і призвело до появи сучасного китайського театру й драматургії [1, с. 37–38]. Двопланове художнє зображення, свідоме звернення до відкритого фіналу, власне розуміння тодішніх соціальних перетворень, широке використання діалогів засвідчують появу нетрадиційної китайської драми. Саме такими й стали п'єси «Повернення на південь» (1929 р.), «Нічна розмова в Сучжоу» (1928 р.). За слушним зауваженням Л. Нікольської, драма в сприйнятті Тянь Ханя існувала на-самперед як вистава, а не як літературний твір, який можна розігрувати на сцені [1, с. 75]. Окрім того, саме театр у 20-х рр. минулого століття взяв на себе функцію донесення необхідності мовної реформи в Китаї, а митець був одним з її активних учасників.

Як і у світовому літературному процесі, нова китайська драматургія творилася під впливом заперечення старих зразків. На нашу думку, поступовий відхід від попередніх творів проходив у Китаї у своєрідній поступовій манері, що виключала епатаж, гучні заголовки в пресі, довгі літературні дискусії. Звичайно, митці не уникали взаємних звинувачень, і вони були викликані не намаганнями пояснити творчий експеримент, а переходили виключно в соціально-політичну царину.

Подальші п'єси Тянь Ханя першої половини ХХ ст. писалися під впливом драми «хуацзюй», коли, за Л. Нікольською, вихідним принципом впливу на глядача є бажання зробити з нього спостерігача, який вивчає, який причетний до художнього пізнання дійсності [1, с. 78]. Велика роль у такому своєрідному співвідношенні «глядач-дія» відводилася композиції п'єси, коли смислове навантаження несли окремі сцени, подекуди навіть не пов'язані між собою, але об'єднані спільною емоційно-інтелектуальною спрямованістю, певним світоглядним ставленням до життя, виразниками якого були персонажі новітніх творів.

За Л. Нікольською, специфічне сприйняття незвичайної швидкості, притаманної європейській драмі, лякає китайського глядача, бо не дає йому можливості зосередитися на обдумуванні того, що діється перед очима, оцінити, зробити висновки [1, с. 79]. Тож європейські експерименти в драматургії знайшли своєрідне продовження у творчості митця, який не розмежував драму й театр. На жаль, неодноразове втручання прибічників Мао в літературне життя, корегування та підпорядкування стилю політиці вплинули на подальший життєвий і творчий шлях

Тянь Ханя. Наприкінці 60-х рр. тодішнє партійне керівництво, вбачаючи в п'єсах автора небезпеку та «ворожий» соціальний підтекст, жорстоко йому помстилося. Тянь Ханя напередодні китайської «культурної революції» було репресовано. За два роки після арешту митець помирає у в'язниці. І лише 1979 р. його посмертно реабілітовано.

Таким чином, можемо зробити висновки, що трагедія Тянь Ханя «Жінка-інспектор Се Яохуань» актуальна й сьогодні. Теоретичні погляди Тянь Ханя на розвиток драми нового часу знайшли своє віддзеркалення в п'єсах митця. Перероблення автором уже відомих п'єс довело його спроможність творити навіть в умовах тотального політичного тиску. Попри схематичність у змалюванні образів високопосадовців, головні, другорядні й епізодичні дійові особи є цілісними, сформованими особистостями, які діють і здатні нести відповідальність за свої вчинки. Художній світ драм Тянь Ханя постає в діях, учинках персонажів, що візуалізуються в теперішньому часі, автор вправно проектує події минулого на сучасний йому китайський соціум. Дійові особи драм митця не лише переживають і співчувають, а й діють. Вимоги сценічності зумовлюють і появу авторських ремарок. Спрощені до мінімуму, вони лише підсилюють зорово-слуховий ряд п'єс.

Література:

1. Никольская Л. Тянь Хань и драматургия Китая XX века / Л. Никольская. – М. : Изд-во Московского университета, 1980. – 215 с.
2. Энциклопедия Китая. Китайская драматургия и театр [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.abirus.ru/content/564/623/.../11644.htm.
3. Современная китайская драма: Сборник : пер. с кит. / сост. и послесл. В. Аджимамудовой и Н. Спешнева. – М. : Радуга, 1990. – 445 с.
4. Ісаєва Н. Класичні теорії драми в Китаї та Європі: компаративний аспект / Н. Ісаєва, А. Акімова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – К., 2012. – Вип. 18. – С. 59–62.

Анотация

А. АКІМОВА. ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС КИТАЙСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ: СПІВВІДНОШЕННЯ НОВИХ ФОРМ ВЕРБАЛЬНОГО Й ВІЗУАЛЬНОГО В ДРАМІ ТЯНЬ ХАНЯ «ЖІНКА-ІНСПЕКТОР СЕ ЯОХУАНЬ» (1961 р.)

У статті висвітлено співвідношення нових форм вербального й візуального в драмі Тянь Ханя «Жінка-інспектор Се Яохуань» (谢瑶环) (1961 р.), розкрито її особливості, а також новаторство драматурга в зображенні почуттів, емоцій і трагедії героїв. Крім того, проаналізовано традиційну китайську драму, яка втілює конфлікт, що був дуже актуальним на той час.

Ключові слова: нові форми вербального, драма, китайська драматургія, п'єса, розмовна драма, почуття, нові форми візуального, обов'язок.

Аннотация

А. АКІМОВА. ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИЙ ДИСКУРС КИТАЙСКОЙ ДРАМАТУРГИИ: СООТНОШЕНИЕ НОВЫХ ФОРМ ВЕРБАЛЬНОГО И ВИЗУАЛЬНОГО В ДРАМЕ ТЯНЬ ХАНЯ «ЖЕНЩИНА-ИНСПЕКТОР СЕ ЯОХУАНЬ» (1961 г.)

В статье рассмотрено соотношение новых форм вербального и визуального в драме Тянь Ханя «Женщина-инспектор Се Яохуань» (谢瑶环) (1961 г.), раскрыты ее особенности, а также новаторство драматурга в изображении чувств, эмоций и трагедии героев. Кроме того, проанализирована традиционная китайская драма, представленная конфликтом, который был очень актуальным в то время.

Ключевые слова: новые формы вербального, драма, китайская драматургия, пьеса, разговорная драма, чувства, новые формы визуального, долг.

Summary

A. AKIMOVA. LITERATURE DIAGNOSTIC DISCOURSE OF THE CHINESE DRAMAS: THE RELATION OF NEW FORMS OF VERBAL AND VISUAL IN THE DRAMA OF TIAN KHAN “WOMAN-INSPECTOR CE YAOHUAN” (1961).

In the article the author considers the correlation between the new forms of verbal and visual in the Tian Han's drama “Woman-Inspector Ce Yaohuan” (谢瑶环) (1961). Its features are revealed, as well as the novelists' novelty in depicting the feelings, emotions and tragedy of the heroes. In addition, the author analyzed the traditional Chinese drama, which is represented by a conflict that was very relevant at the time.

Key words: new forms of verbal, drama, Chinese drama, play, conversation drama, feelings, new forms of visual, duty.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент факультету іноземних мов
Університету «Медітеран»
(м. Подгориця, Чорногорія)

АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ В АНГЛІЙСЬКІЙ РАНЬОТЮДОРІВСЬКІЙ ДРАМІ

До референційного поля англійської драми XVI ст. поряд з актуальними соціальними, економічними, мистецькими та іншими викликами тогочасся належить і політична проблематика. Реконструкція ідеологічного контексту п'єс англійських драматургів доби дозволить краще зрозуміти ідейно-художню своєрідність кожної окремої історико-літературної пам'ятки. Водночас виявлення ідеологічного змісту в текстах тюдорівських п'єс, а також з'ясування стратегій художньої репрезентації гостроактуальної проблематики в перспективі може стати корисним під час створення узагальненої візії ідейно-художньої своєрідності англійської тюдорівської драми, зокрема її раннього періоду.

Вочевидь, однією із причин щільного ідеологічного наповнення п'єс, написаних та розіграних на сцені в роки царювання в Англії монархів із династії Тюдорів, можна вважати те, що в ті часи театралізована вистава постала напрочуд популярним різновидом публічних розваг, активну участь у яких брала владна верхівка суспільства, зокрема монарша особа. Окрім того, англійська тюдорівська драма нерідко поставала в ролі засобу масової інформації [1], не лише повідомляючи глядачам про новини політичного життя країни, а й пропонуючи до їхньої уваги певну «аналітику», тобто критичне сприйняття та осмислення тих чи інших політичних подій, вчинків тощо. Тож, ігровий майданчик був місцем політичних дискусій; інформаційним полем, на якому схрещувалися різні погляди на ту чи іншу проблему; театральні практики формували особливий інтелектуально-духовний простір, в якому формувалася суспільна думка тогочасся. Сама структура ранньотюдорівської драми передбачала присутність у її художньому вимірі образу персонажа, що був наділений владою над іншими та містив у собі прямі чи непрямі асоціації з реальною монаршою особою. Ця постать вершителя долі у п'єсі могла актуалізувати цілий спектр референцій, пов'язаних із політичною діяльністю, досягненнями чи помилками справжнього монарха.

Актуальність і наукова новизна цієї статті визначаються тим, що в ній досліджуються методи художнього осягнення актуального ідеологічного змісту в англійській драмі кінця XV – першої половини XVI ст. Попри визнану високу мистецьку вартість англійської ранньотюдорівської драми [2; 3; 4; 5; 6], вона ще й досі залишається на периферії дослідницької уваги вітчизняного ренесансознавства.

Метою дослідження є виявлення носіїв ідеологічного змісту в художній структурі англійської ранньотюдорівської драми. При цьому елементи художньої структури драми, що несуть у собі певне ідейно-політичне навантаження, постають об'єктом дослідження, а власне ранньотюдорівські драматичні твори – предметом дослідження. Залучені до поетикального аналізу п'єси Г. Медвола («Фулгенцій і Лукреція», «Природа»), Дж. Скелтона («Величність»), Дж. Растела («Чотири елементи»), Дж. Гейвуда («П'єса про погоду»), а також Н. Юдала («Республіка») дозволяють простежити актуалізацію у них ідеологем, які визначають зміст такої культурної системи тогочасся, як придворна культура. Вочевидь, вони виконують функцію стримування (*constraint* – у термінології нового історизму) чи підтримки наявної системи влади і суспільної ієрархії, що склалася в англійському суспільстві на початку XVI ст.

Ранньотюдорівська придворна драма бере свої витoki від часів правління першого англійського монарха з династії Тюдорів – Генріха VII (роки правління – 1485–1509), коли з'являються п'єси Генрі Медвола «Фулгенцій і Лукреція» та «Природа». Хоча перший текст було надруковано між 1510 та 1516 роками, а другий лише близько 1530 року, авторитетні західні дослідники зазначають, що «Фулгенцій і Лукреція», перша англійська п'єса, вільна від релігійної проблематики, була представлена при дворі архієпископа Дж. Мортон у 90-і роки XV ст. [7, с. 17; 8, с. 22]. Приблизно в той же час, тобто в останні роки століття, відбулась і перша постановка «Природи».

Очевидно, що основні ідеологічні конфлікти тюдорівської доби, котрі здобули своє вираження у тогочасній драмі, виникли в роки правління двох перших Тюдорів – Генріхів VII і VIII – і здебільшого стосувалися реорганізації інституту влади в країні та реформи церкви.

Вважається, що основи абсолютизму були закладені першим королем із династії Тюдорів, який посилив владу монарха, що, у свою чергу, призвело до послаблення авторитету старої аристократії. Генріх VIII закріпив досягнення свого батька у площині світської влади. Він також відокремив церкву Англії та Ірландії від Римокатолицької церкви («Акт про супрематію», 1534 р.), ставши на чолі нової Англійської церкви. Два зазначені державницькі проекти – посилення монаршої влади та реформування церкви, на чолі якої став монарх, – супроводжувалися потужною пропагандистською роботою, а також безжальними репресіями, спрямованими проти незгодних із політикою королівського уряду.

Основні напрями ідеологічної роботи у ранньотюдорівському суспільстві, що знаходять своє відображення у тогочасній «домашній» драмі, були сформовані, по-перше, необхідністю створення і підтримки авторитету королівської влади шляхом встановлення таких відносин між суспільством і владою, котрі б забезпечували цю підтримку; по-друге, необхідністю вирішення релігійного конфлікту, спричиненого проведенням реформації католицької церкви в Англії. Важливою складовою ідеологічного поля в тогочасній Англії також постає назріла

потреба формалізації питань національної самосвідомості та культурного самовизначення. Напевно, названі теми не вичерпують усього розмаїття ідеологічного змісту тих часів, глибше занурення в історію тюдорівської Англії, а також докладний аналіз поетики окремих текстів дозволили б розширити наші уявлення про діапазон ідеологічної проблематики тюдорівської драми.

Право освіченого та порядного громадянина невисокого походження брати участь в організації життя спільноти, право жінки вирішувати свою долю, обираючи майбутнього чоловіка, – це дві основні теми першої англійської інтерлюдії «Фулгенцій і Лукреція» (“Fulgens and Lucres” [9])¹ Г. Медвола. Характер розробки однієї з основних ідеологем тюдорівського часу – ідеологеми легітимності, тобто законного успадкування верховної влади – у п’єсі Г. Медвола свідчить про надзвичайну актуальність у ранньотюдорівському суспільстві проблеми перерозподілу та утвердження владних повноважень. Як відомо, укріпленню королівської влади у перші роки царювання Генріха VII мала слугувати боротьба короля із залишками старої феодалної шляхти, яка понесла значні втрати в ході війни Червоної та Білої троянд (1455–1486 рр.). До заходів зі зменшення впливу великих феодалів на монарха належало позбавлення їх почту та можливостей утримувати озброєні військові підрозділи, запровадження надзвичайних політичних судів (зокрема, у справах державної зради), зниження розміру феодалної ренти, що старі феодали отримували від селян і що була основним джерелом фінансових надходжень у казну баронів, скорочення платні і пенсії за службу при королівському дворі тощо [10, с. 472]. Позбавлення старої еліти важелів впливу на англійську корону за часів Генріха VII супроводжувалося пошуками нової опори. Згодом вона була знайдена в особі середньої і дрібної шляхти, а також міської буржуазії, котрі отримали добре представництво у нижній палаті Парламенту.

У п’єсі «Фулгенцій і Лукреція» знаходить своє яскраве відображення мотив боротьби старої і нової політичних еліт, уособлених в образах двох претендентів на руку Лукреції: це знатний римлянин, пихатий нащадок аристократичного роду Публій Корнелій і його суперник Гай Фламіній. Останній, маючи плебейське походження, водночас наділений багатьма визначними чеснотами. Тож, симпатії як самої Лукреції, так і глядацької аудиторії закономірно були на боці другого претендента.

Що ж до теми вибору жінкою свого шлюбного партнера, вважається, що вона набула особливо актуального звучання через двадцять років після появи п’єси, за часів царювання другого короля з династії Тюдорів, а саме у 1516 році (ймовірно, саме тоді п’єса вийшла друком у видавництві Дж. Растела). Того року сестра Генріха VIII Марія таємно від короля взяла шлюб із Чарльзом Бренденом. Вона зробила це за покликком серця і попри не надто високий соціальний статус роду, до якого належав наречений. Деякі дослідники зазначають, що інтерлюдія Г. Медвола могла бути розіграна в присутності монарха, аби посприяти його примиренню із сестрою. У такому разі драматург і виконавці вистави йшли на ризик, адже п’єса могла викликати гнів і обурення Генріха [11].

Таким чином, ідеологічний зміст у п’єсі «Фулгенцій і Лукреція» актуалізувався завдяки виведеній у творі парі антагоністичних образів наречених Лукреції, які у своїх промовах та поведінці демонструють власне розуміння справжньої шляхетності. Ці образи уособлюють два політичні класи ранньотюдорівської Англії. Сама ж тема істинного благородства та його природи була запозичена з інтелектуальних диспутів італійських гуманістів². У п’єсі Г. Медвола вона набуває ідеологічного звучання, коли сприймається крізь призму тогочасного політичного контексту, одним із компонентів якого постає боротьба двох еліт – старої і нової аристократії.

У другій п’єсі Г. Медвола – «Природі» (“Nature”), що також була створена наприкінці XV ст., ідеологічного звучання сповнений образ центрального персонажа – Людини (Man), а також повчання та настанови, що йому дають Природа і Розум (зокрема, на початку п’єси). Річ у тім, що Людина у творі Г. Медвола постає не лише загальною персоніфікацією людського роду, а й також може тлумачитись як «монарша особа, світський лідер, правитель»³. Цікавою деталлю, що зміцнює асоціативний зв’язок між центральним образом п’єси та дійсним монархом, є вказівка на те, що, досягнувши сорока років (саме стільки мало виповнитися народженому 1457 року Генріху VII в імовірний час написання твору), чуттєві спокуси більше не владні над ним. Нарешті у цьому віці розум остаточно бере гору над чуттєвістю. Владний статус Людини також підкреслено у сцені, в якій Світ і Прихильність Світу вдягають його у розкішні королівські строї.

Симптоматично, що можливі паралелі між образом персонажа у придворній інтерлюдії та реальною монаршою особою дедалі увиразнюються у п’єсах послідовників Генрі Медвола: зокрема, на два роки молодшого за нього Джона Скелтона, відомого поета і сатирика, улюбленого наставника Генріха VIII. З особливою очевидністю ці паралелі проявляються у творах іншого блискучого літератора, який мав особливі привілеї при дворі чотирьох монархів із династії Тюдорів, фаворита Генріха VIII, Джона Гейвуда. Обидва “men of letters” мали особливі взаємини з сувереном і, думається, це не в останню чергу вплинуло на їхнє рішення запропонувати у своїх п’єсах художнє втілення постаті можновладця. Йдеться, зокрема, про «Величність» (“Magnyfycence”, бл. 1519–1520 рр.) Дж. Скелтона і «П’єсу про погоду» (“The Play of the Weather”, 1533 р.) Дж. Гейвуда. До осмислення у п’єсах ролі і функцій правителів ранньотюдорівських драматургів, вочевидь, спонукали актуальні події тогочасного політичного життя.

Те, що світський правитель постав на чолі церкви в Англії, розширивши таким чином свої права та привілеї, спричинилося до процесу формування нової політичної реальності в країні. Йдеться, зокрема, про усвідомлену потребу суверена зміцнити авторитет королівської влади у тогочасному суспільстві. Це, у свою чергу, вимагало

¹ Місце дії п’єси у Стародавньому Римі не могло стати на заваді тому, аби глядачі пов’язали зміст твору із сучасним для них політичним контекстом.

² Як відомо, основним художнім джерелом п’єси Г. Медвола, написаній у формі правової суперечки, був трактат Джованне Буонакорсо да Монтеманьо (Giovane Buonaccorso da Montemagno) «Про істинне благородство» (De Vera Nobilitate, бл. 1428 р.).

³ Текстуальне підтвердження цьому можна знайти в таких рядках твору: 425–426, 430–431, 453–454, 533–536 та ін. [12].

створення чіткої ідеологічної програми з посилення постаті правителя. Функції «основного ідеологічного апарату» [13, с. 26] за часів правління Генріха VIII виконував королівський двір, у межах якого існувало декілька центрів впливу, що конкурували між собою. Згадаймо, приміром, Таємну раду (Privy Counsel), архієпископа Кренмера чи архітектора Реформації Томаса Кромвеля. Або ж кардинала Томаса Волсі, чи не найвпливовішого політика при дворі Генріха в період між 1515 та 1529 роками, який виконував численні дипломатичні доручення короля, представляючи останнього на міжнародній арені [14]. Напевно, постать Волсі не раз ставала мішенню для ранньотюдорівських драматургів. Утім, нинішнє вичитування політичних смислів у текстах, написаних п'ятсот років тому, належить радше до сфери припущень і здогадок. Так, сучасний британський дослідник Г. Волкер не радить шукати риси характеру впливового політика в образах Пороків із п'єси Дж. Склтона «Величність» [15, с. 65].

Цей твір є яскравим прикладом того, як бурхливе політичне життя при англійському дворі з усіма властивими йому інтригами, плітками, боротьбою за вплив тощо знаходило своє відображення у придворній драмі тих часів. Головним персонажем тут є молодий принц на ім'я Величність, який отримує моральний урок про те, що в житті в усьому слід керуватися почуттям міри. Через свою недосвідченість та легковірність він на якийсь час підпадає під вплив шістьох пройдисвітів, представлених в образах алегоричних фігур, що об'єднані між собою ідеєю брехні та лицемірства [16]. Та, на щастя, у фіналі він традиційно проходить рятівне очищення від гріхів і, завдячуючи чеснотам, повертається до нормального життя. Ідеологічний підтекст у п'єсі «Величність» утворюється не лише завдяки асоціюванню образу головного героя драми із Генріхом VIII, а й завдяки способу зображення негативних персонажів. Г. Волкер переконливо доводить, що шістька шахраїв у творі Дж. Склтона є пародією на шістьох членів Таємної ради, чію антидержавницьку діяльність було зі скандалом викрито 1519 року [17, с. 70]. Таким чином, суверен позбувся підступних радників, які були його емісарами при дворі французького короля, тож, завдавали шкоди англійській короні ще й на зовнішньополітичній арені.

Цікаво, що ранньотюдорівські придворні драматурги нерідко наслідували висловлювати у своїх п'єсах поради монарху з тих чи інших питань зовнішньої та внутрішньої політики. Таку «дорадчу» функцію драми насправді не можна вважати поодиноким виявом зухвалості нерозважливого автора. Адже за часів ранніх Тюдорів морально зрілим правителем, здатним утримати владу у своїх руках, вважався той, хто вмів дослухатися до порад. Більше того, це було його моральним і політичним обов'язком [18, с. 65].

Так, приміром, у п'єсі «Чотири елементи» («Four Elements», бл. 1518 р.) видатний англійський правник і видавець Джон Растел як добрий приклад для наслідування для дійсного монарха наводить його батька, короля Генріха VII, який піклувався про поширення впливу англійської корони на заморські території [19, рядки 772–775]. Растел був людиною широких державницьких поглядів, він послідовно проводив у життя гуманістичні ідеї. Він також був палким шанувальником Мельпомени і мав відомий на весь Лондон власний домашній театр. Невипадково головним персонажем інтерлюдії «Чотири елементи» він зробив Людство (Humanity), в образі якого стверджується людська потреба найкращим чином використовувати свої природні здібності і таланти задля навчання, що, зрештою, дозволяє облаштувати гідне життя для себе і своїх ближніх. У п'єсі наголошується на визначній ролі добре організованих морських подорожей для зміцнення держави, зокрема, її економіки (приміром, ідеться про вигоди торгівлі сировиною, рибою, фруктами тощо, завезеними із заморських територій). Сприяти суспільному прогресу, на думку автора інтерлюдії, повинна активізація використання англійської мови у процесі навчання. У п'єсі також наголошується на необхідності пошкваллення перекладацької діяльності в англійському соціумі.

Знавці англійської драми доби раннього Ренесансу як приклади впливових при королівському дворі драматургів-радників насаперед наводять імена Джона Гейвуда і сера Девіда Ліндсея. Перший, як відомо, користувався особливою прихильністю Генріха VIII, тоді як другий «ліцензований правдолюбець» (за висловом Г. Волкера [20, с. 73]) мав особливі привілеї при дворі шотландського монарха Джеймса V (роки правління – 1513–1542). Утім, це зовсім не означає того, що придворні шукачі правди у своїх драматичних виставах виступали з нищівною критикою влади, ініціюючи при цьому ідеологічні конфлікти з владною верхівкою. У своїх виставах вони створювали образи гідних правителів чи пропонували глядачам картинку того, яким мало б бути суспільне життя у тому чи іншому своєму вияві чи аспекті. Спонукаючи суверена до певних дій, політичних рішень вони намагалися, не стільки вдаючись до інвектив, скільки застосовуючи лестощі та власний дар переконувати опонента у своїй правоті [21, с. 74–75]. Прикметно, що наприкінці більшості п'єс Дж. Гейвуда (див., приміром, «Чотири П», «П'єса про погоду», «П'єса про любов» та ін.) відбувається примирення сторін. У фіналі творів цього драматурга читач не знайде конфлікту у невирішеній стадії чи поглиблення конфронтації між сторонами суперечки (чи не єдиний виняток із цього правила становить п'єса «Продавець індульгенцій і Чернець» («The Pardoner and The Friar»)).

На особливу увагу з погляду ідейно-політичного контексту англійської драми першої половини XVI ст. заслуговує написана на початку 30-х років «П'єса про погоду». Верховним суддею у представленій тут суперечці (яка погода є найкращою і такою, яка потрібна всім) є Юпітер. Прямі асоціації, які можна провести між мудрим, розсудливим та справедливим верховним божеством із давньоримської міфології та королем Генріхом VIII у п'єсі Гейвуда, підкріплюються жартівливими натяками на приватне життя монарха. Так, репліка Веселого Доповідача про те, що правитель зайнятий, він виготовляє новий місяць замість старого, що продірявився і протікає [22, рядки 793–799], дозволяє інтерпретувати її таким чином, що місце Катерини Арагонської у житті монарха вже заступила нова жінка – Анна Болейн, про яку відомо, що вона вагітна (див. примітки до твору [23, с. 471]). Асоціативний зв'язок між двома можновладцями простежується також у темі розширення повноважень правителя. Так, на початку твору йдеться про необхідність надати Юпітеру ширших повноважень [24, рядки 35–45]. Що ж до Генріха, то ця тема активно обговорювалась англійським парламентом наприкінці 20-х – на початку

30-х років XVI ст., що вилилось у відомих законодавчих рішеннях. Остаточну ж відмову Юпітера визначити найкращу погоду для всіх чи будь-що змінювати в наявному стані справ можна тлумачити як попередження Генріху VIII напередодні проведення реформи церкви в Англії. Такий фінал можна інтерпретувати як заклик до влади бути поміркованою і толерантною до політичних опонентів.

У написаному на двадцять років пізніше творі Ніколаса Юдала «Республіка» (“*Respublica*”, 1553 р.) [25] ідеологічний зміст прочитується у представленому тут конфлікті між правителькою – удовицею Республікою і бандою шахраїв, очолюваних Жадібністю, що на якийсь час бере під свій контроль управління державною казною. Таким чином, на перший план у цій інтерлюдії виходить проблема корумпованості державного апарату, що, як правило, є проявом загального ослаблення держави. Як відомо, роки царювання третього монарха з династії Тюдорів, сина Генріха VIII, неповнолітнього короля Едварда VI (1547–1553 рр.) справді були позначені значним погіршенням фінансової та загальнополітичної ситуації у країні. Тож, із приходом до влади королеви-католички Марії I Тюдор, з нагоди коронації якої і була написана інтерлюдія Н. Юдала, пов’язувалися великі сподівання. Насамперед вони стосувалися потреби подолання корумпованості державного апарату та покращення внутрішньо- і зовнішньополітичної ситуації. Питання ж релігійної політики залишилося поза увагою драматурга у цій п’єсі. Принагідно зазначимо, що у пролозі до п’єси королева Марія I прямо співвідноситься із богинею справедливої відплати Немезидою, отримуючи таким чином свою роль в ігровому просторі вистави.

Отже, ідеологічна імплікованість в англійській ранньотюдорівській драмі здебільшого проявляється на образному та ідейно-тематичному рівнях художньої організації творів. Важливе місце в ідейно-тематичному комплексі драми та англійської придворної культури доби раннього Відродження загалом посідають теми влади і правителя. Вони розкриваються у мотивах боротьби за владу старої та нової політичних еліт («Фулгенцій і Лукреція»); зміцнення держави («Республіка»), зокрема шляхом затвердження високого статусу англійської мови та усвідомлення важливості світської освіти («Чотири елементи»); толерантності влади до політичних опонентів («П’єса про Погоду»), а також у мотивах виховання та відповідальності монарха («Природа», «Величність»), необхідності для нього враховувати у своїй діяльності суспільні інтереси та народні чаяння («П’єса про погоду», «Республіка»). Окрім того, ідеологічно зарядженим в англійській ранньотюдорівській драмі нерідко постає центральний образ твору (як правило, алегорична чи міфологічна фігура), що несе в собі асоціації до особи правлячого монарха. Водночас образи Пороків нерідко уособлюють риси характеру та лінію поведінки наближених до монарха впливових політичних діячів того часу.

Література:

1. Микеладзе Н.Э. Елизаветинский театр-коммуникатор, или об искусстве «смотреть ушами» / Н.Э. Микеладзе // Шекспировские чтения. – М. : Наука, 2006. – С. 32–49.
2. Axton R. Introduction / R. Axton // Three Rastell plays. Four Elements, Calisto and Melebea, Gentleness and Nobility [ed. by R. Axton]. – Cambridge : D.S. Brewer Ltd, 1979. – P. 1–26.
3. Godfrey R.A. Nervous laughter in Henry Medwall’s Fulgens and Lucrez / R.A. Godfrey // Tudor theatre. Emotion in the theatre. – 1996. – Vol. 3. – Table ronde V. – P. 81–97.
4. Nelson A.H. Introduction / A.H. Nelson // The Plays of Henry Medwall. – Tudor Interludes/ [gen. ed. M. Axton and R. Axton]. – Cambridge : D.S. Brewer, 1980. – P. 1–30.
5. Walker G. The politics of performance in Early Renaissance Drama / G. Walker. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – 245 p.
6. Heywood J. The Play of the Weather / J. Heywood // Medieval Drama: An Anthology [ed. by G. Walker]. – Oxford : Blackwell Publishers, 2000. – P. 457–478.
7. Nelson A.H. – Op. cit.
8. Axton R. – Op. cit.
9. Medwall H. Fulgens and Lucrez / H. Medwall // Medieval Drama: An Anthology [ed. by G. Walker]. – Oxford : Blackwell Publishers, 2000. – P. 308–347.
10. История средних веков : [учеб. для студ. ист. фак. пед. ин-тов] / М.Л. Абрамсон, А.А. Кириллова, Н.Ф. Колесникий и др. ; [под ред. Н.Ф. Колесницкого]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1986. – 575 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/kol_istsr/34.php.
11. Godfrey R.A. – Op. cit.
12. Medwall H. Nature / H. Medwall [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ota.oucs.ox.ac.uk/scripts/download.php?approval=/ed65c44439ccfd4ca4>.
13. Соколов Д.А. Текст. Эпоха. Интерпретация: «Песни и сонеты» Ричарда Тоттела и английская поэзия Возрождения / Д.А. Соколов. – СПб : Филол. фак-т СПбГУ, 2006. – 326 с.
14. Thomas Cardinal Wolsey // Encyclopedia Britannica [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/646717/Thomas-Cardinal-Wolsey>.
15. Walker G. The politics... / G. Walker. – Op. cit.
16. Skelton J. Magnyfycence / J. Skelton // Medieval Drama: An Anthology [ed. by G. Walker]. – Oxford : Blackwell Publishers, 2000. – P. 352–407.
17. Walker G. The politics... / G. Walker. – Op. cit.
18. Heywood J. The Play of the Weather... / J. Heywood. – Op. cit.
19. Rastell J. Four Elements. A New Interlude and a Merry, of the Nature of the Four Elements / J. Rastell [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ota.ox.ac.uk/scripts/download.php?approval=94119e44f20f1594ebd8>.

20. Heywood J. The Play of the Weather... / J. Heywood. – Op. cit.
21. Ibid.
22. Ibid.
23. Ibid.
24. Udall N. Respublica: an interlude for Christmas 1553 / N. Udall [ed. by W.W. Greg]. – London : Oxford University Press, 1952. – P. 1–66.

Анотація

**О. ЛІЛОВА. АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ
В АНГЛІЙСЬКІЙ РАННЬОТЮДОРІВСЬКІЙ ДРАМІ**

У статті досліджуються способи художнього осягнення актуального ідеологічного змісту в англійській ранньотюдорівській драмі. Показано, що політична проблематика знаходить своє яскраве вираження у п'єсах англійських драматургів доби (Г. Медвол, Дж. Склтон, Дж. Растел, Дж. Гейвуд, Н. Юдал) Особливе місце у проблемно-тематичному комплексі цих творів належить темам влади і правителя. Вони реалізуються у мотивах боротьби за владу старої та нової політичних еліт («Фулгенцій і Лукреція» Г. Медвола), боротьби з корупцією задля зміцнення влади («Республіка» Н. Юдала), виховання правителя («Природа» Г. Медвола, «Величність» Дж. Склтона), толерантності влади («П'єса про погоду» Дж. Гейвуда), далекоглядності влади та необхідності відстоювати державні інтереси («Чотири елементи» Дж. Растела) тощо. Політична проблематика також актуалізується у системі образів персонажів твору завдяки тому, що головний герой тюдорівських інтерлюдій може асоціюватись із постаттю діючого суверена («Природа», «П'єса про погоду» та ін.).

Ключові слова: тюдорівська драма, ідеологія, влада, правитель, інтерлюдія, проблемно-тематичний комплекс, мотив, образи персонажів.

Аннотация

**Е. ЛИЛОВА. АКТУАЛИЗАЦИЯ ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО СОДЕРЖАНИЯ
В АНГЛИЙСКОЙ РАННЕТЮДОРОВСКОЙ ДРАМЕ**

В статье исследуются способы художественного осмысления актуального идеологического содержания в английской раннетюдоровской драме. Показано, что в пьесах английских драматургов эпохи (Г. Медволл, Дж. Склтон, Дж. Растелл, Дж. Гейвуд, Н. Юдалл) значительное внимание уделяется политической проблематике. Особое место в проблемно-тематическом комплексе произведений принадлежит темам власти и правителя. Они представлены в мотивах борьбы за власть старой и новой политических элит («Фулгенций и Лукреция» Г. Медвола), борьбы с коррупцией для усиления власти («Республика» Н. Юдалла), воспитания правителя («Природа» Г. Медволла, «Величество» Дж. Склтона), толерантности власти («Пьеса про погоду» Дж. Гейвуда), дальновидности власти и необходимости отстаивать государственные интересы («Четыре стихии» Дж. Растелла) и т.д. Политическая проблематика также актуализуется в системе образов персонажей произведения благодаря тому, что главный герой тудоровской интерлюдии может ассоциироваться с фигурой действующего суверена («Природа», «Пьеса про погоду» и др.).

Ключевые слова: тудоровская драма, идеология, власть, правитель, интерлюдия, проблемно-тематический комплекс, мотив, образы персонажей.

Summary

**O. LILOVA. IDEOLOGICAL CONTENTS ACTUALISATION
IN ENGLISH EARLY TUDOR DRAMA**

The ways of the artistic representation of topical ideological contents in English early Tudor drama are under consideration in the article. It's shown that political subject matter is strongly pronounced in the plays by English playwrights of the epoch (H. Medwall, J. Skelton, J. Rastell, J. Heywood, N. Udall). The topics of the authorities and the monarch are of particular importance in the thematic complex of their interludes. They are developed in such motifs as: rivalry between the old and new political elites ("Fulgens and Lucrez" by H. Medwall), fighting corruption to strengthen the authorities ("Respublica" by N. Udall), educating the monarch ("Nature" by H. Medwall, "Magnyfycence" by J. Skelton), the authority tolerating its opponents ("The Play of the Weather" by J. Heywood), political foresight and the necessity to defend the state interests ("Four Elements" by J. Rastell) etc. Political problematics also get realised through the system of characters in the play, since the central persona can sometimes be associated with the figure of the sovereign in office ("Nature", "The Play of the Weather" etc.).

Key words: Tudor drama, ideology, authorities, monarch, interlude, themes and ideas, motif, characters.

аспірант кафедри історії
зарубіжної літератури
і класичної філології
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

НАРАТИВНА СТРУКТУРА РОМАНУ ДЖ.М. КУТЗЕЄ «ЕЛІЗАБЕТ КОСТЕЛЛО»

Роман англomовного південноафриканського письменника Дж.М. Кутзеє «Елізабет Костелло» (2003 р.) неодноразово привертая увагу літературознавців, які зазвичай вивчали поетику та проблематику твору з погляду постколоніальної критики. Так, російська дослідниця О.О. Струкова розглядає специфіку образу творчої особистості, що властивий постколоніальним творам [1]. Її колега О.О. Павлова вивчає категорії «історії» і «пам'яті», які є провідними у творчості багатьох письменників-постколоніалістів (Дж.М. Кутзеє, К. Ісігуро, С. Рушді) [2]. Російська дослідниця Я.Г. Гудкова звернула свою увагу на жанрову специфіку твору Дж.М. Кутзеє [3]. Найбільш повним дослідженням роману «Елізабет Костелло» є стаття американського літературознавця Дж. Меффана, яка опублікована у довіднику творчості Дж.М. Кутзеє. Дослідник оглядово аналізує проблематику, інтертекстуальні зв'язки, наративну структуру та жанрові особливості роману Дж.М. Кутзеє [4]. Проте, зважаючи на невеликий обсяг роботи та чималу кількість досліджуваних аспектів, аналіз Дж. Меффана не можна вважати вичерпним. Так, американський літературознавець лише вказує на певні особливості наративної структури (недіагетичний оповідач, наявність метакоментаря), а от модус оповіді, постійні «зсуви» з плану викладу подій до їх коментування, зміна позиції залишились поза його увагою. Отже, мета нашого дослідження – вивчити особливості наративної структури роману Дж.М. Кутзеє «Елізабет Костелло».

За останні десятиліття у сучасному літературознавстві інтерес до наратології значно зріс. Вивчались окремі й найбільш традиційні її частини, а саме: сюжетологія, перспективологія, мотивологія і типи оповідачів як з теоретичного погляду, так і у творах різних авторів. Найбільш систематизованою працею із цієї дисципліни вважається робота «Наратологія» В. Шміда, адже німецький дослідник докладно аналізує уже наявні праці інших наратологів (Ж. Женетта, Б. Вестстейна, В.Є. Халізева). Після виходу книги В. Шміда уявлення літературознавців про теорію наративу стали більш визначеними. Крім того, саме В. Шмід виокремив два підходи категорії наративності – план комунікативної структури тексту та план подієвості [5, с. 11–13].

Найбільш влучна дефініція наратології подана у роботі російського літературознавця В.В. Котелевської, яка слідом за Є.В. Пиняєвою вважає, що наратологія – це «аналіз тематичної і структурної організації оповідних інстанцій і форм внутрішньотекстової комунікації» [6]. Поняттєвий базис категорій наративу, необхідних для дослідження роману «Елізабет Костелло», ґрунтується на праці В. Шміда: *конкретний автор* – реальна історична постать, творець роману; *абстрактний автор* – образ автора, який «створюється» читачем під час поєднання усіх значень тексту; *адресат* – передбачуваний або бажаний відправником отримувач; *оповідач* – висловлює події у творі від третьої особи, позначає більш-менш «об'єктивну» інстанцію з ідеологічної позиції, безособову, таку, що стоїть близько до автора [5, с. 11–13]. Наратор інколи може бути малопомітним у тексті, зливаючись з абстрактним автором. Проте німецький літературознавець також відзначає: «наратор завжди представлений як суб'єкт, наділений певним поглядом, який виявляється у доборі тих чи інших елементів із «подій» для «історії», яка розповідається» [5, с. 13].

У сучасній літературі, як зазначають літературознавці (Т.В. Бовсунівська [7], Н.Т. Пахсарян [8] та ін.), на яку вплинула зламна соціокультурна ситуація ХХІ століття, простежуються трансформація традиційних жанрів, утворення нових міжжанрових або внутрішньородових форм. Завдяки такій тенденції змінився і спосіб оповіді. За словами російського літературознавця О.А. Ковальова, який досліджував наративні стратегії у романах Ф.М. Достоевського, «наративні тексти позиціонують себе одночасно як реальність і вигадку», що, у свою чергу, є «результатом наративізації, тільки в одному випадку ми помічаємо штучність, а в іншому схильні ігнорувати її» [9, с. 5]. У постмодерністських текстах, на відміну від творів Ф.М. Достоевського, ситуація із вигадкою і реальністю набуває ігрового характеру, а наратив характеризується «оголенням прийому», коли оповідач навмисно підкреслює штучність створення художнього твору. Саме такий спосіб нарації властивий творчості Дж.М. Кутзеє, зокрема роману «Елізабет Костелло». Окрім цього, у текстах Дж.М. Кутзеє звертається увага на певну «літературність» і процес створення художнього твору, що свідчить про саморефлексивний спосіб письма. Під саморефлексією, слідом за російським філологом О.Ю. Анцифєровою, ми розуміємо процес «осмислення літературою самої себе» [10, с. 4], який «може бути компонентом художнього твору, але може оформлятися і у вигляді окремих текстів, тематично сфокусованих на ній (саморефлексії. – М.П.)» [11, с. 29].

Головна героїня роману Дж.М. Кутзеє, Елізабет Костелло, видатна письменниця свого часу, на схилі своїх літ подорожує світом, виступаючи з доповідями та лекціями. Поряд із розповіддю про Елізабет Костелло, певні біографічні дані та переконання якої збігаються із фактами життя і поглядами письменника, через що дослідники вважають її alter ego самого Дж.М. Кутзеє, у романі представлені роздуми про літературу та письменницьке ремесло. Основний сюжет – історію про Елізабет – супроводжують листи, лекції і доповіді самої героїні та її колег. Отже, роман «Елізабет Костелло» містить есеїстичні конструкти (лекції, листи, доповіді), які вказують на жанрову трансформацію твору, що, у свою чергу, впливає на специфіку оповіді роману.

Розповідь у романі ведеться від третьої особи, яка у часі і просторі не віддалена від подій у тексті, про що свідчить вживання теперішнього часу. На цьому акцентує увагу сам наратор ще у першій частині роману під назвою «Реалізм», коли оповідач, описуючи минулі події, обирає вживання теперішнього часу: “In the spring of 1995 Elizabeth Costello travelled, or travels (present tense henceforth)...” [12, с. 2]. (Навесні 1995 року Елізабет Костелло подорожувала, або подорожує (надалі [використовуємо] теперішній час)... (тут і надалі переклад наш. – М.П.). Саме за допомогою використання теперішнього часу, фіксування часових та просторових координат (“In her room a dialogue takes place” (У її кімнаті відбувається діалог), “At six thirty he knocks” (О пів на сьому він стукає), “They arrive at the restaurant. It is raining lightly” (Вони прибувають до ресторану. Трохи накрапає дощ), “The clock says four thirty” (На годиннику – пів на п’яту) та ін.) оповідач риторично відзначає свою владу над текстом і поступово втілюється у творі через персонажів. Просторово-часова позиція оповідача часто збігається із позиціями героїв, наратор наче прикріплюється до одного з них і цитує його думки. У першій частині – до Джона, сина Елізабет; у другій – до самої Костелло і до Джона; з третьої частини – лише до Елізабет: “he takes her elbow <...> dizzying him. Difference; opposite poles. Midnight in Pennsylvania: what is the time back in Melbourne?” [12, с. 23] (він бере її під руку <...> у нього паморочиться у голові. Різниця; протилежні полюси. У Пенсільванії вже опівніч: яка різниця у часі з Мельбурном?), “<...> her first impression was that he was a poseur <...> but a poseur, she now wonders: what is that? Someone who seems to be what he is not? <...> in Africa what one takes to be posing, what one takes to be boasting, may just be manliness. Who is she to say?” [12, с. 36] (<...> її перше враження було, що він був позер <...> але позер, зараз вона сумнівається: що це значить? Хтось, хто здається тим, ким він не є? <...> що значить представляти себе в Африці, що значить вихвалитися, можливо, лише бути мужнім. Хто вона така, щоб казати [це]?). Отже, розповідь від третьої особи переривається роздумами персонажів, проте на письмі це графічно не визначено. Все це свідчить про те, що наратор у романі конструється непослідовно, його образ коливається. Оповідач постає як всюдисуща та всезнаюча інстанція, яка прочиняє світ думок персонажів. Через таку непослідовність та коливання змінюється і міра «виявленості наратора» [5, с. 38], присутність якого помітно відчувається або майже забувається.

На початку роману неперсоніфікований оповідач навмисно підкреслює свою владу над організацією художнього простору, вільно переходячи з плану події на рівень коментування написаного (персонажів, змальованих епізодів тощо), про це свідчить наявність метакоментаря. Так оповідач коментує головну героїню Елізабет Костелло: “The blue costume, the greasy hair, are details, sings of a moderate realism” (Синій костюм, засалене волосся є деталями, знаками помірної реалізму), “For she is by no means a comforting writer. She is even cruel, in a way that women can be but men seldom have the heart for. What sort of creature is she, really? <...> A cat. One of those large cats that pause as they eviscerate their victim and, across the torn-open belly, give you a cold yellow stare” [12, с. 3] (Щодо неї, то вона зовсім невтішна письменниця. Вона навіть жорстока, так як жінки можуть бути жорстокими, проте такі рідко подобаються чоловікам. Справді, якого роду вона створіння? <...> Кішка. Одна з тих великих кішок, які спиняються, коли патрають свою жертву, і кидають на тебе свій холодний жовтий погляд з-під вивернутого живота). Кордони між рівнем описування подій та їх коментування стираються, метакоментар наче розчиняється у розповіді і не претендує на пояснення того, що відбувається.

Також у першій частині роману з певним інтервалом наратор постійно звертає увагу на прогалини в описуванні подій та навіть на лакуни у тексті: “We skip” (Ми пропускаємо), “there is a scene in the restaurant <...> which we will skip” (тут сцена у ресторані <...>, яку ми пропустимо), “The presentation scene itself we skip” (Сцену самої презентації ми пропускаємо), “We skip ahead” (Переходимо далі), “We skip ahead again, a skip this time in the text rather than in the performance” (Ми переходимо далі, пропуск цього разу радше у тексті, ніж у подіях), “A gap” (Провал) [12, с. 15, 16, 17, 24, 27, 28]. Такі вставки чітко виокремлюють присутність оповідача, який зливається з абстрактним автором, і свідчать про його тотальний контроль над наративом. Крім того, завдяки таким «вторгненням», «метанаративним фразам» можна говорити про наявність у романі метарефлексії (метарефлексія – це метаоповідні прийоми (авторські вторгнення, метатекст), що вказують на свідоме формування тексту автором (термін В.Б. Зусевої-Озкан) [13, с. 16]), адже таким чином підкреслюється процес створення художнього тексту. Оповідач демонстративно обирає, що має увійти у його розповідь, а що можна залишити поза увагою. Вживання теперішнього часу підкреслює народження твору *hic et nunc*, у процесі його прочитання. Російська дослідниця В.Б. Зусева-Озкан відзначає вплив метарефлексії на «стилістичну організацію тексту, композиційні форми мовлення і систему поглядів (перспектив)», завдяки чому «створюються складні і тонко впорядковані суб’єктивні структури <...>, зникають межі між суб’єктом метаструктури і суб’єктами «роману героїв» [13, с. 17]. Погоджуючись із дослідницею, ми вже згадували, що у романі Дж.М. Кутзее межі між екстрадієгетичним наратором (за Ж. Женеттом) і персонажем, чий погляд подається, легко перетинаються без усіляких письмових позначень. Читач лише може здогадуватись, що різка зміна тональності та роздуми на абстраговані теми свідчать про належність цих фраз персонажам, а не оповідачу. Крім того, завдяки таким «вторгненням» моделюється образ адресата, наратор наче звертається до читача, підкреслюється важливість або дріб’язковість описуваних подій для свого реципієнта.

Незважаючи на те, що лише деякі форми метарефлексії представлені у творі (у тексті відсутній метатекст – текст про текст, коментар написаного), численні розмірковування над літературою та різні види інтертексту (цитати, алюзії, ремінісценції), дають усі підстави вважати, що роман «Елізабет Костелло» є видом саморефлексивної оповіді. Американська дослідниця Л. Хатчеон таку оповідь називає *the storytelling* і відзначає: «текст парадоксальним чином вимагає від читача участі, інтелектуальної, творчої та емоційної залученості у процес свого «співтворіння» [14, с. 7]. Такий наративний тип у літературознавстві називають «метаоповіддю», у якій

«суб’єкт оповіді обговорює свій статус, сумнівається, в яку саме форму втілити свою розповідь, виставляє напоказ свою владу над розповіддю» [15, с. 44]. О.Ю. Анциферова на основі теоретичних робіт французького наратолога Ж. Женетта розробила певну класифікацію видів літературної саморефлексії: 1) «паратекстуальні форми», які актуалізуються в автопередмові, післямові, заголовках, епіграфіях тощо; 2) форми літературної саморефлексії, відображені в «епістолярній спадщині автора, <...> в критичному осмисленні письменником художньої практики інших авторів»; 3) авторські палімпсести – розвиток одного тексту з плином часу у свідомості автора; 4) форми саморефлексії, які у творі реалізуються «у теоретизуванні художником про літературу» [10, с. 49].

У романі Дж.М. Кутзее усі форми літературної саморефлексії присутні вставним текстом. Доповіді, з якими виступає Елізабет та її колеги, так чи інакше присвячені літературі: «Що є реалізм?», «Майбутнє роману», «Африканський роман», «Свідощтво, замовчення і цензура», навіть у лекціях, присвячених тваринам («Філософи і тварини», «Поети і тварини»), наявний аналіз художніх творів, а саме анімалістичні образи у творах Кафки, Рільке, Г’юза, Блейка, Лоуренса, Хемінгуея та інших. Отже, паратекстуальні форми саморефлексії відтворюються у назвах глав, які, у свою чергу, є назвами доповідей. Так, перша глава роману названа «Реалізм», у якій Елізабет під час інтерв’ю висловлює свою думку з приводу реалізму у літературі; у другій частині («Африканський роман») африканський письменник Емануель Егуду читає однойменну лекцію. У главі «Проблеми зла» Елізабет Костелло виступає з лекцією під назвою «Свідощтво, замовчення і цензура», у якій вказує на відповідальність письменника за написане. У вставних текстах викладена літературна рефлексія над творчістю реальних письменників, завдяки чому демонструється «критичне осмислення художньої практики інших авторів». Кожна доповідь і лекція, які включені у роман, уже самі по собі є формою саморефлексії, адже вони належать героїні-митцю (Елізабет) або персонажам-письменникам (Егуду), які і теоретизують про літературу. Якщо звернути увагу, що Елізабет є певним alter ego Дж.М. Кутзее, то ці форми можна вважати авто/саморефлексивними. Дж.М. Кутзее є автором і власне збірок есе, які, на думку багатьох дослідників, ідейно і тематично пов’язані з художньою прозою письменника (Trust in Autobiography (1984), White Writing: On the Culture of Letters in South Africa (1988), Giving Offense: Essays on Censorship (1996), Inner Working: Literary essays (2000) та ін.). Отже, саморефлексивність нагадує кола, що йдуть по воді від кинутого каміння. Такий образ створює певну конструкцію безкінечних посилань, яка відтворює теорію «сліду» Ж. Дерріда [16]. На думку французького філософа, між «наявним» і нами існує ціла низка сходинок, кожна з яких доносить до нас лише слід попередньої. Низка сходинок-слідів така довга, що остаточно «наявне» зникає з виду, а залишається лише «протослід». Неповнота кожного сліду пов’язана з тим, що світ перед нами постає не в бутті, а в становленні. Саморефлексивність у романі, яка виражена у постійних посиланнях до літературних творів, вставних текстів, що нагадують «сліди», підкреслює становлення твору.

У тексті також чимало роздумів про роман та процес творчості: “The novel, the traditional novel <...> is an attempt to understand human fate one case at a time” [12, с. 38] (Роман, традиційний роман <...> це спроба зрозуміти в кожному окремому випадку людську долю), “Like history, the novel is thus an exercise in making the past coherent <...> As happens when one writes” [12, с. 39] (Як історія, роман, таким чином, є вправою на тему минулого <...> Так і відбувається, коли хтось пише), “<...> the certain things are not good to read or to write. To put the point in another way: I take seriously the claim that the artist risks a great deal by venturing into forbidden places: risks, specifically, himself; risks, perhaps, all” [12, с. 137] (<...> означені речі не є хорошими для читання або письма. Щоб висловити свою думку іншими словами, я (мається на увазі Елізабет. – М.П.) серйозно стверджую, що художник дуже ризикує, наважившись проникнути у заборонені місця, особливо ризикує собою, і, можливо, ризикує усіма). Перед нами твір, у якому розповідається про долю митця та його призначення, про його думку щодо літератури. Весь роман разом із вставними текстами – це процес «осмислення літературою самої себе», а отже, такі включення є проявом саморефлексивного модусу. Завдяки таким вкрапленням у тексті формується образ читача, з яким оповідач, а разом із ним і автор, намагаються вступити у діалог, спонукають реципієнта замислитись над процесом творчості. Таким чином, у романі особливо помітним стає комунікативний аспект, адже текстові механізми спрямовані на виокремлення образу читача, хоча автор і не звертається до свого адресата безпосередньо.

Вибір метаоповіді як саморефлексивного наративного модусу для роману «Елізабет Костелло» відповідає художньо-естетичній задачі, яка випала оповідачу – написати біографію видатної, хоча й вигаданої письменниці. Наратив оповідача тісно пов’язаний із наративом головної героїні. Разом із зміною міри «виявленості наратора» у романі, змінюється і стилістика: метаоповідь перших частин роману замінюється саморефлексивною розповіддю. На початку твору присутність оповідача помітно відчувається завдяки його в усьому обізнаній позиції та «вторгненням» («метаоповідним фразам»), що демонструють його повну владу і контроль над текстом, а от під кінець роману «наявність» наратора слабне. По-перше, наратив більше не «переривається» ні метакоментарем, ані «вторгненнями». По-друге, погляд оповідача прикріплюється лише до Елізабет, що значно звужує коло зображення подій.

Схожі зміни відбуваються і в «нративах» Костелло: на початку роману лекції Елізабет сповнені чіткою позицією письменниці, мають впевнений тон, а думки викладені послідовно і логічно. А от в останній частині роману («Біла воріт») головна героїня виявляє хиткість своїх переконань, а можливо, і їх відсутність. Намагаючись написати «заяву про переконання» або «сповідь» [12, с. 212], Елізабет починає з опису свого дитинства і раптово переходить на абстрактні роздуми про жабку. Вона втрачає контроль і слідує «голосу невидимого», який вона чує саме сьогодні [12, с. 210]. Отже, можна констатувати, що єдність тексту, «складання» роману з окремих лекцій забезпечують не лише зовнішній сюжет (Я.Г. Гудкова вважає, що зміст лекцій у романі пов’язаний із життєвим досвідом героїні), а і сам спосіб нарації. Завдяки відповідності «основного» тексту і «вставних» можна говорити

про «динаміку» або «зміну тональності» оповіді: Елізабет розчарується у собі як письменниці і разом з оповідачем усе більше втрачає владу над текстом.

В останній частині роману «Біля воріт» Елізабет Костелло заявляє на суді: “<...> I write that I hear. I am a secretary of the invisible <...> that is my calling: dictation secretary” [12, с. 199] (<...> Я пишу, що чую. Я – секретар невидимого <...> це моє покликання: секретар диктування). Так у романі відтворюється одна з провідних концепцій постструктуралізму, а саме концепція «смерті автора» (термін Р. Барта), згідно з якою у творі говорить не автор, а мова, тому читач чує голос не письменника, а тексту, організованого згідно з правилами культурного коду свого часу і своєї культури [17, с. 70]. Як Елізабет під кінець роману визнає свою вторинність щодо текстів, так і оповідач наче втрачає контроль над твором і слідує правилам, які нав’язує йому сам текст. Оповідач змальовує «гуртожиток» для тих, хто не пройшов ще крізь ворота, як концентраційний табір Третього Рейху, про який Елізабет говорила у третій частині роману. Містечко, у якому перебуває героїня, нагадує топоси, притаманні творчості Кафки: “the wall, the gate, the sentry, are straight out of Kafka” [12, с. 209] (стіна, ворота, вартовий – прямо з Кафки). Саме до текстів Кафки Елізабет досить часто звертається у своїх лекціях на початку роману. Також героїня під час написання своєї «сповіді» намагається зрозуміти, як звучать слова: “she gives the frogs a tap <...> the tone that comes back is clear, clear as a bell. She gives the word *belief* a tap <...> the sound that *belief* returns is not as clear, but clear enough” [12, с. 222] (вона стукає по жабкам <...> звук, який лунає, чистий, чистий як дзвіночок. Вона вдаряє по слову «вирити» <...> звук, який повертає «вирити», не такий чистий, проте досить чистий). Цей епізод повертає нас до другої частини роману, де Емануель Угуду розповідає про африканський роман: “The African novel, the true African novel, is an oral novel. On the page it is intern, only half alive; it wakes up when the voice, from deep in the body, breathes life into the words, speaks them aloud” [12, с. 45] (Африканський роман, справжній африканський роман, є усним. На сторінці, де він міститься, лише половина є живою, він [роман] пробуджується, коли голос із глибин тіла вдихає життя у слова, промовляє їх уголос). Елізабет намагається вдихнути життя не лише у своє письмо, а, можливо, й у саму себе, адже місто, де перебуває письменниця, «не більше реальне, ніж вона сама» [12, с. 195]. Таким чином, наприкінці роману наче черпає із самого себе, оповідач основного твору постійно повертається до вставних текстів. Отож, саморефлексивний модус оповіді наприкінці роману проявляється у фіксації (концентрації) тексту, який ми читаємо, за допомогою відтворення попередніх частин твору.

Варто зазначити, що Елізабет Костелло є персонажем і наступного роману Дж.М. Кутзее «Повільна людина» (“Slow Man”, 2005 р.). У романі вона є письменницею, яка проникає у життя головного героя, шукаючи натхнення та нового сюжету для своєї творчості. Звісно, акцент перенесений із розповіді про життя письменниці на життя звичайного емігранта в Австралії. Однак роман насичений роздумами про літературу і процес творчості, завдяки чому можна припустити, що «Елізабет Костелло» і «Повільна людина» є певними палімпсестами автора на тему творчості.

Проаналізувавши наративну структуру роману «Елізабет Костелло», ми зробили такі висновки. Роман Дж.М. Кутзее «Елізабет Костелло» є міжжанровим утворенням (містить есеїстичні конструкти), що вплинуло на специфіку оповіді. Наратив роману характеризується «оголенням прийому», завдяки якому оповідач акцентує увагу на штучності створення художнього твору. Міра «виявленості наратора» змінюється впродовж усього роману від помітно відчутного (метакоментар, метанаративні фрази, що переривають розповідь) до майже непомітного. «Елізабет Костелло» характеризується наявністю метарефлексії, що вказує на свідоме формування тексту автором і впливає на організацію тексту: межі між рівнем описування подій та їх коментуванням стираються, а межі між екстрадієгетичним наратором і персонажем, чий погляд представляється, легко перетинаються без усіляких письмових позначень. Завдяки метарефлексії у романі особливо помітним стає комунікативний аспект, адже текстові механізми (вказівка на пропуски у тексті і наративі, роздуми про творчий процес) спрямовані на виокремлення образу читача, хоча автор і не звертається до свого адресата безпосередньо.

У романі присутні всі види літературної саморефлексії (за класифікацією О.Ю. Анциферової), що вказує на саморефлексивний модус оповіді. У романі існує наративна відповідність між «основним» (історія про Елізабет) та «вставними» (лекції головної героїні і її колег) текстами. А отже, єдність тексту, «складання» роману з окремих лекцій забезпечують не лише зовнішній сюжет, а і сам спосіб нарації. Як оповідач, так і головна героїня наприкінці роману втрачають владу над письмом, визнаючи свою вторинність щодо тексту, тим самим у романі відтворюється постструктуралістська концепція «смерті автора». Саморефлексивний модус оповіді властивий і іншим романам Дж.М. Кутзее, отже, наша стаття відкриває перспективи для подальших досліджень творчості південноафриканського письменника.

Література:

1. Струкова Е.А. Образ творческой личности в произведениях англоязычных постколониальных писателей Дж.М. Кутзее и С. Рушди : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.03 / Е.А. Струкова. – М., 2016. – 215 с.
2. Павлова О.О. Категории «история» и «память» в контексте постколониального дискурса (на примере творчества Дж.М. Кутзее и К. Исигуро) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья» / О.О. Павлова. – М., 2012. – 20 с.
3. Гудкова Я.Г. Трансформация романа-эссе в творчестве Дж.М. Кутзее / Я.Г. Гудкова // Метаморфозы жанра в современной литературе [под ред. Е.В. Соколовой, Н.Т. Пахарьян]. – М. : ИНИОН РАН, 2015. – С. 161–168.
4. Meffan J. Elizabeth Costello / James Meffan // A Companion to the work of J.M. Coetzee ; [ed. by Timothy J. Megihlan]. – New York : Camden House, 2011. – P. 172–191.

5. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
6. Котелевская В.В. Повествовательная структура романов А. Деблина : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.03 / В.В. Котелевская. – Ростов-на-Дону, 2002. – 220 с.
7. Бовсунівська Т.В. Теорія літературних жанрів. Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману : [підруч.] / Т.В. Бовсунівська. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2009. – 519 с.
8. Метаморфозы жанра в современной литературе : [сборн. научн. статей] / под ред. Е.В. Соколовой, Н.Т. Пахсарьян. – М. : ИНИОН РАН, 2015. – 262 с.
9. Ковалев О.А. Нарративные стратегии в литературе (на материале творчества Ф.М. Достоевского) : [монография] / О.А. Ковалев. – Барнаул : Изд-во Алтайского ун-та, 2009. – 198 с.
10. Анцыферова О.Ю. Литературная саморефлексия и творчество Генри Джеймса / О.Ю. Анцыферова – Иваново : Иванов. гос. ун-т, 2004. – 468 с.
11. Анцыферова О.Ю. Творчество Генри Джеймса: Проблема литературной саморефлексии : автореф. дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья» / О.Ю. Анцыферова. – М., 2002. – 35 с.
12. Coetzee J.M. Elizabeth Costello [novel] / J.M. Coetzee. – New York : Viking, 2003. – 233 p.
13. Зусева-Озкан В.Б. Историческая поэтика метаромана : [монография] / В.Б. Зусева-Озкан. – М. : Intrada, 2014. – 488 с.
14. Hutcheon L. Narcissistic Narrative: The Metafictional Paradox / L. Hutcheon. – Waterloo – Ontario : Wilfrid Laurier University Press, 1980. – 168 p.
15. Каллер Дж. Теория литературы: краткое введение / Дж. Каллер ; [пер. с англ. А. Георгиева]. – М. : Астрель ; АСТ, 2006. – 158 с.
16. Деррида Ж. О грамматологии / Ж. Деррида. – М. : Ad Marginem, 2000. – 511 с.
17. Ильин И.П. Постмодернизм. Словарь терминов / И.П. Ильин. – М. : ИНИОН РАН ; Интрада, 2001. – 384 с.

Анотація

М. ПШЕНИЧНА. НАРАТИВНА СТРУКТУРА РОМАНУ

Дж.М. КУТЗЕЕ «ЕЛИЗАБЕТ КОСТЕЛЛО»

Статтю присвячено аналізу наративної структури роману Дж.М. Кутзее «Елізабет Костелло», який є видом саморефлексивного письма. Виявлено відповідність між «основним» та «вставними» текстами, яку забезпечує не лише зовнішній сюжет, а й сам спосіб нарації. Докладно проаналізовано всі види літературної саморефлексії.

Ключові слова: Дж.М. Кутзее, наратив, саморефлексивний модус, метаповідь, метакоментар, метарефлексія.

Аннотация

М. ПШЕНИЧНАЯ. НАРАТИВНАЯ СТРУКТУРА РОМАНА

Дж.М. КУТЗЕЕ «ЭЛИЗАБЕТ КОСТЕЛЛО»

Статья посвящена анализу нарративной структуры романа Дж.М. Кутзее «Елизабет Костелло», который является видом саморефлексивного письма. Вывявлено соответствие между «основным» и «вставными» текстами, которое обеспечивает не только внешний сюжет, но и сам способ наррации. Детально проанализированы все виды литературной саморефлексии.

Ключевые слова: Дж.М. Кутзее, нарратив, саморефлексивный модус, метаповествование, метакомментарий, метарефлексия.

Summary

M. PSHENYCHNA. NARRATIVE STRUCTURE OF THE NOVEL

“ELIZABETH COSTELLO” BY J.M. COETZEE

The study deals with the narrative structure of J.M. Coetzee’s novel “Elizabeth Costello”, which is a kind of self-reflective writing. The conformity between “main” and “intercalated” texts is revealed, that is provided with a plot as well as a mode of narration. All forms of literary self-reflection are analyzed in detail.

Key words: J.M. Coetzee, narration, self-reflective modus, storytelling, metacommentary, meta-reflection.

кандидат філологічних наук,
докторант кафедри української літератури
Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка

КУЛЬТ ВИНА ТА ЙОГО ПІДТЕКСТОВІ СМИСЛИ В ПОЕЗІЇ ЛІ БО

Китайська література відзначається потужною підтекстовістю, декодування якої вимагає не лише особливої уваги, концентрації й зосередженості від читача, але й специфічних знань і відчуття своєрідності китайської культури. Насамперед це стосується поезії вина, або т. зв. хмільної поезії, де семантичне наповнення образу вина набуває глибинних, почасти навіть філософських смислів. І яскравим прикладом у цьому плані є творчість відомого поета Лі Бо.

Незважаючи на те, що творчість Лі Бо ставала об'єктом окремих досліджень (Л. Ейдлін, І. Лисевич, В. Сорокін, Г. Турков, М. Федоренко, О. Фішман та ін.), поезія вина митця, зокрема мотиви даосизму в його творах, завдяки яким створюється другий, підтекстовий план у творах поета, залишаються вповні недослідженими. У цьому полягає **актуальність дослідження**.

Метою статті є розкрити мотиви даосизму в поезії вина Лі Бо. **Завдання:** визначити смисли, що вкладаються в поняття «вино» в китайській культурі в цілому та літературі зокрема, проаналізувати символічні значення образу вина у творах Лі Бо, виявити даоське наповнення віршів.

Образ вина, смисли, пов'язані з вином, завжди займали особливе місце в китайській культурі. Ще з давніх часів воно супроводжувало давні архаїчні ритуали та первісні обряди. Наприклад, О. Маслов відзначає таке: «Оскільки практично кожен акт традиційного життя, наприклад народження, весілля, похорон, супроводжувався відповідним ритуалом, то його важливою частиною були й великі узливання» [1, с. 224]. Цей культ вина, зокрема, відображений і в перших ієрогліфах. «На «алкогольний» характер указує й ранній вигляд багатьох ієрогліфів, які, здавалося б, мало пов'язані з винопиттям, – зауважує дослідник. – Наприклад, поняття «супроводжувати», «взяти шлюб» або «збігатися» раніше означало «готувати вино» й зарисовувалось у вигляді людини, що стоїть на колінах та розмішує щось у високій посудині» [1, с. 224].

Стає очевидною наскрізність культу вина в історії Китаю. Так, вино відіграло важливого значення в давньому ритуалі (*лі*), що було центральним у конфуціанстві. Зокрема, у працях Конфуція знаходимо опис ритуалів та обрядів, пов'язаних з узливанням вина.

На формування культу вина впливав даосизм, у якому проповідувалося, що одним із засобів досягнення *дао*, найвищої гармонії, стає певний стан сп'яніння, який сприяє пізнанню істини. (До цього питання ми повернемося трохи згодом.)

Стиль життя *фен лю* («вітер і потік», III – V ст.) також активно сприяв формуванню культу вина. Так, прихильники *фен лю* вживали вино, прагнучи «втопити у вині свій відчай, песимізм і сум» [2, с. 133], «запивали вином поминальну пісню невітленим ідеалам, з яких кожен з них починав своє життя» [2, с. 135], і тут вино «випускало тонкий аромат свободи від соціальних кайданів і небезпек, що чатували на бунтівника в ті часи» [2, с. 135].

В епоху Тан (VII – X ст.) продовжує формуватися *культура вина* (*цзю веньхуа*), суть якої сконцентровується в естетичній насолоді від стану сп'яніння. Як зауважує О. Маслов, «питання не в тому, як і яке вино пити, а в тому, який стан відчувати в результаті його прийому» [1, с. 225]. Того часу майже увесь Китай заповнили шинки, де пропонували різного виду вино, що вражало своїм багатством та різноманіттям. Наприклад, про одне з відомих міст-виробників вина згадує Лі Бо в «Пісні прибульця»: «*Є в Ланьліні смачне вино / із запахом куркуми. / В розкішних яшмових чарках / янтарним блиском сяє*» [3, с. 108] (переклад Г. Туркова).

Тема вина відображалася в поетичній творчості: про вино співались гімни, складались оди, писались вірші. Перші поезії, де з'являється вино, знаходимо вже в «Ши цзіні», і вже тут вино грає своїми різними семантичними значеннями. Наприклад, вино є одним з продуктів для ритуалу жертвоприношення предкам: «*... Чистого сделаю для возляння вина, / Рыжего выберу после быка без пятна, / Предкам свой жертвенный дар приготовив сполна. / Нож с колокольчиком жертвенный – этим ножом / Шерсти клочок от ушей быка отстрижем, / Жертву зарезав, кровь с салом его соберем*» [4, с. 192]; вино стає символом гостинності: «*... Достойных гостей я сегодня встречаю, / И слышу я цитры и гусей игру, / Согласье и радость в удел изберу. / Отменным их ныне вином угощаю – / Достойных гостей веселю на пиру*» [4, с. 126]; у вині шукають втіхи та заспокоєння: «*Подымаюсь ли вверх по скалистому склону – / Истомилися кони и труден подъем. / Я вина наливаю в кувшин золоченый, / Чтобы вечно не думать о милом моем*» [4, с. 25]; і т. д.

Проте на тлі віршів, присвячених вину, виокремлюється т. зв. *поезія вина*, одна з домінуючих тем танської поезії, яскравими представниками якої є такі видатні поети, як Лі Бо (701–762 рр.), Ду Фу (712–770 рр.), Бо Цзюй-і (772–846 рр.) та ін. І адекватне розуміння поезії вина цих майстрів слова, особливо для інокультурних читачів, вимагає правильного розуміння семантики вина, його символічного наповнення. В. Алексєєв застерігає: «Слова «п'яниця», «п'янство» навряд чи передають поетичне сп'яніння на лоні природи культурних, освічених китайських людей, які використовують його для поетичних бесід і віршів, віршів без кінця» [5, с. 261].

Пригляньмося уважніше до поезії вина Лі Бо, щоб відчутти багатогранне символічне наповнення образу вина.

Лі Бо (Лі Тай Бо) – великий поет китайської літератури, добре відомий далеко за межами Китаю через численні переклади багатьма мовами й такий зрозумілий західному читачеві тим духом свободи, що проймає майже кожен вірш лірика. Зокрема, для українського читача поетичні твори Лі Бо цілком можливо викличуть паралелі з творами Г. Сковороди.

Згадаймо вірш Лі Бо «Запитання і відповідь у горах»:

*Мене спитали, в чому смисл
мого життя у горах.*

*Я усміхнувся і промовчав,
ну що тут говорити!*

З дерев опалі пелюстки

пливуть у далеч-безвість –

В новий, у зовсім інший світ,

байдужі до людського!» [3, с. 21] (переклад Г. Туркова).

А ось уривок з другої пісні «Саду божественних пісень» Г. Сковороди:

Залиш, о дух мій, скоро всі земляні міста!

Зійди, мій душе, в гори, де правда живе свята,

Спокій де, тишина царюють з відвічних літ,

Країна де вабна, де неприступний є світ [6, с. 50] (переклад В. Шевчука).

Як бачимо, істина пізнається в самоті й тиші, де час неначе уповільнює свій рух, у горах, де людина відчуває тісний зв'язок з природою, єдність зі світом і водночас свободу. І цей мотив зближує та єднає твори, що презентують не лише різні літератури (китайська й українська), але й різні світоглядні концепти (східні й західні).

Дух свободи Лі Бо тісно пов'язаний з даосизмом, філософією, що бере свій початок у IV – III ст. до н. е., релігією з II ст. до н. е. Основні засади даосизму відображені в працях «Лао-цзи» та «Чжуан-цзи», де чітко визначено основну ідею вчення: людина й природа підлягають загальному закону, тобто *дао* (шлях, дорога, направлення, правило), з якого все почалося і яким все закінчиться, і головна (і чи не єдина!) задача людини полягає в тому, щоб пізнати *дао*, абсолютну істину.

На шляху до пізнання *дао* даос має усамітнитись, стати відлюдником на лоні природи, що сприяє довгим медитаціям, роздумам та пізнанням. Ось як пояснює даоське розуміння життя В. Алексеев: «Підемо геть від огидної та грубої товщі світу, від його паскудного натовпу, від його грубих віх добра і зла, від його благ і його зол! Забудемо мову людей, їх радості і скорботи; перетворимось у безумців, які їх лякають; поселимось у горах, серед німої природи, де ми будемо назавжди недоступні покликам не «істинного» життя!» [5, с. 66].

Ця тема усамітнення в горах для пізнання *дао* часто зустрічається в поезії Лі Бо: «Одна тільки мрія – / відвідатъ прославлені гори, / Щоб там, окрилившись, / пізнати Велике Дао!» [32] (переклад Г. Туркова) або «Мене спитали, в чому смисл / мого життя у горах. / Я усміхнувся і промовчав, / Ну що тут говорити!» [3, с. 21] (переклад Г. Туркова).

І в такому перебуванні в горах ліричний герой відчуває особливу органічну єдність з природою: «Я на гори дивлюся – / і не набридає мені, / Горам також на мене / дивитися не набридає» [3, с. 195] (переклад Г. Туркова) або «За цілий день / одне одному не збайдужіти – / Таке, Дзінтішань (гора. – М. Ф.), / Можливе тільки з тобою» [3, с. 24] (переклад Л. Первомайського, підрядковий переклад Б. Рифтіна).

У такі даоські поетичні мотиви вплітається тема вина, де «дар Небесний» [7, с. 226], вино – стає одним із засобів на шляху до пізнання *дао*. Про цей зв'язок було вже згадано вище: певний стан сп'яніння є одним із засобів на шляху до пізнання *дао*.

Для того щоб глибше зрозуміти зв'язок між станом сп'яніння та пізнанням істини, варто згадати про т. зв. «п'яний» стиль в окремих видах мистецтва, де він дарував вищий ступінь просвітленості. «У каліграфії і навіть в мистецтві фехтування та рукопашного бою існував особливий «п'яний» стиль, де сп'яніння виступало знаком самого чистого натхнення й тому вищою просвітленістю свідомості, – пояснює В. Малявін. – Бо, ослаблюючи розумовий контроль, вино відкриває незвичайну чутливість духу. <...> Вульгарне ж пияцтво зовсім не властиве життєвому устрою китайського народу» [8, с. 45].

Можливо, саме через таку свою «просвітницьку» властивість вино відіграє важливого значення в даосизмі. «...Даоське вчення ставило вино в ряд сакральних атрибутів своєї містичної традиції, – відзначає С. Торопцев. – Жертвенне узливання вином в ранньому даосизмі супроводжувало обряд возведення у високий духовний сан. <...> Для даосів вино протистояло світським заборонам і регламентаціям, властиві буддизму й конфуціанству, приносило звільнення духа подібно до прийняття «еліксиру безсмертя». Канонізовані даоські святи були невідривні від пиття» [7, с. 228]. Щоправда, «рядових adeptів даоської релігії закликали стримуватись від зловживання дурманним напоєм...» [7, с. 228].

У вірші Лі Бо «Під місяцем п'ю сам-один» можемо простежити ідею того, що у вині приховується абсолютна істина: «Неочищене – / зветься питвом мудреців. / А прозоре вино – / це напій геніальних» [3, с. 165] (переклад Г. Туркова). (Для порівняння наведемо переклад російською мовою: «...Вино приємно Небу и Земле, / Так перед Небом этот грех не страшен. / Ты святость обретишь навеселе, / Ты мудрость обретишь от доброй чаши» [3, с. 42]). І власне, саме ця ідея (вино сприяє пізнанню *дао*) була фактично вперше сформульована саме Лі Бо, незважаючи на вже існуючу історію винної поезії.

Щоб адекватно оцінити поезію вина в Китаї, треба чітко усвідомити специфічне наповнення ритуалу винопиття. «Хто візьметься стверджувати, що китайці тишили себе вином лише на природі? – задає питання С. Торопцев. – Але духмяне зілля, у якому колихаються жовті пелюстки осінніх хризантем, серед заспокійливої та чистої природи – це ритуал. Вони невіддільні один від одного, обидва дарують свободу та повертають до природності втраченої цивілізованою людиною чистою одвічністю» [7, с. 89].

У такому ритуальному контексті в пейзажній ліриці живання вина, як вірно зазначає С. Торопцев, не гуляння, а духовне очищення [7, с. 89]. Саме з таким семантичним наповненням (духовне очищення) вино представлено в поезії «Літнього дня в горах»: «Віяло з білих пер – / не в поміч тут воно. / Серед куців сиджу, / роздягся вже давно, – / Пов'язку з голови / на прискалку повісив, / Читаю вірші й п'ю / на самоті вино» [3, с. 231] (переклад Л. Первомайського, підрядковий переклад Б. Рифтіна). Або в уривковій «Пісні з осіннього берега»: «Ріка – неначе / розгорнута штука шовку. / І зовсім поруч – / Погідного неба (озеро. – М. Ф.) гладінь. / Ех, зараз отут би / під сляком місяця вповні, / В оточенні квітів – / та й сісти в човен з вином!» [3, с. 90] (переклад Г. Туркова). Чи у вірші «Ніж не одержу вина»: «Ввечері п'ю під вікном, що виходить на схід, / іволга знов сіла на циновку, / і весняний вітер – мій гість. / Сьогодні нам усім добре разом» [3, с. 236] (переклад І. Лисевича та В. Іллі).

Саме таке «духовне» наповнення семантики вина змінює розуміння сцени застілля: «Котрий уже день / обмиваємо нашу розлуку! – / Напевно, сходили / усі верховини й долини» [3, с. 34] (переклад Г. Туркова), «...Розмови із сміхом. – / Нарешті-бо відпочиваєм! / Вино пречудове. – / Відмітили все ж таки зустріч!» [3, с. 67] (переклад Г. Туркова), «Як свято влаштувати – то не жалійся, / що грошей, мовляв, не хватає. / Хоч в скільки обійдеться – мусиш платити, / але щоб питво не кінчалось!» [3, с. 74] (переклад Г. Туркова) і т.д.

Як зауважує С. Соколов-Ремізов, «тема вина, екстазу, безумства займає особливе місце в далекосхідній естетиці середньовіччя» [10, с. 170]. І в такому тематичному контексті вино стає символом творчого натхнення й свободи. Наприклад, вино супроводжує творче натхнення, а отже, і асоціюється з ним: і це постає у вже згаданій поезії «Літнього дня в горах»: «Віяло з білих пер – / не в поміч тут воно. / Серед куців сиджу, / роздягся вже давно, – / Пов'язку з голови / на прискалку повісив, / Читаю вірші й п'ю / на самоті вино» [3, с. 231] (переклад Л. Первомайського, підрядковий переклад Б. Рифтіна) або у творі «Проводжаю Ду Фу на сході округи Лу, біля гори Шиминь»: «Вже декілька днів на розставання / триває наш хміль. / По схилах гірських ми з тобою блукаєм давно. / Коли ж ми зустрінемося знов, / як ти підеш звідциль, / Щоб вірші читати / і пити прозоре вино?» [3, с. 224] (переклад Л. Первомайського, підрядковий переклад Б. Рифтіна).

А ось свободу й легкість вловлюємо в поезії «Сходжу з гір Чусуннаньшань, іду в гості до друга Хуси пити вино»: «Радісне хміль викликає / у серці чуття. / Щастя – коротке, / але ж і тривоги минають, / З радістю ми поринаємо / у забуття» [3, с. 233] (переклад Л. Первомайського, підрядковий переклад Б. Рифтіна). І подібні відчуття маємо в поезії «Ночівля друзів-відлюдників»: «А як захмелієм – / розляжємось в горах пустинних. / Геть ковдри й подушки! – Для цього є Небо й Земля!» [3, с. 27] (переклад Г. Туркова).

При тому вино дарує зцілення, втіху, заспокоєння та навіть забуття. Так, вино відводить сум: «Щоб прогнати печаль, / що громадилась тисячі років, – / Треба долю навіть язати / із сотнями дзбанів вина» [3, с. 27] (переклад Г. Туркова) або «Покличемо хлопця, відправимо в лавку, / нехай на вино обміняє. / А потім засядем – і геть розметаєм / всю гору людських печалей!» [3, с. 74] (переклад Г. Туркова).

Вино дарує радість: «Радісне хміль викликає / у серці чуття. / Щастя – коротке, / але ж і тривоги минають, / З радістю ми поринаємо / у забуття» [3, с. 233] (переклад Г. Туркова) і «Заглянув у келих, / а там – щасливе обличчя. / Всмійнувся подумки / й випив себе одним духом» [3, с. 160] (переклад Г. Туркова).

Усі життєві неприємності вино покриває забуттям, де зникають межі між печаллю та радістю: «Добряче хильнув я, / та й ти наче трохи розвіявся. / Хмільні, ми забули / про всю світову хитромудрість» [3, с. 67] (переклад Г. Туркова) або «Але якщо надудлишся, / піддавшись шинкареві, – / Не розбереш, де рідний край, / де той, куди ти їдеш» [3, с. 108] (переклад Г. Туркова).

Між тим, з яким би значенням, зокрема й символічним, не виступало вино в тому чи тому творі Лі Бо, воно завжди несе за собою значення духовного блаженства й свободи, втрачаючи своє пряме значення – суто алкогольного напою. І це потрібно завжди пам'ятати, читаючи поезію вина Лі Бо для її правильного розуміння й осягнення.

Як точно зауважує В. Алексєєв, Лі Бо «описує стан сп'яніння як ідеал надлюдини та надпоета, що звільняється від уз грубої землі, і граничить з поезією безумства (тупість сп'яненого поета – видима лише, звичайно)» [5, с. 261]. Можливо, через цей настрій безумства, що приходить разом з образом вина й надалі приводить до паралелей з даосизмом, закріпилися за Лі Бо прізвиська «Скинутий небожитель-безумець» (сянькуань) [див.: 10, с. 170] чи «хмільний сянь» («хмільний святий») [7, с. 229].

Сам же Лі Бо одного разу сміливо заявив: «У хмелю моя голова стає яснішою та вірші пишуться краще, а писати вірші – мій придворний обов'язок, тому пити – це робоча необхідність. До того ж я «винний геній», і пити вино – моя найперша життєва потреба, заборонити мені пити – все одно що заборонити жити» [7, с. 153].

Незважаючи на те, що Лі Бо був знавцем вина й любив випити, він не був пиякою. Як зауважує С. Торопцев, поету було важливо «де, коли й з ким пити» [7, с. 230]. Та поетичний світ Лі Бо розкриває більше, ніж факти з його життя, – особливе ставлення до вина, у якому поет вбачав шлях до пізнання *дао*, де вино асоціюється з духовним блаженством і свободою.

Таким чином, поезія вина Лі Бо грає своїми семантичними значеннями. Зокрема, вино стає символом духовного очищення, творчого натхнення й свободи, дарує зцілення, втіху, заспокоєння й забуття, де зникають межі

між печаллю та радістю. Та за цими символічними значення постає ще один підтекстовий план, що невід’ємно супроводжує й інші, прив’язується до вчення *дао*, де у вині приховується шлях до абсолютної істини, досягнення духовного блаженства й свободи.

У той же час мета досягнення духовного блаженства й свободи, що пов’язана з пізнанням *дао*, є близькою читачеві, що навіть не знайомий з особливостями китайського сприйняття світу, бо не залежно від етнічно-культурних особливостей і цінностей кожна людина прагне до духовного блаженства й свободи. Очевидно, саме такі загальнолюдські ідеї роблять творчість Лі Бо, щоправда, з чітко вираженим особливим культурним наповненням, надзвичайно популярною та відомою на Заході.

Література:

1. Маслов А.А. Китай: Укрощение драконов. Духовные поиски и сакральный экстаз / А.А. Маслов. – М. : Алетея, 2003. – 256 с.
2. Бежин Л.Е. Под знаком «ветра и потока»: образ жизни художника в Китае в III – VI вв. / Л.Е. Бежин. – М. : Наука, 1982. – 221 с.
3. Лі Бо. Дух старовини : вибрані твори / з кит. переклад Геннадій Турков. – Львів : ЛА «Піраміда», 2011. – 253 с.
4. Шицзин: Книга песен и гимнов / пер. с кит. А. Штукина ; подгот. текста и вступ. ст. Н. Федоренко ; коммент. А. Штукина. – М. : Художественная литература, 1987. – 350, [2] с.
5. Алексеев В.М. Труды по китайской литературе : в 2 кн. / В.М. Алексеев ; сост. В.М. Баньковская ; отв. ред. Б.Л. Рифтин. – М. : Вост. лит., 2002–2003. – Кн. 1. – 2002. – 574 с. – (Классики отечественного востоковедения : Осн. в 2001 г.).
6. Сковорода Г. Твори : у 2 т. / Г. Сковорода. – К. : АТ «Обереги», 1994. – (Гарвард. б-ка давнього укр. письменства). – Т. 1 / Передм. О. Мишанича. – 527 с.
7. Торопцев С. Жизнеописание Ли Бо – Поэта и Небожителя / С. Торопцев. – М. : Институт Дальнего Востока РАН, 2009. – 357 с.
8. Малявин В. Китайская цивилизация / В. Малявин. – М. : ИПЦ «Дизайн. Информация. Картография» : ООО «Издательство Астраль» : ООО «Издательство АСТ», 2001. – 627 с.
9. Ли Бо. Пейзаж души: Поэзия гор и вод / Ли Бо ; пер. с кит. ; ком. С.А. Торопцев. – СПб. : Азбука-классика, 2005. – 315 с.
10. Соколов-Ремизов С.Н. «Куанцао» – «Дикая скоропись» Чжан-Сюя // Сад одного цветка : сб. статей и эссе. – М. : Наука, 1991. – С. 167–196.

Анотація

М. ФОКА. КУЛЬТ ВИНА І ЙОГО ПІДТЕКСТОВІ СМИСЛИ В ПОЕЗІЇ ЛІ БО

У статті досліджуються мотиви даосизму в поезії вина відомого китайського поета Лі Бо. Встановлено значення вина в китайській культурі загалом та в літературі зокрема, проаналізовано символічні значення образу вина у творах Лі Бо, виявлено даоське наповнення віршів. Поезія вина Лі Бо наповнена різними символічними значеннями, де вино стає символом духовного очищення, творчого натхнення та свободи.

Ключові слова: китайська культура, китайська література, поезія вина, Лі Бо, підтекст, вино, даосизм, дао.

Аннотация

М. ФОКА. КУЛЬТ ВИНА И ЕГО ПОДТЕКСТОВЫЕ СМЫСЛЫ В ПОЭЗИИ ЛИ БО

В статье исследуются мотивы даосизма в поэзии вина известного китайского поэта Ли Бо. Установлено значение вина в китайской культуре в целом и в литературе в частности, проанализированы символические значения образа вина в произведениях Ли Бо, выявлено даосское наполнение стихов. Поэзия вина Ли Бо наполнена разными символическими значениями, где вино становится символом духовного очищения, творческого вдохновения и свободы.

Ключевые слова: китайская культура, китайская литература, поэзия вина, Ли Бо, подтекст, вино, даосизм, дао.

Summary

M. FOKA. THE WORSHIP OF WINE AND ITS SUBTEXT MEANINGS IN LI BAI'S POETRY

The Taoism motives in the famous poet Li Bai's wine poetry are investigated in the paper. The meaning of the wine image both in the Chinese culture in general and in the Chinese literature in particular has been determined, the symbolic meanings of the wine image in Li Bai's works have been analyzed, and the Taoism motives have been described. Li Bai's wine poetry has different symbolic meanings, where the wine is a symbol of spiritual self-perfecting, artistic inspiration, and freedom.

Key words: Chinese culture, Chinese literature, wine poetry, Li Bai, subtext, wine, Taoism, Dao.

**4. Романські, германські
та східні мови**

**4. Романские, германские
и восточные языки**

**4. Romanic, Germanic
and Oriental languages**

WAYS OF USING FICTION IN TEACHING ESP

Reading fiction plays a vital role in ESP development. Reading is considered to have strong influence on formation of the language skills and also the whole personality of the student. It is believed that fiction enhances language learning, creates a positive atmosphere in the classroom and gives the feeling that language learning is instructive and enjoyable.

The **aim** of this article is to study aspects of using fiction in teaching ESP. To reach this aim we will fulfill the following **tasks**: to identify the reasons for using fiction in teaching ESP; to outline the main principles of selecting fiction for ESP; to specify language features of the selected book; to classify and analyze a variety of activities that can be used at different stages of instruction.

The **subject** of the research finds itself in the investigation of peculiarities of using fiction in teaching ESP.

Selection of an appropriate book to be used when teaching English is essential. Moreover, there are various possible approaches to using fiction in class. These range from occasional use of stories to supplement a topic in a course book, to using a story-based course book, and possibly supplementing this with additional stories as well, and even to basing the whole language programme and syllabus on a selection of books which the students study over a period of time.

We believe it is important to discuss possible reasons for using fiction and how language learners can benefit from them. Since choosing a relevant book could present some difficulty, we are going to outline principles to be taken into account. Furthermore, there are many types of stories we attempted to select those that are the most suitable for teaching ESP English and give characteristics of their language features.

We may all agree that most fiction is very motivating and challenging for students. They can help develop positive attitudes towards the foreign language, culture and language learning. Books can provide opportunities for developing continuity in students' learning. They can link English with other subject areas across the curriculum [1, p. 97]. Reading books develop students' learning strategies such as listening for general meaning, predicting, guessing meaning and hypothesizing. It can develop all students' skills [2, p. 198]. They also provide ideal opportunities for presenting cultural information and encouraging cross-cultural comparison.

Reading books allows the teacher to introduce or revise new vocabulary and sentence structures by exposing learners to the language they study in varied, memorable and familiar contexts, which enrich their thinking and gradually enter their own speech. Stories allow teachers to use an acquisition-based methodology by providing optimal input. It is great to use books in the original because they add variety and provide a springboard for creating complete units of work that constitute mini-syllabuses and involve students personally, creatively and actively in an all-round whole curriculum approach [2, p. 199].

There are many good reasons for using fiction as language material in ESP language teaching. However, they not only provide authentic examples of language use but also offer literary, cultural and professional elements. Thus, reading fiction facilitates the development of students' personality, imagination and intelligences and language use are highly beneficial in ESP teaching programs.

Ability to select is one of the key general competences of foreign language teachers. They always need to select some materials, resources, methods and other things to make the process of learning as effective as they can. Since there are different books, it means that there are numerous options for a language teacher to choose from. Thus, the decision can be far from an easy one. Therefore, it is necessary to consider what aspects should be taken into account and what principles should be followed when selecting a story to be used in a language classroom.

Many authors, among them Ur, Carter, Long, Duff, Maley, Lazar, Collie and Slater suggest some guidelines for choosing books for reading effectively. To our mind, the most complete list of selection criteria was proposed by Ellis and Brewster [2, p.188]. They suggest analyzing *level, literary devices, content, illustrations, educational potential, motivation, values, global issues, language, content, potential for follow-up work*. Let us consider these in detail.

– **Level**. The teacher should evaluate the difficulty of vocabulary and structures of the language. It is important to decide if the level is accessible and if an appropriate level of challenge is provided.

– **Literary devices**. We should observe what literary devices the book contains and how these will help students understand, encourage anticipation and remembering, enrich their language.

– **Content** should be relevant, informative, memorable.

– **Educational potential**. We should remember that the novel has to enable language learners to become aware of and develop their learning strategies. The teacher should examine what students can learn about the world and other cultures from reading and if the book can link in with other subjects across the curriculum.

– **Motivation.** The teacher should analyze if the book can motivate students by drawing on their personal experience and develop their imagination. It is important that students respond positively to the book and develop positive attitudes towards the target language, culture and language learning including ESP.

– **Values.** We should take into account the following values: emotional development, cooperation, collaboration, self-esteem. Reading books has to help children become aware of and question important values.

– **Global issues.** The chosen book should offer students a broader view of the world. That is why we should analyze if it develops awareness and understanding of environmental and ecological issues, gender issues, racism, sexism, human rights, health and safety, tolerance, etc.

– **Language and content** should be authentic and appropriate. The teacher should examine if the language is representative of the variety spoken in the target culture. It is important that the story provides some information about life in the target culture. The teacher should also decide if the topic raised in the book is of interest to the students.

– **Potential for follow-up work.** We should analyze if the book provides a starting point for related language activities and lead on to follow-up work in the form of concrete outcomes, such as making something, organizing some event or other activities based on the book [1, p. 38].

To our mind, the last criterion is of primary importance as we want to use books for developing all four language skills – reading, writing, listening and speaking. Many students find reading in a foreign language difficult and laborious. Students often complain that there are too many new words they do not understand and so initially, they give up. Teachers or students can design a questionnaire to find out about their class's reading habits which can enable teachers to choose the appropriate type of stories as well as level.

Whatever the source, the most important thing is that the story chosen is suitable for the language learners it is intended for. The teacher needs to check that the content is relevant, interesting, appealing and memorable. The book should be selected in reference to the course objective, the learners' profile, and the book content in order to make the best of it.

Some types of books are more suitable for use in a language classroom as they are more relevant to the aims and the objectives to learning English as foreign language than others. Any book is a microcosm of how people act, feel, and think, and what they value as an individual or as a member of a community or institution [3, p. 48]. What are specific features and structure of books which are most often used by language teachers?

To make a well-balanced choice of a book a teacher should consider different aspects and typical characteristics of different types of books. It is necessary to examine what a book can offer to language learners and choose the one that would meet their learning needs and abilities. English language teacher should take into consideration such factors in choosing the novel for reading: age, intellectual maturity, emotional understanding, motivation, needs, language proficiency, cultural and literary background of the students, teaching a foreign language through stories will not be so complicated; contrarily it will be enjoyable and advantageous.

While creating a book-based lesson plan or syllabus, we need to know what aim we want to achieve and think about activities during the students' work with the book. Here we will concentrate our attention on activities to be done at *pre-reading* or before reading stage, *while-* or during reading and post- or *after reading stage*. It is advisable to provide different types of activities during the lesson and thereby keep students in constant interest. In order to use reading books effectively, teachers need to apply a wide range of procedures at each of three stages:

– *functions of pre-, while- and after-reading stages;*

– *types of reading based activities;*

– *Need for variety of activities.*

Pre-reading activities try to prevent failure and help support the students' comprehension of the novel. Many methodologists (Chatman, Ur) share the idea that pre-reading stage is of utmost importance.

Pre-reading activities are important because they introduce the topic, they motivate students to read the book. Besides, they provoke initial interest in the topic and students start to think about it. Activities of pre-reading stage prepare learners' minds and show what they already know about the topic. These activities help teachers anticipate problems in terms of language and concepts and give space to pre-teach complicated language [4, p. 141]. Pre-reading activities are a variety of warming up activities which relax students. Thus, the main function of the pre-reading stage is to activate learners' schemata and to prepare learners for reading.

It may be necessary to study or discuss vocabulary and grammar, to arouse curiosity about the content and stimulate imagination before actually reading the text. This will depend on the type of the book and the level of students' English language competence. Activities at the pre-reading stage involve students in the process of communication in the foreign language. This in turn can contribute towards developing their reading comprehension skill as well as their oral proficiency.

The while-reading activities are designed to help students respond cognitively, emotionally and imaginatively to a story. Through the activities, students become familiar with the features of the book, such as characters, setting and plot, and this contributes to their understanding and appreciation of the text. Students can read or listen to the story in class and at home. In class it can be silent reading or reading aloud. Moreover, they can read for different purposes, which in turn demands different types of reading.

Jeremy Harmer stresses the need to distinguish between intensive and extensive reading. He explains that intensive reading refers to the detailed focus on the construction of reading stories which takes place usually in classroom. Meanwhile, extensive reading refers to reading which students do often at home [5, p. 210].

The essential element of extensive reading is reading for pleasure. This kind of reading is highly recommended not only for native speakers of English, but also for learners of English as a foreign language. Furthermore students can read in different ways: browsing, skimming, scanning, detailed reading or reading for relaxation. Students can browse the headlines to get an overall view, or skim the chapter of the book to get the gist or the general sense without understanding everything. When browsing or skimming, students read for the main ideas, focussing on the key point in each paragraph. It is a way of speed-reading or efficient reading to get a lot of understanding in a short time without looking for anything in particular. If students scan a story, they read for specific information, selecting key information on a particular issue.

Students do detailed reading when they need to deeply understand and analyse what they read. Students may come up with supporting ideas, consider arguments for or against, and/or take notes for future use. They may study setting, plot and character, or relationships and conflicts in the novel.

When students start reading a book, it is important that they have some “guidelines” about what to look for while reading it. Such guidelines could be given in the form of an introduction and should be simple at first. The idea is to help the students make discoveries which might otherwise pass them by [6, p. 137]. Still, there is always a dilemma in connection with reading fiction regarding how much the students should try to explore, discover and enjoy on their own, and how much teachers should come in and interpret or analyze the text for or with them [7, p. 242]. This is the dilemma that should be considered carefully.

After-reading activities develop students’ skills especially their productive ones such as writing (e.g. writing letters and postcards, note-taking, etc.) and speaking (e.g. interviewing, role-play, questionnaires, etc.). In these activities students can work individually or in groups or they can work on a project as a whole class. After-reading activities provide enjoyment and satisfaction as they allow students to complete a piece of work in English. They can also gain self-confidence which, in turn, can create a more positive attitude to learning English. Students may express their own ideas in after-reading activities that means that students’ creativity is encouraged [8, p. 158]. According to Chatman, post-reading activities help readers to clarify any unclear meaning where the focus is on the meaning not on the grammatical or lexical aspects of the text [9, p. 126]. Activities at this stage may be done in class or used as homework. What is the most important, they should provide opportunities to extend and consolidate language or topics introduced through a story.

Conclusion. Summing up, we may state that using fiction is a very effective method in teaching English at Law school and most teachers gladly use them as a language teaching material. Moreover, a variety of activities based on the novel are provided at all reading stages. The emergence of the Internet has made it possible to select books more quickly and efficiently. Despite a number of problems accompanying the use of fiction in a language classroom, they make the educational process more effective and contribute to the development of all language skills.

Teachers also use a whole range of activities based on novels at all reading stages: group or pair work activities; whole-class discussions; debates; role plays; dialogues; translation; reading comprehension exercises (matching and gap-filling tasks); retelling; vocabulary exercises; sentences or story completion activities; making up the end of the story; paraphrasing or putting sentences in the correct order; like/dislike and true/false tasks. However, there are some difficulties teachers’ experiences when trying to use fiction: sustaining students’ interest to work hard, initiating and sustaining discussions based on the book read, lack of technical resources, dealing with unknown words and structures and lack of time.

At present time there is a tendency to use fiction more often in teaching English at Law School of Lviv University. On the one hand, this can be due to the fact that the number of lessons of English per week has increased. On the other hand, it seems that more and more teachers realize the potential of using stories in their teaching as a useful language learning tool.

References:

1. Ellis G. Tell it Again / G. Ellis, J. Brewster. – Penguin Books, 2002. – 188 p.
2. Ellis G. The Storytelling Handbook for Primary Teachers / G. Ellis, J. Brewster. – New York : Penguin Books, 1991. – 275 p.
3. Fowler R. Linguistics and the Novel / R. Fowler. – London : Methuen, 1977. – 141 p.
4. Lewis M. The Lexical Approach / M. Lewis. – Hove : Language Teaching Publications, 1993. – 200 p.
5. Harmer J. The Practice of English Language Teaching / J. Harmer. – New York : Longman, 1994. – 296 p.
6. Wright A. Creating Stories with Children / A. Wright. – OUP, 2002. – 144 p.
7. Rivers W. Teaching Foreign-Language Skills, 2nd ed. / W. Rivers. – Chicago and London : The University of Chicago Press, 1981. – 562 p.
8. Vale D. Teaching Children English. A Training Course for Teachers of English to Children / D. Vale, A. Feunteun. – Melbourne : Cambridge University Press, 1995. – 286 p.
9. Chatman S. Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film / S. Chatman. – Cornell University Press, Ithaca, 1978. – 267 p.
10. Anderson M. Text Type in English 2 / M. Anderson. – Australia : Mackmillan, 1997. – 170 p.
11. Cameron L. Teaching Languages to Young Learners / L. Cameron. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 276 p.
12. Carter R. Investigating English Discourse: Language, Literacy and Literature / R. Carter. – London : Routledge, 1997. – 264 p.
13. Collie J. Literature in the Language Classroom. (5th ed.) / J. Collie, S. Slater. – Glasgow : Cambridge University Press, 1991. – 196 p.

14. Cross J. Long Ago and far Away / J. Cross. – Birmingham : Development Education Centre (Birmingham) Press, 1994. – 174 p.
15. Davies A. A Glossary of Applied Linguistics / A. Davies. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2005. – 142 p.
16. Denning S. The Springboard: How Storytelling Ignites Action in Knowledge-Era Organizations / S. Denning. – Boston, London : Butterworth Heinemann, 2000. – 248 p.
17. Ur P. A Course in Language Teaching: Practice and Theory / P. Ur. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 367 p.

Summary

A. ARTSYSHEVSKA, N. HRYNYA. WAYS OF USING FICTION IN TEACHING ESP

The article deals with reading as one of the aspects in teaching ESP. Special attention is paid to fiction, how to select the appropriate text for reading; the list of selection criteria has been proposed. Three reading stages are overviewed and analyzed. A whole range of activities based on novels at all reading stages can be used in the classroom.

Key words: reading, fiction, to select the text, reading stages.

Анотація

A. АРЦИШЕВСЬКА, Н. ГРИНЯ. СПОСОБИ ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ В НАВЧАННІ ESP

У статті розглядається читання як один з аспектів у викладанні ESP. Особлива увага приділяється художній літературі (як вибрати потрібний текст для читання). Запропонований перелік критеріїв відбору творів. Проведений огляд і аналіз трьох етапів читання. У класі на всіх етапах читання можна використовувати різні комплекси вправ.

Ключові слова: читання, художня література, вибір тексту, етапи читання.

Аннотация

A. АРЦИШЕВСКАЯ, Н. ГРЫНЯ. СПОСОБЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ОБУЧЕНИИ ESP

В статье рассматривается чтение как один из аспектов преподавания ESP. Особое внимание уделено художественной литературе, выбору подходящего текста для чтения; был предложен список критериев отбора произведений. Рассматриваются и анализируются три этапа чтения. В классе на всех этапах чтения можно использовать различные комплексы упражнений.

Ключевые слова: чтение, художественная литература, выбор текста, этапы чтения.

ПРЕФІКСАЛЬНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОЦІННОГО ЗНАЧЕННЯ СЛОВА (НА МАТЕРІАЛІ «СПОВІДІ» АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА)

Постановка проблеми. Категорія оцінки становить інтерес у різних мовах у межах певного засобу її вираження або в цілому; оскільки вона спирається на різні національні оцінні стереотипи, лінгвісти приділяють увагу оцінній лексиці в площині мови й мовлення. Антропоцентричний підхід спонукає дослідників звертатися до опису лексики, яка виражає оцінку й емоції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Універсальність цієї категорії зумовлює актуальність її вивчення й у латинській мові, про що свідчать наукові дослідження, присвячені цій проблемі; наприклад, М. Сенів [1; 2] досліджував різні засоби вираження оцінки на матеріалі творів Марціала, Плавта й інших митців античності, питання суфіксальних утворень зі значеннями оцінки в латинській мові були об'єктом дослідження цілої низки вітчизняних і зарубіжних учених (зокрема, Р. Домбровського [3]), категорія оцінки в системі префіксації висвітлена в праці В. Новодранової [4] та ін. Незважаючи на визнання важливості емоційних чинників для вивчення мови, галузь дослідження категорії оцінки в латинській мові, зокрема на морфологічному рівні, залишається однією з маловивчених і складних [5; 6; 7; 8]. Таким чином, нашим завданням є дослідити й описати особливості префіксів як засобів творення оцінності.

Виклад основного матеріалу. В основу аналізу префіксальних засобів оцінки покладені ознаки, які входять як у групу *абсолютної* оцінки, у формулюванні якої використовуються такі основні поняття, як «добрий / поганий», так і в групу *порівняльної* оцінки, яка вказує на більший або менший ступінь ознаки, різновидом останньої є ознака надзвичайно високої оцінки. Ці три види оцінних значень мають власну специфіку як у семантичному плані, так і в засобах вираження. Їхня реалізація означає, що один із порівнюваних об'єктів може проявляти три види асоціативних характеристик: бути рівноцінним порівняно з іншим або ж володіти більшою чи меншою мірою якісних ознак [4, с. 279].

Процес утворення оцінного значення в латинських префіксах розглядається нами на базі просторових значень. Головні напрями в утворенні оцінних значень – на базі локативних; усі вони проявляються як позиції в умовному просторі оцінок і можуть трактуватися як такі, що розташовуються вище точки відліку, тобто норми «добре», та нижче – «погано». Однак характер забарвлення може змінюватися залежно від контексту й мовної ситуації.

Префікси *super-*, *prae-*, *per-*, *con-*, *ex-* як засіб вираження позитивної оцінки. Основним локативним значенням, яке породило позитивну характеристику «інтенсивність», було суперіорне значення, що вказувало на місце розташування об'єкта над орієнтиром. В оцінній інтерпретації положення «над» відповідає високому або найвищому ступеню прояву якості. Засобом його вираження в латинській мові був префікс *super-* (*supervalere*, *supernormalis*). Наприклад:

“*Supererogatur tibi, ut debeas, et quis habet quicquam non Tuum?*” (Aug. Conf. I, 4) – «Тобі дають більше, ніж ти потребуєш, і хто має хоча б щось не Твоє?»

“*Sed cave inmunditiam, anima mea, sub tutore Deo me, Deo patrum nostrum et laudabili et superelato in omnia saecula*” (Aug. Conf. III, 2) – «Але остерігайся нечистоти, душе моя, під опікою Бога мого, Бога наших батьків і достойного похвали й прославляння навек віків» (Дан. 3,52).

Другим різновидом локативної семантики, що дав початок виникненню позитивної оцінки в рамках префіксальних значень, була антеріорність як вказівка на положення об'єкта перед іншим об'єктом чи орієнтиром. У латинській мові цьому відповідає префікс *prae-* (*praedifficilis*):

“*Laudabatur enim hoc a maioribus, et multi ante nos vitam istam agentes praestruerant aerumnosas vias.*” (Aug. Conf. I, 9) – «Бо старші його вихваляли, і численні перед нами, живучи таким життям, підготували для нас важкі дороги».

Як бачимо, в Августина цей префікс справді надає слову позитивного забарвлення, а також може вказувати на високий ступінь вияву ознаки.

“*Sicut enim in potestatibus societatis humanae maior potestas minori ad oboediendum praeponeitur, ita Deus omnibus.*” (Aug. Conf. III, 8) – «Бо так як у владі людського суспільства вища влада стоїть над нижчою, щоб їй підкорялася, так Бог стоїть над усім».

“*Et credidi miser magis misericordiam praestandam fructibus terrae.*” (Aug. Conf. III, 10) – «І я, нещасний, вірив, що треба бути більш милосердним до плодів землі».

“*Et nunc talis odi pravos et distortos, quamvis eos corrigendos diligam, ut pecuniae doctrinam ipsam, quam discunt, praeferrant.*” (Aug. Conf. V, 12) – «Я і тепер ненавиджу таких низьких та розпусних, хоча люблю тих, що хочуть виправитися, щоби вище грошей поставити саме знання, якого вони вчаться».

“*...illo non sentiente, ingressus est ad cancellos plumbeos, qui vico argentario desuper praeminent, et praecidere plumbum coepit.*” (Aug. Conf. VI, 9) – «...і не помітив того, підійшов до свинцевого поруччя, яке було вищим на Банкірській вулиці, і почав рубати свинцеві прутья».

Варто звернути увагу, що в ролі інтенсифікатора при дієслові *praesent* (бути вище, перевірявати) виступає синонімічний прислівник *desuper* – зверху.

“Et ter iam adsederat mirabilis continentia ceteris, cum ille magis miraretur eos, qui aurum innocentiae *praepropere*”. (Aug. Conf. VI, 10) – «І він уже тричі засідав, коли інших дивувала його стриманість, він більше дивувався тим, що золото **ставили вище** за правоту».

“Cum videremur nobis esse posse decem ferme homines in eadem societate, essentque inter nos *praedivites*...” (Aug. Conf. VI, 14) – «Коли нам здавалося, що нас десятеро може бути в цьому суспільстві, були між нами й **надзвичайно багаті**...»

Третім було значення, яке вказувало на напрям («через, крізь»), що розглядалось як пронизуюче весь об’єкт і тому більш інтенсивне, ніж нейтральне. Таке значення має латинський префікс *per-* (*perfacilis, perfacundus*). Для прикладу розглянемо такі випадки вживання в Августина:

“Ita enim servabis me, et augebuntur et *perficientur* quae dedisti mihi, et ero ipse tecum, quia et ut sim tu dedisti mihi”. (Aug. Conf. I, 20) – «**Бо таким чином збережеш мене, і збільшишся й удосконалишся** те, що Ти дав мені, і я сам буду з Тобою, бо саме Ти дав мені буття».

“Ac per hoc student *perversissima* caecitate etiam Tibi tribuere quae Tua sunt, mendacia scilicet in Te conferentes, qui veritas est”. (Aug. Conf. V, 3) – «І через те навчаються в **найоблуднішій** сліпоті присвоювати Тобі те, що є Твоє, звичайно, вносячи оману в Тебе, який є Правдою».

“...et *perstinacius* affirmare audeat quod ignorat”. (Aug. Conf. V, 5) – «...і більш **наполегливо** бажає стверджувати те, чого не знає».

“Figam pedes in eo gradu, in quo puer a parentibus positus eram, donec inveniatur *perspicua* veritas”. (Aug. Conf. VI, 11) – «Я укріплюю ногами на цьому щаблі, на який поставили мене мої батьки, коли я ще був хлопчиком, доки не відкриється мені **ясна правда**».

Про елативне значення прикметників із префіксом *per-* уже згадує граматик Харісій. Досить детальну статистику вживання прикметників із префіксом *per-* із безсумнівним елативним значенням подає Ж. Андре [9, с. 144–145]: *permulti, perutilis* (листи Ціцерона), *perpaucus, persimilis* (Горацій), *pervigil* (Ювенал), *perbonus, pervigil* (Петроній), *peraltus, perargutus, perastutulus, perfacilis, perlucidus, pernecessarius, perquam, pervigil* (Апулей) і т. д. Як показують наведені відомості, цей спосіб вираження елативності в латинській мові не був дуже продуктивним і поступався іншим.

Також статистика подана у статті Ж. Андре [9] і для префікса *prae-*: *praeclarus* (листи Ціцерона), *praecanus, praeclarus* (Горацій), *praelargus, praetrepidus* (Персій), *praedurus, praedives* (Ювенал), *praecacutus, praecaltus, praeclarus, praegrans, praenobilis, praepollens, praepotens* (Апулей). Подібний висновок можна зробити й для композитів із префіксом *prae-*.

Приклади взаємозаміни префіксів *prae-* і *per-* (*peraltus* – *praecaltus, pernobilis* – *praenobilis, pergrandis* – *praegrans* і т. д.) давали б підстави вважати ці суфікси семантично тотожними. Однак такої думки дотримуються далеко не всі дослідники.

Так, Е. Вольфлін [8] вважає, що префікс *per-* містить порівняння із внутрішньою якістю (*perdives* – «особливо багатий» відносно поняття «багатий»), а префікс *prae-* – порівняння з різними об’єктами, які володіють цією самою якістю (*praedives* – «особливо багатий» відносно інших багатих).

Четвертим значенням, яке формувало позитивну оцінку, було локативне значення спільності місцезнаходження або напрямку дії, що виражалося префіксом *con-*:

“Non omnino, non omnino per hanc turpitudinem verba ista *commodius* discuntur, sed per haec verba turpitudine ista *confidentius* perpetrator”. (Aug. Conf. I, 16) – «Не зовсім, не зовсім через це безчестя **краще** запам’ятовуються ці слова, але через ці слова це безчестя робиться **впевненішим**».

Проте варто знову ж таки звернути увагу, що вжита самостійно лексема може бути носієм позитивної оцінки, але у висловлюванні набувати зовсім іншого значення (іронія і т. п.). Так, у вищенаведеному прикладі *confidentius* має позитивну семантику, але в контексті набуває негативного значення.

“Tristitia rebus amissis *contabescit*, quibus se oblectabat cupiditas”. (Aug. Conf. II, 6) – «Сум **чахне** через утрату речей, яким раділа **захланність**».

“Ausus sum etiam in celebritate sollemnitatum tuarum, intra parietes ecclesiae tuae *concupiscere* fructus mortis”. (Aug. Conf. III, 4) – «Я також **наважився** під час урочистого Твого богослужіння в мурах Твоїї Церкви **пристрасно бажати** плодів смерті».

“Comparaveram amicum societate studiorum nimis carum, coevum mihi et *conflorentem* flore adulescentiae”. (Aug. Conf. IV, 4) – «Я **знайшов друга, через спільне навчання він був для мене дуже дорогим, мій одноліток, що був, як і я, у розквіті молодості**».

“Et ibam iam ad inferos, portans omnia mala, quae *commiseram* et in Te et in me et in alios”. (Aug. Conf. V, 9) – «І я вже йшов до царства мертвих, переносючи все те погане, що я **оплакував, яке зробив проти Тебе, проти себе й проти інших**».

“Et *magis magisque* mihi *confirmabatur* omnes versutarum calumniarum nodos, quos illi deceptores nostril adversus divinos libros innectebant, posse dissolvi”. (Aug. Conf. VI, 3) – «І **щораз більше та більше укріплювався** в тому, що він може розплутати всі вузли облудних наклепів, що їх зводили наші обманщики на Святе Письмо».

Зауважимо, що Августин для емоційного забарвлення висловлювання використовує не тільки префікси, але й повтор *magis magisque* для глибокого впливу на читача.

“*Congemescebamus in his, qui simul amice vivebamus, et maxime cum Alypio et Nebridio esta conloquebar*”. (Aug. Conf. VI, 7) – «*І ми гірко зітхали над тим, як ми жили разом із друзями, і найбільше я говорив про це з Алінієм та Небрідієм*».

Цікавим є значення **екстеріорності**, виражене префіксом **ex-**, яке вказувало як на посилення інтенсивності, так і на ослаблення (аж до повної відсутності).

“*Nam et superbia celsitudinem imitator, cum Tu sis unus super omnia Deus excelsus*”. (Aug. Conf. II, 6) – «*Бо й гордість наслідує велич, тому що Ти є єдиний, Боже, що найвищий від усього*».

У поданому прикладі прикметник **excelsus** посилює своє значення завдяки прислівнику **super**.

“*Timor insolita et repentina exhorrescit...*” (Aug. Conf. II, 6) – «*Незвичний та неочікуваний страх лякає до тріпотіння*».

“*Et execrabilis iniquitas, Te, Deus omnipotens, Te in me ad perniceem meam, quam me ad te ad salutem, malle superari*”. (Aug. Conf. V, 10) – «*І тим більше моя проклята надмірність бажала, щоб Ти, Всемогутній Боже, переміг мене до погібелі, ніж переміг мене заради мого спасіння*».

У цьому прикладі ослаблення інтенсивності не бралось до уваги, бо не пов’язане з емоційністю.

Префікс post- як засіб вираження негативної оцінки. **Негативна оцінка**, яка вказує на відхилення від норми в бік неповноцінності, сприймається як розташування нижче загальноприйнятого орієнтира.

Засобом вираження негативної оцінки було апостеріорне значення, що визначало положення об’єкта відносно невидимого боку іншого об’єкта («за, позаду»). Передня видима частина об’єкта поступово асоціювалася з більш зручним, а отже, кращим положенням порівняно з невидимим боком об’єкта, що був розташований у гіршому місці (наприклад, *posthabere* – вважати менш важливим, *postferre* – ставити нижче).

“*Itaque postposita in hac repatris voluntate, salutare me coeperat veniens in auditorium meum*”. (Aug. Conf. VI, 7) – «*І таким чином він, менше цінуючи волю батька в цій справі, почав вітатися зі мною, приходячи в мої аудиторії*».

Важливим, безперечно, є те, що оцінне забарвлення слова закріплюється за ним, за винятком тих випадків, коли відтінок може нейтралізуватися контекстом.

Висновки. Таким чином, аналіз мовних засобів творення оцінності на морфологічному рівні мови в «Сповіді» Аврелія Августина дозволив виділити дві групи префіксів, переважній більшості яких притаманна позитивна оцінка. Категорія оцінки розглядалася нами на базі просторових значень «добре – погано». Проте слід зазначити, що контекст і мовне середовище можуть впливати на характер забарвлення слова.

Література:

1. Сенів М. До питання про категорію суб’єктивної оцінки як якості предмета в латинській мові / М. Сенів // Іноземна філологія. – 1974. – Вип. 36. Питання класичної філології № 12. – С. 95–100.
2. Сенів М. Семантико-стилістичні функції вигуків у латинській мові (на матеріалі римської комедії) / М. Сенів // Іноземна філологія. – 1978. – Вип. 49. Питання класичної філології № 15. – С. 21–27.
3. Домбровський Р. Латинські граматики про демінутивність і демінутиви / Р. Домбровський // Іноземна філологія, 1979. – Вип. 55. Питання класичної філології. – № 27. – С. 32–41.
4. Новодранова В. Категория оценки и её выражение в системе префиксации латинского языка / В. Новодранова // Сборник научных трудов СТЕФАНΟΣ. – М. : РОСНОУ, 2005. – С. 278–284.
5. Marbach A. Wortbildung, Wortwahl und Wortbedeutung als Mittel der Charakterzeichnung bei Petron / A. Marbach. – Bochum : Poppinghous, 1931. – 183 S.
6. Schwentner E. Die primären Interjektionen in den indogermanischen Sprachen / E. Schwentner. – Heidelberg, Winter, 1924. – 68 S.
7. Stefenelli A. Die Volkssprache im Werk des Petron (im Hinblick auf die Romanischen Sprachen) / A. Stefenelli. – Wien : Braumuller, 1962. – 156 S.
8. Wölflin E. Zur lateinischen Gradation / E. Wölflin // Archiv für Lateinische Lexikographie und Grammatik. – 1884. – Bd. 1. – S. 93–101.
9. Bartonek A. K problematike latinskoho superlativne na-issimus / A. Bartonek // Listy filologicke. – Praha : Nakladatelství ceskoslovenské Akademie věd, 1995. – Bd. 78. – P. 1–11.

Анотація

Н. ЖИГАЛО. ПРЕФІКСАЛЬНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОЦІННОГО ЗНАЧЕННЯ СЛОВА (НА МАТЕРІАЛІ «СПОВІДІ» АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА)

У статті на матеріалі «Сповіді» Аврелія Августина автор простежує особливості реалізації категорії оцінки на морфологічному рівні мови (префіксацію). Визначено дві групи префіксів, описано їх значення та подано приклади на основі понять «добре» / «погано». Наголошено, що головну роль у з’ясуванні змісту оцінки відіграє контекст.

Ключові слова: категорія оцінки, префікси, позитивна оцінка, негативна оцінка, локативне значення.

Аннотация

**Н. ЖИГАЛО. ПРИСТАВОЧНЫЕ СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ ОЦЕНОЧНОГО ЗНАЧЕНИЯ СЛОВА
(НА МАТЕРИАЛЕ «ИСПОВЕДИ» АВРЕЛИЯ АВГУСТИНА)**

В статье на материале «Исповеди» Аврелия Августина автор прослеживает особенности реализации категории оценки на морфологическом уровне языка (префиксацию). Определены две группы префиксов, описаны их значения и представлены примеры на основе понятий «хорошо» / «плохо». Отмечено, что первостепенную роль в выяснении содержания оценки играет контекст.

Ключевые слова: категория оценки, приставки, положительная оценка, негативная оценка, локативное значение.

Summary

**N. ZHYGALO. THE PREFIXES AS MEANS OF CREATING EVALUATIVE MEANING
OF THE WORDS (BASED ON “THE CONFESSIONS” BY AURELIUS AUGUSTINUS)**

In the article, based on “The Confessions” by Aurelius Augustine, the author observes peculiarities of the evaluative category expression on morphological level – prefixation. Defining two groups of prefixes we described their meanings and examples referring to the concept “good” / “bad”. It has been emphasized that the primary role determining the content plays the context.

Key words: category of evaluation, prefixes, positive evaluation, negative evaluation, locative meaning.

ЧАСТИНОМОВНИЙ АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРОМОВ КАНДИДАТІВ НА ПОСТ ПРЕЗИДЕНТА США 2012 РОКУ)

Постановка наукової проблеми та її значення. Традиційно найбільш поширеними частинами мови в ролі термінів вважалися іменники або сполучення на їх основі. Це насамперед пов'язано з тим, що саме іменник максімально відповідає тим вимогам, які дозволяють термінам виконувати свою номінативно-дефінітивну функцію, та є найзручнішою основою для подальшого дериваційного термінотворення [1, с. 87]. Г.О. Винокур пов'язував це явище з тим, що пріоритетними в науково-технічній сфері є назви процесів і дій, оскільки осмислення і подальший опис перетворює їх на поняття, якими оперує теоретична думка, з якими можна логічно експериментувати, приписувати їм різні атрибутивні й предикатні ознаки і якості. Тому, на його думку, дієслівність як граматична категорія дії виступає не у формі власне дієслів, а у формі іменників, які зберігають значення дії, поєднуючи його зі значенням абстрактної предметності [2, с. 13].

Сучасні лінгвісти визнають номінативність як одну з основних характеристик термінологічних одиниць [3, с. 309; 4, с. 104]. Як зазначала О.С. Ахманова, в європейських мовах система іменників настільки розвинута, у ній існують настільки необмежені можливості утворювати віддієслівні іменники, побудовані від основ прикметників, що основний склад термінологічного списку для цих мов цілком може бути вичерпаний іменниками [5, с. 55]. Звичайно, іменники займають передові позиції в процесі термінотворення, оскільки ідеально відповідають усім необхідним характеристикам термінологічних одиниць, проте й дієслова, і прикметники, і прислівники, якщо вони позначають спеціальне поняття та відповідають усім іншим умовам термінологічного найменування, можуть виступати в якості термінів. Тому цікавою й актуальною видається спроба дослідити, наскільки термін (зокрема в галузі економіки) у певному конкретному середовищі відповідає загальній тенденції тяжіння до номінативності.

Мета й завдання статті. Метою цієї статті є дослідження економічної термінології в структурі політичного дискурсу на предмет частиномовного аналізу. Можливість, актуальність та практична значущість такого дослідження, на нашу думку, визначається кількома факторами. По-перше, термін розглядається в умовах реального використання, це сучасне та живе політичне мовлення Сполучених Штатів, яке розвивається надзвичайно швидкими темпами й реально віддзеркалює мовну ситуацію в американському суспільстві; по-друге, економічний термін досліджується поза межами свого звичного використання, що дає можливість простежити діяльність цих одиниць у міждисциплінарній перспективі; по-третє, аналіз базується на кількісному дослідженні, що допоможе скласти повнішу картину розподілу економічних термінів за частинами мови, зокрема в досліджуваному масиві.

Частиномовний аналіз у цій роботі передбачає використання кількісного підрахунку частин мови, які виконують функцію терміна. Можливість застосування кількісних методів для дослідження мови та мовлення зумовлена об'єктивною притаманністю мові кількісних характеристик, внутрішньою взаємозалежністю, яка існує між якісними й кількісними характеристиками мовної структури [6, с. 11–13]. Таким чином, проведено частиномовний аналіз, що допоміг установити співвідношення між частинами мови, якими представлено економічні терміни в структурі політичного дискурсу в межах передвиборчої президентської кампанії в США 2012 р. Отримані результати допомогли простежити, наскільки економічна термінологія, що вживається в американському політичному дискурсі, відображає тенденцію до номінативності.

У рамках дослідження було створено корпус матеріалів, у якому зібрано промови кандидатів на пост президента Сполучених Штатів у 2012 році. До корпусу ввійшли промови лідерів перегонів Б. Обама та М. Ромні, а також промови інших кандидатів, які вибули з кампанії на етапі праймеріз (Дж. Хатсман, М. Бахман, Н. Гінґріч, Р. Санторум, Р. Пол, Р. Перрі, Х. Кейн). Матеріалом для створення корпусу слугували тексти передвиборчих промов кандидатів, розміщені на інтернет-сайті <http://www.presidency.ucsb.edu>, що був створений у межах проекту «Американське президентство» Дж. Пітерсом та Дж. Вуллі. Робота з корпусом для створення вибірки та кількісного підрахунку лексики проводилася за допомогою програми AntConc.3.4, розробленої для різного виду лінгвістичних досліджень, пов'язаних із мовними корпусами. Загальний об'єм склав 649 338 одиниць. Серед них було виявлено 1352 термінологічні одиниці галузі економіки.

У галузі термінознавства В.П. Даниленко виділяє три структурні типи термінів:

- 1) терміни-слова, серед яких виділяються непохідні, похідні, складні й аббревіатури;
- 2) терміни-словосполучення, серед яких: а) вільні словосполучення (коли кожен елемент є терміном і може утворювати двосторонні зв'язки); б) невольні словосполучення (в яких узяті окремо компоненти можуть бути й не термінами);

- 3) символ-слова (особливий комбінований структурний тип термінологічної номінації, до складу якого поряд зі словесними знаками входять символи, цифри, графічні знаки) [7, с. 37].

Серед загального масиву досліджуваних термінів значну частину склали терміни-словосполучення (952 одиниці). Виявлено 6 термінів, утворених за допомогою аббревіації, які віднесено до категорії символ-слів. Кіль-

кість термінів, які, власне, стали предметом нашого дослідження, склала 394 одиниці. До термінів-слів відносимо кореневі (непохідні), афіксальні (утворені за допомогою афікса) та складні (утворені сполученням двох чи більше повнозначних лексем) одиниці.

Частиномовний аналіз економічних термінів, які вживалися в політичних промовах кандидатів у президенти США, підтверджує тезу про переважно номінативний характер економічних термінів. Найчисленнішою категорією виявилися іменники (260 одиниць). Другу позицію з великим розривом займає дієслово (76 термінів). На третьому місці опинилися прикметники (55 одиниць). У досліджуваному масиві виявлено лише 4 прислівники. Детальний аналіз відносних показників частин мови, які використовувалися у функції термінів-слів, представлений у таблиці 1.

Таблиця 1

Частиномовний аналіз економічної термінології в промовах кандидатів у президенти США 2012 р.

№ з/п	Частина мови	Абсолютна частота	Відносна частота
1	Іменник	260	65,9%
2	Дієслово	75	19%
3	Прикметник	55	14%
4	Прислівник	4	1,1%
	Усього	394	100%

Дослідження економічної термінології в промовах кандидатів у президенти США 2012 р. виявило, що найменшу кількість становлять складні терміни, утворені за допомогою поєднання двох чи більше лексем (51 одиниця). Абсолютну більшість склали терміни-іменники – 46 одиниць, що у відносній величині складає 90,2%. Було також виявлено 5 дієслів, що у співвідношенні склало 9,8%. Для творення складних термінів були використані одна чи кілька кореневих основ, репрезентовані однією з частин мови, прийменник і афікси.

Прикладами складних термінів, представлених іменником, слугують такі одиниці: *marketplace, n (the activities involved in buying and selling a particular type of goods or services, in competition with other companies); payroll, n (the total amount of wages paid to all the people working in a particular company or industry); salesmanship, n (the ability to persuade people to buy your company's products); shareholder, n (someone who owns shares in a company); bailout, n (providing money to a person or organization to get them out of financial trouble); takeover, n (the act of getting control of a company by buying over 50% of its shares).*

Нечисленими прикладами складних термінів, представлених у ролі дієслова, є такі одиниці: *skyrocket, v (to increase quickly and suddenly); foreclose, v (to take possession of someone's property because they have failed to pay back an agreed part of a loan); bailout, v (to provide money to get a person or organization out of financial trouble); lay off, v (to tell workers to leave his job because there is not enough work for them to do); roll back, v (to reduce the price of something to a previous level).*

Другою за чисельністю є категорія непохідних термінів-слів. Серед кореневих термінів-слів найчисельнішою прогнозовано виявилася група іменників. На другому місці – дієслова. Третю позицію посіли прикметники (див. табл. 2). Прислівників серед кореневих термінів не виявлено.

Таблиця 2

Розподіл кореневих термінів за частинами мови

№ з/п	Частина мови	Абсолютна частота	Відносна частота
1	Іменник	68	53,5%
2	Дієслово	53	41,7%
3	Прикметник	6	4,7%
4	Разом	127	99,9%

Непохідні терміни-слова використовувалися політиками майже вдвічі рідше, ніж похідні терміни-слова, що свідчить, насамперед, про те, що для утворення термінів англійська мова активно використовує вже наявні в мовному фонді ресурси, уникаючи кількісного приросту лексичних одиниць. Крім того, це свідчить про комплексну природу наукових понять, які позначаються термінами. На рівні морфології це втілюється у виборі складніших структур репрезентації наукових понять.

Кореневі терміни-слова використовуються переважно для позначення важливих елементів економічної діяльності, наприклад: *dividend, n (a sum of money paid regularly (typically annually) by a company to its shareholders out of its profits); profit, n (a financial gain, especially the difference between the amount earned and the amount spent in buying, operating, or producing something); tax, n (a compulsory contribution to state revenue, levied by the government on workers' income and business profits, or added to the cost of some goods, services, and transactions); явище та процес економічного життя суспільства: trade, n (the action of buying and selling goods and services); import, n (the activity of bringing the goods into a country); export, n (the process of selling goods to other countries), учасників цих*

процесів: *bank, n* (a financial establishment that uses money deposited by customers for investment, pays it out when required, makes loans at interest, and exchanges currency); *client, n* (a person or organization using the services of a lawyer or other professional person or company); *boss, n* (a person who is in charge of a worker or organization).

Найбільшу групу серед термінів-слів склали похідні терміни, загальна кількість яких становить 216 одиниць. Найчисельнішими серед усіх похідних слів виявилися іменники, на другому місці – прикметники, на третьому – дієслова, на останньому – прислівники. Детальніший аналіз представлено в таблиці 3.

Таблиця 3

Розподіл похідних термінів за частинами мови

№ з/п	Частина мови	Абсолютна частота	Відносна частота
1	Іменник	146	67,6%
2	Дієслово	17	7,9%
3	Прикметник	49	22,7%
4	Прислівник	4	1,9%
5	Разом	216	100%

Серед досліджуваного масиву траплялися як одноафіксальні, так і багатоафіксальні лексичні одиниці. Найбільша кількість одноафіксальних термінів представлена іменниками (132 одиниці). Більшість утворених термінів використовується для номінації понять, які позначають об'єкти господарювання: *corporation, n* (a company or group of people authorized to act as a single entity (legally a person) and recognized as such in law); *treasury, n* (the government department responsible for budgeting for and controlling public expenditure, management of the national debt, and the overall management of the economy); *factory, n* (a building or group of buildings where goods are manufactured or assembled chiefly by machine); *manufacture, n* (the process of producing large quantity of goods using machinery); різні види господарської діяльності: *banking, n* (the business activity conducted or services offered by a bank); *farming, n* (the activity or business of growing crops and raising livestock); *outsourcing, n* (the process of employing another company to perform some work or business task); *investing, n* (putting (money) into financial schemes, shares, property, or a commercial venture with the expectation of achieving a profit); важливі явища економічного життя: *stagnation, n* (a prolonged period of little or no growth in an economy); *productivity, n* (the effectiveness of productive effort, especially in industry, as measured in terms of the rate of output per unit of input); *venture, n* (a business enterprise, typically one that involves risk); *management, n* (the activity or skill of directing and controlling the work of a company or organization, or part of it); учасників економічного життя суспільства: *banker, n* (a person who manages or owns a bank or group of banks); *consumer, n* (a person who purchases goods and services for personal use).

Другими за чисельністю серед одноафіксальних термінів виявилися прикметники. Було виявлено 38 термінів-прикметників. Терміни-прикметники уточнюють поняття сфери економіки або надають атрибутивних ознак процесам та явищам, пов'язуючи їх із господарською діяльністю. Прикладами термінів-прикметників слугують такі одиниці: *profitable, adj* ((of a business or activity) yielding profit or financial gain); *solvent, adj* (having assets in excess of liabilities; able to pay one's debts); *commercial, adj* (having profit rather than artistic or other value as a primary aim).

Серед одноафіксальних термінів дієслова склали лише 7,9%, опинившись на третьому місці. У цій категорії всі 16 термінів-дієслів були утворені за допомогою одного афікса, проте це єдина категорія, в якій різниця між кількістю слів, утворених префіксальним і суфіксальним способом, незначна. Прикладами одноафіксальних термінів-дієслів слугують такі одиниці: *privatize, v* (transfer (a business, industry, or service) from public to private ownership and control); *subsidize, v* (pay part of the cost of producing (something) to keep the selling price low); *refinance, v* (finance (something) again, typically with new loans at a lower rate of interest); *stagnate, v* (to stop developing or making progress).

Найменш чисельною категорією серед одноафіксальних термінів стали прислівники. Виявлено чотири прислівники: *commercially, economically, financially, fiscally*. Зазначимо, що терміни-прислівники використовувалися мовцями в основному для опису ступеня ознаки (*commercially feasible, economically powerful, financially responsible, fiscally conservative*) і лише в поодиноких випадках для вираження ступеня дії (*better off financially*).

25 похідних термінів утворено за посередництвом двох афіксів. Більшість склали іменники (14 одиниць). Зафіксовано також 11 прикметників. Дієслів не виявлено. Варто зазначити, що серед двоафіксальних термінів переважна кількість утворена за допомогою схеми з одним префіксом і одним суфіксом, і лише деякі терміни утворені за допомогою двох суфіксів.

Частини мовний аналіз економічної термінології в межах політичного передвиборчого дискурсу підтвердив номінативну природу термінологічних одиниць. Переважна більшість із них виявилася іменниками. Другими за кількісними показниками йдуть дієслова, за ними (з невеликим відривом) – прикметники. Кількість термінів, представлених дієсловами та прикметниками, разом склала половину від термінів, представлених іменником. Найменш численними виявилися прислівники, кількість яких склала близько одного відсотка одиниць досліджуваного масиву.

Першість термінів-слів, представлених іменником, спостерігалася в усіх типах досліджуваних одиниць. Серед складних термінів-слів іменники становлять понад 90%. Відповідно, менше 10% – дієслова. Прикметників і прислівників у цій категорії в межах досліджуваного масиву не виявлено.

У категорії непохідних термінів-слів іменники також були на першому місці, проте не з такою очевидною перевагою. Різниця між кількістю термінів, представлених іменником, і одиниць, репрезентованих дієсловом, склала менше 10%. До цієї категорії потрапила також невелика кількість прикметників. Проте, як і в попередній категорії, прислівників виявлено не було.

Найбільшу кількість досліджуваних одиниць виявлено серед похідних термінів-слів. Аналіз похідних термінів-слів теж підтверджує номінативну природу термінів у структурі політичного дискурсу. Відсоток іменників серед інших частин мови, якими виступають похідні терміни в межах досліджуваного масиву, був значним (67%). Варто відзначити, що це була єдина категорія, у якій другу позицію зайняли прикметники, а не дієслова. Крім того, це виявилась єдина категорія, в якій було виявлено незначну кількість прислівників у ролі термінів.

Зазвичай у промовах кандидатів фігурують однофіксальні терміни, представлені іменником. Їхня структура доволі проста для сприймання, і вони не створюють перешкод під час інтерпретації. Для утворення цих одиниць переважно використовувалися суфіксальні моделі. Префіксальний спосіб використовувався лише в поєднанні із суфіксом і слугував для створення двофіксальних термінів-слів. Проте кількість таких термінів набагато менша. Найменш репрезентованими виявилися двофіксальні терміни-слова, утворені за допомогою двох суфіксів.

Загалом кількісний аналіз економічної термінології в структурі політичного дискурсу США в рамках президентської передвиборчої кампанії 2012 р. демонструє, що економічним термінам у структурі досліджуваного масиву повною мірою притаманна номінативність. Це пояснюється, з одного боку, здатністю іменника фіксувати наукові поняття у формі найменувань, а з іншого – морфологічною здатністю англійської мови просто та компактно відображати складні явища. Крім того, варто зазначити, що велика кількість економічних термінів свідчить про те, що чільне місце в передвиборчих програмах кандидатів у президенти США зайняли економічні явища, процеси й власне учасники цих процесів, які складають більшу частину американських виборців.

Література:

1. Реформатский А.А. Введение в языковедение / А.А. Реформатский. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 536 с.
2. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г.О. Винокур // Сборник статей по языковедению. – М., 1939. – С. 3–54.
3. Гринев С.В. Введение в терминоведение / С.В. Гринев. – М. : Московский лицей, 1993. – 309 с.
4. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения : [учеб. пособие] / Т.Р. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с.
5. Ахманова О.С. О предмете и метаязыке учебной лексикографии / О.С. Ахманова, Л.В. Минаева // Словари и лингвострановедение. – М. : МГУ. – 1982. – С. 5–11.
6. Головин Б.Н. Язык и статистика / Б.Н. Головин. – М. : Просвещение, 1971. – 191 с.
7. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 243 с.

Анотація

Ю. ЗАБЛОЦЬКИЙ. ЧАСТИНОМОВНИЙ АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРОМОВ КАНДИДАТІВ НА ПОСТ ПРЕЗИДЕНТА США 2012 РОКУ)

У статті досліджуються економічні терміни сучасної англійської мови, які функціонують у межах політичного дискурсу, представленого передвиборчими промовами кандидатів на пост президента США 2012 року. Із загального масиву досліджуваних одиниць відібрано терміни, представлені кореневими, похідними та складними словами. Подається кількісний аналіз термінів-слів на предмет їх належності до відповідної частини мови.

Ключові слова: термін, термінологія, політичний дискурс, кількісний аналіз.

Анотация

Ю. ЗАБЛОЦКИЙ. АНАЛИЗ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В АМЕРИКАНСКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ НА ПРЕДМЕТ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ К ЧАСТЯМ РЕЧИ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРЕДВЫБОРНЫХ РЕЧЕЙ КАНДИДАТОВ НА ПОСТ ПРЕЗИДЕНТА США 2012 ГОДА)

В статье исследуются термины современного английского языка, которые функционируют в рамках политического дискурса, представленного предвыборными речами кандидатов на пост президента США 2012 года. Из общего числа исследуемых единиц отобраны термины, представленные простыми, производными и сложными словами. Подан количественный анализ терминов-слов на предмет их принадлежности к соответствующим частям речи.

Ключевые слова: термин, терминология, политический дискурс, количественный анализ.

Summary

Yu. ZABLOTSKYI. PART OF SPEECH ANALYSIS OF ECONOMIC TERMS IN AMERICAN POLITICAL DISCOURSE (ON MATERIAL OF ELECTION SPEECHES OF 2012 US PRESIDENTIAL CANDIDATES)

The article studies contemporary English economic terms functioning in structure of political discourse, represented by election speeches by 2012 presidential candidates. The target units related to root, derivative, and compound words in term function were shortlisted. The part of speech quantitative analysis of these units has been provided.

Key words: term, terminology, political discourse, quantitative analysis.

кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри
романської філології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

ВЗАЄМОДІЯ СЕМАНТИКИ МОДАЛЬНОСТІ ТА ТЕМПОРАЛЬНОСТІ У ВИСЛОВЛЮВАННЯХ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ФУТУРАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ)

На сьогодні проблема модальності залишається однією з найактуальніших проблем лінгвістики з огляду на свою складність і різноманітність. Модальні зв'язки і засоби їх реалізації усе частіше привертають увагу лінгвістів і стають об'єктом вивчення на формально-синтаксичному, семантико-синтаксичному, комунікативно-функціональному та текстовому рівнях. Значний внесок у вивчення категорії модальності зробили такі вчені: В. Адмоні, Ш. Баллі, О. Беляєва, О. Бондарко, В. Виноградов, З. Долгополова, Л. Єрмолаєва, Г. Золотова, Г. Немець, Ф. Палмер, В. Охріменко, В. Панфілов, Н. Шведова, В. Шинкарук та ін.

Актуальність роботи визначається важливою роллю категорії модальності у процесі комунікації. Крім того, вона пов'язана з поширеним уживанням модальних дієслів та інших засобів вираження модальності як явищ у сучасній іспанській мові, зі змінами, які мають місце в граматиках західно-романської групи мов, що у підсумку можуть стати причиною змін у граматиці іспанської мови, важливістю знань засобів вираження модальності, їхніх значень та порядку застосування, а також із необхідністю наукового підходу до вивчення модальності в сучасних романських мовах.

Метою статті є уточнення поняття модальності та дослідження особливостей вживання дієслівних форм для вираження об'єктивної модальності в іспанській мові.

У словнику модальність (від лат. *modus* – міра, спосіб) розглядається як функціонально-семантична категорія, що виражає різні види зв'язку висловлювання із дійсністю, а також різні види суб'єктивної кваліфікації повідомлення [12, с. 303]. До сфери модальності належать: 1) протиставлення висловлюваного за характером комунікативної установки (твердження – питання – спонукання); 2) протиставлення за ознакою «твердження – заперечення»; 3) градації значень у діапазоні «реальність – ірреальність» (реальність – гіпотетичність – ірреальність), різна міра впевненості мовця у достовірності думки про дійсність, яка формується у нього; 4) різноманітні видозміни зв'язку між підметом і присудком, виражені лексичними засобами («хоче», «може», «повинен», «потрібно») [11, с. 303]. О. Ахманова розглядає модальність як понятійну категорію зі значенням ставлення мовця до висловлювання і зв'язку висловленого із дійсністю [1, с. 237].

Складну природу модальності в сучасній лінгвістиці розуміють як комплекс смислів, які йдуть від мовця і відображають те, що виражається у диктумі, тобто ким, коли, кому, з якою метою, у яких умовах було щось сказано. М. Мірченко зазначає, що будь-яке висловлювання «виражає модальну семантику, яка зумовлена: 1) об'єктивним станом речей у світі й пізнанням такого стану мовцем-оповідачем; 2) суб'єктивним інтерпретуванням події, ситуації, факту дійсності в діапазоні можливості, наміру, вірогідності, необхідності, сумніву, категоричності; 3) настановою, комунікативним наміром мовця, його завданням передати об'єктивну (суб'єктивну) інформацію, дізнатися від адресата щось, спонукати його до чогось чи висловити бажання про щось; 4) емоційністю/нейтральністю, що супроводжує акт комунікації» [5, с. 182].

Е. Зверева розрізняє об'єктивну і суб'єктивну модальність. Дослідниця вказує, що об'єктивна модальність виражає зв'язки, які об'єктивно існують у реальній дійсності, зв'язки необхідності або можливості, зумовлені об'єктивними причинами. Суб'єктивна модальність відображає лише думку мовця з приводу необхідності, можливості або вірогідності якоїсь дії або стану [4, с. 79]. Н. Шведова також розмежовує об'єктивну і суб'єктивну модальність. Модальними значеннями дослідниця називає усі ті значення, які визначені як об'єктивно-модальні. Тобто значення зв'язку того, про що йдеться (повідомлюваного), до реальності. Вона зазначає, що до модальних значень також належать усі ті значення, які виражають ставлення мовця до того, що він повідомляє, – це суб'єктивно-модальні значення [10, с. 215]. Об'єктивна модальність є обов'язковою ознакою будь-якого висловлювання та однією із категорій, що формує предикативну одиницю – речення. Цей вид модальності виражає зв'язок повідомлюваного до дійсності стосовно реальності та ірреальності. Головним засобом оформлення модальності у цій функції є категорія способу дієслова. Основними засобами вираження реальної об'єктивної модальності є часові форми дієслів дійсного способу. Ирреальні об'єктивно-модальні значення виражаються формами умовного способу дієслів [3, с. 30; 10, с. 215].

У нашій статті ми хотіли б розглянути один із засобів вираження об'єктивної модальності в іспанській мові, а саме – реально-ірреальні об'єктивно-модальні значення форм дієслова в сучасній іспанській мові. Як відомо, категорія модальності тісно пов'язана з категоріями темпоральності, предикативності й аспектуальності. Синтаксичні категорії предикативності й модальності відіграють значну роль у формуванні прихованого змісту висловлювання. Особливо це є характерним для синтаксичної категорії модальності, яка дозволяє не тільки об'єктивно відображати будь-які факти, а й надавати їм суб'єктивну оцінку. Прагматичні властивості

синтаксичних категорій предикативності й модальності проявляються у конкретній мовленнєвій ситуації. Грунтуючись на аналізі цієї ситуації, ми можемо виявити той зміст, який закладає мовець у повідомлення, і, відповідно, вирішити питання про значення вказаних синтаксичних категорій у певному мовленнєвому контексті [8, с. 215].

Протягом кількох століть парадигма майбутнього часу дієслова в західноєвропейських мовах (англійській, німецькій, французькій, іспанській, італійській) постійно поповнювалась новими формами або вистовувала старі, вже наявні в мові, але в новому семантико-функціональному значенні. Останнім часом темпоральний статус категорії майбутнього часу суттєво переглядається. Суперечливий характер цієї категорії полягає саме в неоднозначній семантичній складовій форм майбутнього часу [7, с. 87]. Так, на думку Н. Фірсової, форми футурума в іспанській мові можуть «транспонуватись як у царину теперішнього, так і у царину минулого часу. В обидвох випадках ідеться про зсув модального плану. Транспозиція модальності можлива як у сферу спонукальної, так і у сферу потенційно-ірреальної модальності, а також модальності припущення» [2; 9, с. 133].

Серед усіх категорій часу категорія майбутнього є найбільш суб'єктивною, дуже часто пов'язана з позицією мовця, його бажаннями, намірами або прагненнями. У такому разі категорія футуральності проходить процес граматикизації через трансформацію модальних дієслів або конструкцій, які виражають бажання, намір, волевиявлення тощо. Така проспективна модальність властива всім індоєвропейським мовам і є однією із системомовних універсалій. Окрім модальних дієслів, семантика проспективності властива і дієсловам руху.

У більшості європейських мов форми майбутнього часу зустрічаються у різних функціональних стилях мовлення переважно в модальному значенні. Модальна ознака у вживанні форм майбутнього часу часто переважає над часовими ознаками. Така специфіка форм майбутнього часу зумовлюється домінантною модальною семантикою самої категорії футуральності.

Категорія майбутнього часу надає нам можливість представляти дійсність у бажаному світлі та моделювати за допомогою мови моделі дійсності, які існують у нашій свідомості. Оскільки ситуація, яка виражається формами майбутнього часу, ще не реалізувалась, а тільки має відбутись, можна говорити про те, що видо-часові форми поля *Futuro* характеризуються певною долею гіпотетичності, а їхні модальні ознаки багато в чому переважають над часовими [7, с. 88].

Найвдалішою формою представлення поля *Futuro*, на нашу думку, є модель функціонально-семантичного поля категорії футуральності (надалі – ФСП), побудова якого передбачає виокремлення у ньому центра – ядра, мікрополей та периферії. Основна цінність методу поля для лінгвістики полягає у його інтегративному характері, простежуванні процесу вираження певної семантики (у нашому випадку – футуральності) за допомогою різних засобів. ФСП є спробою моделювати інтеграцію лексичних та граматичних єдностей/категорій. Тому їх розглядають як інтегральні поля [6, с. 40]. Такий підхід зумовлений тим, що багато явищ мови мають польову структуру.

Мікрополе *Futuro* в іспанській мові представлено двома мікрополями: мікрополем *футурального імперфекта*, що передається формою *Futuro Imperfecto*, і мікрополем *футурального перфекта*, що передається формою *Futuro Perfecto*. Кожне з мікрополів утворює зони перетину з сусідніми полями, окремі семантичні зони.

Так, форма футурального імперфекта виражає дію, яка не обмежена будь-якою межею і здатна утворювати семантичну зону перетину зі значенням гіпотетичності з мікрополем *Субхунтива*, наприклад: *Usted no se ve nada bien, ¿no tendrá fiebre.*

Семантична зона зі значенням волевиявальної модальності утворюється на межі мікрополів футурального імперфекта і мікрополя *Імператива*, наприклад: *Ya no lanzará hablar en voz alta aquí.*

Форма футурального перфекта має зони перетину з мікрополем *Претерито*. Зокрема, це семантична зона зі значенням темпоральності, наприклад: *Mañana a estas horas habré llegado en Nápoles, pensó para animarse.*

Отже, ми бачимо, що для майбутніх часів системи *Індикатива* іспанської мови характерною є наявність двох значень: часового та модального. Дуже часто спостерігається явище витіснення часового значення модальним.

Підсумовуючи, можемо зробити такі висновки.

1. Модальність – це комплексна багатоаспектна функціонально-семантична категорія, що виражає ставлення мовця до висловлюваного, його оцінку зв'язку з об'єктивною дійсністю. Зміст висловлюваного може розглядатись як реальне або нереальне, можливе або неможливе, необхідне або ймовірне, бажане або небажане тощо. Модальність диференціюється на об'єктивну і суб'єктивну. Об'єктивна модальність, на відміну від суб'єктивної, є невід'ємною ознакою висловлювання і виражається категорією способу дієслова.

2. На рівні мовної семантики категорія майбутнього часу передається як семантична категорія футуральності, яка визначається як дійснична векторна категорія, що виражає ставлення до події, що описується, до часу після моменту мовлення. Кожне з мікрополів, яке утворюють макрополе *Futuro*, формуються двома категоріальними значеннями – темпоральним і модальним. Серед двох значень форм футурального імперфекта та футурального перфекта – модального і темпорального – ключовим або домінуючим частіше за все стає модальне значення. Наслідком взаємодії макрополя *Futuro* з семантичними зонами макрополів *Presente*, *Prétérito* і макрополя *Субхунтива* є формування додаткових категоріальних значень, які у своїй більшості під час дискурсивної реалізації набувають модальну канотацію.

Дослідження специфіки засобів вираження суб'єктивної модальності в сучасній іспанській мові може стати предметом подальших лінгвістичних розвідок.

Література:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Сов. энциклопедия, 1969. – 608 с.
2. Будильцева М.Б. О средствах выражения модальных значений возможности и предположительности в испанском языке в сопоставлении с русским / М.Б. Будильцева, А.П. Денисова // Вестник РУДН. Серия «Теория языка. Семиотика. Семантика». – 2012. – № 1. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru>.
3. Войналович Л.П. Модальність як багатоаспектна лінгвістична категорія / Л.П. Войналович // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія «Філологічні науки». – 2013. – Кн. 3. – С. 28–32.
4. Зверева Е.А. Научная речь и модальность (система английского глагола) / Е.А. Зверева. – Л. : Наука, 1983. – 158 с.
5. Мірченко М. Модальність як комунікативно орієнтована категорія речення / М. Мірченко // Граматика слова і граматики мови : зб. наук. праць, присвячений ювілею І.Р. Вихованця / укл.: А. Загнітко (наук. ред) та ін. – Донецьк : ДонДУ, 2005. – С. 175–190.
6. Ткачук В.М. Теорія суб'єктивної модальності : [монографія] / В.М. Ткачук. – Тернопіль : Підручники й посібники, 2003. – 240 с.
7. Урсул К.В. Поле времени в структуре языка: концептуальный анализ (на материале испанского языка) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / К.В. Урсул. – М., 2016. – 140 с.
8. Федосеева А.В. Синтаксические категории предикативности и модальности. Особенности коммуникативно-прагматического исследования / А.В. Федосеева // Русская словесность в контексте современных интеграционных процессов : матер. Междунар. науч. конф. (Волгоград, 24–27 апр. 2005 г.). – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2005. – С. 214–217.
9. Фирсова Н.М. Грамматическая стилистика современного испанского языка. Имя существительное. Глагол / Н.М. Фирсова. – М. : Высш. шк., 1984. – 272 с.
10. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка / А.А. Шахматов. – Л. : Учпедгиз, 1991. – 484 с.
11. Шведова Н.Ю. Русская грамматика / Н.Ю. Шведова. – М. : Наука, 1982. – 709 с.
12. Языкознание: большой энциклопедический словарь / глав. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М., 2000. – 668 с.

Анотація

I. КІРКОВСЬКА. ВЗАЄМОДІЯ СЕМАНТИКИ МОДАЛЬНОСТІ ТА ТЕМПОРАЛЬНОСТІ У ВИСЛОВЛЮВАННЯХ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ФУТУРАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ)

У статті розглядається проблема інтерпретації категорії модальності у сучасній іспанській мові. З'ясовано, що категорія модальності диференціюється на об'єктивну і суб'єктивну. Окрему увагу приділено питанню засобів вираження об'єктивної модальності за допомогою різних значень способу дієслова.

Ключові слова: модальність, об'єктивна модальність, суб'єктивна модальність, предикативність, реальність/ірреальність, функціонально-семантичне поле, футуральність.

Аннотация

II. КИРКОВСКАЯ. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СЕМАНТИКИ МОДАЛЬНОСТИ И ТЕМПОРАЛЬНОСТИ В ВЫСКАЗЫВАНИЯХ СО ЗНАЧЕНИЕМ ФУТУРАЛЬНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ ИСПАНСКОГО ЯЗЫКА)

В статье рассматривается проблема интерпретации категории модальности в современном испанском языке. Установлено, что категория модальности дифференцируется на объективную и субъективную. Отдельное внимание уделяется вопросу средств передачи объективной модальности с помощью разных значений наклонения глагола.

Ключевые слова: модальность, объективная модальность, субъективная модальность, предикативность, реальность/ирреальность, условное наклонение, функционально-семантическое поле, футуральность.

Summary

I. KIRKOVSKA. THE INTERACTION OF SEMANTICS OF MODALITY AND TEMPORALITY IN THE STATEMENTS WITH THE MEANING OF FUTURALITY AS EXEMPLIFIED (IN THE SPANISH LANGUAGE)

The article analyzes the problem of the interpretation of the modality category in modern Spanish. It was identified that the category of modality is divided into objective and subjective. The author gives attention to the means of realisation of objective modality, which is expressed with the help of the mood.

Key words: modality, objective modality, subjective modality, predicativity, reality/irreality, conditional mood, functional-semantic field, futurity.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

магістрант факультету іноземних мов
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

СЕМАНТИЧНІ ФУНКЦІЇ ДЕСЕМАНТИЗОВАНОГО *IT* У СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРІОДІ

Середньоанглійський період – це період, у який безперервно відбувалися найзначніші зміни у мові: «Грамматична система зазнала біля 1 100 змін, а фонетична – близько 1 500» [4, с. 121]. Термін «середньоанглійська» вказує на те, що це період переходу від давньоанглійської до періоду ранньої сучасної англійської мови. Фонетично середньоанглійська відрізнялася від мови, яка їй передувала, а граматично – від мови, яка її замінила. Зміни, які відбулись у граматичній системі мови у цей час, спричинили становлення підмета як обов'язкового члена речення. У реченнях, у яких відсутній із певних причин логічний підмет, як і в сучасній англійській мові, присутній формальний. Цю роль у середньоанглійський період починає виконувати десемантизований особовий займенник *it*. Окрім граматичної функції підмета, *it* виконує у реченні низку семантичних функцій.

Актуальність дослідження семантичних функцій десемантизованого *it* у ролі головного члена речення полягає у визначенні необхідності виникнення десемантизованого *it*, який є важливим елементом у сучасній англійській мові, базуючись на його функціях.

Мета роботи – визначити семантичні функції десемантизованого *it* у реченні та передумови вживання особового займенника у ролі підмета.

Об'єктом дослідження є особовий займенник *it*, який є десемантизованим. Десемантизація – це «втрата певним явищем смислу, втрата словом лексичного значення» [2, с. 83]. Науковці визначають десемантизацію як процес, під час якого мовні одиниці частково чи повністю втрачають своє значення, зв'язок із референтом. Займенник *it* втрачає своє лексичне значення займенника третьої особи однини та вживається у реченні як формальний підмет, який не має семантичного значення.

Предметом дослідження є семантичні функції десемантизованого *it* у реченнях середньоанглійського періоду.

Матеріалом дослідження є речення з підметом *it*, узяті з пам'ятки середньоанглійського періоду – «Біблії» Джона Вікліфа [8].

Конструкції із займенником у ролі підмета є похідними від «безсуб'єктних форм давньоанглійського періоду, які в середньоанглійський період були витіснені синтаксичною суб'єктністю» [5, с. 8]. На вивченні десемантизованого *it* та причинах переходу давньоанглійських безособових конструкцій у середньоанглійські особові зосереджено дослідження Ван дер Гафа [9]. Мовознавець вважає, що найважливішою причиною переходу від безособових до граматично особових конструкцій є зміни у системі відмінків. Жодна з германських мов не зазнала таких кардинальних змін, як англійська. Різниця між дативом та акузативом зникла вже на початку середньоанглійського періоду. «Називний, давальний та знахідний відмінок були об'єднані в один» [9, с. 35]. Стосовно встановлення прямого порядку слів у реченні дослідник вважає, що це наступний із факторів, які вплинули на утворення особових конструкцій. Якщо в ранньому середньоанглійському періоді порядок слів поступово ставав фіксованим, то у пізньому присудок завжди слідує підмету. У результаті виникла необхідність у присутності двох головних членів речення.

Ван дер Гаф виокремлює чотири конструкції, у яких вживалися безособові дієслова на різних етапах їхнього розвитку. «До першої групи дослідник відносить дієслова, яким слідував додаток у давальному чи знахідному відмінку. У другу групу входять дієслова, у яких пов'язані з ними іменники чи займенники можуть виконувати роль як підмета, так і присудка. Третя група складається з дієслів, яким слідує прийменниковий додаток у давальному відмінку. Четверта група – це дієслова, у яких додаток, який раніше вживався у давальному чи знахідному відмінку, вживається у називному» [9, с. 37]. Таким чином, Ван дер Гаф визначає особливості процесу переходу від давньоанглійських безособових дієслів до середньоанглійських граматично особових конструкцій.

Початком процесу зникнення безособових дієслів є перша половина XIV століття. Цей факт свідчить про те, що вже у середньоанглійський період відбулись усі необхідні зміни для становлення англійської мови як аналітичної, виникла необхідність присутності підмета у реченні. У випадках, коли з певних причин головний член відсутній, у реченні з'являється формальний безсуб'єктний підмет, який не несе ніякої інформації про виконавця дії чи носія стану, а виконує у реченні суто «формальну» функцію головного члена, як цього вимагають особливості аналітичної англійської мови.

В. Елмер використовує термін «безсуб'єктні» конструкції, ґрунтуючись на їхній основній рисі та семантичних ролях. У середньоанглійському періоді такі конструкції вже поширювалися підметом. Лексична структура дієслова впливає на вибір підмета. Однак синтаксичні зв'язки між підметом і присудком у цих конструкціях «не залежать від синтаксичних зв'язків жодного компонента» [6, с. 59]. Це також стосується підмета *it*, який граматично підпорядковується присудку та узгоджується з ним.

О. Смирницький припускає, що використання *it* як формального підмета пов'язано із «зменшенням кількості дієслівних форм та їхньої омонімії» [3, с. 156]. Цей фактор вимагає присутності підмета у реченні для забезпечення їхньої когезії. Однак на семантичному рівні підмет у них відсутній, оскільки не має ніякого семантичного значення. У семантичному плані значення безособового *it*, незважаючи на його синтаксичну функцію у реченні, відходить на другий план, адже *it* є суто формальним, власне конструктивним елементом. Підмет в англійському безособовому реченні є поверхневим елементом, який нічого не відображає у семантичній структурі.

Дієслово у такому реченні представлено як усеохоплююча одиниця. На перший план виходить дія або стан, виражений присудком, який і втілює основний зміст висловлення. С. Смирницький стверджує, що зміст, закладений у формальному підметі, «розчиняється у змісті присудка і не може бути виокремленим» [3, с. 158]. Суб'єкт як виконавець дії чи носій стану у реченні є словесно не вираженим, але присутній у формі речення.

Тому такі речення деякі науковці називають безособовими. Під терміном «безособове речення» розуміють речення, у якому «суб'єкт або виражений не підметом, або взагалі не отримав словесного вираження» [1, с. 39]. Підмет *it* у цих реченнях слугує їхній структурній логічності та зв'язності.

Л. Меснер стверджує, що особовий займенник у ролі підмета сприяє розумінню предикативної синтагми як такої, що поширена підметом [7, с. 115]. Його присутність зумовлена виконанням у реченні низки функцій. Залежно від особливостей структури речення формальний підмет заміняє логічний та може вказувати на нього. Коли *it* вжито із сполучниками *who, which, that, like* тощо, воно виконує функцію виокремлення певної інформації у реченні. Особовий займенник на початковій позиції забезпечує текстову зв'язність і служить передачі інформації.

Вибір особового займенника *it* на роль формального підмета у середньоанглійський період супроводжувався виконуваними ним функціями. Було проведено дослідження семантичних функцій десемантизованого *it* у реченнях на матеріалі перекладу «Біблії» Джона Вікліфа другої половини XIV століття, текст якої мав суттєвий вплив на становлення стандартизованої англійської мови. Результати дослідження дали привід для припущень щодо причини десемантизації особового займенника та виявили випадки вживання *it* у ролі ввідного, емпатичного та вказівного.

Таблиця 1

Семантичні функції десемантизованого *it*

	Ввідна функція	Вказівна функція	Емпатична функція	Усього
Відсоткове відношення	31%	63,5%	5,5%	100%
Кількісний показник	47	96	8	151

Відповідно до табл. 1 найбільш уживаними є речення, у яких десемантизоване *it* є формальним підметом та вказує на предмет, наприклад:

1. *“The which whanne thei hadden rerede hem befor the Lord, eftsones takynge of the hondes of hem, he brente vpon the auter of brent sacrifice, forthi that it was the offring of consecracioun, into smel of swetnes of sa|crifice to the Lord”* [Lev 8:28].

У наведеному прикладі займенник *it* вказує на конкретний предмет – “the offring of consecracioun”. Зафіксовано 96 випадків вживання речень, у яких формальний підмет виконує вказівну функцію, що становить 63,5% від усіх досліджених речень із десемантизованим *it*. Причиною переваги у вживанні вказівного *it* вважаємо функцію особового займенника вказувати на осіб, предмети чи явища.

It також виконує роль «ввідного» у реченні, наприклад:

2. *“And it is told to the kyng of Egipciens, that the puple ‘hadde flowun; and ful myche chaungid is the herte of Pharao, and of his seruauntis vpon the puple”* [Exod 14:5].

It у прикладі слугує для передачі інформації, про яку йдеться у реченні, та забезпечує зв'язність у ньому. Воно вживається, коли логічний підмет опущений через певні прагматичні цілі. Наприклад, у реченні № 2 виконавець дії є невідомий чи не важливо про нього згадувати і для запобігання громіздкості конструкції чи уникнення згадування про виконавця дії вжито *it* замість логічного підмета.

Дослідження виявило 47 випадків вживання *it* у ролі «ввідного», що становить 31% від усієї кількості досліджених речень. Причиною відносно великої кількості таких речень вважаємо значущість інформативної функції, функцій когезії та заміни логічного підмета.

Під час дослідження найрідше траплялися речення, у яких *it* виконує емпатичну функцію та наголошує на певному предметі, наприклад:

3. *“And he dide as it was comaundid, and brouzte in the men hoom; and there thei agast seiden to gideres”* [Gen 43:17–18].

Підмет *it* у підрядній частині речення № 3 слугує підсиленням дії, вказаної у головній частині.

Було зафіксовано 8 випадків вживання такого типу речень, що становить 5,5%. Причиною незначної кількості цих речень вважаємо особливість їхньої будови, у якій необхідними є певні сполучники (як у прикладі № 3 сполучник *as*), які як аналітичні засоби у досліджуваній період були у процесі становлення.

Отже, процес виникнення десемантизованого *it* у середньоанглійський період супроводжувався такими змінами в граматичній системі мови: становлення прямого порядку слів у реченні, нівелювання системи відмінків та втрата відмінкових закінчень. Виникнення усіх необхідних факторів для утвердження англійської як аналітичної

мови спричинило необхідність обов'язкової присутності підмета у реченні. У випадках, коли суб'єкт не виражений за допомогою головного члена речення, функцію підмета вже в середньоанглійський період бере на себе особовий займенник *it*, що зумовлено низкою функцій та первинним лексичним значенням самого займенника.

Проведене дослідження дозволило виокремити такі семантичні функції формального підмета *it*, як функцію вказівного, ввідного та емпатичного.

Найбільш уживаними є речення, у яких *it* виконує функцію вказівного (63,5%) та вказує на певний предмет, що пов'язано з базовою функцією особового займенника та вважаємо фактором його десемантизації у середньоанглійський період.

Перспектива подальшого дослідження полягає у вивченні синтаксичних особливостей речень із формальним підметом *it* для визначення граматичних факторів, які вплинули на становлення десемантизованого *it* у середньоанглійський період.

Література:

1. Березина О.А. К вопросу о языковой репрезентации категории безличности / О.А. Березина // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2010. – № 4. – С. 39–51.
2. Панкина М.Ф. Десемантизация как процесс развития значения слова / М.Ф. Панкина // Вестник ВГУ. Серия «Филология. Журналистика». – 2012. – № 1. – С. 83.
3. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка / А.И. Смирницкий. – М. : Изд-во лит-ры на иностр яз., 1957. – 286 с.
4. Algeo John The Origins and Development of the English Language. Sixth edition / J. Algeo. – Boston : Cengage Learning, 2005. – P. 121.
5. Ayumi M. Middle English Verbs of Emotion and Impersonal Constructions / M. Ayumi. – Oxford University Press, 2015. – P. 8.
6. Elmer W. Diachronic Grammar: The History of Old and Middle English Subjectless Constructions / W. Elmer. – Tübingen : Niemeyer, 1981. – 179 p.
7. Moessner L. Diachronic English Linguistics / L. Moessner. – Tübingen, 2003. – 193 p.
8. The Holy Bible, containing the Old and New Testaments, with the Apocryphal books. – Oxford University Press – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://name.umdl.umich.edu/AFZ9170.0001.001>.
9. Van der Gaaf W. The Transition from the Impersonal to the Personal Construction / W. van der Gaaf. – Heidelberg, 1904. – P. 25–40.

Анотація

Ю. КОВБАСКО, С. БАБ'ЯК. СЕМАНТИЧНІ ФУНКЦІЇ ДЕСЕМАНТИЗОВАНОГО *IT* У СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРІОДІ

У статті досліджується становлення десемантизованого *it* у середньоанглійський період. Визначено поняття десемантизованого *it* та процес переходу безособових дієслів в особові конструкції. Виокремлено семантичні функції формального підмета у реченні та встановлено кількісні характеристики вживання *it*, яке виконує ці функції.

Ключові слова: десемантизація, безособове речення, формальний підмет, вказівне *it*, ввідне *it*, емпатичне *it*.

Аннотация

Ю. КОВБАСКО, С. БАБ'ЯК. СЕМАНТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ ДЕСЕМАНТИЗИРОВАННОГО *IT* В СРЕДНЕАНГЛИЙСКИЙ ПЕРИОД

В статье исследуется становление десемантизованного *it* в среднеанглийский период. Определено понятие десемантизованного *it* и процесс перехода безличных глаголов в личные конструкции. Определены семантические функции формального подлежащего в предложении и установлены количественные характеристики употребления *it*, которое выполняет эти функции.

Ключевые слова: десемантизация, безличное предложение, формальное подлежащее, указательное *it*, вводное *it*, эмпатическое *it*.

Summary

Y. KOVBASKO, S. BABIAK. SEMANTIC FUNCTIONS OF THE DESEMANTICIZED *IT* IN THE MIDDLE ENGLISH PERIOD

The article deals with the formation of the desemanticized *it* in the Middle English period. The concept of desemanticized *it* and the process of transition of impersonal verbs into personal constructions are defined. The semantic functions of the formal subject in the sentence are determined and the quantitative characteristics of the use of *it* that performs these functions are established.

Key words: desemantization, impersonal sentence, formal subject, indicative *it*, introductory *it*, emphatic *it*.

аспірант кафедри теорії практики
та перекладу англійської мови
Національного технічного
університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

СТИЛІСТИЧНЕ ЗАБАРВЛЕННЯ ІМЕННИКІВ В АНГЛІЙСЬКИХ МОНОГРАФІЯХ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Основним поняттям лінгвістичної стилістики є стилістичне значення, яке розуміють як додаткові ознаки до лексичного або граматичного значень, що мають об'єктивний, постійний характер, відтворюються у певних умовах і входять до семантичної структури слова. Виявляється певне співвідношення між конотацією і стилістичним значенням, яке полягає у тому, що конотація як семантична категорія охоплює багато компонентів емоційно-експресивного та емотивно-конотативного характеру, а стилістичне значення як стилістична категорія, як узагальнена стилістична характеристика слова складається із функціонально-стилістичного, нормативно-стилістичного та експресивно-стилістичного компонентів. Традиційно розрізняють два види стилістичного значення мовної одиниці: абсолютне та контекстуальне. У межах абсолютного стилістичного значення вивчається стилістичне забарвлення (стилістична маркованість) мовних одиниць.

У мовознавчих студіях неодноразово досліджувалося питання стилістичного забарвлення мовних одиниць різних текстів, які були висвітлені у працях М.П. Брандес, Н.Г. Іщенко, М.П. Котюрової, Л.Л. Нелюбіна, В.Н. Телії та ін., проте мовні одиниці англійських монографій з інформаційних технологій залишаються практично недосліджуваними.

Стилістичне забарвлення в англійських наукових монографіях можуть мати різні частини мови та речення загалом, проте ми у своїй статті розглядатимемо лише іменники, оскільки, по-перше, дуже важко охопити й описати стилістичне забарвлення всіх лексичних, морфологічних та синтаксичних засобів, і, по-друге, іменник посідає найважливіше місце у складі ресурсів англійської наукової мови та в англійських монографіях зокрема. Це зумовлено його семантичними властивостями, кількісним переважанням над іншими частинами мови і потенційними зображально-виразними можливостями.

Мета статті полягає у виявленні природи та встановленні специфіки стилістичного забарвлення іменників, що трапляються в англійських монографіях з інформаційних технологій.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- розкрити сутність стилістичного забарвлення;
- охарактеризувати функціонально-стилістичне та емоційно-експресивне забарвлення іменників англійських монографій з інформаційних технологій;
- виокремити словотворчі засоби сучасної англійської мови, які слугують для створення стилістичної маркованості іменників англійських монографій з інформаційних технологій.

Під стилістичним забарвленням того чи іншого слова (чи явища мови) ми, услід за Л.Л. Нелюбіним, розуміємо місце цього слова (явища) в загальній лексичній (фонологічній, граматичній та ін.) системі мови щодо двох факторів: по-перше, функціональної сфери вживання (функціональне стилістичне забарвлення), і по-друге, емоційної ситуації, у якій відбувається це спілкування (емоційне стилістичне забарвлення), що виражається у переважній частковості вживання у своїй сфері і ситуації спілкування [1, с. 91].

Оскільки об'єктом нашого дослідження є англійська наукова монографія як одна з форм презентації наукового стилю, як один із його жанрів, то ми розглядатимемо функціонально-стилістичне забарвлення, але не залишимо поза увагою й емоційно-експресивне забарвлення, яке незначною мірою, але все-таки простежується у цих текстах.

Науковим монографіям властивий іменний тип мовлення, іменники в них виконують важливу інформативну функцію, називаючи предмети живої і неживої природи, які є об'єктами наукових досліджень, процеси, зумовлені підприємницькою діяльністю людини, результати цієї діяльності та ін. При цьому багато іменників у їхній мові використовуються як терміни, що мають найбільш визначену функціонально-стильову значущість. В англійських наукових монографіях з інформаційних технологій зустрічаємо загальнонаукові терміни, які є менш яскраво функціонально-стилістично забарвленими, оскільки можуть зустрічатись у різних текстах наукового стилю, та вузькоспеціальні, які мають значно сильніше функціонально-стилістичне забарвлення, оскільки вживаються лише у науковій сфері інформаційних технологій, використання їх в іншій сфері не тільки утрудняє їх розуміння, а й з очевидністю призводить до несприйняття самого факту їх вживання у цій сфері.

Наведемо приклади наукової лексики, взятої з англійських монографій з інформаційних технологій. Загальнонаукова: *system, institution, sector, research, argument, interaction, framework, approach* та ін. Вузькоспеціальна: *cyberspace, servers, routers, switches, fiber-optic cables, infrastructure, processor, interface, bandwidth, modem, checksum* та ін.

У результаті аналізу іменників, що зустрічаються у наукових монографіях з інформаційних технологій, було виявлено низку функціонально забарвлених словотворчих моделей, що мають широке поширення в реєстрі,

що розглядається. У зазначених текстах словотворення представлено в основному двокомпонентними і трикомпонентними складними елементами з іменниками у своєму складі. Двокомпонентні побудовані за такими моделями:

- іменник + іменник: *cable modem, copper line, telephone station, software code, access time*;
- прикметник + іменник: *optical fibres, social network, unique identifier, text register, smart drive*;
- аббревіатура + іменник: *IP address, HTTP protocol, USB drive, NOR gate*;
- іменник + аббревіатура: *shadow ROM*;
- іменник + дієприкметник: *domain-based, table-driven*;
- віддієслівні іменники, утворені від дієслів із післяйменниками: *shakeout, playback, catch-up, backup*.

Трикомпонентні побудовані за такими моделями:

- іменник + іменник + іменник: *content sharing services, flash card reader*;
- іменник + прикметник + іменник: *machine-readable code, human-readable content*;
- прикметник + прикметник + іменник: *personal digital assistant*;
- прикметник + іменник + іменник: *graphical user interface*;
- прикметник + аббревіатура + іменник: *portable DVD player*.

Зустрічаються також чотирикомпонентні словосполучення з іменниками: *transport-related smartphone apps, portable external hard drive*, проте їхня кількість незначна у порівнянні з дво- і трикомпонентними.

Значну групу функціонально забарвлених іменників становлять іменники з -ing-формами: *cashing, broadcasting, networking, kerning, spoofing*, які були створені для опису сучасних інформаційних тенденцій і процесів.

Англійський словотвір має певні можливості для вираження специфічного змісту наукових текстів монографій. Специфіка змісту (наукового знання) співвідноситься з абстрактністю та узагальненістю, яка, у свою чергу, передається різними мовними засобами, зокрема такими словотвірними одиницями, як префікси і суфікси. Так, функціонально забарвленими є префікси книжкового походження, характерні для наукових і науково-технічних термінів, що зустрічаються в англійських монографіях: *sub-* (*suballocation, subarchitecture*), *re-* (*readdressing, reform*), *pre-* (*precomputer, preload*), *post-* (*post-processing, postbyte*), *co-* (*co-processor, codomain*), *inter-* (*intersection*), *multi-* (*multidomain, multimedia*), *tele-* (*telecommunications*), а також префікси із заперечним значенням: *anti-* (*antivirus, anti-spam*), *de-* (*defamation, deactivation*), *dis-* (*disassembler, disfunction*), *il-* (*illegibility, illuminance*), *ir-* (*irresistibility, irrelevancy*), *im-* (*imbedment, immateriality*), *in-* (*inactivity, incoherence*), *non-* (*noncaching, nonconductor*), *un-* (*unarchive, unclick*).

Вирізняється ціла низка суфіксів книжкового походження, що надають відповідне стилізоване забарвлення іменникам англійських наукових монографій. Одним із найпродуктивніших та найуживаніших суфіксів у сфері інформаційних технологій є суфікс *-or/-er*, який служить для утворення іменників від дієслів. Іменники з такими закінченнями позначають або прилад, що виконує дію, виражену дієсловом, від якого воно утворено, або особу, що виконує цю дію: *compiler, assembler, provider, subscriber, operator*. Наступним за продуктивністю є суфікс *-ion*, який теж переважно сприяє утворенню іменників від дієслів: *compression, expansion, information, application, transaction*.

Серед інших суфіксів зустрічаємо: *-ism* (*plagiarism*), *-age* (*package*), *-ty* (*liability, validity*), *-ment* (*development, agreement*), *-ness* (*robustness, brightness*), *-ance* (*assistance*).

Як бачимо, в іменниках із префіксальними та суфіксальними утвореннями функціонально-стилістичне забарвлення досить помітне. Префікси та суфікси необмежено сполучаються із широким колом одиниць, утворюючи нові терміни у сфері інформаційних технологій.

Яскраве контекстуально-книжкове забарвлення в англійських монографіях з інформаційних технологій несуть у собі аббревіатури, що містяться у них у значній кількості: *ISP – Internet Service Provider, HTML – Hypertext Mark-up Language, TCP – Transmission Control Protocol, MAN – Metropolitan Area Network, DSL – Digital Subscriber Line* та ін.

Часте використання іменників множини є відмінною рисою текстів наукових монографій з інформаційних технологій: *fractals, frames, primitives, technologies, distributions, networks, routers*.

Проаналізувавши функціональну забарвленість іменників англійських монографій з інформаційних технологій, які формують функціонально-стилістичне забарвлення монографій загалом, хочеться згадати й іншу забарвленість, яка не є властивою науковому стилю мовлення, але елементи якої все ж можуть проникати в наукову літературу, а проникнувши, співіснувати з елементами, що є нейтральними в емоційному значенні. Це емоційно-експресивне забарвлення. На думку Н.Я. Милованової, у справжньому науковому стилі емоційність-експресивність необхідна і природна, оскільки вона відтіняє уже аргументовану логічну думку автора. Емоційно-експресивні елементи спрямовані на привертання уваги до того, що викладається, на пояснення думки автора, її конкретизацію.

Не відмовляє науковому стилю в образності, емоційності і загалом в експресивності і М.Н. Кожина. На її думку, відзначені риси навіть активізуються у період науково-технічної революції [2, с. 302]. Але при цьому йдеться переважно про проникнення, а не про переважання чи особливу активність експресивних засобів у науковому мовленні. Так, в академічному різновиді наукового стилю, до якого належить монографія, емоційно-експресивні елементи зустрічаються нечасто або зведені до мінімуму. Їхня кількість зумовлена характером змісту самих текстів монографій, а також індивідуальністю викладу автора. Проаналізуємо виразні елементи двох різних фрагментів наукових монографій, порівняємо їх кількість і частоту вживання та побачимо, яке місце посідає серед них іменник і яке емоційно-експресивне забарвлення він несе у собі.

Уривок із монографії “Rethinking Cyberlaw” автора Jacqueline Lipton:

In terms of digital technology, information also comes in more than one form. **Notably**, digital information can be input and output in human-readable forms, such as traditional human language. It can **also** be input and output in machine-readable forms, like binary code. Some information utilized online can be a combination of human-readable and machine-readable, meta-tags being an obvious example. Meta-tags can be used on a website to guide search engines to relevant content. They are input by individuals in traditional language, and converted to machine-readable code for search engines to index. **Of course**, search engines can also “read” digital text and images that form website content **more generally**, so **in a sense** all digital information comes in both a human-readable and machine-readable form. **Even** Internet domain names are effectively **only** alpha-numeric (human-readable) versions of underlying numerical IP addresses [3, с. 9].

Уривок із монографії “Robot Law” за редакцією Ryan Calo, A. Michael Froomkin, Ian Kerr:

The robots are coming! We don’t mean this in a scary, apocalyptic way, like in *The Terminator* or *Battlestar Galactica*, or in a tongue-in-cheek way, like in the *Flight of the Conchords* song “*The Humans are Dead.*” What we mean is this: robots and robotic technologies are now mature enough to leave the research lab and come to the consumer market in large numbers. ... *So what is the robot?* For the vast majority of the general public (and we include most legal scholars in this category), we claim that the answer to this question is *unescapably* informed by what they see in movies, the popular media, and, to a lesser extent, in literature. ... the robots can move about their world and affect it, often by manipulating objects. They behave intelligently when interacting with the world. They are *also* constructed by humans. These traits are, to us, *the hallmarks* of a robot. We propose the following working definition: A robot is a constructed system that displays both physical and mental agency but is not alive in the biological sense [4, с. 18].

Наведені фрагменти значно відрізняються один від одного манерою викладу та емоційно-експресивним забарвленням зокрема. Здається, що перший фрагмент позбавлений будь-якого емоційно-експресивного забарвлення взагалі, проте це не так. Як зазначає М.Н. Кожина: «Експресивність наукового мовлення відрізняється від аналогічної властивості в інших сферах спілкування і досягається вона іншими засобами і способами. Виразність наукового мовлення пов’язана, перш за все, з точністю вживання слів і логічністю викладу (так звана інтелектуальна експресивність). Проте останнє припускає не сухий і неупереджений виклад змісту, а нарівні з точністю і об’єктивністю повідомлення також його переконливість» [2, с. 299]. Саме такій характеристиці і відповідає наведений фрагмент. У ньому відзначається точність використання комп’ютерних термінів і слів, виражених іменниками, що сприяють логічності викладу. Водночас тут присутній і елемент переконливості, тобто виразності, зосереджений у виокремленій нами його другій частині, що досягається за допомогою підсилювальних і обмежувальних часток та прислівників: *of course, in a sense, even, notably, more.*

Другий фрагмент характеризується значною емоційно-експресивною забарвленістю та містить чимало неприхованих виразних елементів, які підвищують його експресивність і демонструють образне мислення автора. Серед них:

1) проблемні питання і питально-відповідні комплекси (*So what is a robot? ... For the vast majority of the general public (and we include most legal scholars in this category), we claim that the answer to this question is unescapably informed by what they see in movies, the popular media, and, to a lesser extent, in literature*);

2) окличні речення (*The robots are coming!*);

3) підсилювальні й обмежувальні частки, займенники, кількісні прислівники (*enough, often, so*);

4) порівняння, яке має тут яскраву образність та наглядність (*like in the Terminator or Battlestar Galactica; like in the Flight of the Conchords song “The Humans are Dead”*);

5) емоційно-експресивні прикметники, що підсилюють іменники (*apocalyptic way, tongue-in-cheek way, vast majority of general public, to a lesser extent*);

6) засоби словесної образності (*the hallmarks of a robot*);

7) займенник *we*, який повторюється п’ять разів та вказує на те, що автор говорить від імені всієї наукової спільноти. Це впливає на формування думки читача і сприяє його переконанню у тому, що викладається.

Порівняння цих двох фрагментів підтверджує правильність думки Т.Г. Винокур, яка вважає, що наукова думка може отримувати у працях окремих учених нестандартне, індивідуально мовленнєве вираження, яке залежить не від стану мови, а від особистості вченого. «Одні залучають до наукової оповіді «белетристичні» способи, широкий діапазон метафоричних засобів мови; іншим властиві планомірні відступи від книжкової норми на користь розмовної; треті порушують цехові обов’язки і вподобання тим, що навмисне уникають так званої «наукообразності», прагнучи до максимальної простоти і мінімальної термінологічності тексту, відсутності штампів» [5, с. 110].

Цікавою є думка М.Н. Кожини з цього приводу: «В зв’язку з масовістю науки з періоду науково-технічної революції стилістико-мовленнєва культура наукових творів, особливо науково-технічних, біднішає, усереднюється. Індивідуальні особливості стилю зберігаються зазвичай лише у текстах великих учених. У такому разі стилю твору характерна виразність, аж до використання образних засобів» [2, с. 302].

Проаналізувавши виразні елементи двох уривків монографій, можемо сказати, що іменники не несуть у собі помітного емоційно-експресивного забарвлення у цих творах. Вони співіснують з іншими частинами мови, які підсилюють їх і разом такі засоби сприяють передачі і сприйняттю інтелектуальної інформації в доступнішій формі, приваблюють увагу читача до поставленої проблеми, а також дозволяють автору зрозуміло обґрунтувати правомірність власних поглядів, залучити читача у свої роздуми, сприяти зміні його ставлення до якогось предмета чи процесу.

Як бачимо, засоби експресії та образності не абсолютно протипоказані науковому мовленню монографій з інформаційних технологій, але функціонально-стилістичне та експресивно-емоційне забарвлення співіснують з безперечною і значною перевагою першого.

Особлива роль у формуванні функціонально-стилістичного забарвлення англійських наукових монографій належить іменникам, які найповніше передають поняття, процеси та явища сфери інформаційних технологій. Більшість таких іменників утворюються: 1) словоскладанням за різними моделями, що представлено в основному дво- і трикомпонентними складними мовними одиницями; 2) за допомогою словотворчих одиниць – префіксів та суфіксів. Іменники з функціонально-стилістичним забарвленням значно переважають у своєму кількісному співвідношенні над іменниками емоційно-експресивними, у порівнянні з ними відзначаються чіткою системністю, стійкістю їхнього стилістичного забарвлення, обмеженістю сфери їх уживання.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у розробці класифікації стилістично забарвлених іменників, відібраних із текстів англійських монографій з інформаційних технологій.

Література:

1. Нелюбин Л.Л. Лингвостилистика современного английского языка : [учеб. пособ.] / Л.Л. Нелюбин. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Флинта: Наука, 2007. – 128 с.
2. Кожина М.Н. Стилистика русского языка : [учеб.] / М.Н. Кожина, Л.Р. Дускаева, В.А. Салимовский. – 4-е изд., стереотип. – М. : Флинта: Наука, 2008. – 464 с.
3. Lipton J. Rethinking Cyberlaw. A New Vision for Internet Law / Jacqueline Lipton. – Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2015.
4. Robot Law / ed. by Ryan Calo, A. Michael Froomkin and Ian Kerr. – Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2015.
5. Основы научной речи : [учеб. пособ. для студ. нефилол. высш. учеб. заведений] / Н.А. Буре, М.В. Быстрых, С.А. Вышнякова и др. ; под ред. В.В. Химика, Л.Б. Волковой. – СПб. : Филол. фак-т СПбГУ ; М. : ИЦ «Академия», 2003. – 272 с.
6. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс : [учеб.] / М.П. Брандес. – 3-изд., перераб. и доп. – М. : Прогресс-Традиция ; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
7. Котюрова М.П. Стилистика научной речи : [учеб. пособ.] / М.П. Котюрова. – М. : ИЦ «Академия», 2010. – 240 с.

Анотація

I. КОЗУБЬСКА. СТИЛІСТИЧНЕ ЗАБАРВЛЕННЯ ІМЕННИКІВ В АНГЛІЙСЬКИХ МОНОГРАФІЯХ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Статтю присвячено дослідженню функціонально-стилістичного та емоційно-експресивного забарвлення іменників, що зустрічаються в англійських монографіях з інформаційних технологій. Виявлено низку функціонально забарвлених словотворчих моделей іменників; виокремлено префікси та суфікси книжкового походження, що надають певного стилістичного забарвлення іменникам в англійських наукових монографіях.

Ключові слова: стилістичне значення, стилістичне забарвлення, функціонально-стилістичне забарвлення, емоційно-експресивне забарвлення, іменник.

Аннотация

II. КОЗУБСКАЯ. СТИЛИСТИЧЕСКАЯ ОКРАСКА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В АНГЛИЙСКИХ МОНОГРАФИЯХ ПО ИНФОРМАЦИОННЫМ ТЕХНОЛОГИЯМ

Статья посвящена исследованию функционально-стилистической и эмоционально-экспрессивной окраски существительных, которые встречаются в английских монографиях по информационным технологиям. Выявлен ряд функционально окрашенных словообразовательных моделей существительных; выделены префиксы и суффиксы книжного происхождения, которые придают соответствующую стилистическую окраску существительным в английских научных монографиях.

Ключевые слова: стилистическое значение, стилистическая окраска, функционально-стилистическая окраска, эмоционально-экспрессивная окраска, имя существительное.

Summary

I. KOZUBSKA. STYLISTIC COLOURING OF NOUNS IN ENGLISH MONOGRAPHS ON INFORMATION TECHNOLOGIES

This article is devoted to the investigation of functional-stylistic and emotional-expressive colouring of nouns which are found in English monographs on Information Technologies. A number of functionally coloured word-formative models of nouns are revealed; prefixes and suffixes of bookish origin which give certain stylistic colouring to the nouns in English scientific monographs are distinguished.

Key words: stylistic meaning, stylistic colouring, functional-stylistic colouring, emotional-expressive colouring, noun.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької мови
і літератури
Миколаївського національного
університету імені В.О. Сухомлинського*

*викладач кафедри німецької мови
і літератури
Миколаївського національного
університету імені В.О. Сухомлинського*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОЦІННИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАУКОВИХ РЕЦЕНЗІЯХ

Комунікація у науковій сфері спрямована на створення і сприймання текстів відповідно до особливих вимог сучасного наукового спілкування та зумовлена багатьма комунікативно-прагматичними факторами.

Відповідно до мети, характеру взаємодії учасників та прагматичної ситуації наукової комунікації відбувається породження різних типів академічних текстів. Комунікативне спрямування наукових текстів, зокрема наукової рецензії, зумовлене пізнавальною функцією, якою характеризується кожний науковий текст, а також функціонуванням у межах певної наукової спільноти. При цьому під час наукового обміну спрацьовує установка на динамічне накопичення інформації, що найбільшою мірою реалізується в акті повідомлення. Введення нового зумовлює появу оцінки наукового твору, що виражає наукову проблематику у рецензії, її інтерпретацію та оцінку інформації, що передається, на тлі загального повідомлення змісту рецензованого видання.

Жанрова проблематика наукового дискурсу та особливостей породження наукових текстових типів, зокрема наукової рецензії, завжди була у центрі уваги мовознавців: вивчалась їх семантико-композиційна організація [9, 38; 4; 5], екстралінгвістичні характеристики [2] та мовностилістичні особливості, що зумовлюються реалізацією спеціальної термінологічної лексики під час створення наукових текстів [3; 8; 11]. Проте недостатньо уваги зверталось на дослідження саме оцінного компонента лексичного складу тексту наукової рецензії, особливостей його вираження. Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу тексту рецензії, що є певною формою реалізації наукового дискурсу у будь-якій галузі науки, її лінгвостилістичного аналізу щодо виявлення певних лексико-синтаксичних особливостей (визначення термінологічного лексичного складу у певній науковій галузі спілкування), а також з огляду на ті комунікативно-прагматичні завдання, що вони виконують як одиниці наукової комунікації. Одним із таких завдань є визначення основних лексичних засобів оцінювання та мовних можливостей їх реалізації у тексті наукової рецензії.

Новою компонентою у цьому дослідженні є проблема оцінного лексичного інструментарію текстів наукових рецензій. У представленій статті пропонуються результати аналізу мовних засобів оцінки і способів їх реалізації у текстах німецьких рецензій.

Предметом дослідження у статті є специфічні засоби вираження оцінної семантики в тексті наукової рецензії, об'єктом – сукупність лексико-синтаксичних засобів оцінювання, властивих текстам німецьких наукових рецензій. Тому цілі й завдання спрямовані на виокремлення оцінних лексико-синтаксичних сталих одиниць та визначення способів їх реалізації в інформаційній основі текстів наукових рецензій.

Під час створення наукових текстів вибір лексичних одиниць підпорядковується вимогам академічного стилю та етикетним нормам спілкування. Відповідно, показовим є переважне використання клішованих лексико-синтаксичних засобів вираження інформації у критичних текстах, зокрема оцінних [7, с. 101–102]. Така тенденція сприяє появі усталених мовних формул, реалізація яких зумовлює клішованість, чіткість і логічність повідомлення, а отже, й ефективність сприйняття наукової інформації.

Під час реалізації оцінної діяльності науковець-критик, як правило, використовує такі мовні засоби, що виражають кваліфікацію предмета дослідження у рецензованому тексті (надалі – РТ), якість дослідної діяльності автора РТ та ситуації, у якій безпосередньо відбувається дослідження (її властива галузева ознака, визначений історичний період реалізації та рівень складності й актуальності проблеми). До цих мовних засобів (оцінні слова та вирази) можна віднести кваліфікативні предикати (прикметники, дієприкметники та прислівники), що відображають «оцінку денотативної ситуації або її елементів мовцем стосовно якісних та кількісних ознак» [1, с. 29]. До цієї групи можуть належати й іменники, які у своїй основі вже мають оцінну сему та кваліфікують, як правило, статус автора РТ, рівень його наукової компетентності й ерудиції.

На лексико-семантичний склад наукових рецензій впливають численні екстралінгвістичні фактори (мовленнєва ситуація – рецензування, зв'язок із певною предметною сферою, належність рецензента до певної наукової спільноти, наявність певних традицій академічного письма, а також індивідуального стилю автора-рецензента). Вони (фактори) показують себе у виборі різномірних одиниць під час лексичного наповнення цих текстів.

У представленому дослідженні аналізується лише один тип оцінної інформації – денотативно-оцінна (експліцитна), що функціонує у текстах наукових рецензій поряд із конотативно-оцінною та підтекстово-оцінною (імпліцитною). До денотативно-оцінної лексики належать такі одиниці, чий оцінний компонент значення наявний

у самій семантичній структурі слова та пов'язаний із різним сприйняттям оцінної інформації: стереотипним, емоційно-оцінним та інтелектуально-оцінним [6].

Для тексту наукової рецензії під час створення інформативних та оцінних повідомлень властиві вирази, що вводять основну інформацію (*Autor präsentiert, folgt, thematisiert*); лексико-синтаксичні одиниці, що реалізують денотативний, конотативний і підтекстовий види оцінної інформації (*unklar, ausgezeichnet* та ін.)

Інтелектуально-оцінна лексика слугує для підкреслення правдивості або істинності результатів запропонованого у РТ дослідження (*glaubwürdig, eindeutig, berechtigt, korrekt*). Така лексика може використовуватися під час демонстрації загального висновку, зафіксованого одним реченням, або під час представлення результатів критичного аналізу цілого наукового твору, тому нерідко у такому вислові наявний високий рівень концентрації оцінної інформації. Сюди можуть додаватися і результати характеристики наукової діяльності самого автора РТ, наприклад: *Die Arbeit zeugt von der guten fachlichen Kenntnis des Autors über das Handschriftenwesen, über den Inhalt der Hss. selbst und über die sachlichen und kulturellen Probleme und Bereiche, aus denen die Hss. stammen* (Zeitschrift für Slawistik. – 1992. – Bd. 37. – № 3. – S. 466–467).

Значущість і корисність дослідження, проведеного автором РТ, представляється у рецензії за допомогою таких лексичних одиниць інтелектуально-оцінного типу: *umfangreich, wertvoll, reich, hilfreich, nützlich, lehrreich*. Наприклад: *Eine vor allem an berühmten Namen umfangreiche Erläuterung der Verwendungsweisen des Begriffs "Diskurs" erwartet die Lesenden von KELLERs Aufsatz zur Diskursanalyse, bis Diskurse im Sinne FOUCAULTs als "spezifische, gesellschaftlich ausdifferenzierte Formen der Wissensproduktion" verstanden werden* (Forum: qualitative Sozialforschung. – 2000. – Bd. 1. – № 3); *Gerade weil es um die Verwirklichung eines längst diskutierten Projekts geht, hält sich Kammer ans Mögliche und Machbare und stellte äußerst lehrreich Schritt für Schritt die Bedingungen für eine Aufbereitung gedruckter Texte in digitaler Form vor* (Philologie im Netz. – 1997. – № 2. – S. 59–62).

Визначення якості РТ та, відповідно, науково-творчої діяльності його автора може відбуватися за допомогою оцінних лексичних одиниць типу *originell, positiv, recht, verdienstvoll, gut, förderungswürdig, sinnvoll, schlecht, das Verdienst; der Gewinn, der Mangel*.

Представлена лексика в текстах наукових рецензій реалізується залежно від того, у який спосіб організовує свою оцінно-критичну діяльність сам рецензент (об'єкт оцінювання у РТ, критерії та мета оцінювання). Наприклад: *Es ist Verdienst des Autors, theoretische und praktische Fragen der Pädagogikausbildung für Lehrer aufgearbeitet und zusammenhängend dargestellt zu haben* (Pädagogik. – 1990. – Jh. 45. – № 5. – S. 443).

Необхідно також зазначити, що поряд із тими лексико-синтаксичними засобами введення оцінних значень до тексту наукової рецензії, що роблять його академічним та офіційним, мають місце й елементи виразності, суб'єктивного оцінювання, а тому й емоційності. Це зумовлює способи організації текстів наукових рецензій відповідно до індивідуального стилю викладу кожного окремого рецензента. Справді, така особливість текстів цього типу сприяє розширенню корпусу метамовних одиниць і відповідає засадам сучасної наукової парадигми, що керується принципами антропологічного підходу до вирішення актуальних завдань.

Рецензент також виокремлює і позитивні риси РТ, вказуючи на доцільність вибору автором певного підходу до вивчення проблеми, наприклад: *Bei der Bestimmung der semantischen Werte, die die einzelnen syntaktischen Funktionen annehmen können, greift Cuartero Otal punktuell auch in fruchtbarer Weise auf die internationale Diskussion zurück, etwa bei der Abgrenzung von agentiven und nicht-agentiven Subjekten* (Philologie im Netz. – 2005. – № 34. – S. 99–101).

Якість інформації, запропонованої у РТ, визначається критеріями переконливості/непереконливості, або, наприклад, цінності: *Der Band 40 der Diskussionsreihe eine eindrucksvolle positive Bilanz pädagogischer Theorieentwicklung in der Deutschen Demokratischen Republik und orientiert zugleich auf wichtige ungelöste Fragen dieses Prozesses* (Pädagogik. – 1989. – Jg. 44. – № 3. – S. 256–260); новизни: *Der Schriftinguistik hat er mit dieser verdienstvollen Arbeit zweifellos neue, richtungweisende Impulse gegeben* (Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationforschung. – 1990. – Bd. 43. – № 6. – S. 834–836).

Оцінку за аспектами корисності та успішності/«вдалості» РТ можна продемонструвати таким прикладом: *Dem Rezensenten ist bekannt, mit welcher Sorgfalt und wissenschaftlichen Akribie die Herausgeber gearbeitet haben; Ergänzungen, Erläuterungen, Fußnoten für das Verständnis der deutschen Leser sind hilfreich, aber Kürzungen der Originalausgabe, sei es auch "nur" auf Kommentare bezogen, sind immer "ein empfindlich Ding"* (Pädagogik. – 1989. – Jg. 44. – № 3. – S. 253–256).

Відсоток власне оцінної лексики (інтелектуально-оцінної та емоційно-оцінної), що представляє експліцитну аксіологічну інформацію, порівняно із загальнонауковою та фахово-специфічною, у текстах є загалом незначним. Основне місце в лексико-синтаксичному інструментарії рецензії належить мовним засобам, що висвітлюють рецензовані наукові тексти з огляду на їхні композиційні, структурні, прагматичні та комунікативно-функціональні засади, подають необхідну інформацію про них. Функціонуванню оцінної лексики в рецензіях властива інкорпорація в інформативні та описові синтаксичні структури, внаслідок чого оцінні значення взаємодіють із тими значеннями, які відображають змістову частину РТ і слугують індикаторами позитивної або негативної оцінки за шкалою аксіологічної інтенсивності.

Досить типовим для тексту рецензії є випадок, коли оцінне словосполучення, що належить до рематичного компонента висловлення, з'являється перед тематичним компонентом, утворюючи емфатичну конструкцію: *Sinnvoll für diese Leserinnengruppe ist auch das umfangreiche Glossar der verwendeten Fachtermini* (Forum: qualitative Sozialforschung. – 2000. – Bd. 1. – № 2); *Als großes Verdienst der vorliegenden Literaturgeschichte sei*

hervorgehoben die Berücksichtigung der “Dichtung aus der Bukowina” im Kontext der Lyrik der fünfziger Jahre sowie der “rumäniendeutschen Lyrik” der achtziger Jahre, vor allem auch deshalb, weil nicht nur die Namen der Großen, Paul Celan, Rose Ausländer beziehungsweise Herta Möller, Richard Wagner und Oskar Pastior, genannt werden, sondern auch weniger bekannte Autoren und Autorinnen ins Blickfeld rücken wie der bedeutende Literaturvermittler Alfred Margul-Sperber oder die achtzehnjährig im KZ umgekommene Lyrikerin Selma Meerbaum-Eisinger (237) oder der früh in die Bundesrepublik übersiedelte, dennoch von seinen Erfahrungen in Rumänien geprägte Lyriker Dieter Schlesak und die früh verstummte Lyrikerin Anemone Latzina (843f.). Warum allerdings die beachtenswertesten Erzählprosa von Herta Müller und Richard Wagner ignoriert wird, ist unverständlich (Sprachkunst. – 1995. – Jg. 26. – № 2. – S. 377–380).

Усталеним засобом позитивної або негативної експліцитної оцінки є дієслова на позначення кваліфікаційних дій (*dem Autor hohe Anerkennung zollen, würdigen, qualifizieren*), дієслова або іменники, що позначають певні різновиди позитивно або негативно оцінюваних дій та їх результати (*das Verdienst; der Gewinn, der Mangel, merit; success*), а також словосполучення з ними.

Феномен інкорпорації оцінних лексичних одиниць з експліцитним вираженням оцінного значення в інформативних актах наукової рецензії зумовлений загальною установкою текстів такого типу на всебічне (тобто з урахуванням усіх параметрів, властивих науковому тексту як такому), якісне, чітке, скоординоване повідомлення інформації та її оцінювання водночас, що є передумовою об'єктивності, послідовності й академічності в науково-текстотворенні. За допомогою механізму інкорпорації у процесі інтерпретації основного змісту РТ рецензент має змогу звернути увагу читача на важливе, цікаве, актуальне та цінне в інформації, що пропонує автор РТ. Таким чином, оцінні одиниці у структурі інформативного повідомлення, корелюючи з основною комунікативною інтенцією рецензії як текстотипу, відіграють роль атракторів уваги та відображають критерії критичної діяльності рецензента.

Література:

1. Вольф Е.М. Грамматика и семантика прилагательного / Е.М. Вольф. – М. : Наука, 1978. – 200 с.
2. Котюрова М.П. Об экстралингвистических основаниях смысловой структуры научного текста: (функционально-стилистический аспект) / М.П. Котюрова. – Красноярск : Изд-во Красноярского ун-та, 1988. – 171 с.
3. Кудасова О.К. Лингвостилистические особенности рецензии как разновидности научного текста (на материале английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О.К. Кудасова. – М., 1983. – 23 с.
4. Левчук І. Особливості структурно-семантичної організації мовознавчих рецензій 30-х років ХХ ст. / І. Левчук // Вісник Львівського університету. Серія «Філологія». – 2004. – Вип. 34. – Ч. II. – С. 291–297.
5. Ляпунова В.Г. Композиция и язык научной рецензии / В.Г. Ляпунова, О.Д. Мешков, Е.В. Терехова. – М. : Наука, 1990. – 144 с.
6. Ляшенко Т.С. Структурно-композиційні, лінгвостилістичні та прагматичні особливості тексту мистецтвознавчої рецензії (на матеріалі німецьких газет) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т.С. Ляшенко. – Л., 2004. – 19 с.
7. Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н.Ф. Непийвода. – К. : Міжнар. фін. агенція, 1997. – 303 с.
8. Салимовский В.А. Речевые жанры научного эмпирического текста / В.А. Салимовский // Стереотипность и творчество в тексте. – Пермь, 1999. – С. 40–66.
9. Синдеева Т.И. Некоторые особенности композиционно-речевой организации жанра «научная рецензия» / Т.И. Синдеева // Функциональные стили и преподавание иностранных языков. – М. : Наука, 1982. – С. 27–42.
10. Современный русский язык. Синтаксис : [учеб. пособ.] / [под ред. Е.М. Галкиной-Федорук]. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1957. – 515 с.
11. Swales J.M. Genre analysis: English in academic and research settings / J.M. Swales. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 260 p.

Анотація

Н. КОРНЄВА, О. КОВАЛЕНКО. ФУНКЦІОНУВАННЯ ОЦІННИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАУКОВИХ РЕЦЕНЗІЯХ

У статті розглянуто проблему виявлення і характеристики інтелектуально-оцінних та емоційно-оцінних лексичних одиниць як специфічних засобів оцінно-критичної діяльності науковців. Досліджено також способи їх інкорпорації у референційній основі текстів наукових рецензій. Вивчено специфіку функціонування оцінної лексики у критичних текстах німецькою мовою.

Ключові слова: науковий дискурс, наукова рецензія, експліцитна оцінка, імпліцитна оцінка, інтелектуально-оцінна лексика, емоційно-оцінні лексичні одиниці.

Аннотация

**Н. КОРНЕВА, О. КОВАЛЕНКО. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ОЦЕНОЧНЫХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ
В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНЫХ НАУЧНЫХ РЕЦЕНЗИЯХ**

В статье рассматривается проблема выявления и характеристики интеллектуально-оценочных лексических единиц как специфических средств оценочно-критической деятельности ученых. Исследованы также способы их введения в информационное поле текстов научных немецкоязычных рецензий. Изучена специфика функционирования оценочной лексики в академических немецкоязычных текстах.

Ключевые слова: научный дискурс, научная рецензия, эксплицитная оценка, имплицитная оценка, интеллектуально-оценочная лексика, эмоционально-оценочные лексические единицы.

Summary

**N. KORNEVA, O. KOVALENKO. THE FUNCTIONING OF THE ESTIMATIVE LEXIS
IN GERMAN ACADEMIC REVIEWS**

The article deals with the problem of exposure and description of intellectual and emotional lexical pieces of estimation as specific means of valuation activity of a scientist. The proposed research presents methods of incorporation of these means in the informative basis of German academic reviews. There was also studied the specific of functioning of evaluative lexis in the academic German texts.

Key words: academic discourse, academic review, explicit estimation, implicit estimation, intellectual lexis, emotional lexis.

*бакалавр,
кафедра романської філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Д. Чистяк

*кандидат філологічних наук,
асистент кафедри романської філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ХУДОЖНЯ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ АРХЕТИПУ ВОДИ У ЛІРИЦІ А. МОКЕЛЯ

Актуальність дослідження авторської картини світу у текстах знакових європейських письменників полягає у включенні процесів концептуалізації у широкі культурні семіотичні контексти, що генерують структурно-семантичне ядро художнього тексту. Таке спостереження ще більшою мірою стосується теоретичної концептуалізації засад побудови картини світу певного культурного ареалу, а також певного літературного напрямку (у цьому разі – бельгійського символізму).

Постать Альбера Мокеля має важливе значення у контексті бельгійського символізму, адже він був не лише поетом, а й теоретиком мистецтва. Збірка “Clartés” (1901 р.) свідчить про синтетичне осмислення основних теоретичних положень естетичної платформи автора. Принципове новаторство цього поета й філолога полягає у продукуванні стрункої естетичної платформи, позначеної впливами філософії німецького романтизму (Й. Фіхте, Ф. фон Шеллінг, А. Шопенгауер), а також індуїстської традиції, що містить суттєві відмінності від французької символістської школи (С. Малларме, Ж. Мореас, Р. Гіль) щодо концептуалізації символічних засад знакоутворення та образотворення. З іншого боку, саме творчість письменників-символістів видається перспективною у царині концептуального аналізу, адже символісти апелюють до когнітивних процесів у людському мисленні. Про це свідчить, зокрема, використання таких понять, як «символ», «сугестія». Останніми десятиліттями відбувається повернення сучасної науки до проблем пізнавальної діяльності людини, певний антропоцентризм у річищі когнітивної лінгвістики (С. Жаботинська, О. Кагановська, В. Ніконова, Л. Белехова, А. Бабушкін, А. Вежбицька, О. Кубрякова, О. Воробйова, І. Тарасова, Д. Ліхачов, С. Степанов, В. Віноградов та інші).

Мова як механізм пізнання надає доступ до розумових процесів, адже саме в її системі знаків фіксуються смисли: конденсована інформація, яка характеризується «багатосмисловою напруженістю» [1, с. 22] і постає у вигляді концептів. Справжнім джерелом закодованих смислів стає художній текст, де варто говорити не лише про концепти, а й про «художні концепти» (згідно з термінологією С. Аскольдова [2, с. 267]) у зв'язку зі зростанням текстової естетичної та образної функцій. В. Ніконова зазначає, що художній концепт «репрезентований у художньому тексті не будь-якими лексемами, а тільки такими емоційно-експресивними та оцінно-асоціативними номінативними одиницями, які у художньому мовленні об'єктивізують художній образ» [3, с. 184]. Таким чином, стає очевидним, що основним структурним елементом художнього концепту є образ [4; 5; 6].

Свій аналіз на образності зосереджує Л. Белехова [7], Н. Слухай [8], деякі ідеї можна знайти і у працях В. Піщальнікової [6], які вбачають у художньому образі джерело концептуальних смислів. Також деякі думки з цього питання можна знайти у працях О. Потебні, який наголошував на «поетизації» мови в художньому тексті, де кожен рівень набуває ознак поетичного факту (в мові метафор, метонімії, оксиморонів тощо). Фігури і тропи зазвичай розглядають у сфері стилістики тексту, але їх також можна піддати концептуальному аналізу, як це зробили американські дослідники у царині когнітивної лінгвістики М. Джонсон та Дж. Лакофф [9], які вивели низку концептуальних метафоричних схем як засобів образного відображення дійсності у художньому тексті. Л. Белехова виокремлює декілька типів словесних поетичних образів: «кенотипні», «ідіотипні» та «архетипні» [7]. Дослідниця розглядає архетипи на передконцептуальному рівні тексту [7, с. 148], адже в них закладається думка не авторська, а загальнолюдська, вкорінена глибоко у свідомості людини, як це виявив ще К. Юнг.

Із розвитком сучасної науки висувуються різноманітні теорії архетипів, серед яких є й ті, що торкаються власне образів першостихій (І. Зварич, М. Еліаде, А. Слухай) як незмінних одиниць образної системи, вкорінених у психіці людини. Таким чином, хоча мова й еволюціонує разом із суспільством, у ній існують певні понятійні константи, «структурно-семантичне ядро» кожного тексту [10], або ж, за термінологією І. Зварича, «інваріанти» [11]. До таких належать і образи першостихій – архетипи, які «семантизуються щодо певного концепту» [10, с. 80].

У збірці А. Мокеля архетипні образи першостихій становлять метаобразний комплекс, де особливої уваги заслуговує образ ВОДИ. Таким чином, завданням цієї статті є дослідження семантики архетипового образу ВОДИ в збірці “Clartés” А. Мокеля. Саме цю стихію люди відкрили для себе і піддали осмисленню однією із перших. Ще давньогрецькі натурфілософи вважали, що в основі речей лежить певний першоелемент. Зокрема, ідеї представника мілетської школи Фалеса про воду-субстрат усього суцього та про «дух», який міститься у воді. Фалес розглядав душу як рушійний початок буття, чим підкреслював її властивість до руху, що так само властиво і воді (замерзання/танення), а в епоху Відродження вважали, що у кожній стихії були свої «духи» (Парацельс): духи води – унди, духи вогню – саламандри, повітря – сільфи, землі – гноми. Він вважав, що після смерті тіло роз-

кладається на чотири першоелемента, а п'ятий елемент – Дух – деякий час живе далі. Таким чином, до розуміння першостихій можна додати дихотомію Життя і Смерті.

Вода з її властивостями прозорості і безперервного руху ніби переливається від початку збірки до кінця. Сама вже ідея градації, про яку говорить А. Мокель у примітці до збірки [12, с. 17], втілює цю концепцію руху і «перетікання» з однієї точки в іншу (із зими у весну), виводить за собою цілу низку концептуальних образів, які утворюють опозиції. Кожен образний комплекс представлений певною кількістю номінативних одиниць, які контекстуально набувають певних властивостей і актуалізують певний архетип. Так, архетип ВОДИ представлений такими номінативними одиницями: *eau, vague, ruisseau, chute, laglacedelamer, rosée, ondesansride, étang, fleuve, rives, remous, neige, môlesduciel, pluie, ladérive, geléparpillé, limon, l'étherglacial, verse*, а також в образах *русалок (ondines)* – *духів води*. Оскільки ВОДА постає архетипом, вона відзначається амбівалентністю: може як губити, так і бути життєдайною субстанцією. Таким чином, у збірці А. Мокеля реконструюємо дві концептуальні схеми ВОДА Є СМЕРТЬ та ВОДА Є ЖИТТЯ.

На початку збірки в образному просторі ЗИМА домінує архетип ВОДИ, що постає переважно в образі КРИГИ, або навіть асоціюється зі склом в аспекті категорії РУХУ і концепту ПРОЗОРІСТІ. СКЛЮ символізує абсолютну і невідворотну відсутність руху, наче вічна смерть, кінцева точка застигання. Проте, виходячи зі своєї світоглядної концепції ЖИТТЯ = РАДІСТЬ, А. Мокель уводить концепт ПРОЗОРІСТЬ. Наприклад, у поезії “Vitre” вона надає властивості склу пропускати світло і звільняти застиглу воду, що дозволить їй рухатись і жити.

Під час ідейного розвитку поезії збірки спостерігаємо поступове пробудження природи. В образному просторі ВЕСНА домінує архетип ВОГОНЬ, утілений в образах СВІТЛА: розтопивши лід, сонце дало життя ВОДІ, яка, відповідно, оживляє застиглий ліс. Усе оживає тоді, коли образ ВОДИ отримує ознаку РУХУ. Також у збірці чітко прочитується ідея ЦИКЛІЧНОСТІ – ідея природного ритму від ЗИМИ – СМЕРТІ до ВЕСНИ – ВОСКРЕСІННЯ.

Природа у збірці оживає настільки, що в останній поезії (“Mai juvénil”) з’являються навіть люди як «найживіша» частина природи – ЖИТТЯ досягає свого апогею. Людина з гуркотом рубить ліс, але автор закликає не оплакувати цю втрату, адже, усвідомлюючи ЦИКЛІЧНІСТЬ і безперестанне відновлення цього світу, наголошує на тому, що, вирубуючи старі дерева, людина прокладає дорогу «новим долям». Таким чином, А. Мокель втілює два додаткових концепти – МИНУЛЕ і МАЙБУТНЄ.

Отже, ВОДА, архетип із негативною конотацією, в інтерпретації А. Мокеля, отримує ознаку РУХУ, деформується у позитивну і життєдайну субстанцію, тим самим втілює концептуальну схему ВОДА Є ЖИТТЯ. Схожою субстанцією постає ВІТЕР, адже він приносить РАДІСТЬ і МАЙБУТНЄ (поезія “Avertissement”). Обидві схеми розгортання архетипу ВОДИ у цій збірці можна зобразити так:

	ВОДА	
ВОДА Є СМЕРТЬ	→	ВОДА Є ЖИТТЯ
ЗИМА		ВЕСНА
ВОДА	РУХ	ВОГОНЬ
КРИГА		СВІТЛО
СМЕРТЬ	→	ЖИТТЯ
ВОДА – РУХ → КРИГА → СМЕРТЬ		ВОДА + РУХ → ЖИТТЯ

Таким чином, архетиповий образ води можна вважати ключовим у міфопоетичній концептосфері А. Мокеля з особливим акцентом на її міфопоетичних характеристиках. Перспективним вважаємо глибше дослідження функціонування авторської концептосфери у текстах А. Мокеля в його інших поетичних і прозових творах із подальшим компаративним аналізом із картинами світу інших представників бельгійського символізму.

Література:

- Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) : [монографія] / О.М. Кагановська. – К. : ВЦ КНЛУ, 2002. – 292 с.
- Аскольдов С.А. Концепт и слово / С.А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология ; ред. В.П. Нерознака. – М. : Academia, 1997. – С. 267–279.
- Ніконова В.Г. Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра : [монографія] / В.Г. Ніконова. – Дніпропетровськ : ДУЕП, 2007. – 364 с.
- Ніконова В.Г. Художній концепт: поетико-когнітивний підхід // В.Г. Ніконова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія». – 2006. – № 2. – Т. 9. – С. 51–59.
- Чистяк Д.О. Проблема структури художнього концепту у вітчизняній філології: здобутки, лакуни та перспективи / Д.О. Чистяк // Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс. – 2016. – Вип. 769. – С. 99–102.
- Пищальникова В.А. Проблемы лингвоэстетического анализа художественного текста / В.А. Пищальникова. – Барнаул : Алтайский гос. ун-т, 1984. – 59 с.
- Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) : [монографія] / Л.І. Белехова. – Херсон : Айлант, 2002. – 368 с.

8. Слухай (Молотаева) Н.В. Художественный образ в зеркале мифа этноса: М. Лермонтов, Т. Шевченко (лингвосомиотический аспект) : дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01, 10.02.02 / Н.В. Слухай (Молотаева). – К., 1995. – 466 с.
9. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. А.Н. Баранова и А.В. Морозова. – М. : УРСС, 2004. – 256 с.
10. Чистяк Д.О. Міфопоетична картина світу в бельгійському символізмі : [монографія] / Д.О. Чистяк. – К. : Радуга, 2016. – 272 с.
11. Зварич І.М. Міфологічна парадигма художнього мислення : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.01.06 / І.М. Зварич. – Чернівці, 2002. – 368 с.
12. Mockel A. Clartés / Albert Mockel. – Paris : Mercure de France, 1901. – 135 p.
13. Mockel A. Esthétique du symbolisme / Albert Mockel. – Bruxelles : Palais des Académies, 1962. – 256 p.
14. Gorceix P. Albert Mockel: Propos de littérature, Stéphane Mallarmé, un héros et autres textes / Paul Gorceix. – Paris : Honoré Champion, 2009. – 286 p.

Анотація

Д. ЧИСТЯК, А. КУРГАНСЬКА. ХУДОЖНЯ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ АРХЕТИПУ ВОДИ У ЛІРИЦІ А. МОКЕЛЯ

У статті досліджуються особливості художнього образу як джерела концептуальних смислів у річищі теоретичних положень когнітивної лінгвістики на прикладі лірики бельгійського поета А. Мокеля. Основна увага зосереджена на метаобразах природних стихій, зокрема на першообразі ВОДИ, який утворює дві інваріантні концептуальні схеми.

Ключові слова: концепт, концептосфера, образ, архетип, першостихії, бельгійський символізм.

Аннотация

Д. ЧИСТЯК, А. КУРГАНСКАЯ. ХУДОЖЕСТВЕННАЯ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ АРХЕТИПА ВОДЫ В ЛИРИКЕ А. МОКЕЛЯ

В статье исследуются особенности художественного образа как источника концептуальных смыслов в русле теоретических положений когнитивной лингвистики на примере лирики бельгийского поэта А. Мокеля. Основное внимание сосредоточено на метаобразах первостихий, в частности на первообразе ВОДЫ, образующем две инвариантные концептуальные схемы.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, образ, архетип, первостихии, бельгийский символизм.

Summary

D. CHISTIYAK, A. KURHANSKA. LITERARY CONCEPTUALIZATION OF THE ARCHETYPE OF WATER IN A. MOCKEL'S LYRICS

The article focuses on the poetic image as a source of conceptual meaning in terms of cognitive linguistics in A. Mockel's lyrics. It suggests the analysis of metaimages of classical elements, particularly based on the archetype of WATER which constructs two invariant conceptual schemes.

Key words: concept, conceptual sphere, image, archetype, metaimage, Belgian symbolism.

викладач кафедри української
та іноземних мов
Львівського державного
університету фізичної культури

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОЇ СПОРТИВНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК ЗАСІБ ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРЦЕПЦІЇ ЯВИЩ, ОЗНАК І ПРОЦЕСІВ У СФЕРІ СПОРТУ ТА ТУРИЗМУ НОСІЯМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Лінгвопрагматичні параметри – це ознаки досліджуваних одиниць із погляду лінгвістичної прагматики. Постулатом лінгвістичної прагматики вважається твердження філософа Л. Вітгенштейна про те, що значення розкривається лише у процесі використання його у мові [2, с. 31]. Таким чином, інтерпретувати висловлення можна лише в рамках мовленнєвого акту.

Завдяки аналізу мовленнєвих актів виокремлюємо декілька груп лінгвопрагматичних параметрів, які описують уявлення носіїв англійської мови про спорт та туризм, його функціонування, учасників спортивної і туристичної події, їхню поведінку, рекламування і просування спорту та туризму як важливого елемента у сучасному суспільному розвитку.

Типовими лінгвопрагматичними параметрами, які об'єктивують специфіку сфери спорту та туризму, є такі, які представляють:

– групу “Participant”, тобто ймовірних активних учасників спортивних та туристичних подій, учасників масових спортивних та туристичних подій, учасників вибіркового спортивних та туристичних подій, пасивних учасників спортивних та туристичних подій;

– групу “Movement”, імовірні учасники якої прагнуть задовільного фізичного стану та здорового способу життя;

– групу “Entertainment”, імовірні учасники якої прагнуть розваг і відвідують місця спортивної слави, музеї і виставки, присвячені персоналіям та подіям спорту;

– групу “Equipment”, імовірні учасники якої цікавляться «новинками» спорядження для ефективного заняття спортом та туризмом;

– групу “Clothes”, імовірні учасники якої цікавляться новими трендами у моді, носять одяг відомих брендів заради престижу;

– групу “Nature”, імовірні учасники якої зацікавлені у здійсненні спортивної та туристичної дії у найекстремальніших умовах природи;

– групу “Place”, імовірні учасники якої пишуться своєю участю у змаганнях на найвідомішому місці проведення спортивної та туристичної події, вважають своїм обов'язком відвідати найпопулярніші місця спортивної та туристичної події.

У результаті аналізу періодичної преси, інтернет-сайтів, прецедентних текстів (реклами, туристичних буклетів, візитних карток, оголошень тощо), книжок про спорт та туризм вдалося встановити три основні групи туристів, які входять до складу групи “Participant”. Першу групу становлять учасники спорту та туризму, які прагнуть участі у змаганнях і вимагають забезпечення належних умов для тренування:

“...tourists have hundreds of kilometers of walking and mountain biking trails through the Cairngorms national Park right beside the site. In addition, a mind-boggling array of activities are available at the Rothiemurchus Centre – everything from gorge walking, clay shooting and rafting, to pony trekking, off-road driving and bush craft. The campsite is also just up the road from Aviemore, which offers even more activity facilities, including gliding, skiing and snowboarding...” (Sport and Recreation Alliance, 2014).

Друга група представлена учасниками спорту та туризму, які ставлять перед собою оздоровчу мету під час здійснення спортивної та туристичної діяльності. Учасники самостійно ставлять перед собою завдання і виконують їх:

“Nestled amongst the Exmoor hills, the Wimbleball Lake Campsite has panoramic views over the lake and excellent facilities for lots of outdoor recreation. There are facilities for windsurfing, sailing, rowing and kayaking. Angles are also well catered for... Three cycle trails have been developed and are ideal for cyclists of all abilities...” (Sport and Recreation Alliance, 2014).

Детальна розвідка вищеподаних мовленнєвих актів цих груп дозволяє нам виокремити учасників комунікації. Оскільки у нашій роботі комунікація відбувається у писемній формі, ми називатимемо учасників мовленнєвих актів «автором» і «читачами».

У нашому дослідженні суб'єкти виконання дії розглядаються через призму непрямих мовленнєвих актів, де автор описує спортивні та туристичні місця відпочинку і розваги. Зважаючи на те, що читачами цієї інформації є зацікавлені особи, то власне комунікативний і мовленнєвий набір автора у зверненні до аудиторії є імпліцитним, проте постає ключовим фактором у групуванні учасників спортивної та туристичної діяльності відповідно до індивідуальних інтересів (туристи, які займаються віндсерфінгом, плаванням у відкритому морі, веслуванням тощо). Таким чином, метою здійснення ефективного мовленнєвого акту є орієнтація автора на конкретного читача – на учасника спортивної і туристичної діяльності.

Успішна реалізація мовленнєвого акту є результатом уміння автора брати до уваги комунікативну компетенцію читачів, розмаїтий та різнобарвний культурний фонд, що проявляється через фонові знання туристів про види спортивної і туристичної діяльності (*gorge walking, clay shooting, rafting, pony trekking, off-road driving, bush craft, sandboarding, coasteering, kayaking*) та місця їх проведення (*the Cairngorms national Park, the Rothiemurchus Centre, the Wimbalell Lake Campsite*).

Іншим чинником ефективного мовленнєвого акту, що спостерігається у вищеподаних прикладах комунікації, є орієнтація автора на мовну компетенцію читачів, а саме на їхнє володіння мовою і мовними нормами.

Будь-яка комунікація є результатом зовнішніх обставин, які мотивують мовленнєвий акт. Власне мотив лежить в основі формування комунікативної мети або комунікативної інтенції. Мовленнєві акти, які описують учасників спорту та туризму, містять у собі первинну і вторинну інтенцію. Первинна інтенція полягає у спробі автора проінформувати про наявність туристичних місць відпочинку і повідомити про можливість займатися різними видами спортивної та туристичної діяльності. Вторинною інтенцією автора є намагання зробити рекламу туристичних послуг і зацікавити туристів до участі у цій діяльності, що в результаті призведе до використання запропонованих послуг. Вторинна інтенція, яка є завуальованою або імпліцитною, превалює над первинною інтенцією, оскільки метою автора є не лише подати інформацію, а продати запропонований туристичний продукт.

Третя група, яка формує загальну групу “Participant”, охоплює пасивних учасників спортивних та туристичних подій. Пасивні учасники мотивуються бажанням побачити спортивні події та відвідати місця, де вони відбуваються. Варто зазначити, що відвідування цікавих місць є не менш важливим аспектом для учасників спортивної та туристичної події:

“As a tour operator dedicated to taking fans to live sporting events, we offer ticket, travel and accommodation breaks to some of the world’s greatest fixtures. Whether you want to see a Premier League game, Motorsport Grand Prix, Ashes Test Match, Rugby Tournament or a Tennis Grand Slam, we can make sure you are at the heart of the action safe in the knowledge you’ve booked with one of the biggest names in travel” (Thomas Cook Sport).

Будучи спрямованим на конкретну групу читачів, які зацікавлені у пасивному туризмі та прагнуть відвідати місця спортивної та туристичної слави, мовленнєвий акт дозволяє імпліцитно виокремити групу пасивних туристів. Комунікативна інтенція автора, що полягає у просуванні туристичного пакету, є експліцитною і прямою, що виявляється у конкретному вживанні слів, словосполучень та виразів: *we offer ticket, travel and accommodation breaks; we can make sure... you’ve booked with (Thomas Cook Sport).*

Цей мовленнєвий акт є репрезентативним, тобто таким, який несе певне повідомлення про стан речей. Тому статусний зв’язок комунікантів є нейтральним, а досягнення ілюквативної мети автора не залежить від соціальних характеристик читачів (рід, стать, вік тощо).

Лінгвопрагматичні параметри, які представляють групу “Movement”, формуються на основі безпосереднього залучення у спортивну та туристичну діяльність:

“If you fancy taking part in the great outdoors you could head to a lake, loch or dockland near you for an event in the UK’s biggest outdoor swimming series. The Great Swims take place in clean, safe water around the country, from stunning national parks to urban waterways. You can choose from four distances with half a mile, one mile, two mile and 5 km courses at each event” (Sport and Recreation Alliance, 2014).

“The Wiggle Yorkshire Tour Sportive is your chance to follow in the pedal strokes of the world’s best cyclist and take to some of Yorkshire’s finest roads to cycle parts of the 2014 Tour de France “Grand Depart” (Sport and Recreation Alliance, 2014).

Ця комунікативна ситуація є прямим експліцитним мовленнєвим актом, де чітко простежується інтенція автора – залучити бажуючих до спортивної діяльності. Такий мовленнєвий акт є інформативним і констативним, оскільки комунікативною метою автора є повідомити читачів про наявність різноманітних спортивних та туристичних послуг з орієнтацією на реалізацію захопливих можливостей для кожного. Експліцитність мовленнєвого акту простежується у наборі мовних виразів: *if you fancy taking part in the great outdoors; you could head ... for an event in the UK’s biggest outdoor swimming series; to follow in the pedal strokes; to cycle parts of the 2014 Tour de France (Sport and Recreation Alliance, 2014).*

Проте таку ситуацію можна розглядати як імпліцитний мовленнєвий акт, якщо метою дослідника є опрацювання поданої інформації для того, щоб виокремити складові частини ситуації спорту та туризму. У такому разі мовленнєвий акт матиме непряме значення з інтенцією автора показати прагнення учасників займатися активною діяльністю, що є результатом створення різноманітних послуг та умов для її здійснення.

Лінгвопрагматичні параметри, які представляють групу “Entertainment”, репрезентуються у процесах активної чи пасивної участі у спортивній та туристичній події і під час відвідання місць спортивної слави. Цей процес допомагає розслабитися та психологічно оздоровитися, набути досвід і підвищити самоповагу та самооцінку:

“What’s it like on Centre Court at Wimbledon? How do the dressing rooms at Wembley compare with those at Twickenham? What would it be like to go behind the scenes at the home of cricket – Lord’s Cricket Ground? With our Stadium Tour experiences you can enjoy a fantastic look off camera behind the scenes at the most famous sports venues in London as well as the great northern football grounds of Old Trafford, Anfield and St James’ Park, the home of Manchester United, Liverpool and Newcastle United. For something a bit special we have a legends tours of Stamford Bridge, Old Trafford and The Emirates in the company of a hero from the past happy to share stories of their glory days” (ExperienceMad, 2014).

“Camusdarach campsite offers weekly programmes of guided walks for all ages and abilities led by the local rangers, and lists of walks and cycle-tracks are also available from the campsite. And if all else fails, a trip on the “Harry Potter Train” – which runs from Fort William to Mallaig and back again, over the famous Glenfinnan viaduct – will surely be a hit with the kids and grown-ups” (Sport and Recreation Alliance, 2014).

Автор цієї комунікативної ситуації спрямовує своє повідомлення на масового читача, зацікавленого у розважальній діяльності. Успішність реалізації мовленнєвого акту полягає у здатності автора враховувати мовну та комунікативну компетенцію читачів. Так, автор користується доступним і загальноприйнятим лексичним складом мови та її граматичними формами. Окрім цього, для досягнення іллокутивної цілі автор звертається до культурного фонду читачів, які мають достатні фонові знання для того, щоб успішно відреагувати на повідомлення автора.

Характер комунікативної інтенції є прямим, інформативним та експліцитним. Інтенція автора полягає у заохоченні туристів долучитися до розважального і водночас пасивного спорту та туризму: *with our Stadium Tour experiences you can enjoy a fantastic look; a trip on the “Harry Potter Train” ... will surely be a hit (Sport and Recreation Alliance, 2014).* Експліцитність цього мовленнєвого акту полягає у прямій пропозиції автора розслабитися та відпочити, що є результатом прагнення туристів.

Варто зазначити, що міста і країни, де відбуваються важливі спортивні і туристичні події, заохочують туристів до відвідин як до початку самої події, так і після її закінчення. Таким чином, туристські відвідини можна поділити на два етапи: *до-спортивні* та *після-спортивні*. Перший етап включає здійснення покупок, відвідини закладів розваги, відвідини інших спортивних подій та подорожі країною. Другий етап характеризується тими ж видами діяльності, що і перший, проте найбільшу сферу зацікавлення туристів становлять подорожі до тих місць, де відбулася певна спортивна подія. Таке зацікавлення до країни-господаря спортивно-туристичної події сприяє поповненню бюджету країни:

“...This is the premier equestrian competition in Scotland, and with advance ticket sales proving more popular than ever; we are confident that we could potentially see the event bringing £4.5million to the Scottish economy for the first time in the event’s history. This is especially exciting as it comes as we celebrate the event’s 25 year anniversary. We also expect the high volume of competitors and visitors to the event to rise year on year as we work towards hosting the 2015 European Eventing Championships” (Breaking Travel News, 2014).

Інтенцією цього мовленнєвого акту є повідомлення про користь спортивної та туристичних подій для економіки країни і її фінансового процвітання. Комунікативна інтенція є прямою, експліцитною, вираженою у таких мовних фразах: *...the event bringing £4.5million to the Scottish economy.* Комуніканти, які здійснюють мовленнєвий акт, підтримують статусно-нейтральні відносини, де іллокутивна ціль автора не порушується щодо віку, статі чи професії читача. Іллокутивною ціллю автора є повідомлення про стан речей у сфері економіки, на яку безпосередньо впливає спорт і туризм. Прогнозованими читачами такого повідомлення є конкретні працівники економічного і фінансово-статистичного сектору, а також туристи, які зацікавлені у спостереженні за кінними перегонами.

Лінгвопрагматичні параметри, які представляють групу “Equipment”, представлені у межах зацікавленості туристів в інформації про використання необхідного спорядження під час виконання певної спортивної та туристичної події:

“The February half-term is traditionally one of the busiest ski weeks in European resorts and with an estimated one million Brits going skiing this season, ABTA Members are seeing increased interest from people in safety equipment, both to hire and to purchase. This is particularly the case for ski helmets, with experienced skiers and snowboarders more likely than ever to purchase their own” (Breaking Travel News, 2014).

Це інформаційне повідомлення адресується прогнозованим читачам, а саме тим, які безпосередньо пов’язані з виробництвом, постачанням, продажем або рекламуванням спорядження для туристів. Окрім цього, прогнозованими читачами є ті, хто зацікавлений у формуванні або обробці статистичних даних щодо ходу продажу спорядження. Рідше така інформація становитиме об’єкт зацікавленості для відпочиваючих. Прагнення постачальників забезпечити туристів необхідним спорядженням для занять спортом імпліцитно вказує на те, що туристи вимагають створити відповідні засоби для безпечних занять спортом. Таким чином, можемо виокремити формування важливого компонента спортивної та туристичної діяльності – засобу виконання дії. Іллокутивною ціллю автора є повідомити зацікавлених читачів і надати їм інформацію про наявність спорядження та майбутні перспективи щодо його попиту.

Лінгвопрагматичні параметри, які представляють групу “Clothes”, репрезентуються у наборі одягу, потрібного для здійснення спортивної та туристичної діяльності:

“Tips for trekkers include lining backpacks with plastic bags to keep wet clothes in and the damp out. Always sleep in dry clothes - even if it means putting on wet clothes by day. Wear a hat and sun cream, long trousers to protect against leeches, insect repellent and worn-in hiking boots – or at least supportive trainers. Nights are cold in the mountains so take thermal tops, warm clothes and a good-quality sleeping bag” [7, с. 53].

Комунікативною інтенцією автора є проінформувати туристів та надати їм поради щодо необхідного гардеробу для здійснення пішохідної діяльності. Цей мовленнєвий акт є інформативним, прямим та експліцитним, про що свідчить використаний автором мовленнєвий набір: *always sleep in dry clothes, wear a hat and sun cream, take thermal tops, warm clothes.* Читачами, до яких адресується цей мовленнєвий акт, є конкретні туристи, які планують здійснити похід у гори.

Лінгвопрагматичні параметри, які представляють групу “Nature”, репрезентують географічні і кліматичні умови для здійснення подій спорту та туризму:

“There is a particularly Scottish habit known as “Munro bagging”. This challenging – and somewhat competitive – sport involves climbing each of the peaks in Scotland that are more than 3,000ft high. There are 284 of these “Munros”. They vary from easy day walks that barely require a map to airy scrambles, best tackled by those with climbing and navigation experience” (BBC Travel, 2012).

Цей іллокутивний акт є репрезентативним, а його метою є повідомлення читачів про різноманітну спортивну діяльність, яку можуть здійснити туристи на пагористій території Шотландії. Користуючись природними умовами країни, туроператори розробляють спортивні розваги, які популяризуються серед відпочиваючих. Описуючи наявну спортивну та туристичну діяльність, автор імпліцитно вказує на особливість географічного положення Шотландії, а саме на наявність великої кількості високих гір на її території. Іллокутивний акт є інформативним і спрямований на загального читача. Для того, щоб повідомлення було ефективним, автор самостійно моделює типового читача, орієнтуючись на стать, вік, соціальні ознаки тощо.

Лінгвопрагматичні параметри, які представляють групу “Place”, репрезентують найкращі місця для проведення спортивної та туристичної діяльності:

“Scotland has the only natural ski resorts in Britain. There are five areas in which to ski and all have invested over the last few years to rival the standards in many European resorts. Cairngorm, Glenshee and the Lecht resorts can be found in the Grampian mountain range, while the Nevis Range and Glencoe resorts are situated in the west of Scotland near Ben Nevis. The ski season tends to run from December to April. You can also ski in the Lake District in Cumbria when there is sufficient snow” (Where can you go skiing in Britain?).

“Wales has six purpose-built mountain-biking centres, among which Coed-y-Brenin Forest Park near Dolgellau is the premier... One of Wales’s most popular long-distance rides, the Celtic Trail is part of the National Cycle Network. A 220-mile route snaking from Fishguard along the Pembrokeshire Coast and ending at Chepstow Castle, it provides glorious views” (BBC Travel, 2013).

Інтенцією цього мовленнєвого акту є повідомлення читачів про наявність різних місць відпочинку на території Великої Британії, намагання зацікавити читачів у споживанні послуг, що пропонуються. Експліцитність акту відображається у поданому автором переліку назв лижних курортів (*Cairngorm, Glenshee and the Lecht resorts*) і велоцентрів (*Coed-y-Brenin Forest Par*). Прогнозованими читачами повідомлення є туристи, які цікавляться катанням на лижах і велоспортом.

Група “Place” включає мовні засоби, які не лише описують місця проведення спортивної та туристичної події, а й місця відпочинку та розваг для її учасників:

“The first athletes have started to arrive at a specially constructed Games Terminal which has been dressed like a London park to give a memorable farewell. The terminal includes plants, park benches, replica gas lights, trees and model stags. Its walls display London’s skyline and the park is filled with iconic London designs such as the red telephone box and Routemaster bus. Some Heathrow staff are dressed like park wardens for the day and a bearskin guard is stationed at ticket presentation” (Breaking Travel News, 2012).

Іллокутивною ціллю цього мовленнєвого акту є намір показати, що термінал аеропорту може бути водночас і зоною відпочинку, яка здатна налаштувати і підтримати спортивний дух. У наведеному мовленнєвому акті лінгвопрагматичний параметр місця проведення спортивної та туристичної діяльності орієнтований на пасивних учасників, які зацікавлені у захоплюючій шоу-програмі, присвяченій певній спортивній події.

Докладна розвідка лінгвопрагматичних параметрів через призму мовленнєвих актів дозволила нам з’ясувати уявлення носіїв англійської мови про спорт та туризм, про учасників спортивної та туристичної події та їхню поведінку, про рекламування і просування спорту та туризму як важливого елемента у сучасному суспільному розвитку.

Література:

1. Лабов У. Отражение социальных процессов в языковых структурах / Уильям Лабов // Новое в лингвистике. – 1975. – Вып. VII. Социолингвистика. – С. 96–181.
2. Маслова А.Ю. Введение в прагмалингвистику: [учеб. пособ.] / А.Ю. Маслова. – 3-е изд. – М.: Флинта; Наука, 2010. – 152 с.
3. £ 4.5 m economy boost from Scotland’s equestrian event // Breaking Travel News [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.breakingtravelnews.com/news/article/4.5m-economy-boost-from-scotlands-equestrian-event/>.
4. ABT members report increase in ski helmet use on the slopes / Breaking Travel News. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.breakingtravelnews.com/news/article/abta-members-report-increase-in-ski-helmet-use-on-the-slopes1/>.
5. Bagging Scotland’s Munros [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.com/travel/feature/20120522-bagging-scotlands-munros>.
6. Camusdarach-Highlands [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sportandrecreation.org.uk/blog/top-10/08-05-2014-top-10-uk-campsite-active-holiday>.
7. Dubicka I. English for International Tourism (Pre-intermediate Student’s Book) / I. Dubicka, M. O’Keeffe. – England: Pearson Education Limited, 2006. – 144 p.
8. Football, Tennis, Cricket, etc. / ExperienceMad [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.experiencemad.co.uk/Football-Cricket-Rugby-Golf-Tennis>.
9. Heathrow opens Olympic park to wave off athletes / Breaking Travel News. – 2012 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.breakingtravelnews.com/news/article/heathrow-opens-olympic-park-to-wave-off-athletes/>.

10. June August – GreatSwim [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sportandrecreation.org.uk/blog/top-10/24-02-2014/top-10-uk-sport-and-recreation-events-enter-2014>.
11. Mardan Palace looks to sport tourism in 2013 / Breaking Travel News. – 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.breakingtravelnews.com/focus/article/mardan-palace-in-major-sports-focus/>.
12. Miniguide to activities in Wales [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.com/travel/feature/20130520-miniguide-to-activities-in-wales>.
13. Rothiemurchus-Cairngorms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sportandrecreation.org.uk/blog/top-10/08-05-2014-top-10-uk-campsite-active-holiday>.
14. Saturday 27 September – Wiggle Yorkshire Tour Sportive [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sportandrecreation.org.uk/blog/top-10/24-02-2014/top-10-uk-sport-and-recreation-events-enter-2014>.
15. Surfer’s Paradise Croyde Bay North Devon [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sportandrecreation.org.uk/blog/top-10/08-05-2014-top-10-uk-campsites-active-holiday>.
16. Thomas Cook Sports [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thomascooksport.com>.
17. Wimbleball Lake – Exmoor [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sportandrecreation.org.uk/blog/top-10/08-05-2014-top-10-uk-campsite-active-holiday>.
18. Where can you go skiing in Britain? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.bbc.co.uk/sportacademy/hi/sa/special_events/winter_sport/newsid_2462000/2462823.stm.

Аннотація

А. ЛИТВИН. ЛИНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОЇ СПОРТИВНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК ЗАСІБ ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРЦЕПЦІЇ ЯВИЩ, ОЗНАК І ПРОЦЕСІВ У СФЕРІ СПОРТУ ТА ТУРИЗМУ НОСІЯМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті виокремлено лінгвопрагматичні параметри сфери спорту та туризму, інтерпретовано їх у рамках мовленнєвого акту. Виявлено типові лінгвопрагматичні параметри, які об’єктивують специфіку сфери спорту та туризму. Завдяки аналізу мовленнєвих актів з’ясовано уявлення носіїв англійської мови про спорт та туризм.

Ключові слова: лінгвопрагматичні параметри, нова лексика, мовленнєвий акт, іллокутивна ціль.

Аннотация

А. ЛИТВИН. ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НОВОЙ СПОРТИВНОЙ ЛЕКСИКИ КАК СРЕДСТВО ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПЕРЦЕПЦИЙ ЯВЛЕНИЙ, ПРИЗНАКОВ И ПРОЦЕССОВ В СФЕРЕ СПОРТА И ТУРИЗМА НОСИТЕЛЯМИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье выделены лингвопрагматические параметры сферы спорта и туризма, интерпретировано их в рамках речевого акта. Выявлены типичные лингвопрагматические параметры, которые объективируют специфику сферы спорта и туризма. Благодаря анализу речевых актов установлено представление носителей английского языка о спорте и туризме.

Ключевые слова: лингвопрагматические параметры, новая лексика, речевой акт, иллокутивная цель.

Summary

A. LYTVYN. LINGUOPRAGMATIC PARAMETERS OF NEW VOCABULARY IN THE SPHERE OF SPORT AND TOURISM AS A MEANS OF DETERMINING THE PERCEPTION OF ENGLISH NATIVE SPEAKERS’ PHENOMENA, IDEAS AND PROCESSES

The article highlights linguopragmatic parameters of sport and tourism. These parameters have been interpreted with the help of speech acts. Typical linguopragmatic parameters which objectify the specific field of sport and tourism have been determined. Through the analysis of speech acts the idea about sport and tourism among English native speakers has been found out.

Key words: linguopragmatic parameters, new vocabulary, speech acts, illocutionary goal.

асистент кафедри іноземних мов
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

АКТУАЛІЗАЦІЯ СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЙ ЛЕКСЕМИ *LOVE* У БРИТАНСЬКОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ БРИТАНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Лінгвістична наука останніх десятиліть переживає значні зміни у стратегічному скеруванні та концептуальних підходах. Процес експансії сучасної лінгвістики торкнувся таких спрямувань, як психологія, філософія, логіка, культурологія, етнологія, соціологія та інші антропософічні дисципліни [1, с. 2–3]. В антропоцентричному підході визнається особлива роль слова, яка полягає у його властивості фіксувати й відтворювати у свідомості людини осмислений нею фрагмент дійсності, вказувати на нього, викликати всі пов'язані з ним знання – як мовні, так і немовні, оперувати цим фрагментом дійсності у процесі діяльності. Першими про активну і конструктивну властивість мови та її здатність впливати на формування культури, психології і творчості говорили В. фон Гумбольдт і Й. Гердер. Ідеї Гумбольдта знайшли своє продовження у працях Л. Вайсгербера, О. Потебні, Е. Сепіра, Б. Уорфа, К. Фосслера та ін. Упродовж останніх десятиліть питання мови і культури активно розробляли А. Вежицька, Н. Арутюнова, В. Телія, М. Толстой, О. Кубрякова, В. Маслова, О. Селіванова, В. Костомаров, В. Воробйов та ін. Семантичну структуру слова детально розглядають В. Гак, С. Кацнельсон, Е. Кузнецов, Д. Шмельов, Ж. Соколовська, Я. Мельник та ін.

Актуальність цього дослідження полягає у тому, що в сучасному мовознавстві окреслилась тенденція до вивчення мовних явищ через екстралінгвістичні фактори у тісному взаємозв'язку з ментально-структурною моделлю суспільства.

Пропонована стаття присвячена питанню еволюції лексичного значення лексеми *love* і її структурних елементів (раніше виокремлених на основі аналізу словникових дефініцій [2]) у контексті еволюції словникових дефініцій та їх актуалізації у британському медіа-дискурсі. Для цього використовуємо поняття «лексема» і «лексичне значення слова».

У лексичній системі мови й у свідомості її носіїв слово існує у двох проявах: як одиниця лексематичного порядку – лексема (слово у сукупності всіх його значень і форм) і як одиниця лексико-семантичного порядку – семема (лексико-семантичний варіант слова, рівнозначний окремому значенню слова) [3, с. 412; 4, с. 126–128; 5, с. 83; 6, с. 92]. Тому прийнято розглядати семантичну структуру лексеми, яка є сукупністю лексико-семантичних варіантів, пов'язаних зв'язками семантичної деривації, і семантичну структуру семеми, яка є ієрархічною упорядкованістю найдрібніших значимих компонентів – сем. Таким чином, лексема є сукупністю словоформ, вона має власне лексичне значення, яке її характеризує, і граматичне значення, яке характеризує цілі класи слів, до яких належить ця лексема [7, с. 276]. Необхідно вказати, що особлива увага приділяється реалізації і репрезентації елементів лексичного значення лексеми *love*, кодифікованих саме у тлумачному словнику, який розглядаємо як «дзеркало культури».

Слово постійно відображає зміни у структурі знання про позначуване і певним чином зберігає досвід попередніх поколінь [8, с. 75]. Тому робимо висновок, що словник є авторитетним додатковим фактором, який суттєво підвищує наукову достовірність і значущість дослідження, незважаючи на його спрямування. Вважаємо, що словник є не лише продуктом лексикографії, а й показником вектора суспільства, його ідеології. Вибір дефініції, форми використання слів залежить від ідеологічних та культурних настанов соціуму.

Ключовим положенням для представленої роботи є думка про те, що мовна картина світу є матеріальним втіленням лексико-семантичної системи мови. Погоджуючись із польським етнолінгвістом Є. Бартмінським [9, с. 269–270], ми розуміємо лексику як характерний «інвентар культури», живий і динамічний, який постійно збагачується новими одиницями; вона є своєрідним «сейсмографом, який фіксує стан розвитку суспільства, цивілізації і культури». Наш погляд можна аргументувати думкою Е. Сепіра: «лексика – це дуже чутливий показник культури народу, зміна значень, втрата старих слів, творення або запозичення нових – усе це залежить від історії самої культури» [10, с. 242–243]. Це означає, що під час вивчення семантики недостатньо приділяти увагу лише суто мовним явищам. Необхідно виходити за межі мови і звертатися до світу дійсності, сприймати слова як «експоненти» культури у мові, тобто як матеріальні носії культурної інформації, а з іншого боку – як спосіб здійснення цього зв'язку між мовою і культурою.

Аналіз дефініцій в еволюційному ключі зіставляється із публіцистичними текстами відповідного періоду, що дає можливість виявити подібності і розбіжності у словникових тлумаченнях та реальному функціонуванні лексем у мовленні. Крім того, це дає змогу простежити появу нових елементів ЛЗ, некодифікованих у лексикографічних джерелах на певному етапі. Все це дозволяє локалізувати культурологічну складову і простежити її динаміку.

Семантична структура лексеми *love* кінця XVIII ст. поєднує такі компоненти: *fondness*, *care*, *benevolence*, *affection*, *passion*, *inclination*. Вважаємо, що семи *fondness*, *affection*, *inclination* постають у ролі ядерних компонентів, інші – реалізуються як периферійні. Необхідно зазначити, що в окремому випадку вживання актуалізуються відразу декілька компонентів значення. Саме набір реалізованих сем у медіа-дискурсі Британії кінця XVIII ст. дає можливість встановити семантичну структуру лексеми того періоду. Так, наведені нижче ілюстрації підтверджують нашу думку:

When by contemplating an object or reflecting on its agreeable qualities, our approbation of it is attended with a sensation of pleasure, or some inclination or propensity towards is called Love.... When we ourselves are the objects of our love or regard, it is called Self-love ... When others are the ultimate objects of it, with our regard to their moral qualities or relation to us, but merely as they partake the same common nature with us, and capacity of receiving good from us; Love has the general name of Benevolence (The Times, 1788 p.);

Whilst his public admiration constantly exhibited his love of justice, his moderation, and integrity, his private life was adorned by the unassuming modesty, the gentleness of his manners and the serenity of his temper; as the same time that it was dignified by the most ingenious candour and by the most in violable love of truth (The Times, 1795 p.).

Бачимо, що кожен із запропонованих прикладів містить сему *fondness*. Так, любов асоціюється найперше із захопленням чимось або кимось. Наступним обов'язковим компонентом назвемо сему *affection*, котра вказує на прояв любові між людьми – кохання. Третім компонентом значення, який знаходимо у трьох представлених прикладах, є *passion*, який у перших двох ілюстраціях є експліцитним компонентом і вказує на фізичний прояв любові – пристрасть. Остання цитата актуалізує цей компонент імпліцитно як метафору, тобто лексема *love* використовується на позначення явища чи об'єкта дійсності, до якого у людини присутній певний потяг чи схильність *love of justice* і *love of truth*. Варто звернути увагу на те, що друга ілюстрація чітко експлікує, що лексема *love* у значенні «симпатія, кохання» може бути застосована на позначення взаємин між представниками різної статі *the other sex*. Це зауваження є досить важливим для нашого аналізу, оскільки присутність компонентів значення, які вказують на різностатевість у процесі розвитку семантичної структури, поступово нівелюється, про що йтиметься далі.

Актуалізовані семи лексеми *love* у газетних статтях Британії кінця XVIII ст. дають змогу висловити думку, що вони можуть трактуватись як вербалізовані маркери основних компонентів, які наповнюють поняття *love*. А семантична структура цієї лексеми, представлена у словнику *A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings* (1768, 1792 pp.), реалізується частково, тобто газетні публікації звертають увагу на ядерні компоненти, які постають у ролі основних складників тогочасного уявлення британців про любов. Нерелізовані семантичні компоненти, які присутні у словникових дефініціях, вказують на їх другорядність і периферійність.

У XIX ст. знайдені випадки вживання лексеми *love* у тогочасному медіа-дискурсі Британії актуалізують семантичні компоненти, серед яких відзначаємо такі ядерні семи: *affection, fondness, passion, lewdness*. Таким чином, газетні публікації XIX ст. роблять акцент на фізичному і чуттєвому прояві поняття, вербалізованого лексемою *love*. Проілюструємо сказане прикладами:

What's your love if not the body? What's your love? The mind (The Scots Magazine, 1824 p.);

He seized the glorious opportunity and imprinted a kiss of love upon her trembling lips (Tipperary Free Press, 1838 p.);

Love ... increases in intensity with time, until it receives the sacred consummation of marriage (Aberdeen Journal, 1848 p.);

We think more than we ever spoke of love; and if we have a curiosity when we first touch some erotic volume, it is to see whether the author has embodied our unutterable feelings, or divulged what we have never dared (The Ashton Weekly Reporter, and Stalybridge and Dukinfield Chronicle, 1871 p.).

Залучивши до аналізу контекст вживання, робимо висновок, що ієрархія сем і семем словникової статті XIX ст. відображена лише частково у газетних статтях. Зокрема, спостерігаємо невідповідність семантичної структури, представленій у словнику *A Dictionary of The English Language* (1828 p.) та у газетних публікаціях. Семи, названі нами як основні у контексті медіа-дискурсу, перебувають на периферії у словникових дефініціях. Ідеться про компонент *lewdness*, який передбачає фізичний прояв любові, і у словнику міститься на сьомій позиції. Актуалізація цього компонента у поєднанні із семами *affection* і *passion* дозволяє стверджувати, що газетні статті вказують на тенденцію до сприйняття любові як чуттєвого прояву між людьми. Словникове тлумачення XIX ст. маніфестує традиційну загальноприйнятну думку та ігнорує процеси всередині суспільства, відображає традиційні погляди XVIII ст. Пояснення цьому знаходимо у тому, що використаний словник є продуктом діяльності одного автора, у якому відображені його суб'єктивні погляди. Тому різниця МКС за словниковими тлумаченнями і контекстуальним уживанням у медіа-дискурсі цього періоду очевидна.

Варто зазначити, що серед поданих дефініцій у словнику не знаходимо компоненту *divine*, який вказує на любов людини до Бога і навпаки. Газетні статті XIX ст. використовують лексеми *love* у такому трактуванні з поєднанням компонентів *affection* і *fondness*. Наприклад:

Love is indefatigable – it never tires. – Love is inexhaustible – it is sustained and reproduced by itself. ... God is love ... Love reposes in the depth of the pure soul (Roscommon Journal, and Western Impartial Reporter, 1842 p.);

Love is a habit. God has given to us the love of relatives and friends, the love of father and mother, brother and sister; to prepare us gradually for the love of God (Diss Express, 1817 p.).

Компонент *divine* знаходить відображення у семантичній структурі, поданій у словнику початку XX ст. *A New English Dictionary on Historical Principles* (1906 p.). Цей факт свідчить на користь того, що словникова дефініція маніфестує лише ті компоненти значення, які перевірені часом і переходять у розряд традиційних.

У нашому дослідженні XX ст. у контексті розвитку семантичної структури характеризується яскравою динамікою. Наша думка підтверджується і на масиві газетних статей. Так, вважаємо, що семи *fondness* і *affection*, як і в попередні століття, є основними і ядерними. Вони актуалізуються не самостійно, а у поєднанні з іншими компонентами, які під час аналізу дозволяють нам встановити, яке значення полісемантичної лексеми *love* реалізовано. Наведемо кілька прикладів першої половини XX ст.:

...for when your eyes are bright and cheeks are glowing, you are in love with someone... that's the reason my heart is just as bursting as can be (Derby Daily Telegraph, 1929 p.);

God's love for Christ comes to form itself within us.... Something of God's innermost nature, which is love, is nomad within us and radiates from us (Western Morning News, 1945 p.);

Adolescent love was given as the explanation of the laps of a respected young Fermanagh man ... he had fallen deeply in love with the young lady (Northern Whig, 1949 p.).

Представлені уривки із статей є втіленням у тексті комбінації першої позиції словників XX ст. *The Concise Oxford Dictionary of Current English* (1919 р.), *A New English Dictionary on Historical Principles* (1906 р.) та другої останнього. Таким чином, компонент значення, який вказує на фізичний прояв любові, переходить на периферію, але публікації другої половини XX ст. приділяють досить уваги саме цьому відтінку значення:

The trouble is that there are so many different definitions of love. Love's demands are sometimes interpreted in terms of mere pressure of sexual desire, or (maybe) as the action of helping others to overcome certain character deficiencies, as in the well-known example of the prostitute who was said to be following the way of love and therefore of God by giving herself to a man (The Times, 1964 p.);

They claim that all that passion and sorrow stuff, which are part of our modern idea of love ... were invented by French troubadours. Some have even said that romantic love was unknown in classical times and that this forms an impassable barrier between us and the ancients (The Times, August 7, 1981 p.);

Romantic love, which inspired the pop songs of 1955, has been rejected as the exclusive condition for engaging in a relationship. In today's songs love seems to have been reduced to physical attraction, and a love affair is not expected to be permanent. ... The love songs of 1955 tended to describe the various stages of romance, whether the initiation of courtship, the honeymoon stage the downward course of love or the loneliness of the jilted lover. Many of the most popular songs of 1966 do not fit into these categories because they implicitly reject the idea of love as a deep romantic (The Times, 1969 p.).

Подані газетні уривки актуалізують семи *passion* і *sexuality* як основні у поєднанні із семами *affection* і *fondness* як супровідними. Таким чином, акцент робиться на фізичному прояві поняття *love*, яке у словнику *The Concise Oxford Dictionary of Current English* (1919 р.) винесено на другу позицію.

XX ст. додає до семантичної структури досліджуваної лексеми компонент, що вказує на предметну спрямованість поняття *love*. Семи *inclination*, *linking* реалізуються тоді, коли йдеться про об'єкт чи явище дійсності, на які спрямована підвищена увага:

Singing has always been the greatest love of my life (Aberdeen Evening Express, 1955 p.);

The ultimate aim is to foster in the pupils the love of language (Derry Journal, 1955 p.);

Choirs entering a contest do so for the sheer love of singing (Portsmouth Evening News, 1955 p.).

Семантичні компоненти, виокремлені нами із газетних статей XX ст., маніфестують лексему *love* як сильний фізичний потяг, прояв зацікавленості у чомусь, вияв Божої любові.

Початок XXI ст. реалізує ті самі компоненти, що зустрічаються у XX ст. Лексема *love* використовується на позначення романтичних почуттів, часто з акцентом на сексуальний аспект, наприклад:

It is notable that, in the almost Shakespearean fall-out from Mr. Blunkett's failed love affair with Kimberly Quinn, the story told by her side has almost always been true (The Telegraph, 2004 p.);

... she had fallen in love with an army officer serving in east Africa, whom she subsequently married (The Telegraph, 2009 p.);

A week or so ago, both boys declared themselves in love, inconveniently not with one another (The Telegraph, 2004 p.);

Splashing out on expensive presents is a sign of genuine love for the recipient, a study has found (The Telegraph, 2016 p.).

Говорячи про застосування лексеми *love* як маркера інтимних стосунків, помітно, що у XXI ст. немає чіткої семантичної вказівки на статевою ознаку тих, хто може бути учасником цих стосунків. У поданих прикладах бачимо експліцитну сему *homosexual*, наприклад: *both boys declared themselves in love* (The Telegraph, 2004 p.); *They were also worried by Prince Takamatsu's frequent expressions of homosexual love towards naval cadets* (The Telegraph, 2004 p.).

Сема, що вказує на вподобання і схильність до чогось, теж присутня у медіа-дискурсі Британії початку XXI ст.:

Religion is fundamentally opposed to everything I hold in veneration – courage, clear thinking, honesty, fairness and, above all, love of the truth (The Telegraph, 2009 p.);

Her love of system attracted Baroness Thatcher to scientific knowledge. Her love of order and clarity of rules attracted her to the laws of England (The Telegraph, 2013 p.).

Отже, аналіз випадків вживання у газетних статтях Британії XVIII – XXI ст. показав, що реалізовані семантичні компоненти є відображенням через мову сприйняття явища, вербалізованого лексемою *love*. Простеживши розвиток семантичної структури у контексті медіа-дискурсу, робимо висновок, що ядерні компоненти залишаються незмінними (*fondness*, *affection*). На місці периферійних опиняються ті, котрі найкраще додають до характеристики поняття, втіленого лексемою *love* у конкретну епоху. Поступово відбувається перехід до акцентування фізичного аспекту та предметної спрямованості, зникає маркер статевої ознаки. Таким чином, компоненти значення втілюють ті знання про поняття *love*, якими володіє суспільство на певному етапі розвитку.

Розглядаючи семантичну структуру слова і спостерігаючи за динамікою компонентів значення, помічаємо, що дефініція теж проходить процес еволюції. Кожне століття додає до змістового наповнення дефініції, змінюється кількість семантичних компонентів, які вказують на суттєві і диференційні ознаки предмета чи явища. Словникове тлумачення із філософсько-логічного інструмента перетворюється на інструмент фіксації людського знання на певному етапі, засіб збереження та передачі інформації.

Література:

1. Meyer Ch. F. *Introducing English Linguistics* / Ch. F. Meyer. – New York : Cambridge University Press, 2009. – 271 p.
2. Магіяш І.М. Семантичні трансформації лексеми «LOVE» в контексті еволюції британської мовної картини світу / І.М. Магіяш // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – Хмельницький : ФОП Є.І. Бідюк, 2016. – Вип. 10. – Т. 2 (К – П). – С. 149–155.

3. Серебренников Б.А. Общее языкознание. Внутренняя структура языка / Б.А. Серебренников. – М. : Наука, 1972. – 564 с.
4. Кронгауз М. А. Семантика / М.А. Кронгауз. – М. : Рос. гос. гуман. ун-т, 2001. – 399 с.
5. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология / В.Н. Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
6. Cruse A. Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics / A. Cruse. – Oxford : University Press, 2011. – 512 p.
7. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
8. Левицкий А.Э. Роль функциональной переориентации в системе словарного состава современного английского языка / А.Э. Левицкий // Вісник Харківського державного університету. Серія «Романо-германська філологія». –1999. – № 424. – С. 75–81.
9. Bartmiski J. Der Begriff des sprachlichen Weltbildes und die Methoden seiner Operationalisierung // Tekst i dyskurs – Text und Diskurs. – 2012. – № 5. – S. 261–289.
10. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии ; пер. с англ. / Эдвард Сепир ; общ. ред. и вступ. ст. А.Е. Кибрика. – М. : Прогресс ; Универс, 1993. – 656 с.
11. The Telegraph Archive [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telegraph.co.uk/archive/>.
12. The Times Digital Archive [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thetimes.co.uk/archive/>.
13. British Newspaper Archive [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.britishnewspaperarchive.co.uk/?utm_campaign=wb&utm_medium=email&utm_source=bna&utm_content=160603.

Анотація

**I. МАТЯШ-ГНЕДЮК. АКТУАЛІЗАЦІЯ СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЙ
ЛЕКСЕМИ *LOVE* У БРИТАНСЬКОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ
В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ БРИТАНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ**

У статті здійснюється спроба проаналізувати актуалізацію словникових дефініцій лексеми *love* протягом XVIII – XXI ст. у британському медіа-дискурсі. Розглядається трансформація мовної картини світу в контексті аналізу модифікації семантичної структури лексеми *love* на матеріалі газетних публікацій Британії останніх чотирьох століть, враховуючи дані аналізу лексикографічних тлумачень. Використовуючи системно-лексикографічний аналіз мовної картини світу, здійснюється спроба пов'язати національно-культурні особливості англійської мови з соціально-етнічними особливостями носіїв мови.

Ключові слова: мовна картина світу, семантична структура слова, лексичне значення слова, дефініція, лексема, семема, сема.

Аннотация

**II. МАТЯШ-ГНЕДЮК. АКТУАЛИЗАЦИЯ СЛОВАРНЫХ ДЕФИНИЦИЙ
ЛЕКСЕМЫ *LOVE* В БРИТАНСКОМ МЕДИА-ДИСКУРСЕ
В КОНТЕКСТЕ ЭВОЛЮЦИИ БРИТАНСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА**

В статье осуществляется попытка проанализировать актуализацию словарных дефиниций лексемы *love* на протяжении XVIII – XXI веков в британском медиа-дискурсе. Рассматривается трансформация языковой картины мира в контексте анализа модификаций семантической структуры лексемы *love* на материале газетных публикаций Британии последних четырех веков, принимая во внимание данные анализа лексикографических толкований. Используя системно-лексикографический анализ языковой картины мира, осуществляется попытка связать национально-культурные особенности английского языка с социально-этническими особенностями носителей языка.

Ключевые слова: языковая картина мира, семантическая структура слова, лексическое значение слова, дефиниция, лексема, семема, сема.

Summary

**I. MATYASH-GNEDYUK. ACTUALIZATION OF DICTIONARY DEFINITIONS
OF THE LEXEME *LOVE* IN THE BRITISH MEDIA DISCOURSE
IN THE CONNEXT OF EVOLUTION OF THE BRITISH LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD**

The article presents the attempt to analyze the actualization of dictionary definitions of the lexeme *love* during XVIII – XXI centuries in the British media discourse. The transformation of the language picture of the world is examined in the context of analysis of modifications of semantic structure of the lexeme *love* using British newspaper publications of the last four centuries regarding the results of the analysis of lexicographic definitions. Using the systematic lexicographic analysis of the language picture of the world, the attempt to bind the national and cultural features of the English language to the socially-ethnic features of native speakers is made.

Key words: language world image, semantic structure of the world, definition, lexical meaning, lexeme, sememe, seme.

кандидат філологічних наук,
асистент кафедри іноземних мов
для гуманітарних факультетів
Львівського національного
університету імені Івана Франка

УЗУАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ

Фразеологічні одиниці (надалі – ФО), які є одиницями опосередкованої номінації, не мають однієї якої-небудь домінуючої властивості, за якою їх можна було б виокремити з корпусу змінних словосполучень. Особливість ФО полягає у тому, що вони мають комплекс властивостей, які треба враховувати під час їх визначення. ФО, зважаючи на міркування дослідників, котрі належать до різних шкіл, володіють фразеологічним значенням, яке відрізняється від лексичного значення слова своєрідністю відображення предметів, явищ, властивостей навколишньої дійсності, особливостями мотивації свого значення, характером участі компонентів у формуванні цілісного значення фразеологізму. Фразеологічне значення є складним явищем, яке набагато ширше, ніж його лексичне значення, і в утворенні якого беруть участь розумові та психічні процеси. Воно сягає далеко за межі позначення явищ, предметів, їхніх ознак тощо. Оскільки в процесі утворення фразеологічного значення важливу роль відіграють концептуальні та психічні процеси, ФО передають різні оцінки, ставлення і асоціації до позначуваного [1, с. 330]. Фразеологічне значення розглядаємо на тлі лексичного з тим, щоб чіткіше виокремити й описати категоріальні ознаки власне фразеологічного значення, відмежувавши його від найближчого до нього лексичного значення.

У різноманітних комунікативних сферах сьогодення поширеним засобом вираження думки є ФО, чому також приділяється належна увага аналізу в англійському художньому дискурсі (А.Г. Баранов [2], О.Г. Беляєвська [3], Л.Б. Давиденко [4], В.Г. Дідковська [5], Д.О. Добровольський [6], Н.В. Єрохіна [7], А.М. Мелерович [8], Н.О. Павлова [9], А.П. Супрун [10], Н. Burger [11], Е. Ellin-Elmakis [12] та ін.). Втім, ґрунтовніші студії ФО свідчать про досі наявні й нерозв'язані проблеми.

За наявності фахових публікацій фразеологічні дослідження почасти залишаються на рівні спостереження або класифікації матеріалу, не досягаючи глибших або абстрактніших рівнів опрацювання фразеологічної сфери, які використовуються в інших мовознавчих дисциплінах.

Головною метою цієї роботи є дослідження узуальних характеристик фразеологічних одиниць англійської мови у художньому тексті доби постмодерну.

У межах фразеологічного фонду будь-якої мови врівноважують один одного два процеси: з одного боку, це відносна усталеність компонентів узуального фразеологізму, що намагається не допустити довільної заміни будь-якого з них, а з іншого – варіювання та трансформації, що зумовлюють структурно-семантичні видозміни стійких словосполучень, викликані комунікативними і прагматичними чинниками. Але проблема дослідження цих видозмін не є новою для мовознавства, оскільки повсякчас викликає жвавий науковий інтерес, про що свідчать праці С.Н. Денисенко [13], В.Д. Ужченка [14], О.П. Левченко [15], П. Скандера [16] та ін. (Рис. 1).

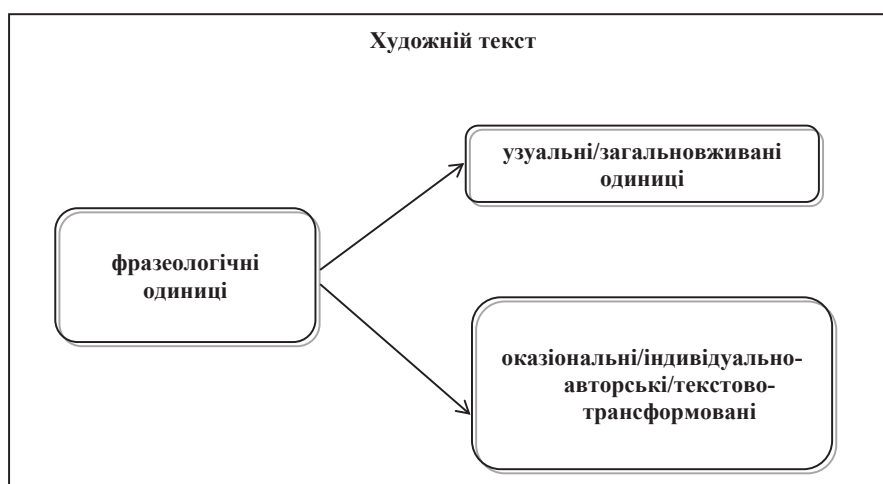

Рис. 1. Типологічні риси фразеологічних одиниць у художньому тексті

Утім, й надалі спостерігаємо недостатню вивченість текстотвірного потенціалу фразеологічних словосполучень як одного із засобів підвищення інформативності художнього тексту доби постмодерну та його емоційно-

образного увиразнення. Реєстр узуальних фразеологізмів, що ними послуговуються проаналізовані нами британські письменники доби постмодерну (Д. Адебайо, М. Атвуд, К. Аткинсон, А.С. Байєтт, М. Баррет, П. Берстон, С. Вотерс, Дж. Майерсон, К. МакКанн, Е. МакНемі, А. Ніффенеггер, М. Сорн, П. Тайлз, Б. Тейлор Бредфорд, Р. Томас), приваблює не тільки підвищеною емоційністю, конотативними нашаруваннями, а й виразною британською ментальністю, що надає англійській художній прозі доби постмодерну яскравих самобутніх рис національного характеру, неповторного колориту, поєднуючи ознаки національно-розмовної мовленнєвої стихії із сучасними тенденціями фразотворення.

Звернемося до прикладів:

1) *Suddenly, spying the empty chair next to me, teetered over and sat down, squeezing his **bag of bones** behind the little wooden table from where he smiled benignly at us, raising his hand in a papal kind of gesture. "Do go on," he said amiably by Archie. "I'll **be out of the way** here"* [17, p. 49]:

– ФО **bag of bones** – виснажена людина, «скелет», шкіра та кістки [18, с. 39];

– ФО **to be out of the way** – не бути, не стояти на шляху; не заважати [19, с. 118].

2) *What she'd like to know at the moment is why they're eating out. Why they aren't in his room. Why he's **throwing caution to the winds**. Where he got the money* [20, p. 440]:

– ФО **to throw caution to the winds** – забути про обережність, розсудливість, відкинути обережність, розсудливість [19, с. 946].

Дослідження ФО у прозі англійських письменників доби постмодерну уможливило виявлення та опис мовного вираження дійсності у стилі письменників, вивчення його креативного потенціалу з позицій оказіональної фразеосемантичної деривації, за якої узуальні фразеологізми (а саме – їхні значення) піддаються розмаїтим (творчо мотивованим) модифікаціям у межах художньо-естетичних інтенцій авторів. Термін «фразеологічне значення» був запропонований у 1964 році О.В. Куніним. Словом, відповідно до трьох класів фразеологізмів – ідіоматики, ідіофразеоматики і фразеоматики – маємо ідіоматичне значення, ідіофразеоматичне значення та фразеоматичне значення.

Існування фразеологічного значення як лінгвістичної категорії віддавна є предметом обговорення серед дослідників фразеології. Відповідно до теорії еквівалентності ФО приписується лексичне значення, бо, окрім нарізнооформленості, вони в лексико-семантичному плані нічим істотним не відрізняються від слова або, у всякому разі, володіють значенням в усіх випадках, аналогічним до лексичного значення слова [21, с. 78–79]. Прихильники фразеологічного значення вважають, що визнання лексичного значення у фразеологізмів веде до повного ігнорування структури виразу [22, с. 307–309].

Фразеологічне значення відрізняється від лексичного значення слова своєрідністю відображення предметів, явищ, властивостей навколишньої дійсності, особливостями мотивування свого значення, характером участі компонентів у формуванні цілісного значення фразеологізму [23, с. 52]. Услід за О.В. Куніним під фразеологічним значенням розуміємо «інваріант інформації, яка виражається семантично ускладненими, нарізнооформленими одиницями мови, які не утворюються за твірними структурно-семантичними моделями змінних словосполучень» [24, с. 20–28].

Отже, фразеологічне значення – це феномен винятково складний і, зрозуміло, його не можна розглядати як механічну суму складових його компонентів. Семантичну структуру ФО можна подати як мікросистему, елементи якої перебувають у взаємодії між собою. Формат цього значення проектує три аспекти аналізу: сигніфікативний, денотативний і конотативний. Хоча виокремлення цих аспектів можливе тільки теоретично, бо всі вони злиті воедино (Рис. 2).

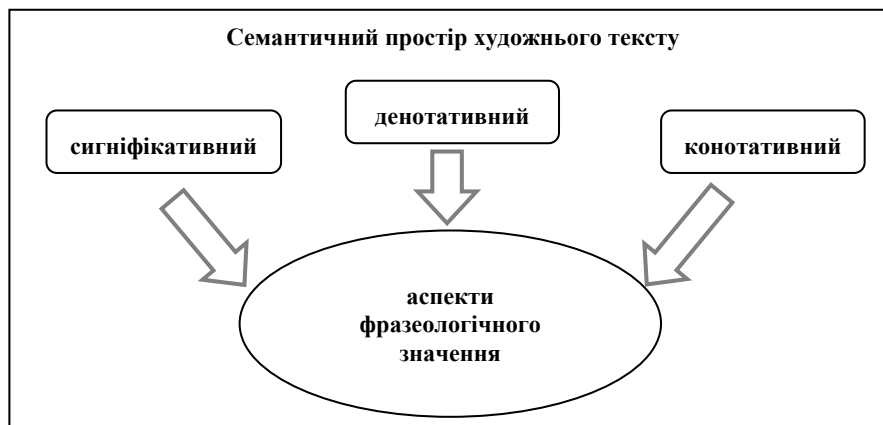

Рис. 2 Аспекти фразеологічного значення у семантичному просторі художнього тексту

Таким чином, *сигніфікативний аспект фразеологічного значення* – це зміст поняття, який зrealізований у цьому значенні. *Денотативний аспект* – це обсяг поняття, який реалізований на основі вичленування мінімуму узагальнюючих ознак денотата, тобто цілого класу однорідних предметів (загальне), унікальних об'єктів (оди-

ниче) або абстрактних значень. У цьому виявляється нерозривна єдність мови і мислення. Ознаки денотата, виокремлені внаслідок діяльності мислення і зафіксовані в одиницях мови, знаходять відображення у словникових дефініціях і достатні для ідентифікації об'єктів. *Конотативний аспект* – це «стилістичне забарвлення ФО, їхній емоційно-експресивний аспект, тобто ставлення носія мови до позамовних сутностей, посилення ефективності мовного впливу, позбавленого оцінного елемента». Конотативний аспект важливий для фразеологічної семантики, що пояснюється двоплановістю семантичної структури всіх узуальних ФО, побудованих на образному перекладі [22, с. 310]. Конотацію можна розглядати як додаткову інформацію стосовно сигніфікативно-денотативного значення, як сукупність семантичних нашарувань, що включають оцінний, експресивний, емоційний і функційно-стилістичний компоненти.

Лексикографічний аналіз ФО на основі словникових дефініцій дозволив встановити, що загальномовні (узуальні) фразеологізми можна віднести до універсально-прецедентних феноменів. Аналіз ФО продемонстрував присутність певних зумовлених культурою особливостей, базових лінгвокультурних рис, які у носіїв сучасної англійської мови викликають асоціації, відображені у ФО. Безперервність існування фразеологічного складу підтримується зоною стійкості ФО, які не підлягають процесам деактуалізації – рівень загальноновживаних (узуальних) ФО. Узуальним ФО, з погляду прагматики, їхнього комунікативно-зумовленого функціонування у фактурі художніх текстів, належить вагома роль. Їхнє основне призначення – не тільки називати фрагмент зображуваної дійсності, а й експлікувати вплив на адресата, викликати у нього конкретну реакцію.

Предметом подальшого дослідження з обраної в роботі проблематики може бути поглиблений контрастивний аналіз фразеологічних одиниць сучасної англійської мови у різних функційних стилях.

Література:

1. Бабій О.І. Роль і місце фразеологічної семантики у відтворенні мовної картини світу (на прикладі англійської мови) / О.І. Бабій // Сучасні дослідження з іноземної філології. – Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2005. – Вип. 3. – С. 229–234.
2. Баранов А.Г. Функционально-прагматическая концепция текста / А.Г. Баранов. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. гос. ун-та, 1993. – 182 с.
3. Беляевская Е.Г. Оценочная вариативность семантики слов и фразеологизмов в контексте / Е.Г. Беляевская // Английская фразеология в функциональном аспекте. – М. : Московский гос. ин-т ин. языков, 1989. – Вып. 336. – С. 20–32.
4. Давиденко Л.Б. Синтаксичні функції і структурно-семантичні модифікації фразеологічних одиниць : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 / Л.Б. Давиденко. – К., 1992. – 23 с.
5. Дидковская В.Г. Семантическая типология фразеологических сочетаний / В.Г. Дидковская // Семантика языковых единиц : доклады VI Междунар. конфер. – М., 1998. – Т. 1. – С. 245–248.
6. Добровольский Д.О. Основы структурного типологического анализа фразеологии современных германских языков : автореф. дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 / Д.О. Добровольский. – М. : МГУИЯ им. М. Тореза, 1990. – 41 с.
7. Ерохина Н.В. Структура и функции идиом: (на материале субстантивных устойчивых словосочетаний и сложных существительных англ. яз.) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Н.В. Ерохина ; Самар. гос. пед. ун-т – Самара, 1999. – 24 с.
8. Мелерович А.М. Семантическая структура фразеологических единиц в современном русском языке как лингвистическая проблема : автореф. дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 / А.М. Мелерович. – Л., 1982. – 40 с.
9. Павлова Н.А. Семантизация фразеологической единицы в контексте словарной статьи (на материале одноязычных учебных словарей) / Н.А. Павлова // Фразеология и контекст. – М. : Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Тореза, 1982. – Вып. 198. – С. 126–137.
10. Супрун А.П. Семантико-стилістичні особливості фразеологічних одиниць (на матеріалі поетичних творів Максима Рильського) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / А.П. Супрун. – Миколаїв, 1999. – 302 с.
11. Burger H. Normative Aspekte der Phraseologie / H. Burger. – Tübingen : Niemeyer, 1987. – 110 p.
12. Ellin-Elmakiss E. Catching On to American Idioms. – Ann Arbor : University of Michigan Press, cop., 1993. – 253 p.
13. Денисенко С.Н. Фразеологическая деривация как системный и коммуникативный феномен: (на материале нем. фразеологии) : дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 / С.Н. Денисенко. – Львов, 1990. – 415 с.
14. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови : [навч. посіб.] / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
15. Левченко О.П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект / О.П. Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
16. Skandera P. Phraseology and Culture in English / P. Skandera. – Berlin : Walter de Gruyter, 2007. – 511 p.
17. Atkinson K. Emotionally Weird / K. Atkinson. – London : A black Swan book, 2001. – 402 p.
18. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин. – М. : Рус. яз., 2002. – 512 с.
19. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник / К.Т. Баранцев. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
20. Atwood M. The Blind Assassin / M. Atwood. – London : Virago Press, 2001. – 641 p.
21. Молотков А.И. Основы фразеологии русского языка / А.И. Молотков. – Л. : Наука. Ленингр. отд-е. – 1977. – 284 с.
22. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка : [учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.] / А.В. Кунин. – 2-е изд., перераб. – М. : Высшая школа, 1996. – 381 с.
23. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов / В.П. Жуков. – М. : Просвещение, 1978. – 160 с.
24. Кунин А.В. Имплицитность один из системообразующих факторов фразеологической семантики / А.В. Кунин // Системная организация английской фразеологии. – М. : МГПИИЯ, 1986. – Вып. 262. – С. 20–28.

Анотація

**О. МАТВИЄНКІВ. УЗУАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ**

У статті досліджуються узуальні характеристики фразеологічних одиниць англійської мови у художньому тексті доби постмодерну. Автор робить висновок, що узуальні фразеологізми приваблюють підвищеною емоційністю та конотативними нашаруваннями, що надає англомовній художній прозі доби постмодерну яскравих рис національного характеру і неповторного колориту. Вживання сучасними письменниками фразеологічних одиниць із великим експресивно-образним потенціалом сприяє збільшенню інформативного обсягу фразеологічного контексту. Особлива увага приділяється фразеологічному значенню як лінгвістичній категорії. Аспекти фразеологічного значення допомагають пояснити семантичну структуру узуальних фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, художній текст, фразеологічне значення, узуальний фразеологізм, семантична структура.

Аннотация

**О. МАТВИЕНКИВ. УЗУАЛЬНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ
АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ ЭПОХИ ПОСТМОДЕРНА**

В статье исследуются узуальные характеристики фразеологических единиц английского языка в художественном тексте эпохи постмодерна. Автор приходит к выводу, что узуальные фразеологизмы привлекают повышенной эмоциональностью и коннотативными наслоениями, предоставляя англоязычной художественной прозе эпохи постмодерна яркие черты национального характера и неповторимый колорит. Употребление современными писателями фразеологических единиц с большим экспрессивно-образным потенциалом способствует увеличению информативного объема фразеологического контекста. Особое внимание уделяется фразеологическому значению как лингвистической категории. Аспекты фразеологического значения помогают объяснить семантическую структуру узуальных фразеологических единиц.

Ключевые слова: фразеологическая единица, художественный текст, фразеологическое значение, узуальный фразеологизм, семантическая структура.

Summary

**O. MATVIENKIV. GENERAL FEATURES OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS
IN THE FICTIONAL WORK OF POSTMODERN ERA**

The article deals with general features of phraseological units in the fictional work of British writers of postmodern era. The author concludes that general phraseological units are attracted by high emotionality and connotative layering that provides English fictional works of postmodern era with striking features of the national character and unique colouring. The use of phraseological units with great expressive and figurative potential increases the informative volume of phraseological context. Particular attention is paid to phraseological meaning as a linguistic category. Aspects of phraseological meaning help to explain the semantic structure of general phraseological units.

Key words: phraseological unit, fictional work, phraseological meaning, general phraseological unit, semantic structure.

аспірант
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОГО КОНСОНАНТИЗМУ

Будь-яка мовна одиниця (фонема, морфема, лексема чи речення) передається через звукове вираження, яке у синтезі з матеріальною звуковою формою та оболонкою мови є об'єктом фонетики. Фонетика на сучасному етапі розвитку науки має велике практичне значення, оскільки знання із цієї науки потрібні для створення алфавітів, удосконалення графіки та орфографії, навчання орфоєпії як рідної, так і іноземної мов, виправлення недоліків мовлення (логопедії) і навчання розуміння звукової мови глухонімими (сурдопедагогіки), автоматичного розпізнавання мовлення електронно-обчислювальною машиною. У фонетиста з тонким відчуттям мови, який почує декілька фраз незнайомця, відразу складається перше враження про нього.

Дослідження звукового складу німецької мови знаходить своє відображення у таких наукових працях: В.М. Жирмунський «История немецкого языка» (1956 р.), В.Т. Адмони «Исторический синтаксис немецкого языка» (1963 р.), Л.Р. Зіндер, М.В. Строева «Историческая фонетика немецкого языка» і «Практикум по истории немецкого языка» (1965 р.), В. Шмідт “Geschichte der deutschen Sprache” (1969 р.), К. Колер “Grundlagen der Germanistik” (1977 р.), Ю.О. Жлуктенко, Т.А. Яворська «Вступ до германського мовознавства» (1986 р.). Чимало лінгвістичних праць, зосереджених саме на фонетичному аспекті, належать сучасним українським (В.І. Кушнерику, О.І. Стеріополо) і зарубіжним (Л.В. Бондарко, С.В. Князеву, У. Хіршфельду) вченим.

Метою статті є опис і висвітлення основних структурно-функціональних особливостей приголосних звуків німецької мови, оскільки дослідження модифікацій акустичних та артикуляційних параметрів мовних сигналів під впливом акцентної структури слова та фрази, мелодійного контуру мовленнєвого повідомлення, пауз, а також вивчення впливу екстралінгвістичного контексту на варіативність сегментних одиниць на сучасному етапі розвитку лінгвістики набувають важливого значення і великої популярності. Звуки мови розглядаємо одночасно як фізичні (їх звучання), фізіологічні (творення мовленнєвим апаратом) і лінгвістичні явища (функція у мові).

Сучасна німецька система кононантизму складається із двадцяти приголосних ([p], [t], [k], [b], [d], [g], [f], [s], [ʃ], [kv], [x], [h], [v], [z], [j], [r], [m], [n], [ŋ], [l]) і чотирьох африкатів ([ʃt], [ʃp], [ts], [pf]).

З артикуляційного погляду приголосні класифікуються за місцем та способом творення. За місцем творення: губні (лабіальні), язикові, язичкові (увулярні), глоткові (фарингальні) і глоткові (ларингальні). Губні, у свою чергу, поділяються на губно-губні (білабіальні) та губно-зубні (лабодентальні). Язикові поділяються на передньоязикові, середньоязикові, задньоязикові. За пасивним артикулятором передньоязикові поділяються на міжзубні (інтердентальні), зубні (дентальні) та піднебінні [2, с. 29].

З акустичного погляду приголосні бувають свистячими або шиплячими. Залежно від форми язика та ділянки язика, яка бере участь у творенні приголосної, звуки поділяють на апікальні, дорсальні та какумінальні. Далі йдуть гортанні (ларингальні), глоткові (фарингальні) та язичкові (увулярні).

За способом творення приголосні поділяються на проривні, щільні, зімкнено-прохідні та африкати. З погляду додаткової артикуляції, коли до основного тембру додається ще й додаткове забарвлення, виокремлюють звуки тверді, м'які й аспірати – це [p], [t], [k]. За тривалістю вимовлення приголосні бувають довгими і короткими. Довгота позначається на письмі подвоєнням звука, а у транскрипції записується як довгий звук [2, с. 33].

За способом утворення розрізняють дзвінки та глухі приголосні; шумові та сонанти; чисті та носові приголосні.

Глухими називають приголосні, які утворюються без участі голосу тільки за допомогою шуму ([p], [t], [k], [f], [s], [ʃ], [ç], [h], [pf], [ts], [tʃ]). Дзвінки – це приголосні, в утворенні яких беруть участь голосові зв'язки ([b], [d], [g], [v], [z], [ʒ], [j], [m], [n], [ŋ], [l], [r], [R]) [3, с. 101].

Залежно від звучання розрізняють шумові приголосні й сонанти. Якщо у звучанні приголосного переважає шум, ідеться про шумові звуки, якщо ж голос – про сонанти. До останніх належать [l], [r], [R], [m], [ŋ], [M], [n] – суто голосові приголосні, при вимові [r], [R] і [l] чути незначний шум. [R] і [r] супроводжуються тремтінням, [l] – легким тертям. Решта приголосних – шумові.

Поділ приголосних на чисті і носові залежить від позиції піднебінної завіси, яка під час утворення чистих приголосних притиснута до задньої стінки глотки і тому закриває шлях до носової порожнини. Німецькі носові приголосні – [m], [n], [ŋ]. Решта фонем є «чистими», тобто не носовими.

Залежно від типу перешкоди і шуму шумові приголосні поділяються на змичкові (вибухові), фрикативні (спіранти), вибухово-фрикативні (африкати). Вибухові приголосні ([p], [t], [k], [b], [d], [g]) утворюються за допомогою змички у ротовій порожнині, яка вибухає внаслідок натиску повітря. Фрикативні фонем утворюються через щілину у ротовій порожнині, куди проходить потік повітря під певним тиском, спричиняючи тертя. У такий спосіб утворюються [f], [s], [ʃ], [ç], [x], [h], які є глухими, а [v], [z], [j] – дзвінками.

Коли змичка без вибуху переходить у щілину, виникають африкати ([pf], [ts], [tʃ]), які є глухими [5, с. 130].

Сонанти за способом утворення поділяються на носові, бокові і тремтячі приголосні. Під час артикуляції носових утворюється змичка, яка не вибухає, і повітря проходить через носову порожнину.

Бокові фонери мають змичку та дві бокові щілини, до яких належить [l]. За допомогою кінчика язика і його передньої частини утворюється змичка між альвеолами та верхніми зубами. Бокові краї язика, торкаючись зубів, утворюють щілини, крізь які проходить повітря.

Тремтлячі звуки виникають унаслідок швидкої зміни змички і щілини, до яких належать [r], що утворюється за допомогою кінчика язика, який торкається верхніх зубів і увулярний [R], а увулярний [R] – за допомогою задньої частини язика і змички.

Залежно від органу артикуляції німецькі приголосні поділяють на губні, передньо-, середньо- і задньоязикові, увулярні та фарингальні [2, с. 55].

Губні утворюються за допомогою обох губів, сюди належать [p] та [b]. Під час вимови губно-зубних приголосних [f] і [v] нижня губа є органом, який наближається до верхніх зубів, у такий спосіб утворюючи щілину. Органом артикуляції передньоязикових приголосних є передня частина язика, яка утворює щілини і змички з верхніми зубами та передньою частиною твердого піднебіння. Так утворюються *передньоязикові* [t], [d], [s], [z], [ʃ], [n], [l], [r] [4, с. 25].

Під час утворення *середньоязикових* приголосних [ç] і [j] середина язика піднімається до твердого піднебіння й утворює щілину, а задньоязикові [k], [g], [ŋ] і [x] виникають унаслідок підняття задньої частини язика до м'якого піднебіння й утворення там щілини.

Увулярні звуки утворюються за допомогою увули (язичка), яку задня частина язика змушує вібрувати. Так виникає німецький увулярний [R]. Під час утворення *фарингальних* приголосних артикуючим органом є глотка [6, с. 88].

Щодо слабкої чи сильної позиції фонем у слові, то *глухі приголосні* звучать найчіткіше у наголошеному складі перед голосною заднього або середнього ряду. У ненаголошених складах вони дещо втрачають своє звучання, наприклад: Kontrast [kon'trast], Phonologie [fonolo'gi:].

Дзвінки приголосні найчіткіше вимовляються:

- 1) між голосними: sagen, leben, nasal, oral;
- 2) між сонантом і голосним;
- 3) (перед голосними заднього та середнього ряду);
- 4) перед голосними переднього ряду. Наприкінці складу вони втрачають дзвінкість: Tag [ta:k], und [ʊnt], täglich [t ɛ:kliç].

В абсолютному анлауті та після глухих дзвінки приголосні стають напівдзвінками: Dresden [dre:sdən], Beruf [bə'ru:f]. Сонанти звучать чітко майже в усіх позиціях. Особливої уваги вимагають задньоязикові приголосні [k] і [g];

5) на дзвінкій приголосний впливає не тільки наступний, а й попередній голосний: Kiel [ki:l], kühl [ky:l], Gabel [ga:bəl];

б) після голосних переднього ряду дзвінки приголосні артикуються у передній частині ротової порожнини: gibt [gi:pt] у порівнянні з gab [ga:p] чи gut [gu:t]; Kiel [ki:l], kühl [ky:l] у порівнянні з kahl [ka:l] чи Kohl [ko:l]. Отже, після голосних переднього ряду дзвінки приголосні перебувають у слабкій позиції [4, с. 25].

У німецькій мові, крім опозиції «дзвінкий-глухий», також існує протиставлення «сильний-слабкий». Глухі приголосні вимовляються з більшим придиханням і напруженням м'язів, ніж відповідні дзвінки фонери.

За диференційними ознаками «дзвінкий – глухий» і «сильний – слабкий» окремі фонери протиставляються одна одній таким чином:

- [p] – [b]: Pein – Bein ['paen] – ['baen];
 [t] – [d]: Tier – dir ['ti:r] – ['di:r];
 [k] – [g]: Kern – gern ['kern] – ['gɛrn];
 [f] – [v]: Faß – was ['fas] – ['vas];
 [s] – [z]: reißen – reisen ['raesən] – ['raezaən].

Глухі щілинні приголосні [x], [h] й афrikати [pf], [ts], [tʃ] не мають дзвінких відповідників.

Ach-Laut [x], *ich-Laut* [ç] і *Hauchlaut* [h] – глухі і щілинні приголосні. [x] та [ç] – це відтінки однієї фонери, які постають в ізолюваних позиціях і перебувають під впливом сусідніх фонем. Якщо [x] стоїть усередині і наприкінці слова тільки після голосних заднього, середнього ряду й дифтонга [ao], то [ç] – всередині й наприкінці лексеми після голосних переднього ряду і дифтонгів [ae] та [ɔø], наприклад: Fach ['fax] – Fächer ['fɛ:xəç]. У наведеному нами прикладі властивості обох звуків зумовлені їхньою позицією.

Приголосні [p] і [b] за способом утворення є вибуховими звуками, які утворюються одним активним органом. Диференційними ознаками цих фонем, з одного боку, є «глухість – дзвінкість», а з іншого – «сила – слабкість». Наприклад: Paar ['pa:r] – bar ['ba:r] [6, с. 130].

Під час артикуляції [p] обома губами утворюється вибух, коли м'язи сильно напружені. Потік повітря витягує губи вперед, потім вибухає, після чого також відчувається придихання.

Приголосний [b] вимовляється з меншим напруженням м'язів. Губи більше стиснуті, проте не дуже витягнуті вперед, як при [p]. Вибух зменшується, придихання відсутнє. Під час вимови [p] і [b] язик не торкається піднебіння.

Обидві приголосні фонери [t] і [d] мають одне місце й орган артикуляції. Різниця між ними (як у разі [p] і [b]) – у глухості й дзвінкості, мірі напруження м'язів та подиху.

Під час артикуляції [t] передня частина язика торкається верхніх зубів. Через вибух виникає шум, який супроводжується придиханням. У такий же спосіб утворюється змичка під час вимови дзвінкого [d]. Різниця полягає лише у слабшому напруженні м'язів, послабленому подиху та присутності голосу.

Пара консонантних звуків [k] і [g] відрізняється від інших вибухових приголосних [p] – [b], [t] – [d] місцем артикуляції. Обидва звуки є самостійними фонемами. Диференційними ознаками цих фонем є глухість та дзвінкість, різні міри напруження м’язів і подиху. Для порівняння: [‘kalt] kalt – [‘galt] galt [1, с. 34].

Під час артикуляції глухого [k] між м’яким піднебінням і задньою частиною язика утворюється вибух. М’язи та подих напружені, тому вибух супроводжується придиhamням. Під час вимови [g] змичка утворюється позаду і супроводжується слабшим вибухом, ніж під час вимови [k], придиhamання немає.

Артикуляція самостійних фонем [f] і [v] відрізняється одна від одної присутністю голосу та мірою напруження м’язів і подиху (наприклад: fort [‘fort] – Wort [‘vort]).

Під час артикуляції глухого [f] між краями верхніх зубів та нижньої губи утворюється щілина, через яку проходить повітря. М’язи і подих сильно напружені. Звук супроводжується тертям. Дзвінкий [v] вимовляється з меншим напруженням м’язів і подиху, ніж глухий [f]. Обидва звуки не повинні пом’якшуватися перед голосними переднього ряду.

Щілинні [s] і [z] мають одне місце артикуляції, проте відрізняються способом утворення. Глухий [s] вимовляється з більшим напруженням м’язів і подиху, ніж голосний [z], тому під час вимови [s] шум більший, ніж під час вимови [z] (наприклад: weißen [‘vaesan] – weisen [‘vaezan]) [2, с. 47].

Пара приголосних фонем [ʃ] і [ʒ] відрізняється від інших приголосних фонем тим, що перший приголосний зустрічається переважно у німецьких словах, а другий – лише у запозиченнях. Обидва звуки відрізняються один від одного не лише присутністю голосу, мірою напруження голосових зв’язок і подиху, а й місцем артикуляції.

Під час вимови [ʃ] язик більше відтягнутий назад, ніж під час вимови [s]. Передня частина язика піднесена до твердого піднебіння. Між язиком і піднебінням утворюється досить широка щілина, через яку проходить повітря, наштотуючись на нижні зуби. Губи при цьому округлені і витягнуті вперед. Звучання [ʃ] значно глибше, ніж [s]. Дзвінкий [ʒ] зустрічається у запозичених із французької мови словах. У розмовній мові він вимовляється як глухий [ʒ].

Приголосні [j] і [ç] відрізняються один від одного лише присутністю голосу і мірою напруження м’язів і подиху. Вони мають однакові місце й орган артикуляції. Дзвінкий [j] утворюється через сильне піднесення середньої частини язика до твердого піднебіння. У цьому місці утворюється вузька щілина. Потік повітря проходить крізь щілину, примушуючи голосові зв’язки вібрувати. При цьому виникає шум. Ich-Laut [ç] має таку ж позицію язика, що й [j].

Щодо німецьких аффрикат (як і стосовно дифтонгів) виникає багато суперечок. Одні вчені вважають, що аффрикати є поєднанням вибухового та щілинного звуків, тому, окрім [pf] і [ts], до них також відносять сполучення [kv], [ks] і [ps] [Vietor, с. 70]. Інші дослідники називають аффрикатами лише [pf] і [ts]. Ще деякі науковці вважають, що аффрикати взагалі не існують.

Носовий [m] не має глухого відповідника. Під час його вимови губи стиснуті, м’язи не сильно напружені. Піднебінна завеса опущена, повітря проходить без перешкод через носову порожнину. Особливо чітко [m] звучить наприкінці слова (наприклад: nahm, komm).

Фонема [n] залежно від місця артикуляції повністю збігається із приголосними [t] і [d], оскільки кінчик язика притиснутий до верхніх зубів. М’язи не так сильно напружені, як під час вимови [t] і [d], вибух відсутній, повітря проходить через ніс, піднебінна завеса опущена [4, с. 27].

Під час вимови [ŋ] кінчик язика перебуває на альвеолах нижніх зубів (як і під час вимови [k] і [g]). Задня частина язика високо піднесена й утворює змичку поблизу м’якого піднебіння, яке дещо опущене. М’язи не надто напружені, повітря проходить крізь ніс. Сонант [l] не має глухого відповідника. Під час артикуляції [l] на альвеолах верхніх зубів утворюється вибух (як і під час вимови [t], [d], [n]). Середня частина язика не торкається твердого піднебіння, вона дещо опущена. По обидва боки язика між піднебінною завесою і краями зубів утворюються щілини, через які проходить повітря.

У німецькій мові розрізняють два сонорних тремтячих звуки: передньоязиковий [r] і язичковий (увулярний) [R]. Ці вібранти є результатом давнього способу артикуляції у німецькій мові.

Під час артикуляції увулярного [R] активним є язичок, яким закінчується піднебінна завеса. Задня частина язика дещо піднесена до м’якого піднебіння. Нижня частина язичка торкається язика. Крім цього, потік повітря примушує язичок вібрувати; між язичком і язиком по черзі утворюються вибух і щілина.

Передньоязиковий [r] утворюється внаслідок вібруючих рухів кінчика язика твердим піднебінням чи альвеолами. Цей звук схожий на російський [r], проте він слабше звучить [6, с. 124].

Висновки. До найважливіших характеристик німецьких приголосних належать такі їхні властивості й особливості:

– сильне напруження м’язів та аспірація (тиск подиху), яке є важливою фізіологічною ознакою німецьких приголосних. У зв’язку з цим глухі вибухові фонемі придиhamються, а щілинні вимовляються з відчутним тертям. Дзвінки приголосні також вимовляються з більшим шумом через напруження м’язів;

– під час утворення дзвінких консонантів бере участь порівняно незначна активність голосових зв’язок;

– відсутність фонологічного протиставлення непалаталізованих і палаталізованих приголосних.

Перспективи подальшого вивчення функціонування німецьких приголосних фонем вбачаємо у здійсненні зіставлення функціонування мовних одиниць різних мовних груп на лексичному рівні.

Література:

1. Бондарко Л.В. Основы общей фонетики / Л.В. Бондарко, Л.А. Вербицкая, М.В. Гордина. – СПб. : Изд-во Петербург. ун-та, 2000. – 156 с.
2. Лисенко Е.І. Вступний курс фонетики німецької мови : [навч. посіб. для студ. вищ. та серед. навч. закладів] / Е.І. Лисенко. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 120 с.
3. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
4. Стеріополо О.І. Система фонем сучасної німецької мови та її реалізація у мовленні / О.І. Стеріополо // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Германська філологія». – 2003. – Вип. 165. – С. 23–28.
5. Becker T. Einführung in die Phonetik und Phonologie des Deutschen / Thomas Becker. – Darmstadt : WBG, 2012. – 130 p.
6. Essen O. Allgemeine und angewandte Phonetik / Otto von Essen. – Berlin : Akademie-Verlag, 1962. – 228 p.

Анотація

Р. МЕЛЬНИЧУК. ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОГО КОНСОНАНТИЗМУ

Статтю присвячено розгляду основних специфічних ознак приголосних фонем сучасної німецької мови. Встановлено, що німецькі консонанти характеризуються особливостями артикуляції вібрантів та фарингальних звуків, аспірацією, мускульним напруженням мовленнєвого апарату, наявністю задньоязикового зімкненого носового сонанта [ŋ]. Охарактеризовано особливості вимови відповідних приголосних звуків.

Ключові слова: артикуляція, аспірація, консонантизм, німецька мова, фонема.

Аннотация

Р. МЕЛЬНИЧУК. ОСНОВНЫЕ ПАРАМЕТРЫ СОВРЕМЕННОГО НЕМЕЦКОГО КОНСОНАНТИЗМА

В статье рассмотрены специфические признаки согласных фонем современного немецкого языка. Установлено, что немецкие консонанты характеризуются особенностями артикуляции вибрант и фарингальных звуков, аспирацией, мускульным напряжением речевого аппарата, наличием заднеязычного сомкнутого носового сонанта [ŋ]. Рассматриваются особенности произношения данных согласных.

Ключевые слова: артикуляция, аспирация, консонантизм, немецкий язык, фонема.

Summary

R. MELNYCHUK. THE MAIN FEATURES OF CONSONANTS IN MODERN GERMAN

The article presents the main specific features of consonants in modern German. With approximately 25 phonemes, the German consonant system has an average number of consonants in comparison with other languages. One of the more noteworthy ones is the unusual affricate /pf/. In the research the articulation of the consonants is considered as well.

Key words: articulation, aspiration, consonant, German, phoneme.

кандидат филологических наук,
доцент кафедры иностранных языков
Харьковского национального
автомобильно-дорожного
университета

кандидат филологических наук,
доцент кафедры иностранных языков
Харьковского национального
автомобильно-дорожного
университета

ЭКСПРЕССИВНОСТЬ В ЖАНРЕ ТВИТТИНГ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИНТЕРНЕТ-КОММУНИКАЦИИ

Глобальные преобразования, начавшиеся в обществе во второй половине XX в., оказали большое влияние на все сферы жизни современного человека, в том числе и на сферу коммуникации. Появление и быстрое развитие информационных технологий, а также появившиеся на их основе разнообразные интернет-сервисы привели к возникновению совершенно новой коммуникативной среды, характеризующейся своими специфическими особенностями и кардинально отличающейся от традиционной коммуникации. Коммуникация, происходящая в сети Интернет, получила название *компьютерно-опосредованной коммуникации* [1; 2]. Широкое распространение также получили такие термины, как *интернет-коммуникация* [3], *электронная коммуникация* [4] и др.

Исходя из анализа последних исследований и публикаций, появление новой формы коммуникации привело к возникновению новой системы интернет-жанров, исследованием которых занимается одна из областей языковедения – *интернет-лингвистика*.

Выделение интернет-жанров в рамках интернет-лингвистики усложнено стремительным развитием интернет-технологий, а также тем фактом, что жанровые формы никогда не существуют как статическая, нейтральная система, а постоянно видоизменяются. Под влиянием интернет-технологий появляются новые гибридные интернет-жанры, к которым принадлежит *твиттинг* – интернет-жанр, обеспечивающий общение с помощью интернет-сервиса Твиттер.

С начала XXI века в мире появилось множество социальных сетей, завоевавших большую популярность среди пользователей. Одной из таких сетей и является Твиттер, который был основан в 2006 году. Основной коммуникативной единицей жанра твиттинг является твит – короткое сообщение, ограниченное 140 знаками.

На настоящий момент микроблоггинг Твиттер является одним из наиболее популярных в мире. По данным статистики, 74% компаний имеют в Твиттере домашнюю страницу, около 34% твитов – на английском языке [5].

Как показал анализ литературы, исследователи занимаются изучением интернет-жанра твиттинг преимущественно в социологическом и психологическом аспектах [6]. С лингвистической точки зрения рассматриваются лишь отдельные вопросы функционирования жанра.

Большой интерес представляет исследование интернет-жанра твиттинг в конкретных сферах, в частности – в сфере политической коммуникации, т.к. около 80% мировых лидеров активно используют возможности данного сервиса в своих предвыборных кампаниях.

Таким образом, коммуникация, осуществляемая посредством новейших интернет-технологий в сети Интернет, становится все более распространенным видом общения в сфере политики, а использование инновационных технологий оказывает большое влияние на язык, обслуживающий интернет-коммуникацию и ее отдельные жанры, что и определяет актуальность изучения языковых особенностей как интернет-коммуникации в целом, так и жанра твиттинг в частности.

Цель данной работы заключается в попытке определить основные языковые и неязыковые средства, влияющие на уровень экспрессивности в жанре твиттинг в англоязычной политической интернет-коммуникации.

Объектом исследования является англоязычная политическая интернет-коммуникация в жанре твиттинг, осуществляемая с помощью коммуникативного сервиса Твиттер.

Экспрессивность в лингвистике – это «характеристика языковых единиц и речевых актов, как средств выражения субъективного (личного) оценочного отношения говорящего к содержанию или адресату речи. Экспрессивность усиливается паралингвистическими средствами общения» [7] и свойственна единицам всех языковых уровней – графического, лексического, синтаксического, уровня словообразования.

Графические средства являются важным стилистическим приемом, представляющим большой интерес для исследователей интернет-коммуникации. Именно графические средства, в частности из-за письменной формы коммуникации в сети Интернет, являются основными средствами передачи экспрессивности. Основной целью использования графических стилистических средств в интернет-жанрах является передача эмоциональной окраски высказывания, т.е. тех чувств и эмоций, которые автор хочет передать адресату, а также передача эмфатического усиления, когда автор намерен подчеркнуть смысл всего высказывания или его части.

К основным маркерам экспрессивности на графическом уровне в жанре твиттинг в сфере политической коммуникации можно отнести выделение слов и предложений заглавными буквами, множественное написание знаков препинания, многократное повторение в слове одной и той же буквы.

Выделение заглавными буквами слов является важным графическим средством, которое имитирует некоторые просодические явления, такие, например, как повышенный тон, желание акцентировать наиболее важную, с точки зрения автора, информацию. Не имея возможности использовать интонацию, ударение и другие невербальные средства коммуникации в жанре твиттинг, с помощью данного приема автор акцентирует внимание пользователей на той или иной единице высказывания, выделяя ее графически от остального текста и создавая таким образом эмфатическое усиление.

Sarah Palin @SarahPalinUSA

DAN BOMGINO FOR U.S. SENATE

Though political pundits often dismiss conservative candidates running in deep blue... t.co/3u6kqAgb.

Так, в примере (1) отмечено написание заглавными буквами целого предложения, целью которого является акцентирование внимания пользователей на наиболее важных, с точки зрения автора, лексических единицах. Использование графических средств является важным средством интонационного выделения высказывания или его части, что крайне важно ввиду письменной формы коммуникации в жанре твиттинг. Как показал анализ, в исследуемом корпусе твитов наиболее часто встречается написание заглавными буквами одного слова. Значительно реже политические деятели употребляют написание заглавными буквами нескольких слов – примерно в 0,3% сообщений, крайне редко таким образом выделяют предложения – 0,09% твитов.

Следующим маркером экспрессивности в жанре твиттинг, используемым в сфере политики, является множественное написание знаков пунктуации – многоточия и восклицательного знака. Данный прием способствует передачи эмоционального настроения автора и помогает хоть в какой-то степени передать все нюансы и разнообразие разговорной речи.

(2) John McCain @SenJohnMcCain

#7 – \$15 million to establish a new grant program to “improve” the U.S. sheep industry. A ba-a-a-a-a-a-d idea. #FarmBillPork.

В примере (2) представлено многократное повторение в слове одной и той же буквы. Данное графическое средство является важным стилистическим приемом, подчеркивающим особую логическую или эмоциональную нагрузку выделяемого слова. Целью многократного повторения буквы в слове является также имитация различных просодических явлений, например, протяженности произнесения слова, особой силы эмоций, интонации, повышенного тона, которые хочет передать автор.

К маркерам экспрессивности на **лексическом уровне** можно отнести, например, использование в твитах политической сферы междометий – слов, имеющих только эмоционально-экспрессивное значение и являющихся «средством выражения чувств говорящего» [8, с. 112] (*Ummm, HaHa, Ha, Ugh, Wow, Oooh, Hooray, Ouch, Heehee, Oooo, Mmmm*).

(3) John McCain @SenJohnMcCain

#Syrian opposition calls for no-fly zone, which Sec Clinton says she'll “study” – wow <http://t.co/L9IOQSIO>.

Данные слова служат только средством передачи эмоционального отношения говорящего к высказыванию и придают сообщению, ввиду общей логичности и последовательности высказывания, определенную экспрессивность.

Одним из примеров маркеров экспрессивности на лексическом уровне также является использование в твитах политической сферы прилагательных с положительной и отрицательной оценкой, повышающими экспрессивность высказывания и придающим высказыванию эмоциональную окраску.

«Политическая коммуникация всегда несет в себе не только информацию, но и оценку рассматриваемых реалий. Это объясняется тем, что цель политического дискурса состоит не в объективном описании ситуации, а в убеждении адресата и побуждении его к политическим действиям» [9, с. 63], что и влияет на использование в твиттинге прилагательных с положительной и отрицательной оценкой.

Речевая экспрессия, которая отмечается на всех языковых уровнях, также присуща **синтаксической** организации речи [10, с. 221]. Каждому интернет-жанру свойственны свои особенности синтаксических построений, свои типичные конструкции, которые способствуют достижению выразительного эффекта высказывания.

На синтаксическом уровне одним из примеров маркеров экспрессивности можно назвать использование восклицательных предложений, которые составляют примерно 12% и используются, как правило, для выражения эмоционального настроения автора, его желания особо подчеркнуть необходимую информацию.

Как показало исследование, восклицательные предложения наиболее характерны для твитов тех политических деятелей, в сообщениях которых превалирует фатическая функция коммуникации (Кори Букер, Арнольд Шварценеггер). Таким образом, в жанре твиттинг политической сферы восклицательный знак часто ставится в конце предложений, которые не являются восклицательными по смыслу, и является важным стилистическим средством дополнительного эмоционального воздействия на адресата.

Вопросительные предложения не являются характерной чертой исследуемого жанра и представлены в основном риторическим вопросом, что объясняется доминированием информативной функции в исследуемом жанре. Целью риторического вопроса является не ожидание ответа со стороны адресата, а акцентирование внимания и усиление выразительности высказывания.

(4) Arnold @Schwarzenegger

Did you see this photo yet? Share it! <http://t.co/GWYCUKld>.

Использование риторического вопроса является важным средством диалогизации, способствующим сближению автора с другими пользователями. Одна из его функций – «привлечь внимание, усилить впечатление, повысить эмоциональный тон, создать приподнятость» [10, с. 167].

На синтаксическом уровне примером маркеров экспрессивности может также служить употребление номинативных предложений, основой которых является ядерный компонент, выраженный именем существительным. «Такие предложения, распространенные за счет слов с эмоциональной коннотацией, обладают определенной выразительностью» [8, с. 141].

(5) *CoryBooker @CoryBooker*

Gr8 day! Partnering w state 2 fund training of Nwkers w Building Trades Unions 4 nsk construction jobs t.co/8aceV6Ez.

Неполные предложения отличаются большим экспрессивным потенциалом, поскольку «существительные, являющиеся их главным членом, совмещают в себе образ предмета и идею его существования» [10, с. 188].

Употребление эллиптических предложений, представляющих собой опущение как одного, так и обоих главных членов предложения, также является важным стилистическим средством, делающим синтаксическую конструкцию более динамичной и экспрессивной [11, с. 477].

(6) *John McCain @SenJohnMcCain*

Looking forward to speaking at #GOP2012 in a few moments – should be fun!

В исследуемом жанре эллиптические предложения создают имитацию живой, непринужденной беседы, придавая ей оттенки эмоциональности, сближая таким образом автора и адресата, что особенно важно ввиду письменной формы организации речи. Кроме того, использование подобных предложений можно объяснить принципом языковой экономии ввиду функционального ограничения длины сообщения.

Использование парцелляции, которое представляет собой «явление динамического аспекта, заключающееся в разделении предложения на несколько самостоятельных фраз в экспрессивных целях» [11, с. 481], является важным стилистическим приемом синтаксиса в жанре твиттинг, обусловлено влиянием диалогичности речи в данном жанре и часто выполняет эмоционально-выделительную функцию, целью которой является интонационное выделение отдельных единиц высказывания.

(7) *SarahPalin @SarahPalinUSA*

Obama lied to the American people. Again. He said it wasn't a tax. Obama lies; freedom dies.

Анализ языкового оформления твитов позволил также выявить случаи использования повтора – фигуры речи, которая «состоит в повторении звуков, слов, морфем, синонимов или синтаксических конструкций в условиях достаточной тесноты ряда» [10, с. 182].

(8) *Cory Booker @CoryBooker*

Patience, day by day, brick by brick RT @joeq1159 I've seen a lot of progress being made in Nwk, but Y can I still c many abandon houses?

В сообщении (8) представлен пример простого контактного повтора, выраженного союзными двучленными сочетаниями, которые относятся к переменным устойчивым единицам «синтаксической фразеологии» [8, с. 143]. Данная конструкция представляет собой выразительное средство синтаксиса, направленное на акцентирование внимания адресата и подчеркивающее эмоционально-смысловую тональность высказывания.

На уровне **словообразования** к маркерам экспрессивности можно отнести случаи использования акронимов, которые представляют собой «сокращения целых фраз до первых букв составляющих их слов» [1, с. 149], например: *Lol (laughing (or laugh) out loudly)*.

(9) *Cory Booker @CoryBooker*

Lol, you may be right RT @kept_simple: Do you think Jenean in Cory Booker's office is ever like, "tweet your own damn number"?

Использование акронимов, буквенно-слогового и буквенно-цифрового написания слов (*w – with, ppl – people, btwn – between, u – you, ur – your, b – be, gr8 – great, be4 – before, 2night – tonight, in2 – into*) наряду с экономичностью также «привносит в процесс речепроизводства некий игровой элемент, возникающий вследствие необходимости расшифровывать неконвенционально созданную форму слова» [1, с. 150].

Таким образом, можно сделать вывод, что вышеперечисленные примеры маркеров экспрессивности, усиливающие смысл высказывания, способствующие приданию логичности содержания различных экспрессивных оттенков, представлены на всех уровнях языка в сообщениях жанра твиттинг. Однако, как показало исследование, все политические деятели используют данные средства с разной степенью интенсивности, что и обуславливает «относительность» данной характеристики для жанра твиттинг. Использование средств, повышающих экспрессивность высказывания, выявлена преимущественно в твитах тех политиков, в речи которых доминирует фатическая функция и может быть отнесена к индивидуальным особенностям стиля того или иного политика.

Исследование языковой составляющей жанров интернет-коммуникации, в том числе и жанра твиттинг в сфере политической коммуникации, крайне важно как для политических деятелей при их подготовке к предвыборным кампаниям, общению с электоратом с целью создания положительного имиджа, так и для ученых-лингвистов, занимающихся исследованием новых форм коммуникации, интернет-жанров, их сравнением с другими жанрами – как традиционными, так и с жанрами, что возникают в сети Интернет, что и определяет перспективу дальнейших исследований данного явления.

Литература:

1. Щипицина Л.Ю. Компьютерно-опосредованная коммуникация. Лингвистический аспект анализа : [монография] / Л.Ю. Щипицина. – М. : Красанд, 2010. – 296 с.
2. Baron N.S. Computer mediated communication as a force in language change / N.S. Baron // *Visible Language*. – 1984. – XVIII (2). – P. 118–141.
3. Горошко Е.И. Интернет-коммуникация: настоящее и будущее / Е.И. Горошко // О некоторых чертах цивилизации будущего : матер. Междунар. форума к 90-летию со дня рождения Н.Н. Моисеева / под ред. А.Т. Никитина и С.А. Степанова. – М. : Изд-во МНЭПУ, 2008. – С. 455–466.
4. Смирнов Ф.О. Национально-культурные особенности электронной коммуникации на английском и русском языках : дис ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Ф.О. Смирнов. – Ярославль, 2004. – 222 с.
5. Удивительная статистика Твиттер [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://postrussia.info/stat-twiter/>.
6. Gruzd A. Imagining Twitter as an imagined community / A. Gruzd, B. Wellman, Y. Takhteyev // *American Behavioural Scientist*. – October 2011. – Vol. 55. – No. 10. – P. 1294–1318.
7. Экспрессивность // Словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psychology.academic.ru/7269/%D0%AD%D0%9A%D0%A1%D0%9F%D0%A0%D0%95%D0%A1%D0%A1%D0%98%D0%92%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%AC>.
8. Мороховский А.Н. Стилистика английского языка / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. – К. : Вища школа, 1984. – 247 с.
9. Чудинов А.П. Политическая лингвистика : [учеб. пособ.] / А.П. Чудинов. – 4-е изд. – М. : Флинта ; Наука, 2012. – 256 с.
10. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. Стилистика декодирования : [учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов по спец. «Иностр. язык»] / И.В. Арнольд. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
11. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [под ред. М.Н. Кожинной ; члены редкол.: Е.А. Бажинова, М.П. Котюрова, А.П. Сковородников]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта ; Наука, 2006. – 696 с.

Анотация

**Т. ПОЛЯКОВА, В. САМАРИНА. ЭКСПРЕССИВНОСТЬ У ЖАНРИ ТВИТТИНГ
В АНГЛОМОВНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ**

У статті розглядаються питання появи такого явища, як інтернет-комунікація, пов'язане з нею виникнення інтернет-жанрів. Особлива увага приділяється англомовній політичній інтернет-комунікації. Аналізується використання основних мовних і немовних засобів на графічному, лексичному, синтаксичному рівні та рівні словотворення, які впливають на міру експресивності у жанрі твітінг в англомовній політичній інтернет-комунікації.

Ключові слова: політична інтернет-комунікація, інтернет-жанр, твітінг, експресивність, графічні засоби, лексичні засоби, синтаксичні засоби, засоби словотворення.

Аннотация

**Т. ПОЛЯКОВА, В. САМАРИНА. ЭКСПРЕССИВНОСТЬ В ЖАНРЕ ТВИТТИНГ
В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИНТЕРНЕТ-КОММУНИКАЦИИ**

В статье рассматриваются вопросы появления интернет-коммуникации и связанное с ней возникновение интернет-жанров. Особое внимание уделяется англоязычной политической интернет-коммуникации. Анализируется использование основных языковых и неязыковых средств на графическом, лексическом, синтаксическом уровнях и на уровне словообразования, влияющих на степень экспрессивности в жанре твиттинг в англоязычной политической интернет-коммуникации.

Ключевые слова: политическая интернет-коммуникация, интернет-жанр, твиттинг, экспрессивность, графические средства, лексические средства, синтаксические средства, средства словообразования.

Summary

**T. POLIAKOVA, V. SAMARINA. EXPRESSIVENESS IN THE GENRES TWITTING
IN THE ENGLISH-LANGUAGE POLITICAL INTERNET-COMMUNICATION**

The article focuses on the appearance of Internet communication which led to the emergence of digital genres. Particular attention is given to the English-language political Internet-communication. The use of the main linguistic and non-linguistic means on the graphical, lexical, syntactic levels and on the level of word-formation affecting the expressiveness in the genre twitting in the English-language political Internet communication is analyzed.

Key words: political Internet-communication, digital genre, twitting, expressiveness, graphical means, lexical means, syntactic means, morphological means.

аспірант
Національного технічного
університету України
«Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

ЕМОТИВНЕ ЗАБАРВЛЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Д.Г. ЛОУРЕНСА «КОХАНЕЦЬ ЛЕДІ ЧАТТЕРЛЕЙ»)

Незважаючи на те, що розробка питання емотивності є надзвичайно актуальною у рамках сучасної антропоцентричної парадигми лінгвістики, деякі аспекти текстової емотивності залишаються ще малодослідженими, потребують подальшого уточнення і більш глибокого аналізу. Актуальність нашої статті зумовлена саме недостатнім, на наш погляд, мовознавчим та літературознавчим опрацюванням проблематики, пов'язаної із специфікою аналізу емотивного забарвлення художнього тексту.

Аналіз останніх робіт, присвячених текстовій емотивності, дав змогу зробити висновок, що емотивне забарвлення художнього тексту рідко стає окремим об'єктом наукових досліджень і, як правило, розглядається у тандемі з іншими рівнями аналізу текстової емотивності, такими як емотивний фон, емотивна тональність тощо. Так, російська дослідниця, представниця волгоградської школи лінгвістики емоцій С.В. Іонова вперше вказала у своїй роботі на необхідність чіткого розмежування таких понять, як емотивне навантаження, емотивний тон, емотивне забарвлення, емотивний план та ін. Саме її робота, на нашу думку, стала поштовхом для появи подальших робіт, присвячених розробці цього питання. Так, інша російська дослідниця Г.М. Ленько, спираючись на роботи С.В. Іонової, аналізує емотивне забарвлення, емотивний фон, емотивну тональність, емотивну спрямованість та емотивну модальність на різних рівнях текстової емотивності. Також розробці цього питання приділяють увагу такі зарубіжні вчені: E.W. Kneepkens, R.A. Zwaan, Katinka Dijkstra, A.C. Graesser.

Метою нашої статті є дослідження специфіки емотивного забарвлення роману Д.Г. Лоуренса «Коханець леді Чаттерлей».

Специфіка досліджуваного об'єкта зумовила використання компонентного, психолінгвістичного та контекстуального методів аналізу текстового матеріалу.

Історичне тло, в умовах якого жив і творив легендарний англійський письменник Д.Г. Лоуренс, характеризується розвитком машинного виробництва та індустріалізації, розквітом матеріалізму та раціоналізму, які, у свою чергу, супроводжувались певним застоєм справжніх і щирих емоцій. Сам письменник у своїх романах, новелах, картинах та есе не раз критикував сучасне йому суспільство за підробку емоцій.

Філіп Ріф навіть зазначав, що Д.Г. Лоуренс був найталановитішим мрійником, який до кінця вірив у перемогу ірраціонального (тобто емоцій і почуттів) у сучасній йому раціональній культурі [1, с. 2]. Д.Г. Лоуренс був упевнений у тому, що розвиток машинної цивілізації паплюжить не тільки природу, а й емоційний світ людини. “To discover again a free flow of the passionate life became for him almost a mystical ideal” [2, с. 277]. Саме це він намагався зробити у своїх романах – відродити щирі людські емоції та почуття, змусити людину знову відчувати весь спектр різноманітних емоцій, нагадати кожному, що емоційний світ людини є не менш важливим за інтелектуальний. Геррі Мур зазначає: “In the modern day world Lawrence had discerned and was trying to correct the present-day imbalance between intellectual and emotional elements, not only in sex but in all other phases of human life. He stressed passion and the emotions because humanity had so long neglected them: he was not trying to destroy the intellectual processes, but merely to bring them into their proper relationship with the emotions” [1, с. 43]. Усією своєю творчістю Д.Г. Лоуренс намагався переконати сучасне йому суспільство у тому, що «життя тіла – це життя почуттів і емоцій. Тіло відчуває справжній голод, справжню спрагу, справжню радість від сонця або снігу, справжнє задоволення від запаху троянд або бузку; справжній гнів, справжній сум, справжню любов, справжню ніжність, справжнє тепло, справжню пристрасть, справжню ненависть, справжнє горе. Всі емоції належать тілу...» (переклад наш. – А.П.) [1, с. 46]. Найкраще продемонструвати це йому вдалось у романі «Коханець леді Чаттерлей», насичене емотивне полотно якого сприяло тому, що саме цей роман був обраний нами для аналізу специфіки емотивного забарвлення художнього тексту. Але перш ніж перейти безпосередньо до аналізу, слід з'ясувати визначення і сутність самого поняття «емотивне забарвлення».

Відомо, що існує декілька рівнів аналізу текстової емотивності, які пов'язують із планом змісту та планом вираження. Нас у цій статті буде цікавити саме план вираження, оскільки саме він пов'язаний із лінгвістичним рівнем аналізу тексту і є системою мовних засобів, що експлікують емоційне значення та формують щільність емотивного полотна тексту [3]. Сукупність мовних і текстових засобів, які використовуються для кодування емоційного змісту, їх варіативність і можливість вибору і є емотивним забарвленням тексту [4].

Унікальність емотивних засобів проявляється насамперед у їхньому лексичному різноманітті, специфіці фонетичного виконання, особливих синтаксичних конструкцій та стилістичних фігурах. Процес сприйняття емоційної інформації полягає у декодуванні емотивних знаків [5].

Найважливішим елементом емотивного забарвлення тексту є його емотивно-просодичне оформлення [6]. Інтонацією виражається комплекс емотивних смислів. Зниження і підвищення основного тону голосу, уповіль-

нення темпу, поява пауз – усе це спрямовано на інтенсифікацію ілюктивної сили висловлювання. У письмовому тексті інтонація, як правило, передається за допомогою авторських коментарів [3] (came the man's angry voice; in a hot, impulsive voice; she said in a wondering voice; he spoke cold, good English, and there was anger in his voice; he replied in the cool, slightly mocking voice; she heard the curious satisfaction in his voice) [7]. Також інтонація може передаватись за допомогою графічного оформлення, яке відіграє надзвичайно важливу роль у художніх текстах, оскільки літературні твори ми, як правило, читаємо, а не слухаємо. Серед найуживаніших графічних елементів емотивності у романі «Коханець леді Чаттерлей» можемо виокремити такі: курсив (*why*, in God's name?; 'I asked you,' she panted; 'Of course she had to catch me in my coarse apron, and a dirty face!; So that's *that!*; But it mustn't go on, *mustn't*, I tell you, or I won't be answerable for consequences; 'But I'm *not* an invalid, and I will *not* have a manservant; 'Let her *try!*'; 'He! He! What name do you call him by? You only say *he*) [7], знак оклику (Time! Time!; 'He! He!; he was acting! acting!; 'Every sort of a good time, damn it, every sort!) [7], три крапки (Only Clifford and his books, which did not exist... which had nothing in them!; The child, her child, was just an it' to him. It... it... it!) [7], знак оклику (But to let them breed a child on you! Ugh!) [7].

Емотивне забарвлення тексту може створюватися за допомогою використання морфологічних і словотворчих засобів мови. Використання виражальних можливостей суфіксів і префіксів, зокрема суфіксів суб'єктивної оцінки (демінітивних, аугментативних, пейоративних), є, на нашу думку, найбільш продуктивним засобом створення емотивного забарвлення художнього тексту. У романі «Коханець леді Чаттерлей» найбільш уживаним є пейоративний суфікс *-ish* (youngish gentleman, monkeyish, childish).

Одним із найчастотніших лексичних засобів створення емотивного забарвлення роману «Коханець леді Чаттерлей» є вживання діалектизмів. Так, наприклад, коли Меллорс розмовляє із Кліфордом, він завжди вживає "cold, good English" [7]:

Mellors: 'Doesn't seem anything broken,' he said. 'There's certainly nothing obviously broken.'

Lord: 'I hope I have said nothing to offend you,' he added, in a tone of dislike.'

Mellors: 'Nothing at all, Sir Clifford!' [7].

Але під час побачень із коханою жінкою Коні, коли розмова стає більш інтимною та емоційною, він завжди переходить на діалект:

Mellors: 'Are yer cold?' he asked, in a soft, small voice, as if she were close, so close.

Connie: 'No! But I must go,' she said gently [7].

Мелорс завжди переходить на діалект, коли його переповнюють емоції. Сам Д.Г. Лоуренс у першій версії роману, яка була опублікована у 1944 р. під назвою "The first Lady Chatterley", зазначає: "He too was angry. She was bedinning to know him – and to understand his changes into dialect. When they were merely two people together, quite pleasant, he spoke more or less good English. When he really loved her and cooed over her in the strange, throaty cooing voice of a man to his tender young wife, he said "thee" and "thou". And when he was suspicious or angry, he used the dialect defiantly, but said "you" – or rather "yer" – and not "thou" [8, с. 104].

Взагалі у перших двох версіях роману, які є значно менш популярними ніж третя, Д.Г. Лоуренс подає багато роз'яснень щодо діалектизмів, які вживає головний герой. Саме тому з лінгвістичного погляду перші дві версії роману є більш цікавими та корисними. Так, у другій версії роману автор пояснює не тільки емоції, які переживає герой, коли використовує діалект, а й емоції, які цей діалект викликає у головної героїні твору – Коні: "Tha mun com' ter th' cottage for a naight, sholl ter?", his speech getting broader. "Tha mun com an' slaip wi' me, afore tha goos wi' thy feyther. Shall ter? When sholl ter?" Her mind flickered like a wavering candle, under the sound of the curiously varied dialect, which sometimes said maun for must and sometimes mun: then sholl or shall apparently indiscriminately. "We'n'ad summat fir' us-selves!" he said, and all her skin turned, it was so unspeakably intimate and stuck together" [8, с. 380].

На синтаксичному рівні емотивне забарвлення створюється за допомогою риторичних питань (But why care, why bother? [7]), синтаксичного паралелелізму (What had he done, after all? what had he done to herself, Connie, but give her an exquisite pleasure and a sense of freedom and life? [7]), інверсії (And at the same time, never had she felt so acutely the agony of her own female forlornness [7]), еліптичних конструкцій (How unspeakably humiliating! [7]).

Щодо стилістичних засобів створення емотивного забарвлення тексту, то у романі «Коханець леді Чаттерлей» найуживанішими є епітети (with the complicated and confused anger [7]), метафори (heart simply stood still; her heart sank; heart gave a little thrill; broke Connie's heart; His heart melted suddenly; her heart was heavy; her heart began to weep; her woman's heart crying out; rebellion burning in her heart; blood sinks; all his face glimmering with wicked laughter; yellow with anger [7]) та порівняння (And she looked as rapt as if I had said the heavens had opened to you [7]).

Узагальнюючи проаналізований матеріал, можна зробити висновок, що лексичні і стилістичні засоби є найбільш продуктивними ресурсами для створення емотивного забарвлення роману Д.Г. Лоуренса «Коханець леді Чаттерлей». Також слід зазначити, що важливою особливістю мовних засобів вираження емоцій є системний характер: «...жоден із засобів вираження внутрішнього переживання не є самодостатнім, і тільки різні їх комбінації у висловлюванні і тексті з різною повнотою і визначеністю передають зміст емоційного стану героя» [9, с. 112]. Близькі за своїм емоційним характером засоби притягують один одного, утворюючи цілі комплекси у складі текстового уривку [10], і визначають яскраве емотивне забарвлення художнього тексту.

Представлені результати досліджень є початковою ланкою визначення специфіки емотивного забарвлення тексту і потребують подальшого поглибленого аналізу різних рівнів аналізу текстової емотивності.

Література:

1. Rehan N. Rationalism and D.H. Lawrence: a 21st century perspective / N. Rehan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://scholarworks.montana.edu/xmlui/bitstream/handle/1/2117/RehanN04.pdf?sequence=1>.
2. Evans I. A Short History of English Literature / I. Evans. – London : Penguin, 1983. – 400 p.
3. Кадыркова Ю.В. Эмотивные побудительные высказывания: план содержания и план выражения / Ю.В. Кадыркова // Вестник ЛГУ им. А.С. Пушкина. – 2010. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/emotivnye-pobuditelnye-vyskazyvaniya-plan-soderzhaniya-i-plan-vyrazheniya>.
4. Ионова С.В. Эмотивность текста как лингвистическая проблема : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика» / С.В. Ионова. – Волгоград, 1998. – 23 с.
5. Маслова А.Ю. Прагматическая функция эмотивного компонента в коммуникативном поле побуждения / А.Ю. Маслова, Ю.В. Кадыркова // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – № 339. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/pragmaticheskaya-funktsiya-emotivnogo-komponenta-v-kommunikativnom-pole-pobuzhdeniya>.
6. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций / В.И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.
7. Lawrence D.H. Lady Chatterley's Lover / D.H. Lawrence [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gutenberg.net.au/ebooks01/0100181h.html>.
8. Lawrence D.H. The First and Second Lady Chatterley Novels / David Herbert Lawrence. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 732 p.
9. Баранов А.Г. Функционально-прагматическая концепция текста / А.Г. Баранов. – Ростов-н/Д. : Феникс, 1993. – 512 с.
10. Мягкова Е.Ю. Когнитивная теория эмоций и исследование эмоциональной лексики / Е.Ю. Мягкова ; Ин-т языкознания АН СССР. – М., 1991.

Анотація

**А. ПРОКОЙЧЕНКО. ЭМОТИВНЕ ЗАБАРВЛЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Д.Г. ЛОУРЕНСА «КОХАНЕЦЬ ЛЕДІ ЧАТТЕРЛЕЙ»)**

У статті досліджується специфіка емотивного забарвлення художнього тексту. Основна увага зосереджена на романі Д.Г. Лоуренса «Коханець леді Чаттерлей». Подаються приклади основних емотивних засобів, що беруть участь у створенні емотивного забарвлення тексту.

Ключові слова: емотивність, емотивний текст, емотивне забарвлення.

Аннотация

**А. ПРОКОЙЧЕНКО. ЭМОТИВНАЯ ОКРАСКА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА
(НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА Д.Г. ЛОУРЕНСА «ЛЮБОВНИК ЛЕДИ ЧАТТЕРЛЕЙ»)**

В статье исследуется специфика эмотивной окраски художественного текста. Основное внимание сосредоточено на романе Д.Г. Лоуренса «Любовник леди Чаттерлей». Подаются примеры основных эмотивных средств, участвующих в создании эмотивной окраски текста.

Ключевые слова: эмотивность, эмотивный текст, эмотивная окраска.

Summary

**A. PROKOICHENKO. THE EMOTIVE COLORING OF LITERARY TEXT
(BASED ON THE MATERIAL OF D.H. LAWRENCE'S NOVEL "LADY CHATTERLEY'S LOVER")**

The article deals with the specificity of the emotive coloring of the literary text. Special attention is paid to the novel written by D.H. Lawrence "Lady Chatterley's Lover". Also the article provides the examples of the main emotive means that create the emotive coloring of the text.

Key words: emotivity, emotive text, emotive coloring.

аспірант кафедри англійської
філології та перекладу
імені Д.І. Квеселевича
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

ЗАПИТ І РОЗ'ЯСНЕННЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ ДИСКУРСИВНИХ АКТИВ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ)

Статтю присвячено висвітленню комунікативно-дискурсивних аспектів висловлень персонажів сучасної англійської прози у міжгендерному спілкуванні, що зумовлює її актуальність, оскільки вивчення особливостей міжособистісної взаємодії становить один із найважливіших напрямів сучасної дискурсивної парадигми [1; 2, с. 7]. Матеріалом для статті слугували міжгендерні діалоги, відібрані методом суцільної вибірки з англійських романів другої половини ХХ та початку ХХІ століть.

Сьогодні вивчення комунікативної поведінки мовця ґрунтується на виокремленні одиниці дослідження, якою протягом тривалого часу був мовленнєвий акт, який розглядався як загальноприйнята елементарна одиниця мовленнєвої діяльності [3, с. 193; 4, с. 558–561; 5, с. 311–391; 6; 7; 8]. Однак в останні десятиліття неодноразово висловлювалася думка, згідно з якою розроблена класифікація мовленнєвих актів неспроможна проаналізувати й належним чином пояснити всі факти живого людського мовлення, яке перебуває у постійному розвитку [9, с. 132; 1, с. 64, 69].

Бурхливий розвиток дискурсології вивів у коло дослідження нові прагматичні чинники вивчення мовлення, зокрема чинник інтерактивності – залученості як адресата, так і адресанта у дискурс, тому цей чинник став базою до виокремлення й обґрунтування нової одиниці дискурсу – дискурсивного акту (надалі – ДА), що вперше з'являється у роботах Г. Стіна як базова одиниця діалогічного дискурсу, яку відрізняє від мовленнєвого акту комунікативна взаємодія обох учасників мовленнєвої інтеракції. Підкреслюється, що ДА є базовою комунікативною одиницею, яка може збігатися за обсягом і формою з мовленнєвим актом (надалі – МА), а може становити ланцюжок МА, глибших за змістом порівняно з окремим МА; крім того, ДА відрізняється від МА особливостями ціленастанови. Основною функцією базових ДА вважається полегшення для адресата реконструкції того, що мовець говорить, імплікує та робить протягом мовленнєвої дії слухання, читання або інтеракції [10, с. 15–16; 11]. Використання цієї одиниці дискурсу знаходимо також у статтях зарубіжних і вітчизняних науковців: Е. Руле [12, с. 320], Ж. Гаррідо [13], Р. Тройера [14, с. 303–331], В. Кашкіна [15], Л. Бронник [16, с. 11–14], Л. Науменко [17], однак названі дослідники не пропонують теоретичного обґрунтування поняття ДА або класифікації різних типів ДА, наголошуючи на чинникові взаємодії комунікантів як на особливо важливому.

У сучасній вітчизняній лінгвістиці ДА розуміється як одиниця мовленнєвої взаємодії, що включена до інтеракції і становить ланцюжок МА, поєднаних спільною телеологічною настановою в єдиний мовленнєвий блок, у якому сходяться, перетинаються і взаємодіють різні ілокутивні сили з різними (первинними і вторинними) прагматичними значеннями [18]. Теорія ДА, яка перебуває на самому початку свого розвитку, дозволяє проводити прагматико-дискурсивний аналіз таких мовленнєвих дій, проаналізувати які в термінах теорії МА виявилось неможливим через їх смислову складність і відсутність збігу смислу окремої ілокуції зі змістом реального висловлення.

На сьогодні розроблена тільки одна розгорнута класифікація ДА, представлена вітчизняним науковцем А. Приходьком [19, с. 105–118]. Класифікацію створено згідно з таким алгоритмом: спосіб використання :: режим спілкування :: очікувані преференції для мовця й адресата :: способи вербалізації (пряма або непряма номінація). Дослідник розрізняє п'ять типів ДА, всередині яких виокремлено певну кількість видів ДА. Так, тип офферативів включає такі види ДА: прохання, вимогу, пропозицію, умовляння; до типу конформативних/нон-конформативних ДА належать такі види: згода, схвалення, похвала, незгода, відмова, несхвалення; тип каузативних ДА містить такі види: звинувачення, осуд, претензію, обурення, докір; до апологетивних ДА належать виправдання, вибачення, каяття, прощення; тип дидактичних ДА включає такі види: пораду, повчання, напоумлення, натяк. Названа теорія виявила свою доцільність і продуктивність у вітчизняних дослідженнях інших авторів, які у своїх роботах виокремили й проаналізували такі додаткові види конформативних ДА: підхоплення [20, с. 114–116] та ухильність [21, с. 128–130], розвиваючи таким чином теорію ДА.

Положення концепції про ДА як базові одиниці комунікації створюють підґрунтя цієї розвідки. Аналіз прагматичних і дискурсивно-смислових характеристик міжгендерних діалогів у сучасному англійському художньому дискурсі уможливив виокремлення ще двох видів ДА, які дотепер не отримали окремого вивчення. Перший із них називаємо *ДА запит*, який ми відносимо до типу офферативних ДА. За А. Приходьком, *офферативні ДА* – це мовленнєві дії, найчастіше ініціативного типу, використовувані мовцем у режимі кооперативного спілкування для мобілізації свого комунікативного партнера на певні дії на користь його самого або мовця. Прагматичною метою ДА запиту є запит інформації, який комбінується з вагомим модальним чинником – прагненням імперативно вплинути на співбесідника, непрямо експлікуючи прохання, вимогу або пропозицію. ДА запит є ініціальним ДА, в якому потреба в отриманні інформації органічно поєднана з потребою здійснити маніпуляцію

спонукального характеру над партнером-комунікантом. Особливості спонукального компонента прагматичних характеристик ДА запиту детерміновані дискурсом і ситуацією спілкування. Як правило, ДА запити збігаються за формою із МА-квеситивом, проте їхній смисл набагато ширший за смисл простого питання. Як відомо, квеситиви є мовленнєвими актами, спрямованими на одержання вербальної реакції адресата висловлювання, що містить інформацію, якої бракує адресанту. Квеситив свідчить про активізацію уваги до співрозмовника, залучення його до мовленнєвої діяльності і ставить у центр уваги комунікантів факт відсутності деякої інформації в адресанта [22, с. 92; 23, с. 17]. Як зазначено вище, цілеспрямовування ДА запиту набагато ширше ілюкції квеситива. За отриманими в ході аналізу даними ДА запит є гендерно релевантним: він більше притаманний мовленню персонажів-чоловіків, загалом не відзначаючись високою частотністю (4,4% усіх ДА в чоловічому персонажному мовленні та 2,9% у жіночому персонажному мовленні в аналізі міжгендерних діалогів, створених письменниками-чоловіками). Розглянемо приклади:

(1) (M) *“And so that we can get to be ... almost friends, I want to tell you who I am and what I’m interested in. Is that right?”*

Jessie blushed slightly. “Yes,” she said [24, с. 69].

У наведеному фрагменті ДА запит у мовленні персонажа-чоловіка виражає не стільки потребу в отриманні інформації або згоди, скільки прохання дозволу на продовження розмови, яка для М-учасника надзвичайно важлива, тому що співрозмовниця (яку він випадково зустрів за декілька годин до розмови) дуже йому сподобалась і він прагне зав’язати з нею стосунки.

Аналіз показує, що додаткові дискурсивні смисли у ДА запитах можуть бути достатньо різноманітними, як у наступному фрагменті діалогу між двома сусідами-землевласниками, який відбувається під час автомобільної поїздки:

(2) *He reached her side and smiled. “Ready, Vi?”*

“All set.”

“In that case, we’ll go...” And then, in mid-step, he stopped again. “Oh, God, I’ve just remembered. Virginia, did Edmund give you an envelope to give me? I called him last night. It’s rather urgent. Some document from the Forestry Commission?”

Violet was instantly suspicious. “You’re not going to start planting conifers, are you?” [25, с. 76–77].

У вищенаведеному прикладі перший ДА запит у мовленні персонажа-чоловіка (*Ready, Vi?*) має прагматичні характеристики, що наближують його до ДА пропозиції, а прагматичні риси другого ДА запиту у наступній репліці цього ж персонажа (*Virginia, did Edmund give you an envelope to give me? I called him last night. It’s rather urgent. Some document from the Forestry Commission?*) дуже близькі до настійного прохання. Відповідь жіночого персонажа (*You’re not going to start planting conifers, are you?*) також становить ДА запит, проте смисловий компонент незадоволення тут не викликає сумніву. Крім того, подібні приклади вказують на інші важливі характеристики ДА запиту: 1) можливість актуалізації як ініціального, так і реактивного типу; 2) переважну бенефактивність для мовця.

Доцільно відзначити, що вивчення ДА запитів показало чітку гендерну релевантність щодо статі автора дискурсу: письменниці значно частіше актуалізують цей вид ДА у міжгендерних діалогах (7,9% усіх виокремлених ДА у жіночому персонажному мовленні і 10,2% усіх виокремлених ДА у чоловічому персонажному мовленні).

Наступний вид ДА, що донині не був описаний, пропонуємо назвати ДА роз’яснення. **ДА роз’яснення** є здебільшого реактивним ДА кооперативного типу (відзначено також небагато ініціальних ДА роз’яснення), основною прагматичною функцією якого є надавання більшої кількості інформації стосовно предмета мовлення, що має форму ланцюжка послідовних пропозицій, кожна з яких несе часточку нової інформації. У смисловому аспекті такі пропозиції перебувають у логічних причинно-наслідкових зв’язках, або у зв’язках логічної послідовності фактів. ДА роз’яснення, як правило, створює преференції (бенефактив) для обох учасників комунікації. Наприклад, у дискурсі роману “The English Patient” (M. Ondaatje) знаходимо такий ДА роз’яснення в репліці чоловічого персонажа з діалогу між медсестрою Ханою і другом її батька Девідом Караваджо:

(3) [Hanna] *“I’m glad to see you, Caravaggio. No one else. Don’t say you have come here to try and persuade me to leave.”*

[David] *“I want to find a small bar with a Wurlitzer and drink without a fucking bomb going off. Listen to Frank Sinatra singing. We have to get some music,” he says. “Good for your patient.” [26, с. 12].*

Тут пропозиції перебувають у логічних причинно-наслідкових зв’язках, причому преференції у цій комунікації очевидно отримуються більшою мірою співрозмовницею чоловічого персонажа. У наведеному ДА роз’ясненні добре визначається непрямий сугестивний компонент – імпліцитна вказівка на те, як саме слід розуміти смисл роз’яснення та поділити погляд і преференції мовця. Наявність такого імпліцитного сугестивного компонента дозволяє віднести ДА роз’яснення до типу дидактичних ДА, всі види яких характеризуються саме наявністю сугестивного компонента як вказівки щодо можливих подальших дій мовця або (часто) співрозмовника. Телеологія дидактиків має бенефактивну основу, що передбачає зміну описуваного становища на краще; причому ступінь кооперативності і сугестивної сили дидактиків може бути різною [18]. Проаналізований нами матеріал міжгендерних діалогів показує, що ступінь сугестивності ДА роз’яснень є невеликою, найнижчою серед усіх видів дидактичних ДА, що пояснюється імпліцитним характером такої пропозиції щодо діяльності мовця або формування ставлення співрозмовника до неї.

Розглянемо приклади ДА роз'яснення з дискурсу, що створений письменницею-жінкою. Це фрагмент бесіди між двома молодими людьми, які кохають одне одного й мають намір одружитися, проте чоловік має аристократичне походження, а жінка народилась у простій родині, та ще й до того ж сирота:

(4) *"It seems we're going to have to stop seeing one another," she said.*

Rory's fork stopped half-way to his mouth. "I beg your pardon?"

"It seems we're going to have to stop seeing one another," she repeated.

Carefully he laid his fork down. Then wiped his mouth with a napkin. "The boyfriend?"

"No. Your mother."

He frowned. "I don't understand."

"That little chat we had after the first act tonight. It was to warn me off. She says I'm unsuitable and that you're to marry Elizabeth."

Rory laughed. "I wouldn't marry Elizabeth Stirling if she was the last woman on earth. She has bow legs and acne. And must be one of the stupid women ever born." [27, с. 231].

У фрагменті прагматичні характеристики ДА роз'яснення з репліки жіночого персонажа (*That little chat we had after the first act tonight. It was to warn me off. She says I'm unsuitable and that you're to marry Elizabeth*) ситуативно детерміновані й експлікуються попередньою реплікою співрозмовника *"I don't understand."* Реактивна репліка персонажа-чоловіка також становить ДА роз'яснення, однак цей ДА має комбіновану природу; тут риси ДА пояснення тісно переплітаються з рисами ДА несхвалення таким чином, що встановити домінування одного з цих двох видів ДА не уявляється можливим.

Уявляється важливим підкреслити гендерну релевантність ДА роз'яснення в аспекті його дискурсивної актуалізації залежно від статі письменника-автора дискурсу. Так, виявилось, що письменники-жінки демонструють більш частотне використання ДА роз'яснень узагалі, однак великої різниці між частотністю вказаних ДА у мовленні персонажів-жінок і персонажів-чоловіків відзначено не було: 8,0% усіх аналізованих ДА у персонажному мовленні жінок і 7,9% усіх аналізованих ДА у персонажному мовленні чоловіків.

Приклад (4) демонструє ще одну цікаву властивість ДА взагалі – можливість сполучення прагматичних характеристик ДА різних видів або типів у межах одного реально актуалізованого ДА. Згідно з даними нашого аналізу актуалізація ДА комбінованої прагматичної природи відзначається як у дискурсах, створених письменниками-чоловіками, так і в дискурсах, створених письменниками-жінками; переважання таких комбінованих ДА відзначено у репліках жіночих персонажів. Наприклад, ініціальний ДА роз'яснення/каяття у репліці жіночого персонажа з діалогу репортера Кітті Логан і її редактора Донала після скандального репортажу (з дискурсу роману *"One Hundred Names"* (С. Ahern)), де Кітті несправедливо звинуватила вчителя Коліна Мерфі у скоєнні ганебного вчинку:

[Kitty] *"We ruined Colin Maguire's life. We deserved to hear every single word they said in there. We shouldn't have made such an enormous mistake and now we have to take responsibility for our actions."*

[Donal] *"Our actions? No. Your actions. You ruined his life, I was just the idiot who assumed you had done your job properly and had actually done your research. I knew we never should have given you this story. Mark my words, the network will never hire you again, do you hear me, Kitty? You don't know the first thing about covering a bloody story," he yelled.* [28, с. 6].

У цьому прикладі репліка Кітті має комбіновані прагматичні характеристики: мовець кається у вчиненому, водночас пояснює свою позицію. Цей ДА роз'яснення/каяття не можна назвати бенефактивним, адже замість схвальної реакції Донала або пропозиції щодо поліпшення ситуації Кітті отримує різкий осуд; тобто аналізований ДА є чітко малефактивним. Репліка Донала також репрезентує цікаві особливості актуалізації ДА роз'яснення у художньому дискурсі: здатність сполучатись із ДА іншої семантики і прагматичної спрямованості. Так, у репліці Донала спостерігаємо послідовність декількох ДА: ДА підхоплення (*Our actions?*), ДА незгода-звинувачення (*No. Your actions.*), ДА роз'яснення (*You ruined his life, I was just the idiot who assumed you had done your job properly and had actually done your research.*), ДА докір (*I knew we never should have given you this story*) та ДА осуд (*Mark my words, the network will never hire you again, do you hear me, Kitty? You don't know the first thing about covering a bloody story.*).

Можна відзначити, що ДА роз'яснення мають досить високу частотність в аналізованому матеріалі, доволі часто реалізуються у вигляді комбінованих ДА (приблизно 18% усіх актуалізацій ДА роз'яснення у нашій вибірці); сполучуваність із ДА іншої семантики і прагматичної спрямованості спостерігається не так часто (9%), проте такі випадки не є оказіональними.

Викладене вище дозволяє зробити такі висновки:

1) дослідження актуалізації ДА різних типів/видів у міжгендерних діалогах художнього дискурсу уможливило виокремлення двох видів ДА, які не були досліджені раніше; ДА запит, що належить до типу офферативних ДА, і ДА роз'яснення, який належить до типу дидактичних ДА. Таким чином, наявна класифікація ДА здобула подальший розвиток;

2) ДА запит є окремим видом ДА здебільшого (проте не виключно) ініціального типу, переважно бенефактивного для мовця, що належить до типу офферативів; основними прагматичними характеристиками названого виду ДА є відсутність збігу між поверхневою синтаксичною формою висловлення (збігається із МА квеситивом) і дискурсивним смислом, що може варіюватись у межах інших офферативних смислів;

3) актуалізація ДА запиту продемонструвала чітку гендерну релевантність стосовно гендерного чинника автора дискурсу; письменниці-жінки втричі частіше актуалізують цей вид ДА у мовленні своїх жіночих персонажів та вдвічі частіше – у мовленні своїх чоловічих персонажів;

4) ДА роз’яснення є окремим видом ДА ініціативно-реактивного типу, бенефактивним (частіше) або малефактивним за характером, які належать до типу ДА дидактиви. Характерними прагматико-дискурсивними рисами цього виду ДА є імпліцитна сугестивність стосовно подальших дій або оцінювання вчинків мовця, репрезентація у вигляді низки пропозицій інформування, які перебувають між собою у логічному причинно-наслідковому зв’язку або логічній послідовності, а також здатність створювати комбіновані ДА і сполучатись із ДА іншої прагматичної спрямованості;

5) відзначено гендерну релевантність щодо статі письменника актуалізації ДА роз’яснення: у дискурсах, створених жінками, частотність цього виду ДА у 1,5 рази вища в жіночому персонажному мовленні (порівняно з дискурсами, створеними чоловіками) і вдвічі вища у чоловічому персонажному мовленні.

Перспектива подальших досліджень вбачається нами у дослідженні ДА конфронтативного типу у міжгендерному спілкуванні персонажів сучасної англійської прози.

Література:

1. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації : [підруч.] / О.О. Селіванова. – Черкаси : Вид-во Ю.А. Чабаненко, 2011. – 350 с.
2. Горицька Ю.В. Засоби вираження вторинної мовної особистості в англійському художньому дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ю.В. Горицька. – К., 2015. – 211 с.
3. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации / В.В. Красных. – М. : Флинта, 2001. – 212 с.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
5. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике / Г.Г. Почепцов. – Харьков : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2009. – 556 с.
6. Сёрль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов / Дж.Р. Сёрль // Новое в зарубежной лингвистике: Теория речевых актов. – 1986. – Вып. 17. – С. 170–194.
7. Austin J.L. How to Do Things with Words / J.L. Austin – 2nd ed. – Cambridge : Harvard Univ. Press, 2005.
8. Searle J. Expression and Meaning / J. Searle. – 2nd ed. – Cambridge : Univ. Press Cambridge, 1994. – 288 p.
9. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф.С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
10. Steen G. Basic discourse acts: When language and cognition turn into communication / G. Steen // Cognitive linguistics, functionalism, discourse studies: Common ground and new directions: Abstracts of the 8th International Cognitive Linguistics Conference 20–25.07.2003. – P. 15–16.
11. Steen G. Basic Discourse Acts: towards a psychological theory of discourse segmentation / G. Steen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.academia.edu/343778/Basic_discourse_acts_Towards_a_psychological_theory_of_discourse_segmentation?auto=download.
12. Roulet E. Geneva school // E. Roulet, J.F. Verschuere, J.-O. Östman, J. Blommaert. – Amsterdam : Benjamins, 1995. – P. 319–323.
13. Garrido J. Relevance versus connection: discourse and text as units of analysis / J. Garrido // Circulo. – 2003. – № 13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ucm.es/info/circulo>.
14. Troyer R.A. Dialogue and discourse structure: A speech move analysis of Sherman Alexie’s story “What you pawn I will redeem” / R.A. Troyer // Watson G. (ed.). The State of Stylistics. – Amsterdam : Rodopi, 2008. – P. 303–331.
15. Кашкин В.Б. Парадоксы границы в языке и коммуникации / В.Б. Кашкин. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tpl1999.narod.ru/index/0-107>.
16. Бронник Л.В. Дискурсивный акт в эволюционном аспекте / Л.В. Бронник // Вестник ВГУ. Серия «Филология, журналистика». – 2011. – № 1. – Волгоград, 2011. – С. 11–14.
17. Науменко Л.П. Дискурсивный акт как базовая единица бизнес-дискурсу / Л.П. Науменко. – 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 1_35_NaumenkoДАбизнес-дискурс.pdf.
18. Приходько А.Н. Дискурсивные акты vs речевые акты как единицы коммуникативной деятельности / А.Н. Приходько // Язык, текст, дискурс. – Ставрополь, 2010. – Вып. 8. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.russcomm.ru/tca_biblio/issue/sgpi_almanakh8.pdf.
19. Приходько А.Н. Дискурсивные акты: прагмасемантика и прагматипология / А.Н. Приходько // Когнитивная, коммуникация, дискурс. – 2010. – № 1. – С. 101–122.
20. Павленко Л.В. Дискурсивный акт «подхопления» в когнитивно-коммуникативном контексте / Л.В. Павленко // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія «Філологічна». – 2013. – Вип. 33. – С. 114–116.
21. Місягіна І.М. Дискурсивний акт ухильності / І.М. Місягіна // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія «Філологічна». – 2012. – Вип. 29. – С. 128–130.
22. Борисенко Н.Д. Сучасна британська драма як відображення гендерних стереотипів / Н.Д. Борисенко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2011. – Вип. 33. – С. 91–95.
23. Иванова В.И. Коммуникативная семантика предложения-высказывания / В.И. Иванова // Язык и дискурс. Когнитивные и коммуникативные аспекты. – Тверь : Изд-во Твер. гос. ун-та, 1997. – С. 16.
24. Wilder Th. Heaven’s My Destination / Th. Wilder. – Moscow : Raduga Publishers, 2001. – 245 p.
25. Pilcher R. September / R. Pilcher. – London : Coronet Books, 1990. – 616 p.
26. Ondaatje M. The English Patient / M. Ondaatje [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rulit.me/books/the-english-patient-get-197116.html>.
27. Blair E. Hester Dark / E. Blair. – London : Tiptree ; Anchor Brendon Ltd, 1985. – 386 p.
28. Ahern C. One Hundred Names / C. Ahern [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.onlinebook4u.com/book/3775.html>.

Анотація

**В. РАДКЕВИЧ. ЗАПИТ І РОЗ'ЯСНЕННЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ ДИСКУРСИВНИХ АКТИВ:
ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ)**

У статті висвітлено комунікативно-дискурсивний аспект висловлень персонажів у міжгендерному спілкуванні. Основна увага зосереджена на класифікації дискурсивних актів як базових одиниць діалогічного дискурсу. Виокремлено два види дискурсивних актів: ДА запит і ДА роз'яснення, розглянуто їх місце у міжгендерному спілкуванні.

Ключові слова: запит, роз'яснення, дискурсивний акт, міжгендерне спілкування.

Аннотация

**В. РАДКЕВИЧ. ЗАПРОС И РАЗЪЯСНЕНИЕ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРИИ ДИСКУРСИВНЫХ АКТОВ:
ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОЙ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПРОЗЫ)**

В статье освещен коммуникативно-дискурсивный аспект высказываний персонажей в межгендерном общении. Основное внимание сосредоточено на классификации дискурсивных актов как базовых единиц диалогического дискурса. Выделено два вида дискурсивных актов: ДА запрос и ДА разъяснение, рассмотрено их место в межгендерном общении.

Ключевые слова: запрос, разъяснение, дискурсивный акт, межгендерное общение.

Summary

**V. RADKEYUCH. INQUIRY AND EXPLANATION IN TERMS OF THE THEORY OF DISCOURSE ACTS:
GENDER ASPECT (ON THE MATERIAL OF MODERN ENGLISH PROSE)**

The article deals with communicative and discursive aspects of personages' utterances in intergender communication. Special attention is paid to the classification of discourse acts as the basic units of dialogical discourse. Two types of discourse acts are singled out: DA of inquiry and DA of explanation, their place in intergender communication is specified.

Key words: inquiry, explanation, discourse act, intergender communication.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та перекладу
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця

АНГЛОМОВНИЙ ГАЗЕТНИЙ ДИСКУРС ЯК КОНТЕКСТ ДОСЛІДЖЕННЯ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТІВ

Більшість досліджень концептів містить опис лінгвальних засобів їх метафоричного втілення – як сталих конвенціоналізованих, так і нових оригінальних, які утворюються суб'єктами дискурсу у процесі розумово-мовленнєвої діяльності. У цьому аспекті особливо цікавими є дискурси на кшталт газетного, функціонально-стилістичний потенціал яких поєднує стандартизованість, що створює підґрунтя для реалізації рекурентних конвенціоналізованих метафор зі стертою образністю, й експресивність, що сприяє формуванню оригінальних нових метафор, наділених живою образністю.

Особливою увагою дослідників користується метафоризація соціально значущих аксіологічно маркованих концептів, які відіграють значну роль у житті представників лінгвокультурних соціумів, зокрема й англомовних, і впливають на формування їхнього образу світу. До такого типу концептів належить і концепт КРИЗА.

Метою статті є аналіз сучасного англомовного газетного дискурсу як інституціонально зумовленого інтерактивного розумово-мовленнєвого середовища формування соціально значущих концептів, одним із яких є концепт КРИЗА.

У сучасній лінгвістиці тлумачення *дискурсу* визначається стилем мислення.

Репрезентаційний стиль мислення, що лежить в основі більшості лінгвістичних досліджень, є основою формального і функціонального підходів до тлумачення дискурсу. Різниця між формальним і функціональним підходами визначається розумінням контексту: у разі формального підходу контекст мовного знака обмежується іншими одиницями мови, а застосовуючи функціональний підхід, він включає ментальний і соціальний життєві простори комунікантів [1, с. 140].

Із позицій *діяльнісного стилю мислення*, що надає суб'єкту пізнання статусу первинності стосовно царини його існування, дискурс тлумачиться як ситуативно зумовлена інтерактивна розумово-мовленнєва діяльність, спрямована на взаємну орієнтацію у життєвому просторі на основі надання мовній формі семіотичної значущості [2, с. 52–53].

Діяльнісне розуміння дискурсу не заперечує відмінностей між текстом і дискурсом, виявлених у рамках функціонального підходу, але надає їм принципово нового тлумачення. «Наявність тексту (письмового, усного) як матеріальної сутності, що відрізняється від інших матеріальних сутностей лише тим, що є продуктом діяльності свідомості людини, становить основну умову виникнення дискурсу. Дискурс народжується у той момент, коли в реальних просторово-часових координатах у зону уваги інтерпретатора потрапляє текст: суб'єкт-інтерпретатор отримує доступ до свідомості іншого суб'єкта через інтерпретацію його станів, зафіксованих у тексті. У результаті такої інтерсуб'єктної взаємодії форми мовних знаків набувають змісту, а власне процес інтерсуб'єктної взаємодії і є дискурсом» [2].

Виходячи із вищесказаного, *газетний дискурс* розуміємо як інтерактивну мовленнєво-розумову семіотичну діяльність адресантів (продуцентів письмового мовлення) й адресатів (інтерпретаторів), ситуативно зумовлену інституціональним контекстом друкованих та інтернет-засобів комунікації.

За формою газетний дискурс характеризується як *письмовий*, за адресатно-адресантними характеристиками (зорієнтованістю на індивіда або його статусну роль) – як *інституційний*, за соціально-ситуативним чинником (сферою функціонування) – як *мас-медійний*.

У газетному дискурсі реалізується чітке розмежування «сторін» мовленнєво-розумової взаємодії. Учасниками дискурсивної діяльності є адресант (продуцент мовлення) й адресат (інтерпретатор).

Як правило, адресантом є «колективний автор», а адресатом – так званий «масовий читач». Хоча адресант газетного дискурсу залишає у тексті відбиток особистості, газетне видання є колективним продуктом, оскільки навіть індивідуально написані твори проходять через кілька «рук» до публікації: їх редагують, перевіряють на точність даних, коректують, оформлюють, адаптують тощо. Слід мати на увазі, що газетне видання завжди репрезентує певну ідеологічну платформу, адресант не може цього не враховувати.

Адресант газетного дискурсу – це «індивід, детермінований соціальними умовами, оскільки будь-яка діяльність людини <...> поєднує індивідуальне і суспільне. Авторська творчість у журналістиці має колективно-індивідуальний характер, тому що індивідуальність особистості журналіста в комунікативному процесі і його результатах несе на собі відбиток макрогрупи соціуму (соціальної, національної, політичної спільноти людей) і мінігрупи (професійного колективу). Взаємодія індивідуального та суспільного впливає на комунікативну діяльність суб'єкта газетного дискурсу. Звідси постає проблема суб'єктивності й об'єктивності у відображенні фактів і подій реальної дійсності, характерів людей, оцінки ситуацій і стану речей, показу тенденцій соціально-політичного розвитку» [3, с. 54].

Типового адресата газетного дискурсу або масову аудиторію характеризують як чисельно невизначену і якісно неоднорідну групу людей. В аудиторії газетного дискурсу, як правило, змішуються «несхожі за соціально-

демографічними ознаками люди, які хотіли б з погляду змісту бачити в публікаціях «дзеркало» власного життя, свій портрет» [4, с. 145–146]. Основною метою адресанта є досягнення взаєморозуміння з аудиторією. Ідеться не лише про доступність аудиторії мови та змісту газетних текстів, а й про збіг очікувань, ціннісних орієнтацій, переважень. Існують видання, які орієнтуються на групу аудиторію – жіночу / чоловічу / молодіжну / дитячу / професійну / населення певних населених пунктів тощо.

Газетні тексти характеризуються певними тематичними і функціонально-стилістичними особливостями, визначеним газетно-публіцистичним функціональним стилем, який і є способом здійснення мовленнєвої діяльності адресанта у сфері друкованих засобів масової комунікації.

Особливості подачі матеріалу є підставою для поділу газетного дискурсу на такі стилістично-функціональні підвиди, як інформаційний, аналітичний і розважальний. Різні співвідношення визначальних характеристик цих підвидів лежать у підґрунті виокремлення інформаційно-аналітичної «якісної (або елітарної) преси – преси думок та інформаційно-розважальної масової (або популярної) преси – преси новин» [4, с. 95; 82, с. 22–23]. Крім того, вирізняють періодику змішаного типу, яка поєднує фактуальну інформацію і розважальні компоненти змісту, які подекуди подаються в ігровій формі.

Виокремлюють дві стрижневі ознаки газетних текстів: *публіцистичність* (тобто те, *як* говорять) та *інформативність* (тобто те, *про що* говорять). Інформативність газетних текстів забезпечується фактуальним викладом інформації. Щодо публіцистичності, то *публіцистика* (від лат. *publicus* – громадський) тлумачиться як «вид літератури, яка присвячена обговоренню нагальних соціальних питань із метою прямого впливу на громадську думку» [5, с. 415]; «громадсько-політична діяльність, пов'язана з актуальним ідеологічним впливом на громадську думку, свідомість, поведінку» [4, с. 6]. Таким чином, двома основними функціями газетного дискурсу є інформування адресата і вплив на нього.

Характерними рисами стандартизованості є семантична однозначність, нормативність і стилістична нейтральність лексики. Інформаційність газетного дискурсу зумовлена прагненням до документальності, об'єктивності, офіційності, логічності та аргументативності.

Експресивність у газетному дискурсі «мотивована змістом і завданнями спілкування, переслідує мету спеціального та особливого типу впливу на читацькі маси через свідомий і спрямований відбір експресивно-емоційних стилістичних засобів» [6, с. 96].

Ці дві характеристики газетного дискурсу роблять його ефективним контекстом для вивчення метафори. Прагнення до стандартизованості зумовлює наявність у газетному дискурсі конвенціональних метафор, наділених характеристиками кліше як рекурентно повторюваних мовних виразів, що втратили емоційно-суб'єктивну оцінність та оригінальність [7, с. 16] і характеризуються стертою образністю [8, с. 106]. З іншого боку, реалізація експресивної функції газетного дискурсу пов'язана з актуалізацією оригінальних нових метафор, позначених живою образністю й емоційною оцінністю.

Ще одним стрижневим чинником, який разом з адресатно-адресантними характеристиками і сферою функціонування визначає інституціональний підвид дискурсу, є *базові концепти*, які актуалізуються у референтних ситуаціях, де їм приписуються певні ознаки і зв'язки [9, с. 157]. «Центральні концепти, що утворюють основу суспільних інститутів, володіють великою генеративною силою у тому плані, що навкруг них концентрується обширна смислова царина, для опису якої необхідно створювати досить об'ємний словник» [10, с. 280].

Специфіка газетного дискурсу полягає у тому, що, на відміну від інших інституціональних типів дискурсу, він не має чітко визначених базових концептів. Тематизації підлягають усі ті концепти, які становлять безпосередній інтерес для адресата тут і зараз.

До концептів, що привертають першочергову увагу адресантів англосовієтського газетного дискурсу, належить і КРИЗА. Це пояснюється як онтологічною природою явищ, підведених під мовний знак *crisis*, який актуалізує в англосовієтському газетному дискурсі відповідний концепт (інфляція, безробіття, воєнні конфлікти, цунамі, землетрус, критичний стан здоров'я тощо), так і їхньою аксіологічною природою, яка виявляється у глибоких наслідках, що спричиняють руйнівний вплив на життя людини. Можна прогнозувати, що концепт КРИЗА є фокусом особливої уваги ЗМІ протягом останніх років, коли світ потерпає від системної економічно-фінансової кризи.

Когнітивно-дискурсивному розумінню структури концепту найбільшою мірою відповідає трактовка М.В. Нікітіна [11, с. 166–196]. М.В. Нікітін називає концепт дволиким Янусом, що одним боком звернений до світу, який він конструює у свідомості, а другим – до мовних знаків, які його виражають і називають (репрезентують, об'єктивують). Концепт, звернений до світу, виявляється у вигляді операційних ментальних підструктур, що формуються у його глобальній структурі відповідно до функцій у життєдіяльності людини, а звернений до мови – постає як значення-денотат (якщо мовний знак репрезентує одиничний денотат або групу денотатів) і значення-сигніфікат (в усіх інших випадках [12, с. 30; 11, с. 175]). При цьому значення належить і ментальному, і мовному світам. Значення пов'язує концепт зі знаком і за допомогою знака об'єктивує концепт у знакової діяльності в актуалізованій формі денотата. Власне значення мовних форм і є концептом, пов'язаним знаком [11, с. 143, с. 174].

Залежно від типу відображуваних концептом сутностей у структурі концептів у різній комбінації можуть бути представлені такі підструктури, як чуттєвий образ, абстрактне поняття й імплікативний потенціал – когнітивний і прагматичний (оцінно-прагматична значущість) [13, с. 59–60].

Чуттєвий образ становить «вірогідний конкретно-чуттєвий або узагальнено-чуттєвий образ об'єкта на рівні різних проявів одиничного або на рівні класу. В рамках образу відповідно до необхідності формуються операційні (функціональні) підструктури для цілей ідентифікації, ототожнення і розрізнення, класифікації, втілення

і відтворення на рівнях одиничного і класу (ідеальні моделі, схеми, прототипні уявлення про класи об'єктів або різні прояви одного об'єкта» [13, с. 59].

Поняття тлумачиться як необхідний компонент у глобальній структурі концепту, «абстрактний операційний конструкт, що прописує об'єкт – денотат у світоустрої серед інших об'єктів згідно із спільністю-різністю властивих їм ознак. Поняття виконують у свідомості функцію систематизації світу. Вони формуються у результаті абстрагованості від конкретності речей і подій та поміщають їх на певних рівнях родо-видових і холопартитивних ієрархій» [13, с. 59].

Поняття конституює *інтенціональне ядро концепту*, його ознаки тяжіють до наукової дефініції, абстрагуючись від індивідуальних оцінок і репрезентуючи максимально об'єктивоване загальне знання – думку про клас в абстрагованості від його конкретних представників, а також думку про ознаку (властивість, зв'язок) в абстрагованості від її носіїв [12, с. 27; 11, с. 175; 13, с. 54]. Іntenціонал «вписує концепт як елемент у глобальну когнітивну структуру знання (гіперсема концепту) <...> й окреслює його місце у цій структурі (гіпосема концепту)» [13, с. 54].

Якщо інтенціонал є змістовим ядром концепту, то *імплікаціонал* конституює периферію семантичних ознак, що оточує це ядро [12, с. 61]. Іntenціонал «становить собою структуровану сукупність семантичних ознак, які визначають певний клас денотатів. <...> Іntenціонал – це те ж саме, що й зміст поняття про клас у логіці. Саме інтенціонали лежать в основі розумових і мовленнєвих операцій класифікації й іменування денотатів» [12, с. 61]. Іntenціонал є обов'язковим компонентом значення імені, а імплікаціонал – його зумовленим компонентом. Ознаки імплікаціоналу задаються інтенціоналом [12, с. 61–66].

Імплікативний потенціал поділяється на когнітивний і прагматичний [13, с. 59–60].

Когнітивний імплікаціонал концепту – це «закріплений у пам'яті інформаційний рефлекс зв'язків того об'єкта-денотата, відображенням якого є цей концепт. <...> Це систематизоване узагальнення уявлень про структуру можливих зв'язків, залежностей і взаємодій, потенційно прогнозованих для певного класу об'єктів. <...> Імплікативний потенціал концепту утворюється як структурована вірогідна множинність ознак, імпліцитно пов'язаних з інтенціональним ядром концепту. Подібно валентності хімічних елементів, імплікативний потенціал задає характер сполучуваності цього компонента, його роль і місце у пропозиціях, фреймах і сценаріях» [13, с. 59].

Прагматичний імплікаціонал у структурі концепту є «транспозицією когнітивних параметрів відображуваної концептом сутності в емотивно-оцінну сферу свідомості» [13, с. 60].

Відповідно, концепт постає як цілісна структура, де когніція тісно пов'язана з прагматикою, когніція логічна – з чуттєво-образною [11, с. 192].

Концепти відрізняються наявністю і долями сенсорних елементів у їхній структурі (від максимально конкретних, побудованих на сенсорній основі, до максимально абстрактних), ці відмінності безпосередньо пов'язані з можливостями і моделями їхньої взаємодії у процесах метафоризації. Проте на знаковому рівні свідомість не оперує концептами-образами і концептами-абстракціями у чистому вигляді. На цьому рівні всі концепти мають змішаний характер, розрізняючись долями відсторонено-абстрактного і конкретно-образного у їхній структурі [11, с. 185–186].

Цільність концепту визначається не характером його конститuentів, а тотожністю співвідносного з ним об'єкта (денотата) на рівні класу або одиничного, іншими словами, прив'язкою концепту до референта, референтного віднесеності [11, с. 185]. Якщо структурні іпостасі репрезентують концепт на підставі функцій, які вони виконують у життєдіяльності суб'єкта пізнання, то набір референтів, співвідносних із концептом, зумовлює долі перцептивного (конкретно-образного) й апперцептивного (абстрактного) у структурі концепту. Саме тому М.В. Нікітін вважає, що «типологію концептів в аспекті моделей їхньої когнітивної взаємодії, що нас цікавить, потрібно будувати, не стільки виходячи з перцептивно-апперцептивної природи компонентів у змістовій структурі концепту, скільки із природи й характеру денотата, що стоїть за ним. Іншими словами, типологію концептів потрібно спочатку ґрунтувати на типології денотатів із подальшим урахуванням способів їх сприйняття у цілісній структурі концепту. Природа денотата зумовлює наявність-відсутність і питому вагу сенсорних і метасенсорних компонентів у концепті» [11, с. 185].

Це положення повною мірою стосується концепту КРИЗА. З огляду на різноманітні прояви феномена кризи (від інфляції до цунамі), які конституюють обсяг поняття КРИЗА, апіорі можна стверджувати, що структура аналізованого концепту містить як абстрактні (наприклад, абстрактне поняття про певну критичну ситуацію типу інфляції), так і конкретно-образні компоненти (наприклад, образ такої події, як цунамі в Японії або Таїланді, неодноразово трансльованої).

Відповідно, вважаємо, що структурно концепт КРИЗА містить інтенціональне ядро, сформоване на основі абстрагування від чуттєвого образу, що презентує прототипічне уявлення про КРИЗУ, і периферію, втілювану імплікативним потенціалом (як когнітивним, так і прагматичним), що задається інтенціональним ядром.

Перспективи дослідження пов'язуємо із застосуванням розробленої методики аналізу для моделювання інших концептуальних структур, що становлять тло для інтерпретації смислу мовних виразів у сучасному англійському газетному дискурсі.

Література:

1. Морозова Е.И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект : [монография] / Е.И. Морозова. – Харьков : Экограф, 2005. – 300 с.
2. Мартынюк А.П. Разграничение дискурса и текста с позиций интеграционного подхода / А.П. Мартынюк // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 866. – С. 49–54.
3. Березин В.М. Массовая коммуникация: сущность, каналы, действия / В.М. Березин. – М. : РИП-холдинг, 2003. – 174 с.
4. Корконосенко С.Г. Основы журналистики : [учеб. для вузов] / С.Г. Корконосенко. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 287 с.
5. Булыгин А.Н. Современный школьный словарь иностранных слов. 17 000 слов и словосочетаний / А.Н. Булыгин. – М. : Мартин, 2005. – 624 с.
6. Язык и массовая коммуникация / Социологическое исследование / [под ред. Э.Г. Туманяна]. – М. : Наука, 1984. – 277 с.
7. Бровченко И.В. Концептуальная метафора в клише англоязычного научного текста : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / И.В. Бровченко. – Харьков, 2011. – 364 с.
8. Чорновол-Ткаченко О.О. Вербалізація концепту ВЛАДА у сучасному британському газетному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О.О. Чорновол-Ткаченко. – Харків, 2007. – 212 с.
9. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
10. Карасик В.И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
11. Никитин М.В. Основания когнитивной семантики : [учеб. пособ. для высш. учеб. завед.] / М.В. Никитин. – СПб. : Изд-во РГПУ, 2003. – 277 с.
12. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения : [учеб. пособ.] / М.В. Никитин. – М. : Высш. шк., 1988. – 168 с.
13. Никитин М.В. Развернутые тезисы о концептах / М.В. Никитин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 53–64.

Анотація

**М. САЛЬТЕВСЬКА. АНГЛОМОВНИЙ ГАЗЕТНИЙ ДИСКУРС
ЯК КОНТЕКСТ ДОСЛІДЖЕННЯ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТІВ**

У статті проаналізовано особливості англійського газетного дискурсу як контексту дослідження втілення концептів. Проведено когнітивно-дискурсивні дослідження одного з найбільш поширених у теперішній час концептів – концепта КРИЗА та його метафор, актуалізованих у сучасному англомовному газетному дискурсі.

Ключові слова: газетний дискурс, концептуальна метафора, метафоричний потенціал.

Аннотация

**М. САЛЬТЕВСКАЯ. АНГЛОЯЗЫЧНЫЙ ГАЗЕТНЫЙ ДИСКУРС
КАК КОНТЕКСТ ИССЛЕДОВАНИЯ ВОПЛОЩЕНИЯ КОНЦЕПТОВ**

В статье проанализированы особенности английского газетного дискурса как контекста для исследования воплощения концептов. Представлены результаты когнитивно-дискурсивных исследований одного из наиболее популярных в настоящее время концептов – концепта КРИЗИС и его метафор, актуализированных в современном англоязычном газетном дискурсе.

Ключевые слова: газетный дискурс, концептуальная метафора, метафорический потенциал.

Summary

**M. SALTEVSKA. ENGLISH NEWSPAPER DISCOURSE
AS A CONTEXT OF CONCEPT INSTANTIATING**

The article reviews specific features of English newspaper discourse as a context of concept instantiating. The cognitive-discursive analysis of one of the most popular concepts attracting permanent attention which is the concept CRISIS and its metaphors instantiated in the modern English newspaper discourse has been made.

Key words: newspaper discourse, conceptual metaphor, metaphorical potential.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології
Київського національного
лінгвістичного університету

ПРОЯВ КАТЕГОРІЇ ЯКОСТІ В СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКАХ НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Дослідження лексики завжди виявляється плідним, оскільки саме цей мовний рівень найбільш активно відгукується на зміни, що відбуваються у соціумі. Лексична система мови тісно пов'язана з позамовною дійсністю, тому в ній віддзеркалюються усі культурні та суспільні зміни, навіть ті, які носіями мови сприймаються як незначні. Ця особливість дозволяє на матеріалі, який належить до невеликого хронологічного відрізка, виявити закономірності і тенденції розвитку мови.

Інтерес до вивчення семантики складних лексичних одиниць та прояву категорії якості у словах різних частин мови не згасає у сучасній лінгвістиці, про що свідчать праці таких вчених: М.Д. Степанової, Л.Ф. Омельченко, Т.В. Клюєвої, Н.О. Прохорової, П.В. Патрушева, Ю.В. Воротнікова, О.В. Горбач, W. Fleischer, I. Barz [1–8].

Матеріалом дослідження слугували складні прикметники з категоріальним значенням якості, дібрані з чотирьох творів найуспішніших сучасних німецьких авторів, які пишуть у різних жанрах і для різної вікової категорії читачів: обидва романи Т. Тімайера (“Medusa”, 2004, і “Reptilia”, 2005) є науковими трилерами, роман Ш. Лінк (“Die Täuschung”, 2002) – психологічний детектив, а твір Г.М. Енценсбергера (“Wo warst du, Robert?”, 1998) був написаний як пригодницький роман для молоді.

Мета статті полягає у виявленні особливостей прояву категорії якості в складних прикметниках на прикладі сучасної німецької художньої літератури шляхом класифікації отриманого матеріалу й характеристики виокремлених груп.

Аналізовані тексти містять велику кількість складних слів (іменників, дієприкметників, а особливо прикметників) на позначення якості, що дає підстави для їх дослідження. Основне завдання словотвору полягає у вивченні формальних, семантичних, генетичних та інших закономірностей і особливостей утворення нових лексичних одиниць, у нашому випадку складних прикметників на позначення якості, які виникають у процесі розвитку мови. Тож, актуальність цієї розвідки є очевидною.

В основі якісної визначеності лежать специфічні закономірності їхнього існування та розвитку. Значення якості є атрибутивною поняттєвою категорією, у складі якої розрізняють також поняттєві категорії зменшувальності (*haarklein, zwergrwüchsig, blaßgelb*) та збільшувальності (*tellergroß, jahrtausendealt, hochsensibel*), стали (*meterhoch, tellergroß, messerscharf*), а також змінні властивості (*butterweich, tropfnass, sternklar*). Стала властивість відрізняється від змінної тим, що вона триваліша і стійкіша. Змінними властивостями або станами називаються такі якості, які легко піддаються коливанням і швидко змінюються [9, с. 223]. Категорія якості належить до категорії мислення або логічних категорій. Якість становить внутрішню основу всіх змін предмета. Це властивість, завдяки якій предмет протягом певного часу є ідентичним самому собі предметом і відрізняється тією чи іншою мірою від інших предметів [10, с. 92].

Поряд з інтегральними та диференційними семантичними ознаками в слові розрізняють категоріальні семантичні ознаки, що відіграють особливу роль у семантичній організації лексики. Увесь словниковий склад може бути представленим розбитим на певні класи, що утворюються за допомогою перехрещення саме категоріальних ознак [10, с. 95–96].

У семантичній структурі слова в компоненті висловлювання містяться не лише номінативні, а й інтерпретаційні смисли, в яких мовцем відображується осмислення денотативної ситуації у термінах комунікативного рангу (шляхом його підвищення/зниження) [11, с. 123].

Лексико-категоріальні значення основ та способів поєднання основ дають нам підставу класифікувати складні прикметники за характером лексичного значення. Класифікація слів на семантичній основі є класифікацією за принципом однорідності або близькості їхніх лексичних значень. Спираючись на роботи щодо класифікацій лексики [12, с. 60–65; 13, с. 111–112; 14; 15, с. 64–65], ми узагальнили та розробили критерії лексико-семантичної класифікації складних прикметників зі значенням якості [10, с. 58–59]:

- власне лексико-семантичний: належність до однієї частини мови – прикметника, спільні загальні лексико-граматичні значення – якість, подекуди часткова абстрактність і часткове перенесення значення слова;
- словотвірний: словоскладання;
- наявність парадигматичних відношень між прикметниками, а саме: смислової подібності (синонімія), наприклад: *nagelneu = brandneu* [16, с. 38; 17, с. 148]; смислового протиставлення (антонімія), наприклад: *hellgrün – dunkelgrün* [17, с. 116; 18, с. 112]; смислового включення (гіпонімія – наявність видових слів), наприклад: *pechscharf, lackscharf* [17, с. 102; 18, с. 103; 19, с. 8], *grauhaarig, weißhaarig* [16, с. 22, 41], *azurblau, pflaumenblau, dunkelblau* [17, с. 104; 16, с. 131; 18, с. 85]; *hellgrün, grasgrün, smaragdgrün, olivgrün, dunkelgrün* [17, с. 116, 234; 16, с. 111; 18, с. 112]; міри/ступеню прояву ознаки, наприклад: *meterhoch → mannshoch → baumlang* [17, с. 13, 25; 16, с. 25].

Проаналізовані складні прикметники мають такі лексико-категоріальні значення:

1) **характеристику неживих предметів, речей:** *schweißnass* [18, с. 88], *tropfnass*, *brandneu* [17, с. 91, 148], *gußeisern* [16, с. 19], *langatmig* [16, с. 189], *breitkrepig*, *halblang* [17, с. 202, 240], *wasserdicht*, *lichtstark* [17, с. 285];

2) **позначення кольору, його відтінків:** *mattgelb*, *dunkelblau*, *lehmfarben*, *rosafarben*, *lackschwarz*, *dunkelgrün* [18, с. 85, 86, 88, 103, 112], *hellgrün*, *grasgrün* [17, с. 116, 234], *elfenbeinfarben*, *pechscharf* [17, с. 102; 19, с. 8], *azurblau*, *smaragdgrün* [17, с. 104, 166], *orangerot*, *lilagrau*, *olivgrün*, *feuerrot*, *hellbraun*, *pflaumenblau*, *schneeweiß* [16, с. 6, 15, 111, 128, 131, 167], *blaßgelb* [19, с. 32], *grellbunt* [17, с. 243], *blutrot* [17, с. 321];

3) **фізичні властивості та зовнішні характеристики людини:** *hellhäutig*, *kahlköpfig* [18, с. 91], *schmallippig* [17, с. 25], *breitbeinig*, *weißhaarig*, *grauhaarig*, *zwergwüchsig* [16, с. 22, 41, 153], *breitschultrig*, *dunkelhäutig* [17, с. 174, с. 224, 227];

4) **опис зовнішності людини чи тварини з наданням певних характеристик:** *tellergrößer – mit tellergroßen Augen* [17, с. 67, 133], *handtellergrößer – diese handtellergroßen Augen* [17, с. 234], *faustgrößer – faustgroße Nüstern* [17, с. 164], *messerscharf – mehrere Reihen messerscharfer Zähne* [17, с. 69], *baumlang – ein baumlanger Blonder* [16, с. 25];

5) **поведінка людини чи тварини, властивість, схильність людини чи тварини до чогось:** *spitzbübisch* [18, с. 106], *altmodisch – ein altmodischer Mann* [16, с. 7, 133], *vierschrotig* [18, с. 87], *blitzschnell* [17, с. 11], *glockenhell – ihr glockenhelles Lachen* [17, с. 38], *starrsinnig* [17, с. 387], *hochintelligent* [17, с. 341], *angriffslustig – angriffslustige Warzenschweine* [17, с. 341];

6) **форма, положення, розташування:** *sichelförmig* [18, с. 103], *halbmondförmig – halbmondförmige Weinberge* [18, с. 109; 19, с. 16], *spiegelglatt – spiegelglatte Wasserfläche* [17, с. 104], *schnurgerade* [17, с. 128, 318; 16, с. 15], *stabförmig – ein stabförmiges Gebilde* [17, с. 284];

7) **величини, які можна виміряти (розмір, висота, час, ступінь, міра):** *meterhoch – meterhohes Sumpfgas*, *mannshoch – mannshohe Vase*, *das mannshohe Gras*, *haarklein*, *jahrtausendealt – das jahrtausendealte Programm*, *mannsbreit – eine mannsbreite Wasserrinne*, *hauchdünn – ein hauchdünner Streifen*, *armdick – eine armdicke Maniokwurzel* [17, с. 13, 25, 94, 102, 114, 126, 135, 168], *lauwarm – lauwarmer Tee* [16, с. 36], *sterbenslangweilig* [16, с. 269], *eiskalt – eine eiskalte Faust* [17, с. 303], *hüfttief – das hüfttiefe Wasser* [17, с. 309];

8) **опис природи, характеристика природних явищ:** *sternenklar – sternenklarer Nachthimmel* [17, с. 113], *stumpfgrau – eines stumpfgrauen Himmels* [17, с. 127], *sternklar – sternklare Nacht* [19, с. 8], *stockfinster – stockfinstere Nacht* [17, с. 381];

9) **риса характеру:** *hochsensibel*, *warmherzig* [18, с. 99, 102], *kalthertzig* [19, с. 325], *schwermütig* [17, с. 117], *gutmütig* [19, с. 20].

Особливої уваги заслуговують складні прикметники на позначення кольорів та їх відтінків, які переважають і своєю кількістю, і різноманітністю. Варто зауважити, що назви кольорів пов'язані не з фізичним сприйняттям, а з мовною картиною світу носіїв мови. Дослідження показують, що у людини як виду суттєвих змін не відбувається, а кількість кольорів постійно змінюється. Представники різних народів/країн володіють володіють різною кількістю назв кольорів [20, с. 146].

Конкретизація ознаки, втілення її в певну частину мови відбувається на рівні словотвору. Так, у німецькій мові за допомогою словоскладання прикметників, прикметника й іменника, числівника й прикметника, як і словотвірних суфіксів, можуть утворюватись особливі прикметники, що вказують на відповідні властивості предметів, людей, тварин, явищ природи [9, с. 223]. Першим компонентом у складних прикметниках у проаналізованих творах Т. Тамайєра є: прикметник (*matt + gelb* → *mattgelb*), іменник (*der Blitz + schnell* → *blitzschnell*), числівник (*vier + schrotig* → *vierschrotig*) і рідше дієслово (*sterben + s + langweilig* → *sterbenslangweilig*).

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що семантика складних прикметників на позначення якості визначається сукупністю семантичних і структурних ознак твірних основ щодо парадигматики. Категоризація складних слів відбувається за загальними семантичними та структурними компонентами (загальними чи/і диференційованими). Запропонована розвідка дозволяє поглибити сучасні знання про семантику складних прикметників і просуватися далі в дослідженні категоріального значення «якість». Цікавим у перспективі нам видається дослідження складних прикметників із перекладацького погляду, а саме пошук їх відповідників в українській мові.

Література:

1. Степанова М.Д. Теоретические основы словообразования в немецком языке : [для филол. фак. ун-тов и ин-тов иностр. яз.] / М.Д. Степанова, В. Фляйшер. – М. : Высшая школа, 1984. – 264 с.
2. Омельченко Л.Ф. Семантика і внутрішній синтаксис англійських композитів / Л.Ф. Омельченко, Л.Ф. Соловйова // Вісник Житомирського державного ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – № 31. – С. 174–179. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : eprints.zu.edu.ua/1666/52.
3. Ключева Т.В. Проблема лексической категории (на материале лексической категории имени качества в современном немецком языке) / Т.В. Ключева // Вестник Московского университета. – 1974. – № 2. Филология. – С. 54–67.
4. Прохорова Н.А. К вопросу о категориальном значении частей речи / Надежда Александровна Прохорова // Вестник Московского университета. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. – Серия 9 «Филология». – № 5. – С. 50–58.
5. Патрушев П.В. Семантический потенциал композитов с инфинитивным субстантиватом в немецком языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / П.В. Патрушев. – СПб, 2001. – 179 с.
6. Воротников Ю.В. Безотносительные степени качества в русском языке / Ю.В. Воротников // Серия литературы и языка. – М., 2000. – Т. 59. – № 1. – С. 36–43.

7. Горбач О.В. Складні неологізми: структурно-семантичний та функціонально-прагматичний аспекти (на матеріалі лексики маркетингу сучасної німецької мови) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О.В. Горбач. – К., 2014. – 317 с.
8. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer, Irmhild Barz. – [3., unveränd. Aufl.]. – Tübingen : Niemeyer Verlag, 2007. – 382 p.
9. Серета Н.А. Особливості семантичної категорії «якість» на матеріалі складних іменників німецької мови / Н.А. Серета // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці : ВД «Родовід». – Вип. 692–693: Германська філологія, 2014. – С. 221–224.
10. Серета Н.А. Похідні іменники з категоріальним значенням якості в сучасній німецькій мові: семантичний та прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Н.А. Серета. – К., 2009. – 298 с.
11. Рахуба В.И. Особенности деривационных процессов в сфере имени прилагательного английского языка / В.И. Рахуба // Наукові записки. Серія «Філологічна». Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Острог, 22–23 квіт. 2010 р.). – Острог : Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2010. – Вип. 14. – С. 122–126.
12. Беляевская Е.Г. Семантика слова / Елена Георгиевна Беляевская. – М. : Высшая школа, 1987. – 128 с.
13. Огуй О.Д. Лексикологія німецької мови / Олександр Дмитрович Огуй. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 416 с.
14. Dornseiff F. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen / Franz Dornseiff. – [8. Aufl.]. – Berlin – N. Y. : W. de Gruyter, 2004. – 933 p.
15. Sereda N. Lexikalische Gruppen der abgeleiteten Substantive mit der Bedeutung der Qualität / Nataliia Sereda // Germanistik in der Ukraine. – Jahrbuch 4. – К. : KNLU, 2009. – P. 61–66.
16. Enzensberger H.M. Wo warst du, Robert? / Hans Magnus Enzensberger. – [4. Aufl.]. – München : Deutscher Taschenbuch-Verlag, 2004. – 271 p.
17. Thiemeyer Th. Reptilia / Thomas Thiemeyer. – München : Knaur-Taschenbuch-Verlag, 2005. – 455 p.
18. Thiemeyer Th. Medusa / Thomas Thiemeyer. – München : Knaur-Taschenbuch-Verlag, 2004. – 417 p.
19. Link Ch. Die Täuschung / Charlotte Link. – München : Wilhelm Goldmann-Verlag, 2002. – 458 p.
20. Ураева С.А. Номинация цвета в рекламном тексте / Сусанна Альбертовна Ураева // Социальные варианты языка-VIII : матер. Междунар. науч. конфер. (г. Н. Новгород, 8–9 апр. 2014 г.). – Н. Новгород : ФГБОУ ВПО «НГЛУ», 2014. – С. 146–149.

Анотація

Н. СЕРЕДА. ПРОЯВ КАТЕГОРІЇ ЯКОСТІ В СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКАХ НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті здійснено спробу аналізу прояву категорії якості в складних прикметниках на прикладі сучасної німецької художньої літератури. Семантика складних прикметників на позначення якості визначається сукупністю семантичних і структурних ознак твірних основ щодо парадигматики. Категоризація складних слів відбувається за загальними семантичними та структурними компонентами (загальними чи/ї диференційованими).

Ключові слова: якість, складні прикметники, категоріальні ознаки, інтерпретаційні смисли, лексико-категоріальні значення

Анотация

Н. СЕРЕДА. ПРОЯВЛЕНИЕ КАТЕГОРИИ КАЧЕСТВА В СЛОЖНЫХ ИМЕНАХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ НА ПРИМЕРЕ СОВРЕМЕННОЙ НЕМЕЦКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

В статье предпринята попытка анализа проявления категории качества в сложных именах прилагательных на примере современной немецкой художественной литературы. Семантика сложных прилагательных со значением качества определяется совокупностью семантических и структурных признаков словообразовательных основ в плане парадигматики. Категоризация сложных слов происходит по общим семантическим и структурным компонентам (общим или/и дифференцирующим).

Ключевые слова: качество, сложные прилагательные, категориальные признаки, интерпретационные смыслы, лексико-категориальные значения.

Summary

N. SEREDA. THE MANIFESTATION OF QUALITY CATEGORY IN COMPOUND ADJECTIVES ON THE EXAMPLE OF MODERN GERMAN FICTION

The article deals with the study of the manifestation of quality category in compound adjectives on the example of modern German fiction. The semantics of compound adjectives with quality value defined by a combination of semantic and structural features of word-building stems in terms of paradigmatics. Compound words are categorized by common semantic and structural components (general or/and differentiating).

Key words: quality, compound adjectives, categorial signs, interpretive meanings, lexical and categorial values.

*кандидат філологічних наук,
асистент кафедри загального
мовознавства, класичної філології
та неоелліністики
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

КОМПОЗИЦІЙНА СТРУКТУРА ГРЕЦЬКИХ ГАЗЕТНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ РЕЦЕНЗІЙ

Рецензія як газетний жанр нерідко викликає інтерес мовознавців, оскільки поєднує у собі риси літературної критики та публіцистичних статей. Однак в елліністиці подібні дослідження фактично відсутні, а тому існує потреба вивчення цього питання.

Особливості рецензій із мовознавчого погляду розглянуто у працях І. Левчук [1], О. Якименко [2], О. Брони [3], С. Петренко [4], Л. Монич [5], Т. Ляшенко [6] та ін.

Метою статті є визначення композиційних елементів грецьких газетних літературних рецензій, їхня загальна характеристика.

Літературознавчий словник-довідник визначає рецензію як один із провідних жанрів літературної критики, що розглядає й оцінює твори художньої літератури та мистецтва, визначає їх вартість, характеризує допущені, на думку критика, хиби, недоліки» [7, с. 591]. Л. Монич, досліджуючи рецензію у літературно-художніх журналах, намагається зробити власну пробну дефініцію рецензії – це «провідний жанр літературної критики та аналітичної журналістики, який містить елементи публіцистики, дає аналіз та оцінку художньому явищу, створеному літературою, музикою, живописом, театром чи кіно, а також публіцистичних та наукових творів» [5, с. 88].

Т. Ляшенко визначає жанр мистецтвознавчої рецензії як субмікрожанр стосовно до мікрожанру газетної рецензії, який містить у собі критичне осмислення естетичної продукції, тобто є оцінкою та розглядом твору мистецтва: живопису, скульптури, фотомистецтва [6, с. 8].

Н. Колесникова зазначає, що рецензія передбачає, по-перше, коментування основних положень (тлумачення авторської думки); власне доповнення до думки, висловленої автором; вираження свого ставлення до постановки проблеми тощо; по-друге, узагальнену аргументовану оцінку і, по-третє, висновки про значимість праці [8, с. 230]. Рецензія як газетний жанр поєднує ознаки інформаційних і аналітичних жанрів, має чітку комунікативну установку: привернути увагу читача до рецензованого твору [9].

Дослідники розглядають також характерні риси, властиві жанру газетної рецензії. О. Якименко зауважує, що рецензію на твори художньої літератури розглядають у межах або наукового дискурсу, або мас-медійного. На думку дослідниці, серед усього обсягу рецензій на художню літературу можна виокремити два типи, що належать до двох вищезазначених типів дискурсу. Перший тип вона умовно називає літературознавчою рецензією, а другий – літературною. «Літературна рецензія призначена для широкого кола читачів, публікується у масових виданнях, її автор позиціонує себе як особу, наближену до читача» [2, с. 217]. С. Петренко вказує на такі ознаки літературно-критичних жанрів медійного дискурсу: інформативність, аргументативність, каузативність, поліадресатність, оцінність [4, с. 259].

О. Сальникова називає такі характеристики газетної рецензії як жанру: поліфункціональність (поєднує функції інформації, впливу, переконання, аналізу), аргументативність (обов'язкова обґрунтованість, об'єктивність авторської оцінки), емоційність (допустима суб'єктивність, особисті смаки та преференції критика), поліадресатність (призначений для широкого загалу), переважно письмова форма, індивідуальність (автор – конкретна людина), стилістична гібридність (поєднує елементи публіцистичного стилю як основного та наукового) [9].

І. Левчук зазначає, що «основними вимогами до журнальної рецензії як жанру науково-публіцистичного підстилю є науковість, актуальність, оперативність, діалогічність, обґрунтованість і ясність у висловленні думок, композиційна єдність і – на що варто звернути особливу увагу – доброзичливість, дотримання вимог наукової етики» [1].

Т. Ляшенко називає функції рецензії, а саме: інформування читача про рецензований твір, аргументована переконлива рекомендація та оцінка твору, аналіз його компонентів, здійснення певного впливу на читача [6, с. 8].

І. Левчук, досліджуючи комунікативні ознаки рецензійного дискурсу, зауважує, що основним комунікативним завданням рецензії є оцінка певного наукового дослідження. Проте, як слушно зауважує дослідниця, нерідкісними є такі рецензії, що лише розглядають зміст книги, стисло переказуючи її. Проте й таким чином рецензент також виявляє своє ставлення до повідомлюваного, оскільки він докладно зупиняється на одних положеннях аналізованого твору і повністю опускає інші. Отже, «рецензія, крім повідомлення читачеві про зміст книги та її оцінки, є ще й своєрідним засобом реклами того чи іншого твору» [1]. Основними функціями сучасного рецензійного дискурсу, на думку дослідниці, є: 1) репрезентація певного твору читачам (інформаційна); 2) його оцінка й осмислення у загальному контексті певної галузі (оцінна). Вторинними функціями передбачено рекламування рецензованої праці, вироблення критеріїв оцінки твору, продукування нових і вдосконалення наявних вербальних форм наукового етикету [1].

Досліджуючи особливості рецензії на літературний твір, О. Сальникова її обов'язковими структурними елементами називає повідомлення про твір мистецтва (автор, назва, місце і час створення і публікації), загальну

характеристику-оцінку твору (із залученням переказу і коментування сюжету, опису кульмінаційного моменту, цитування та інших прийомів), аналіз змісту і форми твору, визначення місця твору у творчості автора чи літературному процесі загалом, привернення уваги читача до рецензованого твору. Проте дослідниця зауважує, що жанр рецензії не передбачає обов'язкового аналізу всіх елементів змісту і форми. Як правило, рецензент аналізує твір за 4–6 літературознавчими параметрами, до того ж у довільному порядку [9].

О. Якименко стверджує, що структура літературних рецензій передбачає основні компоненти, але наявність усіх компонентів не є обов'язковою, їх послідовність не є настільки фіксованою [2, с. 217].

Рецензія є єдністю таких композиційних елементів: заголовок, бібліографічний опис, вступ, основна частина, висновок. Кожний композиційний елемент є закономірним етапом в оцінній характеристиці рецензованої публікації, має певну прагматичну настанову й отримує у тексті рецензії відповідне змістове та графічне оформлення [1].

Дослідження було здійснено на основі літературних рецензій грецької газети Η Καθημερινή [10]. До вибірки ввійшли рецензії як на книги художньої, так і наукової літератури. Всі вищевказані композиційні елементи наявні в грецьких газетних літературних рецензіях.

У проаналізованих рецензіях заголовок часто надає читачам уявлення про зміст книги: *Εντεκα γαργαλιστικές ιστορίες με γάτες* (Η Καθημερινή 14/01/2017), *Σοφή αποτίμηση της βυζαντινής Αθήνας, τώρα στην αγγλική γλώσσα* (03/01/2017), *Ο Ιπποκράτης ως αφήγημα για ειδικούς και άλλους* (29/01/2017), Η «όγδοη ιστορία» του Χάρι Πότερ (26/12/2016). Однак іноді трапляються заголовки, які не надають чіткої інформації стосовно змісту твору: *Ενα εργαλείο για συζήτηση...* (Η Καθημερινή 22/01/2017). Вони провокують читача шукати пояснення у статті.

Під заголовком завжди вказується ім'я та прізвище автора рецензії, іноді біля них ставиться позначка, а наприкінці статті подається інформація стосовно автора, напр.: ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Β. ΣΤΕΡΓΙΟΥΛΗΣ* – * Ο κ. Χαράλαμπος Β. Στεργιούλης είναι φιλόλογος στα Ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια Ν. Μπακογιάννη, δρ Βυζαντινής Φιλολογίας ΑΠΘ або ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ* – * Ο κ. Γεώργιος Ν. Μοσχοπούλος είναι πρώην καθηγητής της Νεότερης Ιστορίας του Πανεπιστημίου Πατρών.

Далі зазвичай у газетних літературних рецензіях подається бібліографічний опис рецензованої праці, що виділяється напівжирним шрифтом:

Ο Παράδεισος των γάτων
Ανθολόγηση - μετάφραση:
Γιούλη Τσίρου
εκδ. Ποικίλη Στοά, 2016 (Η Καθημερινή 14/01/2017).

Проте непоодинокими є випадки, коли бібліографічний опис праці в газетній рецензії відсутній. У такому разі інформація про автора праці, її назву та видавництво зазначається у вступі рецензії: Η «Βυζαντινή Αθήνα, 10ος-12ος αι.» είχε εκδοθεί το 2010 από το Μουσείο Μπενάκη (Η Καθημερινή 03/01/2017).

Наступним композиційним елементом грецької газетної рецензії на літературну працю є вступ. На основі проаналізованого матеріалу можна стверджувати, що у грецьких газетах не існує єдиного підходу до написання вступу рецензії на літературний твір. У вступі може йтися про об'єкт твору як про явище загалом, а не про його характеристику в конкретній книзі. Наприклад, у рецензії *Εντεκα γαργαλιστικές ιστορίες με γάτες* (Η Καθημερινή 14/01/2017) у першому реченні вступу йдеться про котів, надається їхній загальний опис, замість іменника *γάτες* вживається лише займенник *τους*. Читач, звісно, розуміє, що йдеться саме про котів, оскільки вже ознайомлений із заголовком. Друге речення вступу вже чітко визначає: *Πρόκειται για τις γάτες...* Нерідко у вступі одразу ж представляється рецензований твір, надається інформація про автора та стисло про основний зміст праці. Так, у вступі рецензії *Ο Ιπποκράτης ως αφήγημα για ειδικούς και άλλους* (Η Καθημερινή 29/01/2017) одразу ж називається об'єкт рецензованого наукового твору, представляється автор праці і надається певна інформація про нього: *Μέχρι σήμερα οι απόπειρες απόδοσης στα νέα ελληνικά των έργων της ιπποκρατικής συλλογής ανήκαν σε μη φιλόλογους. Ηρθε όμως η στιγμή το αναγνωστικό κοινό να έρθει σε επαφή με τα ιπποκρατικά κείμενα και να γνωρίσει το έργο του μεγάλου γιατρού της αρχαιότητας (5ος αι. π.Χ.), του Ιπποκράτη, μέσα από τη μετάφραση και ερμηνεία τους από έναν αξιόλογο επιστήμονα και πανεπιστημιακό δάσκαλο, τον κ. Δημήτρη Λυπουρλή, ομότιμο καθηγητή του τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ.* Вступ є невеликим за обсягом: 1–2 абзаци.

Найсуттєвішим композиційним елементом рецензії є основна частина, оскільки саме вона містить аналіз рецензентом літературної праці, її оцінку та аргументування оцінки. Основна частина є найбільшою за обсягом. Оскільки цей композиційний компонент і є ядром газетної рецензії, у якому реалізуються функції рецензії, він вимагає окремого докладного дослідження своєї специфіки.

Заключною частиною грецької газетної рецензії є висновки. Цей композиційний елемент є важливим, оскільки він містить узагальнену оцінку рецензента та стислий підсумок основної інформації, поданої у тексті основної частини рецензії. Експліцитна оцінка рецензентом твору є обов'язковим компонентом висновків: *Ο Χαράλαμπος Μπούρας, μέσα από τη δική του ανάγκη ανασύστασης της θεώρησης αναστήλωσης των μνημείων μας, παρέδωσε μια σοφή, κατασταλαγμένη, ψύχραιμη και υπεύθυνη αποτίμηση της βυζαντινής Αθήνας* (Η Καθημερινή 03/01/2017). Також у висновку рецензент може вказувати, кому саме буде цікаво рецензована праця.

Отже, грецька газетна рецензія на літературні твори має чітку структуру та, як правило, набір основних композиційних елементів, які, у свою чергу, мають відносно довільну форму наповнення. Дослідження комунікативно-прагматичних особливостей грецьких газетних рецензій становить інтерес подальших досліджень.

Література:

1. Левчук І. Комунікативні ознаки рецензійного дискурсу / І. Левчук // *Studia Ukrainica Posnaniensia*. – Poznań, 2013. – Zeszyt I. – S. 99–107. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/902>.
2. Якименко О.О. Мовні особливості літературних рецензій у сучасних українських ЗМІ / О.О. Якименко // *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. – 2012. – № 1021. – Вип. 66. – С. 214–220. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/8256>.
3. Брона О.А. Різновиди літературно-критичних статей та особливості їхньої горизонтальної та вертикальної побудови (на основі інтернет-видань) / О.А. Брона // *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. – 2006. – Вип. 30. – С. 211–216.
4. Петренко С.В. Аксиологічні особливості літературно-критичних жанрів медійного дискурсу (на матеріалі англійської мови) / С.В. Петренко // *Мова і культура*. – 2013. – Вип. 16. – Т. 2. – С. 259–263. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2013_16_2_46.
5. Монич Л.М. Рецензія як специфічний жанр на сторінках літературно-художніх журналів / Л.М. Монич // *Наукові записки Інституту журналістики*. – 2013. – Т. 53. – С. 87–90. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2013_53_17.
6. Ляшенко Т.С. Структурно-композиційні, лінгвостилістичні та прагматичні особливості тексту мистецтвознавчої рецензії (на матеріалі німецьких газет) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Т.С. Ляшенко ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2004. – 24 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
8. Колесникова Н.И. От конспекта к диссертации : [учеб. пособ.] / Н.И. Колесникова. – М. : Флинта ; Наука, 2002. – 288 с.
9. Смелкова З.С. Риторические основы журналистики. Работа над жанрами газеты : [учеб. пособ.] / З.С. Смелкова, Л.В. Ассуирова, М.Р. Савова, О.А. Сальникова. – М. : Флинта ; Наука, 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://evartist.narod.ru/text3/88.htm#%D0%B7_01.
10. Η Καθημερινή [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kathimerini.gr>.

Анотація

**О. ТИЩЕНКО. КОМПОЗИЦІЙНА СТРУКТУРА
ГРЕЦЬКИХ ГАЗЕТНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ РЕЦЕНЗІЙ**

У статті узагальнено погляди мовознавців щодо основних характеристик жанру газетної рецензії. Розглянуто композиційні елементи грецької газетної літературної рецензії. Надано їхню загальну характеристику.

Ключові слова: газетна рецензія, композиційна структура, жанр.

Аннотация

**Е. ТИЩЕНКО. КОМПОЗИЦИОННАЯ СТРУКТУРА
ГРЕЧЕСКИХ ГАЗЕТНЫХ ЛИТЕРАТУРНЫХ РЕЦЕНЗИЙ**

В статье обобщены взгляды лингвистов относительно основных характеристик жанра газетной рецензии. Рассмотрены композиционные элементы греческой газетной литературной рецензии. Предоставлено их общую характеристику.

Ключевые слова: газетная рецензия, композиционная структура, жанр.

Summary

**O. TYSCHENKO. COMPOSITE STRUCTURE
OF THE GREEK NEWSPAPER LITERARY REVIEWS**

The article summarizes the views of linguists on the main characteristics of the genre of newspaper review. Composite elements of the Greek newspaper literary reviews are examined. Their general characteristics are provided.

Key words: newspaper review, composite structure, genre.

аспірант кафедри граматики
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова

КАТЕГОРІЯ КІЛЬКІСНОСТІ У СУЧАСНІЙ АНГЛІСТИЦІ З ПОЗИЦІЙ ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНОГО ПІДХОДУ

Теорія функційно-семантичного поля, запропонована видатним російським мовознавцем О.В. Бондарком у 60-ті роки ХХ ст., протягом тривалого часу поглиблювалась і вдосконалювалась, перетворившись сьогодні у досить потужний лінгвістичний метод.

Значну увагу прихильників цього напрямку привертає проблема **семантичної категорії кількості** (кількості, квантитативності). Понятійна категорія кількості є однією з універсальних, найбільш повних та багатограних категорій мислення сучасної людини. Інтерес до неї особливо посилюється із розвитком когнітивної лінгвістики, яка розглядає мову з позиції її нерозривного зв'язку із свідомістю як основний інструмент мислення.

Вивчення відповідної мовної категорії кількості у межах функційної граматики має тривалу традицію як у вітчизняному, так і у зарубіжному (переважно російському) мовознавстві. Лінгвістичні дослідження стосувались як категорії кількості загалом (В.В. Акуленко), так і окремих її аспектів: морфологічної категорії числа іменників (І.Р. Вихованець, А.П. Загнітко), категорії збірності (І.Г. Матвіяс, О.К. Безпояско), категорії сукупності (І.Р. Домрачева). Пошуки проводились як на матеріалі багатьох мов (В.В. Акуленко), так і на матеріалі окремих мов (Т.В. Коновалова (1998 р.), Ю.І. Бажанова (2004 р.), С.А. Бронікова (2004 р.), у їх зіставленні (Н.С. Чиркінян (1980 р.), К.Н. Симонова (2003 р.), М.А. Бірюкова (2006 р.), А.В. Степанова (2007 р.) та ін.

Попри значний внесок, який зробили ці вчені у дослідження категорії кількості, вона залишається у центрі уваги лінгвістичних студій. Поява нових досліджень, присвячених проблемам квантитативності, зокрема таких, як праці Л.О. Запєвалової (2008 р.) та О.Ю. Семененко (2011 р.), є свідченням того, що проблематика кількості в мові досі не вичерпана.

Таким чином, автор статті ставить перед собою такі цілі: 1) проаналізувати наявні у сучасній англїстиці погляди на мовну категорію кількості; 2) окреслити спільні погляди вчених – представників функційно-семантичного підходу на зміст і внутрішню структуру цієї категорії; 3) виявити коло питань, які потребують подальшого дослідження.

Лінгвісти, які дотримуються позицій функційно-семантичного підходу, розглядають мовну кількісність у термінах функціонально-семантичної категорії (ФСК) та функціонально-семантичного поля (ФСП), вкладаючи у ці поняття різний зміст.

Так, К.Н. Симонова і Г.В. Степанова вважають ФСК кількості об'єктивацією у мові (відображенням) гносеологічного поняття кількості [1; 2, с. 5], тоді як О.С. Кара-Мурза отожднює гносеологічне поняття кількості з мовною категорією (ФСК кількості) [3, с. 596].

ФСП кількості (кількості) також не має однозначного визначення. Більшість учених не дають цьому терміну визначення взагалі (Л.П. Колоколова, О.С. Кара-Мурза, Г.В. Степанова, С.А. Бронікова). Окремі ж лінгвісти, яких меншість, посилаються на концепцію ФСП О.В. Бондарка. Так, зокрема, М.О. Бірюкова цілком приймає позицію лєнінградської школи функційної граматики, згідно з якою ФСП є двобічною єдністю, яка має план змісту та план вираження. **План змісту** включає **семантичні константи**, варіативно представлені у мовних значеннях. Що ж до **плану вираження**, то, на думку цієї дослідниці, це **система мовних засобів** із спільною функційною основою [4, с. 16].

Аналогічного погляду дотримується і В.В. Акуленко, який, погоджуючись з О.В. Бондарком, визначає план змісту ФСП як «багатосходинкову ієрархічну систему **семантичної варіативності**» [5, с. 17]. Учений також зазначає, що система семантичної варіативності співвідноситься із варіативністю засобів формального вираження [5, с. 17], проте докладного визначення плану вираження ФСП не дає.

У свою чергу, так само посилаючись на О.В. Бондарка, К.Н. Симонова розуміє ФСП кількості як «ФСП, що об'єднує у своєму складі всі конституенти на основі спільності виконуваної ними функції характеристики кількості в об'єктивному світі ознак, процесів та явищ буття» [1]. Що саме мається на увазі під «конституентами» – семантичні інваріанти чи мовні засоби – сказати важко, беручи до уваги попередні визначення. Так, у цій же роботі, характеризуючи кількісність, К.Н. Симонова відзначає, що «**семантична категорія кількості разом із системою різнорівневих засобів, які слугують для вираження варіантів цієї категорії**, утворює ФСП кількості», включаючи у поняття ФСП як семантику кількості, так і засоби її вираження. Однак кількома рядками нижче дослідниця додає, що ФСП кількості – це «**угруповання різнорівневих засобів мови**, які взаємодіють на основі кількісних функцій», наголошуючи таким чином на суто мовній природі складникового поля. Таким чином, питання про те, якою саме є природа конститuentів ФСП кількості – **семантичною, змішаною чи мовною**, – залишається невирішеним.

Цілком новий погляд на поняття ФСП кількості має дослідниця О.М. Медвідь. Вона розрізняє поняття «мовного поля кількості (МПК)» та «функціонально-семантичного поля кількості (ФСПК)» [6, с. 4]. МПК вона визначає як «цілий комплекс квантитативних одиниць, інтегрованих домінантними та периферійними семами кількості. У МПК відображаються системні зв'язки, властиві навколишньому світу, когнітивному процесу, взаємозумовленості лінгвістичних і соціальних факторів» [6, с. 6]. Інакше кажучи, МПК характеризує взаємні зв'язки квантитативних одиниць на рівні **парадигматики**. На думку О.М. Медвідь, **ФСПК** – це «функціонально-семантична абстракція, яка фіксує у

своїй структурній ієрархії **дискурсивні** можливості квантитативних одиниць» [6, с. 9]. Як бачимо, обидва «поля», на відміну від попередніх, є **змішаними** – структурно-семантичними. Вони базуються на парадигмальній і дискурсивній (синтагматичній) **семантиці мовних одиниць**. Дослідниця наголошує, що МПК і ФСП кількості – це системи, що корелюють між собою, але не збігаються [6, с. 10].

Ще одним спірним питанням є співвідношення понять ФСК та ФСП кількості. Так, наприклад, К.Н. Симонова більш широким поняттям вважає саме ФСП кількості, адже воно вбирає у себе як відповідну ФСК (тобто семантичний аспект), так і систему різнорівневих мовних засобів для вираження варіантів цієї категорії [1]. Існує і погляд, згідно з яким межі ФСП і ФСК збігаються. В.В. Акуленко, зокрема, вважає ФСП формою існування відповідної ФСК [5, с. 17]. Цей погляд поділяють М.О. Бірюкова та Г.В. Степанова, фактично прирівнюючи ФСП до структурної організації відповідної ФСК [4, с. 15] або форми організації мовних засобів її вираження [2, с. 5].

Згідно з іншою позицією поняття ФСК і ФСП є, по суті, тотожними, вживання ж того чи іншого терміна залежить виключно від того, який саме принцип – категорійний чи польовий – застосований для систематизації різнорівневих одиниць мови, що виражають кількісні значення [7, с. 6]. Л.П. Колоколова теж ототожнює ці поняття, але, на відміну від попереднього автора, вважає, що вживання цих термінів зумовлено науковою парадигмою, у якій проводиться дослідження: «ФСП кількості» – це рівень функційної граматики, тоді як «ФСК квантитативності» – когнітивного підходу [8, с. 2–4].

Таким чином, досі відкритим залишається також питання меж і співвідношення між ФСК і ФСП кількості, а поширена в лінгвістичній практиці використання цих понять без належних визначень аж ніяк не сприяє розумінню концепції того чи іншого автора.

Ще одним нез'ясованим питанням залишається і **питання структурної організації ФСП кількості**. Головною причиною цього є відсутність єдиної позиції щодо ієрархії семантичних критеріїв поділу ФСП кількості на складові одиниці і самої сутності цих критеріїв. Щоб переконатись у цьому, розглянемо дві класифікації вітчизняних авторів – класифікації В.В. Акуленка (1990 р.) та С.А. Бронікової (2004 р.) у порівнянні з двома класифікаціями зарубіжних дослідниць – класифікаціями К.Н. Симонової (Росія, 2003 р.) та Г.В. Степанової (Росія, 2007 р.).

Так, за кількістю рівнів поділу найменшою є класифікація К.Н. Симонової. Ця класифікація має лише **1 рівень завглибшки**. Натомість класифікації В.В. Акуленка та Г.В. Степанової мають **3 рівні**, С.А. Бронікової – аж **4 рівні**. За критерієм симетричності дві з проаналізованих класифікацій є **симетричними**. Це класифікації К.Н. Симонової та Г.В. Степанової. Класифікації В.В. Акуленка та С.А. Бронікової, навпаки, є **асиметричними**, оскільки симетрія у них порушується на тому чи іншому рівні. Для більшої наочності представимо ці класифікації графічно (див. рис. 1–4).

Асиметричні класифікації

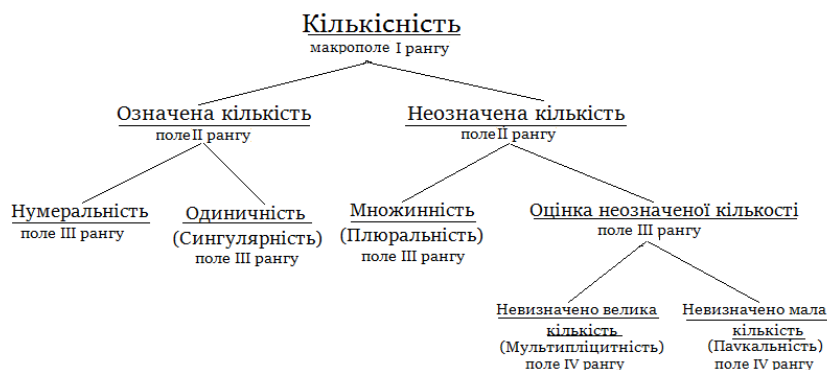

Рис. 1. Класифікація В.В. Акуленка

8 ознак, поділ кожної ознаки на парні підвиди

Рис. 2. Класифікація С.А. Бронікової

10 ознак, парний поділ кожної ознаки, окрім однієї – правої

Симетричні класифікації

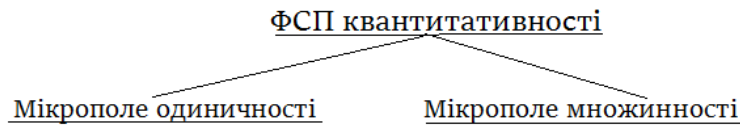

Рис. 3. Класифікація К.Н. Симонової

2 ознаки (відсутність поділу кожної з ознак)

Рис. 4. Класифікація Г.В. Степанової

8 ознак, парний поділ на першому рівні, потрійний поділ на другому рівні

Таким чином, навіть візуально всі вищезгадані класифікації є різними. Розбіжності стають ще глибшими, якщо розглянути ці класифікації по суті.

Перше, що впадає у вічі, це те, що **одиниці поділу** визначаються різними авторами по-різному. Так, В.В. Акуленко ділить родові поняття (“genus”) ФСП кількості, стосовно якого він вживає термін «**макрополе**», на «**поля**», кожному з яких, включно з видовим поняттям, він присвоює певний ранг [5, с. 17–18]. Г.В. Степанова та К.Н. Симонова використовують під час дроблення ФСП на менші одиниці замість терміна «поле» термін «**мікрополе**» [2, с. 5; 1], тоді як С.А. Бронікова ділить ФСП квантитативності на **субполя**, які, у свою чергу, діляться на **зони** та **підзони** [7, с. 199]. Як бачимо, навіть у термінологічному сенсі ці класифікації суттєво відрізняються одна від одної.

Спільним же для всіх проаналізованих класифікацій є наявність двох субкомпонентів **на першому рівні поділу**. При цьому семантична основа поділу (“fundamentum division”) у них є різною. Так, В.В. Акуленко та Г.В. Степанова ділять ФСП кількості на поля **означеної та неозначеної кількості**. Означеність кількості, на думку В.В. Акуленка, «проявляється у прямому виході на натуральний ряд чисел». Усе, що міститься поза межами означеної кількості, вчений відносить до іншого її виду – неозначеної кількості [5, с. 24–25]. Г.В. Степанова визначень поняттям означеної/неозначеної кількості не дає.

К.Н. Симонова, на відміну від В.В. Акуленка, поділяє ФСП кількості на **мікрополя одиничності та множинності**, вважаючи основним протиставленням для ФСП кількості значення «один – більше ніж один», відповідно. Основа мікрополя одиничності, тобто семантична категорія одиничності, на думку дослідниці, вказує на осмислення предмета, позначеного словом, як окремої одиниці. Щодо категорії множинності, то К.Н. Симонова не дає цій категорії власного визначення. Посилаючись на Л.Д. Чеснокову, вона наводить два можливих значення поняття «множинність»: «позначення будь-якої дискретної кількості» і «те, що більше одиниці» [1].

С.А. Бронікова обирає для першого рівня класифікації таку диференційно-семантичну ознаку (ДСО) першого рангу, як «**рахованість/нерахованість**». Онтологічну ознаку рахованості/нерахованості дослідниця визначає наперед граматично – як, відповідно, здатність/нездатність форми входити до опозиції **однина – множина** [7, с. 22].

Як бачимо, вже на першому рівні поділу всі чотири класифікації мають принципові відмінності між собою. До цього часу дослідники так і не дійшли спільної думки щодо того, що саме є **основою основ** поділу кількості – чи це означеність/неозначеність, чи одиничність/множинність, чи рахованість/нерахованість, чи, зрештою, членованість/нечленованість. Розбіжності на першому рівні поділу зумовлюють і відмінності на нижчих щаблях класифікації, зокрема **на другому рівні**.

Так, у класифікації В.В. Акуленка на другому рівні поле означеної кількості поділяється на два поля третього рангу – поле нумеральності та поле одиничності (сингулярності). Поле нумеральності об’єднує мовні засоби, що виражають точні (нумеративні) значення, які можуть бути співвіднесені з елементами натурального ряду чисел [5, с. 18]. Ідею сингулярності вчений пов’язує із логічним поняттям «один» [5, с. 21].

Г.В. Степанова до вищезазначених полів нумеральності та одиничності В.В. Акуленка додає ще третє – поле нульової кількості. Як уже зазначалося, дослідниця при цьому замість поняття «поле» вживає у своїй класифікації термін «**мікрополе**». На відміну від В.В. Акуленка, значення понять нумеральності, одиничності та нульової кількості дослідниця не розкриває.

На другому етапі поділу (третьому ранзі) поле неозначеної кількості ділиться у В.В. Акуленка ще на два поля: множинності (плюральності) та оцінки невизначеної кількості. Семантичне значення «множинність» (або «неодичність») В.В. Акуленко визначає як один із проявів неозначеної кількості, яка може сягати безкінечності, але при цьому обов'язково має бути більше одного [5, с. 24–25]. Оцінка неозначеної кількості базується на неточному порівнянні кількості з деякою нормою або еталоном [5, с. 25]. Зовсім інший поділ знаходимо у Г.В. Степанової, у якій поле неозначеної кількості має не два, як у попереднього автора, а три мікрополя: мікрополе приблизної кількості, мікрополе неозначено великої кількості і мікрополе неозначено маленької кількості. Семантичну основу жодного з них дослідниця не уточнює.

Що стосується класифікації С.А. Бронікової, то для другого рівня класифікації значущою є ДСО (диференційна семантична ознака) неозначеність/означеність. Інакше кажучи, другий рівень представлений поділом субполя рахованості (перший рівень поділу) на зони визначеної кількості та невизначеної кількості. Кількісна визначеність передбачає перерахування елементів множини з більшою чи меншою точністю та вираження відомої кількості математичним числом [7, с. 23–24]. Кількісна невизначеність, у свою чергу, передбачає, що форма виражає кількість, більшу за одиницю, однак елементи множини не перераховані і точна кількість невідома [7, с. 24]. Субполе нерахованості не має подальшого поділу, а отже, його елементи не присутні на другому рівні класифікації.

Третій рівень класифікації (четвертий ранг) у В.В. Акуленка представлений поділом поля оцінки невизначеної кількості на поля невизначено великої кількості (мультипліцитності) та невизначено малої кількості (паукальності). Домінантними для цих полів є відповідні значення «багато – мало», які утворюються під час неточного порівняння кількості з деякою нормою або еталоном [5, с. 30]. Кількісна зона нижче еталона пов'язана з поняттям «мало», перевищення еталона – з поняттям «багато» [5, с. 30].

У класифікації С.А. Бронікової **на третьому рівні** визначальною є ДСО множинність/немножинність, тому зона визначеної кількості ділиться на підзони нумеральності і сингулярності. Нумеральність передбачає перелік елементів множини, результати якого можуть бути виражені точним (функція точної нумеральності) і приблизним (функція псевдонумеральності) математичним числом. Семантика підзони сингулярності передбачає завжди один предмет або явище [7, с. 24]. Визначальною для поділу зони невизначеної кількості є ДСО присутність/відсутність суб'єктивної оцінки, залежно від чого вона (тобто невизначена кількість) поділяється на дві підзони: підзону неоцінної невизначеної кількості (плюральності) та підзону оцінної невизначеної кількості. Плюральність, на думку дослідниці, вказує на розчленовану множину предметів або явищ без перерахування цих елементів [7, с. 24]. Поділ оцінної невизначеної кількості на підзони мультипліцитності і паукальності становить **четвертий рівень** класифікації. Підзона мультипліцитності – це значення невизначено великої кількості у порівнянні до якоїсь суб'єктивно середньої кількості («багато»), підзона ж паукальності – це значення невизначено маленької кількості у порівнянні до якоїсь суб'єктивно середньої кількості («мало») [7, с. 25].

Висновки. 1. Таким чином, як показує проаналізований матеріал, до цього часу серед лінгвістів існують розбіжності у поглядах на **природу ФСК** та **ФСП** кількісності й на те, що саме слід розуміти під цими поняттями. Невизначеність понять, у свою чергу, призводить до відсутності **чітких меж** між цими двома мовними явищами, а також залишає невирішеною **проблему їхнього співвідношення**.

2. У мовній категорії кількісності знаходять відображення такі сутнісні поняття, як означена/неозначена кількісність, одиничність/множинність, рахованість/нерахованість.

2.1. Поділ кількості на **означену/неозначену** знайшов відображення майже у всіх класифікаціях, проте лінгвісти трактують ці види по-різному. Так, С.А. Бронікова пов'язує кількісну визначеність із вираженням кількості математичним числом, а невизначеність – із невідомою точною кількістю, яка перевищує одиницю. В.В. Акуленко має схожу думку, проте обмежує вираження означеної кількісності рядом натуральних чисел, а до неозначеності відносить усе, що перебуває поза межами означеності. Означеність/неозначеність також має різний рівень у класифікаціях. Для В.В. Акуленка означеність/неозначеність є першим критерієм поділу макрополя кількісності на поля другого рангу. У класифікації С.А. Бронікової зони визначеної/невизначеної кількості перебувають на другому рівні та є основою для поділу субполя рахованості. Щодо решти класифікацій, то Г.В. Степанова, у класифікації якої означеність/неозначеність також є першим критерієм поділу, взагалі не розкриває семантику цих понять, а К.Н. Симонова не включає їх до своєї класифікації, вважаючи їх для категорії кількісності несуттєвими. Таким чином, бачимо, що для одних учених **означеність/неозначеність** є **ознакою «номер один»** категорії кількісності, тоді як для інших – ця ознака є або **менш суттєвою**, або ж такою, що **кількісності взагалі не стосується**.

2.2. Одиничність/множинність також отримують неоднозначне трактування. Так, В.В. Акуленко пов'язує одиничність із логічним поняттям «один», подібної думки дотримується і С.А. Бронікова. К.Н. Симонова теж наголошує на осмисленні предмета як окремої одиниці. Що ж до **множинності**, то вона традиційно осмислюється лінгвістами як те, що «більше одиниці». При цьому В.В. Акуленко визначає множинність як один із видів **неозначеної кількості**, а К.Н. Симонова, навпаки, як позначення **дискретної кількості**. Ознака дискретності (розчленованості) виходить на перше місце у визначенні С.А. Бронікової, на думку якої множинність вказує **саме на розчленовану** множину предметів або явищ. Отже, на відміну від одиничності, множинність розуміється різними лінгвістами по-різному: з акцентом на неозначеність або ж на дискретність.

2.3. С.А. Бронікова **обирає ознаку рахованості/нерахованості основною** для поділу ФСП квантитативності на відповідні субполя, проте жоден із решти авторів проаналізованих класифікацій **цю ознаку взагалі не використовує**.

2.4. У класифікаціях аксіологічного напрямку, якими є, зокрема, класифікації В.В. Акуленка, С.А. Бронікової та Г.В. Степанової, у межах неозначеної кількості розрізняються ділянки **оцінної кількості**. Головною семантичною ознакою **оцінної кількості** В.В. Акуленко і С.А. Бронікова вважають наявність суб'єктивної оцінки суб'єкта. Оцінка базується на порівнянні кількості з певним еталоном та позначення її як неозначено великої або неозначено малої. Г.В. Степанова, виокремлюючи мікрополя неозначено великої та неозначено малої кількості, не пояснює їхньої семантики.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що саме поняття кількості у межах функційно-семантичного школи ще далеке від остаточного вирішення і потребує подальшого комплексного дослідження.

Література:

1. Симонова К.Н. Функционально-семантическое поле количественности в современном английском языке в сопоставлении с русским языком : дис. ... канд. фил. наук : спец. 10.02.20 / К.Н. Симонова. – Ростов-на-Дону, 2003. – 206 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://31f.ru/dissertation/261-dissertaciya-funktionalno-semanticheskoe-pole-kolichestvennosti-v-sovremennom-anglijskom-yazyke-v-sopostavlenii-s-russkim-yazykom-chast-1-iz-3.html>.
2. Степанова А.В. Функционально-семантическое поле количественности в разноструктурных языках (на материале английского, русского и чувашского языков) : автореф. дис. ... канд. фил. наук : спец. 10.02.20 / А.В. Степанова. – Чебоксары, 2007. – 24 с.
3. Кара-Мурза Е.С. Парадоксы квантификации: функционирование категории количества в современном русском языке / Е.С. Кара-Мурза // Логический анализ языка. Квантитативный аспект языка / [отв. ред. Н.Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2005. – С. 596–610.
4. Бирюкова М.А. Семантика количественности и средства ее представления в русском и английском языках (на материале произведений И. Бродского) : дис. ... канд. фил. наук : спец. 10.02.01, 10.02.19 / М.А. Бирюкова. – Брянск, 2006. – 195 с.
5. Категория количества в современных европейских языках / [В.В. Акуленко, С.А. Швачко, Е.И. Букреева и др. ; отв. ред. В.В. Акуленко]. – К. : Наукова думка, 1990. – 283 с.
6. Медвідь О.М. Системно-функціональні особливості квантитативних одиниць (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.04 / О.М. Медвідь. – Харків, 2001. – 15 с.
7. Бронікова С.А. Функціонально-семантичне поле квантитативності в сучасній українській мові : дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.01 / С.А. Бронікова. – Одеса, 2004. – 205 с.
8. Колоколова Л.П. Когнитивный аспект категории количества в русском языке : автореф. дис. ... канд. фил. наук : спец. 10.02.01 / Л.П. Колоколова. – Волгоград, 1994. – 18 с.

Анотація

О. ТИНКОВАН. КАТЕГОРИЯ КИЛЬКІСНОСТІ У СУЧАСНІЙ АНГЛІСТИЦІ З ПОЗИЦІЙ ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНОГО ПІДХОДУ

У статті розглянуто концепцію мовної категорії кількості у рамках функційно-семантичного підходу, на основі аналізу основних визначень та класифікацій окреслено коло проблем і питань у сучасній англістиці, які потребують подальшого дослідження.

Ключові слова: мовна категорія кількості, функційно-семантичний підхід, функціонально-семантична категорія (ФСК), функціонально-семантичне поле (ФСП).

Аннотация

Е. ТИНКОВАН. КАТЕГОРИЯ КОЛИЧЕСТВЕННОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ АНГЛИСТИКЕ С ПОЗИЦИЙ ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОДХОДА

В статье рассмотрена концепция языковой категории количественности в рамках функционально-семантического подхода, на основе анализа основных определений и классификаций очерчен круг проблем и вопросов в современной англистике, которые требуют дальнейшего исследования.

Ключевые слова: языковая категория количественности, функционально-семантический подход, функционально-семантическая категория (ФСК), функционально-семантическое поле (ФСП).

Summary

O. TINKOVAN. THE LINGUISTIC CATEGORY OF QUANTITIVENESS IN MODERN ANGLISTICS FROM THE POINTS OF FUNCTIONAL-SEMANTIC APPROACH

The article focuses on the conception of the linguistic category of quantitiveness within the functional-semantic approach. Basing on the analysis of the main definitions and classifications, the author marks out those problems and questions in modern anglicistics, which need further investigation.

Key words: linguistic category of quantitiveness, functional-semantic approach, functional-semantic category, functional-semantic field.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського

ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІРОНІЇ

Іронія є складним і багатоплановим лінгвістичним явищем, яке давно привернуло до себе увагу фахівців зі стилістики й літературознавства. Мовні засоби її вираження докладно вивчено й описано в цілій низці досліджень [1; 2; 3]. Проте тривалий час її прагматичні властивості лишалися поза увагою лінгвістичної науки, лише останніми роками виник інтерес до іронії як мовленнєвого акту і вона стала об'єктом вивчення лінгвістичної прагматики [5, с. 159–174]. Ця стаття є спробою детального розгляду прагматичної, зокрема мовленнєвоактової, структури іронічного висловлювання і можливостей його реалізації в іронічному дискурсі.

І.П. Сусов називає іронію непрямим мовленнєвим актом, пов'язаним із так званою теорією імплікатур Г.П. Грайса [5, с. 159]. Таким мовленнєвим актам (висловлюванням) властиве протиріччя між буквально сказаним (експлікатурою) і фігуральним змістом, що реалізує намір мовця (імплікатурою). Воно виникає через порушення постулату якості у принципі кооперації. Як відомо, постулат якості передбачає дотримання двох субмаксим:

- 1) не кажи того, що ти вважаєш неправдивим;
- 2) не кажи того, для чого тобі бракує достатніх підстав [5, с. 159].

Іронічне висловлювання – це той випадок, коли мовець намагається передати не тільки пряме значення використаного речення, а й додатково дещо інше. Мовець може мати на увазі якусь іншу мету. У такому разі значення мовця відрізняється від значення висловленого речення. Прагматичне значення є набагато ширшим, ніж семантичне, воно охоплює семантичне, може його як посилити, так і приглушити, навіть анігілювати. Саме так відбувається у випадках, натяках, метафорі, іронії тощо:

“I thought you said monsters don't care about mortals. That sword of yours –”

“Yeah,” I said. “Celestial bronze doesn't hurt mortals. Most monsters would ignore you. But Luke...he doesn't care. He'll use mortals, demigods, monsters, whatever. And he'll kill anyone who gets in his way.”

“Nice guy,” Rachel said (Rick Riordan. “The Battle of the Labyrinth”).

Наведений приклад є ілюстрацією зазначеного протиріччя між позитивним змістом речення *“Nice guy”* та додатковою характеристикою надмірної жорстокості, про яку в діалозі йшлося вище. Цілком очевидно, що подання мовного матеріалу саме в такій, іронічній формі надає додатковій стилістичній виразності за рахунок прагматичного чинника.

Спіраючись на комунікативні типи речення, Г.Г. Почепцов увесь корпус мовленнєвих актів розподілив на такі класи: констатив, квеситив, промісив, менасив, директив, реквестив, експресив [4]. Видається доцільним розглянути випадки іронічних висловлювань відповідно до цієї класифікації.

“Your books show the spoil of Cartagena to amount to some ten million livres. The men know – and they are very skilled in these computations – that it exceeds the enormous total of forty millions. They insist that the treasure itself be produced and weighed in their presence, as is the custom among the Brethren of the Coast.”

“I know nothing of filibuster customs.” The gentleman was disdainful.

“But you are learning quickly.”

“What do you mean, you rogue? I am a leader of armies, not of plundering thieves.”

“Oh, but of course!” Blood's irony laughed in his eyes (Sabatini R. “Captain Blood. His Odyssey”).

У наведеному фрагменті діалогу іронічність констативу *“But you are learning quickly”* підтверджується автором тексту. Тут ілюкутивна сила докору, що французький аристократ із титулом барона поводить як звичайний пірат, торгуючись за долю у награбованих скарбах, прихована за формою стилістично нейтрального розповідного речення.

Нерідко в діалогічному дискурсі комуніканти оформлюють іронію у вигляді квеситива:

“But who are these?” And he designated the man and the woman.

Levasseur gnawed his lip, and changed colour. But he controlled himself to answer civilly:

“As you see, two prisoners.”

“Ah! Washed ashore in last night's gale, eh?”

“Not so.” Levasseur contained himself with difficulty before that irony. “They were in the Dutch brig” (Sabatini R. “Captain Blood. His Odyssey”).

Слід зазначити, що за змістом, як демонструють наведені приклади, питання майже не потребують відповіді, отже, наближаються за стилістичним навантаженням до риторичних.

Аналіз граматичної форми питальних речень показав, що іронічним може бути майже будь-яке з них. У наведеному вище фрагменті іронічний мовленнєвий акт виражений загальним питанням. Наступний приклад демонструє іронію у мовленнєвому акті у формі розділового питального речення:

“It is too ‘eavy, all zis ‘Ogwarts food,” they heard her saying grumpily as they left the Great Hall behind her one evening (Ron skulking behind Harry, keen not to be spotted by Fleur). – “I will not fit into my dress robes!”

“Oooh there’s a tragedy,” *Hermione snapped as Fleur went out into the entrance hall. “She really thinks a lot of herself, that one, doesn’t she?”* (Rowling J. “Harry Potter and the Goblet of Fire”).

Іронія може бути вираженою також і у формі спеціального питання:

“Don’t you dare –” *squealed Aunt Petunia, but again Vernon waved her down...*

“Just in case you’ve forgotten,” *said Harry, “I’ve already got a house my godfather left me one. So what would I want this one? All the happy memories?”* (Rowling J. “Harry Potter and the Deathly Hallows”).

Найменш уживаними в іронічному сенсі є альтернативні питання:

Snape raised his eyebrows and his tone was sardonic as he asked, “Are you intending to let him kill you?”

“Certainly not. You must kill me.”

There was a long silence, broken only by an odd clicking noise. Fawkes the phoenix was gnawing a bit of cuttlebone.

“Would you like me to do it now?” *asked Snape, his voice heavy with irony. “Or would you like a few moments to compose an epitaph?”* (Rowling J. “Harry Potter and the Deathly Hallows”).

Вивчення граматичної структури іронічних мовленнєвих актів у діалогічному дискурсі дозволило зафіксувати також використання квеситивів з інвертованим порядком слів:

“You don’t see me then as an angel of compassion?”

Palmer laughed gaily. “Bless you, Martin,” he said. “Your irony will be the saving of all three of us” (Murdoch I. “A Severed Head”).

Випадки вжитку мовленнєвих актів іронії у вигляді питальних речень з інвертованим порядком слів відповідають стилістичному призначенню відтворення розмовного стилю у художніх текстах.

Аналіз корпусу мовленнєвих актів з іронічним значенням показав, що як іронічні можуть також використовуватись промісиви:

Don Pedro’s sly little smile suggested subtly complete agreement. “It is understood, then, that you will give orders for the promptest victualling of the ships. His Excellency must not be kept waiting, and, anyway, the ebb will not wait even for him.”

“Oh, perfectly,” *said Don Sebastian. Irony exaggerated his submission. “I will give the orders at once”* (Sabatini R. “The Fortunes of Captain Blood”).

Більш напружений емоційний стан учасника діалогу зазвичай виражається у формі непрямого менасиву:

“...If our illustrious Prime Minister knew nothing of this plot, then let him produce this ‘missing’ nephew,” *Vordrozda’s voice was heavy with sarcasm* (Bujold L.M. “The Warrior’s Apprentice”).

Іронічного смислу у процесі розгортання дискурсу набувають також і мовленнєві акти директивного типу. Вони, відповідно, можуть оформлюватись як у вигляді прямого директивного висловлювання, так і у формі більш м’якого, ввічливого реквестиву:

“Well, what else can I say?” Ron shouted, and Harry was glad that Ron was fighting back.

“Oh, I don’t know!” *yelled Hermione with awful sarcasm. “Rack your brains, Ron, that should only take a couple of seconds –”* (Rowling J. “Harry Potter and the Deathly Hallows”).

У наведеному прикладі персонажі перебувають у стані емоційної напруги, що відбивається у тексті у формі прямих висловлювань із порівняно невеликою довжиною. Слід зауважити, що така структура цілком відповідає закономірностям розгортання конфліктної взаємодії, коли синтаксичні особливості реплік учасників свідчать про їхній емоційний стан на момент акту говоріння [6, с. 11–13].

“He’s easy to get along with,” *Cordelia assured Dr. Henri. “Just admire the horses, and ask a few leading questions about the wars, and you can relax and spend the rest of your time listening.”*

Henri’s brows went up, as he searched her face for irony. Henri was a sharp man. Cordelia smiled cheerfully (Bujold L.M. “Shards of Honor”).

Ввічлива форма директивного мовленнєвого акту традиційно має непрямий характер прохання, що відображається у дискурсі реквестивом:

“Perhaps Lady Vorkosigan would care to stay and visit a while,” *Princess Kareen murmured on cue, with only a faint trace of irony* (Bujold L.M. “Barragar”).

У наведеному прикладі запрошення підкреслено оформлюється комунікантом як увічливе і зроблене за всіма правилами етикету. Дія відбувається у формальних умовах королівського прийому високопоставлених осіб держави. Про іронічний характер прохання свідчить авторський коментар. Слід окремо вказати на той факт, що автори художніх творів у більшості випадків екстралінгвістично (авторськими ремарками) звертають увагу читача на іронічність дискурсу персонажів. Це свідчить про їхній свідомий намір привернути увагу до іронії як надзвичайно важливого для реалізації задуму стилістичного засобу і спробу додатковими засобами забезпечити досягнення бажаного перлокутивного ефекту.

Поширеним для вираження іронії мовленнєвим актом є експресив:

“I desire, sir, that we be friends,” *said he suavely.*

“That’s mighty condescending of you!”

Lord Julian ignored the obvious sarcasm.

“It’s an odd coincidence that we should have been brought together in this fashion, considering that I came out to the Indies especially to seek you.”

“Ye’re not by any means the first to do that,” *the other scoffed. “But they’ve mainly been Spaniards, and they hadn’t your luck”* (Sabatini R. “Captain Blood. His Odyssey”);

Instead of a piecemeal collapse beginning that afternoon – the hour when Lieutenant Bone had calculated the first Dendarii payroll chits would start bouncing – it would be just one great crash at an undefined future date. Hooray (Bujold L.M. “Brothers in Arms”).

У наведених прикладах комунікантами демонструється перебільшене захоплення, яке за формою суперечить негативному ставленню до ситуації. Таким чином, імплікатура висловлення постає із протилежним знаком до експлікатури. Типовою рисою іронії, як відомо, є саме позитивна експлікатура і негативна імплікатура.

В окремий розряд виокремлюється такий тип мовленнєвих актів, як перформативні висловлювання. Незважаючи на той факт, що вони не розглядаються у лінгвістиці як непрямі, перформативи так само є надзвичайно ефективним засобом вираження іронії. У випадку з іронічними перформативами спостерігається дещо особлива закономірність: у перформативах факт відсутності збігу імплікатури й експлікатури висловлювання не є обов’язковим. Нижченаведений приклад ілюструє традиційне розходження наміру мовця і форми висловлювання:

“You confound me, Lord Vorkosigan. I believe I’m finally beginning to understand why Illyan always...”

“Why Illyan what?” Miles prodded after a long moment.

A lopsided smile lightened Haroche’s heavy face. “Came out of your debriefings swearing under his breath. And then promptly turned around and sent you out again on the stickiest assignments he had.”

Miles essayed a short, ironic salaam in Haroche’s direction. “Thank you, General” (Bujold L.M. “Memory”).

Наступний фрагмент такого розходження не містить. Тут іронічним є підкреслення формальності самої ситуації, коли подарунок, який робить хазяїн слугі, відбувається в антуражі дозволу ним користуватися протягом необмеженого часу:

“I see.” He smiled a little. “Lieutenant Koudelka, as your commanding officer and a vassal secundus to Ezar Vorbarra, I am officially issuing you this weapon of mine, to carry in the service of the Emperor, long may he rule.” The unavoidable irony of the formal phrase tightened his mouth, but he shook off the blackness, and handed the stick back to Koudelka, who bloomed again (Bujold L.M. “Barrayar”).

Аналіз відібраного методом суцільної вибірки мовного матеріалу на предмет мовноактової приналежності іронічних висловлювань дозволив встановити таку закономірність щодо частотності їх використання у дискурсі: найуживанішими є констативи (34% від загального обсягу дослідженого матеріалу), а також квеситиви (32%) й експресиви (21%). Менш частотним є використання директивних і реквестивних мовленнєвих актів (10%), а також мовленнєвих актів розряду промісив/менасив (3%).

У процесі вивчення простежується також тенденція до поєднання кількох іронічних мовленнєвих актів у межах одного комунікативного ходу з метою інтенсифікації іронії і створення атмосфери сарказму – найвищої точки прояву іронії:

“Yeah, let’s go to Albania. Shouldn’t take more than an afternoon to search an entire country,” said Ron sarcastically (Rowling J. “Harry Potter and the Deathly Hallows”).

Аналіз текстів сучасної світової художньої літератури показав, що іронія є одним із найефективніших засобів дії на свідомість читача, а її роль у світоглядній позиції людства неухильно зростає, що, у свою чергу, потребує засобів інтенсифікації її вираження. Механізм інтенсифікації ефективного впливу іронії здійснюється не лише традиційними засобами через позитивно-оцінні вирази стосовно негативних дій або станів і додаткових авторських коментарів, а й через процес конвергентного вживання різних наборів тропів та фігур як у межах одного мовного рівня, так і шляхом найрізноманітнішого спектру їх комбінацій.

Результати проведеного дослідження дають змогу стверджувати, що роль іронії у культурному і суспільному житті постійно підвищується, поступово перетворюючись із суто стилістичного прийому на своєрідний спосіб мислення, світоглядну позицію. Прагматичний підхід до вивчення іронії відкриває нові перспективи в її трактовці як у літературознавстві, так і в її лінгвістичному тлумаченні.

Література:

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
2. Петрова О.Г. Типы иронии в художественном тексте: концептуальная и контекстуальная ирония / О.Г. Петрова // Известия Саратовского университета. – 2011. – Т. 11. Серия «Филология. Журналистика». – Вып. 3. – С. 25–30.
3. Походня С.И. Языковые виды и средства реализации иронии / С.И. Походня. – К. : Наукова думка, 1989. – 128 с.
4. Почепцов Г.Г. О месте прагматического элемента в лингвистическом описании / Г.Г. Почепцов // Прагматические и семантические аспекты синтаксиса. – Калинин : Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1985. – С. 12–18.
5. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – Винница : Нова книга, 2009. – 272 с.
6. Фадеева О.В. Стратегии и тактики конфликтного дискурса : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.В. Фадеева. – К., 2000. – 18 с.

Анотація

О. ФАДЕЕВА. ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІРОНІЇ

У статті досліджуються прагматичні особливості іронічних висловлювань як непрямих мовленнєвих актів. Основна увага зосереджена на прагматичному ефекті, створеному різними розрядами іронічних мовленнєвих актів. Встановлюються закономірності й частотність вживання мовленнєвих актів іронії у художніх творах ХХ – ХХІ століть.

Ключові слова: іронія, дискурс, мовленнєвий акт, речення, імплікатура, експлікатура.

Аннотация

Е. ФАДЕЕВА. ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ИРОНИИ

В статье исследуются прагматические особенности иронических высказываний как косвенных речевых актов. Особое внимание уделено прагматическому эффекту, производимому разными разрядами иронических речевых актов. Устанавливаются закономерности и частотность использования речевых актов иронии в художественных произведениях XX – XXI веков.

Ключевые слова: ирония, дискурс, речевой акт, предложение, импликатура, экспликатура.

Summary

O. FADEIEVA. PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF IRONY

The article deals with the pragmatic peculiarities of ironical utterances as indirect speech acts. Special attention is paid to the pragmatic effect produced by different types of ironical speech acts. Regularity and frequency of the irony speech acts used in fiction works of the XX – XXI centuries are established.

Key words: irony, discourse, speech act, sentence, implicature, explicature, pragmatic effect.

5. Порівняльне літературознавство

5. Сравнительное литературоведение

5. Comparative literature

*кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри іноземних мов
Київського національного
університету технологій та дизайну*

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРЕДУМОВИ СПРИЙМАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В АНГЛІЇ

Рецепція будь-якої національної літератури будь-якою іншою національною літературою не схожа одна на одну. За всього його багатства світовий досвід міжлітературних взаємин не дає прикладів універсальної рецептивної моделі. Двох однакових типів двосторонніх рецептивних відносин не існує й не може існувати за визначенням, хоча, безумовно, типологічно близькі варіанти тут цілком можливі й реальні. В одних випадках рецепція, про яку йдеться, може мати вигляд зустрічного процесу (перша – в другу, друга – в першу), в інших – набувати форми переважно односпрямованого процесу (перша – у другу у великому обсязі, причому з помітними наслідками для літератури, яка сприймає; друга – в першу, у незначному обсязі, без особливих наслідків). Рецепція української літератури в англійському культурному світі належить, швидше за все, до другого типу, тому від них до нас іде значно більше літературного матеріалу, ніж від нас – до них. Процес «знайомства» української літератури та культури з англійською й англійської літератури з українською, поза всяким сумнівом, можна вважати рухом у двох напрямках, взаємодією, проте це взаємодія специфічного типу, в якій зустрічні потоки матеріалу помітно неоднакові за обсягом, різняться один від одного за якісними показниками, а також за наслідками. Англійська «призма» для України й української літератури, якщо під нею мати на увазі ті попередні уявлення та настанови, на підставі яких формувалася погляд англійців на українців, значною мірою визначала характер рецепції української культури в Англії.

До «зони рецепції» (під якою пропонується розуміти концептуально-функціональне спрямування суб'єкта на засвоєння в тому чи іншому вигляді іонаціонального літературного доробку й досвіду; якщо скористатися терміном американських лінгвістів Дж. Лакофера та М. Джонсона – до «домена мішені» («target domain»)) англійської літератури та літератур інших англійських країн українська література потрапляє, з одного боку, цілком логічно, а з іншого – до певної міри випадково. Це відбувається внаслідок природного співпадіння двох незалежних один від одного процесів: розширення кола матеріалу, сприйнятого англійцями й англофонами з масиву неанглійських літератур і культур, та поступове просування української духовної культури загалом і українського красного письменства зокрема на загальнослов'янську і європейську арену, супроводжуване зростанням їх міжнародного авторитету й інтересу до них.

Англійська й українська літератури розвивалися не за однаковими чи типологічно близькими, а за різними моделями; перша – за характерною для багатьох європейських літератур із міцною й тривалою традицією моделлю «нормального», або випереджального розвитку; друга – за притаманною більшості слов'янських літератур і культур моделлю розвитку «анормального», такого, який не випереджає інші, а навпаки, відстає від них, із часом скорочуючи відстань і компенсуючи її негативні впливи, проте навіть попри синхронізацію свого розвитку з розвитком інших літератур ця модель зберігає певні сліди історичної «анормальності» та відставання. Це помітно ускладнювало повноцінне функціонування рецептивного дискурсу в синхронному режимі, зміщуючи акценти на діахронію. Останній момент позначався на двосторонніх контактах (зокрема, на сприйманні української літератури в Англії), як правило, як фактор стримування інтересу з боку англійців до українських письменників та їхніх творів.

Теза Д. Чижевського про вплив західноєвропейських літератур на літератури слов'янські як один із наслідків випереджаючого розвитку перших порівняно з другими повністю поширюється на українсько-англійські літературні зв'язки та взаємини [1, с. 35]. Цей факт, проте, не слід розглядати як підтвердження «вищості» одних літератур і «нижчості» інших. Слов'янські літератури являють собою очевидну спільність і розвиваються одним шляхом із західноєвропейськими літературами (зокрема, і з англійською) з незначною різницею в темпах, із дещо своєрідним забарвленням. Визнаючи це, Д. Чижевський констатує: «Слов'янські літератури належать до великої єдності західноєвропейської літератури, так само, як слов'янські народи належать до західноєвропейської єдності (на що часто не звертається увага). Тому можна говорити про природний вплив західноєвропейського духовного життя, західноєвропейської літератури на слов'янську...» [1, с. 36].

У сприйнятті англійців Україна як «нове ціле» – суверенна держава – не викристалізувалася остаточно й до того ж не має безперервної історичної традиції (випадає ХХ століття, а «місток» перекидається від Т. Шевченка, Лесі Українки одразу до сучасної української літератури проєвропейського штибу; «Від Шевченка до Забужко» – так іменувався літературний вечір у Лондоні в рамках Днів України в Англії, які відбулися в жовтні 2013 р.). Отже, Україна не спирається на фундамент власної національної ідентичності, потребує впровадження ідентичності запозиченої – загальноєвропейської, тієї, яку об'єднана Європа пропонує своїм новим членам, країнам Західних Балкан, а також учасникам програми Європейського Союзу «Східне партнерство» (Україна, Грузія, Молдова, Білорусь, Азербайджан, Вірменія).

Щодо історичної традиції, то тут варто звернути увагу на те, що незалежна держава Україна як реальність ХХІ століття в колективній свідомості підданих Її Величності Королеви Великобританії не пов'язана безпосеред-

ньо ані з Київською Руссю, ані з «Україною козацькою», які є усталеними категоріями та культурно-історичними реаліями, досить добре відомими не лише представникам європейських інтелектуальних і мистецьких еліт, а й значній кількості пересічних європейців. Вона з'являється саме як нове ціле, зв'язки якого з тими чи іншими явищами минулих епох ще тільки-но мають бути виявлені й осмислені. Таке виявлення й осмислення – справа не сьогоднішнього дня. Наразі більше уваги приділяється тому, що нове ціле, про яке йдеться, колись було складовою частиною інших «цілих», зокрема державних і цивілізаційних. Ставлення англійців до України як до частини цілого – Росії, слов'янського світу, православної цивілізації, і ставлення до України як до «нового цілого» – різне. Перехід від першого до другого не може бути миттєвою дією на кшталт перемикачання каналів у телевізорі. Це внутрішньо суперечливий, складний і тривалий процес, і передумови для того, щоб цей процес розпочався, уже створено. Є, гадаємо, підстави констатувати, що нині він іде, набираючи обертів, проте остаточний погляд на Україну як на нове ціле в Англії і в англослов'янському ареалі ще не оформився.

Для сприйняття України в Англії, Америці, Європі, у цілому світі російський і пострадянський контексти залишаються актуальними, зберігають своє значення та впливовість. Україна поки що викликає зацікавлення в англослов'янському культурному ареалі більшою мірою не як дійсно нове ціле, самостійне й самодостатнє, а швидше як один із фрагментів (знову не ціле, а частина цілого – вічне прокляття української долі) Східної Європи або пострадянського світу. Інакше кажучи, того загального простору «кривавих земель», як їх назвав у книзі «Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь. 1569–1999» американський історик Т. Снайдер [2].

Значення контексту й різноманітних обставин контекстуальної природи загалом дуже велике. На неоднаковість міжнародного контексту давньоруської й давньої української середньовічної синкретичної писемності Х – XV ст. і української літератури на етапі її переходу від Середньовіччя до Нового часу (XVI – XVIII ст.) зверталася належна увага. «Перша входила у візантійсько-слов'янську (насамперед південно- і східнослов'янську) спільність як в єдину систему з однорідною структурою й ідентичними (в основному надлітературними) функціями, що обумовлювали необхідність розроблення в майбутньому комплексної історії всієї системи давньослов'янської писемності. Західнослов'янські й західноєвропейські типологічні й контактні зв'язки східнослов'янського письменства в цю епоху перебували на другому плані. У XVI – XVIII ст. українська література поступово вивільняється зі сфери синкретичної писемності, так би мовити, емансипується як власне література й переходить у нову, всеєвропейську культурно-історичну спільність, в ареалі якої розвивалися літератури новоєвропейського типу з жанрово-стильовою системою, характерною для Нового часу» [3, с. 31].

Києворуська культура доби Середньовіччя формувалася як сегмент і як невід'ємна складова частина східнохристиянського культурного ареалу, наріжною фундаментальною засадою якого було, з одного боку, православ'я як самодостатнє явище, а з іншого – православ'я в його протиставленні католицизму й у постійній конкуренції з ним. Міжлітературні взаємини в цей час відзначаються регулярністю та плідністю. Літератури вступають в активні відносини одна з одною, обмінюючись досвідом і здобутками. «Література Київської Русі складається в умовах жвавих міжнародних економічних, політичних, релігійних і культурних контактів та взаємозв'язків», – слушно констатує В. Крעותень і Д. Наливайко [3, с. 33]. Особливості контактів між різними літературами в цю добу були зумовлені насамперед особливостями історичного розвитку того чи іншого народу, його місцем і роллю у світовій культурній спільноті та світовій ієрархії культур. При цьому внутрішньорегіональні зв'язки, в яких брали участь літератури, що належали до однієї культурно-історичної спільноти, були помітно жвавіші й результативніші, ніж зв'язки міжрегіональні, до яких долучалися літератури з різних спільнот.

«Києворуська література в контексті греко-слов'янської культурної спільності разом із південнослов'янськими літературами створювала своєрідну підсистему, входження до якої впливало на особливості руської культури, її міжнаціональні взаємини. Насамперед це означало, що стосунки давньоруської культури з іншими духовними спільнотами розгорталися переважно в межах цієї спільноти, її міжнародний контекст був, як правило, візантійський і південнослов'янський. Визначальним чинником формування середньовічного світогляду, духовності й ідеології було християнство. Його норми складали філософську основу для політики, культури, моральності. Крім того, християнство визначало також геополітику середньовічних культурно-історичних спільнот» [4, с. 15].

На думку В. Крעותня й Д. Наливайка (з якою важко не погодитися), у XVI – XVIII ст. типологічні збіги й контактні зв'язки українського письменства із західнослов'янськими (насамперед польською) і західноєвропейськими літературами висуваються на перший план [5, с. 31], на відносинах з англійською літературою та літературами англослов'янського культурного ареалу це практично не позначається. Певна активізація, інтенсифікація, наповнення новою енергією й динамікою стосується літератур континентальної Європи, передусім французької та німецької.

Для українсько-англійських і англо-українських літературних зв'язків і взаємин був характерний дуалізм приблизно того ж плану, який мав місце в розмежуванні «маскулінне – фемінінне» або «людське – природне». Такий дуалізм передбачав, з одного боку, чітке розмежування двох протилежних начал, а з іншого – наділення одного з них яскраво вираженим статусом «вищості», а іншого – «нижчості». Вочевидь, мають рацію вчені, які вбачають у такому підході не суто англійський «винахід», не специфічне британське дистанціювання від усього, що видається несхожим на власне «Я», супроводжуване бажанням якомога міцніше й надійніше захистити себе від можливих претензій із боку «Іншого», а відлуння всієї європейської раціоналістичної філософії з усіма її відгалуженнями. В Європі протягом багатьох століть складалася й зрештою склалася історично зумовлена концептуальна система уявлень, що створила панівну західноєвропейську концепцію розуму як царину панування, а концепцію жінки, природи чи чогось іншого – як простору різних «Інших», не таких, як «Я», а тому раз і назавжди підпорядкованих мені, нижчих за мене самого.

Якості української літератури й культури в Англії на певному етапі сприймалися як апріорно «нижчі» порівняно з відповідними особливостями і якостями літератури англійської. Інтерес до всього українського виникав на ґрунті, в якому елемент «вищий» – «нижчий» був не лише присутній, але й відігравав досить помітну роль. Не менш значущим у цьому плані був ще й такий елемент, як поділ на «ми» та «вони».

Проблема «ми – вони», «наш – чужий» стосовно нашої теми має ще один вимір, на який варто звернути особливу увагу. Ставлення людей до зовнішнього світу й до окремих його проявів існує, як відомо, тільки через їхнє ставлення одне до одного, причому як на індивідуальному рівні, так і на рівні груповому, колективному. Із самого першого моменту існування феномена людської спільноти, заснованої не на біологічному, а на соціальному началі, з часу появи перших слів і мови як такої світ і Всесвіт чітко поділені на дві частини: «ми» й «вони», «наше» та «не наше», тобто той простір, де перебуваємо не «ми», «наші», а «вони», «не наші», «інші», «чужі». Друга частина перебуває в опозиції до першої, протистоїть їй. Об'єднання цих двох частин в єдине ціле так само неможливе в уявленні представників «наших», як і кінець світу.

З біологічного погляду всі живі істоти одного виду однакові, вони не мають достатньо чітко виявлених, помітних неозброєному оку ознак, які могли б виконувати функцію розрізнення однієї спільноти від іншої та/або інших. На біологічному рівні різні види тварин протистоять один одному біологічно й розпізнають одне одного за зовнішнім виглядом, запахом, у силу інстинкту. На рівні соціальному, до якого на етапі утвердження поділу «ми» – «вони» підноситься пралюдина, зовнішні біологічні відмінності відсутні. Біологічно одна людська орда нічим не відрізнялася від іншої. Нові соціальні опозиції, які прийшли на зміну опозиціям біологічним, могли знайти виявлення й об'єктивуватися тільки в певних символах. Такими символами, якщо вірити вченим, і виявилися перші соціально відпрацьовані звукові комплекси, перші слова. Вони позначали приблизно те, що ми виражаємо нині словами «ми», «наше», протиставленими словам «не ми», «не наше» (про поняття «я», «моя» в той час унаслідок зрозумілих причин ще не могло бути й мови). У цих перших соціально-символічних звукових комплексах, які взяли на озброєння спільноти-орди, пізнавальний момент був нероздільно пов'язаний із моментом оціночно-емоційним, «наше» одночасно означало «добре», «не наше» – «погане».

Поєднання пізнавального й оціночного начал (хоча й зазнало вагомих змін і модифікацій) збереглося до наших днів. Його рефлексі маємо можливість спостерігати з усією яскравістю й наочністю у сфері рецепції української літератури в Англії й в англійському середовищі. Але не вони визначають характер та особливості цього й інших аналогічних із ним процесів. У цьому зв'язку принципово важливого значення набуває засадничий висновок Д. Наливайка щодо того, що «Своє» й «Чуже», «Свій» та «Інший» виступають у сучасній імагології як взаємопов'язані й взаємопроникні світи, тут «Інший» є не лише опозицією «Своєму», але й способом і формою його присутності у світі [6, с. 15]. «Таким чином, – продовжує свою думку вчений, – відбувається бінарна структуралізація світу на свій і чужий простір, свою й чужу культуру, але при цьому важливо наголосити, що (тут Д. Наливайко цитує Р. Шукурова – Ю. Б.) уявлення про чужу культуру (тобто Чужого) цілком зосереджується на власній культурі, котра в цих уявленнях виконує водночас і роль центрального чинника, і роль базової моделі, що вносить в простір Чужого невластиву йому систему координат» [6, с. 16]. Для розуміння природи й особливостей українсько-англійських літературних взаємин цей висновок має принципове значення, матеріал рецепції української літератури в англійському культурному ареалі підтверджує його практично повністю, без якихось помітних заперечень чи навіть винятків.

Ще одна особливість рецепції української літератури у Великій Британії та в англійському світі – чітка й послідовна налаштованість того, хто сприймає, на сприйняття переважно тих творів, письменників, фактів, явищ, які безпосередньо пов'язані з країною, звідки вони походять, тобто з Україною; інакше кажучи, сфокусованість на країнознавчому моменті. Думки українських митців із приводу загальнолюдських тем і вічних проблем англійців нібито зовсім не цікавлять, принаймні до них не виявляється особливого інтересу, їм не приділяється належна увага.

Тісно пов'язаний із країнознавством і зумовленою нею екзотикою, зорієнтований на представлення вітчизняному читацькому загалу переважно лише тих інонаціональних зразків, що є національно специфічними, екзотичними, не мають аналогів ніде у світі, своєрідний «нативізм», якого за традицією чекали від українських письменників в Англії. Сформувавшись із перших кроків ознайомлення з Україною й українською літературою, він зберіг своє значення й до сьогодні. Про повну «літературну незалежність» українського письменства у сприйнятті британців і англофонів говорити ще зарано, хоча ознак того, що зсув у цьому плані ось-ось може статися, з кожним роком стає дедалі більше.

Подібні явища й ситуації мали місце в минулому. Згадаймо, приміром, «романтичний нативізм» – рух американських письменників першої половини XIX ст., спрямований на освоєння й опанування національного багатства і на його відображення засобами мистецтва слова (В. Ірвінг, Дж. Фенімор Купер та ін.). Виходячи з наріжних засад і постулатів такого «нативізму», американський письменник першої третини XIX ст. Дж. К. Полдінг в есе «Національна література» звертав увагу на те, що американський автор має звільнитися від звички до імітації, насмілитися думати, відчувати й висловлювати свої почуття по-своєму. Тоді, коли цей заклик лунав, він видавався дивним. Згодом те, до чого закликав Полдінг, стало нормою, звичною справою. Від відображення американської національної специфіки й екзотики, тобто того, що відрізняло їхній світ від світу Європи, письменники США перейшли до змалювання того, що об'єднувало два світи, що рівною мірою хвилювало людей по обидва боки океану. До чогось подібного у виконанні українських митців англійська публіка ще не готова, хоча певні точки дотику вже почали з'являтися.

Зазначену проблему аж ніяк не варто розглядати як щось специфічно українське, притаманне саме сприйняттю української літератури в англофонному середовищі. З нею стикалися й продовжують стикатися не лише українці. У царині зв'язків між національними та регіональними літературами з різною питомою вагою й авторитетом на світовому рівні вона нагадує про себе постійно, із завидною регулярністю. Свого часу на щось подібне стосовно письменників Аргентини й Латинської Америки та їхнього сприйняття за межами континенту звертав увагу Х.Л. Борхес. Коментуючи цю ситуацію, І. Хассан, зокрема, пише: «Якщо б мені треба було одним реченням виразити сутність позиції Борхеса, то я зробив би це таким чином: «Що, амігос, неже ми, аргентинські письменники, настільки безмовні, обділені талантом і примітивні, що можемо писати тільки про блукаючих пампами чабанів?». Звісно, Борхес має на увазі значно більше й виражає це більш гостро та витончено <...>. Для Борхеса справді нативістське не потребує доповнень у вигляді елементів національного колориту. Борхес цілком правий, коли пише: «Мені здається, ми, аргентинці й загалом латиноамериканці, можемо писати на будь-які європейські теми без забобонів» [7, с. 435].

Нативізм відіграє позитивну роль лише на певному етапі. Проте коли цей етап завершується, він, як демонструє світовий досвід, вичерпує свої можливості, перетворюючись із рушійної сили, яка додає загальному процесу динаміки, на тягар. У такому разі краще, коли його вчасно відсувають убік, відмовляючись від штучного підтримування. Коли ж нативізм як фактор, що стримує дальший розвиток, подолано, його сильні сторони варто зберегти як один з елементів національної літературної традиції. У сфері рецепції української літератури в Англії та в англомовному культурному ареалі цей рубіж ще тільки має бути подоланий.

Англійська література XIX ст., за спостереженням низки дослідників, майже не намагалася сперечатися з поширеними в тогочасному соціально-політичному дискурсі поняттями «підлеглих», «нижчих» народів і культур. Ні про яку «культурну рівновагу сил» (К. Гірц) між «своїми» як «вищими» та «чужими» як «нижчими» не могло бути й мови. В особі таких письменників, як Т. Карлайл, Дж. Раскін, Ч. Діккенс, В. Текерей та ін. література висловлювала в художньому слові такі погляди на колоніальну експансію Великої Британії, на взаємини мешканців метрополії й колоній, які вкладалися в рамки поглядів, домінуючих на той час як у політиці британської державно-політичної еліти, так і в суспільній свідомості імперських уявлень. Розуміння України як ще одного екзотичного краю зі світової периферії, ставлення до неї з боку носіїв англійської мови, які виявили до неї інтерес, зафіксувавши його у вигляді різноманітних за змістом і формою записів і коментарів, визначалося рисами, які впливали із заснованої на євроцентричному підході моделі характерних для тієї доби стосунків між модерною західноєвропейською метрополією як визнаним «центром світу» та її віддаленими територіями, позбавленими власної ідентичності й історії, приреченими на другорядність і на роль вічного учня, неспроможного засвоїти урок як слід. Загальносвітова модель імперської культури й історичний досвід Британської імперії спрацьовували в цьому разі на всі сто відсотків. Для сприйняття України й української культури ключовим був той же підхід, який Е. Саїд характеризує такими словами: «Будучи британцем або французом у 1860-х роках, ви бачили б і сприймали Індію та Північну Африку як щось знайоме й далеке, але ніколи як щось відокремлене й суверенне» [8, с. 23]. Особливість України полягала в тому, що вона, як правило, сприймалася як щось далеке, не дуже знайоме й до того ж досить відокремлене, таке, яке не належить і навряд чи належатиме «нам».

Тут ми маємо справу з тим, що один з авторів збірника «Нові підходи до історіописання» кваліфікує як «заморська історія» [9, с. 112], акцент у рецепції якої робиться передусім на тому, що визначає її екзотичність. Екзотичність при цьому інтерпретувалася як вичерпна й самодостатня, така, яка не потребує жодних доповнень і уточнень. Погляд на українців, що ґрунтувався на такій моделі, не передбачав наявності в них як у суб'єктів, маркованих екзотикою, якоїсь окремішньої ідентичності, навіть не припускав самої можливості чогось подібного. Жодних спроб міркувати про стиль буття українців як європейський, розуміти українську культуру як феномен європейського типу, бачити в ній бодай зародковий стан того дискурсивного способу конструювання національно-культурних значень, котрий здійснює вирішальний вплив на націю й процеси націєтворення, в англомовному світі в той час, про який ідеться, не спостерігалось. Інтерес англійців до українців був спрямований на «впізнання» першими останніх, тобто на виокремлення їх із загалу екзотичних націй і народностей. При цьому про жодне «порівняння» із собою не йшлося.

Література:

1. Чижевський Д. Порівняльна історія слов'янських літератур / Д. Чижевський. – К., Видавничий центр «Академія», 2007, – 257 с.
2. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь. 1569–1999. / Т. Снайдер. – К., Дух і літера, 2012. – 464 с.
3. Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті. – Т. 1. – К., Наукова думка, 1987. – 502 с.
4. Сліпушко О. Еволюція та функціонування літературних образів у книжності Києворуської держави (XI – перша половина XIII ст.) / О. Сліпушко. – К., Аконт, 2009. – 416 с.
5. Українська література а загальнослов'янському й світовому літературному контексті. – Т. 1. – К., Наукова думка, 1987. – 502 с.
6. Наливайко Д. Актуальні проблеми структури й стратегії літературної імагології. – У зб. «Літературна компаративістика». Випуск IV. Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Частина I / Д. Наливайко. – К., Стило, 2011. – С. 4–60.

7. Хассан І. Janglican: національні літератури в добу глобалізації. – У сб.: Літературна компаративістика. Випуск ІV. Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Частина ІІ / І. Хассан. – К., Стилос, 2011. – С. 431–444.
8. Саїд Е. Імперія, географія, культура / Е. Саїд // Культура й імперіалізм / пер. з англ. – К., Критика, 2007 – 608 с.
9. Весселінг Г. Заморська історія. У зб. «Нові підходи до історіописання». За ред. П. Берка. / Г. Весселінг. – К., Ніка-Центр, 2010. – С.91–118.

Анотація

**Ю. БОНДАРЧУК. ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРЕДУМОВИ СПРИЙМАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В АНГЛІЇ**

У статті розглянуто деякі з історично вкорінених особливостей і концептуальних передумов сприймання української літератури в Англії, які ускладнювали її повноцінну рецепцію англійською мовою. Серед них виділено такі особливості, як різностадіальність у розвитку англійської й української літератур, проблема «ми» – «вони», явища контекстуальної природи та ін.

Ключові слова: рецепція, модель розвитку літератури, дуалізм, контекст, екзотика, бінарна структуралізація, нативізм.

Аннотация

**Ю. БОНДАРЧУК. ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И ПРЕДПОСЫЛКИ ВОСПРИЯТИЯ
УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В АНГЛИИ**

В статье рассмотрены некоторые исторические особенности и концептуальные предпосылки восприятия украинской литературы в Англии, которые осложняли ее полноценную рецепцию на английском языке. Среди них выделены такие особенности, как разностадиальность в развитии английской и украинской литератур, проблема «мы» – «они», явления контекстуальной природы.

Ключевые слова: рецепция, модель развития литературы, дуализм, контекст, экзотика, бинарная структурализация, нативизм.

Summary

**JU. BONDARCHUK. HISTORICAL PECULIARITIES AND BACKGROUND PERCEPTION
OF UKRAINIAN LITERATURE IN ENGLAND**

The article deals with some of the historical peculiarities and conceptual prerequisites perception of Ukrainian literature in England, which complicated its full reception in English. Among them, we can highlight, in particular, such as different stages in the development of English and Ukrainian literature, the problem of “we” – “they”, contextual phenomena of nature, and others.

Key words: reception, model development literature, dualism, context, exotics, binary structuralization, natives.

*аспірант загальноуніверситетської
кафедри світової літератури
та культури імені професора О. Мішукова
Херсонського державного університету*

ОБРАЗ ПАВУКА І ПАВУТИНИ В СТРУКТУРІ МОТИВУ «ENNUI DE VIVRE» У ПОЕЗІЇ ФРАНЦУЗЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ СИМВОЛІСТІВ

У контексті поетики символізму досить поширеними є образи павука і павутини. Незважаючи на це, існує не так багато досліджень, присвячених вивченню функціонування цього образу в контексті мотиву туги-“ennui” – одного з основних у творчості письменників-символістів. Метою статті є дослідження художнього втілення семантики образів павука і павутини у структурі мотиву “ennui de vivre”.

Зв'язок зоосимволу павука з декадентськими мотивами розглядався в західному літературознавстві, зокрема – в монографії А. Ханзен-Леве «Російський символізм» [11], де образ павука простежується в контексті розгорнутого дослідження мотивної структури поезії символізму. Х. Бар-Йосеф також згадує про значення цього образу [3] – вже у компаративному аспекті, де зоосимволіка постає як складова частина системи впливів європейського символізму на єврейську літературу. Деякі аспекти символіки павука і павутини досліджено В. Мароші [6], у працях якого ці образи розглядаються у контексті архетипу Арахни, простежується генезис і трансформація образів павука і павутини у світовій літературі. Богоборча складова античного міфу про Арахну сприяла загальному процесу демонізації образу павука у християнській традиції.

В енциклопедії «Міфи народів світу» В. Топоров підсумовує різноманітні погляди на зоосимволіку павука у світових міфологіях. Аналіз статті В. Топорова дозволяє виокремити три найширші групи уявлень.

1. Павук – це символ творення, працьовитості, ремесел. В індуїзмі Брахму називали павуком, який тче з павутини-матерії весь світ [7, с. 295]. Є міфи, де павук навчає людей ткацтва, тобто постає як культурний герой. Космогонічний міф «світового полотна» посідає важливе місце у міфотворчості письменників-символістів.

2. Павук – це символ чаклунства, жорстокості і підступності. Самі павуки широко використовувались у різноманітних магічних практиках. У християнстві павука ідентифікували з Сатаною і злом, тому що він заманює і вбиває жертву (грішника, який заплутався у його пастці). Таким чином, павук пов'язується ще й із мотивом смерті – як наслідок демонізації цього зоосимволу шляхом трансформації архетипу Арахни у християнській традиції.

3. Павук – це амбівалентний символ долі. У цьому сенсі павутину порівнювали з ниткою мойри, які плели людську долю так само, як павук – павутиння. Таким чином, простежується прямий зв'язок зоосимволу павука з архетипом мойри [7, с. 169] через мотив прядіння нитки.

Протягом еволюції цей символ зазнає значної трансформації, проте основні його якісні риси залишаються незмінними – з образом павука все ще пов'язані мотиви отрути, долі, пастки, процесу ткацтва, плетіння тощо, які контекстуально сполучаються у єдине семантичне поле переважно через зоосимвол павука. Літературознавці досліджують архетипову природу цього зоосимволу, розпочинаючи від хтонічного образу жінки-павука Арахни. Саме від цього міфу розпочинається використання символіки павуків у світовій літературі – як прямо, використанням образу павука самого по собі, так і опосередковано – через поетичну лексику, яка належить до семантичного поля павука і павутини: «У другій, протомодерністській і модерністській фазі актуалізації архетипу як метатекстуальної метафори позатекстовий час і простір стають частиною уявного і «текстового» простору, створеного суверенним суб'єктом – автором або героєм, який претендує на статус «автора». В рамках християнської культури неминуча демонізація образу Арахни і самої метафори, яка розгалужується на власне текстильну (шиття і прядіння) і демонічну» [6, с. 28]. Дослідники звертають увагу на ту ж саму рису, на якій наголошує А. Ханзен-Леве – на демонізацію архетипу Арахни. Тим не менш, це лише один архетип, з яким пов'язаний зоосимвол павука, тоді як мотив прядіння нитки доцільно розглянути не лише у контексті «текстильної» складової образу Арахни, а і як прояв архетипу мойри. Таким чином, образи павука і павутиння виявляються втіленням одразу двох архетипів, обидва з яких знайшли своє місце у символістській міфотворчості.

Внаслідок демонізації образу павука західне літературознавство відносить мотиви павука та павутиння до групи дияволичних мотивів літератури символізму [11, с. 101–102]. У нашій статті термін «дияволичний мотив» використовується відповідно до трактування А. Ханзен-Леве. Дослідник вбачає початок демонізації павука ще у творчості Ф. Достоевського, вплив образної системи якого, за словами літературознавця, простежується у творчості письменників-декадентів. Ось що пише з цього приводу А. Ханзен-Леве: «Архетиповий символ «світу-павука» посідає важливе місце у міфопоетичній космогонії» [11, с. 102]. Крім того, за А. Ханзен-Леве «світ-павук» тісно пов'язаний зі «світлом-в'язницею» через символ павутиння-пастки. А вже з цього мотиву в'язниці логічно випливає хронотоп замкнутого простору, характерний для створення мотиву туги/нудьги – “ennui”. Демонізований образ павука виходить за межі архетипу Арахни, розширюючись до змістового наповнення світу-пастки, набуваючи глобального значення.

Зв'язок символу павутиння як із космогонічним міфом «світового полотна» [11, с. 107], так і з символістською міфологією «світу-в'язниці» простежується у текстах Ф. Сологуба:

Повсюду плелась паутина,
Повсюду рабочих судьбина
В нее неизбежно вела.

(«Под солнцем страны полуденной...») [8, с. 244].

Неможливість порятунку є визначальною рисою павутиння-пастки у ліриці декадентів. Для Ф. Сологуба пасткою є саме життя, а порятунком – смерть: «...и грызет мое сердце тоска ядовитая с каждым днем все сильней да сильней, хоть бы смерть, старушонка сердитая, приходила ко мне поскорей» [8, с. 699]. «Паутину жизни рву» [9, с. 227], – пише автор у творі «Думы черные лелею...», виражаючи готовність ліричного героя обірвати життя власноруч: «И дознаться не умею, Для чего и чем живу». Саме ця неможливість віднайти своє місце у павутинні реального світу спричиняє тугу-“ennui”. Аналогічний погляд знаходимо у книзі Х. Бар-Йосеф [3, с. 143]. На думку дослідника декадентської поетики, павук символізує відчуття декадентом того, що зовнішня і внутрішня реальності є невидимою пасткою, й у людини немає іншого шансу вивільнитися з неї, окрім смерті.

Властива для лірики Ф. Сологуба міфологема смерті-рятивниці межує з богоборчими мотивами – ліричний герой готовий розірвати павутину життя власноруч, тим самим ідучи проти загальносвітового порядку. Розглядаючи поетичну творчість Ф. Сологуба як міфопоетичну єдність, поєднуємо богоборчі мотиви з архетипом Арахни через образ антропоморфного павука, зокрема у творі «Люблю блуждать я над трясиною...»: «Люблю за липкой паутиною таиться пауком» [10, с. 129]. Демонізований архетип семантично поєднується зі смертю через мотив отрути: «Судьба дала мне плоть растленную, отравленную кровь» [10, с. 129]. Така «отравленная кровь» заповнює саму сутність ліричного героя. Його неможливість знайти місце серед павутини життя, яка спричиняє тугу-“ennui”, подібна до неможливості Арахни лишатися у світі людей.

Ф. Сологуб вбачає єдину можливість порятунку у смерті, тоді як у ліриці Ш. Бодлера шлях порятунку відсутній узагалі:

Quand la pluie étalant ses immenses traînées
D'une vaste prison imite les barreaux,
Et qu'un peuple muet d'infâmes araignées
Vient tendre ses filets au fond de nos cerveaux.
("Spleen") [12].

Ці рядки з вірша Ш. Бодлера “Spleen” («Сплін») мають кілька поетичних перекладів, проте, виходячи із впливів французької літератури на російську, одним із найважливіших є саме переклад В’яч. Іванова:

Как прутья частые одной темничной клетки
Дождь плотный сторожит невольников тоски,
И в помутившемся мозгу сплетают сетки
По сумрачным углам седые пауки...
 («Сплин») [4, с. 115].

«Невольники тоски» – це образ, який з’являється у поетичному перекладі. Відсутній в оригіналі, він тим не менш свідчить про глибоке розуміння перекладачем внутрішнього сенсу ліричного твору – саме «тоска»-сплін є ключовим мотивом вірша Ш. Бодлера, а павутиння стає метафорою пастки, проте пастки не фізичної, а тієї, яку хворобливий мозок вибудував сам для себе, – павутиння нудьги/туги затьмарює розум, а павуки у поетичному перекладі постають метафорою внутрішніх демонів ліричного героя, які тримають у полоні його свідомість і підсвідомість. Проте у цьому ж поетичному перекладі втрачено інші нюанси, зокрема відсутня метафора “un peuple muet d’infâmes araignées” – «німий народ безчесних павуків». Знову антропоморфна семантична складова вказує на архетип Арахни – народ павуків “vient tendre ses filets” «ніжно плете свої сіті» у свідомості ліричного героя. Метафізичне «Я» зазнає впливу «не-Я». Водночас збережено метафору в’язниці – “prison”. Характерна особливість лірики Ш. Бодлера виражається у злитті термінів зовнішнього хронотопу (в’язниця, дощ) із хронотопом внутрішнім (“au fond de nos cerveaux” – у глибині мозку). Функціонуючи як у внутрішньому, так і у зовнішньому хронотопі, образ павука у Ш. Бодлера не втрачає свого символічного значення. У вірші “Sépulture” («Похорони проклятого поета») павуки супроводжують явища смерті та розпаду:

À l'heure où les chastes étoiles
Ferment leurs yeux appesantis,
L'araignée y fera ses toiles,
Et la vipère ses petits.
("Sépulture") [12].

Поетизація смерті, характерна для Ш. Бодлера, постає з мотиву нудьги/туги – вона переслідує людину протягом життя через внутрішніх демонів, вона не полишає і після смерті, тільки тепер пастка-павутиння із підсвідомості замінюється пасткою фізичною – смертю. Мотив безвихідності і необоротності посилюється. Знову відбувається метафоричне перенесення значень – явище фізичної смерті пов’язане із зоосимволами павуків та змії – отруйних істот, які оточують мертве тіло «проклятого поета», позабуте всіма іншими. Процес демонізації зоосимволу павука найчіткіше вирізняється саме через поєднання його зі смертю, архетип Арахни – через мотив прокляття. Як за життя, так і у смерті проклятий поет залишається у пастці метафізичного павутиння. Подібно до того, як це павутиння ув’язнювало свідомість та особистість ліричного героя у внутрішньому просторі, воно оплітає домовину у просторі зовнішньому.

У перекладі І. Анненського ці рядки передано так:

И когда на немую путину
Выйдут чистые звезды дремать,
Там растянет паук паутину
И змеенышей выведет мать.

(«Похороны проклятого поэта») [4, с. 372].

Як бачимо, у поетичному перекладі з'являється мотив сну, який у Ш. Бодлера лише проблискує – зорі “ferment leurs yeux appesantis” – стуляють важкі повіки. Процес демонізації зоосимволу павука найчіткіше вирізняється саме через поєднання його зі смертю та через суміжний мотив прокляття:

Vous entendrez toute l'année
Sur votre tête condamnée
Les cris lamentables des loups.

(“Sépulture”) [12].

“Condamné” – осуджений ліричний герой невідомою силою навіть після смерті відбуває своє покарання. Цей мотив відсутній у поетичному перекладі І. Анненського, хоча зберігається ще один зоосимвол – вовки (“loups”):

По ночам над твоей головою
Не смолкать и волчиному вою.

(«Похороны проклятого поэта») [4, с. 372].

У творчості І. Анненського у багатьох аспектах простежується прямий вплив творчості Ш. Бодлера, проте саме зоосимволи не використовуються настільки прямо – лише опосередковано, через метафоричні описи. Так само і використаний у поетичному перекладі вірша “Sépulture” («Похороны проклятого поэта») мотив сну, споріднений із мотивом смерті, є більш характерним для творчості І. Анненського, аніж для лірики Ш. Бодлера. Крім того, змінюється значення використаних образів: у поетичних перекладах І. Анненський переважно зберігав первинний сенс використаної символіки, у власних творах – створював власні асоціативні метафори. Павук втрачає свій демонічний відтінок змісту, акценти зміщуються на таку властивість павутиння, як його недовговічність – тонку павутинку дуже легко розірвати. Замість замкнутого хронотопу Ш. Бодлера і мотиву пастки-безвиході – відчуття скороминущості життя, мотив трагедії, яка поступово насувається, тривоги щодо непевного майбутнього. Замість архетипу Арахни з'являється архетип мойри – володарки долі. Повертаючись до архетипової природи образу, павутиння в І. Анненського – це нитка долі, яка може обірватися будь-якої миті:

И багровый над долиной
Загорелся поздно глаз;
Видит: радуг паутина
Почернела, порвалась.

(«Конец осенней сказки») [2, с. 40].

«Радуга» постає символом щастя, проте щастя це крихке, «павутинне». Красномовною є сама назва твору – «Конец осенней сказки», а метафоричне зображення пейзажу природи набуває глобального значення – це підкреслюється біблійним порівнянням:

Да из черного куста
Там и сям сочатся грозди
И краснеют... точно гвозди
После снятого Христа.

(«Конец осенней сказки») [2, с. 40].

Приклад використання павутиння у міфологічному значенні «нитки долі» не є одиничним. Незважаючи на суттєву відмінність змістів, у І. Анненського (як і у Ш. Бодлера) павутиння змістовно поєднується зі смертю. У вірші «Неживая» «ветки-паутинки» [2, с. 91–92] поступово вкриваються кригою від холоду. Слідом за кригою і холодом іде смерть. Через картини природи і світ речей зображено внутрішній стан присутнього у контексті творів ліричного героя, який у І. Анненського найчастіше ототожнюється із самим автором. Мотив туги впливає саме із крихкої «павутинності» життя:

Сон всегда отпускался мне скупю,
И мои паутины так тонки...

(«Старые эстонки. Из стихов кошмарной совести») [2, с. 202].

Ця фраза залишається незавершеною, проте і тут використовується лексика, яка посилює відчуття тривоги та вказує на трагічне звучання і можливу катастрофу – «так тонки». Ліричний герой не впливає на метафізичний процес прядіння нитки – його доля перебуває у руках певної вищої сили, яка в ліриці І. Анненського залишається не персоналізованою, абстрактною. Водночас чітко вирізняється архетип мойри – володарки людської долі. Цей архетип також пов'язаний із мотивом смерті – раптової та непередбачуваної, що характерно для творчості І. Анненського. На відміну від поетичного доробку Ш. Бодлера, перекладачем якого був І. Анненський, образи павука та павутиння втрачають своє демонічне значення. Зникає диявольський мотив павутиння-пастки, смерть сприймається як невідворотний етап завершення людського існування, а мотив розпаду замінюється мотивом раптовості.

Мотив прядіння нитки трапляється і у творчості В. Брюсова, що споріднює його лірику з деякими мотивами поезії І. Анненського:

Те сны! как паутиной нитью
Они над памятью давно,
Кружась, легли, и по нایتю
Я сам вертел веретено.

(«Люблю в закатном замираньи...») [5, с. 423].

«Паутиная нить» сновидіння поступово перетікає у нитку самого життя, проте, на відміну від ліричного героя І. Анненського, ліричний герой В. Брюсова тримає та змотує цю нитку власноруч. Мотиви сновидіння присутні й тут, проте зараз ліричний герой стає не іграшкою в руках вищої сили – мойри, а господарем власної долі.

Окрім метафори людського існування, мотив павутиння у поезії символізму має і ширше значення – акцент на включенні в символістський текст «світу речей», «не-Я» призводить до використання метафорики тексту у сенсі зіткнення поетичного «я» через текст зі світом. І. Анненський у статтях «Що таке поезія?» і «Про сучасний ліризм» уживає ці метафори як репрезентації істинного «символу» як способу зв'язку світів: «З одного боку – я, як герой на скелі, як Манфред, демон; я політичного борця; з іншого я, тобто кожен, я вченого, я, як промінь у макрокосмі; я Гюї де Мопассана і людське я, яке не шукає самотності, а навпаки, боїться його; я, яке вічно тче свою павутину, щоб ця павутина торкнулася хоч краєм своєї райдужної сітки іншої, настільки ж безнадійно самотньої і тремтливої у порожнечі павутини; не те я, яке протиставляло себе цілому світу, який ніби його не зрозумів, а те я, яке жадібно шукає можливості увібрати в себе цей світ і стати їм, роблячи його собою» [1, с. 206]. Символ павутиння набуває важливого значення у символістській космогонії, зберігаючи при цьому генетичний зв'язок з архетипами Арахни і мойри через мотив прядіння нитки.

Отже, можна зробити висновок про використання зоосимволу павука у творчості письменників-символістів переважно у демонізованому значенні – темна хтонічна істота, яка пов'язана зі смертю та супроводжує її. Що ж до павутиння, з'являється кілька основних груп значень. По-перше – це павутиння-пастка, вирватись із якого неможливо. Інколи пасткою стає саме життя, як це у ліриці Ф. Сологуба, інколи пастка існує у підсвідомості ліричного героя – це виявляємо, зокрема, у творчості Ш. Бодлера. Друге значення – павутинка як нитка долі. Найбільш яскраво це виявляється у віршах І. Анненського. Незважаючи на відмінності у змістовому наповненні, образ павука зберігає свою архетипову природу, яка бере свій початок в античній міфології. Образ павука пов'язаний одразу з двома архетипами:

- 1) архетип Арахни зазвичай виражається через богоборчі мотиви, а також мотиви прокляття і відчуження;
- 2) архетип мойри набуває символічне значення павутини як нитки долі, яка може обірватися будь-якої миті.

Обидва архетипи у декадентській літературі функціонують у контексті більш широкого мотиву нудьги/туги, який у досліджуваних випадках впливає із розуміння швидкоплинності життя та неможливості віднайти своє місце у світі, вирішити протиріччя між власним «Я» та навколишнім світом. У більш широкому сенсі образ павутиння формує важливу частину символістської космогонії – через метафору світового полотна.

Література:

1. Анненский И. Книги отражений / И. Анненский. – М. : Наука, 1979. – 679 с.
2. Анненский И. Полное собрание стихотворений / И. Анненский. – 219 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=176046.
3. Бар-Йосеф Х. Коты и паутина в декадентском искусстве / Х.Бар-Йосеф // Бар-Йосеф Х. Еврейская традиция, европейский декаданс и русский символизм в творчестве Хаима Нахмана Бялика, или Хаим Нахман Бялик, европейский декаданс и русский символизм. – С. 141–145. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.hamutalbaryosef.com.
4. Бодлер Ш. Цветы зла / Ш. Бодлер ; под ред. Н. Балашова. – М. : Наука, 1970. – 480 с.
5. Брюсов В. Собрание сочинений в семи томах. Т. III. Стихотворения 1918–1924, стихотворения, не включавшиеся В.Я. Брюсовым в сборники 1891–1924 / В. Брюсов ; под ред. П.Г. Антокольского и др. – М. : Худож. лит-ра, 1974. – 690 с.
6. Мароши В. Паук за работой: архетип Арахны в рефлексивной имагологии литературы / В. Мароши // Имагология и компаративистика. – № 2/2014. – С. 17–33.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия : в 2-х т. / [гл. ред. С.А. Токарев]. – М. : Советская энциклопедия, 1988. – Т. 2. К – Я. – 719 с.
8. Сологуб Ф. Полное собрание стихотворений и поэм : в 3-х т. Т. 1: Стихотворения и поэмы 1877–1892 гг. / Ф. Сологуб. – СПб. : Наука, 2012. – 1206 с.
9. Сологуб Ф. Полное собрание стихотворений и поэм : в 3-х т. Т. 2. Кн. 1: Стихотворения 1893–1899 гг. / Ф. Сологуб. – СПб. : Наука, 2014. – 992 с.
10. Сологуб Ф. Полное собрание стихотворений и поэм : в 3-х т. Т. 2. Кн. 2: Стихотворения 1900–1913 гг. / Ф. Сологуб. – СПб. : Наука, 2014. – 807 с.
11. Ханзен-Лёве А. Русский символизм. Система поэтических мотивов. Ранний символизм / А. Ханзен-Лёве ; [пер. с нем. С. Бромерло, А.Ц. Масевича и А.Е. Барзаха]. – СПб. : Академический проект, 1999. – 512 с.
12. Baudelaire Ch. Les Fleurs du Mal / Ch. Baudelaire [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://royallib.com/read/Baudelaire_Charles/Les_Fleurs_Du_Mal.html.

Анотація

**А. ОНОПРИЄНКО. ОБРАЗ ПАВУКА І ПАВУТИНИ
У СТРУКТУРІ МОТИВУ “ENNUI DE VIVRE” У ПОЕЗІЇ СИМВОЛІЗМУ**

У статті на матеріалі окремих ліричних творів російських та французьких письменників розглядається специфіка використання образу павука і павутиння у ліричному творі. Досліджується значення архетипу павука у міфотворчості поетів-символістів та місце образу павука та павутиння у структурі мотиву “ennui de vivre” у творчості письменників-декадентів.

Ключові слова: павук, павутиння, архетип, зоосимвол, декаданс.

Аннотация

**А. ОНОПРИЕНКО. ОБРАЗ ПАУКА И ПАУТИНЫ В СТРУКТУРЕ МОТИВА “ENNUI DE VIVRE”
В ПОЭЗИИ ФРАНЦУЗСКИХ И РУССКИХ СИМВОЛИСТОВ**

В статье на материале отдельных лирических произведений русских и французских писателей рассматривается специфика использования образа паука и паутины в лирическом произведении. Исследуется значение архетипа паука в мифотворчестве поэтов-символистов и место образа паука и паутины в структуре мотива “ennui de vivre” в творчестве писателей-декадентов.

Ключевые слова: паук, паутина, архетип, зоосимвол, декаданс.

Summary

**A. ONOPRIENKO. THE IMAGE OF A SPIDER AND SPIDERWEB IN THE STRUCTURE
OF THE MOTIF “ENNUI DE VIVRE” IN THE POETRY OF FRENCH AND RUSSIAN SYMBOLISTS**

This article is based on the material of particular lyric works of Russian and French writers and presents the peculiarities of using of the image of spider and spiderweb in lyrics. The importance of the archetype of a spider in myth-making of Symbolist poets and place of the image of a spider and spiderweb in the structure of the motif “ennui de vivre” in the works of decadent writers are studied.

Key words: spider, spiderweb, archetype, zoo-symbol, decadence.

кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник
відділу української філології
Науково-дослідного інституту
українознавства
Міністерства освіти і науки України

САКРАЛЬНІ СИМВОЛИ ТРОЯНДИ І ШИПШИНИ У ВИБРАНІЙ ТВОРЧОСТІ ВІРИ ВОВК: РОМАНО-ГЕРМАНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Опозиція сакрального/профанного перспективно розробляється сучасною українською гуманітаристикою, проте для повнішого аналізу бракує комплексного розгляду явища народного католицизму (релігійного дуалізму), а саме його провідних символів, які перейшли з церкви до буденного вжитку. Зокрема, це троянда. У попередній статті [17] розглянуто європейський і східний контекст троянди, різноманітність значень цього символу відповідно до специфіки творчості української письменниці в Бразилії Віри Вовк (автонім Віра Лідія Катерина Селянська, 1926 р. н., Борислав, з 1952 р. – Ріо-де-Жанейро), у чій текстх поєднані український, бразильський, германський, античний та інші мотиви, символи, архетипи, ремінісценції тощо. Підсумовуючи, варто зосередитися на семантиці названої квітки у католицизмі як конфесії, рідній В. Вовк (греко-католицьке віровизнання) і тій, серед якої формувалася творча індивідуальність письменниці (римсько-католицьке – у Німеччині та Бразилії, германський та романський контексти).

Творчість В. Вовк розглядалась у компаративному аспекті (Ю. Григорчук, І. Жодані, Т. Карабович, О. Смольницька та ін.), у контексті Нью-Йоркської групи (Н. Анісімова, О. Астаф'єв, А. Дрозда, Т. Карабович та ін.), причому переважно прозова (Л. Залеська Онишкевич, І. Калинець, Н. Козіна, С. Майданська, Л. Тарнашинська, В. Шевчук та ін.); дослідження поезії цієї авторки: О. Астаф'єв, Б. Бойчук, М. Коцюбинська, Н. Науменко, С. Ожарівська, Т. Остапчук, Б. Рубчак, З. Чирук та ін. Але з огляду на дуже плідну працю В. Вовк і постійно створювані письменницею нові тексти, а також синтетичний характер певних її шедеврів (перетікання мотивів у поезії та прозі) слід докладно зупинитися на контекстуальному питанні. Зокрема, варто виокремити таке питання компаративістики, як поетичний діалог.

Мета – дослідити символ троянди у вибраних поетичних і прозових творах В. Вовк із позицій сакрального, розглянувши романський (іспанський, каталонський) і германський (середньоанглійський, німецький) контексти. Завдання: 1) здійснити порівняльний лінгвістичний аналіз лексем «квітка», «шипшина» у романських і германських мовах, контекстуально проаналізувати можливості поетичного перекладу вислову «олександрійська троянда», залучивши приклади іспанської і каталонської поезії; 2) простежити імпліцитну символіку троянди у текстах В. Вовк; 3) порівняти троянду і шипшину у згаданій письменниці, а також в інтерпретації М. Рильського. Вибір каталонської мови як додаткової можливості компаративного аналізу мотивується спорідненістю романських мов і культур, а також широкою географією подорожей В. Вовк (Європа, Америка, Схід). Особлива фонетика каталонської мови (подібна до французької), а також спорідненість лексики з провансальською перспективні для аналізу, особливо враховуючи наукові розвідки В. Вовк про куртуазну літературу і знання письменницею португальської, іспанської, латинської, французької та ін. мов.

Троянда дуже часто згадується в іберійській лінгвокультурі (в іспанській це й тема солов'я і троянди [13], запозичена від арабів; те саме – у провансальській поезії). Іспанською «квітка» (*flor*) жіночого роду [14], аналогічно – португальською, французькою, каталонською та ін. (як богиня Флора), символіка троянди (та інших квітів) в іберійській літературі фемінінна. Проте наявна й неоднозначність, бо у змальованні троянди також залучається маскулінний аспект (нижче проаналізовано христологічний зміст). В іспанському пісенному фольклорі троянда (*rosa*) означає любов, кохання, але, як і всі любовні символи саме у цій традиції, отожднюється із поховальними обрядами (певно, це відгомін звичаїв Стародавнього Риму: розалії – культ мертвих [1, с. 224]); червона троянда означає і всепереможну любов, і Страсті Господні [9, с. 644]. Отже, це Христова квітка. Усепереможна любов – тому що Ісус Христос воскрес із мертвих, смертю смерть поправши, до того ж саме це поняття і є сутністю християнства. Порівняно із цим символом шипшина (*escaramujo*) більше профанна – закоханість [9, с. 640]. Це важливо враховувати, аналізуючи троянди (рожі) і шипшини у текстах В. Вовк.

Анонімні твори ілюструють складність і релігійний підтекст квіткового символу. Так, у кастильській народній пісні “Eres como la rosa...” сказано до адресатки: “Eres como la rosa de Alejandria, / morena salada, / de Alejandria, / colorada de noche blanca de día, / morena salada, / blanca de día” [9, с. 374]. Поетичний переклад: «*Tu сама як троянда, / ружа ерихонська, / о брюнетко красна, / руже ерихонська: / уночі – шарлатна, / а удень – біла, / о брюнетко красна, / ти удень – біла*» [11, с. 1].

Ця проста, здається, пісня містить складну символіку (улюблений прийом, що використовує Віра Вовк). В оригіналі “*la rosa de Alejandria*” дослівно означає «олександрійська троянда», але цей вислів перекладається залежно від контексту. Тут мається на увазі ерихонська троянда (“*Rosa de Jerico o planta de resurrección*” [9, с. 622], тобто «рослина воскресіння»), чий білі пелюстки, за легендою, почервоніли від Христової крові [9, с. 622]. Також олександрійською у піснях називали дамаську троянду (астурійська пісня, де наявна зменшувальна лексема –

“*rosita de Alejandria*” [9, с. 619]). Слово “*morena*” у цитованому творі означає брюнетку, а ще – смагляву (звідси «мавр», «моріски» тощо). З огляду на те, що пісня кастильська (а кастильці світлошкірі та світловолосі), у перекладі вжито перший варіант. Прикметник “*colorada*” означає «вогненна», «червона», «різнобарвна». За змістом у поетичному перекладі вжито варіант «шарлатний», враховуючи католицьку символіку. Отже, у цій пісні символіка біблійна.

Олександрійська троянда – це символ, що відомий і каталонській поезії. Так, у вірші Жасіна Бердаге-і-Сантало (Jacint Verdaguer i Santaló, 1845–1902 pp.) «Диво (містерія? дослівно *la fira* – «вистава», «ярмарок», «показ») святого Георгія» (“*La Fira de la Sant Jordi*”) про інтерпретацію життя покровителя Каталонії (до речі, як і Королівства Арагон, Англії тощо), сказано, що “*rosa alexandrina*” цвіте без колючок (“*que floreixen sense espina*” [1]), причому вона походить із Палестини (“*també les de Palestina*” [1]). Отже, і у тут, вочевидь, має місце натяк на срихонську троянду, а отже, на Христа. Але усталений епітет «троянда без колючок» означає Діву Марію, і походить із латинської мови (***Rose sina spina***). Для порівняння – переклад середньоанглійського гімну Діві Марії (XIII – XIV ст.):

*Прекрасний сяє лик вгорі
Velut maris stella,
Цей лик ясніший від зорі,
Parens et puella:
Молюсь Тобі – зверни Свій Лик,
О Леді, Сонця світлий лик,
Tam pia,
Тебе назве молитви крик
Maria.*

*Принісла цьому світу гріх
Eva peccatrice,
Та постраждав Господь за всіх,
De te genetrice.
Від ave повернулось все,*

*І зникла тьма, і день несе
Salutis;
Твоя нас доброта спасе,
Virtutis.*

*Ти цвіт одвічний і зоря,
Rose sine spina,
Ти Мату Господа Царя,
Gratia divina:
Ти всім спасіння принесеш,
Ти райське світло нам зіллеш
Electa:
О Диво добра, Мату es
Effecta [7, с. 1–2].*

Латинський глосарій: *Velut maris stella* – як морська зірка. *Parens et puella* – тут: Мати (дослівно: «та, що народила») і Діва («цнотлива»). *Tam pia* – тут: добра (милостива, благословенна, блага). *Eva peccatrice* – Єва-грішниця. *De te genetrice* – Ти (Йому) Мати (тобто «народила»). *Ave* – радуйся, вітаємо. *Salutis* – привіт (знак). *Virtutis* – Чеснота; Досконалість; Доброта; Цнота. *Rose sine spina* – Троянда без колючок (шипів). *Gratia divina* – Божественна Милість; Обраність. *Effecta* – завершення; тут – Чудо, Диво [7, с. 2–3].

В інших середньоанглійських гімнах Діва Марія також часто порівнюється із трояндою (*rose*) [10]. Таким чином, в обох випадках і романський, і германський контексти базуються на католицькій традиції, латиномовних формулах, які стають асоціаціями з Богоматір’ю.

Творчий стиль В. Вовк оригінальний і водночас вкладається у систему мистецтва не тільки ХХ ст. (наприклад, поезія Т. Еліота, бразильських і португальських авторів як приклад лаконізму), а й іберійської фольклорної традиції. Як зазначав про народну іспанську поетику А. Гелескул, її особливість – це «*мистецтво говорити мовчки*» [6, с. 24]. Як доказ дослідник наводить середньовічну «пісню без слів», прикметну щонайменше п’ятьма рядками у двох строфах, підсумовуючи: «*От і все. Решта – беззвучний плач*» [6, с. 24]. Те ж саме можна сказати про певні жанри романського фольклору (культивованого у літературі) та про творчість Віри Вовк, де важливе кожне слово, яке набуває ознак символу і вимагає контекстуального аналізу (реалізація мікроконтексту в макроконтексті).

Так, в автобіографічному романі В. Вовк «Духи й дєрвіші» (1956 р., досліджували: Ю. Григорчук, Н. Козіна та ін. [7; 11]) символ троянди має католицьку конотацію – наприклад, молитва до покровительки авторки (і ліричної героїні), статуї святої Терези з Лізьє або Терези Малої Дитятка Ісуса («*Терезі з Лізьє*» [2, с. 86]): «*Свята Терезіє, скинь мені одну троянду...*» [2, с. 86]. Із цим перегукується образ-символ «*іспанського трояндового куца*» [2, с. 88], що порівнюється із щастям: «*Буваю щасливою, Орисю, на миг метеликового крильця, бо іспанський куц рожі розцвітає тільки на Свят-Вечір, а пізніше одягається в колючки. Та навіть ті промінні хвилини такі обдумані, майже вираховані*» [2, с. 88]. Це і є принцип католицьких святих, причому аскетів: те, що профанне оточення вважає нещастям чи неуспіхом, для обранців є щастям (самозречення, альтруїзм, аскетизм, духовне збагачення). Приклад – один з улюблених письменницею святих, неодноразово згадуваний у різних творах, Франциск Ассізький, «Франческо з Асизу». Відома перекладачка, письменниця, богослов, терціарій домініканського ордену Нагала Трауберг (1928–2009 pp.) зазначала приклади спроб батьків (від себе можна додати: і оточення взагалі, причому з найкращих намірів) відмовити дітей від християнства, причому в історичному контексті, стверджуючи, що так було завжди, у православ’ї та католицизмі: «*наприклад, Антоній Великий, преподобний Феодосій, Катерина Сієнська, Франциск Ассізький... Усі чотири історії у батьків-християн. І все про те, що у всіх діти – люди як люди, а моя дитина – кретин. Феодосій [Печерський. – О.С.] не хоче вбиратися так шикарно, як годиться йому за класом, і багато сил та часу віддає добрим справам. Катерина щоденно піклується про хворих*

і бідних, спить по годині на добу, замість того, щоб гуляти з подружками і поратися в обійсті. Франциск відмовляється від веселого життя і батьківської спадщини... Бо ж такі штуки завжди вважалися ненормальними. Ну а зараз, коли поняття «успіх», «кар'єра», «везіння» стали практично мірилом щастя, – тим паче. Тяжіння світу дуже сильне. Такого не буває майже: «встати на голову», за Честертоном, і так жити» [18].

Показова деталь роману: героїня отримує у подарунок книгу «Еспанський трояндовий куш». Троянда і книга як приклади християнської стійкості, а також сублімації, практикуються у каталонській традиції: 23 квітня, на день святого Жорді (Sant Jordi), який переміг дракона у місті Монблані [19], жінкам дарують троянди, а чоловікам – книги, бо за легендою на місці пролітої драконової крові виросла прекрасна троянда, а врятована героєм принцеса подарувала святому Георгію книгу, яку читала [21] (червона троянда = рана – стійке порівняння в іберійській поезії [14]). Цей день ототожнюється і з днем закоханих, у Барселоні традиційно влаштовуються вчистості. В українській традиції святий Юр (тобто Георгій) також описується В. Вовк як захисник Батьківщини (казкова поема «Земля іскриста», 2016 р.), але троянда і книга є саме романськими його атрибутами. Книга, подарована героїні «Духів й дервішів», означає розраду воїну під час випробовувань (оскільки описана Віра, як і сама авторка, тримається шляху воїна і водночас інтелектуала). Таким чином, це маскулітний символ. Із книгою (або трояндою) часто у парі меч.

Описаний «еспанський трояндовий куш», який розквітає тільки на Святвечір, означає Христову троянду й нагадує однойменну новелу Сельми Лагерлеф про цю квітку всепрощення та любові, яка розквітає на Різдво вночі і дарує милосердя навіть грішникам (родині розбійників). Отже, це архетиповий символ.

Популярний образ-символ троянди сприяє і поетичному діалогу, що створює нові можливості для компаративістики. В. Вовк часто вживає імпровізовану форму поетичного діалогу (бесіди з друзями – збірка «Коляда на Щедрий вечір»); поєднує або свідомо контрастує поезію і прозу (у повісті «Спілкування з опалевим метеликом», 2012 р., «метеличка» Морфо звертається до професора у формі верлібрів, тоді як приземлений адресат – лише прозою); практика обміну віршованими репліками відома з її безпосереднього досвіду (спілкування з Оленою Колодій, найбільшою поетесою штату Парана; професором і поетом Тадеєм Карабовичем та ін.). Так, відповіддю на мій вірш «Диво з трояндою» стала поезія В. Вовк «Троянда». Повні тексти обох поезій:

Ольга Смольницька

21 березня 2017 р.

Диво з трояндами

(за мотивами іспанських і німецьких житійних

легенд, а також картин на ці сюжети)

Міракло ти відкриєш рожеквіт –
Коштовності підвісу.
В твоїй душі – багрянний літ і спліт,
Немов у Діоніса.

Пророкували ружі мирні глиб,
(Еспанський наспів лине...)
Несеш душі ти вистражданій хліб,
Обгризену скорину,

Надломлену – невломлену – хто зна?
Та має цвіт dospіти:
Пелюсток запалає білизна,
І плодом стануть квіти.

Суворий зір я бачила святих –
Німецьким словом диво...
В плащах, пелéнах, грубих чи тонких,
Еспанські переливи.

Гірлянди на вакхічні схожі ті –
Але не дармовиси.
Ти помиливсь у буйній самоті:
Цей квіт – не Діоніса [16, с. 1].

Віра Вовк

(лист від 22 березня 2017 р.)

Троянда

(Ользі Смольницькій)

*Верандою пнеться шишишина
Скупатися в світлі.*

*У тіні цвіте троянда,
Сіє пахоці садом,
Жезлом цісарським сяє,
Короною ста пелюсток
На подіб'я скарбниці
Береже серцевину.*

*Верандою пнеться шишишина.
Будь трояндою! [5]*

Перспективне у мистецькому плані й католицьке *диво* (чудо) з трояндами (нім. *Rosenwunder*, португ. *o milagre das rosas*, іспан. *el milagro de las rosas*), обігране В. Вовк у поезіях, присвячених святым жінкам (збірка «Жіночі маски», 1994 р., польською передав і видав Т. Карабович, 2014 р.; дослідження образності: [20]). У переносному значенні названа ідіома – це свята брехня (у порятунк інших), яка виявляється правдою. Житійний вірш «Єлизавета Тюрінгська» присвячений однойменній святій, яку ще називають Єлизаветою

Угорською (докладно: [17]), що допомагала голодним хлібом. На вимогу чоловіка – «*грізного володаря*», який наказує варті «*відібрати кожну хлібину*» [3, с. 70], стається диво: «*я розгортаю плащ / у ньому лиш – / троянди*» [3, с. 70]. У вірші не сказано про питання стражів (що Єлизавета несе) і про відповідь святої (троянди), але сутність дива, ірраціонального і водночас логічного, зрозуміла. В іконографії троянда як атрибут часто пов'язується й з іншими святими: Агати з Катаньї (Сицилійська), святої Барбари, Анни Катарини Еммерік, Цецилії Римської, Тереси Авільської, Терези з Лізьє, св. Рози з Ліми (описаної В. Вовк у згаданій збірці) та ін.; диво з трояндами фігурує у життях св. Доротеї (Dorothea), Касильди Толедської (Сарацінки), Ізабелли Португальської (Арагонської), Ріти Кашійської, святого Дієго з Алькали (Fray Diego de San Nicolás O.F.M., або Diego de Alcalá) та ін.; усього з трояндою зображаються близько 56 святих [22]; можна згадати францисканську терціарку (Італія) Розу з Вітербо (Santa Rosa de Viterbo), наваррського святого San Veremundo o Bermudo та інші реальні постаті, з якими легендарно пов'язане назване диво.

Інше питання – значення шипшини у творчості цієї письменниці. Український і германський контексти шипшини у В. Вовк вимагають етимологічного розгляду. Зокрема, письменниця вживає гуцульські діалектизми, причому для ілюстрації реалій, відсутніх в інших регіонах України та в інших країнах. Так, 1957 р., відповідаючи критику своїх творів Йосипу Зерниченку, авторка зазначала даремність його обурення словом «глогорожа», пропонуючи додати зноски незнайомих лексем – так, «*глогорожа – це рід шипшини*» [4, с. 223].

Німецькі варіанти назви шипшини різноманітні: Dornbusch, der Hagebutte, der Heckenrose, Heiderose, die Hunds-Rose (Hund(s)rose, дослівний переклад латинської назви «собача троянда», Rosa canina, так само в англійській – dog rose), та ін. Шипшина червоно-брунатна (Rosa rubidiosa): die Wein-Rose (від слова «вино»), інші різновиди: Zaun-Rose, die Apfel-Rose тощо.

Але що означає шипшина у цитованому вірші В. Вовк? З одного боку, зрозуміло: дика троянда прагне до росту до культурної троянди, з іншого – не все так просто. Це профанне, яке тягнеться до сакрального – «*королеви квітів*», троянди у славі, у короні, але ця квітка-мета зберігає свою тасмницю, оскільки Господь (як і творчість) непізнаний. У католицизмі іконографія Христа і Матері Божої – у коронах і у королівських шатах. Трояндовий вінчик може сприйматися візуально (а отже, асоціативно) як вінець. Шипшина розвивається у троянду – точніше розвинеться, якщо поставиться до цього з відповідальністю. Це розвиток язичницької душі у християнську (або набуття молодістю індивідуальністю зрілості), а також шліфування власних умінь, талантів, здібностей. Водночас шипшина означає природне начало – не дарма М. Рильський, якому її кущ нагадував молодість, аргументував: «*усі оті культурні, / Французькі, поліантові та чайні, / Гібридно-чайні, з назвами складними, / Все більше іноземними, – усі / Праматір'ю своєю називають / Оцю звичайну, просту, польову, / Що люди вчені, мудрі та невдячні / Собачою назвали по-латині. / Усі ясновельможні ці сорти / Прищеплені до неї, до шипшини, / З її коріння живляться, братове!*» [15, с. 288]. Цей поет, згідно із традицією німецьких романтиків, порівнював її із фольклором, адже з пісні виросло класичне мистецтво: «*Шипшину й пісню не віддам нікому!*» [15, с. 289]. Таким чином, у письменника шипшина – це внутрішнє начало, а також і натяк на питому культуру (цілком можливо, що українську). Це юність мистецтва. Цікаво, що М. Рильський, знавець і перекладач французької літератури (зокрема, його рання творчість, як і інших неокласиків, містить мотиви парнасізму), міг використати ще один аспект троянди (тут – дикої) – юність, як в іспанській поезії [14], тобто тут романський контекст універсальний, незалежний від національної специфіки.

Отже, здійснений компаративний аналіз української, іспанської, каталонської традицій виявив, що у В. Вовк і у фольклорних творах романських культур символ троянди означає *кров* (дракона, змія – тобто сатани, язичництва і взагалі злих сил – у випадку святого Жорді або Георгія-Юра), *кохання* (чи любов до Всевишнього, християнське самозречення), *жертвність чи офіру* (вірянин жертвує сам себе; дракон стає жертвою як подолані пристрасті) і ключовий концепт – *віру*. У романській поезії, яка спирається на католицькі традиції, таке виокремлення особливо чітко помітно. Показово, що асоціативно на перший план виступає саме червоний колір, хоча він може прямо не згадуватись (у поезії В. Вовк). На крові переможеного чудовиська розквітає троянда, тобто Христова слава. Це означає і повернення гармонії світу – один із наскрізних мотивів творчості В. Вовк. Германський контекст, поєднаний із гуцульським, сприяє не тільки підтвердженню маріологічного змісту символу троянди, а й вичленуванню додаткової конотації в аналізі символу шипшини у цієї письменниці, причому протистояння шипшини і троянди може сприйматись і як діалог: вірянин молитовно звертається до Бога. Робота має перспективу продовження з огляду на глибоку різнокультурну символіку, вживану В. Вовк у творах, зокрема нових, неопублікованих, причому в португаломовному контексті.

Література:

1. Бидерманн Г. Энциклопедия символов / Ганс Бидерманн ; пер. с нем. – М. : Республика, 1996. – 336 с.
2. Вовк В. Духи й дервіші / Віра Вовк // Знамено, повісті і романи. – Львів : БаК, 2011. – С. 86, 88.
3. Вовк В. Жіночі маски // Kobiesce maski ; пер. з укр. мови Т. Карабович. – Люблін, 2014. – 148 с.
4. Вовк В. Спогади / Віра Вовк. – К. : Родовід, 2003. – 456 с.
5. Вовк В. Троянда / Віра Вовк // Лист до Ольги Смольницької від 22 березня 2017 р. (з особистого архіву О. Смольницької).
6. Гелескул А.М. Испанская песенная поэзия / А.М. Гелескул // Испанская народная поэзия ; сост. Н.Р. Малиновская и А.М. Гелескул. – М. : Радуга, 1987 р. – С. 24.

7. Гімн Діві Марії (A Hymn to the Virgin), бл. XIII – поч. XIV ст.) / пер. із середньоангл. і лат. О. Смольницької. – К., 2012. – 3 с. (з неопублікованого архіву О. Смольницької).
 8. Григорчук Ю.М. Проза Віри Вовк: виміри сакрального / Ю.М. Григорчук. – Брустурів : Дискурсус, 2016. – 364 с.
 9. Испанская народная поэзия : [сборник] / сост. Н.Р. Малиновская и А.М. Гелескул. – М. : Радуга, 1987 р. – 672 с.
 10. Из середньоанглійської мови. Релігійні гімни [білінгва] / пер. із середньоангл. і лат. О. Смольницької. – К., 2012. – 7 с. (з неопублікованого архіву О. Смольницької).
 11. Кастильська народна пісня «Ти сама як троянда...» (“Eres como la rosa...”) / пер. з іспан. О. Смольницької. – 2015. – 1 с. (з неопублікованого архіву О. Смольницької).
 12. Козіна Н. Філософська основа та поетика романів Віри Вовк «Вітражі» і «Старі панянки» / Н. Козіна // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори). – 2010. – Вип. 7. – С. 32–47. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://prosvita-ks.co.ua/kozina-n-filosofska-osnova-ta-poetyka-romaniv-viry-vovk-vitrazhi-i-stari-panyanky>.
 13. Кутьєва М.В. Лексико-семантические трансформации сквозных образов испанской поэзии в русских переводах / М.В. Кутьєва // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия «Русский и иностранные языки и методика их преподавания». – 2014. – № 4. – С. 104–113.
 14. Кутьєва М.В. Цветы в испанской поэзии: символы и перевод / М.В. Кутьєва // Испания и Россия: диалог культур в свете современной цивилизационной парадигмы : Междунар. науч.-практ. интернет-конфер. – Красноярск : Сибирский федеральный ун-т, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://conf.sfu-kras.ru/conf/srgu/report?memb_id=1109.
 15. Рильський М. Шипшина / Максим Рильський // Зібрання творів : у 20-ти тт. Т. 4. Поезії. 1949–1964. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 288–289.
 16. Смольницька О. Диво з трояндами / Ольга Смольницька. – Автор. комп. набір. – 2017. – 1 с. (з неопублікованого архіву О. Смольницької).
 17. Смольницька О. Каголицький символ троянди у поезії Віри Вовк (Ріо-де-Жанейро): контекстуальний підхід / Ольга Смольницька // Теоретична і дидактична філологія. – 2017. [У друці].
 18. Трауберг Н. Христианство – это очень неудобно / Н. Трауберг, беседовала Е. Борисова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pravmir.ru/stat-content/sc_printer_4175.html.
 19. 23 d’abril: Dia de Sant Jordi, del llibre i de la rosa [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gencat.cat/cooperacioexterior/cce/recursos/present_sjordi_cat.pdf.
 20. Karabowicz T. Idiomatyczny dyskurs prawdy w tomiku wierszy poetki Wiry Wowk Kobiece maski / Tadeusz Karabowicz // Wira Wowk. Kobiece maski. – Люблін, 2014. – С. 139–144.
 21. La Llegendra de Sant Jordi [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.setmanamedieval.cat/llegenda.php>.
 22. Rosenheilige – Heiligen gewidmete Rosen, Heilige mit Rosenattribut, Heilige, von denen Rosenwunder berichtet werden – Namenstage, Gedenktage [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.welt-der-rosen.de/personen/rosen_heilige.html.
- Джерело ілюстративного матеріалу:**
1. Poemes catalans sobre Sant Jordi [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.xtec.cat/~mdomingo/stjordi/poemes.htm>.

Анотація

О. СМОЛЬНИЦЬКА. САКРАЛЬНІ СИМВОЛИ ТРОЯНДИ І ШИПШИНИ У ВИБРАНІЙ ТВОРЧОСТІ ВІРИ ВОВК: РОМАНО-ГЕРМАНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

У статті досліджується символіка троянди і шипшини як дикої троянди у текстах української письменниці у Бразилії Віри Вовк. Для висвітлення значень троянди наводяться теоретичний і практичний, зокрема перекладознавчий, аспекти. Опрацьовано джерела англійською, іспанською, каталонською, латинською, німецькою, польською мовами.

Ключові слова: символ, католицизм, релігійність, троянда, контекст.

Аннотация

О. СМОЛЬНИЦКАЯ. САКРАЛЬНЫЕ СИМВОЛЫ РОЗЫ И ШИПОВНИКА В ИЗБРАННОМ ТВОРЧЕСТВЕ ВЕРЫ ВОВК: РОМАНО-ГЕРМАНСКИЙ КОНТЕКСТ

В статье исследуется символика розы и шиповника как дикой розы в текстах украинской писательницы в Бразилии Веры Вовк. Для освещения значений розы приводятся теоретический и практический, в частности переводоведческий, аспекты. Обработаны источники на английском, испанском, каталонском, латинском, немецком, польском языках.

Ключевые слова: символ, католицизм, религиозность, роза, контекст.

Summary

О. SMOLNYTSKA. SACRAL SYMBOLS OF ROSE AND SWEETBRIER IN THE SELECTED WORKS OF VIRA VOVK: ROMANIC-GERMANIC CONTEXT

The article analyzes the symbolic of roses and sweetbrier as wild rose in the texts of the Ukrainian writer in Brazil Vira Vovk. The semantic and connotations of the rose are lighted up by the providing in the theoretical and practical, translational, aspects. The sources in English, Spanish, Catalan, Latin, German and Polish languages are processed.

Key words: symbol, Catholicism, religiosity, rose, context.

6. Загальне мовознавство

6. Общее языкознание

6. General linguistics

асистент кафедри теорії,
історії держави і права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»

АБРЕВІАТУРА ТЕРМІНІВ В АКТАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Інтеграційні процеси, які домінують у зовнішній політиці України в умовах сьогодення, знаходять відображення в утворенні нових лексем і змінах значення слова, зокрема в термінології. Правові акти ЄС досліджені в роботах вітчизняних (Касяненко, Романченко, Чередниченко, Шаблій) та іноземних науковців (Born, Berteloot, Gibova та ін.) на матеріалі окремих мов, а також із позицій перекладознавства (Касяненко, Gibova, Stolze). Процес упорядкування термінології відбувається в результаті взаємодії різних мов, особливо під впливом англійської й французької як офіційних мов Європейського Союзу.

Матеріалом для статті були словники, а також тексти нормативних документів ЄС: Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council of October 2005 on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing / Директива 2005/60/ЄС Європейського парламенту й Ради ЄС від 26 жовтня 2005 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму; Директива 2009/110/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС від вересня 2009 р. про започаткування, здійснення та пруденційний нагляд за діяльністю установ, що працюють з електронними грошима; Consolidated Versions of the Treaty of European Union and the Treaty of the Functioning of the European Union / Консолідовані версії Договору про Європейський Союз і Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/C 83/01); Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part/ Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони.

Під час написання статті використовувалися методи зіставного, компонентного, описового, контекстуального аналізу й метод семного аналізу словникових дефініцій.

Для дослідження терміносистеми правових актів ЄС важливою є теза про те, що терміносистема представлена в певному сенсі як інформаційна мова визначеної сфери [5, с. 276]. Слідом за Р.І. Дудком ми визначаємо *терміносистему* як чітко окреслену систему ієрархічно взаємопов'язаних понять певної спеціальної / професійної галузі відповідно до її концептуального апарату.

Щодо структури термінів, то більшість фахівців (наприклад, Дяков, Кияк та Lejczyk) за формальною структурою поділяють терміни таким чином:

- 1) терміни – кореневі слова: корінна лексика, запозичена лексика;
- 2) терміни – похідні слова: корінна, запозичена лексика (терміни, утворені за допомогою префіксації, суфіксації, суфіксально-префіксального способу);
- 3) терміни – складні слова: корінна лексика, гібридотерміни, запозичена лексика;
- 4) терміни-словосполучення;
- 5) терміни – символи-слова (сполучення літер із цифрами);
- 6) терміни моделей слова (форма першої літери відбиває форму об'єкта);
- 7) терміни-абревіатури.

Саме терміни-абревіатури в актах ЄС використовуються для чіткості, лаконічності та полегшення концентрації уваги читача на дії, а не на номінації учасників.

У складі правничої термінології ЄС є власне юридичні терміни, а також номенклатурні назви й абревіатури (скорочені номінації всіх названих груп).

У правових документах ЄС широко використовуються скорочені слова й абревіації. Абревіатури визначаються як складноскорочені слова, утворені з перших літер або з інших частин слів, що входять до складу назви чи поняття. Уживаються в усному й писемному мовленні [7].

Абревіатури – це головні терміни-іменники, які складаються зі скорочених компонентів складного (вихідного) слова / терміна. Оптимальним цей спосіб словотворення можна вважати тому, що він сприяє лаконічності фахової мови й економії мовних засобів, проте інколи він зумовлює незрозумілість і багатозначність термінологічних одиниць [2, с. 119].

Під *абревіацією* розуміємо утворення нового слова з перших літер словосполучення. Абревіатури, утворені на основі англійської мови, як правило, мають відповідні позначення в інших мовах держав-членів. Їх використовують для позначення європейських стратегій, норм, документів, угод, установ, організацій, етапів європейського розвитку. У терміносистемі правових актів ЄС трапляються абревіатури в поєднанні з повними й усіченими термінами. Абревіатурні позначення здебільшого є синонімічними до їх повних еквівалентів. Абревіатурами є терміни-іменники, які складаються зі скорочених компонентів складного (вихідного) слова / терміна.

Найпоширенішими абревіатурами в правових актах ЄС є:

European Union (EU) – ЄС;

Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) – Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ);

Council of Europe (CoE) – Рада Європи (РЄ);

United Nations (UN) – Організація Об'єднаних Націй (ООН);

the Common Foreign and Security Policy (CFSP) of the European Union – Спільна зовнішня та безпекова політика ЄС (СЗБП);

the Common Security and Defence Policy (CSDP) – Спільна політика безпеки й оборони (СПБО);

Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) – поглиблена і всеохоплююча зона вільної торгівлі (ЗВТ);

World Trade Organisation (WTO) – Світова організація торгівлі (СОТ);

Ukraine and the European Defence Agency (EDA) – Україна та Європейське оборонне агентство (ЄОА).

Абревіатури, утворені на основі англійської мови, як правило, мають відповідні позначення в інших мовах держав-членів:

Англ. DG – Directorate-General, фр. DG – Direction Generale, нім. GD – General direction, укр. ГД – Генеральний директорат.

Англ. EUBAM – EU Border Assistance Mission, фр. EUBAM – Mission europeenne d'aide a la gestion des frontieres, нім. EUBAM – EU-Mission zur Unterstutzung des Grenzschutzes, укр. EUBAM – Місія ЄС із надання допомоги на [українсько-молдавському] кордоні.

Абревіатури використовують для позначення європейських стратегій, норм, документів, угод, установ, організацій, етапів європейського розвитку (EU-15, EU-25, EU-27, EU-28).

У терміносистемі правових актів ЄС є абревіатури в поєднанні з повними й усіченими термінами:

англ. DG Employment, Social Affairs and Inclusion – DG Emploi, фр. Affaires sociale set inclusion, нім. GD Beschäftigung, Soziales und Integration;

англ. EURO-AIM (European Organization for an Independent Audiovisual Market), фр. EURO-AIM (Organisation europeenne pour un marche de l'audiovisuel independant), нім. EURO-AIM (Europäische Organisation für einen unabhängigen audiovisuellen Markt).

RESIDER:

англ. Community Programme to Assist the Conversion of Steel Areas;

фр. Programme communautaire en faveur de la reconversion des zones siderurgiques;

нім. Gemeinschaftsprogramm zu gunsten der Umstellung von Eisen- und Stahlrevieren.

У правових актах ЄС абревіатури можуть застосовуватися не як скорочені варіанти загальноживаних вихідних лексем, а як самостійні терміни, особливо в позначенні програм, проектів та організацій ЄС. Наприклад: «Text with **EEA** relevance». (Текст стосується **ЄЕП**) [2, с. 200].

EEA – це абревіатура від *European Economic Area*, українським відповідником якої є *ЄЕП*, тобто *Європейський економічний простір*. Абревіатура цього інтеграційного економічного об'єднання країн Європейського Союзу і Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) [1] через її широке розповсюдження та довге існування є відомою як професіоналу, так і необізнаній у цій галузі людині, тому може застосовуватись як самостійний термін без розшифрування, що й спостерігаємо в тексті Директив Європейського парламенту й Ради ЄС:

*“For the purposes of paragraph 1, secure, low-risk assets are also units in an **undertaking for collective investment in transferable securities (UCITS)** which invests solely in assets as specified in the first subparagraph”* [3, с. 56].

*«Для цілей частини 1 забезпечені низькоризиковані активи – це також одиниці в **організації колективного інвестування в перехідні цінні папери (UCITS)**, які інвестують виключно в активи, як зазначено в першому пункті».*

Тут абревіатура вживається тільки після повного варіанта словосполучення *“undertaking for collective investment in transferable securities”*. В українській мові залишено вихідний варіант абревіатури, але її повна форма перекладається як «організація колективного інвестування в перехідні цінні папери». UCITS – це інвестиційні фонди, що відповідають правилам м'якості Європейського Союзу згідно з Директивою 85/611/ЄЕС, яка була створена ще в 1985 р. і оновлювалася в середині 2010 р. [9] Ця абревіатура часто вживається в законодавчій, економічній і правовій галузях, наявна в словнику та закріпилася в українській мові саме в такому вигляді.

Таке ж явище спостерігається в двох нижченаведених прикладах:

*“The Community action should continue to take particular account of the **Recommendations of the Financial Action Task Force (hereinafter referred to as the FATF)**, which constitutes the foremost international body active in the fight against money laundering and terrorist financing”* [2, с. 3, 120].

*«Заходи Співтовариства мають і надалі враховувати **Рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (далі – FATF)**, яка є головною міжнародною установою у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму».*

FATF – міжурядова організація, що виробляє світові стандарти у сфері протидії відмиванню злочинних доходів і фінансуванню тероризму [6] Проаналізувавши додаткові матеріали (FATF, Вікіпедія, Експерт-ФМ, Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів і фінансуванню тероризму й розповсюдженню зброї масового знищення (Рекомендації FATF)), ми можемо зробити висновок, що існує два варіанти цієї абревіатури в українській мові – FATF та ФАТФ.

*“The **General Agreement on Trade in Services (GATS)** allows Members to adopt measures necessary to protect public morals and prevent fraud and adopt measures for prudential reasons, including for ensuring the stability and integrity of the financial system”* [8, с. 120].

«Генеральна угода про торгівлю послугами (GATS) дозволяє членам затверджувати заходи, необхідні для захисту норм поведінки, попередження шахрайства, а також уживати обґрунтовані заходи, включаючи забезпечення стабільності та цілісності фінансової системи».

GATS – угода Світової організації торгівлі, що набрала чинності в січні 1995 р. в результаті уругвайського раунду переговорів. Угоду було укладено для поширення багатосторонньої системи торгівлі на сектор послуг у такий же спосіб, яким Генеральна угода з тарифів і торгівлі забезпечує подібну систему для торгівлі товарами [1]. З огляду на додаткові матеріали [8] можна також сказати, що існує два варіанти цієї аббревіатури – GATS та ГАТС.

“*Suspicious transactions should be reported to the financial intelligence unit (FIU), which serves as a national centre for receiving, analysing and disseminating to the competent authorities suspicious transaction reports and other information regarding potential money laundering or terrorist financing*”.

«Інформація про підозрілі операції має надаватися підрозділу фінансової розвідки (ПФР), який діє в якості національного центру з отримання, аналізу й направлення до компетентних органів звітів про підозрілі операції та іншої інформації, яка стосується можливого відмивання коштів або фінансування тероризму» [2, с. 7].

Розшифрування аббревіатури, як правило, здійснюється при першому вживанні скорочення, а саме скорочення береться в дужки, щоб надалі в тексті вживати саме його, а не розшифрований варіант. Аббревіатура *FIU* не є загальноживаною. Під час пошуку додаткового матеріалу першим варіантом її розшифрування пошукова система пропонує “Florida International University”, що не відповідає контексту Директиви й повній формі аббревіатури. Далі в тексті Директиви 2005/60/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС від 26 жовтня 2005 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів і фінансування тероризму ця аббревіатура вживається без розшифрованого варіанта.

Таким чином, у правових документах ЄС широко використовуються скорочені слова й аббревіації. Аббревіатури визначено як складноскорочені слова, утворені з перших літер або з інших частин слів, що входять до складу назви чи поняття. Вони використовуються для позначення установ, органів, програм діяльності, етапів європейського розвитку, європейських стратегій. Досить часто аббревіатура термінів допомагає швидше донести суть актів ЄС, але незнайомі для читача скорочення в термінології актів ЄС ставлять під сумнів правильність розуміння лексеми.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в аналізі фахової лексики ЄС у різних дискурсивних практиках.

Література:

1. Википедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
2. Директива 2005/60/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС від 26 жовтня 2005 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів і фінансуванню тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=72389>.
3. Директива 2009/110/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС від вересня 2009 р. про започаткування, здійснення та пруденційний нагляд за діяльністю установ, що працюють з електронними грошима, що вносить зміни до Директив 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС і припиняє дію Директиви 200/46/ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=72391>.
4. Касяненко Д.С. Особливості перекладу та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Д.С. Касяненко ; ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського». – О., 2011. – 257 с.
5. Лейчик В.М. Прикладное терминоведение и его направления / В.М. Лейчик // Прикладное языкознание : [учебник]. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1996. – С. 276–287.
6. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму й розповсюдженню зброї масового знищення (Рекомендації FATF) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uainsur.com/wp-content/uploads/2012/04/New_FATF_Standarts.pdf
7. Ткачівська М.Р. Аббревіатури в художній літературі та стратегії їх перекладу / М.Р. Ткачівська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvkhdu/2010_X/26.pdf.
8. General agreement on trade in services [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats.pdf.
9. Victory Investors [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.victoryinvestors.com/chto-takoe-investicionnye-fondy-ucits>.

Анотація

А. ГІДОРА-ШИШКОВСЬКА. АБРЕВІАТУРА ТЕРМІНІВ В АКТАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стаття присвячена вивченню аббревіатури термінів юридичних актів ЄС. Тенденція до мовної економії знаходить своє втілення у фахових текстах права ЄС. Основними засобами її прояву є використання скорочення термінів і аббревіації. У статті аналізується поділ термінів за структурою та наводяться приклади найуживаніших термінів в актах ЄС.

Ключові слова: терміни актів ЄС, аббревіатура та скорочення термінів актів ЄС.

Аннотация

А. ГИДОРА-ШИШКОВСКАЯ. АББРЕВИАТУРА ТЕРМИНОВ В АКТАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Статья посвящена изучению аббревиатуры терминов юридических актов ЕС. Тенденция к языковой экономии находит свое воплощение в профессиональных текстах права ЕС. Основными средствами ее проявления является использование сокращения терминов и аббревиации. В статье анализируется разделение терминов по структуре, приводятся примеры наиболее употребляемых терминов в актах ЕС.

Ключевые слова: термины актов ЕС, аббревиатура и сокращения терминов актов ЕС.

Summary

A. GIDORA-SHISHKOVSKA. ABBREVIATION OF TERMS IN EUROPEAN UNION ACTS

Article is dedicated to the study of abbreviation terms in EU legal acts. The tendency of saving language is embodied in professional texts of EU law. The main means of its manifestation is the use of shortening terms and its abbreviation. In the article it is analyzed the division terms by the structure and provides the examples of commonly used terms in the EU regulations.

Key words: EU acts terms, abbreviations and shortening EU acts.

*аспірант кафедри
загального мовознавства,
класичної філології та неоелліністики
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ У ДОСЛІДЖЕННІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Опис і аналіз науково-технічних терміносистем є одним із провідних напрямів лінгвістичних досліджень останніх десятиліть. Підвищений інтерес до питань спеціальних номінацій пояснюється зростаючою роллю термінології і її стандартизації у різних галузях знань. З метою досягнення єдиного позначення і розуміння сутності і процесів навколишнього світу, а також з метою отримання максимальної ефективності від діяльності фахівців у різних сферах науки і виробництва розробляються питання уніфікації та гармонізації термінології. Процес упорядкування науково-технічного простору багато в чому залежить від подолання мовної роз'єднаності у професійних сферах знань, тому сьогодні в лінгвістиці першочергове значення мають дослідження, спрямовані на подолання мовних бар'єрів у професійних сферах діяльності. Термінологи і лінгвісти вивчають як процес термінотворення, так і закріплення терміна в терміносистемі, виявляють основні механізми номінації, здійснюють цілеспрямовану діяльність для досягнення еквівалентності перекладу термінологічної лексики та для встановлення коректних міжмовних відповідностей термінологічних понять на національному і міжнародному рівнях. Важливе місце в термінологічних дослідженнях посідає медична термінологія, яка формувалася століттями і динамічно розвивається далі. Неослабний інтерес до медичної термінології зумовлює появу великої кількості робіт, присвячених різним аспектам її вивчення (М.Н. Чернявський (1984 р.), Л.А. Татаринова (1984 р.), Г.Г. Єрьомкіна (1991 р.), Є.В. Бекішева (1998 р.), Л.Ф. Єльцова (2000 р.), С.Л. Мішланова (2002 р.), Л.Н. Гушина (2004 р.), З.Р. Палютіна (2005 р.), Є.В. Бекішева (2007 р.), С.Г. Дудецька (2007 р.), Т.А. Трафіменкова (2008 р.), О.В. Величко (2010 р.), М.В. Озінгін (2010 р.), Є.М. Какзанова (2011 р.) та ін.). Отримані дані дозволяють розглядати медичне термінознавство як автономний розділ загальної термінології, а також озброюють лінгвістів цінними відомостями про організацію внутрішньої структури мови.

Актуальність дослідження визначається важливістю обраної теми і її значимістю для загальнолінгвістичних досліджень, які ґрунтуються на докладному вивченні окремих терміносистем, що дозволяє встановити сучасні особливості їхньої системно-структурної організації і динамічних характеристик. Широке поширення знань, інтернаціоналізація наукових досліджень та інші чинники соціального розвитку вимагають усебічного і глибокого вивчення механізмів номінації сучасної термінології, її композиційних і семантичних характеристик. Однак така частина медичної термінології, як термінологія клінічної психології, описана недостатньо повно в сучасній науці, незважаючи на те, що останнім часом спостерігається активний розвиток цієї галузі знань.

Об'єктом дослідження є термінологічні одиниці, які відображають основні поняття сучасної термінології клінічної психології. Предмет дослідження – структурні, морфологічні, синтаксичні і семантичні особливості організації термінології клінічної психології.

Мета дослідження – комплексний розгляд термінів клінічної психології у різних аспектах: лексико-семантичному, слотовітному, когнітивному.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

– провести аналіз термінознавчих робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників;

– встановити лексико-семантичні характеристики термінів спеціальної термінології;

– використовуючи поняття когнітивної матриці і міфологічного комплексу, виявити й інтерпретувати елементи міфологічного знання у когнітивній структурі термінів клінічної психології.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше здійснено комплексне дослідження термінології клінічної психології, що дозволяє визначити загальні та специфічні риси формування цієї термінології

Вивчення проблем термінознавства на нинішньому етапі розвитку суспільства є найважливішим завданням лінгвістики. У сучасному світі термінологія відіграє провідну роль у спілкуванні й комунікації, будучи джерелом отримання інформації, інструментом освоєння спеціальності і навіть засобом прискорення науково-технічного прогресу. Тому фахівець є носієм певної професійної мови, якою він повинен володіти на високому рівні для ефективного спілкування у своїй професійній діяльності.

Термінологія є найбільш чутливою до зовнішніх впливів частиною лексики. Саме в термінології найбільш чітко проявляється вплив суспільства на мову. Вивченням термінів займається така галузь лінгвістики, як термінознавство. Серед дослідників існує думка, що термінознавство як самостійна наукова дисципліна складалося поступово в результаті автономного розвитку окремих наукових напрямів. Слідом за М.М. Володіною, як провідні напрями термінології ми розглядаємо: методологічні дослідження, теорію терміна, філологічні дослідження термінології, функціонально-стилістичні дослідження термінології, діахронічні дослідження термінології, впорядкування і стандартизація термінології, термінографію, науково-технічний переклад, професійну лінгводидактику і галузеві дослідження термінології [1, с. 54].

На сьогодні в лінгвістиці існує велика кількість робіт, у яких розглядається поняття терміна, його лінгвістичні та семантичні складові, розкривається зміст цього поняття (К.Я. Авербух, Л.М. Алексєєва, О.С. Ахманова, А.Г. Баранов, Ф.М. Березін, М.Я. Блох, Н.В. Васильєва, Г.О. Винокур, М.Н. Володіна, Б.Н. Головін, С.В. Гриньов, В.П. Даниленко, Г.А. Діанова, Л.А. Капанадзе, Р.Ю. Кобрін, В.М. Лейчик, Д.С. Лотте, Л.Л. Нелюбін, Р.Г. Піотровський, Н.В. Подільська, А.А. Реформатський, А.В. Суперанська, В.А. Татаринов, Д.А. Хаюгін, L.A. Bowker, H. Felber, N.V. Gvishiani,

L.Hoffman, I. Kraus, A. Lauriston, H. Picht, G. Rondeau, J.C. Sager, L. Schnerrer та ін.). У сучасних термінознавчих дослідженнях підкреслюється складна (неоднорідна, багаточасова) структура терміна, що припускає багатогранність термінологічного аналізу.

Доктор філологічних наук В.Д. Табанакова зробила спробу відповісти на питання, чому немає загальноприйнятого визначення терміна: «З одного боку, це пояснюється тим, що ще недостатньо розроблені теоретичні основи термінознавства, не диференційовані його основні поняття і немає єдиної думки про те, що таке науково-технічний термін. З іншого боку, ті різноманітні визначення, які існують зараз у літературі, не завжди і не повною мірою відображають суть явища, яке визначається» [10, с. 24]. За спостереженнями О.В. Суперанської, Н.В. Подільської та Н.В. Васильєвої, у представників різних дисциплін термін пов'язується зі своїми особливими поняттями й уявленнями, має нерівний обсяг змісту і визначається по-своєму [9, с. 11].

Сьогодні найпоширенішими визначеннями терміна є такі:

1) «слово або словосполучення, що означає емпіричні або абстрактні об'єкти, значення яких уточнюються в рамках наукової теорії» [3, с. 709];

2) «слово (або поєднання слів), що є офіційно прийнятим найменуванням будь-якого поняття у науці, техніці, мистецтві» [8, с. 115];

3) «найбільш інформативна одиниця природної мови, точний носій інформації про наукове поняття» [5, с. 19].

Існує кілька підходів до вивчення терміна. Починаючи з 1970-х рр., усе більшого значення набуває системний підхід, інтенсивний розвиток якого було викликано прогресом науково-технічної революції, а також тим, що сучасне наукове знання стало більш глибоким і складним, багаторівневим і багатовимірним. Цим властивостям наукового знання та потребам його розвитку і відповідають основні лінії розробки системного підходу.

Концепції та методи системного аналізу застосовуються і під час вивчення та опису науково-технічної термінології. Лексична система мови є складною системою, у яку входить безліч підсистем, що вирізняються за різними ознаками (семантичними, структурними або функціональними). Важливе місце серед цих підсистем посідають термінології різних галузей знань. Системна організація термінології полягає у синтезі логічної та лінгвістичної системності. Відповідність термінології системі взаємопов'язаних понять, зумовлених об'єктивними зв'язками між предметами, процесами, властивостями, і є логічною системністю.

До кінця XX століття дослідження, присвячені проблемам термінології, перейшли на новий етап – когнітивний. Цей етап пов'язаний із тим, що інтерес дослідників став концентруватися на взаєминах культури, національного мислення і мови.

Традиційний зв'язок термінологічних досліджень із науками про мислення забезпечив базу для активного впровадження когнітивного підходу в термінознавство. Визнано за доцільне розглядати терміни з когнітивного погляду, оскільки когнітивні дослідження обов'язково повинні враховувати той факт, що в мові «зашифрована» інформація про різні типи мислення, що відповідають різним етапам розвитку людини. Виникає необхідність урахування всіх різновидів інформації, які беруть участь у формуванні нового знання. При цьому особлива увага приділяється не тільки традиційним видам знання (лінгвістичним і екстралінгвістичним факторам, спеціальним і повсякденним поняттям), а і явищам горизонтального і вертикального виміру соціального знання, науково-професійної та культурної пам'яті терміна, обґрунтовується висновок про когнітивно-інформаційну природу терміна. Терміни, за допомогою яких спілкуються фахівці конкретної галузі знання, є особливими когнітивними структурами. Як вважає М.М. Володіна, важливим є виявлення того, які саме концепти (за структурою, за змістом і за ступенем конкретності) лежать в основі термінологічної номінації у тій чи іншій мові і найбільше сприяють фіксації, зберіганню та передачі наукових знань [1, с. 84].

Для лінгвіста, який проводить свої дослідження, термінологічна номінація несе на собі відбиток мовної особистості вченого і концептосфери мови, представляючи собою, таким чином, вираження не тільки вузькопрофесійного знання, а й знання про світ, зокрема знання культурно-історичного.

Наше дослідження спрямоване на термінологію мови клінічної психології. Зародження наукової клінічної психології можна віднести до кінця XIX ст., коли Вільгельм Вундт (1832–1920 рр., Лейпциг; німецький лікар, фізіолог і психолог) заснував Інститут експериментальної психології у Лейпцигу. Клінічна психологія [від грец. *klinikē* – догляд за лежачим хворим, лікування] – це галузь психології, що вивчає психічні чинники походження та перебігу хвороб, вплив хвороб на особистість, психологічні аспекти цілющих впливів. До складу клінічної психології входять патопсихологія, нейропсихологія і соматопсихологія, психологія здоров'я і психотерапія. На противагу наведеним визначенням розуміння клінічної психології, деякі автори розглядають її як розділ медичної психології [7, с. 232].

У сучасній вітчизняній медицині і психології терміни «клінічна» і «медична» психологія найчастіше вживаються і розуміються як синоніми, хоча в низці країн світу, та і в нашій країні, між фахівцями існує розмежування цих понять. Тому дискусія з приводу співвідношення клінічної психології і медичної психології ще не може вважатися цілком завершеною.

Для термінології клінічної психології базовими є такі терміни: симптом, синдром і комплекс. Розглянемо визначення терміна «синдром».

На думку С.Ю. Головіна, *синдром* – це «певне поєднання ознак певного явища, об'єднаних єдиним механізмом виникнення. У силу загального механізму появи вони об'єднуються закономірним і регулярним чином, характеризуючи певний хворобливий стан організму. Термін вживається у патопсихології, означаючи певне поєднання ознак хвороби» [2, с. 423]. В.А. Жмуров уточнює цей термін, визначаючи його як «кластер або групу симптомів, що виникають разом і що розглядаються як індикатори певного захворювання або розладу» [4, с. 581].

У термінах-міфологізмах у мові клінічної психології переважають персонажі з античної міфології. Зокрема, термін «синдром Персефони».

Синдром Персефони – це термін, що означає клінічний стан надмірної емоційної прихильності, що виникла між матір'ю і дочкою, при якій їх розлучення веде до розвитку в обох схожих невротичних симптомів [2, с. 457].

У грецькій міфології Персефона була дружиною Аїда (Плутона), який викрав її і забрав у своє царство. Деметра шукала доньку по всьому світу, віддаючись невтішній скорботі, у цей час земля була безплідна, ніщо не сходило на засіяних полях. Дізнавшись про викрадення, Деметра звернулася до Зевса з вимогою повернути Персефону. Аїд відпустив Персефону, але перед звільненням дав їй сім зерен (або три зерна, про що повідомив Гермес) граната. Ці зерна гранатів виникли із крапель крові старшого Діоніса. Персефона, яка весь цей час відмовлялася від їжі, проковтнула зерна і тим самим виявилася приреченою на повернення у царство Аїда. Щоб заспокоїти Деметру, Зевс вирішив, що Персефона буде проводити дві третини року на Олімпі, третину – у царстві Аїда. У деяких джерелах сказано, що Персефона під час перебування на Олімпі щоранку піднімалася на небо і ставала сузір'ям Діви, щоб мати Деметра її могла бачити звідусіль [6].

У терміні відбивається злиття двох когнітивних просторів: міфологічного і психологічного. Вони утворюють, на думку Ж. Фоконьє і М. Тернера, загальний когнітивний простір. Уже сам укладач словника психологічних термінів С.Ю. Головін у коментарі до словникової статті «Синдром Персефони» вказує на змістовну невідповідність визначення терміна і його ономастичного компонента. Аналізуючи структуру терміна і міф про Персефону, можемо сказати, що в термін увійшов тільки логічний висновок із міфологічного нарративу. Більш помітних слідів нарративу, а також міфологічного образу у структурі визначення цього психологічного терміна немає.

На сьогодні існують різні підходи до аналізу термінології: системно-структурний, когнітивний, порівняльно-історичний. У нашому дослідженні ми приділили особливу увагу саме когнітивному підходу для аналізу термінів. Під поняттям «термін» ми розуміємо словесну чи знакову одиницю, яка потрапляє у спеціальне поле певної галузі знання, стає залежною від цього поля, насичується спеціальним значенням і використовується для передачі професійної інформації.

Термінологія клінічної психології, що стала об'єктом справжнього дослідження, загалом має міждисциплінарний характер. Терміни-міфологізми входять у терміносистеми семи з одинадцяти напрямів клінічної психології. Більшість із них є власними термінами клінічної психології. Ці терміни характеризуються як складні, що демонструють особливу композиційну семантику, яка не зводиться до стандартних логічних відносин.

Нами був обраний саме когнітивний аспект дослідження термінів мови клінічної психології. З його допомогою можна не тільки аналізувати концептуальну структуру терміна і знаходити в ній сліди міфологічного нарративу або міфологічного образу, а й оцінювати вдалість/невдалість терміна як зберігача спеціальної інформації, підтримуваної у клінічній психології культурними знаннями у вигляді знань міфів і художньої літератури.

Література:

1. Володина М.Н. Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии средств массовой информации) / М.Н. Володина. – М. : Моск. ун-т, 2000. – Вып. 2. – 128 с.
2. Головин С.Ю. Словарь психолога-практика / С.Ю. Головин. – Изд. 2-е, перераб., доп. – Минск : Харвест, 2001. – 971 с.
3. Грицанов А.А. Новейший философский словарь / А.А. Грицанов. – М. : Книжный дом, 2003. – 1280 с.
4. Жмуров В.А. Большой толковый словарь терминов психиатрии / В.А. Жмуров. – Элиста : Джангар, 2010. – 864 с.
5. Квитко И.С. Термин в научном документе / И.С. Квитко. – Л. : Наука, 1976. – 127 с.
6. Міфи народів світу : в 2-х т. Т. 1. – М., 1991–1992. – С. 666.
7. Психология. Словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
8. Реформатский А.А. Введение в языковедение / А.А. Реформатский. – 5-е изд. – М. : Аспект Пресс, 2007. – 536 с.
9. Суперанская А.В. Общая терминология: Вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М. : Либроком, 1989. – 248 с.
10. Табанакова В.Д. Понятие научно-технического термина и требования к его определению / В.Д. Табанакова. – Горький : ГГУ, 1982. – С. 24–32.

Анотація

Т. СЕМИКРАС. КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ У ДОСЛІДЖЕННІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У дослідженні висвітлюються питання визначення терміна в науковій літературі, аналізуються співвідношення терміна з поняттям і словом, вказуються основні функції терміна, розглядаються сучасні підходи до вивчення термінології. Стаття містить аналіз термінів клінічної психології.

Ключові слова: термін, термінологія, клінічна психологія, епоніми, міфологізми.

Аннотация

Т. СЕМИКРАС. КОГНИТИВНЫЙ АСПЕКТ В ИССЛЕДОВАНИИ СПЕЦИАЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

В исследовании рассматриваются вопросы определения термина в научной литературе, анализируется соотношение термина с понятием и словом, указываются основные функции термина, изучаются современные подходы к изучению терминологии. Статья содержит анализ терминов клинической психологии.

Ключевые слова: термин, терминология, клиническая психология, эпоним, мифологизмы.

Summary

T. SEMYKRAS. THE COGNITIVE ASPECT IN A STUDY OF SPECIAL TERMINOLOGY

The study deals with the definition of the term in the scientific literature, the relation of the term with the concept and word is analyzed, the study identifies the main functions of the term, modern approaches to the study of terminology are being studied. The article contains an analysis of the terms of clinical psychology.

Key words: term, terminology, clinical psychology, eponym, mythologism.

**7. Порівняльно-історичне,
типологічне мовознавство**

**7. Сравнительно-историческое,
типологическое языкознание**

**7. Comparative historical,
typological linguistics**

викладач кафедри англійської мови
і перекладу факультету
сходознавства
Київського національного
лінгвістичного університету

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ СПОСОБІВ ТВОРЕННЯ ВІДОНІМНИХ ПОХІДНИХ У СЛОВОВІРНИХ ГНІЗДАХ ІЗ ВЕРШИНАМИ-ОНІМАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Сучасний етап розвитку української та англійської дериватології характеризується намаганням глибше охарактеризувати формальну й семантичну структуру похідного слова і комплексних одиниць словотвору кожної мови, з'ясувати їхню роль у процесі мовної номінації.

Лінгвоконтрастивістиці належить пріоритет у зіставному вивченні словотвору. Представники зіставної дериватології (Н.Б. Іваницька, Н.О. Ярошенко та ін.) наголошують на необхідності вивчати комплексні одиниці системи словотвору, однією з яких є словотвірне гніздо (надалі – СГ). Під СГ розуміємо сукупність слів, упорядкованих зв'язками похідності (живими послідовними словотвірними зв'язками) й об'єднаних спільністю кореня [1]. Кожне СГ має визначену структуру, кожен його компонент посідає передбачене системою мови місце.

У працях, присвячених вивченню СГ (О.В. Дияк [2], С.М. Єнікеева [3], М.П. Лесюк [4]), гніздо розглядається, як правило, у значенні синхронії на матеріалі однієї мови. Зіставному дослідженню гнізд надається значно менше уваги, гнізда у цьому аспекті випадають із поля зору дослідників.

Актуальність пропонованої теми продиктована потребами дослідження структури СГ в українській та англійській мовах, адже визначення основних формальних й семантичних компонентів СГ справді буде значним внеском у розвиток теорії словотвору. Також проблеми виникнення нових СГ із вершинами-онімами, заповнення лакун у відомих із них, виявлення обсягу і взаємовпливів усередині гнізд тощо були й залишаються актуальними в українському і зарубіжному мовознавстві.

Мета статті полягає у зіставленні способів творення відонімних похідних у словотвірних гніздах із вершинами-онімами в українській та англійській мовах.

Досягнення зазначеної мети передбачає розв'язання таких завдань: укласти словотвірні гнізда з вершинами-онімами в українській та англійській мовах та зіставити способи творення відонімних похідних у гніздах. За *tertium comparationis* було обрано способи творення відонімних похідних.

Зміни, що відбуваються у суспільстві протягом останніх десятиріч, помітно впливають на словниковий склад української та англійської мов, який відображає суспільний, політичний, історичний і культурний розвиток народу. Мова активно поповнюється похідними, що потребують розгляду відповідно до вимог і потреб української та англійської мов.

Матеріалом слугували численні новотвори (180 СГ в українській мові і 121 в англійській), зафіксовані у сучасних українських та англійських медіа (програмах і передачах радіо й телебачення, газетах, журналах, словниках).

У результаті дослідження встановлено, що в українській та англійській мовах провідним способом творення дериватів в аналізованих СГ є морфологічний, а саме суфіксальний та префіксально-суфіксальний. Інші способи словотворення представлено мінімально (табл. 1).

В англійській мові найбільш широко представлені лексичні одиниці, які мають у своєму складі суфікси і префікси іноземного походження. Найпродуктивнішими афіксами, які беруть участь у творенні похідних лексем, є суфікси латинського: *-an/-ian, -ist* (*Obamian, Corbynian*), грецького: *-ism* (*Bushism, Clintonism, Corbynism*), французького: *-esque* (*Byronesque, Potteresque*) і власне англійського походження: *-ish* (*Madonnaish, Shakiraish, Obamish, Corbynish*), а також префікси грецького: *anti-* (*anti-Kuchma, anti-Bush*), латинського: *post-* (*post-Obamian*), французького: *faux-* (*faux-Corbynian, faux-Dickensian*) та англійського походження: *un-*.

В українській мові найпродуктивнішими є суфікси власне українські: *-ський* (*порошенківський, кличківський, обамівський, пономарьовський, вакарчуковський, океанівський, франківський, бузинівський, петросянівський, блохінський*), *-ець/івець* (*яценюківець, тимошенківець, турчиновець, луценківець, ахметовець, ударівець, океанівець, рошенівець, інтерівець* (особа, пов'язана з телеканалом «Інтер») та *-щин* (*кучміщица, яценюківщица, ахметівщица, тягнибоківщица, лукашенківщица, кернесівщица, параджанівщица*), латинські: *-ація, -изація/-ізація* (*порошенкізація, меркелізація, берлусконізація, тетчеризація, кравчукізація, шекспірізація, кіхотизація, флінстонізація, тарапунькізація*) та *-ізм/-изм*, грецькі: *-ізм/изм* (*кучмізм, бушизм, меркельвелізм, тетчеризм, пушкінізм, кіхотизм*) та *-фоб/-філ/-фобії*; а також префікси грецький: *анти-*, латинський: *пост-* та власне український: *по-*.

Непродуктивними в англійській мові є латинський префікс *sub-* та англійський *near-*, а в українській мові – латинський *екс-* та грецький *нео-*; суфікси латинського походження *-ан/-як* та українського *-ник*.

Основоскладання є менш продуктивним в українській мові і становить лише 7%. Значна частина одиниць утворилася завдяки чистому основоскладанню (*Віталькосеріал* – ослівлення словосполучення *серіал про Вітальку*; *Турчиновояценюк* – Турчинов + Яценюк, особа, яка поєднує в собі риси О. Турчинова та А. Яценюка; *Ленінопад* – падіння пам'ятника Леніну) та основоскладанням із суфіксацією (*києводинамівець* – особа, пов'язана з «Динамо» Київ – футболіст; *тимошенкознавець*, *довженкознавець*, *поттерознавець*).

Таблиця 1

Кількісні показники способів утворення онімних похідних української та англійської мов

№	Способи утворення похідних	Українська мова		Англійська мова	
		Кількість	%	Кількість	%
1.	Суфіксальний	309	56%	325	59,3%
2.	Префіксально-суфіксальний	136	24,5%	116	21%
3.	Основоскладання	40	7%		
4.	Словоскладання	35	6,3%	25	4,5%
5.	Префіксальний	18	3,2%	25	4,5%
6.	Телескопія	15	3%	53	10%
7.	Конверсія	–	–	4	0,7%
	Усього:	553	100%	548	100%

Основоскладання є менш продуктивним в українській мові і становить лише 7%. Значна частина одиниць утворилася завдяки чистому основоскладанню (*Віталькосеріал* – ослівлення словосполучення *серіал про Вітальку*; *Турчиновояценюк* – Турчинов + Яценюк, особа, яка поєднує в собі риси О. Турчинова та А. Яценюка; *Ленінопад* – падіння пам'ятника Леніну) та основоскладанням із суфіксацією (*києводинамівець* – особа, пов'язана з «Динамо» Київ – футболіст; *тимошенкознавець*, *довженкознавець*, *поттерознавець*).

У мові сучасної публіцистики похідні одиниці виконують номінативну, образну, емотивну й експресивну функції. Вони називають поняття, надаючи їм відчутного емоційно-експресивного забарвлення, у певному контексті. В англійській мові відонімні похідні, утворені способом основоскладання, не були нами помічені.

Помітне кількісне зростання авторських іменникових похідних, утворених словоскладанням (6,3%), яке відрізняється від інших морфологічних способів словотвору орієнтацією на творення складних слів, які функціонують у тісному зв'язку з системою словосполучень, що стають основою для їх творення. Іменникові похідні, утворені словоскладанням, виконують спеціальні стилістичні функції. Вони відзначаються змістовною цілісністю, а їхні компоненти доповнюють один одного й разом набувають нової семантики, яка є зрозумілою і без контексту. Наприклад: *Азаров-Табачник*, *Юценко-Тимошенко*, *Сергій-протигаз*, *Льоня-Космос*, *Порошенкоград*. Експресивність складних іменникових відонімних утворень виникає завдяки місткому вираженню думки: *До цього процесу долучився ще один їхній давній спільник – нардеп-ляшкіст Юрій Чижмарь* [6].

У складних словах трапляються компоненти інтернаціонального характеру: *-інтерв'ю*, *-ленд*, *-град* та ін.: *«Яценюківка»* або *«Порошенкоград»*. *Кіровоградці проти перейменування міста в Інгульськ* [<http://www.ua.112.ua/video>].

Особливо активно творяться і функціонують оказіоналізми-композиції у заголовках газет і журналів, назвах теле- і радіопередач, програмах, серіалах: *Вусоланохвіст* (передача на СТБ), *Сашатаня* (Саша+Таня – серіал про молоду сім'ю).

У проаналізованому матеріалі має місце невелика кількість (4,5%) англійських відонімних похідних, утворених способом словоскладання. Вони представлені за моделлю [N + N → N], до якої входять два іменника в одній і тій же формі, а утворені похідні є іменниками: *Obamadrama* → [Obama + drama], *Barackstar* → [Barack + star], *Obama-nation*, *Obama-affair*, *Obama-Castro*, *Trump-Putin*, *Jolie-Pitt*.

Похідні, утворені способом словоскладання, несуть позитивну та негативну конотацію, наприклад, негативне значення має похідний *Bush-Cheney* (корумпований, некомпетентний режим правління Буша-Чейні). Попередній американський віце-президент Дік Чейні підтримував політику боротьби з тероризмом, яку вела адміністрація колишнього президента Сполучених Штатів Джорджа Буша, включно з жорсткими методами допитів підозрюваних у тероризмі: *We cannot go on any longer with this corrupt, incompetent Bush-Cheney regime* [<http://www.labanonwire.com>].

Позитивну конотацію відображає похідний *Jolie-Pitt*, який позначає подружній союз відомих та успішних американських акторів А. Джолі та Б. Піта: *Is this the latest addition to the Jolie-Pitt property portfolio?* [7].

Складні слова в англійській мові виконують функцію лаконічності, сприяють підвищенню інформативності повідомлення в мові публіцистики, у деяких випадках – його експресивності.

За нашими спостереженнями, словоскладання є не зовсім продуктивним способом утворення онімних похідних (в українській мові 6,3%, в англійській – 4%), але посідає важливе місце у процесі словотвору,

оскільки це надзвичайно активний процес, за допомогою якого утворюється велика кількість нових слів, що забезпечує безперервний розвиток лексики. Вони відзначаються змістовною цілісністю, а їхні компоненти доповнюють один одного й разом набувають нової семантики.

Під впливом сучасних політичних, економічних та культурних подій, які відбуваються у країнах, постійно виникають нові слова, поняття, словотвірні моделі, утворені за допомогою одного з нових і найпоширеніших способів словотвору – *телескопії*.

Слід відзначити, що хоча кількість дериватів, утворених від онімних основ способом телескопії в обох мовах, не є такою численною (в українській мові 3%, в англійській – 10%), як кількість афіксальних похідних, тим не менш телескопію теж можна вважати досить продуктивним способом словотворення на базі власних імен. В українській мові цей спосіб словотворення почав використовуватися під впливом англійської мови, де він є більш продуктивним, проте останнім часом телескопія активізувалась і в україністиці. Першим, хто вжив слова, утворені таким способом, був Льюїс Керрол, він їх називав *portmanteau words* – «слова-гаманці», вони ніби складаються з декількох «відділень».

Особливістю відонімних телескопів є складність їхньої семантики та незрозумілість морфемної будови. Суть його полягає у тому, що нова одиниця виникає внаслідок злиття повної основи одного твірного слова з усіченою основою іншого або поєднанням двох усічених основ вихідних лексем, пов'язаних сурядним зв'язком.

В англійській мові телескопізми утворюються від назв президентів, політиків, бізнесменів, відомих акторів, телегероїв, співаків, світових компаній, міст, а в українській мові – лише від назв політиків. Синтаксичні конструкції (від назв політиків), з одного боку, передають велич і масштабність змін, що відбулися чи відбуваються у країнах, а з іншого – відображають ті поразки та невдачі, яких вона зазнала за часи правління певних політичних діячів.

Характерною особливістю телескопних утворень є їх створення з метою жарту, іронії, висміювання, вихвалання. В англістиці однією з найпродуктивніших моделей телескопічного словотворення є [N + (eco)nomics → N] «економічна теорія або політика»: *Reaganomics* ← [Ronald Reaga(n + eco)nomics], *Obamanomics*, *Bushonomics*, *Corbynomics*, *Trumanomics*, *Kennedynomics*, *Carternomics*, *Hemingwaynomics*. Наприклад, політика адміністрації Б. Клінтона була позначена похідним *Clintonomics: The economic policies used by Bill Clinton, who was president of the United States from 1993 to 2001. Clintonomics refers both to the fiscal and monetary policies employed during the period* [www.investopedia.com].

На основі похідних із вершинами-онімами утворюється багато оригінальних телескопізмів. Наприклад, похідний *Bradgelina* об'єднує імена подружжя акторів Бреда Пітта та Анджеліни Джолі: Brad Pitt and Angelina Jolie – [Bra(d + A)ngelina] → Brangelina; поєднанням подружнього та політичного тандему Білла та Хілларі Клінтон з'явився похідний *Billary* ← [Bill + (Hill)ary].

Телескопічні похідні розділяємо на такі підгрупи:

а) від президентів, політиків та бізнесменів: *Ruth Richardson* (політик) → [Ruth + (euth)anasia] → *Ruthanasia: As a result of the policies, which were widely known as 'Ruthanasia', Richardson became one of the most disliked politicians in the country* [http://www.en.wikipedia.org]; *Angela Merkel* (німецький політик) + *Nicolas Sarkozy* (французький державний і політичний діяч, 23-й президент Франції) → [Mer(kel + Sar)kozy] → *Merkozy*; [Reagan + (astron)aut] → *Reaganaut* (член адміністрації президента Рейгана);

б) від акторів кіно: *Ben Affleck and Jennifer Lopez* → [Ben + (Jenn)ifer] → *Bennifer*; *Tom Cruise and Katie Holmes* → [Tom + Kat(ie)] → *TomKat*; *Bruce Lee* (гонконзький та американський кіноактор) and *exploitation* (експлуатація) → [Bruce + (ex)ploitation] → *Bruceploitation*;

в) від персонажів фільмів: *Logan and Veronica* (Veronica Mars) → [Lo(gan) + Ve(ronica)] → *LoVe*; *Jack and Kate* (“Lost”) → [Ja(ck + Ka)te] → *Jate*; *Michael and Sara* (“Prison Break”) → [Mi(chael) + Sa(ra)] → *MiSa*; [Potter + childhood] → *Potterhood*;

г) від назв музичних гуртів: *John and Edward Grimes* (ірландський дует, який виступає під назвою Jedward) – [J(ohn) + Edward] → *Jedward*.

Вихід Великобританії із Європейського Союзу ілюструє модель: [Br(itain) + Exit] → *Brexit: Nigel Farage today insisted there would not have been such a 'row' over Ukip's controversial pro-Brexit immigration poster if Jo Cox had not been brutally killed* (http://www.dailymail.co.uk/news/article).

Похідні, утворені телескопічним способом, є експресивно насиченими і виконують номінативну, образну й емотивну функції. Слід зауважити, що саме на основі прізвищ, імен відомих політиків, бізнесменів як українського, так і світового рівня, діячів культури тощо журналісти, автори статей, ведучі, гумористи останнім часом любляють утворювати різноманітні оказіоналізми з метою жарту, іронії, висміювання, впливу, рідше для вихвалання.

Приєднуємося до думки Ж. Колоїз [5], яка, погоджуючись із В. Ізотовим та В. Панюшкіним, систематизувала похідні-оказіоналізми в українській мові залежно від особливостей поєднання основ, і виокремлює такі групи:

1) накладання основи першого компонента дериваційної бази на усічену початкову частину другого компонента: *Бандюкович* (бандюк + [Янук]ович): *У Москві поліція миттєво розігнала акцію солідарності з Україною, на якій виголошували «Майдан, поджигай, Бандюкович – убегай!»* [8];

2) накладання на усічену частину першого компонента дериваційної бази структурно цілісного другого компонента: *Берлускапоне* (Берлус[коні] + Капоне): *Суди «Берлускапоне»* (назва статті) [9];

3) накладання усіченої частини першого та початкової другого компонентів дериваційної бази: *Яну-ческу* (Яну[кович + Чау]шеску (румунський диктатор); *Лукашизм* (Лукаш[енко + фаш]изм): *А ви кажете – білорусизація. А я кажу – це звичайний лукашизм кучмократії, і він не в перспективі, він – уже, він чекає на підтвердження своїх повноважень на виборах* [10].

Похідні: *Луцик, Порошок, Піня, Фіря, Азіров* та ін. містять негативну оцінну семантику з відтінком іронії: *Мені вже доводилось писати, як Луцик борюся із харківським наркотрафіком, до речі, небезпідставно намагаючись пов'язати його функціонування з Додою та Геною* [11].

Ці синтаксичні конструкції, з одного боку, передають велич і масштабність змін, що відбулися чи відбуваються в Україні, а з іншого – демонструють ті поразки та невдачі, яких вона зазнала.

Проаналізований нами матеріал дає змогу відзначити зростання продуктивності телескопії як одного з відомих способів словотвору сучасної англійської мови. Завдяки лаконічності та компактності телескопізмів мовлення стає більш стислим у викладі інформації та емоційно забарвленим, а спілкування – ефективнішим і логічнішим, саме тому їх часто вживають у рекламі, засобах масової інформації та у розмовній мові.

Характерною особливістю телескопічних утворень на основі прізвищ, імен відомих політиків, бізнесменів, акторів, співаків та ін. є їхнє свідоме створення журналістами, ведучими, гумористами з метою утворення жарту або каламбуру, іронії, висміювання, впливу, зрідка для вихвалювання тощо. Слід також відзначити, що хоча кількість дериватів, утворених від онімних основ способом телескопії, не є такою численною, як кількість афіксальних похідних, тим не менш телескопію теж можна вважати досить продуктивним способом словотворення на базі власних імен.

Отже, в українській та англійській мовах провідним способом утворення дериватів в аналізованих СГ є морфологічний, а саме суфіксальний і префіксально-суфіксальний. Інші способи словотворення представлено мінімально. Хоча кількість дериватів, утворених від онімних основ способом телескопії в обох мовах, не є такою численною, як кількість афіксальних похідних, тим не менш телескопію теж можна вважати досить продуктивним способом словотворення на базі власних імен. В українській мові цей спосіб словотворення почав використовуватися під впливом англійської мови, де він є більш продуктивним.

Література:

1. Клименко Н.Ф. Словотвірне гніздо / Н.Ф. Клименко // Українська мова : [енциклопедія]. – К. : Укр. енциклоп., 2000. – С. 573.
2. Дияк О.В. Структурно-семантична організація словотвірних гнізд із коренями на позначення металів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О.В. Дияк ; Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – К., 2006. – 251 с.
3. Єнікєєва С.М. Динамічна синхронія словотвірного гнізда (на матеріалі англійської мови) / С.М. Єнікєєва // Гуманітарний вісник. Серія «Іноземна філологія». – Черкаси : ЧДТУ, 2007. – Т. II. – № 11. – С. 329–334.
4. Лесюк М.П. Дослідження словотвору на рівні словотвірних гнізд / М.П. Лесюк // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Серія «Філологія». – 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 212–216.
5. Колоїз Ж.В. Неузале словотворення : [монографія] / Ж.В. Колоїз. – Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2015. – 156 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Події дня, Політика // Місто (30 січня 2015 р., 09:41) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gazeta-misto.te.ua/news>.
2. TV&Showbiz / [ed. D. Cain] // The Mail (May 31, 2016, 21:37) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dailymail.co.uk>.
3. Політичні новини / [гол. ред. С. Мусаєва-Боровик] // Українська правда (24 січня 2014 р., 05:15) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news>.
4. Світ / [авт. О. Токарюк] // Тиждень (26 липня 2013р., 10:40) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tyzden.ua/world>.
5. Nota Bene / [авт. Т. Коробова] // День (22 жовтня 1999 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua>.
6. Статті / [авт. В. Семиволос] // Українська правда (27 лютого 2009 р., 16:58) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua>.

Анотація

Л. РИБАЧКІВСЬКА. ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ СПОСОБІВ ТВОРЕННЯ ВІДОНІМНИХ ПОХІДНИХ У СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗДАХ ІЗ ВЕРШИНАМИ-ОНІМАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено розгляду найбільш типових особливостей словотворення іменникових онімних похідних у мові українських та англійських мас-медіа. Проаналізовано у зіставному аспекті способи деривації названих одиниць – суфіксальний, префіксальний, префіксально-суфіксальний, основоскладання, словоскладання і телескопію.

Ключові слова: дериват, похідне слово, способи деривації, словотвірне гніздо, онім.

Аннотация

**Л. РЫБАЧКОВСКАЯ. СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СПОСОБОВ СОЗДАНИЯ
ОНИМНЫХ ПРОИЗВОДЯЩИХ В СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ГНЕЗДАХ
С ВЕРШИНАМИ-ОНИМАМИ В УКРАИНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ**

Статья посвящена рассмотрению наиболее типичных особенностей словообразования онимных производящих в языке украинских и английских масс-медиа. Проанализированы в сопоставительном аспекте способы деривации названных единиц – суффиксальный, префиксальный, префиксально-суффиксальный, словосложение и телескопия.

Ключевые слова: дериват, производное слово, способы словообразования, словообразовательное гнездо, оним.

Summary

**L. RYBACHKIVSKA. THE COMPARATIVE ANALYSIS
OF THE WAYS OF WORD FORMATION OF PROPER NAME DERIVATIVES
IN WORD-FORMATION FAMILIES IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES**

The article is devoted to the consideration of the most typical features of word formation of proper name derivatives in the language of the Ukrainian and English mass media. It has been analysed the means of derivation of above mentioned units such as suffixation, prefixation, suffixation-prefixation, stem compounding, composition and telescoping.

Key words: derivative, derivative-word, ways of word-formation, word-formation nest (family), proper name.

8. Перекладознавство

8. Переводоведение

8. Theory of translation

ФОНЕТИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ТА ЇЇ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ

Постановка наукової проблеми та її значення. Сьогодні на арені міжнародної комунікації все більше зростає потреба в усному синхронному або ж послідовному перекладі. На міжнародних семінарах і конференціях необхідно не просто брати участь у процесі комунікації, а й розуміти та передавати саме ті інтенції й комунікативні наміри, що були передбачені авторами-комунікантами. І часто саме фонетичні помилки (фонетична інтерференція) перешкоджають цьому взаєморозумінню. Для того, щоб зрозуміти психолінгвістичну природу цього явища та попередити його, насамперед необхідно розглянути психолінгвістичні механізми фонетичної інтерференції, які значною мірою впливають на його діяльність і зумовлюють наявність або ж відсутність такої інтерференції. У цьому й полягає актуальність статті.

Мета статті – визначити психолінгвістичну природу фонетичної інтерференції.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- охарактеризувати явище фонетичної інтерференції;
- дослідити психолінгвістичні механізми мовленнєвої діяльності;
- проаналізувати поняття мовленнєвої поведінки білінгва та його зв'язку з явищем фонетичної інтерференції;
- з'ясувати психокогнітивні властивості білінгва, що зумовлюють успішність і швидкість засвоєння білінгвом вторинної фонетичної системи.

Об'єктом дослідження є явище фонетичної інтерференції; предметом дослідження є психолінгвістичні засади явища фонетичної інтерференції.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питанням мовної інтерференції й фонетичної інтерференції присвячено чимало наукових розвідок. Ці явища розглядаються в роботах багатьох відомих лінгвістів, зокрема Карабана В.І., Борисової О.В., Мейса Д.К., Комісарова В.Н., Левицької Т.Р. та інших [1; 3; 2; 4; 5]. Проте психолінгвістична природа явища фонетичної інтерференції розкрита в межах сучасних розвідок значно менше, що й зумовлює актуальність нашого дослідження. Аналізу психолінгвістичного механізму вказаного явища присвячені роботи Лукашук Н.А., Валігури О.Р., Турчинової Г.В., Дячук Н.В., Овсієнко Л.Г., Кульчицької Н.О. та деяких інших лінгвістів [6; 7; 8; 9; 10; 11].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У процесі вивчення іноземної мови та в подальшому спілкуванні некорінний мовець часто стикається з явищем фонетичної інтерференції. Фонетична інтерференція розуміється як викривлення звукового строю мови через використання фонетичних навичок, що були набуті під час вивчення іншої мови або ж унаслідок впливу рідної мови [11]. Особливо яскраво вона проявляється в некорінного мовця, якщо первинна та вторинна мови не є близькоспорідненими й мають значні якісні та кількісні відмінності в системі голосних і приголосних звуків [12]. У деяких випадках цей вид інтерференції може спричинити не лише викривлення вимови фонетичної одиниці, а й змінити її значення, що створить труднощі в спілкуванні між комунікантами або ж унеможливить його взагалі.

Фонетична інтерференція виникає, коли носій мови сприймає й відтворює звуки однієї мови, яку можна назвати вторинною, за правилами та стандартами іншої, яку можна назвати первинною (рідної або іншої іноземної мови) [13]. Коли білінгв, ототожнюючи фонему вторинної системи з фонемою первинної, відтворює її за фонетичними правилами первинної мови, виникає фонетична інтерференція. Саме цей вид інтерференції є найбільш поширеним, якщо перекладач іще не має достатнього перекладацького досвіду [12].

Під час усного синхронного або послідовного перекладу це явище виникає досить часто, що підтверджується численними прикладами й результатами наукових досліджень цього питання [6]. Для того, щоб зрозуміти психолінгвістичну природу цього явища, насамперед необхідно розглянути психолінгвістичні механізми мовленнєвої діяльності перекладача. Вони є непростим багатозначним утворенням, кожен з елементів якого нерозривно пов'язаний з іншим.

Основними психолінгвістичними механізмами мовленнєвої діяльності є механізм осмислення, механізм мовленнєвої пам'яті та механізм прогнозування [9].

Механізм осмислення відіграє вирішальну роль у діяльності перекладача, оскільки він відповідає за аналіз змістової сторони мовлення, його структурну організацію та мовленнєве оформлення. Осмислення реалізується за допомогою внутрішнього способу формування й формулювання думки, тобто за допомогою внутрішнього мовлення [9]. Таким чином, на першому етапі перекладу відбувається осмислення вхідного повідомлення,

яке здійснюється внутрішньо засобами різних мов і з різним ступенем розгорнутості. Реалізується механізм усвідомлення через аналітико-синтетичну діяльність за допомогою всіх основних розумових дій та операцій (порівняння, зіставлення, класифікації, аналізу й синтезу) [9].

Завдяки механізму осмислення реципієнтом усвідомлюються мотиви й цілі мовленнєвої комунікації. Мотивація перекладача як суб'єкта діяльності може розглядатися через інтенції (наміри) його перекладацької діяльності. Зокрема, мотивами перекладацької діяльності можуть бути створення емоційно-психологічного впливу на цільову аудиторію, відтворення фонетичних одиниць і їхніх структур, які б відповідали інтересам перекладача зі збереженням основного смислового задуму мовлення, яке перекладають [9]. На основі механізму осмислення відбувається планування, програмування мовленнєвої діяльності та її подальший контроль.

Завдяки механізму мовленнєвої пам'яті забезпечується всебічний мовленнєвий процес, який включає в себе змістовий аспект мовлення й аспект його мовного вираження, а відтворення того чи іншого фрагмента дійсності навколишнього середовища неможливе без знань і уявлень, які містяться в пам'яті людини [9]. Неможливе мовлення й без актуалізації у свідомості відповідних мовних знаків та їх правильного використання в мовленнєвій комунікації. Усе це забезпечується за допомогою механізму мовленнєвої пам'яті [9].

Механізм прогнозування слугує для того, щоб забезпечити вибір стратегії мовленнєвої поведінки перекладача (для реалізації певної мети або ж мотиву), а також висловлювань, які допоможуть реалізувати вибрану стратегію [9]. Саме ці механізми забезпечують усний переклад, а рівень їх розвиненості визначає наявність або ж відсутність фонетичної інтерференції.

Психолінгвістика виділяє таке поняття, як мовленнєва поведінка білінгва, тобто взаємодія універсальних, притаманних будь-якому носієві мови, та національно-мовних властивостей, сформованих під впливом фонологічної системи рідної мови [7]. Вона зумовлюється двома протилежними чинниками: навичками рідної мови та прагненням до еталону звучання іноземної фонетичної системи [7]. Унаслідок цього свідомість білінгва змушена контролювати вибір та оцінку закладених у ній можливостей вимови одиниць іноземної мови. При цьому кожен із таких варіантів тією чи іншою мірою містить фонетичну інтерференцію.

Важливого значення також набувають мовні здібності або вроджені здібності людини осмислювати артикуляційні й акустичні характеристики звуків не лише в потоці мовлення, а й під час процесу їх відтворення (вимови) [14, с. 141]. Іншими психокогнітивними властивостями білінгва, що впливають на засвоєння ним вторинної фонетичної системи, є когнітивна гнучкість – можливість швидко сприймати та відтворювати стандарти еталону звучання іноземної фонетичної системи [15, с. 53], а також мовне чуття – здатність розрізняти фонетичні одиниці іноземної мови в процесі їх відтворення іншим мовцем [15, с. 54]. Усі ці властивості, що зумовлюють успішність і швидкість засвоєння білінгвом вторинної фонетичної системи, вважаються також рушійною силою когнітивно-пізнавальних процесів, спрямованих на формування іншомовної компетенції [14, с. 143]. При цьому лише сформована іншомовна компетенція білінгва-перекладача може гарантувати відсутність або ж невелику кількість фонетичних помилок [14, с. 144]. Отже, ці психокогнітивні властивості білінгва також впливають на наявність або відсутність фонетичних помилок при вимові іноземних слів, словосполучень і речень.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Таким чином, психолінгвістична природа фонетичної інтерференції визначається психолінгвістичними механізмами мовленнєвої діяльності перекладача, до складу яких входить механізм осмислення, механізм мовленнєвої пам'яті та механізм прогнозування. Кожен із цих механізмів є важливим, а рівень їх розвитку визначає наявність або ж відсутність фонетичної інтерференції в мовленнєвій діяльності перекладача. Виділяють також поняття «мовленнєва поведінка білінгва», тобто сукупність особливостей фонологічної системи рідної мови перекладача, що входить до сталих навичок білінгва й пізніше може спричинити явище фонетичної інтерференції, накладаючись на цільову мову перекладу. Важливими також є психокогнітивні властивості білінгва, що зумовлюють успішність і швидкість засвоєння ним вторинної фонетичної системи. Серед них виділяють мовні здібності (здібності білінгва до осмислення звуків під час їх відтворення), когнітивну гнучкість (здатність сприймати та відтворювати висловлювання, що відповідають еталонам звучання іноземної фонетичної системи), мовне чуття (здатність розрізняти іншомовні фонетичні одиниці в мовленні іншого комуніканта).

Перспективою є подальші дослідження явища фонетичної інтерференції, а також окремих її випадків. Актуальним видається проведення лінгвістичних експериментів, які б дали можливість більше довідатися про фонетичну інтерференцію. Це дозволить розробити типологію різних випадків цього явища, прослідкувати зв'язок і взаємозв'язок різних психолінгвістичних механізмів фонетичної інтерференції та допомогти запобігти цьому явищу.

Література

1. Карабан В.І. Переклад англійської наукової й технічної літератури: граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В.І. Карабан – Вінниця : Нова книга, 2002. – 564 с.
2. Карабан В.І. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі (вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську) : [навчальний посібник] / В.І. Карабан, О.В. Борисова, Б.М. Колодій, К.А. Кузьміна. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 204 с.
3. Карабан В.І. Теорія перекладу з української мови на англійську мову : [навчальний довідник зі спеціальності «Переклад»] / В.І. Карабан, Д.К. Мейс. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 606 с.
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : [учебник для институтов и факультетов иностранных языков] / В.Н. Комиссаров. – М. : «Высшая школа», 1990 – 253 с.

5. Левицкая Т.Р. Проблемы перевода. На материале современного английского языка / Т.Р. Левицкая, А.М. Фитерман – М. : «Международные отношения», 1976. – 205 с.
6. Лукашук Н.А. Явище фонетичної інтерференції в контексті вивчення студентами англійської мови як першої іноземної / Н.А. Лукашук // Наукові записки : зб. наук. пр. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013 – Вип. 34. – С. 128–133. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lingvj.oa.edu.ua/assets/files/full/2013/n34/NZ_Vyp_34.pdf.
7. Валігура О.Р. Когнітивні та комунікативно-прагматичні аспекти дослідження фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців / О.Р. Валігура // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова : наук. журнал. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – № 9. – С. 96–102. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://enpui.npu.edu.ua/bitstream/123456789/3039/1/Valigura.pdf>.
8. Турчинова Г.В. Психолінгвістичні передумови оволодіння іноземною мовою для спеціальних цілей / Г.В. Турчинова // Наукові записки : зб. наук. пр. – К. : Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – Вип. 98 – С. 201–207. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://enpui.npu.edu.ua/bitstream/123456789/5235/1/Turchynova.pdf>.
9. Дячук Н.В. Психолінгвістичні механізми мовленнєвої діяльності перекладача / Н.В. Дячук // Сучасні лінгвістичні студії XXI століття : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції. – Житомир, 2015. – С. 26–29. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/17975/1/%D0%94%D1%8F%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf>.
10. Овсієнко Л.Г. Текст як об'єкт вивчення психолінгвістики / Л.Г. Овсієнко // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич, 2013. – Вип. 15. – С. 58–69. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/admin/Downloads/Tidf_2013_15_9.pdf.
11. Кульчицька Н.О. Особливості явища інтерференції в процесі навчання англійської мови як другої іноземної у філологічному ВНЗі / Н.О. Кульчицька // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Бердянськ : БДПУ, 2010. – Вип. 3. – С. 241–246. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vishwaraya.org/index.php?do=static&page=interferential-peculiarities>.
12. Брокерт О.Р. Методичні аспекти інтерференції та її диференціація в іншомовному говорінні / О.Р. Брокерт // Теоретичні питання освіти й виховання : зб. наук. пр. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2012. – Вип. 45. – С. 81–86. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/admin/Downloads/Trkov_2012_45_23.pdf.
13. Зеленін Г.І. Процеси інтерференції й перенесення в умовах міжнародної взаємодії при навчанні студентів іноземній мові / Г.І. Зеленін // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр. – Харків : ФОП «Шевченко», 2010. – Вип. 28. – С. 193–198. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///C:/Users/admin/Downloads/Pipo_2010_28-29_30%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Pipo_2010_28-29_30%20(3).pdf).
14. Леонтьев А.А. Основы психолінгвістики : [учебник для студентов вузов] / А.А. Леонтьев. – Санкт-Петербург : Лань, 2003. – 288 с.
15. Уланович О.И. Психолінгвістика / О.И. Уланович. – Минск : Издательство Грєвцова, 2010. – 240 с.

Анотація

О. ВОЛДИНЕР, І. ЧАРИКОВА. ФОНЕТИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ТА ЇЇ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ

У статті досліджено явище фонетичної інтерференції. Розкрито поняття фонетичної інтерференції як лінгвістичної категорії. Проаналізовано основні психолінгвістичні механізми мовленнєвої діяльності, зокрема механізм осмислення, механізм мовленнєвої пам'яті та механізм прогнозування. Охарактеризовано поняття мовленнєвої поведінки білінгва й розкрито його зв'язок з явищем фонетичної інтерференції.

Ключові слова: явище фонетичної інтерференції, механізм осмислення, механізм мовленнєвої пам'яті, механізм прогнозування, мовленнєва поведінка білінгва.

Аннотация

О. ВОЛДИНЕР, И. ЧАРИКОВА. ЯВЛЕНИЕ ФОНЕТИЧЕСКОЙ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ С ПОЗИЦИЙ ПСИХОЛИНГВИСТИКИ

В статье исследовано явление фонетической интерференции. Раскрыто понятие фонетической интерференции как лингвистической категории. Проанализированы основные психолінгвістические механизмы речевой деятельности, в частности механизм осмысления, механизм языковой памяти и механизм прогнозирования. Охарактеризовано понятие языкового поведения билингва и раскрыта его связь с явлением фонетической интерференции.

Ключевые слова: явление фонетической интерференции, механизм осмысления, механизм языковой памяти, механизм прогнозирования, языковое поведение билингва.

Summary

**O. VOLDINER, I. CHARIKOVA. PHENOMENON OF PHONETIC INTERFERENCE
FROM PSYCHOLINGUISTIC POINT OF VIEW**

This paper deals with the issue of phonetic interference. Attention has been paid to the concept of phonetic interference as a linguistic category. The main psycholinguistic mechanisms of communicative activity of an interpreter (the mechanism of perception, the mechanism of communicative memory and the mechanism of linguistic forecast) have been analyzed. The term communicative behaviour of bilingual has been characterized. Reference has been made to the connection between the term and a phenomenon of the phonetic interference.

Key words: phenomenon of phonetic interference, mechanism of perception, mechanism of communicative memory, mechanism of linguistic forecast, communicative behaviour of a bilingual.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ПРИСУДКА В МОВІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Існує безліч тлумачень характеристики складного фразеологічного присудка в мові науково-технічної літератури (далі – НТЛ). Мета роботи полягає у визначенні лексико-семантичних особливостей дієслівного присудка та фразеологічних еквівалентів. Фразеологізм – це не просто лінгвістичне явище в тій чи іншій мові, це нарізно оформлена, але семантично цілісна й семантично неподільна мовна одиниця. Новизна роботи полягає в тому, що на основі безлічі наявних джерел і матеріалів відомих дослідників автор статті намагалася підбити підсумки й висвітлити найголовніші та найцікавіші аспекти складного фразеологічного присудка в мові НТЛ.

Щоб перекласти фразеологічну одиницю, потрібно бути митцем, який в змозі врахувати естетичне та контекстуальне значення фразеологізму. Недарма англійський фразеограф А.М. Фітерман зазначає: «Фразеологізми мають звичку відхилятися від граматичних правил або уникати їх, часто не піддаються логічному аналізу й передають контекст, абсолютно не зв'язаний із семантикою їх компонентів» [1, с. 28]. Визначення загального характеру фразеологізму подала Е.Е. Голубкова: «Словосполучення, що міцно ввійшли в мову, називаються фразеологізмами. Фразеологія починається там, де закінчується семантична реалізація компонентів, які є складовими частинами фразеологічної одиниці, часто позбавленими основних прикмет слова» [4, с. 18].

Дієслівні фразеологізми в англійській мові становлять ліву частку всіх фразеологічних одиниць. Тут присутні дієслова руху, мовлення, різноманітних дій, стану тощо. У поетизації до дієслова може бути додана різна кількість залежних від нього слів, а загалом увесь вираз може бути еквівалентом дієслова: **to go Dutch** – розраховуватися порівну, **to go into details** – вдаватися в деталі, **to run into debt** – залізити в борги.

Відзначимо, що для англійських дієслівних фразеологізмів часто можна віднайти дієслово-відповідник в українській мові, хоча саме дієслово може належати до іншого семантичного поля. Наприклад, **to grease one's palm** – дати хабаря, **to meet the demands** – відповідати вимогам, **to take pleasure in something** – отримувати насолоду від чого-небудь, **to shake like a leaf** – тремтіти як осиковий лист. Отже, існує безліч цікавої інформації про фразеологічний присудок. І для того, щоб добре в ній розібратися, необхідно перечитати велику кількість підручників, зрозуміти ідеї та висловлення різних дослідників, представити це мовою, зрозумілою для кожної людини, і зробити власний висновок. У цьому й полягає завдання автора статті.

За структурою фразеологізми бувають дієслівними, прикметниковими, прислівниковими та комунікативними. Дієслівні фразеологізми виступають у реченні еквівалентами дієслова, прикметника чи прислівника, а в прислів'ях і приказках виконують роль коментаря до висловлювання чи до ситуації мовлення, непрямого наказу, повчання. Часто один і той же фразеологізм має значну кількість варіантів. Наприклад, такі фразеологізми, як **to be on the high horse**, **to look down one's nose at**, **to put on frills**, **to turn up one's nose**, **to put on side** об'єднуються в українській мові значенням «гордувати, величатися, напускати пиху, задирати носа, гнути кирпу». Отже, оболонка тієї самої фразеологічної одиниці може зазнавати значних змін, але її загальна семантика залишається незмінною. Численними в англійській мові є також семантичні групи дієслівних фразеологізмів. Е.Е. Голубкова суттєвими вважала виключно семантичні ознаки фразеологічної одиниці, лише вони, на її думку, мають справжню вартість, тоді як зовнішні ознаки неправдоподібні або просто оманливі [5, с. 22]. Одними з найпоширеніших є соматичні фразеологізми, тобто такі, у складі яких є назви частин людського тіла (**change hands** – переходити з рук в руки, **come to hand** – прибувати). Для порівняльного аналізу фразеології англійської й української мов класифікація фразеологізмів за ознакою їхньої немотивованості, безумовно, важлива тоді, коли за фразеологізмом, крім власне фразеологічного значення, не стоїть нічого, і єдиним критерієм еквівалентності буде експресивність і стилістична маркованість. Серед основних способів перекладу фразеологічних одиниць можна виділити такі:

дослівний переклад – це спосіб перекладу, за яким відбувається повна передача синтаксичної структури оригіналу на мову перекладу, зі збереженням набору повнозначних слів і порядку їх розташування, наприклад, **to bring into use** – починати використовувати;

антонімічний переклад – це спосіб перекладу, що полягає в заміні понять, які висловлені в оригіналі, протилежним поняттям (**She is not unworthy of your attention** – вона повністю гідна твоєї уваги).

У постпозиції до дієслова може бути різна кількість залежних від нього слів, але загалом увесь вираз еквівалентний дієслову. З перекладацької точки зору англійські фразеологічні одиниці поділяються на дві групи: фразеологічні одиниці, що мають еквіваленти в українській мові, та безеквівалентні фразеологічні одиниці. Термін «еквівалентність» означає ступінь відповідності між змістом оригіналу й перекладу. Фразеологічні еквіваленти можуть бути двох типів: постійна рівнозначна відповідність, яка не залежить від контексту, або можлива наявність в українській мові двох чи більше еквівалентів англійської фразеологічної одиниці, з яких вибирається найкращий для перекладу. Такі еквіваленти можна назвати вибірковими.

Повні еквіваленти – це українські еквіваленти, що здебільшого є моноеквівалентами англійських фразеологізмів, співпадають із ними за значенням, за лексичним складом, образністю, стилістичною спрямованістю

й граматичною структурою. Кількість подібних відповідників невелика. До цієї групи належать фразеологізми інтернаціонального характеру (прислів'я: **extremes meet** – крайнощі сходяться, **habit is a second nature** – звичка – друга натура; дієслівні словосполучення: **to play with fire** – грати з вогнем, **to read between the lines** – читати між рядків). Часткові еквіваленти не означають неповноти в передачі значення, а лише містять лексичні, граматичні й лексико-граматичні розбіжності за наявності спільного значення одного й того ж стилістичного напрямку. Саме тому частковий еквівалент за ступенем адекватності перекладу рівноцінний повному еквівалентові. Частковим лексичним еквівалентом є, наприклад, фразеологізм **to put by for a rainy day** – відкласти на чорний день; до цієї групи належать також деякі прислів'я: **don't count your chickens before they are hatched** – курчат по осені рахують, **to buy born with a silver spoon in one's mouth** – народитися в сорочці. Часткові граматичні еквіваленти – **to fish in Doubled waters** – ловити рибу в каламутній воді, **to play into somebody's hands** – грати комусь на руку. Розбіжності в порядку слів – **strike iron while is hot** – куй залізо, поки воно гаряче [8, с. 101].

Чимало англійських фразеологічних одиниць не мають еквівалентів в українській мові. Насамперед це стосується фразеологізмів, що позначають неіснуючі в нас реалії. Під час перекладу таких фразеологізмів використовується калькування й описовий переклад. Калькування дає можливість донести до українського читача живий образ англійського фразеологізму. Наприклад, **knocks boldly at the door who brings good news** – гучно стукає в двері той, хто приніс гарні новини. Крім калькування використовується описовий переклад, тобто переклад фразеологізму за допомогою вільного сполучення слів. Особливо цей спосіб корисний для передачі зворотів термінологічного характеру.

До фразеологічної системи обох мов відносимо й паремії – прислів'я та приказки, яким також властива відтворюваність і непряма номінація. Звичайно, такі мовні утворення стоять у проміжному за мотивованістю ешелоні фразеології, їх відносять до того ж типу, що й фразеологічні єдності (**two heads are better than one; better late than never** – одна голова добре, а дві краще; краще пізно, ніж ніколи). Прислів'я та приказки (паремії) мають свою національну специфіку й відображають світобачення того чи іншого народу (**manna from above** – манна небесна, **to cast pearls before swine** – розкидати перли перед свинями, **to wash one's hands in innocence** – умивати руки). Крилаті слова – це стійкі афористичні вирази, що мають фольклорне, частіше – літературне походження. Це слова якихось відомих осіб у критичних чи типових ситуаціях, вони часто перекладаються дослівно й мають у багатьох мовах прямі еквіваленти (**the die is cast; after us the deluge; Caesar's wife is above suspicion** – жереб кинуто; після нас – хоч потоп; дружина Цезаря поза підозрою). Велику групу становлять крилаті слова й вирази, узяті з Біблії (біблеїзми).

Однією з найчастіше вживаних дієслівних структур фразеологізмів є група типу V+X+N, у якій V – дієслово, N – іменник, X – проміжний елемент, розташований між ними. На особливу увагу заслуговують дієслівні фразеологізми, що містять дієслівну групу **to be (to be born on the wrong side of the blanket** – народжений поза шлюбом, **to be caught with chaff** – обвести кругом пальця).

Прийменники, які є постійними складниками дієслівних фразеологічних одиниць, не можуть бути довільно замінені іншими прийменниками. Прийменники виконують не тільки службову роль, але й несуть семантичне навантаження (**to fall in love** – закохатися, **to fall out of love** – розлюбити).

Під час дослідження порядку слів усередині переглянутих фразеологічних одиниць підтверджується висновок, зроблений А.В. Куніним, що для фразеологічних одиниць, які мають твердо фіксований структурний тип, характерна стабільність порядку слів. Інверсія V й N, як удалося зясувати, зустрічається не частіше, ніж в 1% випадків. Натомість структура типу V+X+N характеризується також значними семантичними особливостями. Фразеологічні одиниці стосуються людини й розділяються на дві групи залежно від того, характеризують вони одну особу чи взаємовідносини двох і більше осіб. Так, наприклад, дієслово **to bark** – гавкати, яке В.А. Іноземцева віднесла до дієслів, що позначають дію, яка властива тваринам, входить до фразеологічних одиниць, що стосуються людини (**to bark at the moon** – витрачати час дарма).

У фразеологічних одиницях, котрі описують відношення між двома особами, друга особа зазвичай виражається іменником чи особовим займенником (**to set somebody's teeth on edge** – діяти на нерви). У багатьох розглянутих фразеологізмах знайшлися слова, які допомогли зрозуміти їхнє значення без контексту. Ці слова можна назвати опорними. Опорними можуть бути й дієслова (**to cry buckets** – сльози течуть потоком, **to make old bones** – дожити до глибокої старості, **to crack a joke** – пожартувати).

Вивчення англійської наукової філологічної літератури дозволило встановити, що вживаність дієслів у працях сучасних авторів порівняно з роботами англійських філологів початку століття значно збільшилася. Фразові дієслова мають тенденцію сполучатися з певним набором слів, що належать до наукової лексики, і утворювати разом із ними синтаксичні одиниці. Наприклад, фразеологічний присудок **workout** зазвичай уживається з такими словами, як **principle, theory**.

На сучасному етапі спостерігається тенденція до звуження фразових дієслів. У технічній літературі це проявляється більш чітко й пов'язується зі спеціалізацією значень відповідних одиниць, що й призводить до їхньої термінологізації.

Фразове дієслово – це термін, що має на меті якомога чіткіше пояснити процеси та явища (**to start up** – заводити двигун, **to make up (with)** – зчеплювати (про деталі авто), **to cut out** – вимикати джерело живлення). Отже, на основі наявних джерел інформації можна зробити висновок, що фразеологізм – це семантично цілісна й неподільна мовна одиниця. Фразеологія починається там, де закінчується семантична реалізація компонентів, які є складовими частинами фразеологічної одиниці. У статті ми визначили, яку структуру можуть мати фра-

зеологізми. Фразеологічний присудок складається з дієслова широкої семантики та конкретизуючого іменника. Перекладається він зазвичай простим дієслівним присудком, а в деяких випадках використовується відповідний фразеологічний присудок.

Література:

1. Ажнюк Б.М. Українські власні назви в англійському написанні / Б.М. Ажнюк // Мовознавство, –1993. – С. 28–30.
2. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник, Л.С. Бархударов. – К., «Вища школа», 1975. – 255 с.
3. Дуда О.І. Процеси термінологізації в сучасній англійській мові / О.І. Дуда. – Л. : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2001. – 480 с.
4. Коробкова М.А. Молодежные жаргонизмы и их функции в языке / М.А. Коробкова // Вестник № 2. – 2010. – С. 18–23.
5. Латышев Л.К. Теория, практика и методика преподавания / Л.К. Латышев // – М. : Издательский центр «Академия». – 2005. – С. 22–27.
6. Федоров А.В. Основы общей теории / А.В. Федоров. – Издательский дом «Филология» ТРИ. – 2002. – 317 с.
7. Чуковский К.И. Высокое искусство. Собрание сочинений / К.И. Чуковский. – М. : Терра Книжный клуб. – 2001. – 352 с.
8. Швейцар А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцар. – М. : Наука. – 1988. –С. 101–107.

Анотація

А. ДАВИДЕНКО. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ПРИСУДКА В МОВІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті досліджено та класифіковано певні особливості фразеологічного присудка, досліджено структурно-семантичні характеристики дієслівних фразеологізмів за типами та їх застосування при перекладі в мові НТЛ. У роботі аналізується визначення фразеологічних одиниць, їх естетичне та контекстуальне значення, граматичні особливості вживання й критерії їх класифікації.

Ключові слова: фразеологічний еквівалент, стилістичний аналіз, семантичні особливості, граматичні особливості, дієслівні фразеологізми.

Аннотация

А. ДАВИДЕНКО. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОГО СКАЗУЕМОГО В РЕЧИ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

В статье исследованы и классифицированы определенные особенности фразеологического сказуемого, исследованы структурно-семантические характеристики глагольных фразеологизмов по типам и их употребление в переводе НТЛ. В работе анализируется определение фразеологических единиц, их эстетическое и контекстуальное значение, грамматические особенности употребления и критерии их классификации.

Ключевые слова: фразеологический эквивалент, стилистический анализ, семантические особенности, грамматические особенности, глагольные фразеологизмы.

Summary

A. DAVIDENKO. LEXICO-SEMANTIC PECULIARITIES OF PHRASEOLOGICAL PREDICATE IN THE SPEECH OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL LITERATURE

The article is devoted to the investigation and classification of particular features of phraseological predicate researching of structural semantic characteristics of verbal phraseologisms by their types and using them in translation of STL. The issue of research is a definition of the phraseological units, their esthetic and contextual meaning, grammar peculiarities of using criteria of its classification.

Key words: phraseological equivalent, stylistic analyses, semantic peculiarities, grammatical peculiarities, verbal phraseologisms.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри німецької мови
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АВТОРСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Р. ХАГЕЛЬШТАНГЕ «ІГРАШКА БОГІВ»)

Добре відомо, що словниковий склад мови постійно змінюється, збагачуючись новими словами. Виникнення цих нових слів (неологізмів) пов'язане з необхідністю дати найменування новим явищам, предметам чи поняттям, що входять у життя у зв'язку зі змінами соціального та політичного ладу, з розвитком науки, техніки, культури тощо. Починаючи з 90-х рр. ХХ ст., німецька мова збагатилася дуже великою кількістю неологізмів у всіх сферах її вживання. У художній літературі особливо інтенсивно авторські неологізми використовуються в науковій фантастиці. Роман німецького письменника Р. Хагельштанге «Іграшка богів» (1959 р.) не належить до наукової фантастики. Він створений на основі міфологічного матеріалу, демонструє прагнення автора до реалістично-побутової та морально-психологічної конкретизації, написаний у мемуарно-епістолярному стилі. Саме тому дослідження авторських неологізмів та особливостей їх перекладу можуть допомогти у визначенні особливого авторського стилю і майстерності оповідача, який завдяки ресурсам власної мови може здивувати читача новими поняттями.

Неологізми, зокрема авторські новоутворення, викликають велике зацікавлення лінгвістів. Особливості функціонування німецьких неологізмів досліджували В. Устінова, Н. Моїсєєва, Р. Намитокова, Є. Розен, Б. Вольф-Блайс, Д. Герберг та інші. Питання перекладу авторських неологізмів висвітлюються в роботах Д. Зайтаєвої, А. Кульчицької, В. Влахова, К. Телькової та ін. Оскільки роман Р. Хагельштанге не перекладений українською мовою, то в сучасному літературознавстві існує невелика кількість літературно-критичної рецепції творчості письменника, тому способи перекладу авторських неологізмів у романі запропоновано автором статті.

Метою роботи є теоретичний і практичний аналіз авторських неологізмів (на матеріалі роману Р. Хагельштанге «Іграшка богів»).

Досягнення мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

- окреслити теоретичні аспекти функціонування авторських неологізмів у художній літературі й особливостей їх перекладу;
- розкрити специфіку авторських неологізмів у романі Р. Хагельштанге «Іграшка богів» і зробити спробу їх літературного перекладу українською мовою.

Процес оновлення словникового складу німецької мови, як і будь-якої іншої мови, – це неперервний процес. Щодня відбуваються зміни в соціально-політичній, економічній сферах життя. Змінюються умови побуту людей, розвивається наука й техніка, змінюється культура й мистецтво. Тож для того, щоб мати можливість говорити про нові аспекти людського життя й розуміти один одного, їх потрібно якимось чином називати. У результаті з'являються нові слова – неологізми.

Досить інтенсивно продукуються в німецькій мові, особливо в художній літературі, індивідуально-авторські неологізми. Д. Зайтаєва дає визначення цьому поняттю: «Авторський (індивідуально-авторський) неологізм – це слово або значення слова, яке створив письменник, поет, публіцист для позначення нових або вигаданих явищ дійсності, нових або вигаданих предметів чи понять. Винайдені автором слова відрізняються від звичайних позначень, які широко використовуються, новизною внутрішньої форми або своєрідністю сукупності елементів. Авторські неологізми зазвичай не стають одиницями словника, хоча найбільш вдалі та комунікативно значущі чи необхідні слова переймаються мовним колективом і потрапляють до словникового складу мови» [1, с. 1].

Зауважимо, що в сучасних дослідженнях науковці застосовують також інші терміни: «індивідуально-авторський новотвір», «оказіональне слово» або «оказіоналізм», «лексичний новотвір», «неолексема», «лексична інновація» [2, с. 195–200]. У нашій роботі ми використовуємо терміни «авторський неологізм» і «оказіоналізм» як синоніми, хоча притримуємося думки дослідників, що okazіоналізми є вужчим поняттям, які «зазвичай зрозумілі лише з контексту, переймають на себе важливі текстові завдання. Вони виконують функції економії мови або інші стилістичні функції і заповнюють лексичні прогалини. Вони можуть стати неологізмами (і врешті-решт – частиною словникового складу мови) або зникнути» [3, с. 94].

Авторські новоутворення, як і всі неологізми, з'являються в мові трьома шляхами:

1) шляхом словоскладання (словотвірної деривації). Аналіз компонентів, що входять до складу авторського неологізму, дає перекладачеві можливість, знаючи лексичне їх значення та враховуючи контекст, з'ясувати значення всього комплексу. У німецькій мові складні слова є досить поширеним явищем, способом перекладу таких слів є використання словосполучень;

2) шляхом семантичного деривата, тобто розвитку в уже існуючому слові нового, вторинного значення на основі схожості явища, що знову позначається, з явищем уже відомим. Але семантичний засіб номінації належить до тих явищ у мові, які не піддаються однозначному тлумаченню;

3) шляхом запозичення слів з інших мов або з некодифікованих підсистем цієї мови (діалектів, просторіччя, жаргонів) [1, 4].

Багато дослідників зазначають, що на сучасному етапі розвитку мова переживає «неологічний бум». Найбільше нових слів з'являється в науково-технічній сфері у зв'язку з бурхливим прогресом науки й техніки. У художній літературі неологізми найчастіше можна зустріти в науково-фантастичних творах. Проте роман німецького письменника Р. Хагельштанге «Іграшка богів» був написаний у 1959 р. Неологізми 50-х рр., які увійшли до загального вжитку, – це *der Sputnik* (1957 р.), *das Raumschiff* (1959 р.) та більшість неологізмів післявоєнного періоду (*die Brigade, heimkehren, die Bolone, die U-Bootler* та інші) [4]. Як уже зазначалося, роман «Іграшка богів» не належить до наукової фантастики. Здається, що в класичному романі на традиційну, а не на фантастичну тематику, не може бути багато нових слів, які позначали б нові явища або поняття. Проте роман «Іграшка богів» сповнений лінгвостилістичними засобами, які неймовірно збагачують мову автора й визначають його особливий авторський стиль. Саме тому роман був відзначений літературною нагородою «Julius-Campe-Preis», яку присвоює видавництво «Hoffmann und Campe Verlag».

Переважну більшість неологізмів сучасної німецької мови становлять іменники (близько 80%). Це пояснюється тим, що вони позначають нові предмети, явища та події. Проте виникнення неологізмів-прикметників і неологізмів-дієслів також є цілком можливим: *Stress – stressig, Rock – rockig, Job – jobben*. Часто неологізми – це запозичені з англійської мови й адаптовані слова на позначення різних понять. Так наприклад, англійське слово «to klick» (німецькою «anklicken») увійшло до вжитку й адаптувалося настільки, що в 1995 р. посіло 5 місце у списку «Wörter des Jahres» [3, с. 99].

На нашу думку, справжньою майстерністю письменника можна вважати його вміння створювати власні поняття, використовуючи ресурси рідної мови. Автор створює нові слова, щоб зробити мову тексту більш яскравою та насиченою. Авторські неологізми підкреслюють індивідуальні особливості стилю, «додають тексту емоційну експресивність і виразність» [5, с. 1]. Використання тих чи інших мовних засобів може мати особливе значення тоді, коли автор не тільки звертається до лексики рідної мови, щоб позначити всім відомі поняття, але й винаходить нові слова для тих явищ, які він сам уперше придумав і зафіксував у своєму творі. Завдання автора – донести до читача в найбільш короткій, але найбільш повноцінній мовній формі зміст предмета, поняття або явища, яке він добре уявляє, але яке поки невідоме читачеві.

Критичний огляд наукових робіт із теорії та практики перекладу дає привід для висновку, що неологізми є складними словами для перекладу, оскільки знайти ці слова в словниках зазвичай неможливо. Загальновизнано, що під час перекладу необхідно передати інформацію не тільки на тематичному рівні, а й зберегти атмосферу, емоційне забарвлення, які характерні для оригіналу.

Основна складність у перекладі авторських неологізмів – це з'ясування значення нового слова. Перекладач, уперше стикнувшись з авторським неологізмом, не має уявлення про поняття, позначене автором. Тому під час перекладу авторських неологізмів варто притримуватися деякої послідовності:

1) з'ясування значення слова в контексті. Для виявлення значення неологізму важливим є лінгвістичний контекст, тобто мовні одиниці, які оточують відповідне слово, і екстралінгвістичний (позамовний) контекст. Відомо, що більшість слів у мові є багатозначними, і підібрати відповідне значення слова з багатьох інших значень можна лише завдяки контексту;

2) передача цього значення засобами української мови, тобто власне переклад [1, с. 2].

Оскільки неологізми належать переважно до безеквівалентної лексики, для їхнього перекладу застосовуються численні перекладацькі трансформації: транскодування, калькування, експлікація, конкретизація та генералізація (розширення або переосмислення значення), запозичення з інших мов, вокабулізація словосполучень, «гібридизація» слів, конверсія, атрибутивне використання імен тощо. Для перекладу саме авторських неологізмів найчастіше застосовують такі методи: транскрипція, транслітерація, калькування, функціональна заміна.

Що стосується авторських неологізмів у романі Р. Хагельштанге «Іграшка богів», зауважимо, що більшість із них – це складні іменники, які автор утворює за морфологічною структурою «іменник + іменник», тобто шляхом словотвірної деривації («*Blutsuppe*», «*Stirnkind*»; «*Männertugend*», «*Friedenshonig*», «*Kriegsgalle*», «*Blutbahn*», «*Ochsenknecht*», «*Volkverdurmer*», «*Bruderpaar*», «*Polypenarme*»). В обраних неологізмах обидва іменника – це добре відомі слова, переклад яких не викликає труднощів, проте в поєднанні це вже нові слова з новим значенням, якого надав їм автор і якого немає в словниках. Щоб перекласти ці оказіоналізми, найдоречніше скористатися такими способами: розширення або переосмислення значення, описовий метод з урахуванням контексту, функціональна заміна понять.

У романі «Іграшка богів» центральною є тема війни, збройних конфліктів у цілому, їх причин і наслідків. Саме тому у творі є багато індивідуально-авторських неологізмів для зображення цього явища. Утворюючи нові слова до теми «війна», автор наділяє їх сильним емоційним забарвленням, підбираючи лексеми, які змогли б передати всі жахи війни.

Так, авторський неологізм «*Blutsuppe*» [6, с. 9] (дослівно «кривавий суп», «суп із крові або з кров'ю») письменник обрав для опису Троянської війни та війн у цілому. Не важко уявити собі криваве м'ясо на полі бою та провести паралель із величезним котлом, у якому «варяться» солдати. Саме тому вважаємо влучним такий переклад цього неологізму – «*криваве м'ясо*».

Наступний оказіоналізм, який торкається теми війни – «*Kriegsgalle*» [6, с. 44] (дослівно «жовч війни»). Автор намагається сказати, що війна, ніби жовч, отруєє все навколо, приносить лише гіркі почуття, присмак, який залишається на довгі роки, який нічим не виведеш. Доречним вважаємо переклад «*гіркота війни*».

У протиставленні можна розглядати неологізм «*Friedenshonig*» [6, с. 44] (дослівно «мед свободи» або «медова свобода»), який має іронічне забарвлення, що зрозуміло з контексту. Про «*Friedenshonig*» говорить Менелай,

читачеві зрозуміло, що цар лукавить, обіцяючи троянцям «солодку свободу», адже причина війни не у викраденні Єлени Прекрасної Парісом, а в багатствах Трої, якими воліє заволодіти Менелай. Тому вважаємо доречним перекласти цей неологізм як «солодка свобода» із семантичним значенням «омріяна, проте недосяжна».

Політично забарвленим є okazіоналізм «*Volkverdummer*» [6, с. 98]. Не можемо з упевненістю говорити про те, що це саме авторський неологізм. У словниках подібного слова немає, проте воно час від часу зустрічається на форумах та в публіцистиці на суспільно-політичну тематику. Цей іменник утворився за формулою «іменник + іменник». Іменник «*Verdummer*» походить від дієслова «*verdummen*» («робити дурним, отупіти, обдурити»), утворений суфіксальним способом, тобто за допомогою суфікса -*er*, який позначає виконавця дії. Цей складний неологізм можна перекласти як «обманицький народу», проте сам контекст підказує, що народ насправді не просто обманюють, а хочуть «*пошити в дурні*», «*навішати лашу на вуха*» у найбільш відповідальний момент.

Автор уміло та цікаво поєднує непоєднані слова, які збагачують мову твору, урізноманітнюють її. Так, наприклад, okazіоналізм «*Polypenarme*» (дослівно «руки як поліпи») можна зрозуміти та перекласти лише через контекст завдяки заміні поняття: «*Unsere Blicke ... umfingen ihn wie mit Polypenarmen*» – «Наші погляди обіймали його ніби *чипкими руками*» [6, с. 107].

Наступний авторський неологізм несе вагоме смислове навантаження. Іменник «*Bruderpaar*» без урахування контексту не викликав би ніяких питань і перекладався б як «брати». Проте в романі йдеться про Паріса й Гектора, які були не просто братами, їх поєднувало дещо більше – взаєморозуміння та спільні погляди на певні обставини, саме тому пропонуємо інший переклад: «*Wir sind ein gutes Bruderpaar*» – «Ми справжня команда» [6, с. 106].

Відомо також, що у сфері ненормативної лексики, зокрема, серед лайливих слів, часто зустрічаються неологізми. Наприклад, «*Beckenrandschwimmer*», «*Warmduscher*», «*Landungsklatscher*», «*Festnetztelefonierer*», «*Seerosengießer*», «*Hallöchensager*», «*Warzfuß*», «*Mikrohirn*» [3]. У романі «Іграшка богів» також знаходимо неологізм лайливого характеру, «*Ochsenknecht*» [6, с. 106], який дослівно перекладається як «прислужник волів». Із контексту зрозуміло, що це образливе слово, стосується воно Паріса, який привів свого найкращого вола до Трої на змагання, звісно, доглядав за ним також він. Троянському принцу вдалося перемогти в змаганнях своїх братів Гектора та Деїфоба. Ображений Деїфоб намагається вбити Паріса і, звісно, образити, а не просто констатувати факт, називаючи його «*Ochsenknecht*». Німецький іменник «*Ochse*» також має значення «дурень». У поєднанні із іменником «*Knecht*» («слуга») утворюється авторський неологізм, який було б доречно перекласти описовим методом за допомогою фразеологізму зневажливого характеру: «*Дурню, іди бикам хвосту крутити*».

Вартий розгляду okazіоналізм «*Stirnkind*» [6, с. 37] (дослівно «дитина чола»), який автор використовує, коли описує богиню мудрості та справедливості – Афіну Палладу. Про неї говорять, що вона – думка Зевса, здійснена в дії. Вона – «*дитя розуму*», саме такий переклад є, на нашу думку, найвдалішим.

Ще один іменник, «*Männertugend*», який автор вигадує, коли описує Афіну, вважаємо okazіоналізмом [6, с. 38]. Ним автор підкреслює гендерну нерівність завдяки іменнику «*Männer*» («чоловічий» або «те, що притаманне лише чоловікам»). У Давній Греції мислителями й мудрецами були лише чоловіки, володіти великим розумом і мудрістю було їхнім привілеєм. Саме тому, пропонуючи Парісу яблуко розбрату, Афіна обіцяє йому «*Weisheit, die höchste der Männertugenden...*» – «мудрість як найповажнішу з чоловічих чеснот».

Як зазначалося раніше, більшість неологізмів є іменниками, проте Р. Хагельштанге в романі використовує також новоутворені складні прикметники з другим компонентом «*gewandt*», що означає «вправний, умілий». Наприклад, okazіоналізм «*scherengewandter Mann*» [6, с. 93] («чоловік, який вправно володіє ножицями») можемо перекласти простим іменником «*перукар*» або «*цирульник*», проте такий переклад, на жаль, не передасть красномовство німецького письменника. Цей okazіоналізм не несе ніякого особливого смислового навантаження, а говорить лише про майстерність автора збагачувати свою мову новими цікавими словами. А ось інший прикметник-okazіоналізм розкриває суть і характер персонажа: «*zungengewandte Menelaos*» [6, с. 44] (дослівно «Менелай, який уміло використовує язик»). Із контексту стає зрозуміло, що Менелай багато говорить, багато обіцяє, співчуває та втішає, проте це все лише показове ораторське мистецтво, адже насправді він обманює троянців. Тому завдяки заміні понять вважаємо доречним перекласти це словосполучення як «*брехливий Менелай*».

Описуючи одну з найкрасивіших богинь Олімпу – Геру, автор не скупиться на епітети та метафори й вигадує новий okazіоналізм: «*kuhäugige Hera*» [6, с. 36]. Зрозуміло, що дослівний переклад є доволі дивним та незрозумілим, а також естетично не зовсім гарним щодо богині, красою якою захоплений Паріс (дослівно «Гера з очима як у корови»). Значення прикметника стає зрозумілим із контексту, коли Паріс говорить, що очі Гери здалися йому дуже знайомими, такими, ніби він їх бачив щодня. Усе тому, що він був пастухом, і йому подобалося доглядати за тваринами, зокрема коровами: «*Und da ich Hirt war und den Umgang mit meinen Tieren liebte, fühlte ich unversehens Sympathie für die pompöse, kuhäugige Hera...*» [6, с. 36] – «А оскільки я був пастухом і любив доглядати за своїми тваринами, я одразу відчув симпатію до розкішної Гери з великими темними сумними очима». У такому контексті прикметник «*kuhäugig*» набуває більш позитивного значення; щоб вдало його перекласти та передати емоційне захоплення героя богинею, ми скористалися описовим методом у поєднанні із заміною поняття.

Серед проаналізованих нами авторських неологізмів є й такі, які можна вважати «семантичними неологізмами» [2, с. 197]. Це слова, які можна знайти в тлумачних словниках, проте в романі письменник надає їм нового значення, якого не пропонують словники. Так, наприклад, у реченні «*Aber das Schöne meines Lebens ist in meine Blutbahn eingetreten und kann nur mit meinem Blute entweichen*» [6, с. 55–56] іменник «*Blutbahn*» (дослівно «кровотік») набуває нового семантичного значення. Переклад цього неологізму можливий лише описовим методом у контексті цілого речення, а переклад запропонованого речення ускладнюється ще й метафоричним забарвленням,

усе речення можна вважати складною метафорою, у структурі якої є ще інша метафора, зокрема «das Schöne meines Lebens» / «окраса мого життя» в значенні «кохання». Тому ми пропонуємо такий переклад цілого речення: «Але кохання увійшло в моє серце й може покинути його лише тоді, коли воно зупиниться».

Отже, Р. Хагельштанге утворює свої оказіоналізми переважно шляхом словоскладання, меншою мірою – шляхом семантичного деривату, і жодного разу – шляхом запозичення з інших мов, що говорить про високий рівень художньої майстерності автора. Під час передачі лексичної своєрідності авторського стилю Рудольфа Хагельштанге, зокрема неологізмів, використано переважно такі види перекладацьких трансформацій: заміна або розширення понять (функціональна заміна), описовий метод, щоб досягти максимального наближення до художнього тексту першоджерела. Під час перекладу авторських неологізмів особливу роль відіграє контекст, який допомагає підібрати кращий і доречніший переклад запропонованих неологізмів. Підкреслимо, що авторські неологізми в романі «Іграшка богів» емоційно забарвлені, часто мають вагоме семантичне значення, вони насичують мову, урізноманітнюють і характеризують стиль автора.

Література:

1. Зайтаева Д. Авторский неологизм как лингвистический феномен и как объект перевода / Д. Зайтаева // Ломоносов : молодеж. науч. портал. – 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2007/10/Zaytaeva.pdf.
2. Herberg D. Neologismen in der deutschen Gegenwartssprache. Probleme ihrer Erfassung und Beschreibung / D. Herberg // Deutsch als Fremdsprache 39. – 2002. – S. 195–200.
3. Wolf-Bleiß B. Neologismen – Sprachwandel im Bereich der Lexik / B. Wolf-Bleiß // Sprachwandel und Entwicklungstendenzen als Themen im Deutschunterricht: fachliche Grundlagen – Unterrichtsanregungen – Unterrichtsmaterialien. – Potsdam : Universitätsverlag Potsdam, 2009. – S. 83–101.
4. Розен Е. Новые слова, устойчивые словосочетания в немецком языке / Е. Розен. – М. : Просвещение, 1991. – 192 с.
5. Кульчицька А. Переклад авторських неологізмів / А. Кульчицька // Филологические науки. Актуальные проблемы перевода [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Philologia/67641.doc.htm.
6. Hagelstange R. Spielball der Götter / R. Hagelstange. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1967. – 275 S.

Анотація

О. ДОБРИНЧУК. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АВТОРСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Р. ХАГЕЛЬШТАНГЕ «ІГРАШКА БОГІВ»)

Стаття присвячена аналізу авторських неологізмів у романі німецького письменника Р. Хагельштанге «Іграшка богів». У статті досліджуються особливості художнього перекладу індивідуально-авторських неологізмів із німецької мови на українську. Наводяться приклади цих перекладацьких трансформацій. Переклад авторських неологізмів відбувається з урахуванням контексту. Також розглянуті основні способи перекладу цих слів.

Ключові слова: авторський неологізм, оказіоналізм, контекст, заміна поняття, значення.

Аннотация

О. ДОБРЫНЧУК. ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА АВТОРСКИХ НЕОЛОГИЗМОВ (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА Р. ХАГЕЛЬШТАНГЕ «ИГРУШКА БОГОВ»)

Статья посвящена анализу авторских неологизмов в романе немецкого писателя Р. Хагельштанге «Игрушка богов». В статье исследуются особенности художественного перевода индивидуально-авторских неологизмов с немецкого языка на украинский. Приводятся примеры этих переводческих трансформаций. Перевод авторских неологизмов осуществляется с учетом контекста. Также рассмотрены основные способы перевода этих слов.

Ключевые слова: авторский неологизм, окказионализм, контекст, замена понятия, значение.

Summary

O. DOBRYNCHUK. PECULIARITIES OF TRANSLATION OF THE AUTHOR'S NEOLOGISMS (ON THE MATERIAL OF THE NOVEL BY R. HAGELSTANGE «TOY OF GODS»)

The article is dedicated to the author's neologisms in the novel by German writer R. Hagelstange «Toy of Gods». The article deals with the peculiarities of translation of individual neologisms from German into Ukrainian. The examples of such translations are given. Much attention is paid to the context. Also, the basic ways of translating these words are considered.

Key words: author's neologism, occasional word, context, replacement of concept, value.

студент кафедри ПЛПІ
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

академік АНВО України,
доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри ПЛПІ
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

НАЦІОНАЛЬНА СВОЄРІДНІСТЬ АНГЛІЙСЬКИХ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОРИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ІЗ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЮ КОНОТАЦІЄЮ ТА СПОСОБИ ЇХНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Міжкультурна комунікація, що невпинно розвивається в контексті глобалізаційних процесів, ставить перед перекладачами багато завдань. З-поміж них варто виокремити потребу в адекватному та максимально еквівалентному перекладі національно-специфічних концептуальних метафоричних моделей. Шлях до розуміння механізмів метафоризації та концептуального проєкціювання сягає саме через адекватне передання змісту концептуальної метафоричної моделі однієї мови засобами іншої мови. Переклад концептуальних метафоричних моделей є багаторівневим і складним, він потребує від перекладача вміння на практиці використовувати певні лексико-семантичні трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням метафори з погляду когнітивної лінгвістики відзначені розвідки В.М. Телії [7; 8] та Н.Д. Арутюнової [1]. В.М. Телія досліджувала властивості когнітивної метафори й аналізувала питання культурологічної конотації, а Н.Д. Арутюнова подала визначення цього виду метафори. Дослідженням власне метафоричних моделей займалася Т.А. Кукса [6]. Вона дала визначення метафоричних моделей та розглянула їхні властивості в межах ідеографічного поля. Нотатки Ю.В. Кравцової відзначаються вивченням механізмів метафоричного моделювання та властивостей метафоричних моделей [5]. В.І. Говердовський запропонував способи перекладу культурологічної конотації [3]. Проблемами перекладу антропоцентричних метафоричних моделей відзначаються роботи Я.А. Євстафовой [4]. Зокрема, вона показала лінгвокогнітивні особливості лексико-семантичних трансформацій під час перекладу концептуальних метафоричних моделей, а також виокремила рівні їх еквівалентного перекладу. Однак, на наш погляд, особливості застосування того чи того виду лексико-семантичних трансформацій під час перекладу антропоцентричних концептуальних метафоричних моделей потребують більш детального розгляду.

Метою статті є подання переліку головних лексико-семантичних трансформацій у перекладі антропоцентричних концептуальних метафоричних моделей із культурологічною конотацією у творах англійських письменників Д. Лоуренса, Дж. Голсуорсі та Т. Гарді, аналіз та обґрунтування вжитку тієї чи іншої трансформації в перекладі українською з погляду національної своєрідності метафоричних моделей.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Ми можемо погодитися з В.М. Телією в тому, що зв'язок між мовою та національною культурою реалізується завдяки культурологічній конотації [7, с. 204]. Культурологічна конотація – це категорія, яка дозволяє співвіднести дві семіотичні системи: мову та культуру [8, с. 38].

Методологічною засадою для написання статті стали способи перекладу культурологічних конотацій, виокремлені Ю.С. Степановим та В.І. Говердовським (переклад, що супроводжується історико-культурним коментарем; транслітерація; заміна реалій мови оригіналу реаліями мови перекладу) [3, с. 122], а також класифікації лексико-семантичних трансформацій, запропоновані Л.С. Бархударовим (генералізація, опускання) [2, с. 210–213] та О.Д. Швейцером (реметафоризація) [9, с. 138].

Відповідно до антропоцентричної парадигми переклад, особливо художній, – це зіставлення не лише двох мов, але й двох культур. Під час перекладу відбувається перенесення тексту оригіналу на мову, що виникла й існує на інших культурно-історичних засадах, семантика якої має інші культурно-історичні конотації [3, с. 122].

Нас цікавить саме англійська національна своєрідність концептуальних моделей із культурологічною конотацією. Отже, розглянемо англійські концептуальні метафоричні моделі.

Досить поширеною є метафорична модель ЛЮДИНА – це ТВАРИНА. Потенційно для метафоричної номінації людини може бути використана будь-яка тварина, однак в англійських текстах для цього використовуються добре відомі англійцям тварини: собака, кіт, різноманітні види пташок, а також деякі екзотичні тварини, що стали відомими внаслідок активної колоніальної політики Великобританії (лев, пантера тощо).

Наприклад:

“Suddenly, with a spring like a cat, he was confronting her, his back to the door” (Lawrence, “The Mortal Coil”) [19].

«Зненацька одним плавним **котячим** стрибком він опинився коло дверей, загородивши їх спиною» (Лоуренс, «Тягар життя» (пер. І. Бояновської)) [13].

Або інший приклад:

“His forehead sloped back towards the crown of his head, and bulged out in bumps over the eyes, like foreheads seen in the **Lion-house at the Zoo**” (Galsworthy, “The Man of Property”) [16].

«Похило чоло випиналося горбками над очима – таке чоло можна побачити в **левиній** клітці в зоопарку» (Голсуорсі, «Власник» (пер. О. Тереха)) [11, с. 30].

Культурологічну конотацію може мати концептуальна метафорична модель ЛЮДИНА – це РОСЛИНА.

Наприклад:

“It was like watching a starved **plant** draw up water; to see her drink in his companionship” (Galsworthy, “In Chancery”) [14].

«Вона упивалася його дружбою, наче зів’яла **рослина**, яка жадібно вбирає в себе воду» (Голсуорсі, «У зашморгу» (пер. О. Тереха)) [11, с. 575].

Також культурологічними конотаціями багата метафорична модель ЛЮДИНА – це ЛЮДИНА. Область-джерело ЛЮДИНА відображає дійсність та її компоненти, що досить часто метафорично концептуалізуються через подібність з іншою людиною.

Я.А. Євстафова зазначає, що культурологічну специфіку мають концепти «джентльмен», «лицар», «леді» [4, с. 20]. Ми можемо додати до цієї групи концепт «лорд» у такому прикладі:

“And he soon became rather superb, somewhat **lordly** with the nurse” (Lawrence, “Lady Chatterley’s Lover”) [18].

«І невдовзі він почав триматися з нянькою гордовито, неначе **лорд**» (Лоуренс, «Коханець леді Чатерлей») [12].

В англійських художніх творах часто можна зустріти концептуальну метафоричну модель ЛЮДИНА – це НАДПРИРОДНА ІСТОТА. Ця метафорична модель передбачає порівняння людей із казковими й фантастичними істотами, нечистою тощо.

У цьому прикладі можна побачити порівняння людини з нечистою силою:

“...from the grim gentleman in the midst, whom some of them seemed to take for **the Prince of Darkness himself**...” (Hardy, “The Three Strangers”) [17].

«...від жахливого гостя, який був посеред кімнати й на якого тепер усі дивилися, мов на **Князя Тьми**...» (Гарді, «Троє незнайомців») [10, с. 37].

Тут слід зазначити, що перекладач використав реметафоризацію. Вибір саме цієї лексико-семантичної трансформації пов’язаний із тим, що титул «принц» є характерним для англійського світосприйняття. Для українців же більш зрозумілим є концепт «князь», що пов’язано з часами Київської Русі.

Повернемося до способів перекладу концептуальних метафоричних моделей із культурологічною конотацією. По-перше, розглянемо переклад, який можна супроводити коментарем до культурних та історичних реалій.

Розглянемо такий приклад:

“...so long as you don’t wait as long as **Lenora-fuhr-ums-Morgenrot!** Adieu, my dear, God be with you” (Lawrence, “The Mortal Coil”) [19].

«...раз так, то бувай. Адьє, моя люба. Господь з тобою» (Лоуренс, «Тягар життя» (пер. І. Бояновської)) [13].

Тут перекладач повністю проігнорував частину репліки тексту оригіналу, яка містила культурологічну конотацію – алюзію на літературний твір, що призвело до втрати частини змісту твору Д. Лоуренса «Тягар життя». Цей переклад не можна вважати еквівалентним. Більш доцільно було б не використовувати спосіб опускання, як зробив перекладач, а залишити ім’я героїні твору (Ленора) і доповнити його коментарем:

«Ленора (...*fuhr ums Morgenrot*) – балада німецького поета XVIII століття Готфріда Августа Бюргера. У баладі йдеться про дівчину Ленору, яка чекає на свого коханого з війни».

Із контексту твору «Тягар життя» читачеві така алюзія стане зрозумілою – подруга героїні твору порівнює її з Ленорою, бо вона відмовляється піти на бал, щоб удома дочекатися свого коханого – офіцера.

Другим способом, який частково полегшує складнощі та прагне до повного відображення культурних конотацій, є транслітерація. Заради збереження конотацій перекладачі (зокрема й художніх творів) використовують транслітерацію, а не переклад (*gentleman* – джентльмен, *lord* – лорд, *lady* – леді тощо).

Іноді перекладач замінює реалії мови оригіналу, пристосовуючи їх до реалій мови перекладу. Цей спосіб перекладу передбачає, що денотативна заміна реалій повинна слугувати трансформації національно-культурних конотацій у тексті перекладу. Іншомовний читач через це несправедливо залишається в межах своєї національної культури.

“And he was happy – happy as a **sand-boy**, whatever that might be” (Galsworthy, “Interlude: Indian Summer of a Forsyte”) [15].

«І він радів, радів, наче **мала дитина**» (Голсуорсі, «Інтерлюдія. Останнє літо Форсайта» (пер. О. Тереха)) [11, с. 413].

У цьому прикладі ми спостерігаємо концептуальну метафоричну модель ЛЮДИНА – це ДИТЯ. Перекладач використовує лексико-семантичний прийом генералізації під час передачі суто англійської національно-культурної реалії XVIII – XIX ст. «sand-boy» (букв. «хлопчик із піском»; у часи Дж. Голсуорсі так називали людей, що поставляли пісок у будинки, театри тощо. Насправді зазвичай пісок розносили саме дорослі, а не діти, але слово *boy* (хлопчик) тоді використовували для позначення низькокваліфікованої чоловічої робочої сили). Ця реалія незнайома україномовним читачам, а отже, перекладач використовує фразу «радіти, наче мала дитина» як більш зрозумілу для цільової аудиторії перекладу. Однак такий переклад досить серйозно змінює зміст твору (адже Дж. Голсуорсі, цілком імовірно, не мав на увазі саме дитину), а текст перекладу втрачає англійську національну специфіку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянувши вищенаведені приклади, можемо констатувати, що найпоширенішими моделями, які відображають національну своєрідність англійської художньої літератури кінця XIX – початку XX століття, є такі моделі: ЛЮДИНА – це РОСЛИНА, ЛЮДИНА – це ТВАРИНА, ЛЮДИНА – це НАДПРИРОДНА ІСТОТА, ЛЮДИНА – це ЛЮДИНА, ЛЮДИНА – це ДИТЯ. Під час перекладу національно-специфічних концептуальних моделей використовуються такі способи: реметафоризація, опускання, генералізація, транслітерація, переклад з історико-культурним коментарем, заміна реалій. Слід зазначити, що такі способи перекладу, як заміна реалій, генералізація й опускання ведуть до часткової або повної втрати національної своєрідності оригінального тексту, що не є позитивним явищем. Подальші дослідження питання національної своєрідності концептуальних метафоричних моделей у перекладацькому аспекті дадуть можливість краще зрозуміти механізми метафоризації в різних націй, а отже, краще зрозуміти особливості формування мовної картини світу певного народу.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Теория метафоры. Сборник. / Н.Д. Арутюнова. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
2. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
3. Говердовский В.И. Коннотативно-экспрессивная выразительность национального языка / В.И. Говердовский // Культура народов Причерноморья. – 2007. – № 110, Т. 1. – С. 120–123.
4. Евстафова Я.А. Лингвокогнитивные аспекты перевода антропоцентрических концептуальных метафорических моделей (на материале английской художественной литературы конца XIX – начала XX века) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Я.А. Евстафова. – Челябинск, 2011. – 24 с.
5. Кравцова Ю.В. Понимание метафорической модели в современных научных парадигмах / Ю.В. Кравцова // Наукові праці. – 2007. – № 54, Т. 67. – С. 44–47.
6. Кукса Т.А. Метафорические модели как компонент идеографического поля (на материале слов, определяющих физическое состояние человека) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т.А. Кукса. – Ростов-на-Дону, 2007. – 25 с.
7. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В.Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке: язык и языковая картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 173–204.
8. Телия В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В.Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 26–52.
9. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с.
10. Гарді Т. Троє незнайомих. Новели. Пер з англ. / Т. Гарді. – К. : Дніпро, 1978. – 320 с.
11. Голсуорсі Дж. Сага про Форсайтів. Трилогія / Дж. Голсуорсі; пер. з англ. О.І. Тереха. – К. : Дніпро, 1976. – 897 с.
12. Лоуренс Д. Коханець леді Чатерлей / Д. Лоуренс ; пер. з англ. С.Д. Павличко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Lawrence_David_Herbert/Kokhanets_Ledi_Chaterlei.
13. Лоуренс Д. Тягар життя / Д. Лоуренс; пер. з англ. І.С. Бояновської. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Lawrence_David_Herbert/Tiahar_zhyttia/.
14. Galsworthy J. In Chancery / J. Galsworthy. – Adelaide: University of Adelaide (Web Edition), 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://royallib.com/read/18671933_Galsworthy/In_Chancery.html#0.
15. Galsworthy J. Interlude: Indian Summer of a Forsyte / J. Galsworthy. – Adelaide : University of Adelaide (Web Edition), 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.com/read/18671933_Galsworthy/Indian_Summer_of_a_Forsyte.html#0.
16. Galsworthy J. The Man of Property / J. Galsworthy – Adelaide : University of Adelaide (Web Edition), 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://royallib.com/read/18671933_Galsworthy/The_Man_of_Property.html#0.
17. Hardy T. The Three Strangers / T. Hardy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.freeclassicebooks.com/Thomas%20Hardy/Short%20Stories/The%20Three%20Strangers.pdf>.
18. Lawrence D. Lady Chatterley's Lover / D. Lawrence. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://royallib.com/read/Lawrence_David_Herbert/Lady_Chatterleys_Lover.html#0.
19. Lawrence D. The Mortal Coil / D. Lawrence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ebooks.adelaide.edu.au/l/lawrence/dh/mortal-coil/>.

Анотація

Р. ДУРОВ, Ю. ШЕПЕЛЬ. НАЦІОНАЛЬНА СВОЄРІДНІСТЬ АНГЛІЙСЬКИХ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОРИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ІЗ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЮ КОНОТАЦІЄЮ ТА СПОСОБИ ЇХНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті досліджуються національно-специфічні риси антропоцентричних концептуальних метафоричних моделей із культурологічною конотацією у творах англійської художньої літератури кінця XIX – початку XX століття та їхній переклад українською мовою. Основна увага зосереджена на способах перекладу концептуальних моделей із культурологічною конотацією. Також обґрунтовується використання лексико-семантичних трансформацій в українському перекладі.

Ключові слова: метафорична модель, конотація, культурологія, лексико-семантичні трансформації, концепт, реалія.

Аннотация

**Р. ДУРОВ, Ю. ШЕПЕЛЬ. НАЦИОНАЛЬНОЕ СВОЕОБРАЗИЕ
АНГЛИЙСКИХ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ МЕТАФОРИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ
С КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ КОННОТАЦИЕЙ И СПОСОБЫ ИХ ПЕРЕВОДА**

В статье исследуются национально-специфические черты антропоцентрических концептуальных метафорических моделей с культурологической коннотацией в английских художественных произведениях конца XIX – начала XX века и их перевод на украинский язык. Особое внимание уделено способам перевода концептуальных моделей с культурологической коннотацией. Также обосновывается использование лексико-семантических трансформаций в украинском переводе.

Ключевые слова: метафорическая модель, коннотация, культурология, лексико-семантические трансформации, концепт, реалия.

Summary

**R. DUROV, Y. SHEPEL. NATIONAL PECULIARITIES OF THE ENGLISH CONCEPTUAL
METAPHORICAL MODELS WITH CULTURAL CONNOTATION AND WAYS OF THEIR TRANSLATION**

The article deals with national peculiarities and features of anthropocentric conceptual metaphorical models with cultural connotation in the English fiction texts of the end of the XIX – the beginning of the XX century and their translation into Ukrainian. Special attention is paid to the ways of translation of conceptual models with cultural connotation. The use of lexico-semantic transformations in the Ukrainian translation is also grounded.

Key words: metaphorical model, connotation, culturology, lexico-semantic transformations, concept, reality.

кандидат филологических наук,
доцент кафедры теории
и практики перевода
Одесского национального
университета имени И.И. Мечникова

старший преподаватель
кафедры иностранных языков
Одесского национального
политехнического университета
имени И.И. Мечникова

ДЕТЕРМИНАНТЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ОРИГИНАЛЕ И ПЕРЕВОДЕ

Структура предложения и связанная с ней проблематика находятся во главе угла подавляющего большинства существующих синтаксических теорий. Основа структуры предложения формируется во взаимных отношениях подлежащего и сказуемого. Главные члены предложения образуют предикативную основу предложения и составляют его структурный и семантический минимум. Обращение к понятию члена предложения – важное условие при описании структуры предложения, в которой традиционно различаются структурно-грамматический центр, образуемый собственно подлежащим и сказуемым, и его распространение второстепенными членами различных текстов. Формы и способы такого распространения допускают наличие дополнений и обстоятельств как элементов подчинительных непредикативных словосочетаний и адьюнктов предложения.

Семантико-грамматические разновидности второстепенных членов отличаются большим многообразием. В связи с этим отдельно рассматриваются распространения необходимое и факультативное; распространение одного члена предложения и распространение всего предложения в целом. Мы разделяем точку зрения, высказанную Г.Г. Почепцовым [1, 205], согласно которой обстоятельства и дополнения определяют не отдельные члены предложения, а все предложение в целом, что дает возможность считать их самостоятельными распространителями предложения и квалифицировать как детерминанты.

Например:

“On this Sunday morning the gaps between the clouds closed more quickly than usual”.

«В это воскресенье просветы в облаках исчезли быстрее обычного».

“A wide lawn stretched away, flower-beds, banks of shrubs, some ornamental trees”.

«Впереди простиралась обширная лужайка с клумбами, декоративными кустами и деревьями».

Предложение может быть распространено одним или несколькими детерминантами. Один и тот же детерминант может распространять предложения разной грамматической организации. Детерминанты входят в состав предложений на правах свободного присоединения, хотя в некоторых случаях присоединение имеет иной характер, когда детерминанты относятся к бытийным глаголам, примыкая к ним на основе сильной связи [2, с. 47].

Введение детерминантов в предложение изменяет его семантику. Структурно они не всегда обязательны, семантически же создают необходимое условие сочетания компонентов предикативной основы. Вопрос о факультативности / обязательности детерминантов в процессе распространения предложения является спорным и составляет предмет специального исследования. Для наших целей важно то, что каким бы ни было распространение ядра, оно осуществляется согласно общеязыковой закономерности и зависит от правил сочетаемости слов, определяемой их семантикой и категориальной принадлежностью [3, с. 162].

В связи с общностью номенклатуры второстепенных членов в русском и английском языках при их переводе в подавляющем большинстве случаев сохраняется их состав, синтаксические и лексические значения, ибо принципиальная возможность сохранения детерминантов находится в прямой зависимости от выражаемого ими лексико-грамматического значения.

Например:

“He led David to the far end of the bench”.

«Он подвел Дэвида к дальнему концу стола».

“In twelve years their numbers have been doubled”.

«За двенадцать лет число их возросло вдвое».

“For the first time, Sally felt the blindness of the situation”.

«Впервые Салли ощутила безнадежность ситуации».

Примеры свидетельствуют, что компонентный состав синтаксической структуры английского предложения в переводе сохраняется, поэтому можно говорить об их симметричности. Симметрия между членами предложения и семантическими компонентами позволяет поставить между ними знак равенства. Следовательно, семантические компоненты (как базовые, так и дополнительные)¹ при переводе также сохраняются. Совпадение

¹ Базовыми являются компоненты, образующие семантическую основу предложения (субъект и предикат). Они выполняют ведущую роль в организации информативной структуры предложения. Компоненты, дополняющие информативную семантическую основу предложения, являются дополнительными. К ним относятся конкретизаторы, атрибутивы, различные объекты [4, с. 33].

показателей синтаксической и семантической структуры предложения при переводе с английского языка на русский дает основания говорить об универсальности распространителей-детерминантов.

При этом, однако, имеют место и явления, когда способ выражения детерминанта в английском языке не имеет системного русского аналога, что делает переводческие трансформации структуры неизбежными, как это происходит при переводе распространенных детерминантов, выраженных специальными оборотами с неличными формами глагола.

Широко распространенные в английском языке инфинитивные, герундиальные, причастные обороты в известной мере самостоятельны по своей внутренней синтаксической связи и выступают по отношению к главному составу предложения в роли обстоятельства или определения. Они отличаются высокой активностью формирования и использования, характеризуются информационной компактностью, хотя и отмечается, что увеличение количества присказуемых членов предложения ведет к появлению громоздкости [6, с. 71]. Это связано с усложнением синтаксической структуры предложения, означающей взаимную зависимость элементов.

Поскольку причастие и герундий различаются не по своим глагольным, а по именным свойствам в зависимости от синтаксической позиции, занимаемой ими в предложении, перевод их на русский язык представляет сложную теоретическую проблему и ставит перед переводчиком ряд серьезных трудностей. Как правило, при переводе английских синтаксических комплексов на русский язык меняется тип предложения, при этом простое предложение превращается в сложноподчиненное.

Например:

“David watched her staring out into the night again”.

«Дэвид обратил внимание, что она опять повернулась лицом к окну».

“He heard the girl stumbling up the stairs”.

«Он услышал, как девушка, спотыкаясь, подымается вверх по лестнице».

В этом виде преобразования важным фактом является грамматическая природа причастия, а причастные обороты могут быть синонимическими придаточными предложениями. Действительно, зависимые причастные, герундиальные и инфинитивные обороты могут обозначать разновременные добавочные действия и обстоятельства и позволяют автору дать многостороннее и подробное описание действительности как результата ряда предыдущих действий и явлений². Поэтому синтаксические связи, возникающие в построении предложений с неличными формами глагола, рассматриваются как потенциально подчинительные, а перевод их на русский язык идет по линии экспликации подчинительных отношений самого разнообразного характера;

“Squeezing my way up to this point, I had considered myself lucky to be small”.

«Пока я протискивался вперед, мой маленький рост был мне только полезен».

“Her pocketbook, sitting on the seat mouth up, was filled with broken glass”.

«В сумочке, которая, разинув пасть, лежала на сиденье, тоже оказалось полно битого стекла».

При безусловных индивидуальных различиях рассмотренных выше оригинальных построений и их переводных эквивалентов можно говорить и о несомненном наличии общих черт. Это – усложнение и утяжеление структуры в переводе; однозначная экспликация подчинительных отношений, которые в оригинальном тексте сохраняют большую или меньшую неоднозначность.

Еще одна группа системных замен вызвана отсутствием в русском языке абсолютных оборотов, что также диктует широкое применение придаточных предложений в переводе. Эта трансформация связана с необходимостью эксплицитно выразить временные, определительные или причинные связи, которые в английской конструкции остаются недифференцированными и/или имплицитными.

Например:

“The old man done, David arose and began to speak”.

«Когда старик закончил, слово было предоставлено Дэвиду».

“Breasley back in the long room, David was told to make himself at home”.

«Когда они возвратились в гостиную, Бресли сказал Дэвиду, чтобы он чувствовал себя как дома».

“With Henry, he being the heavier, she was pulled into the middle”.

«При Генри, поскольку он тяжелее, посередине оказывалась она».

Абсолютный причастный оборот до предела усложняет структуру простого предложения, ибо одна субъектно-предикатная пара, формально дающая предложению статус простого, по сути дела дополняется второй, представленной абсолютным причастным оборотом. При эксплицитно выраженном субъекте перед нами имплицитно выраженный предикат. Русский язык, не располагая аналогичными структурами, вынужден отразить наличие двух субъектов в соответствующей сложной конструкции. При этом эксплицируется и получает вербальную выраженность не только второй предикат, но и тип подчинительной связи, существующей между двумя частями усложненной структуры в оригинале.

Модификация линейной структуры предложения наблюдается при переводе всех без исключения абсолютных оборотов. При этом увеличивается ее глубина, поскольку усложняющий элемент заменяется придаточным предложением. Иначе говоря, имеет место развертывание синтаксической структуры предложения – усложнение

² Так называемые причастные обороты чаще всего участвуют в факультативном распространении и служат непосредственно для дополнительной характеристики предмета речи в составе основы высказывания [7, с. 102].

² Одна и та же информация может быть представлена в разных языках с различной степенью дифференциации: то, что в одном языке представлено недифференцированно, в другом языке нашло дифференцированное выражение [5, с. 96].

модального плана и появление двух или нескольких предикативных линий, которые обеспечивают факультативное или обязательное распространение высказывания в зависимости от того, что именно они уточняют: содержательные основы высказывания или предикативной части.

Хорошо известно, что синтаксический строй английского языка широко использует инфинитивные обороты, создающие высокую степень компрессии предложения³. Такие синтаксические комплексы, не имеющие эквивалентов в русском языке, должны переводиться с помощью синтаксических конструкций, характерных для языка перевода (т. е. придаточными предложениями). Это диктуется законами структуры самого языка. Перестройка английского предложения осуществляется в соответствии с синтаксическими нормами русского языка.

При переводе необходимо построить сообщение, соответствующее набору значений в плане содержания. Способ выражения этого значения может быть разным. Русский язык выбирает сложноподчиненное предложение, которое, как показало исследование, представляет наиболее употребительный тип предложений в переводе. Подчинительная связь имеет большое значение для распространения исходной структуры предложения. При помощи подчинения вводятся первичные зависимые разновидности дополнений, определения подлежащего, обстоятельство при сказуемом [8, с. 169].

Например:

“He saw the Freak go back on shore”.

«Он заметил, что Уродка повернула к берегу».

“He wanted the Mouse to come back”.

«Он хотел, чтобы Мышь вернулась».

“Once she had seen an animal slap at the water, a badger or a bear”.

«Однажды она видела, как зверь проилепал у воды, медведь или барсук».

Суммируя сказанное о переводе усложненных структур, подчеркнем, что здесь имеет место однонаправленная тенденция к развертыванию формально простого предложения до сложноподчиненного, располагающего, как правило, одним узлом подчинения, в который и помещается соответствующий оригинальный оборот.

На первый взгляд, использование сложного предложения вместо простого утяжеляет перевод. Однако следует принять во внимание два обстоятельства: во-первых, исследуемые усложняющие структуры, как было изложено выше, несмотря на то, что они сообщают высказыванию компактность, одновременно придают ему громоздкость, т. е. вся конструкция утяжелена еще в оригинале. Во-вторых, сложноподчиненные предложения с одним придаточным как раз характерны для русской разговорной речи. Следовательно, общий результат переводческой трансформации соотносительна с предыдущими – переводной текст меняет стилистическую тональность в сторону облегчения, приближения к разговорному стандарту. При этом в связи с экспликацией подчинительных связей оригинальное предложение неизбежно теряет какую-то часть многомерности и семантико-синтаксической амбивалентности.

Литература:

1. Почепцов Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложения / Г.Г. Почепцов. – Киев : Вища школа, 1971. – 191 с.
2. Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский : [учебное пособие] / Е.В. Бреус. – М. : Изд-во УРАО, 2000. – 208 с.
3. Бурлакова В.В. Синтаксические структуры современного английского языка / В.В. Бурлакова. – М. : Просвещение, 1984. – 112 с.
4. Распопов И.Л. Строение простого предложения в современном русском языке / И.Л. Распопов. – М. : Просвещение, 1970. – 191 с.
5. Черняховская Л.А. Перевод и смысловая структура / Л.А. Черняховская. – М. : Междунар. отношения, 1976. – 262 с.
6. Гарбовский Н.К. Теория перевода : [учебник] / Н.К. Гарбовский. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 2004. – 544 с.
7. Бархударов Л.С. Язык и перевод / Л.С. Бархударов. – М. : Междунар. отношения, 1975. – 216 с.
8. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г.А. Золотова. – Л. : Наука, 1973. – 351 с.
9. Fowles J. The Ebony Tower / J. Fowles. – London : Granada Publishing, 1974. – 115 p.
10. Фаулз Дж. Башня из черного дерева / Дж. Фаулз ; перевод с английского К. Чугунова. – М. : Progress Publishers, 1979. – 191 с.

Анотація

М. КИРИЛОВА, К. ВОРОБІЙОВА. ДЕТЕРМІНАНТИ РЕЧЕННЯ В ОРИГІНАЛІ ТА ПЕРЕКЛАДІ

У статті досліджується проблема введення детермінантів у речення. Структурно вони не завжди обов'язкові, проте семантично створюють необхідну умову для поєднання компонентів предикативної основи. Для нашої мети важливо те, що таке поєднання здійснюється відповідно до загальнономовної закономірності й залежить від правил сполучуваності слів.

Ключові слова: детермінант, предикативність, суб'єкт, предикат, підрядність.

Аннотация

**М. КИРИЛЛОВА, Е. ВОРОБЬЕВА. ДЕТЕРМИНАНТЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ
В ОРИГИНАЛЕ И ПЕРЕВОДЕ**

В статье исследуется проблема введения детерминантов в предложение. Структурно они не всегда обязательны, семантически же создают необходимое условие для объединения компонентов предикативной основы. Для нашей цели важно то, что это объединение осуществляется согласно общезыковой закономерности и зависит от правил сочетаемости слов.

Ключевые слова: детерминант, предикативность, субъект, предикат, подчинение.

Summary

**M. KIRILLOVA, K. VOROBYEVA. SENTENCE DETERMINANTS
IN THE ORIGINAL AND TRANSLATION**

The article deals with the problem of introducing determinants into the sentence. Structurally they are not obligatory, semantically they create the necessary condition for combining predicative structure components. For our purpose it is important to prove that it is carried out according to general linguistic regularity and depends on the rules of word combinability.

Key words: determinant, predicativeness, subject, predicate, subordination.

**9. Мова і засоби
масової комунікації**

**9. Язык и средства
массовой коммуникации**

9. Language and mass media

асистент кафедри
англійської філології
Львівського національного
університету імені Івана Франка

ІНВЕКТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТРОПОНІМІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ АНГЛОМОВНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Експансія мовленнєвої агресії у текстах ЗМІ проявляється як цілеспрямований добір мовних одиниць, пов'язаних із брутальною чи силовою поведінкою, розмаїттям оцінок різних явищ, подій, ситуацій, які загалом забезпечують лінгво-сугестивний вплив медійних текстів.

Оскільки найбільш рухомим і відкритим шаром мови є лексика [1, с. 18], у текстах ЗМІ агресивні стратегії та тактики реалізуються насамперед шляхом широкого використання арсеналу лексичних засобів мови, т. зв. «інвективного вокабуляру» (термін В.І. Жельвіса) – слів і словосполучень із негативно-оцінною семантикою або ж багатозначних лексичних одиниць, одне або декілька значень яких є негативно-оцінними [2]. При цьому негативна оцінність лексичних інвектив може бути як закладена безпосередньо у значенні конкретного слова/словосполучення, так і зумовлена особливостями контексту і комунікативної ситуації, у межах яких використано ту чи іншу лексичну одиницю.

Вивчення особливостей об'єктивації мовленнєвої агресії як маніпулятивної стратегії у політичному дискурсі ЗМІ та відмова інституційних дискурсів від використання ненормативної лексики зумовлює необхідність ідентифікації та аналізу у тексті лексичних інвектив, для яких характерною є первинна відсутність інвективних відтінків змісту.

Метою розвідки є аналіз особливостей реалізації агресивних мовленнєвих стратегій у політичному дискурсі ЗМІ за посередництва антропонічних номінацій.

У межах нашого дослідження у центрі уваги перебувають передусім інформаційно-аналітичні тексти ЗМІ, що не лише задовольняють потреби суспільства щодо передачі, отримання, розповсюдження інформації про політичне, економічне, культурне середовище існування різних суспільних формацій, а й активно впливають на формування суспільної думки шляхом нав'язування оцінок і втручання в аксіологічну сферу індивіда. Отже, матеріалом дослідження послуговували контексти, дібрані методом суцільної вибірки з викладених на електронних носіях аналітичних статей, оглядів, коментарів періодичних видань США і Великобританії.

Особливості дискурсної реалізації інвективної інтенції як глобальної комунікативної мети дозволяють дослідникам (О.С. Іссерс, Є.В. Ключова, О.Л. Михальова, Г.В. Завражина) говорити про інвективну тактику як про найефективніший, хоч і не єдиний, спосіб реалізації агресивних комунікативних стратегій, передусім найбільш поширеної серед них мовленнєвої стратегії дискредитації. Із суджень названих авторів можна зробити висновок, що інвективну тактику слід розуміти як одну чи декілька конкретних агресивних мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення локальних завдань (на здійснення інтенції мовця), які у сукупності сприяють реалізації комунікативної стратегії за допомогою окремих інвективних мовних одиниць [3, с. 7].

При цьому Г.В. Завражина застерігає, що інвектива охоплює значно ширше коло явищ, ніж просто табуйовані лексико-фразеологічні одиниці [3, с. 7]. Дворівневу класифікацію лексичних проявів вербальної агресії запропонувала у своїй монографії О.Й. Шейгал. Усі знаки вербальної агресії дослідниця розподілила у дві великі групи: *спеціалізовані (СЗА)* і *неспеціалізовані (НЗА)* [5, с. 121].

До першої групи дослідниця віднесла вербальні знаки, які транслюють агресію завдяки можливостям своєї внутрішньої форми (обсценна лексика, загальні пейоративи, образливі слова), до другої – ярлики та іронічні номінації [5, с. 131]. Сутність ярлика, як зазначає О.Й. Шейгал, полягає у його спрямованості на звинувачення: знак, коли перетворюється на ярлик, використовується не стільки для характеристики денотату і віднесення його до певного класу, скільки для звинувачення адресата у небезпечних для суспільства ризиках. Ярлик фіксує реальну чи уявну соціальну девіацію або з позицій суспільства загалом, або виходячи з уявлень про політичну доцільність тієї чи іншої соціальної групи [4, с. 123]. Таким чином, ярлик ми надалі розумітимемо як знак зі стійкою негативною конотацією, який, порушуючи соціальні норми, дає певну суб'єктивну характеристику адресата мовлення. Відповідно, сам факт «наклеювання ярликів» дає підстави для кваліфікування об'єкта як приналежного до категорії неприємних, небажаних, підозрілих, як спосіб вираження недовіри до щирості й достовірності адресата [6, с. 57]. Використання знаків цієї групи, як зазначає А.П. Чудінов, дає можливість адресанту мовлення окреслити коло «своїх» і дистанціюватись від «чужих».

Слід також додати: аналізуючи російський політичний дискурс, О.Й. Шейгал стверджує, що, на її погляд, лайка не є СЗА у межах цього дискурсу. Оскільки «комунікативні норми інституційного спілкування не приймають інвективи-лайки, ... її слід розглядати як прагматичне запозичення зі сфери побутового спілку-

вання» [4, с. 21]. Таким чином, як резюмує А.В. Кур'янович, «можна виокремити дві групи лексичних засобів, що створюють інвективний прагматичний ефект у тексті» [7, с. 109].

Дослідження особливостей реалізації агресивних мовленнєвих інтенцій у політичному дискурсі ЗМІ Великої Британії та США свідчить про значний потенціал антропонімних репрезентацій різної природи у функції інвективи.

Lady Michelle and her defenders protest too much [The National Review, 20.02.2008]. У наведеному контексті саме специфічна антропонімна номінація *Lady Michelle* забезпечує інвективну маркованість повідомлення. Іронічний підтекст виникає внаслідок відсутності збігу денотативного змісту іменника *lady* і соціального статусу інвектума. Як відомо, в англійській мові іменник *lady* у поєднанні з антропонімом, що називає родове ім'я, вживається як позначення титулу дружин або дочок британських аристократів, дружини принца або короля. У живому вжитку існує і більш інтимізована форма – поєднання цього титулу з антропонімом на позначення імені. Саме така форма широко використовувалася ЗМІ для номінації дружини принца Уельського Діани Спенсер – «Леді Діана», що згодом було редуковане до «Леді Ді». Тому антропонімну репрезентацію *lady Michelle*, яку використовує автор матеріалу, опосередковано звертаючись до дружини президента Сполучених Штатів, побудовано саме за цією моделлю. Однак використання такої номінації наприкінці публіцистичного матеріалу (тобто після того, як Мішель Обаму було звинувачено у некоректних висловлюваннях, що принижували престиж держави) надає їй яскраво іронічного забарвлення, підкреслює невідповідність Мішель Обами ідеалам шляхетності і благородства, з якими в культурній свідомості асоціюється леді Діана і номен «леді» як такий.

Розгортання інвективного фрейму в політичному дискурсі медіа може забезпечуватися шляхом **повторення антропоніма**, що надає повідомленню особливого емоційно-експресивного забарвлення, пор.: *While Putin preens in Sochi basking in the glory of the Olympic ideal, Assad commits mass murder in Syria using weapons supplied by Putin, violates his commitment to destroy chemical weapons with friendly support from Putin, turns the negotiations in Geneva into a empty farce with the steadfast support of Putin, and mocks the Security Council of the United Nations, rendered impotent by the vetoes of Putin* [The Hill, 19.02.2014].

Агресивність комунікації може забезпечуватися також шляхом використання прецедентних імен як **еталона** певних особистих якостей інвектумів або суспільних явищ. Так, у контексті *Not long ago Putin wrote an oped for The New York Times bannering a big lie that would have made Joseph Stalin proud* [The Hill, 19.02.2014]. Ім'я історичної особи *Joseph Stalin* використовується як маркер для вимірювання брехні нинішнього російського лідера В. Путіна. Пейоративний ефект повідомлення забезпечується головним чином на лінгво-риторичному рівні – через іронічно забарвлену гіперболу *a big lie that would have made Joseph Stalin proud*.

Аналогічний прийом моделювання інвективного континууму знаходимо у такому уривку: *He (Лукашенко. – О.К.) is still not Kim Il Sung, but it may not be long before he is* [Daily Mail, 06.19.2008]. Тут еталоном, за допомогою якого вимірюється рівень авторитаризму президента Білорусі, і, відповідно, знаком мовленнєвої агресії є ім'я північно-корейського диктатора Кім Ір Сена, який презентує певну модель авторитарного правителя.

Інквентивний заряд несуть у собі також **відантропонімі новотвори**. Їх можна розподілити на дві підгрупи. До першої з них слід віднести абстрактні іменники, що використовуються для номінації системи поглядів, насаджуваних тим чи іншим автократичним правителем, чи особливостей політики того чи іншого політичного лідера/діяча, пор.: *Ukraine's descent into Putinism would be a tragedy of historical proportions. Contrary to Moscow's propaganda, Ukraine is not a regional outpost of Russian civilization; rather, it is part of the European main – a long-suffering nation with a distinct cultural identity rooted in Western values, a separate language and unique Slavic heritage* [The Washington Times, 11.18.2010].

У наведеному контексті привертає увагу «нова» ідеологема *Putinism*, що утворилась на основі прізвища чинного президента Російської Федерації і презентує його як творця такого суспільно-політичного устрою, що становить загрозу для західного світу. Це стосується і наступного контексту: *Five principles to deal with a paranoid Putinocracy* [Forbes, 11.14.2008]. Мовними знаками агресії у назві статті, де йдеться про стратегію новообраного президента США Б. Обами у відносинах із Росією, є інвективний прикметник *paranoid*, а також okazіональний неологізм із значенням негативної оцінки *Putinocracy*. Утворений шляхом заміни однієї з основ у ідеологемі *democracy* («демократія, влада народу»), цей новотвір прочитується як «путінократія, влада В. Путіна» і покликаний у такий спосіб наголосити для американської і світової спільноти на регресивному (тобто негативному) характері перетворень, що їх зазнала Росія за часів президенства В. Путіна, сприяти його дискредитації в очах західного світу як лідера, «одержимого» прагненням відновлення тоталітарної держави. Водночас онім (*paranoid*) *Putinocracy* може бути інтерпретований ширше – не лише як влада Путіна», а і як метонімізована перифрастична назва цілої країни, об'єднаної під владою В. Путіна, тобто Росії. У такому потрактуванні інвектива *paranoid* експлікується не лише на постать лідера

країни, а й на весь російський народ, актуалізуючи таку особливість національного менталітету росіян, як «віра у царя», якої вони не позбавились і на початку XXI ст., нове втілення царя вбачаючи в особі В. Путіна.

Нещодавні президентські перегони у США, що завершилися перемогою Дональда Трампа, спричинили появу в політичному лексиконі нового відантропонімного утворення **Trumpism**, яке характеризується здебільшого негативною оцінністю, пор.: “**Trumpism**”, for lack of a better term, has emerged as a populist blend of nationalism and protectionism; Will “**Trumpism**” replace conservatism? [The Guardian, 19.05.2016.].

Другу групу утворюють відантропонімні новотвори, що номінують будь-яке суспільне явище, пов’язане з діяльністю того чи іншого політика. Найбільше розмаїття таких новотворів виникає на основі імені президента Сполучених Штатів – Барака Обами, зокрема, для позначення прорахунків у його внутрішній політиці, пор.: *So why did the article previewing the book so enrage the White House and the **Obamorons**?* [Forbs, 16.09.2010].

У поданому фрагменті авторський оказіоналізм *Obamorons*, що виникає як контамінація антропоніма *Obama* і стилістично зниженої одиниці *moron*, виконує функцію засобу генерації агресивної семантики, конфліктний потенціал якого реалізується на морфологічному рівні можливостями внутрішньої форми.

Для репрезентації інвективів як НЗА може використовуватися такий різновид антропонімів, як **етноніми**, що позиціонують людину як представника певної етнічної чи расової спільноти або як жителя певної місцевості з властивими цим субкультурним групам ментально-психологічними, поведінковими особливостями або прикметами зовнішності. Наприклад, у контекстах *Yet the vice president is so lacking in any vengeful feelings for past reporting that left him for dead, I sometimes wonder if he’s really **Irish*** [The New York Times, 06.12.2010]; *It would be a clever, politically cynical and utterly ruthless move. Positively **Scottish**, you might even say* [The Independent, 05.15.2011] етноніми **Irish** у значенні «мстивий» та **Scottish** як «цинічний та жорсткий» перетворюються у транспоновані знаки агресії (НЗА), що характеризуються семантичною, прагматичною та функціональною модифікацією.

Яскравий приклад використання етнонімів як засобу інвективної антропонімної репрезентації зустрічаємо у такому контексті: *Sam Nunberg, a part-time adviser for the Trump team who reportedly referred to the Rev. Al Sharpton’s daughter in his social media ramblings as a “n-----” and called Obama a “**Muslim**” and a “**Kenyan**”* [New York Daily News, 08.03.2015]. Мовленнєва агресія тут реалізується шляхом застосування тактики вербальної дискримінації – використання принизливої презентації “*nigger*” та контекстуальних пейоративів *Kenyan* і *Muslim* як НЗА.

Агресивні мовленнєві тактики, зокрема тактика девіації, можуть реалізуватися також шляхом використання **прізвиськ** та **перифрастичних номінацій** найбільш одіозних світових політиків: *Batka* (прізвисько президента Білорусії О. Лукашенка, як-от *Batka’s land* [The Guardian, 06.09.2014]), *Big XI* (президент Китаю Ден Сяопін), *Dear Leader* (очільник Північної Кореї Ким Чен Ун) та ін., пор.: *Trim wrong one: Kim Jong-Un forces male students to have the same hairstyle as him... known as the **Dear Leader haircut*** [Daily Mail, 26.03.2014]; *In the pantheon of great dictators, Lukashenko is a curiosity. The man known as “Batka” (father of the nation) leads the country’s absurd TV news night after night, whether he is inspecting a tractor, ticking off the cabinet, arriving in Kazakhstan, or all three* [The Guardian, 06.09.2014] тощо.

Прізвиська в мас-медійних текстах використовуються здебільшого з метою компрометування політика, заподіяння шкоди його іміджу, оскільки такі антропонімні репрезентації зазвичай акцентують ті риси інвектума, які є неприйнятними для адресанта повідомлення або суспільства загалом. Такими є, наприклад, прізвиська російського прем’єр-міністра Д. Медведєва *the Teddy Bear* та *Little Sir Echo*, що, з одного боку, позиціонують його як слабкого і несамотійного політика, з іншого – підкреслюють деякі кумедні особливості його зовнішності, пор.: *That the **Teddy Bear** did not make a move does not mean he couldn’t have* [Foreign Affairs, 05.02.2015]; *But the transfer of power from Putin to his Little Sir Echo, Medvedev, <...>, made it clear who is really in charge* [Daily Mail, 17.05.2008].

Водночас у текстах політичного дискурсу активно використовуються **перифрастичні номінації**, зокрема, для презентації В. Путіна, які або транслують семантику загрози (як-от *Medvedev’s **unsmiling master*** [Daily Mail, 17.05.2008]; *Beware the **cornered rat** in the Kremlin* [The Times, 12.07.2011]), або є іронічно забарвленими завдяки використанню зооморфних метафор, пор.: <...> *all of that was brilliant manipulation by remarkably clever and effective **puppet masters** in order to fool the Russian people and the West* [The Economist, 17.09.2015]; <...> *the Kremlin’s **spin doctors and puppeteers*** [The Economist, 17.09.2015].

Як НЗА, що стають такими лише у відповідному контексті, можна розглядати і прояви фамільярності як порушення наявних етикетних форм унаслідок надмірної невимушеності й панібратства під час презентації чи звертання до адресатів, які обіймають найвищі посади в системі державної ієрархії.

Коментуючи виступ Мішель Обами на стадіоні в Мілуокі з нагоди обрання її чоловіка, Барака Обами, президентом Америки, авторка статті звертається до Першої Леді на ім’я, пор.: *At a recent speech in Milwaukee on behalf of her husband’s Democratic presidential campaign, Mrs. Obama remarked, “For the first time*

in my adult life time, I am really proud of my country, <...>” How about American resilience? Does that not make you proud, Michelle? [The National Review, 20.02.2008].

Включений до структури риторичного запитання, що в імпліцитній формі піддає сумніву патріотичність дружини новообраного президента США, цей фамільяризований апелятив спрямований на дискредитацію нової першої леді.

Аналогічний приклад вираження агресії через порушення усталених етикетних форм під час звертання до першої особи держави, зокрема, президента Росії В. Путіна: *Don't mess with our madrigals, Vladimir* [The Sunday Times, 19.01.2008]. Такий прояв панібратства є незаперечним проявом тактики девіації стосовно політичного лідера найвищого рівня.

Яскравий приклад реалізації агресивної мовленнєвої стратегії шляхом використання фамільяризованих апелятивів спостерігаємо в такому контексті: *If American ingenuity, a robust constitutional republic, and the fall of communism don't do it for you, hon, then how about American heroism and sacrifice?* [The National Review, 20.02.2008]. Тут адресатом повідомлення також є перша леді Сполучених Штатів Мішель Обама. Головним засобом реалізації інвективної прагматики в поданому уривку є апелятив *hon*, який маркується як приналежний до розмовної лексики в американському варіанті англійської мови. Таким чином, інвективна прагматика повідомлення досягається через очевидну невідповідність інтимізованої форми звертання контексту комунікативної ситуації.

Представлені у статті прийоми моделювання інвективного континууму в мас-медіа Великобританії і США дозволяють відзначити поряд із тенденцією до уникнення ненормативних інвектив й іншу – постійний пошук нових шляхів мовотворчості та максимального використання інвективного потенціалу лексичних одиниць. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у докладному дослідженні особливостей реалізації агресивних мовленнєвих тактик на всіх мовних рівнях.

Література:

1. Стаценко А.С. Эмоционально-оценочная лексика как средство реализации речевой интенции : [монография] / А.С. Стаценко. – М. : МПГУ, 2011. – 118 с.
2. Бублик И.Ф. Коммуникативно-прагматические и лингвистические аспекты реализации вербальной агрессии в парламентском дискурсе ФРГ : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / И.Ф. Бублик. – Харьков, 2006. – 212 с.
3. Соболева И.А. Динамика вербальной агрессии и нарушение лингвоэкологического баланса в современном медиаполитическом дискурсе / И.А. Соболева // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філологічні науки». – 2010. – № 2. – С. 52–58. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/>.
4. Завражина Г.В. Мовленнєва агресія та засоби її вираження в мас-медійному політичному дискурсі України (на матеріалі російськомовної газетної комунікації) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Г.В. Завражина. – К., 2008. – 22 с.
5. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 326 с.
6. Чудинов А.П. Политическая лингвистика / А.П. Чудинов. – М. : Наука, 2007. – 254 с.
7. Курьянович А.В. Инвективные речевые жанры в пространстве современной межличностной коммуникации / А.В. Курьянович // Вестник ТГПУ. Серия «Гуманитарные науки (филология)». – Томск, 2005. – Вып. 3 (47). – С. 6–7.

Анотація

О. КУЗИК. ИНВЕКТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ АНТРОПОНИМОВ

У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ АНГЛОМОВНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті досліджуються особливості використання антропонімів для реалізації агресивних мовленнєвих стратегій. Виокремлено характерні прийоми актуалізації одиниць інвективного континууму у політичному дискурсі ЗМІ. Здійснено аналіз та класифікацію антропонімів, які у контексті набувають інвективного смислу.

Ключові слова: інвектива, інвектум, антропонім, політичний дискурс, мовленнєва агресія.

Аннотация

О. КУЗИК. ИНВЕКТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ АНТРОПОНИМОВ

В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

В статье исследуются особенности антропонимов для реализации агрессивных языковых стратегий. Выделены характерные приемы актуализации единиц инвективного континуума в политическом дискурсе СМИ. Проведен анализ и классификация антропонимов, которые приобретают в контексте инвективный смысл.

Ключевые слова: инвектива, инвектум, антропоним, политический дискурс, речевая агрессия.

Summary

**O. KUZYK. INVECTIVE POTENTIAL OF ANTHROPNYMS
IN POLITICAL DISCOURSE OF ENGLISH LANGUAGE MEDIA TEXTS**

The article studies the use of antroponyms for objectivization of aggressive speech intentions. Common means of actualization of units of invective continuum are singled out in the political discourse of mass media. Antroponyms that acquire in the context invective shades of meaning are analysed and classified.

Key words: invective, invectum, anthroponym, political discourse, speech aggression.

Рецензії

Рецензии

Review

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри румунської і класичної філології
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

**РЕЦЕНЗІЯ
НА МОНОГРАФІЮ Б.В. ЧЕРНЮХА
«ЛАТИНСЬКЕ ДІЄСЛОВО: АСПЕКТ І АКЦІОНАЛЬНІСТЬ»¹**

Серед дієслівних категорій чи не однією з найбільш складних і суперечливих є категорія аспектуальності, стосовно якої існує чимало дискусійних і нерідко взаємозаперечних точок зору, пов'язаних передусім із її неоднорідністю, а часом і прихованістю. На відміну від граматичного часу, який є «явним», локалізуючи ситуацію стосовно моменту мовлення, аспект і пов'язане з ним коло значень характеризує «внутрішній час» (Г. Гійом), «внутрішню темпоральну будову ситуації» (Б. Комрі), часто являючи собою арену взаємодії «відкритої» та «прихованої» граматики.

Наявна сьогодні література з проблем аспектуальності без перебільшення є неосязною, налічуючи тисячі публікацій і щоразу доповнюючись новими дослідженнями як загального, так і часткового характеру. Однак переважна їх більшість звертається до матеріалу сучасних мов, тоді як давні, зокрема класичні, все ще перебувають на маргінесі аспектологічних досліджень. Такий стан певним чином відображає усталене, традиційне розуміння класичної філології як консервативної сфери, яка орієнтується на старі дослідницькі парадигми і дуже обмежено використовує сучасні методики дослідження. Водночас необхідно зазначити поступове включення давніх мов у загальнолінгвістичний аспектологічний контекст, про що, зокрема, свідчать виконані на матеріалі давньогрецької [5; 6] та латинської мов [2; 3; 4; 6] дослідження останніх десятиліть.

Перелік робіт, присвячених аспектуальності в латинській мові, нещодавно поповнився монографією Б.В. Чернюха «Латинське дієслово: аспект і акціональність», у якій категорія аспектуальності детально аналізується з позицій функціональної граматики та є першим подібним дослідженням такого роду у вітчизняній класичній філології.

Рецензована монографія складається зі вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури та списку скорочень цитованих авторів і творів.

Перший розділ роботи вводить читача в історію дослідження аспекту в латинській мові, початки якого були закладені ще у I ст. до н. е. Марком Теренцієм Вароном, у вигляді поділу дієслівних форм на інфектні та перфектні (*verba infecta et perfecta*). Детально проаналізувавши погляди античних граматиків та артиграфів, автор звертається до аспектологічної проблематики в дослідженнях європейських учених XIX – XXI ст., викремивши при цьому два провідні напрями – панівний під впливом слов'янської граматики «лексичний» до першої декади минулого століття та «граматичний», який прийшов йому на зміну й у доповненому та модифікованому вигляді зберігається дотепер. Два згадані напрями доцільно доповнити також функціонально-семантичним, представленим, зокрема, у працях Г. Гаверлінг, С. Мейє, Г. Пінкстера, а також у рецензованій монографії.

У своєму дослідженні Б.В. Чернюх виходить із запропонованої К. Сміт [1] двокомпонентної теорії виду, розглядаючи аспектуальність як функціонально-семантичну категорію, що реалізується на граматичному та лексичному рівнях. Це, своєю чергою, зумовило звернення автора до ключових понять аспектуальності, а саме аспекту та акціональності, детально розглянутих у роботі з позицій теорії граматики. Розглядаючи акціональність, значну увагу автор звертає на поняття «дієслівного характеру», розуміючи під ним закладену в лексичній семантиці дієслова граничність/неграничність і цілком слушно відзначаючи гнучкість меж між ними, що за наявності відповідних факторів сприяє трансформації дієслівного характеру.

Функціонально-семантичний підхід, обраний дослідником, цілком логічно передбачає звертання до теорії поля, взаємодії системи мови та середовища, на чому автор також зосереджує увагу в першому розділі.

Другий розділ роботи присвячений аналізу граматичних засобів, які є основними у вираженні аспектуальних значень. Він розпочинається з аналізу індоєвропейського підґрунтя латинської аспектуальної системи, в основі якої лежить система способів дії, яка, зазнавши граматизації, сприяла виникненню граматичної категорії аспекту. На розвиток аспектуальної системи латинської мови суттєвий вплив, на чому акцентує автор монографії, мали два фактори – синкретизм первісного перфекта й аориста і темпоралізація аспекту, яка врешті-решт сприяла появі відносного часу.

У наступних підрозділах увага дослідника зосереджується на аналізі аспектуальної семантики латинських видо-часових форм, які трактуються у роботі як кластери, що нерозривно поєднують у собі аспектуальний і темпоральний складники. Цілком закономірно, що їх розгляд розпочинається із системи індикатива претерита, де аспектуальна опозиція представлена найвиразніше як протиставлення імперфекта і перфекта/плюсквамперфекта. Дотримуючись поглядів Г. Райхенбаха, Е. Кошмідера, О. Падучевої та ін., Б.В. Чернюх

¹ Чернюх Б.В. Латинське дієслово: аспект і акціональність / Б.В. Чернюх. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – 488 с.

пов'язує базові аспектуальні значення імперфективності та перфективності із синхронною та ретроспективною позицією мовця, який встановлює відповідну точку відліку. Важливим висновком, зробленим у роботі, є зв'язок між природою перфективності та темпоральністю. Автор цілком слушно підкреслює, що основною ознакою латинського перфекта передовсім є акцентування на припиненні часу реалізації ситуації до точки відліку, що дає підстави трактувати перфект як «претеріт». Правобічна межа, яку творить точка відліку, є проникною для наслідків ситуації, що забезпечує притаманну для форм системи перфекта результативність, яка актуалізується під впливом відповідного контексту.

Особливо слід відзначити такий позитивний момент рецензованої монографії, як трактування базових аспектуальних значень у вигляді семантичних комплексів, утворених набором сем. У роботі імперфективність постає як поєднання сем дуратива, прогресива і континуатива, а перфективність – лімітатива, комплетива і пунктива. Таке розуміння їхньої природи видається цілком виправданим, підтверджуючись наявними типологічними дослідженнями.

Заслуговує на увагу здійснений автором аналіз аспектуальної семантики форм майбутнього часу та системи кон'юнктива, де граматичний вид втрачає свої позиції, поступаючись місцем акціональності, яка разом із контекстом відіграє провідну роль у формуванні того чи іншого аспектуального значення. Особливо варто відзначити детальний розгляд форм кон'юнктива, які здебільшого досліджувались у зв'язку із модальністю. Автор диференціює їх за зонами функціонування, розглядаючи окремо в незалежних (головних) і підрядних реченнях, що видається цілком слушним, оскільки у підрядних реченнях кон'юнктив часто є простим заміником індикатива, тоді як у головних і незалежних зберігає свою первинну аспектуальну семантику.

Усебічний розгляд аспектуальності неможливий без дослідження зв'язку між аспектом і акціональними параметрами дієслова. Такий підхід послідовно витриманий у представленій праці, де видова семантика кожної форми аналізується у зв'язку із акціональними типами предикатів, що дозволяє пояснити виникнення додаткових аспектуальних значень, а також природу «аспектуального конфлікту».

На розгляді морфологічних засобів вираження аспектуальності автор зупиняється у третьому розділі, зосереджуючи увагу на родах дії латинського дієслова та їх формальному вираженні. Основний акцент тут зроблений на префіксації, що видається цілком слушним, адже, подібно до інших мов, вона є основним засобом реалізації аспектуальної семантики на рівні дієслівної лексики. Б.В. Чернюху детально аналізує аспектуальну семантику префіксів, відзначає їх полісемантичність, перехрещення значень, здатність до десемантизації, особливо притаманну розмовній мові тощо. У роботі зроблений важливий висновок про роль префіксації не лише в утворенні родів дії, а й у процесах перфективації та телізації дієслова.

У цьому ж розділі детально проаналізовано також суфікси *-sco* та *-(i)to / -(i)so*, які слугували засобом творення трансформативного та фреквентативно-інтенсивного способів дії.

Базуючись на семантиці словотвірних елементів і утворених із їх допомогою дієслів, автор виокремлює декілька груп способів дії: фазові, кількісні якісні, трансформативні, дезидеративні тощо; у межах перших трьох пропонує дрібніший поділ, виділяючи інгресивний, прогресивний, егресивний, комплетивний, ітеративний, рефактивний, дистрибутивний, інтенсивний, комітативний, аттенуативний та негативний. Слід відзначити, що подібний детальний аналіз способів дії латинського дієслова представлений уперше.

Викладена в першому розділі роботи теорія функціонально-семантичного поля в заключному розділі імплементується на латинській мовній матеріал. Автор приходить до висновку, що функціонально-семантичне поле аспектуальності в латинській мові становить собою макрополе, утворене мікрополями лімітативності, фазовості, тривалості, множинності та інтенсивності, серед яких центральне місце належить мікрополю лімітативності. Розгляд кожного з мікрополів супроводжується детальним аналізом їх конститuentів, виокремленням центральних і периферійних явищ, встановленням структури мікрополів і зв'язків між ними.

Завершують роботу висновки, які логічно зумовлені змістом роботи, є переконливими та добре структурованими.

Позитивним моментом рецензованої монографії є діахронний підхід, а також великий обсяг залученого фактичного матеріалу, який охоплює період від III ст. до н. е. до VI ст. і представлений 117 авторами, що дало змогу повною мірою дослідити аналізований мовний феномен.

Дослідження закономірностей категоризації аспектуальної семантики на засадах функціональної граматики відкриває подальший шлях для багатопланового комплексного аналізу аспектуальності як динамічного багатопланового явища. Перспективним у такому підході є дослідження зв'язку між прихованою та формальною граматику в царині аспектології, зокрема залежність аспектуальної «поведінки» дієслів від специфіки їхнього лексичного значення, аналіз функцій та ролі аспектуальних параметрів у формуванні семантики наративу, а також типологічні студії із залученням даних латинської та інших мов.

Монографія Б.В. Чернюха характеризується науковою новизною, глибиною та ґрунтовністю аналізу фактичного матеріалу. Солідна теоретична база, обсяг аналізованого фактичного матеріалу, підтвердження статистичними даними гарантують надійність і достовірність отриманих результатів.

Рецензована монографія є оригінальним науковим дослідженням, яке здійснює вагомий внесок у вітчизняну класичну філологію та латиністику, зокрема. Вона може бути корисною для фахівців у галузі класичних мов, загального, порівняльного та типологічного мовознавства, аспірантів та студентів.

Література:

1. Смит К.С. Двухкомпонентная теория вида / К.С. Смит // Типология вида: проблемы, поиски, решения. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1998. – С. 404–422.
2. García-Hernández B. Les preverbes latins. Notions latives et aspectuelles / Benjamin García-Hernández // Actes du Ve Colloque de Linguistique. – Louvain-la-Neuve: Institut de linguistique, 1989. – P. 149–159.
3. Haverling G.V.M. Actionality, tense, and viewpoint / G.V.M. Haverling // New Perspectives on Historical Latin Syntax. – Vol. 2: Constituent Syntax: Adverbial Phrases, Adverbs, Mood, Tense. – Berlin; New York : Walter de Gruyter, 2010. – P. 277–523.
4. Mellet S. Temps, Aspect et Aktionsart. À propos des prétérits latins / S. Mellet // Miscelanea linguistica Graeco-Latina. – Namur : Societé de linguistique, 1993. – P. 183 – 193.
5. Napoli M. Aspect and Actionality in Homeric Greek. A Contrastive Analysis / M. Napoli – Milan: Franco Angeli, 2006. – 255 p.
6. Oldsjö F. Tense and Aspect in Caesar’s Narrative / F. Oldsjö. – Uppsala : Uppsala University, 2000. – 544 p.
7. Pang F.G.H. Revisiting aspect and Aktionsart : a corpus approach to Koine Greek event typology / F.G.H. Pang. – Leiden : Brill, 2016. – XII, 299 p.

НОТАТКИ

«Південний архів» (Збірник наукових праць. Філологічні науки)
„Pivdenniy Arkhiv” (Collected papers on Philology)

Наукове видання

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
PIVDENNIY ARKHIV

(Збірник наукових праць. Філологічні науки)
(Collected papers on Philology)

Випуск — LXVII
Issue

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 25,81. Замов. № 18/17. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.